

The Project Gutenberg eBook of Sota ja rauha III, by graf Leo Tolstoy

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Sota ja rauha III

Author: graf Leo Tolstoy
Translator: Rob. A. Seppänen

Release date: April 1, 2014 [EBook #45297]

Language: Finnish

Credits: Produced by Tapio Riikonen

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK SOTA JA RAUHA III ***

SOTA JA RAUHA III

Kirj.

Leo Tolstoi

Suomentanut
Rob. A. Seppänen

WSOY, Porvoo

1907.

SISÄLLYS:

[ENSIMÄINEN OSA.](#)

[TOINEN OSA.](#)

[KOLMAS OSA.](#)

[VIITSELITYKSET:](#)

ENSIMÄINEN OSA.

I.

Vuoden 1811 lopulla alettiin kiihkeästi asestaa ja keskittää Länsi-Europan sotavoimia ja vuonna 1812 siirtyivät nämä voimat — miljoonittain ihmisiä (nekin yhteenlaskettuina, jotka kulettivat ja ruokkivat armeijaa) — lännestä itään Venäjän rajoille, jonne myöskin vuodesta 1811 alkoi vetäytyä Venäjän voimia. Kesäkuun kahdentenatoista päivänä marssivat Länsi-Europan sotavoimat Venäjän rajojen yli ja sota alkoi eli toisin sanoen tapahtui ihmisjärkeä ja koko

inhimillistä luontoa vastaan sotiva tapaus. Miljoonat ihmiset harjoittivat toisiaan vastaan niin äärettömän paljon pahuutta, petosta, kavallusta, varkautta, väärennystä ja väärän rahan liikkeellelaskemista, ryöstöä, murhapolttoa ja murhia, ettei niitä kokonaisina vuosisatoinakaan jaksakaan maailman tuomio-istuimet aikakirjoihinsa kerätä. Mutta tänä aikana eivät ihmiset, jotka niin tekivät, pitäneet niitä rikoksina.

Mikä synnytti tämän summattoman tapauksen? Mitkä olivat sen syyt? Historioitsijat sanovat lapsellisella varmuudella, että tuon tapauksen syynä oli: Oldenburgin herttuaa vastaan tehty loukkaus, se, ettei noudatettu mannermaan sulkemissääntöä, Napoleonin vallanhimo, Aleksanterin järkähtämättömyys, diplomatien erehdykset j.n.e.

Jos Metternich, Rumjantsef tai Talleyrand olisi jolloinkulloin juhlapäivällisten ja hallitsijan tulon lomassa huolellisesti ja taidokkaasti sommitellut sopimuksen tai Napoleon kirjottanut Aleksanterille: "*Monsieur mon frère, je consens à rendre le duché au duc d'Oldenbourg*"^[1] — niin ei olisi sotaa syttynyt.

On selvää, että asia esiintyi tällöisenä sen ajan ihmisille. On selvää, että Napoleonista näytti sodan syynä olevan Englannin vehkeet (kuten hän sen sanoikin St. Helenan saarella). On selvää, että Englannin edustajahuoneen jäsenistä tuntui sodan syynä olevan Napoleonin vallanhimo; että Oldenburgin prinssistä tuntui sodan syynä olevan häntä vastaan tehty väkivalta; kauppiaista mannermaan sulkemissääntö, joka kuristi Eurooppaa; vanhoista sotamiehistä ja kenraaleista tuntui sodan pääsyynä olevan se, että heille täytyi saada toimintaa; sen ajan legitimizeistä, että oli välttämätöntä palauttaa *les bons principes*; sen ajan diplomateista taas tuntui kaikki tapahtuneen siitä, ettei Venäjän ja Itävallan liittoa 1809 oltu tarpeeksi taitavasti salattu Napoleonilta ja että memorandum N:o 178 oli kirjoitettu kömpelösti. On selvää, että nämä ja lisäksi lukemattomat muut syyt, joiden mittaamaton määrä riippuu katsantokantojen määrättömästä eroavaisuudesta, olivat aikalaisten nähtävinä. Vaan meistä, jälkeläisistä, jotka syvennymme toteutuneen tapahtuman suuruuteen koko laajuudessaan ja työnnämme siihen selvän ja ankaran ajatuksemme tutkaimen, näyttävät nämä syyt riittämättömiltä. Me emme käsitä, että miljoonat kristityt ihmiset surmasivat ja kiduttivat toisiaan sen tähden, että Napoleon oli vallanhimoinen, Aleksanteri järkähtämätön, Englannin politika kavala ja Oldenburgin herttua loukattu. On mahdoton käsittää, mitä yhteyttä on näillä seikoilla itse surmaamisen ja väkivallan tosiasian kanssa. Miksi siitä syystä, että herttua oli kärsinyt loukkauksen, tuhannet Euroopan etäisten perien eläjät surmasivat ja tuhosivat Smolenskin ja Moskovan läänien asukkaita tai saivat surmansa näiltä?

Meistä, jotka emme ole historioitsijoita, joita ei viehätä tutkimuksen kehityskulku ja jotka sen vuoksi samentumattomin, tervein järjin voimme tarkastella tapausta, esiintyvät sen syyt lukemattomana sarjana. Kuta syvemmälle tunkeudumme syiden etsiskelyyn, sitä enemmän niitä eteemme avautuu ja jokainen erikseen otettu syy tai kokonainen syiden sarja näyttää meistä itsessään yhtä oikeutetulta, mutta myös yhtä väärältä mitättömyydessään tapauksen suuruuteen verrattuna ja yhtä väärältä kelpaamattomuuteensa nähden (jolleivät mitkään muut yhteensattuvat syyt ole mukana) synnyttämään tapahtunutta tapausta. Samallaiselta syytä, kuin Napoleonin kieltäytyminen siirtää väkensä Veikselin toiselle puolelle ja luovuttaa takasin Oldenburgin herttuakunta, näyttää meistä myöskin ensimmäisen ranskalaisen korpraalin halu tai haluttomuus astua uudestaan palvelukseen. Sillä jos hän ei olisi halunnut astua palvelukseen eikä olisi halunnut toinen eikä kolmas eikä tuhanneskaan korpraali tai sotamies, olisi Napoleonilla ollut näin paljon vähemmän väkeä joukoissaan eikä sotaa olisi saattanut syttyä.

Ellei Napoleon olisi loukkautunut siitä, että häntä vaadittiin peräytymään Veikselin taa ja ellei hän olisi käskennyt joukkojensa hyökätä eteenpäin, ei sotaa olisi syttynyt. Vaan jollei yksikään kersantti olisi tahtonut ryhtyä toistamiseen palvelukseen, ei siinäkään tapauksessa olisi voinut syttyä sotaa. Aivan samoin olisi sota voinut jäädä syttymättä, jos ei Englanti olisi vehkeillyt eikä olisi ollut Oldenburgin prinssiä, ei Aleksanterin loukkautuneita tunteita, ei Venäjän itsevaltaista hallitusvaltaa, ei Ranskan vallankumousta eikä sen tuottamaa hirmuvaltaa eikä keisarikuntaa j.n.e. Ellei yhtä näistä syistä olisi ollut olemassa, ei olisi mitään voinut tapahtua. Siis kaikki nämä syyt — miljaardit syyt — kasaantuivat yhteen tekemään sen, minkä ne tekivät. Niin ikään ei mikään ollut erityissyytä, vaan tapauksen täytyi tapahtua vain sen tähden, että sen täytyi tapahtua. Miljoonien ihmisten täytyi riistäytyä irti inhimillisistä tunteistaan ja järjestään ja lähteä lännestä itään tappamaan itsensä kaltaisia, aivan samoin kuin muutama vuosisata sitte idästä vaelsi kansajoukkoja länteen itsensä kaltaisia surmaten.

Napoleonin ja Aleksanterin toimet, joiden sanasta näytti riippuvan, tapahtuako tapauksen tai ei, olivat yhtä vähän omavaltaisia kuin jokaisen sotamiehen toimi, joka läksi sotaan arvan tai kutsunnan kautta. Muuten ei voinut olla, koska Napoleonin ja Aleksanterin (niiden miesten, joista tapaus tuntui riippuvan) tahdon täyttämistä varten oli välttämätöntä, että lukemattomia asianhaaroja sattui yhteen, ja jos yksikään näistä olisi puuttunut, ei tapaus olisi voinut tapahtua. Oli välttämätöntä, että miljoonat ihmiset, joiden käsissä varsinainen voima oli — sotamiehet, jotka ampuivat, kulettivat muonaa ja tykkiä — että nämä suostuivat täyttämään noiden yksityisten ja heikkojen henkilöiden tahdon ja tämän joutuivat he tekemään monimutkaisten, erilaisten syiden suunnattoman paljouden perusteella.

Fatalismia ei historiassa voi välttää, kun selitetään järjettömiä ilmiöitä s.o. niitä, joiden järjellisyttä me emme ymmärrä. Kuta enemmän me pyrimme järkiperaisesti selittämään näitä historian ilmiöitä, sitä järjettömämmiksi ja käsittämättömämmiksi ne käyvät meille.

Kukin ihminen elää itseään varten, nauttii vapautta saavuttaakseen omat henkilölliset tarkoituksensa ja hän tuntee koko olennollaan, että hän voi minä hetkenä hyvänsä suorittaa tai olla suorittamatta määrätyn toimen. Mutta niin pian kuin hän on sen suorittanut, ei tekoa, joka on tehty tunnettuna ajanhetkenä, voida enää palauttaa, vaan siirtyy se historian omaksi, jossa sillä ei

ole vapaata merkitystä, vaan ennalta määrätty.

Kaksi puolta on kunkin ihmisen elämässä: omakohtainen elämä, joka on sitä vapaampi, kuin abstraktisemmat hänen harrastuksensa ovat ja sitte yleinen yhteiselämä, jossa ihminen ehdottomasti täyttää hänelle määrättyt lait.

Ihminen elää itsetietoisesti itseään varten, mutta itsetiedottomasti hän on välikappaleena historiallisten, yleisinhimillisten tarkoituserien saavuttamiseen. Tehtyä tekoa ei takasin saa ja ihmisen toiminta saa tapahtuessaan samaan aikaan muiden ihmisten miljoonien toimintojen kanssa historiallisen merkityksen. Kuten ylempänä ihminen seisoo yhteiskunnan astuimilla, kuten korkeimpien ihmisten kanssa hän on tekemisissä, sitä enemmän on hänellä valtaa muihin ihmisiin, sitä silmiinpistävämpi on hänen jokaisen tekonsa ennalta määrättävyys ja välttämättömyys.

"Hallitsijan sydän on Jumalan kädessä".

Hallitsija on — historian orja.

Historia, s.o. itsetiedoton, yhteinen, ihmiskunnan yhdys-elämä, käyttää hyväkseen jokaista hallitsijoiden elämänhetkeä vain itseään varten, aseena omiin tarkoituksiinsa.

Vaikka Napoleonista juuri nyt, vuonna 1812, jos milloinkaan, tuntui, että hänestä riippui *verser* tai ei *verser le sang de ses peuples*^[2] (kuten Aleksanteri oli hänelle viime kirjeessään kirjottanut), oli hän nyt juuri ehdottomasti niiden välttämättömien lakien alainen, jotka pakottivat hänet (toimiessaan itsensä suhteen, kuten hänestä tuntui, vapaan tahtonsa mukaisesti) tekemään yleistä asiaa, historiaa varten sen, minkä täytyi tapahtua.

Lännen ihmiset liikkuvat itään tappamaan toisiaan. Syiden yhteensattuvaisuuden lain mukaan tuhannet pikku syyt joutuivat väärennyksen alaisiksi ja sattuivat yhteen tuon tapauksen kanssa synnyttääkseen tuon liikkeen ja sodan: moitteet siitä, ettei noudatettu mannermaan sulkemissääntöä; Oldenburgin herttua; sotajoukkojen marssittaminen Preussiin, johon (kuten Napoleonista tuntui) oli ryhdytty vain siksi, että olisi saavutettu aseellinen rauha; Ranskan keisarin rakkaus ja tottumus sotaan, jotka sattuivat yhteen hänen kansansa mielialan kanssa; innostuminen suuremmoihin valmistuksiin ja menot näihin; semmoisten etujen saavuttaminen, jotka olisivat korvanneet nämä menot; huumaavat ja petolliset kunnianosotukset Dresdenissä; diplomatiset keskustelut, joita aikalaisten katsantokannan mukaan pidettiin totisessa halussa saada syntymään rauha, mutta jotka vain loukkasivat kummankin puolen itserakkautta; ja miljoonien miljoonat muut syyt.

Kun omena on kypsynyt, putoaa se. Miksi se putoaa? Siksikö, että maa vetää sitä puoleensa; siksikö, että ruoti on kuivunut; siksikö, että aurinko sitä jouduttaa, että se tulee raskaaksi, että tuuli sitä heiluttaa; siksikö, että puun alla seisovan pojan mieli tekee sitä?

Mikään näistä ei ole syy. Kaikki tämä on vain niiden seikkojen yhteensattumista, joiden vallitessa tapahtuu jokainen elollinen, elimellinen yhteistapaus. Se luonnontutkija, joka sanoo, että omena putoo siksi, että kudossolut kuivuvat ja märkänävät ynnä muuta semmoista, on yhtä oikeassa kuin se lapsi, joka puun alla seisoessaan sanoo, että omena on pudonnut siksi, että hänen mieli teki sitä syödä ja että hän oli rukoillut sen putoamisen tähden. Yhtä oikeassa tai väärässä on sekin, joka sanoo, että Napoleon meni Moskovaan siksi, että hän niin tahtoi ja tuhoutui siksi, että Aleksanteri oli tahtonut hänen tuhoaan, — yhtä oikeassa tai väärässä on sekin, joka sanoo, että miljoonien puutien painoinen vuori, joka on kallistunut siitä, että sen juuria on kaivettu, kaatuu siksi, että viimeinen työmies oli kuokallaan kolhaissut sen juuria. Historiallisissa tapauksissa ovat niin kutsutut suuret miehet nimilappuja, joiden mukaan tapausta nimitetään ja joilla, kuten nimilappuillakin, on kaikista vähimmin yhteyttä itse tapauksen kanssa.

Jokainen heidän toimensa, joka heistä tuntuu omatahtoiselta itselleen, ei ole historiallisessa merkityksessä omatahtoinen, vaan on yhteydessä historian koko kulun kanssa ja ikuisesti määrätty.

II.

Toukokuun 29 p:nä läksi Napoleon Dresdenistä, jossa hän oli viipynyt kolme viikkoa, hovinsa ympäröimänä, joka oli muodostunut prinseistä, herttuista, kuninkaista ja vielä yhdestä keisaristakin. Ennen lähtöään osotti Napoleon suosiotaan niille prinseille, kuninkaille ja keisarille, jotka olivat sitä ansainneet; moitti taas niitä kuninkaita ja prinsejä, joihin hän oli tyytymätön; lahjoitti omia eli toisin sanoen muilta kuninkailta otettuja jalokiviä ja kalleuksia Itävallan keisarinnalle ja hellästi syleilyään Maria Louisea, kuten hänen historioitsijansa kertoo, jätti tämän niin syvän surun valtaan, ettei hän — tuo Maria Louise, jota pidettiin hänen puolisonaan, vaikka Parisissa oli toinenkin puoliso — näyttänyt jaksavan kantaa eron katkeruutta. Siitä huolimatta, että diplomatit vielä lujasti luottivat rauhan mahdollisuuteen ja tarmokkaasti työskentelivät sen eduksi; siitä huolimatta, että keisari Napoleon itse kirjoitti kirjeen keisari Aleksanterille kutsuen tätä *Monsieur mon frère*^[3] ja vakuuttamalla vakuuttaen, ettei hän tahdo sotaa ja että hän aina tulee häntä rakastamaan ja kunnioittamaan, — hän kuitenkin matkusti armeijaan ja jakeli jokaisella asemapaikalla uusia määräyksiä, joiden tarkoituksena oli jouduttaa armeijan kulkua lännestä itään. Hän ajoi tavallisilla matkavaunuilla, joita kuusivaljakko veti ja joita ympäröi pashia, adjutanttia ja vartiasto, Posenin, Thornin, Danzigin ja Königsbergin seutujen kautta. Kussakin näistä kaupungeista ottivat tuhannet ihmiset hänet vastaan riemuin ja

vavistuksin.

Armeija liikkui lännestä itään ja kuusivaljakot, joita tavan takaa muutettiin, kiidättivät häntä samalle taholle. Kesäkuun 10 p:nä hän saavutti armeijan ja vietti yönsä Vilkovishin metsässä häntä varten varustetussa kortteerissa erään puolalaisen kreivin maatilalla.

Sivuutettuaan armeijan ajoi Napoleon seuraavana päivänä avovaunuilla Niemenin rannalle, jonne hän pysähtyi ja pukeutui puolalaiseen pukuun voidakseen tarkastaa ylimenopaikkaa.

Nähtyään joen toisella puolen *les cosaques*^[4] ja arojen aavat ääret (*les steppes*), joiden keskellä oli *Moscou, la ville sainte*,^[5] kuten se skytialaisen valtakunnan pääkaupunki, jossa makedonialainen Aleksanteri kävi, — antoi Napoleon etenemiskäskyn kenenkään aavistamatta ja vastoin kaikkia sekä strategisia että diplomatisia edellytyksiä. Seuraavana päivänä alkoivat hänen joukkonsa mennä Niemenin poikki.

12 p:nä hän astui aikaiseen aamulla ulos teltastaan, joka tänä päivänä oli pystytetty Niemenin vasemman rannan jyrkälle äyräälle ja tähysteli kaukoputkellaan Vilkovishin metsästä sukeltavien sotalaumojensa vyöryämistä, joka haarautui kolmelle Niemenin poikki pystytetylle sillalle. Sotajoukot tiesivät keisarinsa läsnäolon, etsivät häntä katseillaan, ja kun he huomasivat korkealla äyräällä teltan edustalla muusta seurueesta hieman syrjempänä seisovan henkilön, viskelivät he lakkiaan ilmaan ja huusivat: "*Vive l'Empereur!*"^[6] Ja toinen toisensa perästä tulvi ja yhä tulvi ehtymättömänä virtana suunnattoman metsän kätköistä esiin väkeä, joka kolmena haarana kiiruhti siltojen yli toiselle rannalle.

— *On fera du chemin cette fois ci. Oh! quand il s'en mêle lui même, ça chauffe... Nom... de Dieu... Le voilà!... Vive l'Empereur!... Les voilà donc les steppes de l'Asie! Vilain payst tout de même. — A revoir, Beauchê, je te réserve le plus beau palais de Moscou. — A revoir! Bonne chance... — L'as tu vu, l'Empereur? Vive l'Empereur ... preur! — Si on me fait gouverneur aux Indes, Gerard, je te fais ministre du Gachemir, c'est arrêté, — Vive l'Empereur! Vive! Vive! Vive! — Les gredins de cosaques, comme ils filent. Vive l'Empereur! Le voilà! Le vois tu! Je l'ai vu deux fois comme je te vois. Le petit caporal!... Je l'ai vu donner la croix à l'un des vieux... — Vive l'Empereur!*^[7] — kertoivat vanhat ja nuoret, joiden luonne ja yhteiskunnallinen asema oli mitä kirjavin. Kaikkien noiden miesten kasvoilla heijasti yksi yhteinen ilontunne kauan odotetun sotaretken alkamisesta ja riemu ja uskollisuus harmaanuntuista henkilöä kohtaan, joka jyrkänteellä seisoi.

Kesäkuun 13 p:nä talutettiin Napoleonin eteen pieni, aitoarabialainen ratsu. Hän nousi sen selkään ja ajoi eräälle Niemenin yli vievälle sillalle. Koko ajan kaikui hänelle riemuhuutoja, joita hän nähtävästi sieti vain siksi, ettei väkeä voinut kieltää noilla huudoillaan ilmaisemasta rakkauttaan häntä kohtaan. Mutta kun huudot seurasivat häntä kaikkialla, tuskastuttivat ne häntä ja siirsivät hänen ajatuksensa pois sotahuolista, jotka olivat hänet vallanneet siitä hetkestä pitäen, jolloin hän liittyi joukkoihinsa. Hän ratsasti erästä veneiden varassa notkuvaa siltaa myöten toiselle puolelle, kääntyi äkkijyrkkään vasemmalle ja laski neliä Kovnoon päin. Hänen edellään ratsasti onnen ja riemun huumeesta menehtymäisillään olevia kaartin ratsujääkäriä, jotka puhdistivat tietä jalkajoukoille. Saavuttuaan leveän Veikselin rannalle pysähtyi hän puolalaisen ulanirykmentin luo, joka oli asettunut rannalle.

— *Vivat!* — huusivat puolalaisetkin yhtä riemuissaan, työntyivät ulos rintamasta ja sulloivat toisiaan saadakseen nähdä hänet.

Napoleon tarkasteli jokea, laskeutui ratsulta ja istuutui puunrungolle, joka virui rannalla. Äänettömän merkin johdosta tuotiin hänelle kaukoputki, jonka hän asetti erään hänen luoksensa juosseen, onnellisen pashin selälle ja alkoi katsella toiselle puolen. Sitte hän syventyi tutkimaan kartan lehteä, joka oli levitetty puunrunkojen väliin. Päätään nostamatta hän virkkoi jotain ja samassa läksi kaksi adjutanttia ratsastamaan puolalaisten ulanien luo.

— Mitä? Mitä hän sanoi? — kyseltiin puolalaisten ulanien riveissä, kun toinen adjutanteista oli saapunut heidän luokseen.

Oli käsketty etsiä kahlauspaikka ja mennä toiselle puolelle jokea. Puolalainen ulani-eversti, kaunis, vanha mies, joka punastui ja sotkeutui sanoissaan mielenliikutuksen tähden, kysyi adjutantilta, sallittaisiko hänen uida ulanineen joen poikki kahlauspaikkaa etsimättä. Kauhun kalpeus kasvoilla siitä, että ei sallittaisi, pyysi hän, kuten pyytää poika lupaa saada nousta hevosen selkään, että hänen suotaisiin uida joen yli keisarin nähden. Adjutantti sanoi, että keisari ei luultavasti tule tyytymättömäksi semmoisesta ylenpalttisesta alttiuden osotuksesta.

Tuskin oli adjutantti saanut sanotuksi tämän, kun viiksevä upseeri onnellisin kasvoin ja säihkyvin silmin kohotti miekkansa ylös ja huusi: "*vivat!*" sekä samassa komensi ulanit seuraamaan itseään, kannusti hepooan ja ratsasti rannalle. Tuimana työnsi hän murjoutunutta hevostaan jokeen, pulskahti veteen ja otti suunnan suoraan virran väkevintä juoksua kohti. Sadat ulanit kiidättivät perästä. Joen keskellä ja vuolaimmalla paikalla oli kylmää ja kaameaa. Ulanit tarttuivat toisiinsa kiinni, useita putoili selästä. Muutamia hevosia hukkui, hukkui miehiäkin, vaan muut koettivat uida, ken satulassa, ken hevosen harjassa riippuen. He koettivat uida suoraan toiselle rannalle ja vaikka puolen virstan päässä oli ylimenopaikka, ylpeilivät he siitä, että he uivat ja hukkuvat tähän jokeen sen miehen nähden, joka istui puunrungolla, vaan joka ei edes katsonutkaan sitä, mitä he tekivät. Kun adjutantti sitte sopivana hetkenä rohkeni huomauttaa keisarille puolalaisten alttiudesta häntä kohtaan, nousi pieni, harmaanuntuinen mies ylös ja kutsuttuaan luokseen Berthierin, hän alkoi tämän kanssa kävellä edestakasin pitkin rantaa antaen määräyksiä ja toisinaan tyytymättömästi vilkaisten uppoaviin ulaneihin, jotka siten häiritsivät hänen ajatuksiaan.

Hänelle ei ollut uutta se vakaumus, että hänen läsnäolonsa maailman kaikilla ääriillä, Afrikasta

hamaan Moskovan aroihin saakka, samalla tavalla saa ihmiset haltioihinsa ja itsensä unohtamisen mielettömään tilaan. Hän käski tuomaan ratsun ja läksi asemapaikkaansa.

Vähilleen 40 ulania hukkuu jokeen, vaikka veneitäkin lähetettiin apuun. Suurin osa kääntyi takasin lähtörannalle. Eversti ja jokunen muukin ui ylitse ja vaivoin jaksoi nousta toiselle rannalle. Mutta heti kuivalle päästyään huusivat he veden virtanaan valuessa likomäristä puvuista: "*viva!*" ja ihastuksissaan katsoivat siihen paikkaan, jossa Napoleon oli seisonut, vaan joka nyt oli tyhjä. Ja onnellisina pitivät he itseään tuona hetkenä.

Iltapuoleen Napoleon kahden muun määräyksen välillä, — joista toinen koski sitä, että kiiruimman kaupalla oli toimitettava käsille vartavasten valmistetut venäläiset väärät rahat Venäjälle vietäviksi ja toinen, että oli ammuttava eräs saksilainen, jolta tavatussa kirjeessä oli huomattu olevan tietoja Ranskan armeijalle annetuista käskyistä, — antoi kolmannen määräyksen siitä, että tarpeettomasti jokeen syössyt puolalainen eversti on otettava jäseneksi kunnialegionaan (*légion d'honneur*), jonka päämies Napoleon itse oli.

Quos vult perdere — dementat.^[8]

III.

Venäjän keisari oli tällä välin asunut toista kuukautta Vilnassa sotaväen tarkastuksia ja harjoituksia pitäen. Ei ollut mitään valmista sotaa varten, jota kaikki odottivat ja jonka valmistuksia varten keisari oli saapunut Pietarista. Yhteistä toimintasuunnitelmaa ei ollut. Horjuvaisuus siinä, mikä kaikista niistä suunnitelmista, joita esitettiin, olisi hyväksyttävä, kasvoi vain kasvamistaan keisarin kuukautisen olinajan kestäessä pääkortteerissa. Kolmessa armeijassa oli kussakin eri ylipäällikkönsä, mutta kaikkien armeijojen yhteistä päällikköä puuttui ja keisari itse ei ottanut tätä nimeä vastaan.

Kuta kauemmin keisari viipyi Vilnassa, sitä vähemmin valmistauduttiin sotaan ja väsyttiin sitä odottamaan. Keisarin ympärillä olevien henkilöiden kaikki harrastukset näyttivät tarkottavan vain sitä, että hauskalla ajanvietolla saataisiin hallitsija unohtamaan uhkaava sota.

Monien tanssiaisten ja juhlien jälkeen puolalaisten ylimysten, hovierrojen ja hallitsijankin luona sai eräs hallitsijan puolalaisista kenraali-adjutanteista kesäkuussa ajatuksen pitää hallitsijalle päivälliset ja tanssiaiset kenraali-adjutanttien puolesta. Tämän tuuman hyväksyivät kaikki ilomielin. Hallitsija ilmaisi suostumuksensa. Kenraali-adjutantit keräsivät listoilla rahaa. Se henkilö, jonka luultiin eniten miellyttävän hallitsijaa, oli pyydettävä kemujen emännäksi. Kreivi Bennigsen, tilanomistaja Vilnan läänistä, tarjosi maakartanonsa juhlaa varten ja kesäkuun 13 p:nä määrättiin pidettäväksi tanssiaiset, päivälliset, huvimatkoja venheillä ja ilotulitus Sakretissa, kreivi Bennigsenin maakartanossa.

Samana päivänä, jolloin Napoleon oli antanut käskyn mennä Niemenin yli ja hänen etujoukkonsa kasakat karkotettuaan marssivat Venäjän rajan yli, vietti Aleksanteri iltansa Bennigsenin huvilassa — kemuissa, jotka kenraali-adjutantit olivat toimittaneet.

Kemut olivat iloiset ja loistavat. Asiantuntijat sanoivat, että harvoin oli kokoutunut yhteen paikkaan moista paljoutta kaunottaria. Kreivitär Besuhova oli niiden muiden venäläisien naisten muassa, jotka olivat saapuneet Pietarista Vilnaan, myöskin näissä kemuissa ja jätti varjoon raskaalla, niin kutsutulla venäläisellä kauneudellaan hienostuneet puolalaiset naiset. Hänet huomattiin ja hallitsija suvaitsi tanssia hänen kanssaan.

Boris Drubetskoj oli jättänyt vaimonsa Moskovaan ja oli poikamiehenä — eli *en garçon* kuten hän sanoi — niin ikään läsnä näissä tanssiaisissa ja vaikka hän ei ollutkaan kenraali-adjutantti, hän oli pannut keräyslistaan suuren summan. Boris oli nyt rikas mies, hän oli päässyt pitkälle suosiossa eikä hänen enää tarvinnut etsiskellä suojelijoita vaan hän saattoi kohdella kaikkein ylhäisimpiäkin ikätovereitaan vertaisinaan.

Kello kahdeltatoista yöllä tanssittiin yhä. Hélène jolla ei ollut arvoistaan kavaljeeria ehdotti itse Borisille masurkkaa. He istuivat kolmantena parina. Boris katseli kylmäverisesti Hélènen hohtavia paljaita olkapäitä, jotka kohosivat tumman kultakoristeisen harsopuvun keskeltä, ja kertoili vanhoista tuttavista samalla kun hän itsekään tiedostamatta ja muiden huomaamatta ei hetkeksikään lakannut tarkkailemasta samassa salissa olevaa keisaria. Tämä ei tanssinut. Keisari seisoi ovella ja tämän tästä pysäytti jonkun ystävällisillä lausahduksillaan, jollaisia hän yksin osasi käyttää.

Masurkan alkaessa Boris näki, että kenraali-adjutantti Balashef, yksi keisarin kaikkein lähimmistä miehistä, meni hovietiketin vastaisesti aivan keisarin viereen, joka sillä hetkellä keskusteli puolalaisen naisen kanssa. Jatkettuaan hetken keskustelua naisen kanssa keisari vilkaisi kysyvästi Balasheviin, nyökkäsi naiselle ja kääntyi sitten Balashevin puoleen koska selvästikin tuntui tajuavan, että tällä täytyi olla tärkeä syy käyttäytymiseensä. Heti kun Balashef alkoi puhua, keisarin kasvoille ilmaantui hämmästyks. Hän tarttui Balashevia käsivarresta ja lähti kävelemään tämän kanssa salin poikki ja itsekään tiedostamatta raivasi kummaltakin puoleltaan kolmisen sylvä leveän tyhjän tilan, josta ihmiset kaikkosivat sivummalle. Boris huomasi Araktsejevin kiihtyneen ilmeen, kun keisari lähti menemään Balashevin kanssa. Araktsejev katsoi kulmaina alta keisariin ja punaista nenäänsä tuhautellen erkani vierasjoukosta ikään kuin olisi odottanut keisarin puhuttelevan häntä. (Boris tajusi, että Araktsejev oli Balasheville kateellinen sekä tyytymätön siitä, että jokin ilmeisen tärkeä uutinen tuli keisarin tietoon muuta tietä kuin hänen kauttaan.)

Mutta keisari ja Balashef kävelivät Araktsejevia huomaamatta ulko-ovesta valaistuun puutarhaan. Miekkaansa kannatellen ja kiukkuisesti ympärilleen vilkuillen Araktsejev seurasi heitä noin kahdenkymmenen askeleen päässä.

Borisin jatkaessa masurkan kuvioden tanssimista häntä koko ajan kiusasi ajatus, minkä uutisen Balashef oli tuonut ja miten sen saisi tietää ennen muita.

Tanssin vaiheessa, jossa hänen oli valittava daaminsa, hän kuiskasi Hélénelle haluavansa ottaa kreivitär Pototskajan, joka taisi olla parvekkeella, ja jalat parketilla liukastellen juoksi ovesta puutarhaan mutta pysähtyi nähdessään keisarin nousevan Balashevin kanssa terassille. Keisari ja Balashef kävelivät ovea kohti. Boris liikahti hätäisesti, ikään kuin ehtimättä siirtyä sivummalle, painautui kunnioittavasti ovenpieleen ja kumarsi.

Äänessään henkilökohtaisen loukkauksen kärsineen ihmisen kiihtymys keisari lausui seuraavat sanat:

— Tunkeutua nyt Venäjälle julistamatta sotaa. Minä suostun rauhaan vasta kun yhtäkään aseistautunutta vihollista ei ole maani kamaralla, hän sanoi. Boris sai vaikutelman, että keisarista oli miellyttävää lausua nämä sanat: tämä oli tyytyväinen ajatuksensa ilmaisun muotoiluun mutta tyytymätön siitä, että Boris kuuli hänen sanansa.

— Mutta ei sanaakaan kenellekään! keisari lisäsi ja rypisti otsaansa. Boris ymmärsi, että tämä koski häntä, ja hän sulki silmänsä ja painoi päänsä. Keisari palasi saliin ja viipyi tanssiaisissa vielä puolisen tuntia.

Boris käsitti, että tämä sanottiin hänelle ja silmänsä sulkien hän hieman nyökäytti päätään. Hallitsija meni uudelleen saliin ja viipyi kemuissa vielä puolisen tuntia.

Boris sai ensimmäisenä kuulla tiedon ranskalaisten sotajoukkojen menosta Niemenin yli ja tämän johdosta oli hänellä tilaisuus osottaa muutamille ylhäisille henkilöille, että paljon muilta salattua on hänen tiedossaan, jonka kautta hän pääsi yhä kohoamaan noiden henkilöiden silmissä.

Aavistamaton tieto ranskalaisten menosta Niemenin yli tulla tupsahti sitäkin aavistamattomampana, kun odotus ei ollut kokonaiseen kuukauteen käynyt toteen — ja nyt se tuli keskellä kemuja! Hallitsija, jonka valtasi ensi hetkenä tiedon saamisesta suuttumuksen ja loukkauksen tunne, löysi tuon sittemmin kuuluisaksi tulleen lauselman, joka miellytti häntä itseään ja täydelleen ilmaisi hänen tunteensa. Palattuaan keinoista kotiinsa lähetti hallitsija kello kahden aikaan yöllä hakemaan sihteeri Shishkovia ja käski tämän kirjottamaan sotajoukoille päiväkäskyn ja maamarsalkalle, ruhtinas Saltykoville reskriptin, johon hän nimenomaan vaati pantaviksi ne sanat, ettei hän sovi, niin kauan kuin yksikään aseellinen ranskalainen on Venäjän maalla.

Seuraavana päivänä kirjoitettiin Napoleonille seuraava kirje:

Monsieur mon frère. J'ai appris hier que malgré la loyauté avec laquelle j'ai maintenu mes engagements envers Votre Majesté, ses troupes ont franchis les frontières de la Russie, et je reçois à l'instant de Pétersbourg une note par laquelle le comte Lauriston, pour cause de cette agression, annonce que Votre Majesté s'est considérée comme en e'tat de guerre avec moi dès le moment où le prince Kourakine a fait la demande de ses passeports. Les motifs sur lesquels le duc de Bassano fondait son refus de les lui délivrer, n'auraient jamais pu me faire supposer que cette démarche servirait jamais de prétexte à l'agression. En effet cet ambassadeur n'y a jamais été autorisé comme il l'a déclaré lui-même, et aussitôt que j'en fus informé, je lui ai fait connaître combien je le désapprouvais en lui donnant l'ordre de rester à son poste. Si Votre Majesté n'est pas intentionnée de verser le sang de nos peuples pour un malentendu de ce genre et qu'elle consente à retirer ses troupes du territoire russe, je regarderai ce qui s'est passé comme non avenu, et un accommodement entre nous sera possible. Dans le cas contraire, Votre Majesté, je me verrai forcé de repousser une attaque que rien n'a provoquée de ma part. Il dépeni encore de Votre Majesté d'éviter à l'humanité les calamités d'une nouvelle guerre.

Je suis, etc.

(signé) *Alexandre*.^[9]

IV.

Kesäkuun 13 p:nä kello 2 aikaan yöllä kutsui hallitsija luokseen Balashevin ja luettuaan tälle kirjeensä Napoleonille, käski hän hänen viemään kirjeen ja mieskohtaisesti antamaan sen Ranskan keisarille. Balashevia lähettäessään toisti hallitsija hänelle uudestaan nuo sanat, että hän ei sovi niin kauan kuin yksikään aseellinen vihollinen on Venäjän maalla ja nämä sanat hän käski välttämättä sanomaan Napoleonille. Hallitsija ei ollut kirjottanut näitä sanoja kirjeeseensä Napoleonille, koska hän tahdillisena miehenä tunsu, ettei niitä sopinut julaista sinä hetkenä, jolloin oli tekeillään viimeinen yritys sovinnon solmimiseksi; kuitenkin käski hän nuo sanat ehdottomasti sanomaan Napoleonille suullisesti.

Balashéf läksi matkalle 13 ja 14 p:n välisenä yönä torventoitottajan ja kahden kasakan seuraamana ja aamun sarastaessa saapui hän Rykontyn kylään ranskalaisille etuvartioasemille Niemenin täänpuoleisella rannalla. Hänet pysähdyttivät ranskalaiset ratsuvartijat.

Ranskalainen husarialiupseeri, jolla oli vaapukan värinen puku ja pitkäkarvainen lakki päässä, huudahti lähenevälle Balashevälle pysähtymismerkkin. Balashéf ei paikalla pysähtynyt, vaan ratsasti käyden tietä myöten lähemmä.

Aliupseeri ajoi kulmiaan rypistellen ja murahtaen jonkun kirosanan hevosensa rinnan kiinni Balasheviin, tarttui miekkaan ja äkäisesti karjuen kysyi venäläiseltä kenraalilta, oliko hän kuuro, kun ei kuullut, mitä hänelle sanottiin. Balashéf mainitsi nimensä. Aliupseeri lähetti sotamiestä myöten sanan upseerille.

Aliupseeri alkoi Balashevista välittämättä puhella toveriensa kera rykmenttinsä asioista eikä katsonut venäläiseen kenraaliin.

Balashevista tuntui luonnottoman kummalliselta nähdä siinä edessään, venäläisellä maaperällä raa'an voiman kohtelevan itseään vihamielisesti ja vieläpä töykeästi vaikka hän oli niin lähellä korkeinta valtaa ja mahtavuutta, vasta kolme tuntia sitte puhellut hallitsijansa kanssa ja yleensä oli asemassa, jossa hän oli tottunut saamaan kunnioitusta.

Aurinko alkoi juuri yletä pilvien peitosta. Ilmassa oli raitis tuntu ja kasteen tuoksu. Kylästä ajettiin tietä pitkin karjaa. Niityiltä pyrähti toinen toisensa perästä kuin kuplat veden pinnalle leivoja iloisesti lirittäen.

Balashéf silmäili ympärilleen odotellessaan upseerin tuloa kylästä. Venäläiset kasakat ja torventoitottaja sekä ranskalaiset husarit loivat silloin tällöin toisiinsa äänettömän katseen.

Ranskalainen husari-eversti saapui kylästä, nähtävästi suoraapäätä vuoteeltaan, kauniilla, kylläisellä, harmaalla hevosella mukanaan kaksi husaria. Upseeri, sotamiehet ja heidän hevosensa olivat tyytyväisen ja keikarimaisen näköisiä.

Tämä oli vielä sitä sodan alkuaikaa, jolloin joukot olivat täydessä kunnossa, heidän toimintansa pelkkää tarkastuskatselmusta, puvuissa vain korea sotaisuuden leima ja mielissä sen iloisuuden ja yrittelijäisyyden tunne, joka on aina huomattavissa sodan alkupuolella.

Ranskalaisen everstin oli vaikea pidättää haukotustaan, mutta hän oli kohtelias ja nähtävästi käsitti täydelleen Balashevin merkityksen. Hän vei hänet sotamiestensä ohi ketjun taa ja ilmotti täällä, että hänen halunsa tulla esitetyksi keisarille tulee luultavasti heti täytetyksi, koska keisarillinen kortteeri, mikäli hän tiesi, ei ollut etäällä.

He ajoivat Rykontyn kylän läpi ranskalaisten hevosparvien, vartijoiden ja sotamiesten ohi, jotka tekivät kunniaa everstilleen ja uteliaina tähystelivät venäläisiä pukuja. Viimein he saapuivat kylän toiseen laitaan. Everstin sanojen mukaan majaili kahden kilometrin päässä divisioonan päällikkö, joka ottaa vastaan Balashevin ja toimittaa hänet perille.

Aurinko oli jo ylhäällä ja loi kimaltelevat säteensä vihreille nurmille.

Tuskin olivat he ehtineet erään töyräällä olevan majatalon taa, kun he näkivät vastassaan töyrään rinteellä parven ratsastajia, joiden etunenässä ajoi pikimustalla hevosella auringon säteistä välkkyvin valjain kookas mies, päässä töyhtölakki, mustan tukan kiemurat harteilla hulmuten, päällä punainen mantteli ja pitkät sääret etunojaan pinnistettyinä, kuten ranskalaisten on tapa ratsastaa. Tämä mies ajoi neliä Balashevia vastaan hulmuavin höyhenin ja kesäkuun kirkkaan auringon säteistä kimaltelevin jalokivin ja kultaisin koristenuhoin.

Balashéf oli saapunut kahden hevosen pituuden päähän vastaansa nelistävästä ratsastajasta, jonka kasvoilla lepäsi teatterimaisen juhlallinen leima ja asuna kuulsivat rannerenkaat, höyhenet, kaulaketjut ja kulta, kun Jullner, ranskalainen eversti, kunnioittavasti kuiskasi: "*le roi de Naples*"^[10] Tämä oli todellakin Murat, jota nimitettiin Neapelin kuninkaaksi. Vaikka oli aivan käsittämätöntä, miksi hän oli Neapelin kuningas, nimitettiin häntä kuitenkin siksi ja ollen itsekin siitä vakuutettu oli hänellä entistään juhlallisempi ja arvokkaampi muoto. Hän oli niin varmasti vakuutettu siitä, että hän todellakin on Neapelin kuningas, että kun hänen kävellessään puolisoineen Neapelin kadulla lähtönsä edellisenä päivänä kaupungista muutamit italialaiset huusivat hänelle: "*viva il re!*"^[11] sanoi hän surullisesti hymyillen puolisolleen: "*très malheureux, ils ne savent pas que je les quitte demain!*"^[12]

Mutta vaikka hän vahvasti uskoikin, että hän oli Neapelin kuningas ja että häntä säälisti hylkäämiensä alamaisten syvä suru, niin hän viime aikoina, sen jälkeen kun hänen oli käsketty astua parvelukseen ja etenkin sen jälkeen, kun hän oli tavannut Napoleonin Danzigissa, jolloin keisarillinen lanko oli hänelle sanonut: "*je vous ai fait roi pour régner à ma manière, mais pas à la votre!*"^[13] — kävi hän iloisesti käsiksi tuttuun toimeensa ja kylläiseksi syöneen, mutta ei pahasti lihoneen hevosen lailla, joka tuntee olevansa valjaissa, alkoi teutaroida aisoissa, koristella itseään mitä kirjavimmin ja kalleimmin ja ratsastella iloisena ja tyytyväisenä Puolan teitä itsekään tietämättä, mihin ja miksi.

Huomattuaan venäläisen kenraalin kiemautti hän kuninkaallisen juhlallisesti päänsä taapäin, jolloin harteille valuva tukka heilahti, ja loi kysyvän katseen ranskalaiseen everstiin. Eversti ilmotti kunnioittavasti Hänen Majesteetilleen Balashevin tarkoituksen, mutta sukunimeä ei osannut ääntää.

— *De Bal-machève!* — sanoi kuningas rohkeasti voittaan vaikeuden, joka oli haitannut everstiä, — *charmé de faire votre connaissance, général,*^[14] — lisäsi hän kuninkaallisen armollisella kädenliikkeellä.

Niin pian kuin kuningas alkoi puhua kovalla äänellä ja nopeasti, ei hänessä huomannut jälkeäkään kuninkaallisesta arvokkuudesta, vaan hänen esiintymisensä siirtyi hänen itsensä sitä huomaamatta hyväntahtoisen, tuttavallisen seurustelun piiriin. Hän laski kätensä Balashevin ratsun kaulalle.

— *Eh bien, général, tout est à la guerre, à ce qu'il parait,*^[15] — sanoi hän aivan kuin valitellen tapausta, jota hän ei kyennyt arvostelemaan.

— *Sire,* — vastasi Balashef, — *l'Empereur mon maître ne désire point la guerre, et comme Votre Majesté le voit,*^[16] — puheli Balashef käyttäen kaikkia *Votre Majestén* muotoja puhuessaan henkilön kanssa, jolle tällainen arvonimi on vielä uutta.

Muratin kasvoilta loisti tyhmä tyytyväisyys sillä aikaa, kun hän kuunteli *monsieur de Balachoff*.^[17] *Ho royauté obligé*^[18] kuninkaana ja liittolaisena hän tunsu tarvetta keskustella Aleksanterin lähettilään kanssa valtakunnallisista asioista. Hän laskeutui ratsulta ja tartuttuaan Balashevin kainaloon ja siirryttyään muutaman askeleen syrjemmä kunnioittavasti odottavasta seurueestaan hän alkoi kävellä hänen kanssaan edestakasin koko ajan koettaen puhua merkittävästi. Hän huomautti siitä, että keisari Napoleon oli loukkautunut vaatimuksesta poistaa sotajoukot Preussista ja erittäinkin, kun tuo vaatimus oli tehty kaikkien tietien ja kun sillä oli loukattu Ranskan arvoa.

Balashef sanoi, ettei vaatimuksessa ollut mitään loukkaavaa, koska... Murat keskeytti hänet.

— Te siis ette pidä syyppänä Aleksanteria? — sanoi hän äkkiä suojele tyhmästi hymyillen.

Balashef mainitsi, mistä syystä hän tosiaankin oletti, että sodan alkaja oli Napoleon.

— *Ek, mon cher général,* — keskeytti Murat hänet taas, — *je désire de tout mon coeur, que les Empereurs s'arrangent entre eux, et que la guerre commencée malgré moi se termine le plus tôt possible,*^[19] — sanoi hän sellaisten palvelijoiden puhelutavalla, jotka tahtovat pysyä hyvinä ystävinä, vaikka heidän herransa ovatkin riidassa.

Sitte hän siirtyi kyselemään suuriruhtinaasta, tämän terveydestä ja sen ajan muistoista, jonka hän oli hauskaasti ja iloisesti viettänyt viime mainitun kanssa Neapelissa. Mutta yht'äkkiä, ikäänkuin muistaen kuninkaallisen arvonsa oikaisi Murat vartalonsa, otti saman asennon, jossa hän oli seissut kruunauksessa ja sanoi oikealla kädellään viittoen:

— *Je ne vous retiens plus, général; je souhaite le succès de votre mission*^[20] — ja punaisen manttelin heiluessa, sulkien ja kalliiden korujen kimaltaessa hän poistui kunnioittavasti odottavaan seurueeseensa.

Balashef ratsasti edelleen ja otaksui Muratin sanoista päättäneen hyvinkin pian tulevansa esitetyksi itselleen Napoleonille. Mutta Napoleonin pikaisen tapaamisen asemasta pidättivät häntä Davoustin jalka-armeijaosaston vartiomiehet seuraavan kylän luona, kuten etujoukkoketjussakin ja vasta kun armeijaosaston komentajan adjutantti oli kutsuttu paikalle, vei tämä hänet kylään marsalkka Davoustin luo.

V.

Davoust oli keisari Napoleonin Araktshejef — ei pelkuri Araktshejef, vaan yhtä säntillinen, ankara ja kykenemätön ilmaisemaan uskollisuuttaan muuten kuin ankaruudella.

Valtionelimistön koneistossa tarvitaan tällaisia miehiä, kuten tarvitaan susia luonnon elimistössä. Ja aina niitä on, aina niitä ilmestyy ja pysyy näyttämöllä, niin luonnottomalta kuin heidän olemisensä ja läheisyytensä hallituksen ylimpään päähän tuntuukin. Vain tämän välttämättömyyden kautta on selitettävissä se, että ankara ja sivistymätön Araktshejef, joka omin kourinsa oli kiskonut krenatoriä viiksistä, joka hermojensa heikkouden tähden ei voinut nähdä vaaraa ja joka ei ollut mikään hovimies, voi pysyä semmoisessa vallassa ja voimassa Aleksanterin ritarillisen jalon ja hellän luonteen lähetyvillä.

Balashef tapasi marsalkka Davoustin maalaismökkin aitasta, jossa hän istui pienellä tynnörillä ja oli kirjotustöissä (hän tarkasti tilejä). Adjutantti seiso vieressä. Oli kyllä ollut mahdollista löytää parempikin asunto, mutta marsalkka Davoust oli niitä miehiä, jotka vallanvasten asettavat itsensä elämän synkimpiin oloihin sitä varten, että heillä olisi oikeus olla synkkiä. Samasta syystä he myöskin toimivat joutuin ja itsepintaisesti. "Kuinka tässä voisi ajatella elämän onnellista puolta, kun minä, kuten näette, istun tynnörillä likaisessa aitassa ja työskentelen", puhui hänen kasvojensa ilme. Tällöisten henkilöiden suurin tyydytys ja tarve on siinä, että kun he tapaavat elämää vilkastavia, elostavia kohtia, he heittävät tuota elostumista vasten silmiä omalla synkällä, itsepintaisella työteliäisyydellään. Tällöistä tyydytystä nautti Davoust, kun hänen luokseen tuotiin Balashef. Yhä syvemmälle upposi hän työhönsä, kun venäläinen kenraali astui sisään ja vilkaistuaan silmälasiansa yli Balashevin kasvoihin, joilla kuvastui eloisuutta ihanan aamun ja Muratin kanssa tapahtuneen keskustelun vaikutuksesta, ei hän noussut seisomaan, ei edes hievahtanutkaan, vaan entistä enemmän rypistelihe ja hymähti ilkeästi.

Kun Davoust huomasi, että hänen vastaanottonsa nosti Balashevin kasvoille tyytymättömän ilmeen, nosti hän päätään ja kysyi kylmästi, mitä hän tahtoi.

Arvellen, että häntä kohdeltiin tällä tavoin vain sen tähden, ettei Davoust tiennyt, että hän oli keisari Aleksanterin kenraali-adjutantti, vieläpä hänen edustajansa Napoleonin edessä, kiiruhti Balashef ilmaisemaan arvonsa ja tarkoituksensa. Mutta vastoin hänen odotustaan muuttui

Davoust vielä tylummaksi ja raaemmaksi.

— Missä teidän pakettinne on? — kysyi hän. — *Donnez le moi, je l'enverrai à l'Empereur.*^[21]

Balashéf virkkoi, että hän on saanut käskyn antaa sen mieskohtaisesti itselleen keisarille.

— Teidän keisarinne käskyt täytetään teidän armeijassanne, vaan täällä, — sanoi Davoust, — teidän on tehtävä, niin kuin täällä käsketään.

Ja aivan kuin antaakseen venäläisen kenraalin yhä enemmän tuta sitä, että hän on riippuvainen raa'asta voimasta, lähetti Davoust adjutanttinsa hakemaan päivystäjää.

Balashéf veti esille paketin, jossa oli hallitsijan kirje ja pani sen pöydälle, jona oli kahden tynnyrin päälle kaadettu ovi töröttävine saranoineen. Davoust otti kirjeen ja luki osotekirjotuksen.

— Teillä on täysi oikeus osottaa tai olla osottamatta minulle kunnioitusta, — sanoi Balashéf. — Mutta sallikaa minun huomauttaa teille, että minulla on kunnia omistaa Hänen Majesteettinsa kenraali-adjutanttin arvo.

Davoust katsahti häneen mitään virkkamatta ja nautti vain Balashevinkin kasvoille kohahtaneesta harmista ja hämmästyksestä.

— Teille osotetaan sitä, mitä teille tulee osottaa, — sanoi hän ja pistettyään kirjeen taskuunsa läksi aitasta.

Hetken kuluttua tuli marsalkan adjutantti herra de Castre ja saattoi Balashevinkin häntä vasten varattuun huoneeseen.

Balashéf söi samana päivänä päivällistä marsalkan kanssa aitassa samaisella ovipöydällä.

Seuraavana päivänä oli Davoust aikaiseen valveilla. Hän kutsutti Balashevinkin luokseen ja ilmotti jyrkästi, että hän pyytää häntä pysymään täällä, liikkumaan tavarakuormien mukana, jos hän saa siihen käskyn ja olemaan puhelematta kenenkään muun paitsi herra de Castren kanssa.

Neljä päivää kestäneen yksinäisyyden, ikävän ja vallanalaisuutensa ja mitättömyytensä tuntemisen jälkeen, joka painoi häntä sitäkin kovemmin, kun hän äsken oli ollut keskellä vallan mahtavuutta, muutamien matkojen jälkeen marsalkan tavaroiden mukana ranskalaisten joukkojen kanssa, jotka olivat vallanneet koko seudun, tuotiin Balashéf Vilnaan, joka nyt oli ranskalaisten vallassa, samalle portille, jonka kautta hän neljä päivää sitte oli lähtenyt matkalleen.

Seuraavana päivänä saapui Balashevinkin luo keisarillinen kamariherra *monsieur de Turenne* ja ilmaisi hänelle, että keisari Napoleon suvaitsee ottaa hänet puheilleen.

Neljä päivää sitte oli sen talon luona, jonne Balashéf nyt vietiin, seisonut Preobrashevinkin rykmentin vartiosotilaita. Nyt seisoivat siinä kaksi ranskalaista krenatööriä rinnan kohdalta avoimissa, sinisissä puvuissa ja pitkäkarvaiset lakit päässä, saattoparvi husareja ja ulaneja sekä loistava seurue adjutantteja, paashia ja kenraaleja, jotka odottivat Napoleonin ilmestymistä rappujen edessä seisovan ratsun ja hänen mamelukkinsa Rustanin ympärillä. Napoleon otti Balashevinkin vastaan samassa talossa Vilnassa, josta Aleksanteri oli hänet lähettänyt.

VI.

Vaikka Balashéf olikin tottunut hovin juhlallisuuteen, hämmästytti häntä Napoleonin hovin loisto ja uhkeus.

Kreivi Turenne vei hänet suureen vastaanottohuoneeseen, jossa oli odottamassa paljon kenraaleja, kamariherroja ja puolalaisia ylimyksiä, joita Balashéf oli nähnyt useita Aleksanterin hovissa. Duroc sanoi, että keisari Napoleon ottaa vastaan venäläisen kenraalin ennen ratsastusmatkaansa.

Muutaman hetken odotuksen perästä saapui suureen vastaanottohuoneeseen päivystävä kamariherra, joka kohteliaasti kumarrettuaan Balashevinkin pyysi tätä tulemaan jälestään.

Balashéf astui pieneen odotushuoneeseen, josta yksi ovi vei kabinettiin, siihen samaan kabinettiin, josta Venäjän keisari oli hänet lähettänyt. Pariisin minuuttia odotti Balashéf. Oven takaa kuului rivakoita askelia. Kummatkin ovipuolet avautuivat yhdellä vilahduksella, kaikki hiljenti, sitte kaikui kabinetista toisien, lujien ja päättävien askelten ääntä: se oli Napoleon.

Hän oli vast'ikänsä päättänyt pukeutumisensa ratsastusmatkaa varten. Hänellä oli sininen puku, auki valkeiden liivien kohdalla, jotka verhosivat pyöreätä vatsaa, valkeat säämyskähousut kiinteinä lyhyiden jalkojen lihavissa reisissä ja ratsusaappaat jalassa. Lyhyt tukka oli nähtävästi äsken kammattu, mutta yksi hiuskiemura oli laskeutunut alas keskelle leveää otsaa. Hänen valkea, paksu niskansa erosi räikeästi nutun mustasta kauluksesta; hän tuoksui odekolonille. Nuorehkoilla, täyteläisillä kasvoilla, joista leuka jyrkänä pisti ulos, kuvastui armollinen, majesteettillinen keisarin tervehdys.

Hän astui nopeasti joka askeleella hieman hytkyen ja pää jonkunverran takakenossa. Koko hänen lihottuneella, lyhyellä vartalollaan leveine, paksuine harteineen ja väkisin eteenpäin painuneine vatsoineen ja rintoineen oli se komea, arvokas muoto, jonka saavuttavat hienoissa oloissa asuvat neljänkymmenen vuotiset ihmiset. Sitä paitsi huomasi, että hän oli tänään mitä parhaimmalla tuulella. Balashevinkin syvään, kunnioittavaan kumarrukseen hän nyökäytti päätään ja astuttuaan hänen luokseen alkoi heti puhelun, kuten henkilö, jolle jokainen tuokio ajastaan on kallis ja joka ei ryhdy valmistelemaan puhettaan, vaan joka on varma siitä, että hän aina sanoo hyvin ja sen,

mikä on sanottava.

— Hyvää päivää, kenraali! — sanoi hän. — Sain keisari Aleksanterin kirjeen, jonka te toitte ja minulla on suuri ilo nähdä teidät. — Hän katsahti Balashevin kasvoihin suurilla silmillään, vaan samassa alkoi katsoa hänen ohitsensa.

Huomasi heti, ettei häntä Balashevin persoona huvittanut vähän vähää. Näki, että vain se, mikä liikkui *hänen* sisässään, oli hänelle kaikki kaikessa. Kaikella sillä, mikä oli ulkopuolella häntä, ei ollut häneen nähden mitään merkitystä, sillä kaikki maailmassa, kuten hänestä tuntui, riippui yksistään hänen tahdostaan.

— En halua enkä ole halunnut sotaa, — sanoi hän, — mutta minut on siihen pakotettu. Olen *nytkin* (hän lausui tämän sanan painavasti) valmis ottamaan vastaan kaikki selitykset, jotka te voitte minulle antaa.

Ja hän alkoi selvästi ja lyhyesti esittää syitä tyytymättömyyteensä Venäjän hallitusta kohtaan. Siitä maltillisen tyyneestä sävystä, jolla Ranskan keisari puhui, päätti Balashef varmasti, että hän halusi rauhaa ja aikoi ryhtyä keskusteluihin.

— *Sire! L'Empereur, mon maître*^[22] — alkoi Balashef ammoain opitun puheensa, kun Napoleon puheensa lopetettuaan katsahti kysyvästi venäläiseen lähettiläiseen. Mutta keisarin silmien häneen kohdistama katse vei hänet hämilleen. Oli kuin olisi Napoleon sanonut Balashevin pukua ja miekkaa silmäillen ja tuskin huomattava hymy huulien pielissä; "olette hämillänne — laittakaa itsenne kuntoon".

Balashef laitto ja alkoi puhua. Hän sanoi, ettei keisari Aleksanteri pitänyt riittävänä syynä sotaan sitä, että Kurakin oli vaatinut takasin valtakirjansa, että Kurakin oli menetellyt niin omasta mielijohteestaan ja hallitsijan suostumuksetta, ettei keisari Aleksanteri halunnut sotaa ja ettei Englannin kanssa ollut minkäänlaista yhteyttä.

— Ei *vielä*, — huomautti Napoleon väliin ja aivan kuin peläten antautuvansa tunteensa valtaan hän rypisti kasvojaan ja hieman nyökäytti päätään merkiksi siitä, että Balashef saa jatkaa.

Puhuttuaan kaiken sen, mikä hänen oli käsketty puhumaan, sanoi Balashef, että keisari Aleksanteri toivoi rauhaa, mutta ei ryhdy keskusteluihin muuten kuin sillä ehdolla, että... Tässä Balashef hämmentyi: hänelle muistui mieleen ne sanat, joita keisari Aleksanteri ei ollut kirjottanut kirjeeseen, vaan jotka hän oli käsenyt ehdottomasti panna Saltykovin reskriptiin ja jotka hän oli käsenyt Balashevin kertomaan Napoleonille. Balashef muisti nämä sanat: "niin kauan kuin ei ainoatakaan aseellista vihollista ole Venäjän maalla", mutta jokin sekava tunne pidätti häntä. Hän ei voinut sanoa noita sanoja, vaikka tahtoikin. Hän sotkeutui ja sanoi: "ehdolla, että ranskalaiset joukot peräytyvät Niemenin taa".

Napoleon huomasi Balashevin hämmennyksen tämän sanoessa viimeisiä sanojaan: hänen kasvonsa vavahtivat, vasemman jalan pohe alkoi tahdikkaasti väristä. Paikaltaan liikahtamatta alkoi Napoleon puhua entistä kovemmalla ja nopeammalla äänellä. Puheen kestäessä loi Balashef useita kertoja silmänsä alas ja tahtomattaan katsoi Napoleonin vasemman jalan pohkeen väräjämistä, joka kiihtyi sitä mukaa, kuin hän korotti ääntään.

— Minä haluan rauhaa yhtä paljon kuin keisari Aleksanteri, — alkoi hän. — Enkö ole kahdeksantoista kuukauden aikana tehnyt kaikkea, saadakseni sen aikaan? Kahdeksantoista kuukautta olen odotellut selityksiä. Mutta mitä minulta vaaditaan keskustelujen alkamiseksi? — sanoi hän kulmiaan rypistäen ja tehden pienellä, valkealla, lihavalla kädellään kiivaan kysyvän liikkeen.

— Joukkojen siirtymistä Niemenin taa, hallitsija, — sanoi Balashef.

— Niemenin taa? — toisti Napoleon. — Nyt te siis tahdotte, että perädyttäisiin Niemenin taa — ainoastaanko Niemenin taa? — toisti Napoleon katsahtaen suoraan Balashevin silmiin.

Balashef kumarsi kunnioittavasti.

— Sen sijaan, että neljä kuukautta sitte oli vaadittu peräytymistä Pommerista, vaaditaan nyt peräytymistä vain Niemenin taa. — Napoleon pyörähti nopeasti ja alkoi kävellä pitkin huonetta.

— Te sanotte, että minua vaaditaan peräytymään Niemenin taa, jotta keskustelut voitaisiin alkaa. Mutta minua vaadittiin samalla tavalla kaksi kuukautta sitte peräytymään Oderin ja Veikselin taa ja siitä huolimatta te suostutte keskusteluihin.

Hän kulki ääneti yhdestä huoneen nurkasta toiseen ja pysähtyi sitte uudelleen Balashevin eteen. Balashef huomasi, että Napoleonin vasen jalka vapisi entistä kiihkeämmin ja kasvot aivan kuin kivettyivät ankarassa muodossaan. Vasemman pohkeensa värisemisen Napoleon tiesi. "*La vibration de mon mollet gauche est un grand signe chez moi*",^[23] kertoi hän sittemmin.

— Semmoisia ehdotuksia, kuin puhdistaa Oderin ja Veikselin seudut, voi tehdä Badenin prinssille, vaan ei minulle, — sanoi Napoleon melkein huutamalla aivan odottamatta itselleenkin. — Antakaa te minulle vaikka Pietari ja Moskova, en noihin ehtoihin suostuisi. Te sanotte, että minä aloin tämän sodan! Vaan kuka ensimmäisenä saapui armeijaan? Keisari Aleksanteri, vaan en minä. Ja te ehdotatte minulle keskusteluja, silloin kun minä olen kuluttanut miljoonia, kun te olette liitossa Englannin kanssa ja kun teidän asemanne on huono. Te esitätte minulle keskusteluja! Mikä on teidän liitonne tarkoitus Englannin kanssa? Mitä se on teille antanut? — puhui hän nopeasti ja nähtävästi ohjaten puheensa siten, että vain saisi todistaa oman oikeutensa ja oman voimansa ja toiselta puolen Aleksanterin oikeudettomuuden ja erehdykset eikä ollenkaan haluten lausua mitään rauhan solmimisesta tai pohtia sen mahdollisuutta.

Hän oli alkanut puheensa nähtävästi siinä tarkoituksessa, että osottaisi asemansa edullisuuden ja

että hän siitä huolimatta hyväksyy keskustelujen alkamisen. Mutta mitä enemmän hän puhui, sitä vähemmän hän kykeni hallitsemaan puhettaan.

Nyt tarkotti hänen puheensa nähtävästi kokonaan sitä, että vain olisi voinut kohottaa itseään ja loukata Aleksanteria eli tehdä juuri se, mitä hän vastaanoton alussa oli kaikista vähimmin tahtonut.

— Kerrotaan, että te olette tehneet rauhan Turkin kanssa?

Balashef nyökäytti päätään myöntävästi.

— Rauha on tehty... — alkoi hän.

Mutta Napoleon ei antanut hänen puhua. Näytti, että yksistään hän itse tarvitsi puhua ja hän jatkoi sillä kaunopuheisuudella ja avoimella ärtyisyydellä, johon hemmotellut ihmiset ovat taipuvaisia.

— Tiedän kyllä, että olette tehneet rauhan Turkin kanssa, mutta ette ole saaneet Moldautta ettekä Valakiaa. Vaan minä olisin antanut teidän hallitsijallenne nuo maakunnat, kuten annoin hänelle Suomenkin. Niin, — jatkoi hän, — minä lupasin ja olisin antanutkin keisari Aleksanterille Moldaun ja Valakian, mutta nyt hän ei tule omistamaan noita mainioita maakuntia. Hän olisi kuitenkin voinut yhdistää ne omaan valtakuntaansa ja yhtenä hallituskautena hän olisi laventanut Venäjän Pohjan lahden periltä aina Tonavan suulle saakka. Katarina Suuri ei olisi saattanut tehdä enempää, — puhui Napoleon tulistumistaan tulistuen, kävellen huoneessa edestakasin ja toistaen Balashevälle melkein samat sanat, jotka hän oli Tilsitissä lausunut itselleen Aleksanterille. — *Tout cela il l'aurait dû à mon amitié. Ah! quel beau règne, quel beau règne!*^[24] — toisti hän moneen kertaan, pysähtyi, otti taskustaan kultaisen nuuskarasian ja veti siitä ahneesti nenäänsä.

— *Quel beau règne aurait pu être celui de l'empereur Alexandre!*^[25]

Hän loi surkuttelevan katseen Balasheviin, ja kun Balashef oli huomauttamaisillaan jotain, keskeytti hän tämän taas nopeasti.

— Mitä sellaista hän on voinut haluta tai etsiä, jota hän ei olisi löytänyt minun ystävydessäni?...

— sanoi hän olkapäitään epätietoisesti kohauttaen. — Ei mitään, mutta hän on katsonut parhaaksi ympäröidä itsensä minun vihollisillani — ja keillä? — jatkoi Napoleon. — Hän on kutsunut luokseen Steinit, Armfeltit, Bennigsenit, Wintzingerodet. Stein on isänmaastaan karkotettu kavaltaja; Armfelt on irstailija ja juonittelija; Wintzingerode Ranskan karannut alamainen; Bennigsen jonkun verran sotaisempi mies kuin kaikki muut, mutta siitä huolimatta kyyvön, joka ei osannut tehdä mitään vuonna 1807 ja jonka pitäisi herättää Aleksanterissa pelottavia muistoja... Otaksutaan, että he olisivat kykeneviä, silloin voisi heitä käyttää, — jatkoi Napoleon häidin tuskin ehtien pukea sanoiksi tulvimalla tulvivia mietteitään, joista hän näki oikeutensa ja voimansa (joka hänen käsityksensä kannalta oli sama asia) — mutta he eivät ole sitäkään: he eivät kelpaa sotaan eivätkä rauhaan! Barclay sanotaan olevan heistä toimeliaimman, mutta sitä minä en myönnä päättäen hänen ensimmäisistä liikkeistään. Mutta mitä ne tekevät, mitä tekevät kaikki nuo hovilaiset? Pfuel esittelee, Armfelt riitelee, Bennigsen tarkastaa, vaan Barclay, jonka pitäisi toimia, ei tiedä, mistä uskaltaisi alottaa. Vaan aika kuluu eikä tuota mitään hyötyä. Ainoastaan Bagration on sotilas. Hän on tosin typerä, mutta hänellä on kokemusta, silmämäärä ja päättäväisyyttä... Ja mitä osaa näyttelee sitte teidän nuori hallitsijanne tuossa viheliäisessä joukossa? He kietovat hänet häpeällisiin selkkauksiin ja ajavat hänen niskoilleen edesvastuun kaikesta, mitä on tapahtunut. *Un souverain ne doit être à l'armée que quand il est général!*^[26] — sanoi hän nähtävästi kohdistuen nämä sanat kuin taisteluvaatimuksena suoraan päin hallitsijan kasvoja. Napoleon tiesi, että keisari Aleksanteri halusi olla sotapäällikkönä.

— Nyt on jo kulunut viikkokausi siitä, kun alkoi sota, ettekä te ole kyyenneet puolustamaan Vilnaa. Te olette eristetyt kahteen osaan ja karkotetut Puolan maakunnista. Teidän armeijanne napisee.

— Päinvastoin, Teidän Majesteettinne, — sanoi Balashef tuskin ehtien muistaa kaikkea sitä, mitä hänelle sanottiin ja vaivoin jaksaen seurata tuota sanojen ilotulitusta, — sotaväki palaa halusta...

— Minä tiedän kaikki, — keskeytti Napoleon, — minä tiedän kaikki ja tiedän teidän pataljoonienne lukumäärän yhtä varmasti kuin omienikin. Teillä ei ole sotaväkeä 200 tuhatta, vaan minulla on kolme vertaa enemmän. Annan teille kunniasanan, — sanoi Napoleon unohtaen, ettei hänen kunniasanallaan voinut olla mitään merkitystä, — annan teille *ma parole d'honneur que j'ai cinq cent trente hommes de ce côté de la Vistule!*^[27] Turkkilaisista ei teille ole apua: he eivät kelpaa mihinkään ja sen he ovat osottaneet solmimalla rauhan teidän kanssanne.

Ruotsalaiset taas — heidän kohtalonsa on se, että heitä hallitsevat hullut kuninkaas. Heidän kuninkaansa oli vähämielinen. He vaihtoivat hänet ja ottivat toisen — Bernadotten, joka heti menetti järkensä, sen tähden että ainoastaan hullu ja ruotsalainen voi rakentaa liittoja Venäjän kanssa.

Napoleon hymähti ilkeästi ja taasen nosti nuuskarasian sieramiensa alle.

Balashef halusi vastata jokaiseen Napoleonin väitteeseen ja hänellä olikin yhtä ja toista vastattavaa. Hän teki lakkaamatta liikkeitä, kuten se, jota haluttaa jotain sanoa, mutta Napoleon myötäensä keskeytti hänet. Ruotsalaisten vihamielisyyttä vastaan aikoi Balashef sanoa, että Ruotsi on saari, kun Venäjä on sen puolella, mutta Napoleon huudahti vihaisesti tukehduuttaakseen hänen äänensä. Napoleon oli siinä ärtymyksen mielentilassa, jolloin täytyy puhua, puhua ja puhua vain sitä varten, että todistaisi itselleen oman oikeutensa. Balashevinkin tuli vaikea olla: lähettiläänä pelkäsi hän kadottavansa arvonsa ja sen vuoksi tunsikin hän pakkoa vastustaa, mutta ihmisenä hän lyyhistyi henkisesti mitättömäksi Napoleonin aiheettoman vihan vimman edessä. Hän tiesi, ettei yhdelläkään Napoleonin sanomalla sanalla ollut merkitystä ja että

hän tyyntyyttyään itsekin häpeäisi niitä. Balashef seiso silmät maahan luotuina, katseli Napoleonin paksuihin, liikkuviin jalkoihin ja koetti välttää hänen katsettaan.

— Ja mitä välitän minä teidän liittolaisistanne? — virkkoi Napoleon. — Minullakin on liittolaisia — puolalaiset; heitä on 80 tuhatta ja he tappelevat kuin pedot. Heitä tulee olemaan kolmatta sataa tuhatta.

Ja nähtävästi yhä enemmän kiivastuen siitä, että nyt hän ei puhunut totta ja että Balashef nöyränä ja kohtaloonsa alistuen ääneti seiso entisessä asennossaan hänen edessään, pyörähti hän yht'äkkiä taapäin, astui aivan Balashevin kasvojen eteen ja kiivaasti ja nopeasti valkoisilla käsillään huutoen hän melkein ärjyi:

— Tietäkää, että jos te horjutatte Preussia minua vastaan, niin pyyhkäisen minä sen pois Europan kartalta, — sanoi hän vihasta kalpein, vääristynein kasvoin ja kiivaasti lyöden valkeaa kättään toista vasten. — Niin, minä viskaan teidät Dvinan ja Dnjeperin taa ja pystytän uudelleen teitä vastaan sen seinän, jonka Europa rikollisuudessaan ja tyhmyydessään salli hävittää. Siihen te joudatte, sen te olette voittaneet, kun luovuitte minusta, — sanoi hän ja kulki ääneti muutamia kertoja lattian poikki paksuja olkapäitään nytkytellen.

Hän pani nuuskarasian liivinsä taskuun, otti sen uudestaan käsiinsä, vei muutamia kertoja sieramiensa alle ja pysähtyi Balashevin eteen. Vähään aikaan hän ei virkkanut mitään, katsoi vain ivallisesti Balashevia silmiin, vaan sitte sanoi hiljaa:

— *Et cependant quel beau règne aurait pu avoir votre maître!*^[28]

Balashef tunki, että hänen täytyy väittää vastaan ja hän sanoikin, etteivät asiat Venäjän puolelta ollenkaan esiinny noin synkässä valossa. Napoleon ei virkkanut mitään, katsoi vain ilkkuvasti häneen eikä nähtävästi edes kuunnellutkaan häntä. Napoleon nyökäytti leppeästi päätään aivan kuin sanoen: "tiedän, että teidän velvollisuutenne on puhua noin, mutta te ette usko sitä itsekään, siitä olen minä saanut teidät vakuutetuksi".

Balashevin puheen päätyttyä otti Napoleon nuuskarasiansa, veti nenäänsä ja kopahutti pari kertaa jalallaan permantoon. Ovi avautui. Kunnioittavasti kumarteleva kamariherra ojensi keisarille lakin ja sormikkaat, toinen antoi nenäliinan. Heihin katsomatta kääntyi Napoleon Balasheviin:

— Vakuuttakaa minun puolestani keisari Aleksanterille, — sanoi hän lakkia ottaessaan, — että olen edelleenkin hänen ystävänsä: minä tunnen hänet perinpohjin ja pidän suurella arvossa hänen korkeita ominaisuuksiaan. *Je ne vous retiens plus, général, vous recevrez ma lettre à l'Empereur.*^[29]

Napoleon meni nopeasti ovelle. Odotushuoneesta hyöksähtivät kaikki rappuja myöten alas.

VII.

Kaiken sen jälkeen, mitä Napoleon oli sanonut, noiden vihanpuuskien ja viimeisten kuivasti lausuttujen sanojen jälkeen: "*je ne vous retiens plus, général, vous recevrez ma lettre*", uskoi Balashef varmasti, ettei Napoleon millään muotoa tahdo häntä tavata eikä edes nähdäkään häntä — loukattua lähettilästä ja varsinkin hänen säädyttömän tulisuuksiensa näkijää. Mutta suureksi ihmeekseen sai Balashef Durocin kautta samana päivänä kutsut keisarin päivällispöytänsä.

Päivällisillä oli Bessieres, Caulaincourt ja Berthier.

Napoleon otti Balashevin vastaan iloisen ja ystävällisen näköisenä. Puhumattakaan siitä, että hänessä olisi huomannut kainostelua tai moitteen merkkiä itselleen aamullisen äkäisyyden johdosta, koetti hän päinvastoin saada Balashevia reippaalle tuulelle. Näkyi, että Napoleon oli ammoin tullut vakaumukseen erehtyväsyytensä mahdottomuudesta ja että hänen käsityksensä mukaan kaikki se, mitä hän teki, oli hyvää, mutta ei hyvää siksi, että se vastasi hänen kuvitteluaan hyvän ja pahan suhteesta, vaan siksi, että *hän* sen teki.

Keisari oli erittäin iloisella päällä ratsastusmatkansa jälkeen Vilnassa, sillä suuret kansajoukot olivat riemuiten ottaneet hänet vastaan ja saattaneet pitkin katuja. Kaikkien niiden katujen ikkunoihin, joiden kautta hän kulki, oli ripustettu mattoja, lippuja ja hänen nimitaulujaan ja puolalaiset naiset huiskuttivat hänelle tervehdykseksi liinojaan.

Napoleon asetti Balashevin päivällispöydässä viereensä ja kohteli häntä ei ainoastaan ystävällisesti, vaan niin kuin olisi pitänyt Balasheviakin omana hovimiehenään, henkilönä, joka hyväksyi hänen suunnitelmansa ja aikeensa ja jonka piti iloita hänen menestyksestään. Muun keskustelun ohessa hän alkoi puhua myöskin Moskovasta, kyseli Balashevilta Venäjän pääkaupunkia eikä ainoastaan uteliaan matkailijan tavoin, joka tiedustelee uusia seutuja, joissa hän aikoo käydä, vaan aivan kuin vakuutettuna siitä, että Balashevin venäläisenä miehenä pitäisi tuntea ääretöntä mielihyvää tuosta tiedustelusta.

— Paljoko on Moskovassa asukkaita, paljonko taloja? Onko totta, että Moskovaa kutsutaan *Moscou le sainte!*^[30] Paljoko kirkkoja on Moskovassa? — kyseli hän.

Ja vastaukseen, että kirkkoja on kolmatta sataa, sanoi hän:

— Miksi mokoma paljous kirkkoja?

— Venäläiset ovat hyvin uskonnollisia, — vastasi Balashef.

— Luostarien ja kirkkojen suuri paljous on muuten merkki siitä, että kansa on takapajulla, — sanoi Napoleon katsahtaen Caulaincourtiin, miten tämä arvostelisi hänen väitettään.

Balashef rohkeni kunnioittavasti olla erimieltä Ranskan keisarin käsityksestä.

— Kussakin maassa ovat omat tapansa, — sanoi hän.

— Mutta ei missään muualla Euroopassa tavata semmoista, — huomautti Napoleon.

— Anteeksi, Teidän Majesteettinne, — sanoi Balashef, — paitsi Venäjällä on myöskin Espanjassa yhtä paljon luostaria ja kirkkoja.

Tätä Balashevin vastausta, jossa oli vihjaus ranskalaisten äskettäin kärsimään tappioon Espanjassa, pidettiin erittäin sattuvana, kuten Balashef kertoi, keisari Aleksanterin hovissa, mutta nyt Napoleonin päivällispöydässä ei se ollut mistään kotosin ja haihtui huomaamattomiin.

Herrojen marsalkkojen välinpitämättömistä ja kahdenvaiheilla olevista kasvoista näki, etteivät he oivaltaneet, mikä vastauksessa oli sukkela. "Jos siinä olikin jotain sukkela, niin emme sitä käsittäneet tai se oli sitte kömpelö sukkeluus", puhuivat marsalkkojen kasvot. Niin vähän välitettiin Balashevin vastauksesta, ettei Napoleon sitä edes huomannutkaan ja hän kysyi Balashevilta huolettomasti, minkä kaupunkien kautta meni täältä tie Moskovaan. Balashef, joka koko päivällisten ajan oli hyvin varuillaan, vastasi, että *comme tout chemin mène à Rome, tout chemin mène à Moscou*,^[31] että on koko joukko teitä ja että "niiden eri teiden joukossa on tie *Pultavaan*, jonka Kaarle XII oli valinnut", — sanoi Balashef ja vasten tahtoaan hätkähti tyytyväisyydestä onnistuneen vastauksensa johdosta. Vaan eipä oikein ehtinyt sanoa viimeisiä sanoja Balashef, kun Caulaincourt samassa rupesi puhelemaan Pietarista Moskovaan vievien teiden kehnoudesta ja pietarilaisista muistoistaan.

Päivällisen jälkeen siirryttiin juomaan kahvia Napoleonin kabinettiin, joka neljä päivää sitte oli ollut keisari Aleksanterin kabinettina. Napoleon istuutui sevresiläistä kahvikuppiaan hämmentäen ja osotti Balashevälle tuolin, joka oli hänen vieressään.

Päivällisen jälkeen valtaa ihmisen eräänlainen mielentila, joka kaikkia järkisyitä voimakkaimmin pakottaa hänet tuntemaan tyytyväisyyttä itseensä ja pitämään kaikkia ystävinään. Napoleon oli nyt tuossa mielentilassa. Hänestä tuntui, että hänen ympärillään oli henkilöjä, jotka jumaloivat häntä. Hän oli vakuutettu, että Balashevkin hänen päivällistensä jälkeen oli hänen ystävänsä ja jumaloitsijansa. Napoleon kääntyi häneen miellyttävästi, vain hieman ivallisesti hymyillen.

— Tämä on sama huone, kuten minulle on kerrottu, jossa keisari Aleksanteri asui. Eikö teistä tunnu omituiselta, kenraali? — sanoi hän nähtävästi epäilemättä, etteivät hänen sanansa miellyttäneet hänen puhetoveriaan, koska ne todistivat hänen, Napoleonin, etevämmyyden Aleksanterin rinnalla.

Balashef ei osannut virkkaa tähän mitään, vaan ääneti painoi päänsä alas.

— Niin, tässä huoneessa neuvotteli neljä päivää sitte Wintzingerode ja Stein, — jatkoi Napoleon terävästi, itsetietoisesti hymyillen. — Yksi asia on kuitenkin olemassa, jota minä en käsitä, — sanoi hän, — ja se on se, että keisari Aleksanteri on koonnut ympärilleen kaikki minun persoonalliset vihemieheni. Sitä minä en ... käsitä. Eikö hänen mieleensä ole johtunut, että minä voin tehdä samoin? — kysäsi hän Balashevilta ja tämä muisto näytti sysäävän hänet takasin aamullisen vihansa tuoreille jälille.

— Ja tietäköön hän, että minä teen sen, — sanoi Napoleon nousten seisomaan ja tyrkäten kuppia kädellään. — Minä ajan pois Saksasta hänen württembergiläiset, badenilaiset ja weimarilaiset sukulaisensa ... — niin, minä ajan heidät. Valmistakoon hän heille Venäjällä turvapaikan!

Balashef kumarsi päänsä alas ja osotti kasvoillaan, että hän haluaisi lähteä ja kuunteli vain siksi, ettei hän voinut olla kuuntelematta, mitä puhuttiin. Napoleon ei huomannut tätä. Hän ei kohdellut Balashevia vihollisensa lähettiläänä, vaan ihmisenä, joka nyt oli täydellisesti hänen valtassaan ja jonka täytyi iloita entisen herransa halventamisesta.

— Ja miksi keisari Aleksanteri on ottanut vastaan joukkojen päällikkyuden? Mitä hyötyä siitä on? Sota on minun ammattini, vaan hänen toimensa on — hallita eikä komentaa sotajoukkoja. Miksi on hän ottanut kannettavakseen semmoisen vastuunalaisuuden?

Taas otti Napoleon nuuskarasian, käveli ääneti jonkun aikaa lattialla, vaan äkkiä astui Balashevin eteen ja hieman hymyillen sekä niin vakuuttavasti, nopeasti ja kursailematta, kuin olisi tehnyt Balashevälle ei ainoastaan tärkeän, vaan myöskin mieleisen teon, hän nosti kätensä neljäkymmenvuotisen venäläisen kenraalin poskelle, tarttui korvaan ja nykäsi siitä keveästi hymähtäen ainoastaan huulillaan.

"*Avoir l'oreille tirée par l'Empereur*"^[32] pidettiin mitä suurimpana kunniana ja armona Ranskan hovissa.

— *Eh bien, vous ne dites rien, admirateur et courtisan de l'Empereur Alexandre*?^[33] — sanoi hän, aivan kuin olisi ollut hassua olla hänen näkyvissään jonkun muun paitsi hänen, Napoleonin, *courtisan* ja *admirateur*. — Ovatko hevoset valjastetut kenraalille? — lisäsi hän Nieman päätään nyökäten vastaukseksi Balashevin kumarrukseen. — Antakaa hänelle minun hevoseni, hänellä on *pitkä matka*...

Balashevin tuoma kirje oli viimeinen Napoleonin kirje Aleksanterille. Keskustelu kerrottiin Venäjän keisarille yksityiskohtiaan myöten ja sota alkoi...

VIII.

Kun ruhtinas Andrei oli tavannut Pierren Moskovassa, matkusti hän Pietariin asioille, kuten hän sanoi sukulaisilleen, itse teossa kuitenkin kohdatakseen siellä ruhtinas Anatol Kuragin, jota hänen piti välttämättömästi tavata. Kuragin, jota hän Pietariin saavuttuaan etsi, ei enää ollut kaupungissa. Pierre oli ilmottanut langolleen, että ruhtinas Andrei matkusti häntä tapaamaan. Anatol Kuragin sai heti sotaministeriltä virkamääräyksen ja matkusti Moldaun armeijaan. Tällä matkallaan tapasi ruhtinas Andrei Pietarissa Kutusovin, entisen, häntä kohtaan aina ystävällisen kenraalinsa, joka pyysi häntä lähtemään yhdessä hänen kanssaan Moldaun armeijaan, jonka ylipäälliköksi vanha kenraali oli nimetty. Mutta kun ruhtinas Andrei määrättiin palvelemaan pääkortteerin esikuntaan, matkusti hän Turkkiin.

Ruhtinas Andrei ei pitänyt sopivana vaatia Kuraginia kirjeellisesti kaksintaisteluun. Antamatta uutta aihetta kaksintaisteluun piti ruhtinas Andrei vaatimusta omalta puoleltaan semmoisena, joka olisi saattanut kreivitär Rostovan huonoon huutoon ja sen tähden hän etsi persoonallista kohtausta Kuragin kanssa, ja tästä kohtauksesta luuli hän saavansa uuden aiheen kaksintaisteluun. Mutta hänen ei onnistunut tavata Turkinkaan armeijassa Kuraginia, joka kohta ruhtinas Andrein saavuttua Turkin armeijaan oli lähtenyt takasin Venäjälle. Uudella maaperällä ja uusissa elämänehdossa alkoi ruhtinas Andreista elämä tuntua keveämmältä. Sen jälkeen kun hänen morsiamensa oli hänet pettänyt, mikä musersi häntä sitä voimakkaammin, kuta huolellisemmin hän koetti kaikilta salata iskun vaikutusta itseensä, olivat hänestä ne elämänehdot raskaat, joissa hän oli ollut onnellinen ja vieläkin raskaampi oli vapaus ja riippumattomuus, joita hän ennen oli pitänyt kalliina. Hän ei edes ajatellut niitä entisiä aatoksiaan, jotka ensi kerran olivat nousseet hänen mieleensä Austerlitzin tantereella taivasta tähytessään, joita hän Pierren kanssa oli rakastanut kehittää ja jotka olivat korvanneet hänen yksinäisyytensä Bogutsharovissa ja sittemmin Sveitsissä ja Roomassa. Häntä suorastaan pelotti muistellessa noita ajatuksia, jotka olivat loitsineet hänelle etäisten toivojen valoisan sarjan. Häntä kiinnittivät nyt vain kaikista lähimmät käytännölliset toimet, joilla ei ollut mitään tekemistä entisten kanssa ja joihin hän tarttui sitä ahneemmin, kuta etemmä entiset olivat jääneet. Oli kuin olisi tuo korkeuksiin häipyvä taivaan laki, joka ennen häntä kattoi, äkkiä laskeutunut matalaksi, rajalliseksi holviksi, joka häntä musersi, jossa kaikki oli selvää, mutta ei mitään ijäistä eikä salaperäistä.

Kaikista hänelle esiintyneistä toiminta-aloista oli sotapalvelus hänestä helpoin ja tutuin. Ollessaan nyt Kutusovin esikunnan päivystäjakenraalin virassa työskenteli hän niin lujasti ja hartaasti, että Kutusov ihmetteli hänen työntöön ja täsmällisyyttään. Vaikka ruhtinas Andrei ei tavannut Kuraginia Turkissa, ei hän pitänyt välttämättömänä rientää hänen jälissään takasin Venäjälle. Mutta kaiken tämän ohella hän tiesi, että vieripä aikaa minkä vierikään, hän ei voi olla kaikista todisteluista huolimatta, joita hän itselleen teki, ettei hänen muka maksa vaivaa alentua yhteentörmäykseen asti hänen kanssaan, hän tiesi, ettei hän kohdatessaan hänet voinut olla vaatimatta häntä kaksintaisteluun, niin kuin ei nälkäinen ihminen voi olla viskautumatta leivän kimppuun. Ja tämä tietoisuus siitä, ettei loukkaus ollut kosta kohdannut, ei vihaa tyhjennetty, vaan sydän sitä täynnä, myrkytti sitä keinotekoista levollisuutta, jonka ruhtinas Andrei oli itselleen Turkissa laatinut huoleen taipuvan ja jonkunverran turhamielisen ja kunnianhimoisen toiminnan puitteisiin.

Kun vuonna 1812 saapui Bukarestiin viesti sodasta Napoleonin vastaan, pyysi ruhtinas Andrei Kutusovilta siirtoa läntiseen armeijaan. Kutusov, joka oli saanut kyllänsä Bolkonskista ja tämän toimeliaisuudesta, koska se ei sopinut hänen joutilaisuutensa rinnalle, laski hänet hyvin mielellään menemään, toimittaen hänet Barclay de Tollyn luo.

Ennen armeijaan menoaan, joka toukokuussa oli leirillä Drissajoen varrella, poikkesi ruhtinas Andrei Lisijagoriin, joka oli aivan hänen matkansa varrella kolmen virstan päässä Smolenskin valtatiestä. Ruhtinas Andrein elämässä oli kolmena viime vuotena tapahtunut niin monia muutoksia, niin paljon oli hän ajatellut, tuntenut ja nähnyt (hän oli kiertänyt lännet ja idät), että häntä oudosti ja aavistamattomasti hämmästytti Lisijagoriin saapuessaan elämän kulku täällä, vaikka se oli pienimpiä yksityiskohtiaan myöten entisen kaltaista. Hän ajoi lehtikujan ja kartanon kiviporttien kautta kuin lumottuun, nukkuvaan linnaan. Entinen säntillisuus, entinen puhtaus, entinen hiljaisuus vallitsi talossa, entiset huonekalut, entiset seinät, entiset äänet, entinen haju ja entiset arat kasvot, hieman vain vanhentuneet. Ruhtinatar Maria oli yhä sama, arka, ruma, vanhentuva neito, pysynyt pelossa ja henkisissä kärsimyksissä, hyödyttää ja ilotta elellyt elämänsä parhaita vuosia. Bourienne oli sama, jokaisesta elämänsä hetkestä iloisesti nauttiva, täynnä mitä eloisimpia itseensä kohdistuvia toiveita, itseensä tyytyväinen ja kiemaileva naikkonen. Hän oli tullut vain entistä varmemmaksi, kuten ruhtinas Andreista näytti. Hänen Sveitsistä tuomansa kotiopettaja Dessaille oli puettu venäläiskuosiseen nuttuun, hän puhua solkkasi venäjää palvelijoiden kanssa, mutta oli yhtä rajotetun älykäs, sivistynyt, siveellinen ja turhantarkka opettaja kuin ennenkin. Vanha ruhtinas oli muuttunut ruumiillisesti vain sen verran, että hänen toisesta suupielestään näkyi tyhjä hampaan sija; henkisesti hän oli sama kuin ennenkin, kuitenkin entistä paljoa äkäisempi ja luulevaisempi sen todellisuutta kohtaan, mikä maailmassa tapahtui. Nikolushka vain oli kasvanut, muuttunut pullakan punaiseksi, saanut tumman kiehkuratukan ja itsensä tietämättä nosteli nauraen ja ilakoiden sievän suunsa ylähuulta samalla tavoin kuin pikku ruhtinatarvainaa. Hän yksin ei ollut totellut tämän lumotun, nukkuvan linnan muuttumattomuuden lakia. Mutta vaikka ulkonaisesti kaikki olikin pysynyt ennallaan, olivat näiden ihmisten sisäiset suhteet muuttuneet siitä pitäen, kun ruhtinas Andrei ei ollut heitä nähnyt. Perheen jäsenet olivat hajonneet kahdeksi leiriksi, vieraiksi ja vihamielisiksi toisilleen ja kokoutuivat nyt yhteen vain hänen läsnäollessaan ja hänen tähtensä poikkesivat tavallisista elämäntavoistaan. Toiseen leiriin kuului vanha ruhtinas, Bourienne ja arkkitehti ja toiseen

ruhtinatar Maria, Dessaille, Nikolushka ja kaikki lapsenhoitajat ja imettäjät.

Niin kauan kuin hän viiپیi Lisijagorissa, söi kotiväki yhdessä joukossa, mutta kaikki oudoksuivat oloaan ja ruhtinas Andrei tunsu, että hän oli vieras, jota varten tehtiin poikkeus ja että hän rasitti kaikkia läsnäolollaan. Ensimmäisenä päivänä päivällistä syödessä oli ruhtinas Andrei melkein vaiti kaikkea tätä tuntiessaan, ja kun vanha ruhtinas huomasi hänen luonnottoman tilansa, murjotti hänkin suu kiinni ja heti päivällisen päätyttyä poistui huoneeseensa. Kun ruhtinas Andrei illansuussa tuli hänen luokseen ja koettaen saada hänet vähän vilkkaammaksi rupesi kertomaan nuoren kreivi Kamenskin sotaretkestä, alkoi vanha ruhtinas äkkiä keskustella ruhtinatar Mariasta, jota hän syytti taikauskosta ja m:lle Bouriennen vieromisesta, joka, kuten hän mainitsi, oli ainoa hänelle totisesti ystävällinen.

Vanha ruhtinas kertoi, että minkä hän sairastaa, se tapahtuu vain ruhtinatar Marian tähden, että tämä kiusaa ja ärsyttää häntä tahallaan ja hemmottelullaan ja tyhmillä puheillaan pilaa pienen ruhtinas Nikolain. Vanha ruhtinas tiesi vallan hyvin, että hän itse rasittaa tytärtään ja että tämän elämä on hyvin raskasta. Mutta hän tiesi myös, että hän ei voinut olla häntä rasittamatta ja että hän sen hyvaitsi. "Miks'ei ruhtinas Andrei, joka näkee tämän, puhu minulle mitään sisarestaan?" ajatteli vanha ruhtinas. "Mitä hän arvelleekaan, ettäkö olen ilkiö ja vanha pöllö, syyttä loitonnut tyttärestä ja lähentänyt luokseni ranskattaren? Hän ei ymmärrä, siksi täytyy hänelle selittää ja hänen täytyy kuunnella", ajatteli vanha ruhtinas. Ja hän rupesi selittelemään syitä, joiden tähden hän ei voinut sietää tyttären tolkutonta luonnetta.

— Niin, jos te minulta kysytte, — sanoi ruhtinas Andrei isään katsomatta (ensi kertaa elämässään hän moitti isäänsä), — minua ei haluttanut puhua. Vaan jos te minulta kysytte, niin sanon teille suoraan mielipiteeni kaikesta. Jos teidän ja Mashan välillä on olemassa väärinkäsitystä ja kaunaa, niin en mitenkään voi syyttää häntä, sillä tiedän, kuinka paljon hän teitä rakastaa ja kunnioittaa. Jos te todellakin kysytte minulta, — jatkoi ruhtinas Andrei kiihtyen, sillä viime aikoina hän oli herkkä kiihtymään, — niin sanon teille yhden asian: jos väärinkäsityksiä on olemassa, niin on niihin syynä tuo mitätön nainen, jonka ei pitäisi olla sisaren ystävätär.

Vanhus katsoi alussa tuijottavin silmin poikaansa ja luonnoton hymy paljasti hampaan tyhjän sijan, johon ruhtinas Andrei ei voinut tottua.

— Mikä ystävätär? Häh? Oletpa ollut puheissa! Mitä?

— Isä, en tahtonut olla tuomarina, — sanoi ruhtinas Andrei sapekkaalla ja karkealla äänellä, — mutta te pakotitte minut ja minä sanoin ja aina sanon, että ruhtinatar Maria ei ole syyssä, vaan syyssä olet ... syyssä on tuo ranskatar...

— Aa, vai tuomitsit!... Vai tuomitsit! — sanoi vanhus hiljaa ja, kuten ruhtinas Andreista näytti, hämillään. Mutta sitte hän äkkiä kavahti pystyyn ja kiljasi:

— Ulos, ulos! Jottapa ei varjoasikaan täällä näkyisi!...

Ruhtinas Andrei aikoi heti matkustaa pois, mutta ruhtinatar Maria sai hänet jäämään vielä päiväksi. Tänä päivänä ei ruhtinas Andrei nähnyt isäänsä, joka ei tullut näkyviin eikä laskenut luokseen muita kuin m:lle Bouriennen ja Tihonin ja kyseli useaan kertaan, oliko hänen poikansa lähtenyt. Seuraavana päivänä meni ruhtinas Andrei ennen lähtöään pikku ruhtinas Nikolain puolelle. Terve, äitiinsä kiharatukkainen poika istuutui hänen polvelleen. Ruhtinas Andrei rupesi kertomaan hänelle satua Siniparrasta, mutta kesken kertomusta vaipui mietteisiinsä. Ei ajatellut hän tuota kaunista lasta, kun tämä istui hänen polvellaan, vaan ajatteli itseään. Kauhuissaan etsi hän itsestään katumuksen tunteita, että oli vihottanut isäänsä, mutta ei löytänyt eikä hänestä myöskään tuntunut ikävältä, että hän (ensi kertaa elämässään riidassa) eroaa hänestä. Kaikista tärkeintä oli hänestä se, ettei hän löytänyt itsestään sitä entistä hellyyttä poikaa kohtaan, jonka hän toivoi sydämmessään syntyvän hyväillessään ja pitäessään poikaa polvillaan.

— No, kerro vielä, — sanoi tämä.

Ruhtinas Andrei nosti hänet mitään vastaamatta polviltaan ja läksi huoneesta.

Niin pian kuin ruhtinas Andrei oli jättänyt jokapäiväiset askareensa tai oikeastaan astunut entiseen olotilaansa, jossa hän oli silloin, kun hän vielä oli onnellinen, valtasi murhe hänet entisen voimakkaasti ja sen vuoksi hän koetti karkottaa mitä pikemmin mielestään vanhat muistot kiiruimman kaupalla etsien jotain askaretta.

— Olet siis vakavasti päättänyt lähteä, Andrei? — kysyi sisar häneltä.

— Luojan kiitos, että voin lähteä, — sanoi ruhtinas Andrei, — minusta on hyvin ikävää, kun sinä et voi.

— Miksi noin puhut? — virkkoi ruhtinatar Maria. — Miksi noin puhut nyt, kun lähdet kauheaan sotaan ja hän on jo vanha? M:lle Bourienne kertoi, että hän oli kysellyt sinua...

Heti kun hän alkoi puhua tästä, rupesivat hänen huulensa väräjämään ja silmistä tihkui kyöneleitä. Ruhtinas Andrei kääntyi pois päin ja alkoi kävellä huoneessa.

— Ah, Jumalani, Jumalani! — sanoi hän. — Ja kun ajattelee, mikä ja kuka saattaa olla ihmisten onnettomuuden syynä, niin ompa se mitätöntä! — sanoi hän niin vihasesti, että ruhtinatar Maria säikähti.

Hän käsitti, että kun veli puhui ihmisistä, joita hän tarkotti tuolla mitättömällä, niin ei hän silloin ajatellut ainoastaan m:lle Bouriennea, joka oli saattanut hänet, Marian, onnettomaksi, vaan

myöskin sitä henkilöä, joka oli sortanut veljen onnen.

— Andrei, yhtä asiata sulta pyydän, oikein rukoulen, — sanoi ruhtinatar Maria koskettaen hänen kyynärpäätään ja katsoen häneen kyynelistä kimaltelevin silmin.

— Minä ymmärrän sinua (ruhtinatar Maria painoi silmänsä alas). Älä luule, että tuskan ovat tehneet ihmiset. Ihmiset ovat Hänen aseensa. — Hän katsahti hieman yläpuolitse ruhtinas Andrein pään varmoin, tottunein silmin, joilla katsellaan tuttuun paikkaan muotokuvaan. — Tuskan on lähettänyt Hän, vaan eivät ihmiset. Ihmiset ovat Hänen aseensa, he eivät ole syyssä. Jos sinusta tuntuu, että joku on syyssä sinun edessäsi, niin unohda se ja anna anteeksi. Meillä ei ole oikeutta rangaista. Ja sinä käsität anteeksiannon onnen.

— Jos minä olisin nainen, niin tekisin sen, Maria. Se on naisen avu. Mutta miehen ei pidä eikä hän voi unohtaa eikä antaa anteeksi, — sanoi hän ja vaikka hän ei tähän hetkeen saakka ollut ajatellut Kuragina, kuohahti yht'äkkiä hänen sydämessään kostamatta jääneen vihan katkeruus.

"Jos ruhtinatar Maria nyt koettaa saada minua antamaan anteeksi, olisi minun pitänyt aikoja sitte rangaista", ajatteli hän. Ja muuta vastaamatta ruhtinatar Marialle hän alkoi ajatella sitä riemukasta, tuimaa hetkeä, jolloin hän kohtaa Kuraginin, joka (sen hän tiesi) oli armeijassa.

Ruhtinatar Maria pyysi hartaasti veljeä jäämään vielä yhdeksi päiväksi, puhui siitä, miten hän tiesi isän tulevan onnettomaksi, jos Andrei lähtee sopimatta hänen kanssaan. Mutta ruhtinas Andrei vastasi, että hän luultavasti kohta palaa takasin armeijasta, että hän aivan varmaan kirjottaa isälle ja että kuta kauemmin hän nyt odottaisi, sen syvemmäksi syöpyisi huonon sovun juopa.

— *Adieu, André! Rappelez-vous que les malheurs viennent de Dieu, et que les hommes ne sont jamais coupables,*^[34] — olivat viimeiset sanat, jotka hän kuuli sisaren huulilta hyvästejä heittäessään.

"Sen siis täytyy olla niin!" ajatteli ruhtinas Andrei ajaessaan ulos Lisijagorin kartanon lehtikujasta. "Hän, tuo sääliittävä, viaton olento jää siis tuon höperön ukon hivutettavaksi. Vanhus tuntee, että hän on syyssä, mutta ei voi muuksi muuttua. Minun poikani kasvaa ja iloitsee elämälle, jossa hän tulee samallaiseksi kuin kaikki muutkin, — petetyksi ja petettäväksi. Matkustan armeijaan, mutta miksi, en tiedä itsekään ja toivon tapaavani sen miehen, jota halveksin, sitä varten, että antaisin hänelle tilaisuuden surmata itseni ja ilkkua minulle!" Olivathan ennenkin olleet olemassa kaikki nämä asianhaarat, mutta ennen ne olivat olleet kiinteässä yhteydessä keskenään, nyt sitä vastoin kaikki hajallaan. Mielettömiä ilmiöitä vain, joilla ei ollut mitään yhteyttä keskenään, tunkeili yksi toisensa perästä ruhtinas Andrein ajatuksissa.

IX.

Ruhtinas Andrei saapui armeijan pääkortteeriin kesäkuun lopulla. Ensimmäisen armeijan joukot, sen armeijan, jonka mukana hallitsija oli, olivat sijottuneet linnotettuun leiriin Drissan varrelle. Toisen armeijan joukot peräytyivät koettaen yhdistyä ensimmäisen armeijan kanssa, josta — kuten kerrottiin — sen olivat eristäneet vahvat ranskalaisjoukot. Kaikki olivat tyytymättömiä sotatoimien yleiseen kulkuun Venäjän armeijassa. Mutta sitä vaaraa, että venäläiset läänit joutuisivat hyökkäyksen esineeksi, ei kukaan osannut ajatella. Ei kukaan edes otaksunut, että sota tulisi ulottumaan etemmä Puolan läntisiä lääniä.

Ruhtinas Andrei tapasi Barclay de Tollyn, jonka luokse hänet oli määrätty palvelemaan, Drissan rannalla. Kun leirin lähettyvillä ei ollut ainoatakaan suurta kylää eikä kauppalaa, oli armeijassa olevien kenraalien ja hovimiesten suunnaton lauma täytynyt sijottaa 10 virstan alueelle parhaimpiin taloihin, mitä pienissä kylissä oli, kummallakin puolen jokea. Barclay de Tolly majaili 4 virstan päässä hallitsijasta. Hän otti Bolkonskin vastaan kuivasti ja kylmästi ja sanoi saksalaisella ääntämistavallaan, että hän ilmottaa hänestä hallitsijalle virantoimituksen määräämistä varten, vaan toistaiseksi pyytää palvelemaan hänen esikunnassaan. Anatol Kuragin, jonka ruhtinas Andrei luuli löytävänsä armeijasta, ei ollutkaan täällä: hän oli Pietarissa. Tämä tieto oli Bolkonskin mieleen. Kun suuren sodan keskustan harrastukset ja toimet jännittivät ruhtinas Andrein ajatuksia, oli hän iloinen vapautuessaan joksikuksi aikaa siitä kiihtymyksestä, jota hän aina tunsu, kun Kuragin oli hänen mielessään. Neljän ensimmäisen päivän kuluessa, jona aikana ruhtinas Andreita ei vaadittu mihinkään, liikkui hän linnotetun leirin ristiin rastiin ja tietojensa sekä keskustelujensa avulla asiantuntevien henkilöiden kanssa hän koetti luoda itselleen selvän käsityksen leiristä. Mutta kysymys siitä, oliko tämä leiri edullinen tai epäedullinen, jäi ruhtinas Andreille hämäräksi. Sotakokemuksensa perusteella oli hän jo ehtinyt tulla siihen vakuutukseen, etteivät sotatoimissa merkitse mitään syvämielteisimmästikään harkitut suunnitelmat (kuten hän oli sen nähnyt Austerlitzin taistelussa), että kaikki riippuu siitä, miten osataan vastata vihollisen äkkiarvaamattomiin ja ennalta aavistamattomiin liikkeisiin, että kaikki riippuu siitä, kuka toimien kokonaisuutta johtaa ja miten. Päästäkseen selville tästä viimeisestä kysymyksestä koetti ruhtinas Andrei asemaansa ja tuttavuuksiaan hyväkseen käyttäen syventyä armeijan hallituksen luonteeseen, sen henkilöihin ja puolueisiin ja hän saikin seuraavan käsityksen asioiden tilasta.

Silloin kun hallitsija vielä oli Vilnassa, oli armeija jaettu kolmeen osaan: 1:nen armeija oli Barclay de Tollyn komennossa, 2:nen Bagrationin, 3:as Tormasovin. Hallitsija oli ensimmäisessä armeijassa, mutta ei ollut ylipäällikkönä. Päiväkäskeyssä sanottiin, että hallitsija ei tule komentamaan, vaan sanottiin vain, että hallitsija tulee olemaan armeijassa. Sitä paitsi ei hallitsijalla ollut suoranaista

ylipäällikön esikuntaa, vaan keisarillisen pääkortteerin esikunta. Hänen luonaan oli keisarillisen esikunnan päällikkö, kenraali-majotusmestari ruhtinas Volkonski, kenraaleja, sivus-adjutantteja, diplomaattisia virkamiehiä ja suuri joukko ulkomaalaisia, mutta ei armeijan esikuntaa. Tätä paitsi oli hallitsijan luona ilman erityistä virkaa: Araktshejef — entinen sotaministeri, kreivi Bennigsen — arvoltaan vanhin kenraaleista, suuriruhtinas tsesarevitsh Konstantin Pavlovitsh, kreivi Rumjantsef — kansleri, Stein — entinen preussilainen ministeri, Armfelt — ruotsalainen kenraali, Pfuel — sotasuunnitelman päälähtäjä, Paulucci — kenraali-adjutantti ja sardinialainen tulokas ynnä paljon muita. Vaikka näillä henkilöillä ei ollutkaan sotilasvirkoja armeijassa, oli heillä asemansa vuoksi kuitenkin vaikutusvaltaa ja useinkaan ei armeijaosaston päällikkö eikä edes ylipäällikkökään tiennyt, minä miehenä kyseli ja neuvotteli yhtä ja toista joko Bennigsen tai suuriruhtinas tai Araktshejef tai ruhtinas Volkonski, eikä myöskään tiennyt näidenkö nimissä vai hallitsijalta oli saapunut se ja se käsky ja oliko se pantava täytäntöön tai ei. Tämä on kuitenkin kuvan ulkopuoli. Hallitsijan ja kaikkien mainittujen henkilöiden läsnäolon varsinainen merkitys oli hovikannalta katsoen (hallitsijan läsnäollessahan ovat kaikki hovilaisia) kaikille selvä. Se oli seuraava: hallitsija ei ottanut itselleen ylipäällikön arvonimeä, mutta hänellä oli toimivalta kaikkien armeijojen yli; henkilöt, jotka häntä ympäröivät, olivat hänen apulaisiaan. Araktshejef oli järjestyksen uskollinen toimeenpanija ja valvoja sekä hallitsijan henkivartija. Bennigsen oli tilanomistaja Vilnan läänistä ja oli aivan kuin maan *les honneurs*, vaan itse asiassa kelpo kenraali, hyödyllinen neuvojen mies ja tarpeen myöskin siksi, että häntä pidettiin aina valmiina astumaan Barclayn sijaan. Suuriruhtinas oli mukana siksi, että hän halusi olla. Entinen ministeri Stein oli täällä sen tähden, että hänkin oli hyödyksi neuvoissa ja että keisari Aleksanteri piti suuressa arvossa hänen persoonallisia ominaisuuksiaan. Armfelt oli Napoleonin äkäinen vihamies ja itseensä luottava kenraali, joka seikka aina vaikutti Aleksanteriin. Paulucci oli täällä sen vuoksi, että hän oli rohkea ja päättävä sanoissaan. Kenraali-adjutantit olivat täällä siksi, että he olivat kaikkialla, missä keisarikin ja viimein — päämies — Pfuel siitä syystä, että hän oli laatinut sotasuunnitelman Napoleonin vastaan ja että hän johti koko sodan kulkua pakotettuaan Aleksanterin uskomaan suunnitelmansa tarkoituksenmukaisuuteen. Pfuelilla oli apulaisena Wolzogen, joka selitti Pfuelin ajatukset paljon käsitettävämmässä muodossa kuin Pfuel itse, tuo jyrkkä, kaiken halveksimiseen saakka itseensä luottava kabinettiteoreetikko.

Paitsi näitä henkilöitä, venäläisiä ja ulkomaalaisia (varsinkin ulkomaalaisia, jotka rohkeasti, kuten ainakin vieraan maan palveluksessa olevat ihmiset, joka päivä esittivät uusia, ihmeellisiä ajatuksia), oli vielä paljon toisarvoisia henkilöitä, jotka olivat saapuneet armeijaan sen tähden, että heidän päämiehensä olivat täällä.

Niiden monilukuisten ajatusten ja nimien joukosta, jotka vallitsivat tässä tavattomassa, loistavassa, levottomassa ja ylpeässä maailmassa, erotti ruhtinas Andrei seuraavat tavallista jyrkemmät ajatussuuntien ja puolueiden jaotukset.

Ensimäinen puolue oli: Pfuel ja hänen kannattajansa, sotateoreetikot, jotka uskoivat, että on olemassa sotatiede ja että tällä tieteellä on omat järkkymättömät lakinsa, liikkeiden, saarron y.m. lait. Pfuel ja hänen kannattajansa vaativat peräytymistä maan sydämeen niiden matemaattisten lakien mukaisesti, jotka luuloteltu sotateoria oli säättänyt, ja jos vähääkään poikkesi tästä teoriasta, osotti se heidän mielestään raakalaisuutta, sivistymättömyyttä ja paha-aikeisuutta. Tähän puolueeseen kuuluivat saksalaiset prinssit Wolzogen, Wintzingerode y.m., kaikki enimmäkseen saksalaisia.

Toinen puolue oli edellisen vastapuolue. Kuten aina on tavallista, oli yhden äärimäisen suunnan ohella toinen yhtä äärimäinen. Tämän puolueen miehet olivat niitä, jotka vaativat hyökkäystä Vilnasta Puolaan ja vapautumista kaikista ennalta luoduista suunnitelmista. Tämän puolueen miehet olivat sekä rohkean toiminnan että kansallisuuden edustajia, jonka tähden he väittelyissä pysyivät sitäkin yksipuolisempina. Näitä olivat venäläiset: Bagration, äsken ylenemään alkanut Jermolof y.m. Tähän aikaan oli liikkeellä Jermolovin laskema sukkeluus, että hän muka olisi anonut hallitsijalta yhtä ainoata armonosotusta — ylennystä saksalaiseksi. Tämän puolueen miehet sanoivat Suvorovia muistellen, ettei pitäisi aikailla eikä puhkoa neuiloilla karttoja, vaan tapella, lyödä vihollista, ei laskea sitä Venäjälle eikä sallia joukkojen kuhnailla.

Kolmanteen puolueeseen, joka nautti hallitsijan suurinta luottamusta, kuului kumpaakin edellistä puoluetta sovittavia hovimiehiä. Tämän puolueen miehet, joista enimmät eivät olleet sotilaita ja joihin kuului Araktshejef, ajattelivat ja puhuivat, kuten tavallisesti puhuvat ihmiset, joilla ei ole vakaumusta, mutta jotka eivät tahdo näyttää semmoisilta. Nämä sanoivat, että sota, varsinkin semmoisen neron kanssa kuin Bonaparten (häntä kutsuttiin taas Bonaparteksi) ehdottomasti vaatii mitä syvämielisintä harkintaa, tieteen tarkkaa tuntemista ja siinä kohden oli Pfuel nerokas. Mutta toisekseen täytyy tunnustaa sekin puoli, että teoreetikot ovat usein yksipuolisia ja sen vuoksi ei näihin aina ole luottamista, vaan täytyy tarkoin ottaa huomioon, mitä Pfuelin vastustajat ja käytännölliset, sota-asioihin perehtyneet henkilöt sanovat ja kaikesta tästä ottaa keskiparas. Tämän suunnan miehet pitivät tuiki välttämättömänä, että Drissan leiri olisi saatava pysymään omissa käsissä Pfuelin suunnitelman mukaisesti ja muiden armeijojen liikkeet muutettavat. Vaikkakaan tämmöisellä menettelytavalla ei olisi saavutettu kumpaakaan tarkotusta, tuntui se näistä miehistä kuitenkin otollisimmalta.

Neljäs suunta oli se, jonka huomattavin edustaja oli suuriruhtinas perintöruhtinas tsesarevitsh, joka ei ollut voinut unohtaa Austerlitzin luona kärsimäänsä häpeää, jolloin hän ratsasti kaartin etunenässä kypäräpäin kuin paraadissa ja luuli sankarillisesti musertavansa ranskalaiset, vaan yht'äkkiä jouduttuaan eturintamaan töintuskin pelastui yleisen sekasorron myllerryksestä. Tämän puolueen miesten arvosteluissa oli sekä vilpittömyyttä että sen puutetta. He pelkäsivät Napoleonin, näkivät hänessä väkevyyttä, itsessään heikkoutta ja lausuivat sen suoraan julki. He sanoivat: "tästä sodasta ei koidu mitään muuta kuin surua, häpeää ja onnettomuutta! Nyt jo

olemme jättäneet Vilnan, jättäneet Vitebskin ja jätämme myöskin Drissan. Ainoa järkevä teko meidän puoleltamme on rauhan solmiminen ja niin pian kuin mahdollista, ettei meitä ehdittäisi karkottaa Pietaristakin!"

Tämä katsantokanta, joka oli hyvin yleinen armeijan korkeimmissa piireissä, sai kannatusta Pietarissakin ja kansleri Rumjantsevissa, joka muiden valtakunnallisten asioiden tähden myöskin oli rauhan puolella.

Viidentenä oli Barclay de Tolly puoluelaisineen. Hän oli saanut kannattajia etupäässä sen tähden, että oli sotaministeri ja ylipäällikkö. Nämä sanoivat: "olipa hän minkäläinen tahansa (näin aina alettiin), on hän kuitenkin rehellinen, toimelias mies eikä häntä parempaa ole. Antakaa hänen käsiinsä oikea valta, sillä eihän sodassa tule aikaan eikä menesty päällikkyyden kokonaisuudetta ja hän näyttää, mitä hän kykenee tekemään, kuten näytti Suomessakin. Jos armeijamme on kunnossa ja voimakas ja on peräytynyt Drissajoelle saakka vaurioita kärsimättä, niin saamme siitä kiittää ainoastaan Barclayta. Jos nyt Barclayn sijaan pannaan Bennigsen, niin on kaikki hukassa! Näyttihän Bennigsen kykenemättömyytensä jo vuonna 1807", puhuivat tämän puolueen miehet.

Kuudennet, bennigseniläiset, väittivät päinvastoin, ettei ollut ketään Bennigseniä kokoneempaa eikä toimeliaampaa ja että kävipä yli tai ympäri, häneen täytyi lopultakin palata. "Tekkööt nyt virheitä!" ja tämän puolueen miehet todistelivat, että peräytyminen Drissajoelle saakka oli mitä häpeällisin tappio ja katkeamaton sarja erehdyksiä. "Kuta enemmän he tekevät erehdyksiä, sitä parempi; ainakin he saavat sen joutuimmin nähdä, ettei semmoinen pitimmältä kelpaa", sanoivat he. "Joku Barclay ei ole ollenkaan sopiva, vaan tarvitaan Bennigsenin laista miestä, joka osotti kykynsä vuonna 1807 ja jolle itse Napoleonkin antoi tunnustuksen, ja semmoinen mies on ainoastaan Bennigsen."

Seitsemäntenä olivat ne, joita aina on olemassa varsinkin nuorten hallitsijoiden ympärillä ja joita oli tavattoman kosolta keisari Aleksanterinkin ympärillä — kenraaleja ja kenraali-adjutanteja, jotka olivat sanomattomasti kiintyneet hallitsijaan, mutta ei keisarina, vaan ihmisenä, jota he kaikesta sydämestään ja omaa voittoa pyytämättä jumaloivat, kuten häntä vuonna 1805 oli Rostof jumaloinut, ja jossa he eivät nähneet ainoastaan kaikkia inhimillisiä avuja, vaan myöskin kaikki ominaisuudet. Vaikka nämä henkilöt ihailivatkin hallitsijan vaatimattomuutta, kun tämä oli kieltäytynyt rupeamasta sotajoukkojen ylipäälliköksi, moittivat he kuitenkin tuota vaatimattomuutta, koska se oli heidän mielestään liiallista. He halusivat ja vaativat kiihkeästi vain sitä, että jumaloitu hallitsija hylkäisi liian luottamattomuutensa itseensä, julistaisi kaikkien kuullen, että hän astuu joukkojen etunensä, järjestäisi ympärilleen ylipäällikön esikuntakortteerin ja neuvotellen tarpeellisissa asioissa kokoneiden teoreetikkojen ja käytännöllisten henkilöiden kera itse johtaisi joukkojaan, jotka yksistään jo tämä seikka innostaisi ylimmilleen.

Kahdeksas ja suurin henkilöryhmä, joka tavattoman suurelta lukumäärältään suhtautui muihin, kuten 99 yhteen, oli muodostunut henkilöistä, jotka eivät välittäneet sodasta enemmän kuin rauhastakaan, ei etenemisliikkeistä, ei puolustusleiristä Drissan luona eikä missään muuallakaan, ei Barclaysta, ei hallitsijasta, ei Pfuelista, ei Bennigsenistä, vaan heidän mielestään oli yksi ainoa halu: saavuttaa itselleen mitä suurimpia etuja ja nautintoja. Niiden risteilevien ja sotkuisten juonien sameassa vedessä, joita kuohumalla kuohui hallitsijan pääkortteerissa, saattoi pyydystä paljon semmoista, joka muuhun aikaan olisi ollut sula mahdottomuus. Yksi, joka ei tahtonut menettää edullista asemaansa, oli tänään yhtä mieltä Pfuelin kanssa, huomenna hänen vastustajansa kanssa, ylihuomenna taas vakuutteli, ettei hänellä ollut mitään mielipidettä jostakusta tunnetusta asiasta ja pelkästään sen tähden, että olisi välttänyt vastuunalaisuutta ja kelvannut keisarille. Toinen, jonka mieli teki saavuttaa etuja, herätti hallitsijan huomiota sillä, että hän pitäen suurta suuta samasta asiasta, josta hallitsija oli edellisenä päivänä maininnut, väitteli ja huusi neuvottelussa rintoihinsa lyöden ja vaatien mukautumattomia kaksintaisteluun sekä täten osottaen, että hän on valmis uhratumaan yhteisen hyvän tähden. Kolmas tinki itselleen neuvottelujen väliajoilla ja vihollistensa poissaollessa rahapalkkiota uskollisesta palveluksestaan tietäen, ettei nyt ollut aikaa kieltää häneltä sitä. Neljäs tahallaan satuttelihe hallitsijan näkyviin työtaakastaan nääntyneenä. Viides, joka oli kauan odotellut hallitsijan päivällisiä, todisteli vimmatusti jonkun äsken lausutun mielipiteen oikeutta tai vääryyttä.

Kaikki tämän puolueen miehet pyydystelivät ruplia, kunniamerkkiä, arvoasteita ja tässä pyydystelyssään pitivät tarkoin silmällä keisarillisen armon viirin suuntaa. Niin pian kuin he olivat huomanneet, että viiri kääntyi johonkukin suuntaan, alkoi tämä armeijan kuhnuriparvi puhalttaa samaan suuntaan, niin että hallitsijan oli kahta työläämpi kääntää se toiseen suuntaan. Kun asema oli epämääräinen ja vakava vaara uhkasi, joka löi kaikkeen erittäin levottoman leimansa, kun juonet, itsekkyydet, vastakkaisten näkökantojen ja tunteiden törmäykset toisiinsa liikkivat äkäisinä vihureina ja kun nuo monilukuiset henkilöt olivat useata eri kansallisuutta, — loi tämä kahdeksas, kaikista suurin puolue, jonka jäsenet ajoivat itsekkäitä pyyteitä, suurta sekaannusta ja rauhattomuutta yhteiseen asiaan. Nousipa mikä kysymys tahansa, hetipaikalla ja suutaan loppuun soittamatta entisestäään kysymyksestä lennähti tämä kuhnuriparvi jo toiseen asiaan ja tukahutti ja sotki surinallaan vakavasti väittelevät äänet.

Kaikista näistä puolueista muodostui samaan aikaan kun ruhtinas Andrei saapui armeijaan vielä yhdeksäskin, joka alkoi nostaa ääntään kuuluviin. Tämä oli vanhojen, järkevien ja valtakunnan asioissa kokoneiden miesten puolue, jotka kallistumatta mihinkään vastakkaisista virtauksista, osasivat abstraktisesti katsoa kaikkeen, mitä pääkortteerin esikunnan keskuudessa tapahtui ja harkita keinoja päästä irti sekavuudesta, epäoimisuudesta, heikkoudesta ja epämääräisyydestä.

Tämän puolueen miehet ajattelivat ja puhuivat, että kaikki paha tulee etupäässä hallitsijan olostahovineen armeijan keskuudessa; että armeijaan on siirtynyt se epämääräinen, sovinnainen ja

huojuva suhteiden höllyys, joka kyllä menee mukiin hovissa, vaan on vahingollinen armeijassa; että hallitsijan on hallittava eikä johdettava sotajoukkoja; että ainoa pääsy tästä asemasta on hallitsijan poistuminen hovineen armeijasta; että yksistään hallitsijan läsnäolo pakottaa 50 tuhatta miestä toimettomuuteen, koska heidät tarvitaan pitämään huolta hänen persoonallisesta turvallisuudestaan ja että kehoinkin, mutta kenestäkään riippumaton ylipäällikkö on parempi semmoista parhainta, jonka kädet ovat sidotut hallitsijan läsnäolon ja vallan kautta.

Juuri siihen aikaan, kun ruhtinas Andrei eleli toimettomana Drissan leirissä, kirjotti Shishkof, entinen valtakunnan sihteeri ja yksi tämän puolueen etevimpiä edustajia, hallitsijalle kirjeen, jonka Balashef ja Araktshejef suostuivat allekirjottamaan. Koska hän oli saanut hallitsijalta suostumuksen lausua mielipiteensä asioiden yleisestä kulusta, käytti hän nyt tätä suostumusta hyväkseen ja launioitavasti ja sillä syyllä, että hallitsijan on välttämätöntä saada pääkaupungin asukkaat innostumaan sotaan, ehdotti hän hallitsijalle, että tämä jättäisi armeijan.

Kansan innostaminen hallitsijan kautta ja siihen vetoaminen isänmaan puolustamiseksi, — sama kansan innostaminen (mikäli sitä saatiin aikaan hallitsijan Moskovassa olon kautta), joka oli oleva pääsyytä Venäjän iloon, esitettiin hallitsijalle ja hän suostui siihen armeijasta lähdön tekosyillä.

X.

Tätä kirjettä ei vielä oltu annettu hallitsijalle, kun Barclay kertoi päivällistä syödessä Bolkonskille, että hallitsija on nähnyt hyväksi haluta tavata ruhtinas Andreita mieskohtaisesti kyselläkseen häneltä Turkin asioista ja että ruhtinas Andrein on saavuttava kello kuusi illalla Bennigsenin asuntoon.

Samana päivänä saatiin keisarin kortteeriin tieto Napoleonin uudesta liikkeestä, josta voi koitua vaara armeijalle, tieto, joka jälestäpäin osottautui vääräksi. Tämän päivän aamulla oli eversti Michaux ollut hallitsijan kanssa tarkastamassa Drissan varustuksia ja hän oli todistanut hallitsijalle, että tämä linnotettu leiri, jonka Pfuel oli rakentanut, jota tähän asti oli pidetty taktiikan *chef d'œuvre'ina*. ja jonka piti tuhota Napoleon, — että tämä samainen leiri oli järjetön kapine ja Venäjän armeijan perikato.

Ruhtinas Andrei saapui kenraali Bennigsenin asuntoon, jona oli pienehkö maakartano aivan joen rannalla. Ei Bennigseniä eikä hallitsijaa ollut siellä. Mutta hallitsijan sivusadjutantti Tshernishof otti vastaan Bolkonskin ja ilmotti, että hallitsija oli lähtenyt kenraali Bennigsenin ja markiisi Pauluccin kanssa toista kertaa tänä päivänä tarkastamaan Drissan leirin varustuksia, joiden sopivaisuutta oli alettu pahasti epäillä.

Tshernishof istui ranskalainen romaani kädessä ensimmäisen huoneen ikkunan ääressä. Huone oli nähtävästi ennen ollut salina. Siinä olivat vielä urut, joiden päälle oli mätetty joitakin mattoja ja eräässä nurkassa oli Bennigsenin adjutanttin saranasänky. Tämä adjutantti oli huoneessa. Hän istui torkkuen kokoon käärityllä patjalla nähtävästi väsyneenä äskeisistä kemuista tai työstä. Salista vei yksi ovi suoraan entiseen vierashuoneeseen ja toinen oikealle kabinettiin. Edellisen oven takaa kuului ääniä, jotka puhuivat saksaa, toisinaan ranskaa. Sinne, entiseen vierashuoneeseen, oli kokoutunut hallitsijan pyynnöstä muutamia henkilöitä, joiden mielipiteitä hän halusi kuulla alkavien vaikeuksien varalta. Tämä ei ollut sotaneuvosto (hallitsija rakasti epämääräisyyttä), vaan jonkullainen valittujen neuvosto muutamien kysymysten välitöntä selvittämistä varten hallitsijalle. Tähän puolineuvostoon oli kutsuttu: ruotsalainen kenraali Armfelt, kenraali-adjutantti Wolzogen, Wintzingerode, jota Napoleon nimitti karanneeksi Ranskan alamaiseksi, Michaux, Toll, Stein, joka ei ollut mikään sotilas ja viimein itse Pfuel, joka, kuten ruhtinas Andrei kuuli, oli koko homman *la cheville ouvrière*.^[35] Ruhtinas Andrei sai tilaisuuden tarkastaa Pfuelia hyvästi, koska tämä saapui kohta hänen jälkeensä ja puheli hetkisen Tshernishovin kanssa, ennen kuin meni vierashuoneeseen.

Ensi katsahduksella näytti Pfuel venäläisen kenraalin puvussa, joka oli tavattoman kömpelösti tehty eikä sopinut hänelle ollenkaan, tuttavahkolta ruhtinas Andreista, vaikkei hän ollut nähnyt häntä milloinkaan. Hänessä oli sekä Weiroteria että Macia ja Schmidtiä ynnä monia muita saksalaisia teoreetikko-kenraaleja, joita ruhtinas Andrein oli onnistunut nähdä vuonna 1805, mutta Pfuel oli kaikista tyypillisin. Tämöistä saksalaista teoreetikkoa, johon sisältyi kaikki, mitä oli äsken mainituissa saksalaisissa, ei ruhtinas Andrei ollut vielä koskaan nähnyt.

Pfuel oli kooltaan pientä kättä, hyvin laiha, mutta leveäluinen ja jyrkää, tervettä rakennetta, lantiot leveät ja lapaluut ulospäin longottavat. Hänen kasvonsa olivat tavattoman rypyiset, silmät syvissä kuopissa. Tukkaa oli etupuolelta ohimojen kohdalta suittu harjalla nähtävästi hätäkäteen, vaan takaraivolla töröttivät hiukset vallattomina vanukkeina. Levottomasti ja vihaisesti ympärilleen silmäillen hän astui huoneeseen aivan kuin peläten kaikkea huoneessa, johon hän oli tullut. Miekkaansa kömpelösti kannattaen hän meni Tshernishovin luo ja kysyi saksaksi, missä hallitsija oli. Hän näytti haluavan käydä huoneet niin joutuin kuin mahdollista, suorittaa tervehdykset ja istuutua työskentelemään kartan ääreen, jossa hän tunsu olevansa omalla paikallaan. Hän nyökkäytteli nopeasti päätään Tshernishovin sanoille ja hymyili pilkallisesti kuullessaan, että hallitsija oli tarkastamassa varustuksia, joille hän, itse Pfuel, oli perustuksen laskenut teoriasensa mukaan. Hän mutisi jotain syvällä bassolla ja jyrkästi, kuten itseensä luottavien saksalaisten on tapana: *Dummkopf...* tai: *zu Grunde die ganze Geschichte...* tai: *s'wird was gescheites d'raus werden...*^[36] Ruhtinas Andrei ei erottanut sanoja selvästi ja aikoi nousta, mutta Tshernishof tutustutti hänet Pfueliin muistettuaan, että ruhtinas Andrei oli saapunut Turkista, jossa sota oli päättynyt onnellisesti. Pfuel katsahti päin, mutta jonkunverran ruhtinas

Andrein ylitse ja virkkoi naurahtaen: "*da muss ein schöner taktischer krieg gewesen sein*".^[37] — Halveksivasti nauraen hän meni huoneeseen, josta kuului ääniä.

Näkyi, että Pfuel, joka aina oli valmis pilkalliseen ärtyisyyteen, oli nyt erityisen ärtynyt siitä, että ilman häntä uskallettiin tarkastaa ja arvostella hänen leiriään. Ruhtinas Andrei ehti muodostaa tämän lyhyenkin kohtauksen nojalla Pfuelin kanssa ja Austerlitzin muistot mielessä selvän luonnekuvan tästä miehestä. Pfuel oli yksi niitä toivottomasti ja marttyyrikuolemaan asti lujasti itseensä luottavia miehiä, jommoisia voivat olla vain saksalaiset ja juuri siitä syystä, että vain saksalaiset ovat itseensä luottavia abstraktisen aatteen — tieteen — eli toisin sanoen täydellisen totuuden luullun tietämisen pohjalla. Ranskalainen on itseensä luottava sen vuoksi, että hän pitää itseään niin älyllisesti kuin ruumiillisestikin yhtä vastustamattoman tenhoavana sekä miehille että naisille. Englantilainen luottaa itseensä siksi, että hän on maailman parhaimmin järjestetyn valtakunnan kansalainen ja sen vuoksi hän englantilaisena tietää aina, mitä hänen on tehtävä ja tietää, että kaikki, minkä hän englantilaisena tekee, on ehdottomasti hyvin. Italialainen luottaa itseensä siitä syystä, että hän on kiihkeä ja helposti unohtaa itsensä sekä muut. Venäläinen taas on itseensä luottava nimenomaan siksi, ettei hän tiedä mitään eikä tahdokaan tietää, sillä hän ei usko, että jotain voisi tietää. Saksalainen on itseensä luottava kaikkia muita huonoimmin, lujimmin ja vastenmielisimmin, koska hän luulottelee tuntevansa totuuden — tieteen, jonka hän itse on keksinyt, mutta joka hänelle on absoluuttinen totuus.

Tämmöinen oli kaikesta päättäen Pfuel. Hänellä oli tieteesä — näennäisen liikkeen teoria, jonka hän oli johtanut Fredrik Suuren sotien historiasta ja kaikki, joka häntä kohtasi uusimmassa sotahistoriassa, tuntui hänestä tyhjänpäiväisyydeltä, raakalaisuudelta, joutavalta sekamelskalta, jossa kummaltakin puolen oli tehty niin paljon erehdyksiä, ettei noita sotia saattanut sodiksi kutsuakaan, koska ne eivät soveltuneet teoriaan eivätkä voineet olla tieteen esineenä.

Vuonna 1806 oli Pfuel yksi sen sodan suunnitelman luoja, joka päättyi Jenalla ja Auerstädtillä. Mutta tämän sodan päättyessä ei hän huomannut pienintäkään todistusta teoriansa kelpaamattomuudesta. Hänen teoriastaan tehdyt poikkeukset olivat hänen mielestään nimenomaan ainoana syynä tappioon ja sen vuoksi sanoi hän ährittelevän pilkallisesti: "*ich sagte ja, das die ganze Geschichte zum Teufel gehen werde*".^[38] Pfuel oli niitä teoreetikolta, jotka rakastavat niin kovasti teoriaansa, että unohtavat teorian tarkoituksen — sen sovittamisen käytäntöön. Rakkaudessaan teoriaan hän vihasi kaikkea käytännöllistä eikä tahtonut tietää siitä mitään. Hän suorastaan iloitsi tappiosta, koska tappio, joka oli aiheutunut siitä, että teoriasta oli poikettu käytännössä, todisti vain hänelle hänen teoriansa pätevyuden.

Hän puheli muutaman sanan ruhtinas Andrein ja Tshernishovin kanssa nykyisestä sodasta kuten henkilö, joka tietää etukäteen, että kaikki menee nurin ja ettei hän siitä edes ole milläänkään. Takarivolla töröttävät suorimattomat hiusvanukkeet ja hätäkäteen silitetty ohimot todistivat tätä erityisen kaunopuheliaasti.

Hän meni toiseen huoneeseen, josta samassa alkoi kuulua hänen syvän bassonsa äreä ääni.

XI.

Ruhtinas Andrein silmät eivät olleet ehtineet saattaa Pfuelia ovesta sisään, kun kreivi Bennigsen astui nopeasti sisään ja nyökäytettyään päätään Bolkonskille sekä annettuaan joitakuita määräyksiä adjutantilleen, meni suoraa päätä kabinettiin. Hallitsija oli saapunut hänen jälestään ja Bennigsen oli kiiruhtanut edeltäpäin ehtiäkseen jotain järjestää ja ottaa vastaan hallitsijan. Tshernishof ja ruhtinas Andrei menivät ulkorapuille. Hallitsija laskeutui parhaillaan väsyneen näköisenä hevosen selästä. Marksiisi Paulucci puhui jotain hallitsijalle. Hallitsija kallisti päänsä vasemmalle ja kuunteli tyytymättömän näköisenä Pauluccia, joka puhui tavattoman innokkaasti. Hallitsija liikahti eteenpäin nähtävästi haluten lopettaa puhelun, mutta korviaan myöten tulistunut ja kiihtynyt italialainen kulki hänen perästään muistamatta sopivaisuuden sääntöjä ja jatkoi puheluaan:

— *Quant à celui qui a conseillé ce camp, le camp de Drissa, —* puhui Paulucci sillä aikaa, kun hallitsija nousi portaita ja katseli ruhtinas Andrein outoja kasvoja, jotka hän samassa huomasi. — *Quant à celui, Sire, —* jatkoi Paulucci huimasti, aivan kuin ei olisi kyennyt hillitsemään itseään, — *qui a conseillé le camp de Drissa, je ne vois pas d'autre alternative que la maison jaune ou le gibe*.^[39]

Italialaisen sanoja loppuun kuuntelematta ja aivan kuin kuulemattakaan niitä kääntyi hallitsija armollisesti Bolkonskiin, jonka hän nyt tuns:

— Hyvin hauska nähdä sinua, mene sinne, missä ne ovat koolla ja odota minua.

Hallitsija meni kabinettiin. Hänen jälestään meni ruhtinas Pjotr Mihailovitsh Volkonski, parooni Stein ja näiden jälkeen sulkeutui ovi. Hallitsijan antamaa lupaa hyväkseen käyttäen meni ruhtinas Andrei Pauluccin kanssa, jonka hän tuns Turkin ajoilta, vierashuoneeseen, jonne neuvosto oli kokoutunut.

Ruhtinas Pjotr Mihailovitsh Volkonski virkaili hallitsijan esikunnan päällikkönä. Hän tuli kabinetista, levitti tuomansa kartat pöydälle ja esitti kysymykset, joista hän halusi kuulla kokoutuneiden herrojen mielipiteitä. Asianlaita oli näet se, että edellisenä yönä oli saatu tieto (joka sittemmin osottautui vääräksi) ranskalaisten saartoliikkeistä, jotka uhkasivat Drissan leiriä.

Ensimmäisenä alkoi puhua kenraali Armfelt, joka päästäkseen pulmallisesta kysymyksestä esitti

aivan uuden ja kerrassaan käsittämättömän (siten kyllä käsitettävän, että hänkin tahtoi näyttää omaavansa mielipiteitä) aseman Pietarin ja Moskovan välisen maantien seudulla, jossa kohden armeijan olisi hänen mielestään pitänyt yhdistynein voimin odottaa vihollista. Huomasi, että Armfelt oli laatinut tämän suunnitelman aikoja sitte ja että hän nyt esitti sen etupäässä käyttääkseen tilaisuutta hyväkseen sen ilmaistamiseen, mutta ei juuri vastatakseen tehtyihin kysymyksiin, joita ei suunnitelmakaan vastannut. Tämä oli yksi niistä miljoonista ehdotuksista, joita voi laatia yhtä hyvällä syyllä kuin mitä muita tahansa, kun ei käsitetä, minkä luontoiseksi sota käy. Jotkut vastustivat hänen mielipidettään, toiset puolustivat. Nuori eversti Toll vastusti muita pontevimmin ruotsalaisen kenraalin mielipidettä ja väittelyn kestäessä veti povitaskustaan täyteen kirjoitetun vihkon, jonka hän pyysi saada lukea. Laveassa esityksessään ehdotti Toll toista sotasuunnitelmaa, joka oli sekä Armfeltin että Pfuelin suunnitelmien suora vastakohta. Paulucci vastusti Tollia ja esitti suunnitelman, jonka mukaan olisi marssittava eteenpäin ja ryhdyttävä hyökkäykseen, joka oli ainoa keino, kuten hän vakuutti, pelastamaan meidät umpisatimesta, joksi hän sanoi Drissan leiriä. Väittelyn aikana pysyi Pfuel ja hänen tulkkinsa Wolzogen (hänen siltansa hovisuhteissa) vaiti. Pfuel urahteli vain halveksivasti ja kääntelihe syrjään osottaakseen, ettei hän ikimailmassa alennu vastaamaan moiseen roskaan, jota hän nyt kuuli. Mutta kun ruhtinas Volkonski, joka johti keskustelua, kehotti häntä lausumaan ajatuksensa, sanoi hän vain:

— Ei minulta huoli kysyä. Kenraali Armfelt on esittänyt mainion aseman, jonka selkäpuoli on avoin; tai *von diesem italienischen Herrn* hyökkäys, — *sehr schön*;^[40] tai peräytyminen — *auch gut*.^[41] Miksi minulta kysytään? — sanoi hän. — Itsehän te tiedätte paremmin kuin minä.

Mutta kun Volkonski sanoi kulmiaan rypistellen, että hän kysyy hänen mielipidettään hallitsijan nimessä, nousi Pfuel pystyyn ja silmänräpäyksessä innostuen alkoi puhua:

— Kaikki on pilattu, kaikki sotkettu. Kaikki ovat olleet tietävinään paremmin kuin minä, vaan nyt on turvaututtu minuun. Miten korjata? Ei tarvita korjauksia. On vain täsmälleen pantava täytäntöön minun ehdottamani perusteet, — puhui hän luisevilla sormillaan pöytään jyskyttäen. — Missä tässä on vaikeus? Loruja, *Kinderspiel*.^[42]

Hän meni kartan luo ja kuivilla sormillaan sitä pistellen alkoi puhua nopeasti todistaakseen, ettei mikään sattumus voi muuttaa Drissan leirin tarkoituksenmukaisuutta, että kaikki on ennalta harkittu ja että jos vihollinen tosiaankin ryhtyy saartoliikkeisiin, niin se auttamattomasti tuhoutuu.

Paulucci, joka ei osannut saksaa, rupesi kyselemään häneltä ranskaksi. Wolzogen tuli isäntänsä avuksi, koska tämä taisi huonosti ranskaa, ja alkoi kääntää hänen sanojaan hädintuskin ennättäen Pfuelin perässä, joka nopeasti todisteli, että kaikki, kaikki — ei ainoastaan se, mikä jo oli tapahtunut, vaan kaikki sekin, mikä suinkin saattoi tapahtua, — oli otettu huomioon hänen suunnitelmassaan ja että jos nyt oltiin vaikeassa asemassa, niin oli syy kokonaan siinä, ettei kaikkea oltu pantu täytäntöön täsmällisesti. Hän nauroi lakkaamatta pilkallisesti, todisteli ja viimein halveksivasti lakkasi todistamasta, kuten lakkaa matemaatikko eri tavoilla tarkastamasta kerran toteen näytettyä laskua. Wolzogen kehitti edelleen hänen ajatuksiaan ranskaksi silloin tällöin kysäisten Pfuelilta: "*nicht wahr, Exellenz?*"^[43] Kuten taiston tuoksumassa vimmastunut ihminen iskee omiaankin, kiljasi Pfuelin äkäisesti Wolzogenilleen:

— *Nun ja, wass soll denn da noch expliziert werden?*^[44]

Paulucci ja Michaux hyökkäsi kilvan Wolzogenin kimppuun ranskan kielellä. Armfelt puhutteli Pfuelia saksaksi. Toll selitteli venäjäksi ruhtinas Volkonskille. Ruhtinas Andrei kuunteli ja seurasi ääneti.

Näistä henkilöistä herätti ruhtinas Andreissa suurinta mielenkiintoa tuimistunut, päättäväinen ja sokeasti itseensä luottava Pfuel. Kaikista läsnäolevista henkilöistä oli hän ainoa, joka nähtävästi ei halunnut mitään itselleen, ei vihannut ketään, vaan toivoi hartaasti, että se suunnitelma, jonka hän oli laatinut teorian pohjalla ja vuosikausien uurastamisen avulla, olisi pantu täytäntöön. Hän oli hassunkurinen ja epämiellyttävä pilkallisuudessaan, mutta sen ohella herätti hän väkisinkin kunnioitusta rajattoman rakkautensa takia aatteeseensa. Sitä paitsi ilmeni kaikkien puhujien kaikissa puheissa — Pfuelia lukuunottamatta — sama yleinen piirre, jota ei havaittu 1805 sotaneuvottelussa — ja se oli, vaikkakin peitettyssä muodossa, hirveä pelko Napoleonin neroa kohtaan. Napoleonille otaksuttiin kaiken olevan mahdollista, häntä odotettiin kaikilta suunnilta ja hänen pelottavalla nimellään toinen musersi toisen ajatukset. Yksistään Pfuel näytti pitävän Napoleoniakin samallaisena raakalaisena kuin muita teorian vastustajia. Paitsi kunnioitusta herätti Pfuel ruhtinas Andreissa myöskin sääliä. Siitä sävystä, jolla häntä hovimiehet kohtelivat ja siitä, mitä Paulucci uskalsi sanoa keisarille, mutta eritoten muutamista Pfuelin epätoivon sekaisella kiihkeydellä lausumista väitteistä huomasi, että muut tiesivät ja hän itse tunsikin lankeemuksensa olevan lähellä. Itseluottavaisuudestaan ja saksalaisesta, kiukkuisesta pilkallisuudesta huolimatta oli hän sääliä ohimoilta silitettyine hiuksineen ja takaraivolla töröttävine vanukkeineen. Vaikka kohta hän koettikin kääriytyä ärtyisyyden ja halveksimisen verhoon, raivostui hän siitä, että nyt luisuu hänen käsistään toistaiseksi ainoa tilaisuus, jolloin valtavaan todellisuuteen sovitettuna olisi voitu tarkastaa ja näyttää koko maailmalle toteen hänen teorian kelpoisuus.

Keskustelut kestivät kauan ja kuta kauemmin ne kestivät, sen kuumemmaksi yltyi väittely, jossa usein huutamalla huudettiin ja singahuteltiin persoonallisia solvauksia, josta syystä lopullisen johtopäätöksen teko kaikesta sanotusta kävi yhä vaikeammaksi. Kuunnellessaan sekakielistä puhetta, ehdotuksia, suunnitelmia, vastaväitteitä ja huutoja voi ruhtinas Andrei ainoastaan ihmetellä sitä, mitä puhuttiin. Ne aikoja sitte hänen mieleensä nousseet ajatukset, ettei ole eikä voi olla minkäänlaista sotatiedettä eikä tämän tähden myöskään mitään niin kutsuttua sotaneroa,

vakaantuivat nyt hänessä täydelliseksi totuudeksi. "Mikä kumman teoria ja tiede voi olla itse teossa, jonka ehdot ja asianhaarat ovat tuntemattomia eivätkä ole määriteltävissä ja jossa sodan toimimiesten voima on vieläkin vähemmän määriteltävissä? Ei kukaan ole voinut eikä voi tietää, minkälainen on meidän tai vihollisen armeijan asema huomenna eikä kukaan voi tietää, miten voimakas se tai se osasto on. Toisinaan, ellei satu olemaan pelkuri huutamassa eturinnassa: 'me olemme saarretut!' ja livistämässä karkuun, vaan reipas, rohkea mies etunenässä, joka kiljasee: 'hurraa!' — kestää 5 tuhatta 30 tuhatta, kuten Schöngrabenin taistelussa. Vaan toisinaan pakenee 50 tuhatta 8 tuhannen edestä, kuten Austerlitzin taistelussa. Mitä on tieteellä tekemistä tällaisessa asiassa, jossa, kuten kaikissa käytännöllisissä toimissa, ei voida mitään jyrkästi määrätä, vaan kaikki riippuu lukemattomista asianhaaroista, joiden merkitys määritellään yhdessä hetkessä, jonka tulosta ei kukaan tiedä. Armfelt sanoo, että armeijamme on eristetty, vaan Paulucci, että olemme jouduttaneet Ranskan armeijan kahden tulen väliin. Michaux sanoo, että Drissan leirin kelpaamattomuus on siinä, että joki on selkäpuolella, vaan Pfuel, että siinä juuri on sen lujuus. Toll ehdottaa yhden suunnitelman, Armfelt toisen ja kaikki ovat yhtä hyviä ja yhtä huonoja ja kunkin ehdotuksen edut tulevat näkyviin vasta sinä hetkenä, jolloin tapaus tapahtuu. Ja miksi kaikki puhuvat sotanerosta? Onko se ihminen nero, joka oikeaan aikaan oivaltaa käskää viemään sotaväelle korppuja tai menemään yhden oikealle, toisen vasemmalle? Siksi vain he sanovat niin, että sotilaita ympäröi loisto ja valta ja suuret konnajokot imartelevat valtaa tunnustamalla sille neron olemattomia ominaisuuksia. Parhaimmat kenraalit, joita olen tuntenut, ovat olleet — tyhmiä tai hajamielisiä. Paras on Bagration, sen on tunnustanut itse Napoleonkin. Entä Bonaparte itse! Muistan hänen itsetyytyväiset ja lyhytnäköiset kasvonsa Austerlitzin kentällä. Hyvä sotapäällikkö ei tarvitse nerokkuutta eikä mitään erityisiä ominaisuuksia, vaan häneltä täytyy päinvastoin puuttua kaikista korkeimmat ja parhaimmat inhimilliset ominaisuudet — rakkaus, runollisuus, hienotunteisuus, filosoofinen, tutkiva epäily. Hänen täytyy olla rajotettu, lujasti vakuutettu siitä että se, minkä hän tekee, on hyvin tärkeää (muuten ei hänellä riitä kärsivällisyyttä) ja silloin vasta hän on urhoollinen sotapäällikkö. Herra varjelkoon, jos hän on ihminen — hän saattaa rakastua, hänen voi käydä sääli, hän rupeaa miettimään, mikä on oikein, mikä ei. Sotatoimien menestymisen ansio ei riipu neroista, vaan siitä, joka rivissä huutaa: tuho tuli, tai: hurraa! Ja vain tällaisissa riveissä voi palvella siinä varmassa vakuudessa, että on hyödyllinen!"

Näin ajatteli ruhtinas Andrei puheita kuunnellessaan ja heräsi vasta sitte, kun Paulucci kutsui häntä ja kaikki tekivät lähtöä.

Seuraavana päivänä sotaväen tarkastuksessa kysyi hallitsija ruhtinas Andreilta, missä hän tahtois palvella ja ruhtinas Andrei kadotti ainiaaksi hovimaaailman, kun hän ei pyytänyt saada jäädä hallitsijan lähettyviin, vaan pyysi lupaa palvella armeijassa.

XII.

Rostof sai ennen sodan alkua vanhemmiltaan kirjeen, jossa he lyhyesti ilmottaen Natashan sairaudesta ja välien rikkoutumisesta ruhtinas Andrein kanssa (tämä rikkoutuminen selitettiin hänelle kieltäytymiseksi Natashan puolelta) taasen pyysivät häntä ottamaan virkaeron ja saapumaan kotiin. Kirjeen saatuaan ei Nikolai yrittänytkään pyytää virkaeroa tai lomaa, vaan kirjotti vanhemmilleen, että häntä kovasti surettua Natashan sairaus ja ero sulhasesta ja että hän tekee kaikkensa täyttääkseen heidän tahtonsa. Sonjalle hän kirjotti erikseen.

"Sydämeni jumaloitu ystävä", kirjotti hän. "Ei mikään muu kuin kunnia ole voinut estää minua palaamasta maalle. Mutta nyt, kun sota on alkamaisillaan, pitäisin itseäni kunniaattomana sekä kaikkien toverieni että myöskin itseni edessä, jossa asettaisin onneni velvollisuuteni ja isänmaanrakkauteni edelle. Tämä on kuitenkin viimeinen ero. Usko, että heti sodan päätyttyä, jos vielä elän ja sinä minua rakastat, heitän kaiken ja lennän sinun luoksesi painaakseni sinut ainaseksi leimuavaa rintaani vasten."

Rostovia esti todellakin ainoastaan sodan alkaminen lähtemästä — kuten hän oli luvannut — ja menemästä naimisiin Sonjan kanssa. Otradnajan syksy metsästyksineen ja talvi jouluineen ja lempineen Sonjaan avasi hänen silmiinsä aatelisperheen hiljaisten ilojen ja tyynen elämän näköalat, joita hän ei ollut ennen tuntenut ja jotka nyt houkuttelivat häntä kotiinsa. "Suloinen puoliso, lapset, vankka parvi metsäkoiria, puoleentoista kymmeneen pariin huimia vinttikoiria, talous, naapurit, virka valinnan mukaan..." ajatteli hän. Mutta nyt oli sota ja täytyi jäädä rykmenttiin. Ja kun täytyi, niin Nikolai Rostof tyytyi siihenkin elämään, jota hän rykmentissä vietti ja jonka hän osasi tehdä miellyttäväksi itselleen.

Kun Nikolai pääsi lomalta, tervehtivät toverit häntä iloisesti, mutta kohta lähetettiin hänet hevosten hankintaan ja hän toikin Vähä-Venäjältä mainioita hevosia, joista hän sai kiitosta päälliköiltään. Poissaollessaan oli hän korotettu ratsumestariksi, ja kun rykmentti oli asetettu sotakuntoon, sai hän taas oman eskadroonansa.

Alkoi sota, rykmentti komennettiin Puolaan, jaettiin kaksinkertainen palkka, saapui uusia upseeria, uusia ihmisiä ja — se oli tärkeintä — syntyi se innokkaan reipas mieliala, joka on tavallista sodan alussa. Tuntiessaan edullisen asemansa rykmentissään antautui Rostof kokonaan sotapalveluksen suomien nautintojen ja harrastusten valtaan, vaikka tiesikin, että hänen on ennemmin tai myöhemmin niistä erottava.

Joukot peräytyivät Vilnan seuduilta minkä mistäkin mutkikkaista, valtakunnallisista, valtiollisista ja taktillisista syistä. Jokaista peräytymisaskelta seurattiin pääesikunnasta käsin arvelujen,

päätelmien ja kiihkon kirjavalla vilinällä. Pavlogradin rykmentin husareista tuntui tämä peräytymisretki kesän kauneimpana aikana ja ruokavarojen runsautta nauttien maailman helpoimmalta ja hauskimmalta asialta. Alakuloisuuteen, levottomuuteen ja juonitteluun voitiin vaipua vain pääkortteerissa, mutta armeijan sisimmässä syvyydessä ei kukaan kysynyt itseltään, minne ja mitä varten sitä mentiin. Jos joku pahottelikin paikoiltaan lähtöä, niin pelkästään siitä syystä, että oli pitänyt poistua kodikkaaksi käyneestä asunnosta ja jättää puolalainen kaunotar. Jos johtui jonkun mieleen, että asiat olivat huonosti, niin se, joka näin johtui ajattelemaan, koetti kelpo sotilaan tavoin pysyä ilomielellä eikä ajatella asioiden yleistä kulkua, vaan omia lähimpiä asioitaan. Aluksi viivytettiin jonkun aikaa Vilnan läheisyydessä, rakennettiin hauskoja tuttavuuksia puolalaisten tilanomistajien kanssa ja oltiin hallitsijan ynnä muiden korkeimpien päälliköiden tarkastuksissa. Sitte saapui käsky peräytyä Svenzjanyyn ja hävittää muonavarat, koska niitä ei voitu kulettaa mukana. Svenzjanyyn liittyivät husarien muistot vain siksi, että se oli *juoppo leiri*, kuten koko armeija nimitti Svenzjanyn levähdyspaikkaa, ja että siellä paljon valitettiin siitä, että sotaväki, joka oli saanut käskyn hankkia elintarpeita, korjasi puolalaisilta paaneilta talteensa myöskin hevosia, ajopeliä ja kallisarvoisia mattoja. Rostof muisti Svenzjanyn sen tähden, että hän ensi päivänä sinne tultuaan vaihtoi vääpelin eikä jaksanut hillitä rutijuopunutta eskadroonansa väkeä, joka hänen tietämättään oli puhaltanut viisi tynnyrillistä oivaa olutta. Svenzjanysta peräydyttiin yhä etemmä ja etemmä Drissajoelle saakka, josta myöskin peräydyttiin ja alettiin lähete Venäjän rajoja.

Heinäkuun 13 p:nä saivat pavlogradilaiset ensi kerran tositekemistä.

Tapahtuman edellisenä yönä oli ollut ankara myrsky, satoi rankasti vettä ja rakeita. Kesä 1812 oli yleensä merkillinen kovista myrskyistä.

Kaksi Pavlogradin rykmentin eskadroonaa majaili taivasalla eräällä äsken tuleentuneella ruispellolla, jonka karja ja hevoset olivat sotkeneet ihan mustalle mullalle. Sade valui virtanaan ja Rostof istui turviinsa ottamansa nuoren upseerin Iljinin kanssa hätäkäteän kyhätysssä risumajassa. Muuan heidän rykmenttinsä upseereista, jolla oli pitkät, poskien keskeltä jatkuvat viikset ja joka oli käynyt esikunnassa saapui sateen ajamana Rostovin luo. — Tulen esikunnasta, kreivi. Oletteko kuulleet Rajevsikin urotystä?

Ja upseeri kertoi esikunnassa kuulemiaan yksityiskohtia Saltanofkan taistelusta.

Rostof hypisteli niskaansa, jonka takana alkoi vuotaa vettä, poltti piippua ja hajamielisesti kuunnellen loi tuontuostakin katseen nuoreen Iljiniin, joka kyyhötti hänen vieressään. Tämä upseeri, 16-vuotias poika, joka äsken oli saapunut rykmenttiin, oli nyt samassa suhteessa Nikolaihin, kuin Nikolai oli ollut seitsemän vuotta sitte Denisoviin. Iljin koetti kaikessa jäljitellä Rostovia ja oli häneen rakastunut kuin nainen.

Pitkäviiksinen upseeri Sdrschinski kertoi ylpeästi, miten Saltanofkan sola oli ollut kuin mikäkin Termopyle venäläisille ja miten kenraali Rajevski oli tuossa solassa suorittanut työn, joka veti vertoja entisajan urotöille. Sdrschinski kertoi, että Rajevski oli vienyt vuorisolaan kaksi poikaansa ankarassa tulella ja rynnännyt rinnan näiden kanssa taisteluun. Rostof kuunteli kertomusta, mutta ei ollenkaan virkkanut mitään vahvistaakseen kertojan riemua, vaan oli sen näköinen, että hän häpesi sitä, mitä hänelle kerrottiin, vaikkei hän aikonutkaan väittää vastaan. Rostof tiesi Austerlitzin ja 1807 retken jälkeen omasta kokemuksestaan, että sotatapauksia kerrottaessa aina valehdeltiin, kuten hän itsekin teki kertoessaan. Toisekseen hän tiesi saman kokemuksen nojalla, miten sodassa oikeastaan asiat käyvät eikä ensinkään sillä tavoin, kuten me ne kuvittelemme ja kerromme. Tämän tähden häntä ei ollenkaan miellyttänyt Sdrschinskin kertomus, kun tämä poskien keskeltä pistävine viiksineen tapansa mukaan kumartui aivan sen kasvojen alle, jolle hän jutteli. "Ensiksikin on solassa, jota vastaan hyökkäys tehtiin, täytynyt olla semmoinen sekamelska ja ahdinko, että jos Rajevski veikin poikansa tuleen, ei se ole voinut innostaa kuin korkeintaan kymmentä häntä itseään lähinnä olevaa miestä", ajatteli Rostof, "muut eivät ole voineet nähdä, miten ja kenen kanssa Rajevski kulki solassa. Mutta nekään, jotka näkivät eivät ole voineet liaksi innostua, sillä mitäpä tekemistä heillä oli Rajevsikin hellien isäntunteiden kanssa, kun kysymyksessä oli oma nahka. Toisekseen ei siitä, saivatko he haltuunsa solan vai ei, riippunut isänmaan kohtalo, kuten Termopylen taistelusta kerrotaan. Mitä varten siis tuommoinen uhraus? Ja mitä varten sotkea lapsia sodan jalkoihin? Minä en olisi vienyt Petjaa, veljeänikään, enkä edes Iljiniä, minulle vierasta, mutta kelpo poikkaa, vaan olisin pistänyt johonkukaan turvalliseen paikkaan", mielti Rostof edelleen Sdrschinskiä kuunnellessaan. Hän ei kuitenkaan ilmaissut ajatuksiaan ja sekin seurasi kokemuksesta. Hän tiesi, että tuo kertomus loi mainetta meidän aseillemme ja siksi piti olla olevinaan, ettei sitä epäillyt. Niin hän tekikin.

— Ei tässä enää siedä, — sanoi Iljin huomattuaan, ettei Sdrschinskin kertomus miellyttänyt Rostovia. — Sukat ja paita ja kaikki märkänä. Lähden etsimään suoja. Sadekin taitaa helpottaa.

Iljin läksi ulos, Sdrschinski ajoi matkoihinsa. Viiden minuutin kuluttua juoksi Iljin takasin, että lika roiskui.

— Hurraa! Rostof, lähdetään joutuin. Tuolla on parin sadan askeleen päässä majatalo, meikäläiset ovat kokoutuneet sinne. Pääseehän edes hieman kuivautumaan. Siellä on Maria Genrihovnakin.

Maria Genrihovna oli rykmentin lääkärin puoliso, nuori, viehättävä saksatar, jonka lääkäri oli nainut Puolassa. Joko siksi, ettei tohtorilla ollut liikoja varoja tai ettei hän avioliiton alkuaikoina tahtonut olla erossa nuoresta vaimostaan, kuletti hän tätä mukanaan kaikkialla ja tohtorin mustasukkaisuus tuli yleiseksi pilanteon esineeksi husari-upseerien kesken.

Rostof heitti viitan päälleen, käski Lavrushan tuoda kapineet perästä ja läksi Iljinin kanssa menemään milloin liukkaasta loasta kaatumaisillaan, milloin suorastaan lätäköissä rämpien heikentyneessä sateessa ja illan pimeässä, jota kaukaiset salammat toisinaan valaisivat.

— Rostof, missä olet?

— Täällä. Aika salama! — puhelivat he mennessään.

XIII.

Majatalossa, jonka edessä tohtorin kuomuvaunut seisoivat, oli jo viisi upseeria. Maria Genrihovna, pyylevä, valkeaverinen saksatar, istui yööröijy päällä ja myssy päässä leveällä penkillä etunurkassa. Hänen miehensä tohtori nukkui hänen takanaan. Kun Rostof ja Iljin astui huoneeseen, tervehdittiin heitä iloisin huudahduksin ja honotuksin.

— Hee ... teilläpä ilot on, — sanoi Rostof nauraan.

— Missäs te olette kuhnaillleet?

— Kauniita olette! Virtanaan vuotaa heistä vesi! Älkää vain saliamme kastelko.

— Maria Genrihovnan vaatteita ei saa liata, — kuului vastaukseksi.

Rostof ja Iljin riensivät etsimään nurkkaa, jossa he Maria Genrihovnan kainoutta loukkaamatta olisivat voineet pukeutua kuiviin. He olivat menemäisillään väliseinän taa, mutta täällä, pikkuisessa solassa ja kokonaan täyttäen sen istui kolme upseeria korttia lyömässä tyhjällä laatikolla tuikkivan kynttilän valossa. He eivät millään ehdolla tahtoneet luovuttaa paikkaansa. Maria Genrihovna lainasi vähäksi aikaa hameensa verhoksi ja tämän takana riisui Rostof ja Iljin päältään märät vaatteensa ja pukeutui kuiviin Lavrushan avulla, joka oli tuonut tavaramytyt.

Särkyneeseen uuniin tehtiin tuli. Etsittiin lauta, josta laadittiin pöytä kahden satulan väliin, se peitettiin loimella; tuotiin teekeittiö, eväskori ja puoli pulloa rommia, ja kun Maria Genrihovna oli pyydetty olemaan emäntänä, alkoivat kaikki hääriä hänen ympärillään. Ken tarjosi hänelle puhtaan nenäliinansa ihanien käsien pyyhkimistä varten, ken työnsi husariviittansa hänen jalkojensa alle, ettei olisi ollut kostea, ken peitti viitalla ikkunan, ettei olisi tuullut, ken hätisteli karpäsiä hänen miehensä kasvoilta, ettei tämä olisi herännyt.

— Antakaa hänen olla, — virkkoi Maria Genrihovna kainosti ja onnellisesti hymyillen, — kyllä hän nukkuu muutenkin unettoman yön jälkeen.

— Ei suinkaan, Maria Genrihovna, — vastasi upseeri, — tohtorille pitää olla palvelevainen. Ehkä hän säälii minua sitte, kun rupeaa jalkaani tai kättäni leikkaamaan.

Juomalasia oli vain kolme. Vesi oli niin likaista, ettei voinut päättää, milloin tee oli väkevää, milloin laimeaa. Teekeittiöstä tuli vain kuusi lasia, mutta sen hauskempaa oli saada lasinsa järjestyksessä ja vanhemmuuden mukaan Maria Genrihovnan pyöreistä kätösistä, joiden kynnet olivat lyhyet, joskaan ei ihan puhtaat. Kaikki upseerit näyttivät tänä iltana olevan rakastuneet Maria Genrihovnaan. Yksin nekin upseerit, jotka löivät korttia seinän takana, hylkäsivät kohta pelinsä ja siirtyivät teekeittiön ääreen yhtyen Maria Genrihovnan yleiseen hakkailuun. Kun Maria Genrihovna näki itsensä näin loistavan ja kohteliaan nuorukaisparven ympäröimänä, säteili hän onnesta, niin paljon kuin hän koettikin sitä salata ja niin huomattavasti kuin hän pelästyikin jokaisesta nukkuvan miehensä unimielisestä liikkeestä.

Lusikoita oli vain yksi. Sokeria oli kaikista eniten, mutta kun sitä ei ehditty hämmentää, päätettiin, että emäntä hämmentäisi sokerin jokaiselle vuoronperään. Kun Rostof oli saanut lasinsa ja sekottanut siihen vähän rommia, pyysi hän Maria Genrihovnaa hämmentämään.

— Eihän teillä ole sokeriakaan, — huomautti hän yhä hymyillen, aivan kuin kaikki se, mitä hän puhui ja mitä muut puhuivat, olisi ollut hyvin hauskaa ja viitannut muuhunkin.

— Mitäs minä sokerista, kunhan te vain hämmennätte kätösellänne.

Maria Genrihovna suostui ja alkoi etsiä lusikkaa, jonka joku oli siepannut.

— Hämmentakää sormellanne, Maria Genrihovna, — sanoi Rostof, — sen miellyttävämpää.

— Polttaa! — sanoi Maria Genrihovna mielihyvystä punastuen.

Iljin otti vesiämpärin ja ripautettuaan siihen rommia tuli Maria Genrihovnan luo ja pyysi hämmentämään sormella.

— Tämä on minun kuppini, — sanoi hän. — Jos pistätte sormenne, niin juon kaikki.

Kun teekeittiö oli juotu kuiviin, otti Rostof kortit ja esitti, että pelattaisiin kuningasta Maria Genrihovnan kanssa. Heitettiin arpaa, ken pääsisi Maria Genrihovnan pariaksi. Pelin sääntöinä oli Rostovin ehdotuksen mukaan se, että se, joka tulee kuninkaaksi, saisi suudella Maria Genrihovnan kättä, vaan että se, joka jää hännänkannattajaksi, menisi panemaan uuden teekeittiön tulelle tohtoria varten, kun tämä herää.

— Vaan entä jos Maria Genrihovnasta tulee kuningas? — kysyi Iljin.

— Hän on jo muutenkin kuningatar! Ja hänen käskynsä on laki.

Kun peli oli parhaiksi ehtinyt alkaa, nousi Maria Genrihovnan selän takaa yht'äkkiä tohtorin pörhöinen pää. Hän ei ollut nukkunut enää pitkään aikaan, vaan kuunnellut puhetta, jossa hän ei nähtävästi ollut havainnut mitään iloista, naurettavaa eikä huvittavaa. Hänen kasvonsa olivat surulliset ja uniset. Hän ei tervehtinyt upseereja, raaviskeli päätään ja pyysi lupaa saada mennä ulos, koska tie oli tukossa. Heti kun hän oli päässyt ovesta ulos, purskahtivat upseerit remakkaan

nauruun, vaan Maria Genrihovna punastui kyyneliin saakka ja semmoisena näytti entistään viehättävämmältä kaikista upseereista. Ulkoa tultuaan sanoi tohtori puolisolleen (joka jo oli lakannut onnellisesti hymyilemästä ja säikähtyneenä tuomiotaan odottaen katsoi mieheensä), että sade oli tauonnut ja että pitää mennä nukkumaan kuomukärryihin, muuten vievät rosvot kaikki.

— Minä panen lähetin vartioimaan ... kaksikin! — sanoi Rostof. — Älkää viitsikö, tohtori.

— Minä menen itse vahtiin! — sanoi Iljin.

— Ei, hyvät herrat, te olette nukkuneet kylläksenne, vaan minä en ole maannut kahteen yöhön, — huomautti tohtori ja istuutui synkkänä rouvansa viereen pelin päättymistä odottaen.

Tohtorin synkkiä, rouvaansa murjottavia kasvoja katsellessa tuli upseerien vielä hauskempi ja useat eivät voineet olla nauramatta, jolle he heti koettivat keksiä kauniin tekosyyn. Kun tohtori oli poistunut rouvineen ja asettunut hänen kanssaan kärryihin, kävivät upseerit levolle majataloon ja peittivät itsensä märillä sinelleillä. Kauan he eivät nukkuneet, vaan vuoroin keskustelivat tohtorin pelästystä ja tohtorinnan iloa muistellen, vuoroin pujahtivat rapuille ja kertoivat siitä, mitä kuomun sisässä tehtiin. Rostovin mieli teki nukkua ja useaan kertaan hän peitti päänsä umpeen, mutta myötäänsä virkistyi hän jonkun huomautuksesta, myötäänsä alkoi juttuaminen uudelleen ja myötäänsä kaikui aiheeton, iloinen naurunhohotus.

XIV.

Kolmatta käydessä ei vielä kukaan ollut nukkunut. Silloin saapui vääpeli, joka toi käskyn lähteä Ostrovnan kauppalaan.

Upseerit nousivat kiireesti ylös yhä vain puhellen ja naureskellen. Taasen täytettiin teekeittiö likaisella vedellä ja pantiin tulelle. Rostof läksi teetä odottamatta eskadroonaan. Aamu alkoi sarastaa, sade oli tauonnut, pilvet hajaantuivat. Tuntui kostealta ja kylmältä, varsinkin kun vaatteet eivät olleet aivan kuivat. Majatalosta ulos tultuaan vilkasi Rostof ja Iljin sarastuksen hämärässä sateesta kiiltävän kuomun sisään, jonka verhon alta tohtorin jalat töröttivät ja jonka keskeltä pilkisti tohtorinnan yömyssy tyynyyn painuneena ja kuului nukkuvien hengitystä.

— Hän on tosiaankin hyvin viehkeä, — sanoi Rostof Iljinille, joka oli lähtenyt hänen kanssaan.

— Kerrassaan hurmaava nainen! — vastasi Iljin kuusitoista-vuotiaan vakavuudella.

Puolen tunnin kuluttua odotti eskadroona tiellä valmiina lähtöön. Komennettiin: "satulaan!" Sotamiehet ristivät silmänsä ja alkoivat nousta ratsuilleen. Ratsastettuaan eskadroonan eteen komensi Rostof: "mars!" ja nelimiehisin rivein läksivät husarit liikkeelle kavioiden läiskyessä rapaisella tiellä, miekkojen kalistessa ja hiljaa keskenään puhellen jalkaväen ja tykkipatterien jälestä pitkin leveää tietä, jonka reunoille oli istutettu koivuja.

Repaleisia, sinipunervia pilviä, joihin sarastus alkoi ruskottaa, kiidätti tuuli nopeasti. Aamu valkeni valkenemistaan. Erotti selvään sen kähärän ruohon, jota tavallisesti kasvaa kyläteillä ja joka vielä oli märkä eilisestä sateesta. Koivujen nipottavat oksat, jotka myöskin olivat märät, heiluilivat tuulessa ja pudottivat itseään syrjemmä kirkkaita pisaroita. Yhä selvemmin alkoi erottaa sotamiesten kasvoja. Rostof ratsasti Iljinin kanssa, joka pysyttelihe hänen rinnallaan, tiepuolta koivurivin keskellä.

Sodan aikana oli Rostof ottanut vapauden vaihtaa varsinaisen rintamahevosensa kasakkahevoseen, jommoisella hän nyt ajoi. Hyvänä hevosten tuntijana oli hän äskettäin saanut oivan, kookkaan donilaisen raudikon, jonka selässä häntä ei saanut kukaan kiinni. Tällä hevosella ratsastaminen oli Rostovista sulo nautinto. Hän ajatteli hevosta, aamua, tohtorinnaa, vaan lähenevä vaara ei muistunut kertaakaan hänen mieleensä.

Ennen oli Rostof otteluun mennessään pelännyt. Nyt ei häntä pelottanut vähän vähää. Tämä ei tullut siitä, että hän oli tottunut tuleen (vaaraan on mahdoton tottua), vaan siitä, että hän oli unohtanut tunteittensa hallitsemisen vaaran edellä. Taisteluun mennessään hän oli tottunut ajattelemaan kaikkea muuta, paitsi sitä, minkä olisi luullut eniten ajatteluttavan, nimittäin vaaran lähestymisen. Sotapalveluksensa ensi aikoina hän oli koettamalla koettanut olla pelkäämättä vaaraa ja syyttänyt itseään pelkuriksi, mutta apua ei siitä ollut. Vaan vuosien vieressä se oli kadonnut itsestään. Hän ratsasti nyt Iljinin rinnalla pitkin koivikkoa, tempoi silloin tällöin lehtiä oksista, jotka sattuivat hotaisemaan hänen käsiään, toisinaan jalallaan hevosen kuvetta kopauttaen tai ojensi jällelleen kääntymättä takanaan ajavalle husarille tyhjiin polttamansa piipun niin levollisen ja huolettoman näköisenä, kuin olisi ollut huviratsastuksella. Häntä säälitti katsoa Iljinin huolestunutta muotoa, kun tämä lakkaamatta puheli levottomasti. Hän tunsu kokemuksesta sen tuskallisen kuoleman pelon tunteen, jonka vallassa nuori kornetti nyt oli ja tiesi, ettei sitä poista muu kuin aika.

Juuri kun aurinko oli ehtinyt pilkistää pilvien takaa puhtaalle taivaan sarakkeelle, laantui tuuli, aivan kuin uskaltamatta häiritä ukkosen jälkeistä, ihanaa kesäaamua. Pisaroita vielä tipahteli, mutta omasta painostaan pystysuoraan — sitte kaikki hiljeni. Aurinko, joka oli jo noussut täydelleen taivaanrannalle, katosi pitkään pilvenkaistaleeseen, joka oli lipunut sen eteen. Mutta muutaman hetken perästä yleni aurinko entistä kirkkaampana pilven ylälaidalle. Kaikki valostui ja alkoi välkkyä. Rinnan valon tulon kanssa kumahti edelläpäin tykinlaukauksia aivan kuin tervehdykseksi sille.

Rostof ei ehtinyt harkita eikä määritellä, miten kaukaa laukaukset tulivat, kun Vitebskista päin

nelisti kreivi Ostermann-Tolstoin adjutantti tuomaan sanaa, että oli laskettava ravia samaa tietä edelleen.

Eskadroona sivuutti jalkaväen ja patterikunnan, jotka niin ikään jouduttivat kulkuaan, laskeutui mäenrinnettä alas ja ajettuaan erään aution kylän läpi, nousi uudelleen mäelle. Hevoset alkoivat vaahdota, miehet olivat punehtuneet.

— Seis, ojennus! — kuului edestäpäin jaoston komentajan käsky. — Vasemmalle eteenpäin mars!
— komennettiin etupäässä.

Husarit ajoivat jalkaväen rintaman editse aseman vasemmalle siivelle ja asettuivat meidän ulaniemme taakse, jotka olivat ensimmäisessä rivissä. Oikealla seisoivat meidän jalkaväkemme tiheänä kolonnana reservissä. Näitä ylempänä häämötti mäeltä häikäisevän kirkkaassa aamu-ilmassa meidän tykkimme taivaanrannan viivan kohdalla. Etualalla, laakson takaa siinsi vihollisen kolonnia ja tykkiä. Laaksosta kuului ammuntaa meidän ketjustamme, joka jo oli ryhtynyt taisteluun ja iloisesti räiskytti vastaukseksi viholliselle.

Rostof ilostui näistä äänistä, joita hän ei ollut kotvilleen kuullut, kuin iloisimman musikin sävelistä. "Tra-ta-ta-tap!" pamahtelivat laukaukset milloin yht'aikaa, milloin nopeasti peräkkäin. Hetkiseksi kaikki hiljeni, vaan sitte uudestaan alkoi rätistä.

Husarit seisoivat paikoillaan tunnin verran. Tykit alkoivat jyskyä. Kreivi Ostermann ratsasti seurueineen eskadroonan taitse, pysähtyi puhuttelemaan rykmentin päällikköä ja läksi sitte tykkien luo mäelle.

Heti Ostermannin lähdettyä komennettiin ulaneille: "kolonnaan, hyökkäykseen — järjestykää!" Heidän etupuolellaan jakautui jalkaväki plutoonittaan kahtia, että ratsuväki olisi päässyt läpi. Ulanit läksivät liikkeelle liehuvin keihäslipuvin ja laskivat ravia mäen rinnettä alas ranskalaista ratsuväkeä vastaan, joka näyttäytyi vasemmalla rinteiden alla.

Husaria oli käsketty nousemaan mäelle patterin suojaksi, heti kun ulanit olisivat päässeet alas. Samaan aikaan, kun husarit asettuivat ulanien sijaan, singahteli ketjusta luotia, jotka lensivät kauas mihinkään osumatta.

Nämä aikoja sitte kuulemattomat äänet vaikuttivat Rostoviin vieläkin elostavammin ja nostavammin kuin edelliset. Hän kohahti pystymmä, mittaili katseellaan taistotannerta ja otti koko sielullaan osaa ulanien liikkeisiin. Ulanit lennähtivät lähelle ranskalaisia rakunoita, jotain sotkeutui savuun, ja viiden minuutin kuluttua kiidättivät ulanit takasin jonkun verran vasemmalle siitä paikasta, jossa he olivat seisseet. Harmailla hevosilla ratsastavien oranssinväristen ulanien keskellä ja takana näkyi suuri parvi harmailla hevosilla ajavia sinisiä ranskalaisia rakunoita.

XV.

Terävällä metsästäjänsilmällään huomasi Rostof melkein ensimmäisenä nuo siniset rakunat, jotka ajoivat takaa meidän ulanejamme. Yhä lähemmä saapuivat hajallisina parvina ulanit ja näitä takaa ajavat ranskalaiset rakunat. Saattoi jo nähdä, miten miehet, jotka kaukaa näyttivät pieniltä, törmäilivät vastakkain ja huitoivat käsillään ja sapeleillaan.

Rostovista tuntui ajometsästykseltä se, mikä hänen silmiensä edessä tapahtui. Vaisto sanoi hänelle, että jos nyt iskisi ulaneilla ranskalaisten rakunain kimppuun, eivät nämä kestäisi hyökkäystä. Mutta jos iskeä, niin iskeä hetipaikalla, muuten menee otollinen hetki ohi. Hän vilkasi ympärilleen. Hänen vieressään seisova ratsumestari ei myöskään laskenut silmistään laaksossa vilisevää ratsuväkeä.

— Andrei Sevastjanitsh, — sanoi Rostof, — kyllä me nuo murjosimme...

— Uljas juttu, — vastasi ratsumestari, — jospa tosiaankin...

Häntä loppuun kuuntelematta sysäsi Rostof hevostaan ja ratsasti eskadroonan eteen. Hän ei ehtinyt kommentaa eskadroonaa edes liikkeelle, kun se samojen tunteiden vallassa kuin hänkin läksi hänen jälestään. Rostof ei tiennyt itsekään, miten ja miksi hän teki näin. Hän menetteli nyt samoin kuin metsästyksellään mitään ajattelematta ja akkiloimatta. Hän näki, että rakunat olivat lähellä, että he ratsastivat hajallaan, hän tiesi, etteivät ne kestä hyökkäystä; hän tiesi, että käytettävissä oli vain yksi ainoa hetki, joka ei koskaan palaisi, jos hän laskisi sen menemään. Luodit vinkuivat niin innostavasti hänen ympärillään, hepo huohotti niin tulisen hänen allaan, ettei hän voinut hillitä itseään. Hän laski heponsa liikkeelle, antoi käskyn eskadroonalle ja kuultuaan samassa tuokiossa eskadroonan levennein rivein puhaltavan perässään hän alkoi laskea täyttä ravia rinnettä alas rakunoita kohti. Tuskin olivat he ehtineet rinteeltä lakealle, kun ravi itsestään muuttui sitä huimemmaksi neliseksi, kuta lähemmä he joutuivat ulaneja ja näiden kintereillä tulevia rakunoita. Rakunat olivat lähellä. Kun etumaiset huomasivat husarit, alkoivat he kääntymään takasin, takimaiset pysähtyivät. Samoilla tunteilla kuin suden kintereillä kiistatessaan ja laskien donilaisensa vinhaan karkuun nelisti Rostof suoraa päätä ranskalaisten rakunain hajallisia riviä kohti. Eräs ulani pysähtyi, muuan jalkamies heittäytyi pitkälleen, ettei olisi musertunut jalkoihin, eräs miehetön hevonen sotkeutui husareihin. Melkein kaikki ranskalaiset rakunat kiisivät takasin. Valittuaan erään harmaalla hevosella ratsastavan ranskalaisen alkoi Rostof laskea hänen jälestään. Tiellä sattui pensas vastaan, nopea hepo lennähti sen yli ja satulassa hevin pysyen huomasi Nikolai, että hän muutamassa silmänräpäyksessä yllättää uhrikseen valitsemansa vihollisen. Ranskalainen, joka puvusta päättäen oli upseeri, nelisti kyyryssä selin ja hätisteli sapelillaan harmaata juoksijaansa. Tuokioisen kuluttua törmäsi Rostovin

ratsu takaapäin kiinni upseerin hevoseen, joka oli vähältä syöksyä nurin ja samassa silmänräpäyksessä nosti Rostof itsensäkin tietämättä miksi sapelinsa ja sivalsi ranskalaista.

Samassa hetkessä, kun hän tämän teki, katosi hänen intonsa yht'äkkiä. Upseeri ei ollut pudonnut yksistään sapeliniskusta, joka oli vain lievästi haavottanut kättä ranteen yläpuolelta, vaan etupäässä sysäyksestä ja kauhusta. Rostof pysähtyi heponsa ja etsi silmillään vihollista nähdäkseen, kenet hän oli voittanut. Ranskalainen rakuna-upseeri hyppi toisella jalallaan maassa, toinen oli tarttunut jalustimeen. Hädissään silmiään räpytellen ja kuin joka tuokio uutta iskua odottaen katsahti ranskalainen kauhun vääristämin kasvoin alhaalta ylös Rostoviin. Hänen valkeaveriset, lian tahraamat, kalpeat nuoret kasvonsa kuopikkaine leukoineen ja helakansisine silmineen olivat kaikkea muuta kuin vihollisen kasvot ja kaikkea muuta kuin taistelutannerta varten luodut, vaan kaikista tavallisimmat kodin kasvot. Ennen kuin Rostof oli ehtinyt päättää, mitä hän ranskalaiselle tekisi, huudahti upseeri: "*je me rends*".^[45] Hän koetti selvittää jalustimeen takertunutta jalkaansa, minkä kerkesi, mutta ei saanut sitä irti eikä myöskään laskenut säikähtyneitä, sinisiä silmiään Rostovista. Paikalle saapuneet husarit pelastivat jalan ja auttoivat hänet satulaan. Husarit häärivät kuka missäkin rakunojen kanssa: eräs, joka oli haavottunut ja kasvot verissä, ei tahtonut antaa hevostaan, toinen istui husarin takana hevosen selkäkamaralla ja piteli husarin vyötäisistä kiinni, kolmas kapusi husarin avustamana tämän ratsulle. Etempänä pakeni ranskalainen jalkaväki myötäänsä ampuen. Husarit ajoivat vankineen joutuisasti takasin. Rostof ratsasti muiden mukana kummallisista tunteista, jotka kouristivat hänen sydäntään. Jotain sekavaa, hämää, jota hän ei voinut itselleen selvittää, oli noussut hänen mieleensä ranskalaisen upseerin vangitsemisen ja sen iskun tähden, jonka hän miekallaan oli tälle antanut.

Kreivi Ostermann-Tolstoi oli vastaanottamassa palaavia husareja, kutsutti luokseen Rostovin ja lausuttuaan tälle kiitokset lupasi esittää hallitsijalle hänen urhoollisen tekonsa ja anoa hänelle Yrjön ristiä. Kun Rostovia tultiin vaatimaan kreivi Ostermannin luo, muisti hän tehneensä rynnäköön ilman käskyä ja oli varma siitä, että päällikkö vaatii häntä luokseen rangaistukseen omavaltaisesta teosta. Tämän tähden olisi Ostermannin ystävällisten sanojen ja palkinnon lupauksen pitänyt vielä enemmän ilostuttaa Rostovia, mutta äsken syntynyt omituisen sekava tunne vaivasi häntä edelleen. "Mikä kumma minua nyt vaivaa?" kyseli hän kenraalin luota tullessaan. "Iljinkö? Ei, hän on terve ja eheä. Olenko ehkä jotenkin häväissyt itseni? Ei, ei sekään!" Jokin muu häntä rasitti katumuksen tavoin. "Ahaa, tuo kuopukkaleukainen ranskalainen upseeri! Muistanpa, kuinka käteni pysähtyi, kun olin sen kohottanut".

Kun Rostof huomasi saatettavan vankia pois, riensi hän heidän jälkeensä nähdäkseen kuopukkaleukaisen upseerinsa. Tämä istui kummallisessa puvussaan jyrkän husarihevosen selässä ja vilhui levottomasti ympärilleen. Hänen haavaansa ei juuri voinut sanoa haavaksi. Hän hymyili väkinäisesti Rostoville ja vilkutti kättään tervehdykseksi. Rostovin oli yhä vain outo ja jostain syystä häpeä olla.

Koko tämän ja seuraavan päivän huomasivat Rostovin ystävät ja toverit, ettei hän ollut tuskaloinen eikä äkäinen, vaan vaitelias ja mieltävä. Hän joi vastenmielisesti, pyrki pysyttelemään yksikseen ja yhä tuumiskeli jotain.

Rostof ajatteli yhä vain tuota loistavaa urotyötään, jolla hän ihmeekseen ansaitsi Yrjön ristin, vieläpä urhon maineenkin, mutta jotain oli, jota hän ei jaksanut käsittää. "He pelkäävät meitä entistä enemmän!" ajatteli hän. "Siinäkö se nyt onkin kaikki se, jota sanotaan sankarillisuudeksi? Ja olenko minä tehnyt sen isänmaan hyväksi? Mitä pahaa hän on tehnyt kuopukkoineen ja sinisine silmineen? Ja miten hän säikähti! Hän luuli, että minä tapan hänet. Mistä syystä olisin hänet tappanut? Minun käteni vavahti. Ja minulle annettiin Yrjön risti. En ymmärrä en yhtään mitään!"

Vaan sillä aikaa kun Nikolai punnitsi näitä seikkoja eikä kuitenkaan voinut tehdä selvää tiliä itselleen siitä, mikä hänen mieltään oikeastaan ahdisti, kääntyi hänen virkansa onnen pyörä hänen edukseen. Hänen arvonsa kohosi. Ostrovnan kahakan jälkeen hänelle annettiin pataljoona husareja, ja kun milloin tarvittiin rohkeaa upseeria, pantiin hänet silloin aina valjaisiin.

XVI.

Kun kreivitär oli saanut tiedon Natashan sairaudesta, matkusti hän, vaikka olikin vielä heikko, Petjan ja koko taloutensa kanssa Moskovaan. Koko Rostovin perhe muutti Maria Dmitrijevnan luota omaan taloonsa ja asettui kokonaan asumaan Moskovaan.

Natashan sairaus oli niin vakavaa laatua, että hänen ja hänen omaistensa onneksi muuttui ajatus kaikesta siitä, mikä oli ollut syynä hänen sairauteensa, nimittäin hänen käytöksensä sulhoaan kohtaan ja ero, toisarvoiseksi. Hän oli niin sairas, ettei voitu ajatellakaan, miten paljon hänessä oli syytä tapahtumaan, sillä hän ei syönyt, ei juonut, ei nukkunut, laihtui huomattavasti, ryki ja, kuten lääkärit hienosittain huomauttivat, oli vaaran partaalla. Täytyi vain ajatella sitä, miten saisi hänet paranemaan. Lääkärit kävivät Natashan luona sekä yksitellen että joukottain, puhuivat paljo ranskaa, saksaa, jopa latinaakin, moittivat toinen toistaan, määrällivät mitä erilaisimpia lääkkeitä, joiden olisi pitänyt auttaa kaikissa heille tunnetuissa taudeissa. Mutta ei yhdenkään päähän pälkähtänyt se yksinkertainen ajatus, etteivät he tunteneet sitä tautia, jota Natasha sairasti, kuten ei voida tuntea ainoatakaan tautia, jonka kahleissa elävä ihminen on. Sillä jokaisessa elävässä ihmisessä piilee omat omituisuutensa ja hänellä on aina semmoinen omituinen, oma, uusi, konstikas tautinsa, jota lääketiede ei tunne, — ei suinkaan keuhko-, maksa-, iho-, sydän- eikä hermotauti eikä muukaan sen lajinen, josta lääketieteessä puhutaan, vaan tauti,

joka piilee kärsimyksissä. Tämä yksinkertainen ajatus ei voinut johtua lääkäreiden mieleen (samoin kuin ei noidankaan mieleen johdu, ettei hän taida noitua) siitä syystä, että heidän elämäntyönsä oli lääkitseminen, että he saivat työstään palkan ja että he olivat tätä työtä varten uhranneet elämänsä parhaimman ajan. Mutta tärkein syy oli kuitenkin se, että he huomasivat olevansa hyödyllisiä ja todellakin he olivat hyödyllisiä koko Rostovin huonekunnalle. Eivät he olleet hyödyllisiä siksi, että pakottivat sairaan nieleksimään suurimmaksi osaksi vaarallisia aineita (vaarallisuus ei ollut suuri, koska vaarallisia aineita annettiin pienin erin), vaan he olivat hyödyllisiä, välttämättömiä ja tuikitarpeellisia (syy — miksi aina on ollut ja tulee olemaan luuloteltuja parantajia, poppamiehiä, homeopaatteja ja alopaatteja) siksi, että he tyydyttivät sairaan ja tätä rakastavien henkilöiden henkisiä tarpeita. He tyydyttivät sitä helpotuksen toivon ikuista inhimillistä tarvetta sekä osanottavaisuuden ja toiminnan tarvetta, jota ihminen tuntee kärsimysten aikana. He tyydyttivät sitä ikuista inhimillistä tarvetta, jonka huomaamme pienissä lapsissakin, tarvetta hieroa sitä paikkaa, johon on koskenut. Kun lapsi loukkaa itsensä, juoksee hän heti äidin tai hoitajansa syliin siksi, että häntä suudeltaisiin ja hierottaisiin kipeätä paikkaa. Ja hänen tulee helpompi olla, jos kipeätä paikkaa hierotaan tai suudellaan. Lapsi ei usko, etteivät häntä viisaammat ja vanhemmat kykenisi parantamaan hänen kipuaan. Ja helpotuksen toivo ja osanottavaisuus silloin, kun äiti silittää hänen kumuaan, lohduttaa ja tyynnyttää häntä. Lääkärit olivat hyödyksi Natashalle juuri siitä syystä, että hekin tavallaan suutelivat ja hieroivat hänen kipeätä paikkaansa ja vakuuttivat, että se paranee heti, kun palvelija on käynyt Arbatin apteekista ruplalla seitsemälläkymmenellä kopekalla korean laatikollisen pulveria ja pilleriä ja kun sairas ottaa noita lääkkeitä haaleassa vedessä välttämättömästi joka toinen tunti, mutta ei millään muotoa ennemmin eikä myöhemmin.

Mitä olisi Sonja, kreivitär tai kreivi tehnyt ja mitä ajatellut, ellei olisi ollut pilleriä määrätunneilla, lämmintä juotavaa, kanapaistia ja muita lääkärin määräämiä aineita, joiden nauttimisen silmälläpito antoi sairasta ympäröiville askareita ja lohdutusta? Miten olisi kreivi kestänyt rakkaan tyttärensä sairautta, ellei hän olisi tiennyt, että Natashan sairaus maksoi hänelle tuhansia ruplia ja että hän mielellään uhraa enemmänkin, kunhan vain tytär tulisi terveeksi, ellei hän olisi tiennyt, että jos tytär ei parane, hän ei sittenkään sääli rahaa, vaan vie tyttärensä ulkomaille parantumaan, ellei hän olisi ollut tilaisuudessa kertomaan yksityisseikkoja myöten, miten se ja se lääkäri ei päässyt perille taudista, vaan se pääsi ja se taas kaikista paraiten osasi määrätä taudin laadun? Mitä olisi tehnyt kreivitär, ellei hän toisinaan olisi saanut hieman riidellä sairaalle Natashalle siitä, ettei tämä täsmällisesti noudattanut lääkärin ohjeita?

— Sillä tavalla et koskaan tule terveeksi, — puheli hän huolestuneena ja surunsa unohtaen, — ellet sinä tottele lääkäriä etkä nauti aikanaan lääkettä! Ei se ole leikin asia, että sinä voit minä hetkenä tahansa saada pneumonian, — puheli kreivitär, joka jo mainitessaankin tuon sekä hänelle että muille oudon sanan tunsu suurta helpotusta.

Mitä olisi tehnyt Sonja, ellei hänellä olisi ollut sitä ilontunnetta, ettei hän ensi alussa ollut kolmeen yöhön riisunut päältäään, että oli joka hetki ollut valmis toimittamaan täsmällisesti lääkärin määräykset ja että hän nyt valvoi yöt voidakseen pitää silmällä tuntia, jolloin sairaalle piti antaa pilleriä kultaisesta rasiasta? Natashasta itsestäänkin, vaikka hän sanoi, etteivät mitkään lääkkeet häntä paranna ja että ne ovat pelkkää tyhmyyttä, oli hauskaa nähdä, että hänen tähtensä paljon uhraduttiin ja että hänen piti määrätunteina ottaa lääkkeitä. Hänestä tuntui hausalle yksin sekin, että laiminlyömillä määräykset voi osottaa, ettei hän luota lääkkeisiin eikä pidä arvossa elämäänsä.

Lääkäri kävi joka päivä, koetti valtimoa, katsoi kieltä ja huolimatta sairaan alakuloisista kasvoista laski leikkiä hänen kanssaan. Mutta kun hän oli poistunut toiseen huoneeseen ja kreivitär ehätti hänen jälestään, otti hän vakavan muodon, nyökytteli mieltävästi päätään ja sanoi, että vaikka vaara onkin tarjona, hän sentään luottaa viimeksi määräämänsä lääkkeen vaikutukseen, että on katsastettava ja odotettava ja että tauti on enemmän henkistä laatua, mutta...

Kreivitär koetti aina kaihtaa sekä itseltään että lääkäriltä rahanantoa ja sen vuoksi hän nytkin hiihätti alakäteen lääkärille kultakolikon, jonka jälkeen hän kevennein sydämin meni sairaan luo.

Nataahan taudin tunnusmerkkinä oli se, että hän söi niukasti, nukkui huonosti, ryki eikä milloinkaan näyttänyt virkistyvän. Ja kun lääkärit olivat sanoneet, ettei sairasta saanut jättää ilman lääkärinapua, pidettiin sairasta kaupungin tukehduttavassa ilmassa. Kesällä 1812 eivät Rostovilaiset muuttaneet maalle.

Jos kohta Natasha oli nauttinut suuren määrän pilleriä ja pulveria purkeista ja koreista rasioista, joista madame Schoss, joka sanomattomasti piti tällaisista esineistä, oli järjestänyt aimo kokoelman, jos kohta Natasha ei saanutkaan tavallisuuden mukaan olla maalla, teki nuoruus kuitenkin tehtävänsä: Natashan suru alkoi kietoutua eletyn elämän vaikutusten kudelmiin, se ei enää painanut sydäntä entisen tuskallisesti, alkoi muuttua olleeksi ja menneeksi ja Natasha alkoi kostua ruumiillisesti.

XVII.

Natasha oli nyt levollisempi, mutta ei entistään iloisempi. Hän ei ainoastaan karttanut hovin ulkonaisia muotoja: tanssia, ajelua, konserttia ja teatteria, vaan hän ei edes kertaakaan nauranut niin, ettei hänen naurustaan olisi kuulostanut kyyneleitä. Hän ei voinut laulaa. Niin pian kuin hän alkoi nauraa tai koetti laulaa itsekseen, tukahduttivat kyyneleet hänen: katumuksen ja palaamattoman, puhtaan ajan muistojen kyyneleet ja harmin kyyneleet siitä, että hän ilman

edestä oli turmellut nuoren elämänsä, joka olisi voinut tulla kauniiksi ja onnelliseksi. Etenkin nauru ja laulu tuntuivat hänestä pyhyidenpilkalta hänen suruaan kohtaan. Kiemmailusta ei voinut puhuakaan, sillä eihän hänen tarvinnut siitä pidettyäkään. Hän puhui ja tunsu, ettei hän nyt välittänyt miehistä vähääkään. Sisäinen ääni kielsi häneltä kaiken ilon. Ja muutenkaan ei hänessä ollut entisen toivorikkaan, huolettoman neitoelämänsä harrastuksia eikä mielitekoja. Kaikista useimmin ja kipeimmin hän muisteli syyskuukausia, metsästystä ja joulupyhiä, joita Nikolain kanssa oli vietetty Otradnajassa. Mitä hän olisikaan antanut, jos olisi voinut palauttaa edes yhden päivän noista ajoista! Mutta kaikki oli ainaiseksi lopussa. Aavistus ei valehdellut hänelle, että tuo vapaudentila ja ilojen esteetön nautinto ei enää koskaan palaisi. Mutta elää täytyi.

Hänestä tuntui hyvältä ajatella, ettei hän ole parempi, kuten hän ennen oli ajatellut, vaan huonompi, paljon huonompi kuin kukaan ihminen maailmassa. Vaan eipä siinä kyllin. Hän tiesi tämän ja kyseli itseltään: "mikä edessä odottaa?" Vaan edessäpäin ei ollut mitään. Ei mitään iloa ollut elämässä, joka kuitenkin kului. Natasha näytti koettavan karttaa joutumasta kenellekään taakaksi, mutta itse hän ei tarvinnut mitään. Hän pakeni kaikkia muita omaisiaan paitsi veljeään Petjaa, jonka kanssa hänen oli keveä olla. Tämän kanssa seurusteli hän enimmin kuin kenenkään muun ja toisinaan, kun he olivat kahden kesken, hän nauroi. Hän ei liikkunut kotoa juuri minnekään ja niistä, jotka heillä kävivät, oli hän hyvillään vain yhden käynnistä — Pierren. Tuskinpa voi käyttäytyä hellempin, varovammin ja samalla vakavammin kuin kreivi Besuhof käyttäytyi häntä kohtaan. Tietämättään tunsu Natasha hänen hienon kohtelunsa ja sen tähden häntä suuresti viihdytti kreivin seura. Mutta hän ei ollut edes kiitollinen hänelle hellyydestä. Ei mikään hyvyys Pierren puolelta tuntunut hänestä tahalliselta. Näytti siltä, että Pierren oli niin luonnollista olla helläsydäminen kaikkia kohtaan, ettei hänen hyvydessään ollut mitään ansiota. Toisinaan huomasi Natasha Pierren hämmentyvän ja oudostuvan hänen läsnäollessaan ja varsinkin silloin, kun Pierre tahtoi tuottaa hänelle jotain erityistä mielihyvää tai kun Pierre pelkäsi, että keskustelussa sattuisi jollain tavoin johtamaan Natashan raskaihin muistoihin. Natasha huomasi tämän, mutta hän piti sitä aiheutuneena hänen yleisestä hyväsydämyydestään ja ujoudestaan, joka Natashan käsityksen mukaan oli samallinen häntä kuin muitakin kohtaan. Niiden toivottomien sanojen jälkeen, että jos hän olisi ollut vapaa, olisi hän polvillaan pyytänyt Natashan kättä ja rakkautta, ei Pierre koskaan puhunut tunteistaan Natashalle. Natashastakin tuntui selvältä, että ne sanat, jotka silloin olivat häntä lohduttaneet, olivat lausutut kuten kaikki muutkin merkityksettömät sanat itkevän lapsen tyyntämiseksi. Ei suinkaan siitä syystä, että Pierre oli nainut mies, vaan siksi, että Natasha tunsu hänen ja itsensä välillä olevan sen syvän henkisen juovan, jota hän ei tuntenut olevan Kuraginin ja itsensä välillä, — johtunut koskaan Natashan mieleen, että hänen suhteistaan Pierreen voisi syntyä rakkaus hänen tai vielä vähemmin Pierren puolelta eikä edes sitäkään hellää, runollista ystävyyttä miehen ja naisen välillä, josta Natasha tiesi muutamia esimerkkiä.

Pietarin paaston lopulla saapui Agrafena Ivanovna Bjelova, Rostovilaisten naapuri Otradnajasta, Moskovaan rukoilemaan moskovalaisia pyhimyksiä. Hän ehdotti, että Natasha rupeaisi valmistautumaan Herran ehtoolliselle ja Natasha tarttui ilomielin tähän ajatukseen. Vaikka lääkärit olivat kieltäneet Natashaa lähtemästä aamulla varhain ulos, pysyi Natasha päätöksessään paastota ja valmistautua, mutta ei valmistautua niinkuin Rostovilaisten talossa oli tapana eli kuunnella kotona kolme jumalanpalvelusta, vaan niin kuin Agrafena Ivanovna valmistautui eli koko viikon ja laiminlyömättä ainoatakaan iltä-, puolipäivä- tai aamujumalanpalvelusta.

Kreivitärtä miellytti tämä Natashan harras into. Kun eivät mitkään maalliset lääkkeet olleet tehonneet, toivoi hän sydämestään, että rukous auttaisi Natashaa paremmin kuin lääkkeet ja sen vuoksi suostui hän Natashan pyyntöön ja uskoi hänet Bjelovan huostaan, vaikka hän kovasti pelkäsi lääkäriä ja salasi näiltä koko jutun. Agrafena Ivanovna saapui kolmen aikaan herättämään Natashaa, jonka hän useimmiten tapasi valveilla. Natasha pelkäsi, että hän olisi nukkunut aamupalveluksen ajan. Hän peseytyi nopeasti, puki nöyrästi päälleen huonoimman pukunsa ja vanhan viitan ja koleudesta hieman väristen astui autioille kaduille, joille oli valahtanut aamuruskon kirkas hohde. Agrafena Ivanovnan kehotuksesta ei Natasha käynyt valmistautumassa oman seurakuntansa kirkossa, vaan eräässä toisessa, jossa jumalisen Bjelovan sanojen mukaan, oli erittäin ankaroita ja puhtaita elämäntapoja noudattava pappi. Tässä kirkossa oli aina vähän väkeä. Natasha ja Bjelova pysähtyivät tavalliselle paikalleen Jumalan Äidin kuvan eteen, joka oli asetettu vasemman köörilavan taustaan ja uusi nöyryyden alistuva tunne valtasi hänet jonkin korkean, saavuttamattoman edessä, kun hän noina aikaisen aamun hetkinä katsoi Jumalan Äidin mustaan muotoon, joita sekä sen edessä palavat kynttelit, että aamun säteet valaisivat ja kuunteli toimitusta, jota hän koetti seurata ja ymmärtää. Kun hän milloin sanoja ymmärsi, yhtyi hänen rukoukseensa hänen omien tunteittensa vivahdukset ja kun hän milloin ei ymmärtänyt, oli hänestä sen ihanampaa ajatella, että halu ymmärtää kaikki on ylpeyttä, että kaikkea ei voi ymmärtää, että on vain uskottava Jumalaan ja antauduttava Hänelle, joka noina hetkinä — hän tunsu niin — hallitsi hänen sieluaan. Hän risti silmiään, kumarteli ja kun ei sattunut ymmärtämään, rukoili hän suurta syntisyyttään kauhistuen, että Jumala antaisi hänelle anteeksi kaikki, kaikki ja olisi hänelle armollinen. Ne rukoukset, joihin hän useimmin syventyi, olivat katumusrukouksia. Aamun varhaisena hetkenä kotiin palatessaan, jolloin tapasi vain työhönsä meneviä kivimiehiä, katua lakasevia pihamiehiä ja jolloin taloissa vielä nukuttiin, heräsi Natashassa uusi tunne haavojensa parantumisen mahdollisuudesta ja uuden, puhtaan elämän ja onnen koittamisesta.

Koko viikon kuluessa, jolloin hän eli tämmöistä elämää, kasvoi tuo tunne päivä päivältä. Ja se onni, että hän menee Herran ehtoolliselle ja saa tyhjentää sydämensä, kajasti hänelle niin suurena, ettei hän luullut jaksavansa elää toivottuun, autuaaseen sunnuntaihin saakka.

Vaan tuo onnen päivä tuli, ja kun Natasha tänä hänelle ylen merkillisenä sunnuntaina palasi

valkeassa harsopuvussa ehtoolliselta, tunsu hän itsensä ensi kerran monien kuukausien perästä levolliseksi ja kepeäksi astumaan siihen elämään, joka häntä odotti.

Samana päivänä saapui lääkäri tarkastamaan Natashaa. Hän käski nauttimaan edelleenkin niitä viimeisiä pulvereita, joita hän oli määrännyt pari viikkoa sitte.

— Ehdottomasti jatkettava aamuin ja illoin, — sanoi hän nähtävästi tunnollisen tyytyväisenä menestyksensä johdosta. — Säännöllisyyttä on ehdottomasti noudatettava.

— Olkaa huoleta, kreivitär, — sanoi lääkäri sitte, kun hän taitavasti sieppasi kämmenperukkaansa kultakolikon, — kohta hän taas livertelee ja hyppelee. Viimeinen lääke on hänelle tehnyt erittäin, erittäin hyvää. Hän on koko lailla virkistynyt.

Kreivitär katsahti kynsiinsä ja syleskeli iloisin kasvoihin saliin mennessään.

XVIII.

Heinäkuun alussa alkoi Moskovassa levitä yhä huolestuttavampia huhuja sodan kulusta. Puhuttiin hallitsijan julistuksesta kansalle ja hänen tulostaan armeijasta Moskovaan. Ja kun heinäkuun 11 päivään ei ollut saapunut julistusta eikä manifestia, niin liikkui niistä ja Venäjän asemasta liijoteltuja huhuja. Kerrottiin, että hallitsija lähtee armeijasta sen takia, että armeija oli vaarassa. Kerrottiin, että Smolensk oli antautunut, että Napoleonilla oli miljoona miestä ja että vain ihme voi pelastaa Venäjän.

Lauantaina heinäkuun 11 p:nä saapui manifesti, jota ei vielä oltu painettu. Pierre, joka oli Rostovilla, lupasi seuraavana päivänä, sunnuntaina, saapua päivälliselle ja tuoda julistuksen ja manifestin, jotka hän saa kreivi Rostoptshinilta.

Tänä sunnuntaina menivät Rostovilaiset tapansa mukaan Rasumovskien kotikirkkoon. Jo 10 aikaan aamulla, kun Rostovilaiset astuivat kirkon eteen pysähtyneistä vaunuista ulos, tuntui kuumassa ilmassa, katukauppioiden huudoissa, kaupunkilaisten vaaleissa kesäpuvuissa, bulevardin puiden tomuisissa lehdissä, vahtimuuttoon marssivan pataljoonan soitossa ja valkoisissa housuissa, katukivien jyrinässä ja kuuman auringon kirkkaassa hohteessa se kesäinen uuvuttava helle, tyytyväisyys ja tyytymättömyys nykyisyyteen, joka tuntuu erityisen painavana kaupungin kirkkaana, kuumana päivänä. Rasumovskien kirkossa oli koko Moskovan ylhäisö, kaikki Rostovilaisten tuttuja (tänä vuonna oli koko joukko rikkaita perheitä, jotka tavallisesti hajaantuivat kesäksi maalle, jäänyt kaupunkiin aivan kuin jotain odottaen). Kulkiessaan äitinsä rinnalla livreapukuisen lakeijan jälestä, joka teki tietä kirkkovaen keskeen, kuuli Natasha jonkun nuoren miehen äänen, joka liian kovasti supattaen puhui hänestä:

— Tuoko on neiti Rostof, se sama...

— Kyllä on laihtunut, vaan kaunis on vieläkin!

Hän kuuli tai hänestä tuntui, että mainittiin Kuragin ja Bolkonskin nimiä. Muuten hänestä aina tuntui näin. Hänestä tuntui aina, että kaikki ajattelevat häneen katsoessaan vain sitä, mitä hänelle oli tapahtunut. Vaikka Natasha kulki kärsien ja sydäntä kouristaen, kuten aina väkijoukossa, punasinervässä, mustilla pitseillä koristellussa silkkipuvussa, kulki hän kuitenkin tavalla, jolla vain naiset osaavat kulkea: sitä tyynempänä ja majesteettillisempänä, kuin kovemmin hänen sydäntään repi ja hävetti. Hän tiesi — eikä erehtynytäkään siinä, — että hän oli kaunis, mutta nyt se ei tuonut hänelle iloa, kuten ennen. Se oli päinvastoin rasittanut häntä kaikista kovimmin viime aikoina ja varsinkin nyt tänä helteisenä sunnuntaina kaupungissa. "Taas sunnuntai, taas viikko", puheli hän itselleen muistelllessaan, kuinka hän oli ollut täällä sinä sunnuntaina, "ja yhä sama elämä ilman elämää ja yhä sama olotila, jossa ennen oli niin kepeätä elää. Olen kaunis, nuori ja, sen tiedän, nyt myöskin hyvä. Ennen olin huono, vaan nyt olen hyvä, sen tiedän", ajatteli hän. "Vaan parhaimmat, parhaimmat vuoteni kuluvat ihan tyhjiin, ketään hyödyttämättä". Hän asettui äitinsä viereen ja nyökäytteli päätään lähellä seisoville tuttaville. Totuttuun tapansa tarkasteli Natasha naisten pukuja, häntä ei miellyttänyt *tenue* eikä erään lähellä seisovan naisen sopimaton tapa ristiä silmiään lyhyillä merkeillä, harmitteli taasen sitä, että häntä arvostellaan ja että hän itsekin arvostelee, vaan äkkiä hän kauhistui saastaisuuttaan, kauhistui siitä, että hän oli kadottanut entisen puhtautensa.

Jalomuotoinen, siisti pappi-vanhus toimitti jumalanpalvelusta sillä lempeällä juhlallisuudella, joka vaikuttaa rukoilevien sieluihin syvän mahtavasti ja rauhoittavasti. Altariovet sulkeutuivat, verkkaan vetäytyi esivaate kiinni, salaperäinen, hiljainen ääni lausui jotain sieltä. Natashan rintaan nousi käsittämättömiä kyyneleitä ja hurmaavan herpaiseva tunne pani hänen mielensä läikkymään.

"Opetä minulle, mitä minun pitää tekemän, mitä elämälleni tekisin, miten parantuisin ainaiseksi, ainaiseksi!" ... ajatteli hän.

Djakon astui lukupulpetin ääreen, suori peukalo harallaan pitkät hiuksensa messukaapun kauluksen alta ja pantuaan ristin rinnoilleen alkoi kovalla äänellä juhlallisesti lukea rukouksen sanoja:

— Yhteisesti Herraa rukoilkaamme.

"Yhteisesti, kaikki yhdessä, ilman säätyrajoja, ilman vihaa, veljellisen rakkauden yhdistäminä rukoilemme", ajatteli Natasha.

— Ylhäistä elämää ja sielujemme pelastusta!

"Enkelien ja kaikkien henkiolentojen elämää, jotka ovat meidän yläpuolellamme", rukoili Natasha.

Kun rukoiltiin sotajoukkojen puolesta, muisti hän veljeään ja Denisovia. Kun rukoiltiin merellä olevien ja matkustavaisten puolesta, muisteli hän ruhtinas Andreita ja rukoili tämän puolesta, rukoili, että Jumala antaisi hänelle anteeksi sen pahan, jonka hän oli ruhtinas Andreille tehnyt. Kun rukoiltiin niiden puolesta, jotka meitä rakastavat, rukoili hän kotiväkensä, isänsä, äitinsä ja Sonjan puolesta ja ensi kertaa käsitti hän nyt syyllisyytensä näiden edessä sekä tunsu suuren rakkautensa heihin. Kun rukoiltiin niiden puolesta, jotka meitä vihaavat, mietti hän mielessään vihollisia, jotta olisi rukoillut näiden puolesta. Hän luki vihollisiksi isänsä velkamiehet ja kaikki ne, joilla oli tekemistä hänen isänsä kanssa ja joka kerran vihollisia ja niitä ajatellessa, jotka meitä vihaavat, muisteli hän Anatolia, joka oli hänelle niin paljon paha matkaansaattanut. Vaikka tämä ei ollutkaan niitä, jotka vihasivat, rukoili hän ilomielin hänenkin kuten vihollisen puolesta. Vain rukouksessa tunsu hän olevansa kyllin voimakas selvästi ja tyynesti muistelemaan sekä ruhtinas Andreita että Anatolia semmoisina ihmisinä, joita kohtaan hänen tunteensa hälvenivät verrattuna pelon ja hartauden tunteeseen Jumalaa kohtaan. Kun rukoiltiin keisarillisen perheen ja synoodin puolesta, kumarsi hän hyvin syvään ja risti hartaasti silmiään ajatellen, että vaikk'ei hän ymmärräkään, ei hän kuitenkaan saata epäillä, vaan rakastaa hallitsevaa synoodia ja rukoilee sen puolesta.

Rukouksen lopetettuaan pani djakon papillisen olkanauhan ristiin rinnolleen ja lausui:

— Me annamme itsemme ja henkemme Kristus-Jumalan haltuun.

"Annamme itsemme Jumalan haltuun", toisti Natasha sydämessään. "Jumalani, Sinun haltuusi uskon itseni", ajatteli hän. "En tahdo enkä halua mitään, opeta minulle, mitä minun pitää tekemän, miten käyttäisin tahtoni! Ja ota minut, ota minut!" sanoi Natasha heltyneen kärsimättömästi sielussaan ja laske silmiään ristikäsiä hienot kätensä vaipumaan aivan kuin odottaen, että tuossa tuokiassa jokin näkymätön voima ottaa hänet ja vapauttaa hänet itsestään, apeista mielialoistaan, toivoistaan, syytöksistä, mielihaluista ja virheistään.

Kreivitär katsahti useita kertoja jumalanpalveluksen aikana tyttärensä heltyneisiin kasvoihin ja välkkyviin silmiin ja rukoili Jumalaa, että Hän auttaisi häntä.

Kaikkien odottamatta toi kirkonpalvelija keskellä jumalanpalvelusta ja vastoin tavallista järjestystä, jonka Natasha hyvästi tunsu, jakkaran, saman jakkaran, jolla kolminaisuuden päivänä luettiin polvirukouksia ja asetti sen alttariovien eteen. Pappi astui esiin punasinervässä, korkeassa lakissa, kohensi tukkaansa ja laskeutui vaivaloisesti polvilleen. Kaikki tekivät samoin ja katsoivat toisiinsa kysyvästi. Se oli juuri synoodista saapunut rukous, rukous Venäjän pelastumisen puolesta vihollisen hyökkäyksestä.

— Herra väkevyyden Jumala ja meidän pelastuksemme Jumala, — alkoi pappi sillä heleällä, nöyrällä ja lempeällä äänellä, jolla vain slaavilaiset hengelliset lukijat osaavat lukea ja joka niin vastustamattomasti vaikuttaa venäläiseen sydämeen.

"Herra väkevyyden Jumala ja meidän pelastuksemme Jumala! Katso armossasi ja runsaudessasi Sinun nöyriä lastesi puoleen ja kuule ja auta ja armahda meitä suuressa rakkaudessa. Katso, vihollinen, joka villitsee Sinun maasi ja koko maailman autioittaa tahtoo, on meitä vastaan noussut. Katso, jumalattomat ihmiset ovat kokoon käyneet, että he Sinun perintösi tuhoisivat ja Sinun oikean Jerusalemissi hävittäisivät, sen Venäjän, johon sinä mielistynyt olet. He tahtovat Sinun huoneesi saastuttaa, alttarisi särkeä ja meidän Pyhät paikkamme hävittää. Kuinka kauan, Herra, kuinka kauan pitää jumalattomien riemuitseman? Kuinka kauan he saavat rikollista valtaansa käyttää?"

"Kaikkivaltias Herra! Kuule meitä, jotka Sinua rukoilemme: vahvasta Sinun voimallasi meidän hurskasta, itsevaltiasta, suurta hallitsijaamme, meidän keisariamme Aleksanteri Pavlovitshia. Muista hänen oikeamielisyyttään ja lempeyttään, palkitse häntä hänen hyvytensä jälkeen, jolla hän suojelee meitä, Sinun rakastamaasi Israelia. Siunaa hänen neuvonsa, edesottamisensa ja toimensa; lujita Sinun voimallisella kädelläsi hänen valtakuntansa ja anna hänelle voitto hänen vihollistensa yli, niinkuin Mosekselle Amalekin yli, Gideonille midialaisten yli ja Davidille Goliatin yli. Suojele hänen sotajoukkojaan, pane vaskijoutsia niiden käsivarsille, jotka Sinun nimeesi ovat aseihin ryhtyneet ja vyötä heitä voimallasi taisteluun. Tempaise keihäs ja kilpi ja nouse meitä auttamaan, hävetköt ja pilkaksi joutukoot, jotka meille paha aikovat, olkoot he Sinun uskollisten sotajoukkojesi edessä kuin maan tomu tuulessa ja Sinun väkevät enkelisi vainotkoon heitä ja sysätköön heitä pois. Tulkoon heille vaiva, jota ei he tiedä ja verkko, jonka virittivät, käsittäköön heidät: siihen he langetkoot. Vaipukoot he Sinun palvelijaisi jalkojen eteen ja lannistukoot he meidän sotajoukoistamme, Herra! Sinun pelastuksesi ei väsy paljossa eikä vähässä, Sinä olet Jumala älköönkä Sinua vastaan ihminen mitään mahtako.

"Isä, meidän Jumalamme! Muista Sinun hyvyttäsi ja armoasi, joka iankaikkisuudesta on. Älä heitä meitä pois kasvoisi edestä, älä vihastu meidän raadollisuutemme tähden, vaan Sinun armosi suuruuden ja Sinun hyvyttesi runsauden tähden peitä kasvosi meidän pahoista teoistamme ja synneistämme. Luo meihin puhdas sydän ja anna meille uusi vahva henki. Vahvasta meitä kaikkia uskolla Sinuun, lujita toivolla, elähytä totuudella ja keskinäisellä rakkaudella, asesta yksimielisyydellä voiton saamista uskollisesti puoltamaan, jonka meille ja meidän isillemme antanut olet: älköön nousko jumalattomien sauva pyhitettyjen osaa vastaan.

"Herra, meidän Jumalamme! Häneen me uskomme ja Häneen turvaamme. Älä anna meidän häpeään tulla Sinun armosi toivossa ja anna meidän nähdä merkki meidän menestyksestämme; nähköt ne, jotka meitä ja meidän oikeaa uskoamme vainoovat ja häpeään joutukoot ja hukukoot

ja kaikki maat nähkööt, sillä Sinun nimesi on Herra ja Sinun palvelijoitasi me olemme. Ilmoita meille, Herra, Sinun armosi ja Sinun pelastuksesi anna meille; iloita Sinun palvelijoidesi sydän Sinun armosi tähden. Lyö meidän vihollisemme ja muserra heidät paikalla Sinun uskollistesi jalkoihin. Sillä Sinä olet Sinuun turvaavaisten puolustus ja apu ja voitto ja Sinulle ylistyksen kannamme, Isälle ja Pojalle ja Pyhälle Hengelle nyt ja aina ja iankaikkisesta iankaikkiseen. Amen."

Kun Natashan sielu oli hersynyt herkimmilleen, teki tämä rukous häneen syvän vaikutuksen. Hän kuunteli joka sanan Moseksen voitosta Amalekista, Gideonin midialaisista ja Davidin Goliatista ja Sinun Jerusalemissa hävityksestä ja hän rukoili Jumalaa sillä hellyydellä ja pehmeydellä, jota hänen sydämensä kumpusi kukkuroillaan. Vaan hän ei ymmärtänyt oikein hyvin, mitä hän tässä rukouksessa Jumalalta anoi. Koko hänen sielunsa oli mukana, kun rukoiltiin uutta henkeä, sydämen vahvistamista uskon ja toivon avulla ja näiden herättämistä rakkauden kautta. Hän ei kuitenkaan voinut rukoilla vihollistensa jalkoihin musertamisen puolesta, koska hän vasta muutamia hetkiä tätä ennen oli toivonut, että niitä olisi ollut enemmänkin, jotta olisi rukoillut niiden puolesta, Toisekseen hän ei myöskään voinut epäillä, että luettu polvirukous olisi ollut väärä. Hänen sieluunsa nousi syvä, hätäilevä kauhistus siitä rangaistuksesta, joka olisi ihmisiä kohdannut heidän syntiensä tähden ja hän rukoili Jumalalta, että Hän antaisi heille kaikille anteeksi ja hänelle itselleen levon ja onnen elämässä. Ja hänestä tuntui, että Jumala kuulee hänen rukouksensa.

XIX.

Siitä päivästä saakka, jolloin Pierre Rostovilta lähdettyään ja Nataahan jaloa katsetta muistellessaan, katsoi pyrstötähteä taivaalla ja tunsi, että hänelle avautui jotain uutta, lakkasi hänelle kummittelemasta tuskastuttava kysymys kaiken maallisen turhuudesta ja mielettömyydestä. Tuo kauhea kysymys: miksi, mitä varten? joka vaivasi häntä kesken kaikkia askareitakin, ei muuttunut nyt toiseksi kysymykseksi eikä vastaukseksi entiseen, vaan vaihtui *häntä* kuvastavaksi ilmiöksi. Jos hän kuuli mitättömiä keskusteluja tai itse otti niihin osaa, jos hän luki tai sai muilta kuulla ihmisten huonoudesta ja mielettömyydestä, ei hän sitä kauhistunut, kuten ennen. Hän ei kysellyt itseltään, mistä syystä ihmiset puuhailivat, kun kaikki päättyy lyhyeen ja tietymättömiin, — vaan muisteli *häntä* semmoisena, jommoisena hän oli hänet viimeksi nähnyt. Ja kaikki hänen epäilynsä haihtuivat, mutta ei siitä syystä, että *hän* antoi vastauksen kysymyksiin, vaan siksi, että kuvittelu *hänestä* vei hänet silmänräpäyksessä toiseen, valoisalle henkisen toiminnan askartelualalle, jolla ei voinut olla väärää eikä vanhurskasta, kauneuden eikä rakkauden maailmaa, jota varten maksoi elää. Esiintyipä hänelle minkälainen elämän illettävyys tahansa, puheli hän itsekseen: "Olkoon, että N.N. on kavaltanut valtiota ja tsaria, hän saa valtiolta ja tsarilta kuitenkin kunniaa palkakseen. Hän loi minuun eilen hymyilevän katseensa ja pyysi käymään ja minä rakastan häntä eikä kukaan saa sitä milloinkaan tietää". Ja hänen sydämessään oli tyyntä ja kirkasta.

Pierre liikkui edelleenkin seurapiireissä, joi entiseen tapaan ja vietti entisen joutilasta, hajanaista elämää. Pitihän hänen paitsi Rostovilla viettämiään hetkiä kuluttaa muu aikansa ja hänen Moskovassa saamansa tottumus ja tuttavuus veti häntä vastustamattomasti siihen elämään, joka hänet oli saanut pyörteisiinsä. Mutta viime aikoina, kun sotänäyttämöltä saapuvat tiedot olivat toinen toistaan huolestuttavampia ja kun Natashan terveys alkoi palautua sekä tämä lakkasi herättämästä hänessä entistä säästeliään säälin tunnetta, joutui hän joutumistaan kummallisen levottomuuden valtaan. Hän tunsi, että se asema, jossa hän oli, ei voinut kestää kauaa, että oli tulossa onnettomuus, jonka täytyi muuttaa koko hänen elämänsä ja kärsimättömästi koetti hän etsiä tuon lähestyvän tuhon tunnusmerkkiä. Eräs vapaamuurarien veljeskunnan jäsen oli hänelle ilmaissut seuraavan, Johannes Evankelistan ilmestyskirjasta johdetun ennustuksen Napoleonista.

Ilmestyskirjan 13:n luvun 18:ssa värssyssä sanotaan: "Tässä on viisaus. Jolla on ymmärrys, se laskekoon pedon luvun; sillä se on ihmisen luku, ja hänen lukunsa on kuusisataa kuusikymmentä ja kuusi".

Ja saman luvun 5:ssä värssyssä: "Ja hänelle annettiin suu, puhuaksensa suuria asioita ja pilkkoja ja hänelle annettiin valta pitää sotaa kaksiviidettäkymmentä kuukautta".

Ranskalaisilla aakkosilla on juutalaisen lukujärjestyksen tapaan, jonka mukaan kymmenellä ensimmäisellä kirjaimella merkitään ykkösiä ja muilla kymmeniä, seuraava lukumerkitys:

abcdefghijklmnopqrstuvwxyz
1234567S9 102030405060708090100110120130140150160.

Jos kirjojetaan näiden aakkosten mukaan numeroilla *L'Empereur Napoléon*,^[46] saadaan summaksi 666, josta syystä siis Napoleon oli se peto, josta ilmestyskirjassa on ennustettu. Jos sitä paitsi samojen aakkosten mukaan kirjoitetaan *quarante deux*,^[47] toisin sanoen raja, joka oli pantu pedolle puhuaksensa suuria asioita ja pilkkoja, on näidenkin lukujen summa 666, josta seuraa, että Napoleonin vallan raja alkoi vuonna 1812, jolloin Ranskan keisari täytti 42 vuotta. Tämä ennustus hämmästytti kovasti Pierreä ja hän teki usein itselleen kysymyksiä, mikä se lopultakin nostaa rajan pedon eli Napoleonin vallalle. Samojen laskelmien avulla koetti hän löytää vastausta kysymykseensä. Pierre kirjotti vastaukseksi tuohon kysymykseen *L'Empereur Alexandre? La nation russe?*^[48] Lukujen summa tuli kuitenkin suuremmaksi tai pienemmäksi kuin 666. Kerran näitä laskuja tehdessään hän kirjotti oman nimensä — *Comte Pierre Besuhoff* — mutta numerojen

summa oli sopimaton. Hän muutti oikokirjotusta ja pani s:n sijaan z:n, lisäsi *de*, vaan ei sittenkään päässyt toivomaansa tulokseen. Silloin johtui hänen päähänsä, että jos vastaus hänen ratkaistavaan kysymykseensä olisi hänen nimessään, niin olisi vastauksessa ehdottomasti mainittu myöskin hänen kansallisuutensa. Hän kirjotti *le russe Besuhof*,^[49] vaan laskettuaan yhteen luvut hän sai 671. Vain 5 oli liikaa. 5 on yhtä suuri kuin *e*, sama *e*, joka oli heitetty pois artikkelista *le* sanan *l'empereur* edellä. Jätettyään, vaikka väärinkin, *e:n* pois sai Pierre etsimäänsä vastaukseen sanoista *l'russe Besuhof* tasalleen 666. Tämä keksintö sai hänet levottomaksi. Missä yhteydessä oli hän siihen suureen tapaukseen, josta oli ennustettu ilmestyskirjassa — sitä hän ei tiennyt, mutta hän ei myöskään hetkeäkään epäillyt, että yhteys oli olemassa. Hänen rakkautensa Rostovaan, antikristus, Napoleonin hyökkäys, pyrstötähti, 666, *l'empereur Napoléon* ja *l'russe Besuhof* — kaiken tämän täytyi kypsyä keskenään, leimahtaa tulena, syöstä hänet pois siitä moskovalaisten tapojen mitättömästä, velhotusta maailmasta, johon hän tunsii olevansa kiedottu, ja johtaa hänet suuriin sankaritöihin, suureen onneen.

Sen sunnuntain aattona, jolloin rukous oli luettu, oli Pierre luvannut tuoda Rostovilaisille kreivi Rostoptshinilta sekä julistuksen Venäjän kansalle että tuoreimmat tiedot armeijasta. Saavuttuaan aamupuoleen kreivi Rostoptshinin luo tapasi Pierre täällä vast'ikään armeijasta saapuneen kuriirin. Kuriiri oli muuan Pierren moskovalaisia tanssittuttavia.

— Auttakaa minua Herran tähden! — sanoi kuriiri, — minulla on kokonainen kontillinen kirjeitä omaisille.

Näiden kirjeiden joukossa oli Nikolai Rostovin kirje isälleen. Pierre otti kirjeen. Sitä paitsi antoi kreivi Rostoptshin Pierrelle hallitsijan juur'ikään painetun julistuksen Moskovan kaupungille, viimeksi armeijalle annetut päiväkäskyt ja viimeisen oman tiedonantonsa. Päiväkäskeyä silmäillessään tapasi Pierre eräässä niistä, jossa oli tietoja haavottuneista, kaatuneista ja palkituista, Nikolai Rostovin nimen, joka oli saanut Yrjön 4:n luokan ristin Ostrovnan tappelussa osottamastaan urhoollisuudesta sekä samassa päiväkäskyssä ruhtinas Andrei Bolkonskin nimityksen jääkäriyrykmentin komentajaksi. Vaikka Pierre ei tahtonutkaan muistuttaa Rostovilaisille Bolkonskin nimeä, ei hän voinut hillitä haluaan ilahduttaa heitä tiedolla heidän poikansa palkitsemisesta. Hän jätti itselleen julistuksen, tiedonannon ynnä muut paperit voidakseen itse viedä ne päivälliselle ja lähetti painetun päiväkäskyn sekä kirjeen Rostovilaisille.

Keskustelu kreivi Rostoptshinin kanssa, tämän huolestunut ja hätäilevä esiintymistapa, kuriirin tapaaminen, joka huolettomasti kerroskeli, miten huonosti asiat armeijassa sujuivat, huhut Moskovassa tavatuista vakoojista ja erästä kaupungissa kiertelevästä paperista, jossa sanottiin, että Napoleon on luvannut ennen syksyä käydä Venäjän molemmissa pääkaupungeissa, keskustelu hallitsijan huomiseksi odotetusta tulosta, — kaikki tämä sai Pierressä uudelleen ja entistä voimakkaammin viriämään sen levottomuuden ja odotuksen kuohon, joka ei ollut hänestä hälvennyt pyrstötähden ilmestymisestä ja varsinkin sodan alkamisesta asti.

Pierren mielessä oli jo kauan ollut antautua sotapalvelukseen ja hän olisi sen tehnytkin, ellei häntä olisi estänyt ensiksikin se, että hän kuului vapaamuurariyhdistykseen, johon häntä sitoi vala ja joka saarnasi ikuisen rauhan ja sodan hävittämisen oppia ja toiseksi se, että kun hän näki moskovalaisten joukottain pukeutuvan sotilaspukuun ja saarnaavan isänmaanrakkautta, häntä jostain syystä hävetti ottaa tuo askel. Pääsyy oli kuitenkin siinä hämärässä kuvittelussa, että hän on *l'russe Besuhof*, jolla on pedon lukumäärän 666 merkitys, että hänen osanottonsa tuohon suureen tekoon rajan panemisessa *pedon* vallalle, joka puhui suuria asioita ja pilkkoja, oli ikuisesti määrätty ja ettei hänen tämän tähden pitänyt ryhtyä mihinkään, vaan ainoastaan odottaa, mitä tuleva oli.

XX.

Rostovilaisilla, kuten tavallisesti sunnuntaisin, oli päivällisillä jokunen läheinen tuttava.

Pierre saapui tavallista aikasemmin tavatakseen vain perheen jäsenet.

Pierre oli tänä vuonna lihonut niin kovasti, että hän olisi näyttänyt muodottomalta möhkäleeltä, ellei hän olisi ollut kookaskasvuinen, jyrkäväluinen ja niin voimakas, että hän näytti helposti jaksavan hallita lihavuutensa.

Ähkien ja jotain mutisten hän astui rappukäytävään. Kuski ei enää kysynyt, pitikö jäädä odottamaan. Hän tiesi, että kun kreivi meni Rostovilaisille, viipyi hän siellä kello 12:teen. Rostovilaisten lakeijat kiirehtivät iloisesti riisumaan hänen päältään viittaa ja ottamaan vastaan kepin ja lakin. Klubitavan mukaan jätti Pierre aina keppinsä ja lakkinsa eteiseen.

Ensimmäinen henkilö, jonka hän Rostovilla näki, oli Natasha. Ennen kuin tämä näki hänet, kuuli hän jo eteisestä Natashan äänen. Hän harjotteli salissa äänentapailua. Pierre tiesi, ettei Natasha ollut laulanut sairaudestaan saakka ja sen vuoksi hämmästytti ja riemastutti häntä Natashan ääni. Hän avasi hiljaa oven ja huomasi Natashan, joka oli samassa sinipunervassa puvussa kuin kirkossakin, kävelevän huoneessa ja laulavan. Natasha kulki selin häneen, kun hän avasi oven, mutta kun Natasha samassa pyörähti ympäri ja keksi hänen paksut, ihmettelevät kasvonsa, punastui hän ja meni nopein askelin Pierreä vastaan.

— Tahdon taas yrittää laulaa, — sanoi Natasha. — Onhan sekin askareita, — lisäsi hän aivan kuin anteeksi pyytäen.

— Sepä mainiota!

— Aika hauskaa minusta, kun tulitte! Minä olen nykyisin niin onnellinen! — sanoi Natasha sillä entisellä virkeydellä, jota Pierre ei ollut nähnyt hänessä pitkiin aikoihin. — Tiedättekö, että Nikolai on saanut Yrjön ristin? Olen hyvin ylpeä hänestä.

— Kyllä, minähän sen päiväkäskyn lähetin. En muuten tahdo teitä häiritä, — lisäsi hän aikoen mennä vierashuoneeseen.

Natasha pysähdytti hänet.

— Kreivi, onko se pahasti, että minä laulan? — sanoi hän punastuen, mutta silmiään alas luomatta kysyvästi Pierreen katsoen.

— Ei ... miksi niin? Päinvastoin... Mutta miksi te minulta kysytte?

— En tiedä itsekään, — vastasi Natasha nopeasti. — Mutta minä en tahtoisi tehdä mitään, joka ei teitä miellyttäisi. Minä luotan teihin kaikessa. Tiedättekö, kuinka tärkeä te minulle olette, kuinka paljon te olette tehneet minun edestäni!... — Hän puhui nopeasti ja huomaamatta, että Pierre punastui näistä sanoista. — Näin samasta päiväkäskystä: *hän*, Bolkonski (hän lausui tämän sanan sukkelasti kuiskaten) on Venäjällä ja taasen palveluksessa. — Mitä luulette, — sanoi hän nopeasti ja nähtävästi jouduttaen sanojaan voimiensa loppumisen pelosta, — antaako hän minulle milloinkaan anteeksi? Eikö hän tule muistelemaan minua vihalla? Mitä luulette?

— En luule ... — sanoi Pierre. — Hänellä ei ole mitään anteeksi annettavaa... Jos minä olisin hänen asemassaan...

Pierren mieleen välähti muistoja, hänen ajatuksensa lennähtivät silmänräpäyksessä siihen aikaan, jolloin hän Natashaa lohduttaen sanoi tälle, että jollei hän olisi se, mikä hän oli, vaan maailman parhain ihminen, niin pyytäisi hän polvillaan hänen kättään. Entinen surkuttelun, hellyyden ja rakkauden tunne kuohahti eloon ja entiset sanat nousivat hänen huulilleen. Vaan Natasha ei antanut hänelle aikaa lausua niitä.

— Te ... te ... — sanoi Natasha riemukkaasti lausuen sanan *te*, — olette toista.

Hyväsydämisempää, jalomielisempää ja parempaa kuin te en tunne eikä voi ollakaan. Jollei teitä olisi silloin ollut eikä nytkään, en tiedä, miten minun olisi käynyt, sillä...

Natashan silmiin tulvi äkkiä kyyneleitä. Hän käännähti selin, nosti nuotteja silmiensä eteen, alkoi laulaa ja läksi kävelemään pitkin salia.

Samaan aikaan juoksi Petja vierashuoneesta.

Petja oli nyt kaunis, punaposkinen, viisitoistavuotias poika, jolla oli paksut, punaiset huulet ja joka oli Natashan näköinen. Hän valmistautui yliopistoon, mutta oli äskettäin salaa päättänyt toverinsa Obolenskin kanssa, että hän rupeaa husariksi.

Petja kipasi kaimansa luo puhumaan asiastaan.

Hän oli pyytänyt Pierreen ottamaan selkoa, otettaisiko hänet husariksi.

Pierre käveli vierashuoneessa häntä kuuntelematta.

Petja kiskasi häntä kädestä herättäkseen hänen huomionsa.

— No, miten on asiani, Pjotr Kirilitsb, sanokaa Herran tähden! Kaikki toivoni on teissä, — sanoi Petja.

— Niin, sinun asiasi. Se husarijuttu? Sanon, sanon. Kohta sanon kaikki.

— No, mitä kuuluu, *mon cher*,^[50] saitteko manifestin? — kysyi vanha kreivi. — Kreivitär oli Rasumovskien kirkossa ja oli kuullut uuden rukouksen. Hyvin hyvän sanoi olleen.

— Olen, — vastasi Pierre. — Huomenna tulee hallitsija... Ylimääräinen aatelin kokous ja kymmenen kustakin tuhannesta rekryyttejä, kerrotaan. Onnittelen teitä.

— Niin, niin, Luojan kiitos. Mitäs armeijasta kuuluu?

— Meikäläiset ovat taas peräytyneet. Smolenskin luona kuuluvat jo olevan, — vastasi Pierre.

— Herra varjelkoon! — sanoi kreivi. — Missäs manifesti on?

— Julistus! Niin, tosiaankin!

Pierre alkoi etsiä taskuistaan papereita, mutta ei löytänyt. Taskujaan kopistellessaan hän suuteli huoneeseen saapuneen kreivitären kättä ja silmäili levottomasti ympärilleen nähtävästi Natashaa odotellen, joka ei enää laulanut ja jota ei kuulunut saliin.

— *Ma parole, je ne sais plus ou je l'ai fourré*,^[51] — sanoi hän.

— Ainahan se hävittää kaikki, — virkkoi kreivitär.

Natasha saapui huoneeseen liikutetuin kasvoin ja kävi istumaan ääneti Pierreen katsoen. Niin pian kuin hän oli ilmestynyt huoneeseen, alkoivat Pierreen kolkot kasvot säteillä ja paperia yhä etsiessään hän useaan kertaan silmäili Natashaa.

— Tottaviekköön olen unohtanut sen kotiin, lähden hakemaan. Välttämättä...

— Myöhästyttte päivälliseltä.

— Ja kuskikin on ajanut pois.

Mutta Sonja, joka oli mennyt etsimään eteisestä paperia, löysi ne Pierren lakista, jonka vuorin väliin hän oli ne huolellisesti kätkenyt. Pierre aikoi ruveta lukemaan.

— Puolisen jälkeen, — sanoi vanha kreivi, joka nähtävästi aavisti niistä suurta nautintoa.

Päivällistä syödessä, jonka aikana juotiin samppanjaa uuden Yrjön ritarin onneksi, kertoi Shinshin kaupungin uutisia: vanhan grusialaisen ruhtinattaren sairaudesta, siitä, miten Métivier oli kadonnut Moskovasta ja siitä, että Rostoptshinin luo oli tuotu joku saksalainen ja ilmotettu, että se oli shampinjooni (niin oli kertonut Rostoptshin itse) ja että kreivi Rostoptshin oli käsenyt laskemaan sen shampinjoonin irti sanoen kansalle, ettei se ollut ollenkaan shampinjooni, vaan tavallinen vanha saksalainen tatti.

— Kiinni kuuluvat jo ottavan, — sanoi kreivi, — johan minä olen sanonut kreivittärelle, että puhuisi vähemmän ranskaa. Nykyisin ei sovi.

— Oletteko kuulleet, — sanoi Shinshin, — että ruhtinas Galitsin on ottanut venäläisen opettajan, venäjää kuuluu opettelevan, — *il commence à devenir dangereux de parler français dans les rues.* [52]

— Mitenkäs sitte, kreivi Pjotr Kirilitsh, kun nostoväkeä ruvetaan kokoamaan — teidänkin pitää nousta satulaan? — kysyi vanha kreivi Pierreitä.

Pierre oli ajatuksissaan eikä puhunut paljo mitään päivällisen aikana. Hän katsahti kreiviin aivan kuin häntä ymmärtämättä.

— Niin, niin, sotaan! — sanoi hän. — Ei! Mikäs sotilas minä olen! Kaikki, kaikki yleensä on niin kummallista! En tosiaan tiedä itsekään... Olen kovin kaukana sotaista harrastuksista, mutta nykyisinä aikoina ei voi kukaan vastata itsestään.

Päivällisen jälkeen istuutui kreivi tyytyväisenä ja levollisena nojatuoliin ja pyysi vakavin kasvoin Sonjaa lukemaan, joka oli tunnettu erinomaiseksi lukijaksi.

"Meidän esipääkaupungillemme Moskovalle.

"Vihollinen on hyökännyt suurilla voimilla Venäjän maahan. Se on tulossa tuhoamaan meidän rakasta isänmaatamme", luki Sonja huolellisesti hennolla äänellään. Kreivi kuunteli silmät kiinni ja katkonaisesti hengittäen muutamissa paikoin.

Natasha istui selkä suorana ja katseli tutkivasti ja suoraan vuoroin isäänsä vuoroin Pierreen.

Pierre tunsu häntä tähystävän katseen ja koetti olla kääntämättä silmiään. Kreivitär puisteli paheksivasti ja vihaisesti päätään jokaisen manifestissa olevan juhlallisen lauselman johdosta. Hän näki noissa sanoissa ainoastaan vaaroja, jotka uhkasivat hänen poikaansa ja joita tulisi vielä kauan jatkumaan. Shinshin oli vetänyt suunsa ivalliseen hymyyn ja näkyi valmistautuneen nauramaan sille, mikä ensinnä naurua ansaitseisi: Sonjan lukemiselle, sille, mitä kreivi sanoisi, jopa itse julistuksellekin, ellei otollisempaa tekosyytä ilmenisi.

Luettuaan vaaroista, jotka Venäjää uhkasivat ja toiveista, joita hallitsija kiinnitti Moskovaan ja varsinkin suur-aateliin, luki Sonja vapisevin äänin, joka johtui etupäässä siitä, että häntä hartaasti kuunneltiin, viimeiset sanat: "Me emme viivyttelä itse asettua kansamme keskeen tässä pääkaupungissa sekä muillakin valtakuntamme seuduilla neuvotellaksemme kansan asestamisesta ja johtaaksemme nostoväkemme kokoamista, joka niin hyvin tällä hetkellä tukkeaa tien viholliselta kuin myöskin vastaisuudessa hävittää sen kaikkialla, missä se vain ilmestyneekin. Tulkoon tuho, johon hän aikoo syöstä meidät, hänen päänsä päälle ja ylistäköön orjuudesta vapautettu Europa Venäjän nimeä!"

— Niin sen pitää olla! — huudahti kreivi avattuaan kostuneet silmänsä ja muutamia kertoja keskeytyen sohisemisesta aivan kuin hänen nenänsä alle olisi pistetty väkevää, suolaista etikkaa hän lisäsi: — kun hallitsija kerran on sanonut, uhraamme kaikkemme mitään säälimättä.

Shinshin ei ehtinyt laskea miettimäänsä pilaa kreivin isänmaallisuudesta, kun Natasha hypähti paikaltaan ja juoksi isänsä luo.

— Mikä erinomainen isä! — sanoi hän isäänsä suudellen ja katsahti taas Pierreen sillä itsetiedottomalla kokettimaisuudella, joka häneen oli palannut hänen virkistymisensä kanssa.

— Olette aika patriootti! — sanoi Shinshin Natashalle.

— En ollenkaan patriootti, vaan muuten ... — vastasi Natasha loukkautuneena. — Teistä tuntuu kaikki naurettavalta, vaan tässä ei ole ollenkaan pilan sijaa...

— Ei ollenkaan! — toisti kreivi. — Kun hän vain sanoo sanan, menemme joka mies ... Ei tässä olla mitään saksalaisia...

— Huomasitteko, — sanoi Pierre, — että sanottiin: "neuvotellaksemme".

— Olkoonpa mitä varten tahansa...

Petja, johon ei kukaan ollut kiinnittänyt huomiota, astui nyt isänsä eteen ja sanoi tulipunaisena, särkyneellä, vuoroin kimakalla, vuoroin karkealla äänellä:

— Nyt, pappa kulta, minä kysyn lopullisesti — ja äiti myöskin, tehkää mitä tahdotte, — kysyn lopullisesti, että lasketteko minut sotapalvelukseen, sillä minä en voi ... ja siinä kaikki...

Kauhistuneena kohotti kreivitär katseensa taivasta kohti ja sanoi äkäisesti miehelleen:

— Sitä ne sinun sanasi ovat tehneet!

Mutta kreivi sai samassa hetkessä hillityksi itsensä.

— No, no, — sanoi hän, — onpa sinustakin sotilaaksi! Älä tyhmyyksiä ajattele, täytyy oppia.

— Ei se ole tyhmyyttä, pappa kulta. Obolenskin Fedja on nuorempi minua ja menee myöskin ja sitä paitsi en minä voi kuitenkaan oppia nyt, kun... — Petja pysähtyi, punastui, että hikeä nousi, vaan jatkoi kuitenkin: — kun isänmaa on vaarassa.

— Ole jo, tyhmyyksiä...

— Mutta sanoittehan te itse, että kaikkemme uhraamme.

— Petja! Minä sanon sinulle: pidä suusi kiinni, — kiljasi kreivi luoden silmäyksen puolisoonsa, joka kalpeana tuijotti nuorimpaan poikaansa.

— Mutta minäpä puhun ja Pjotr Kirillovitsh myöskin...

— Hölynpölyä, sanon minä sinulle! Eivät korvantauksesikaan ole vielä kuivuneet ja jo sotapalvelukseen tekee mieli! — Kreivi otti paperit luultavasti lukeakseen ne vielä kerran huoneessaan ennen levolle menoaan ja läksi menemään huoneesta. — Pjotr Kirillovitsh, lähdetään tupakoimaan...

Pierren oli vallannut levottomuus ja epäröiminen. Natashan oudosti välkkyvä ja eloisa katse, joka myötäänsä oli tähtäillyt häntä enemmän kuin hellästi, oli saattanut hänet tuohon tilaan.

— Ei, minä taidan lähteä kotiin...

— Kotiin? Tehän aijoitte olla illan meillä... Ja muutenkin olette alkaneet käydä harvoin. Vaan hän tuossa ... — sanoi kreivi suopeasti Natashaa osottaen, — on iloinen ainoastaan teidän aikananne.

— Niin, en muistanut... Minun täytyy ehdottomasti kotiin... Asiat vaatii ... — sanoi Pierre nopeasti.

— No, näkemiin asti sitte, — virkkoi kreivi ja poistui huoneesta.

— Miksi te lähdette? Miksi olette hermostunut? Miksi? ... — kysyi Natasha Pierreitä katsoen häntä tiukasti silmiin.

"Siksi, että rakastan sinua!" aikoi hän sanoa, mutta ei sanonut, punastui korviaan myöten ja loi katseensa maahan.

— Siksi, että minun on parasta käydä teillä harvemmin... Siksi ... ei, toimethan ne vain...

— Miksi? Ei, sanokaa, — oli Natasha alkamaisillaan päättävästi, vaan vaikenen äkkiä.

Säikähtyneinä ja hämmästyneinä katsoivat he toisiinsa. Pierre yritti naurahtaa, mutta ei osannut, hänen hymynsä ilmaisi kärsimystä ja mitään virkkamatta suudeltuaan Natashan kättä hän läksi.

Pierre päätti itsekseen olla enää käymättä Rostovilla.

XXI.

Saatuahan jyrkän kiellon meni Petja huoneeseensa, lukitsi oven ja itki katkerasti. Kun hän sitte tuli juomaan teetä äänettömänä ja synkin, itkettynein silmin, ei kukaan ollut huomaavinaan hänestä mitään.

Seuraavana päivänä saapui hallitsija. Muutamat Rostovin palvelijat saivat luvan mennä katsomaan tsaaria. Tänä aamuna pukeutui Petja kauan, kampaili tukkaansa ja laittoi kauluksensa, kuten oli aikuisilla. Hän rypisteli kasvojaan peilin edessä, viittoi käsillään, kohotteli olkapäitään ja lopuksi, kenellekään mitään virkkamatta, pisti pyhälakin päähänsä sekä läksi kotoaan salavihkaa takaoven kautta, ettei kukaan olisi häntä huomannut. Petja oli päättänyt mennä suoraan sille paikalle, missä hallitsija oli, ja puhua suunsa puhtaaksi jollekulle kamariherralle (Petja arveli, että hallitsijan mukana oli aina kamariherroja), että muka hän, kreivi Rostof, nuoruudestaan huolimatta haluaa palvella isänmaata, ettei nuoruus haittaa olemasta uskollinen ja että hän on valmis... Lähtöä tehdessään oli Petja valmistanut koko joukon kauniita sanoja, jotka hän lausuisi kamariherralle.

Petja arveli, että hänen esittelemisensä hallitsijalle onnistuisi nimenomaan sen nojalla, että hän on lapsi (hän ajatteli lisäksi miten kaikki tulevat ihmettelemään hänen nuoruuttaan). Mutta tämän ohella, kauluksen laitokseen, tuhan kampaukseen ja vakavaan, verkkaan käyntiin nähden hän halusi esiintyä aikaihmisenä. Vaan kuta etemmä hän oli kulkenut, sitä enemmän alkoi hänen huomionsa kiintyä Kremlin tulviin kansajoukkoihin ja sitä mukaa hän unohti aikaihmissen vakavan, verkan käyntitavan. Kremlin lähelle päästyään täytyi hänen ruveta pitämään huolta siitä, ettei olisi tyrkitty, jonka tähden hän pani tanakasti ja uhkaavan näköisenä kätensä vyötäreille koukkuun. Mutta Troitskin porttiholvissa litistivät ihmiset, jotka eivät tienneet, mikä isänmaallinen asia hänet oli ajanut Kremliin, häntä kaikesta huolimatta muuria vasten niin kovasti, että hänen täytyi luopua lujamielisyydestään ja pysähtyä, kunnes hevosilla ajavat olisivat päässeet kumisevan holvin läpi. Petjan vieressä seisoj eräs akka lakeijan kanssa, kaksi kauppiasta ja entinen sotamies. Seistuaan jonkun aikaa porttiholvissa aikoi Petja odottamatta ajopelien pääsyä ohi lähteä liikkeelle ennen muita ja alkoi lujasti töykkiä kyynärpäillään. Mutta vieressä seisova akka, johon hänen kyynärpänsä ensiksi sattuivat, ärjäsi hänelle tuikeasti:

— Mitä se herraskakara siinä tyrkkii! Etkö näe, ettei muutkaan liiku. Mihin siinä rimpuilemaan!

— Täytyy tässä muidenkin rimpuilla, — sanoi lakeija ja alkaen raivata tilaa kyynärpäillään sulloi Petjan holvin haisevaan soppeen.

Petja pyyhki käsillään hikeä, jota oli noussut hänen kasvoilleen ja kohensi hiestä lionnutta kaulustaan, jonka hän oli kotonaan laittanut semmoiseen asuun, kuin aikaihmisilläkin oli.

Petja tunsu, että hänen ulkomuotonsa oli arveluttavasti muokkautunut ja pelkäsi, että jos hän semmoisessa asussa ilmestyy kamariherrojen eteen, eivät he laske häntä hallitsijan luo. Mutta siirtyä toiseen paikkaan ja korjata itseään oli aivan mahdotonta tungoksen tähden. Eräs kenraali, joka ajoi ohi, oli Rostovilaisten tuttavua. Petja aikoi pyytää hänen apuaan, mutta ajatteli samassa, että se olisi raukkamaista. Kun kaikki ajopelit olivat päässeet ohi, syöksähti kansajoukko liikkeelle ja vei Petjankin välissään torille, joka oli täynnä kansaa. Eikä ainoastaan torilla, vaan sen rinteillä, katoilla ja kaikkialla oli kansaa. Niin pian kuin Petja oli joutunut torille, kuuli hän, kuinka kellojen pauhu täytti koko Kremlin ja kansa iloisesti hälsisi.

Yhteen aikaan oli torilla jonkunverran väljää, mutta yht'äkkiä paljastuivat kaikkien päät, kaikki rynnistivät jonnekin eteenpäin. Petjaa kuristettiin niin, ettei hän voinut hengittää ja kaikki huusivat: "hurraa, hurraa, hurraa!" Petja pinnistäytyi varpailleen, tyrkki toisia, mutta ei voinut nähdä mitään muuta kuin kansaa ylt'ympäriinsä. Kaikkien kasvoilta loisti yksi ja yleinen liikutuksen ja riemun ilme. Muuan kauppamiehen vaimo, joka seisoi Petjan rinnalla, nyyhki ja kyyneleet vuotivat hänen silmistään.

— Isä, enkeli, batjushka! — sanoi hän sormillaan silmiään kuivaten.

— Hurraa! — kaikui kaikilta puolin

Hetkisen pysyi kansa paikallaan, vaan sitte uudestaan humahti eteenpäin.

Raivostuneena, hampaitaan kiristellen ja silmät petomaisen luihussa hyöksähti Petjakin eteenpäin, tuuppi kyynärpäillään ja huusi: "hurraa!" aivan kuin olisi tuona hetkenä ollut valmis surmaamaan itsensä ja muut. Mutta hänen kupeillaan työntyivät yhtä petomaisia kasvoja ja samalla tavalla huutaen: "hurraa!"

"Vai tämmöistä se hallitsijan haku onkin!" ajatteli Petja. "Ei näy tulevan mitään, että itse antaisin anomuksen hallitsijalle, se olisi liian rohkeaa!" Siitä huolimatta ahtautui hän kuitenkin edelleen ja viimein vilahtikin hänen silmiinsä etumaisten selkien lomitse tyhjä ala, jolla oli punaisella veralla katettu käytävä. Samaan aikaan läikähti väkijoukko taapäin (etualalla työnsivät poliisit liian lähelle tunkeutuneita takasin: keisarillinen kulkue meni palatsista Uspenskin katedraaliin) ja Petja sai yht'äkkiä semmoisen kolhauksen kylkiluitaan vasten, että kaikki pimenei hänen silmissään ja hän meni tainnuksiin. Kun hän tointui, piteli joku pappismies häntä kainaloista toisella kädellään ja toisella koetti estää kansan tungosta.

— Herraspojan olette rutistaneet! — puheli pappi. — Kuuletteko! Hiljempaa!... Täällä on rutistunut!

Hallitsija oli mennyt Uspenskin temppeeliin. Tungos hieman väljeni ja pappi kantoi kalpean, puolikuolleen Petjan tsaarin tykille. Muutamat sääliittelivät Petjaa, vaan kohta tuli hän koko väkijoukon huomion esineeksi, niin että muutaman hetken kuluttua syntyi hänen ympärillään suuri tungos. Häntä lähinnä olevat rupesivat häntä auttamaan, aukoivat nutun, asettivat tykin alustalle ja nuhtelivat jotakuta niistä, joka oli aiheuttanut ruhjoutumisen.

Kohta palasi Petja täyteen tajuunsa, kasvot venyivät, kipu haihtui ja tämän pienen ikävyyden tähden hän sai paikan tykillä, josta hän toivoi näkevänsä hallitsijan, sitte kun tämä palaisi kirkosta takasin. Petja ei enää ajatellut anomuksensa antamista. Kunhan edes näkisi hallitsijan, olisi hän jo siitäkkin onnellinen!

Jumalanpalveluksen kestäessä — kaksi hartaushetkeä oli yhdistetty, toinen hallitsijan saapumisen, toinen Turkin kanssa solmitun rauhan johdosta — kansajoukot vähän hajaantuivat. Alkoi ilmestyä kauppiaita, jotka huusivat kaljaansa, renikoitaan ja valmunsiemenkakkuaan, joista viime mainituista Petja paljon piti. Kuului myöskin tavallista puheen pakinaa. Eräs kauppiaan vaimo näytteli repeytyneitä saaliaan ja kertoi, miten kallis se oli ollut. Toinen kertoi, että kaikki silkkikankaat olivat nykyisin kovasti kallistuneet. Pappi, Petjan pelastaja, keskusteli erään virkamiehen kanssa siitä, kuka ja kuka toimitti jumalanpalvelusta piispan kera. Kaksi nuorta käsityöläistä naureskeli palvelustyttöjen kanssa, jotka jyräsivät pähkinöitä. Nämä keskustelut ja varsinkaan naureskelu tyttösten kera eivät nyt huvittaneet Petjaa ollenkaan, niin mieleisiä kuin ne muuten olivatkin hänelle ikäisekseen. Hän istui korkealla paikallaan yhä vain läikkyvin mielin hallitsijasta ja rakkaudesta tähän.

Äkkiä kuului joenrannalta tykinlaukauksia (ammuttiin kunnialaukauksia Turkin rauhan johdosta) ja kansa syöksyi suinpäin rantakadulle — katsomaan, kun ammuttiin. Petja aikoi myöskin juosta sinne, mutta pappi, joka oli ottanut hänet suojelukseensa, ei laskenut. Ammuntaa vielä jatkui, kun Uspenskin katedraalista tulvahti upseereja, kenraaleja ja kamariherroja, sitte tuli muita, mutta paljon hitaammin. Taasen paljastuivat päät ja ne, jotka olivat rientäneet katsomaan tykkeitä, ehättivät takasin. Lopulta saapui vielä neljä miestä sotilaspuvuissa ja leveät nauhat olan yli ryntäillä. "Hurraa, hurraa!" alkoi kansa huutaa uudestaan.

— Kuka? Kuka? — kyseli Petja surkealla äänellä ympäriltään, mutta kukaan ei vastannut, sillä kaikki olivat kiintyneet katsomiseen. Mutta Petja valitsi noista neljästä yhden, jota hän ilokyyntelien samentamien silmiensä tähden ei voinut selvästi erottaa, keskitti häneen riemunsa koko tulvan, vaikka se ei ollutkaan hallitsija, kiljasi haikeasti: "hurraa!" ja päätti, että jo huomenna, maksoipa se hänelle, minkä maksoikaan, hänestä tulee sotilas.

Väkijoukko juoksi hallitsijan perästä, saattoi hänet palatsille ja alkoi hajota. Oli jo myöhäistä eikä Petja ollut syönyt mitään. Hikeä valui karpaloina hänen kasvoiltaan, vaan hän ei vielä lähtenyt kotiin. Hän jäi pienentyneen, mutta vielä verrattain ison kansajoukon kanssa palatsin edustalle hallitsijan päivällisten ajaksi, katseli palatsin ikkunoihin, odotteli jotain ja kadehti yhtä paljon

ylhäisiä virkamiehiä, jotka ajoivat portaiden eteen menossa hallitsijan päivällisille, kuin kamaripalvelijoitakin, jotka tarjoilivat pöydässä ja joita vilauteli ikkunoissa.

Syödessä sanoi Valujef, joka oli katsahtanut ulos:

— Kansa yhä vielä toivoo näkevänsä Teidän Majesteettinne.

Päivälliset päättyivät, hallitsija nousi ylös ja biskviittipalaa pureskellen meni balkonille. Petja keskessä syöksähti kansa balkonin alle.

— Enkeli, isä! Hurraa! Batjushka! ... — huusi väkijoukko ja Petja. Ja taasen valahti akkojen ja muutamien herkkäluontoisten miesten sekä Petjan silmistä onnenkyyneleitä.

Jokseenkin suuri biskviittipalananen lohkesi hallitsijan kädestä, kirposi balkonin käsipuulle ja siitä maahan. Eräs lähinnä seisova kuski hyöksähti palasen perästä ja sieppasi sen. Muutamia joukosta ryntäsi kuskin kimppuun. Kun hallitsija näki tämän, käskei hän tuomaan kokonaisen lautasellisen biskviittejä, joita hän alkoi heitellä balkonilta. Petjan silmiin nousi veri, hän ryntäsi ottamaan kiinni biskviittejä. Hän ei tiennyt miksi, mutta ottaa kuitenkin piti edes yksi biskviitti hallitsijan kädestä eikä antaa muille perää. Rynnätessään hän keikautti kumoon erään vanhan eukon, joka koetti pyydystää biskviittejä. Mutta eukko ei katsonut itseään voitetuksi, vaikka viruikin maassa. Hän koetti yhä vain tavottaa käsillään biskviittejä, joita ei niihin kuitenkaan osunut. Silloin survasi Petja eukon käden polvensa alle, sieppasi biskviitin ja aivan kuin peläten myöhästytävänsä huusi: "hurraa!" aivan käheällä äänellä.

Hallitsija poistui, jonka jälkeen suurin osa väkijoukkoa alkoi hajaantua.

— Johan minä sanoin, että pitää odottaa — ja niin se kävikin, — puhelivat hajaantujat hyvillään.

Niin onnellinen kuin Petja olikin, oli hänestä kuitenkin surullista mennä kotiin ja tietää, että kaikki tämän päivän nautinnot olivat nyt lopussa. Kremlistä ei Petja mennyt kotiinsa, vaan toverinsa Obolenskin luo, joka oli viidentoistavuotias ja myöskin menossa rykmenttiin. Kotiin palattuaan ilmotti hän päättävästi ja jyrkästi, että jollei häntä lasketa, niin hän karkaa.

Seuraavana päivänä läksikin ruhtinas Ilja Andrejevitch, joka ei sentään ollut kokonaan myöntynyt, puuhailemaan Petjaa jonnekin, jossa ei olisi ollut kovin vaarallista.

XXII.

15 p:n aamulla, kolmantena päivänä edellisen jälkeen, seisoivat Slobodskin palatsin edessä tavattoman paljo ajopeliä.

Salit kuhisivat väkeä täynnä. Ensimmäisessä oli aatelismiehiä arvopuvuissa, toisessa parrakkaita kauppiaita, kunniamerkkejä rannoilla ja siniset kauhtanat päällä. Aatelisklubin salissa oli humua ja liikettä. Erään suuren pöydän ympärillä hallitsijan muotokuvan alla istui korkeaselkäisillä tuoleilla ylimpiä ylimyksiä, mutta suurin osa aatelismiehiä käveli salissa.

Kaikki aatelismiehet, jotka olivat niitä samoja, joita Pierre oli nähnyt milloin klubissa, milloin heidän kotonaan, olivat arvopuvuissa, ken Katarinan, ken Paavalin, ken uusissa Aleksanterin aikuisissa, ken tavallisessa aatelispuvussa. Arvopukujen kuosit loivat jonkin omituisen, haaveellisen leiman näihin vanhoihin ja nuoriin mitä erilaisimpiin ja tuttuihin henkilöihin. Erityisen silmiinpistävä oli vanhuksien joukko, jossa oli huononäköisiä, hampaattomia, kaljupäitä, laihoja, muutamilla ihran keltaiset tai rypyiset kasvot. Nämä istuivat enimmäkseen ääneti paikoillaan, ja jos kävelivät tai puhelivat, niin lyöttäytyivät nuorempien ryhmiin. Kaikkien näiden kasvoilla, kuten Petja oli nähnyt torilla tungeksineen kansankin kasvoilla, oli kaksi silmiinpistävää vastakkaista piirrettä: yhdeltä puolel jonkun juhlallisen odotuksen ja toiselta puolen aivan tavallinen äskeinen leima — bostonpelistä, Petrushka-kokista, Sinaida Dmitrijevnan terveydentilasta y.m. johtunut.

Pierre, joka varhaisesta aamusta asti oli saanut rutistua epämukavassa ja ahtaaksi käyneessä aatelispuvussa, oli salissa. Hän oli liikutuksen vallassa: ei ainoastaan aatelin, vaan myöskin kauppiasten — säätyjen, *états généraux* — ylimääräinen kokous herätti hänessä koko joukon ammoin sitte häipyneitä, mutta syvälle hänen sieluunsa syöpyneitä ajatuksia *Contrat social'ista* ja Ranskan vallankumouksesta. Hänen julistuksessa huomaamansa sanat, että hallitsija saapuu pääkaupunkiin *neuvottelemaan* kansansa kanssa, vahvistivat hänen ajatuksiaan. Ja arvellen, että tässä suhteessa on tulossa jotain tärkeää, jotain semmoista, jota hän oli kauan odottanut, hän käveli, kuunteli ja tutkiskeli pakinaa, mutta ei kertaakaan tavannut niitä ajatuksia, jotka häntä askaroittivat.

Luettiin hallitsijan manifesti, joka herätti riemua, vaan sitte kaikki hajaantuivat keskustelemaan. Tavallisten keskusteluaiheiden ohella kuuli Pierre tarinoitavan siitä, missä kohden aatelismarsalkkojen oli seistävä hallitsijan saapuessa, milloin pidettäisiin juhla hallitsijalle, olisiko jakauduttava kihlakunnittain tai läänittäin j.n.e. Mutta niin pian kuin kosketeltiin sotaa ja aihetta aatelin kokoonkutsumiseen, kääntyi puhe hajanaiseksi ja epämääräiseksi. Kaikki halusivat mieluummin kuunnella kuin puhua.

Muuan keski-ikäinen, miehevä, kaunis henkilö, joka oli virasta eronneen merisotilaan puvussa, puhui eräässä salissa ja hänen ympärilleen keräytyi kuulijoita. Pierre meni joukkoon ja rupesi kuuntelemaan. Kreivi Ilja Andrejevitch, joka Katarinan aikuisessa sotapäällikön kauhtanassaan ja suopeasti hymyillen asteli joukon keskessä, josta hän tunsu kaikki, tuli myöskin ryhmään ja alkoi kuunnella hyväntahtoisesti hymyillen, kuten hän aina kuunteli ja hyväksyvästi päätään

nyökyttellen merkiksi siitä, että hän oli yhtä mieltä puhujan kanssa. Entinen meri-upseeri puhui hyvin rohkeasti. Sen näki häntä kuuntelevien kasvojen ilmeestä ja siitäkin, että ne, jotka Pierre tunsu kaikista hiljaisimmiksi ja nöyrimmiksi luonteeltaan, poistuivat puhujan luota tai sanoivat vastaan. Pierre työntäytyi keskelle ryhmää, kuunteli tarkkaan ja sai sen käsityksen, että puhuja oli todellakin liberaali, mutta kokonaan toisella tavalla, kuin Pierre oli luullut. Merimies puhui erityisen sointuvalla, laulavalla aatelisbarytonilla, jota paitsi hänen äänessään kaikui tottumus vallattomuuteen ja valtaan.

— Mitä sitte, jos smolenskilaiset ovat ehdottaneet hallitsijalle nostoväkeä? Ovatko smolenskilaiset meille mikään käsky? Jos Moskovan läänin jalosukuinen aateli katsoo tarpeelliseksi, voi se osottaa alamaisia tunteitaan hallitsijalle muilla keinoin. Olemmeko jo unohtaneet 1807 vuoden nostokutsun! Ainoastaan roistot ja varkaat siitä hyötyivät!

Kreivi Ilja Andrejevitch nyökytteli päätään hyväksyvästi ja makeasti hymyillen.

— Ovatko meidän nostokkaamme tuottaneet valtakunnalle hyötyä? Ei minkäänlaista! Ovat vain vieneet perikatoon taloutemme. Rekryytin otto menee vielä mukiin, vaan muussa tapauksessa te ette saa takasin ainoatakaan miestä. Aateli ei sääli henkeään, me lähdemme itse viimeiseen mieheen, otamme lisäksi rekryyttejä eikä muuta tarvita kuin hallitsijan sana, niin kaikki kuolemme hänen edestään, — lisäsi puhuja innostuneena.

Ilja Andrejevitch nieleksi sylkeä pelkästä nautinnosta ja nyki Pierreä, mutta Pierre halusi myöskin puhua. Hän työntäytyi lähemmä ja tunsu innostuvansa tietämättä vielä itsekään, mistä ja tietämättä, mitä sanoisi. Hän avasi jo suunsa puhuakseen, kun eräs puhujan lähellä seisova senaattori, jolla ei ollut ainoatakaan hammasta suussa ja jolla oli älykkäät, vihaiset kasvot, keskeytti Pierren. Tottuneen näköisenä keskustelemaan ja kysymyksiä käsittelemään alkoi hän hiljaa, mutta kuuluvasti:

— Minun mielestäni, arvoisa herra, — sanoi senaattori hampaatonta suutaan mäiskyttäen, — ei meitä ole kutsuttu tänne harkitsemaan, kumpi on sopivampaa hallitsijalle — rekryytin otto vaiko nostoväki. Meidät on kutsuttu tänne vastaamaan siihen julistukseen, jonka hallitsija on suvainnut meille antaa. Vaan harkinnan siitä, rekryytin ottoko vai nostoväki on sopivampi, me jätämme korkeimman vallan tehtäväksi...

Pierre löysi yhtäkkiä tien innostuksensa purkamiseen. Hän raivostui senaattorille, joka esitti tämän näkökannan aatelin tulevissa tehtävissä. Hän astui esiin ja pysähdytti senaattorin. Pierre ei tiennyt, mitä hän puhuisi, mutta alkoi vilkkaasti, toisinaan raivaten ajatuksilleen ilmaisun ranskalaisilla sanoilla ja lausuen venäjää kieliopillisesti.

— Suokaa anteeksi, teidän ylhäisyytenne, — alkoi hän (Pierre oli hyvä tuttu senaattorin kanssa, mutta piti tässä tilaisuudessa välttämättömänä puhutella häntä virallisen kohteliaasti), — vaikka en olekaan samaa mieltä kuin herra... (Pierre takertui sanoissaan. Hän mieli sanoa *mon très honorable préopinant*)^[53] ... herra ... *que je n'ai pas l'honneur de connaître*,^[54] mutta minä otaksun, että aatelissääty on kutsuttu kokoon myötätuntonsa ja ilonsa ilmaisemisen ohella myöskin siksi, että se harkitseisi myöskin niitä toimenpiteitä, joilla me voimme auttaa isänmaata. Minä luulen, — jatkoi hän yhä innostuen, — että hallitsija olisi itsekin tyytymätön, jos hän havaitsisi meidän omistavan vain väkeä, jonka me annamme hänelle ja olevan ... *chaire à canon*,^[55] jota me itsestämme teemme, vaan ei löytäisi meistä ne ... ne ... neuvoa.

Useat poistuivat kuuntelijakunnasta huomattuaan senaattorin halveksivan hymyn ja Pierren puhuvan liian vapaasti. Ainoastaan Ilja Andrejevitch oli tyytyväinen Pierren puheeseen, samoin kuin meri-upseerin ja senaattorin puheeseen ja ylimalkaan aina viimeksi kuulemaansa puheeseen.

— Ennen kuin harkitsemme näitä kysymyksiä, — jatkoi Pierre, — on meidän minun mielestäni kysyttävä hallitsijalta, kunnioittavimmin pyydettyä Hänen Majesteettiaan ilmottamaan meille, paljoko meillä on väkeä, missä tilassa meidän sotajoukkomme ja armeijamme ovat ja sitte vasta...

Pierre ei saanut lausettaan loppuun, sillä kolmelta eri taholta hyökättiin hänen kimppuunsa. Ankarimmin ahdisti häntä hänen vanha tuttunsa ja hänelle aina ystävällinen hyvä bostoninpelaaja Stepan Stepanovitsh Adraksin. Stepan Stepanovitsh oli aatelispuvussa ja tämä vai liekö muukin vaikuttanut sen, että Pierre näki edessään aivan toisen henkilön. Stepan Stepanovitsh huusi Pierrelle:

— Ensiksikin saan ilmottaa teille, ettei meillä ole oikeutta kysyä sitä hallitsijalta ja toiseksi, jos Venäjän aatelilla olisikin semmoinen oikeus, ei hallitsija voisi meille vastata. Sotajoukot liikkuvat sitä mukaa kuin vihollinenkin, rivit harvenevat ja lisääntyvät...

Eräs toinen, keskikokoinen, noin neljänkymmenen ikäinen henkilö, jonka Pierre oli joskus ennen nähnyt ja tunsu häneltä huonoksi kortinpelaajaksi, lähestyi Pierreä ja keskeytti Adraksin.

— Eikä nyt ole aikaakaan harkitsemaan, — sanoi tämä aatelismies, — vaan täytyy toimia, sillä Venäjällä on sota. Vihollinen tulee tuhoamaan Venäjää, hävääsemään isämme hautoja, raastamaan vaimomme ja lapsemme. — Aatelismies löi rintoihinsa. — Mutta me nousemme kaikki, joka mies lähdemme rakkaan hallitsijamme puolesta! — huusi hän veristyneet silmät muljollaan. Muutamia hyväksyviä ääniä kuului joukosta. — Me olemme venäläisiä emmekä itke vertamme uskoamme, valtaistuinta ja isänmaata puolustaessamme. Mutta joutava hourailu on hylättävä, jos olemme oikeita isänmaan poikia. Me näytämme Euroopalle, miten Venäjä nousee Venäjän puolesta, — huusi aatelismies.

Pierre aikoi vastata, vaan ei saanut sanaakaan suustaan. Hän tunsu, ettei hänen sanojensa kaiku siitä huolimatta, minkä ajatuksen ne sisälsivät, kantanut niin kuultaviin kuin innostuneen aatelismiehen sanojen kaiku.

Ilja Andrejevitch nyökytteli hyväksyvästi päätään piirin takana. Muutamat kääntyivät reippaasti kylin puhujaan ja sanoivat hänen lopetettuaan:

— Sillä tavalla! Niin sen pitää olla!

Pierre aikoi sanoa, ettei hän suinkaan tahdo olla uhraamatta rahaa, väkeä eikä itseäänkään, vaan että pitäisi tuntea asioiden tila, jotta niitä voisi auttaa. Mutta hän ei voinut puhua. Useita ääniä puhui ja huusi yht'aikaa, niin ettei Ilja Andrejevitch ehtinyt kaikille nyökyttää päätään, ryhmä vuoroin hajosi ja suureni, vuoroin erosi pienemmiksi joukoiksi ja lopulta siirtyi yhä puhellen ja hälisten kokonaan saliin suuren pöydän ympärille. Pierren ei vielääkään onnistunut saada puhua, hänet keskeytettiin aina raa'asti, häntä tyrkittiin, käännettiin pois hänestä kuin yhteisestä vihollisesta. Tämä ei johtunut siitä, että olisi oltu tyytymättömiä hänen puheensa ajatukseen, sehän unohtui monien muiden jälestäpäin pidettyjen puheiden tulvaan, — ei, vaan kokoutuneiden innostamiseksi tarvittiin sekä kouraan tuntuva rakkauden että vihan esinettä. Ja Pierrestä tuli viimeainittu esine. Useita puhujia puhui aatelismiehen jälkeen ja kaikki samassa äänilajissa. Monet puhuivat erinomaisen kauniisti ja omintakeisesti.

"Ruskija Vjestnikin" toimittaja Glinka ("kirjailija, kirjailija!" kuului joukosta) sanoi, että "helvettiä on vastustettava helvetillä", että hän "oli nähnyt lapsen, joka oli hymyillyt salaman iskiessä ja ukkosen jyristessä", vaan että "meistä ei tule semmoisia lapsia".

— Niin juuri, ukkosen jyristessä! — toistettiin hyväksyvästi takariveissä.

Joukko siirtyi suuren pöydän luo, jonka ääressä istui komeissa puvuissa ja leveissä rintanauhoissa harmaa- ja kaljupäisiä, seitsenkymmenvuotiaita ylimysvanhuksia, joista Pierre oli nähnyt melkein jokaisen kotona hovinarreineen tai klubeissa bostonia pelaamassa. Pöydän luona jatkoi joukko kovaäänistä puheluaan. Yksi toisensa perästä, toisinaan kaksikin yht'aikaa ja takana kuuntelevien rutistamina tuolien korkeita selkiä vasten julistivat puhujat ajatuksiaan. Takana seisijat lisäivät, jos puhuja jätti jotain sanomatta. Toiset mietiskelivät ahdingossa ja kuumuudessa päänsä ympäri, eikö heillä olisi jotain sanottavaa, ja kun tapasivat ajatuksen, julistivat sen heti. Pierren tuttavat ylimysvanhukset istuivat paikoillaan katsellen milloin yhteen, milloin toiseen ja heidän kasvojensa ilme kertoi enimmäkseen, että heillä oli hyvin kuumaa. Pierre tunsi yhä olevansa kiihoksissa ja yhteinen halu osottaa, ettei mikään ollut liian kallista uhrata, tarttui häneenkin. Hän ei ollut luopunut käsityksestään, mutta tunsi jollain tavalla itsensä syylliseksi ja halusi puhdistautua.

— Minä sanoin vain, että meidän olisi mukavampi tehdä uhrauksia vasta sitte, kun saamme tietää, mistä on puute, — lausui hän koettaen korottaa äänensä muiden yli.

Eräs lähinnä seisova vanhus katsahti häneen, vaan samassa käännähti pois huudosta, jota kuului salin toisesta päästä.

— Moskova tulee antautumaan! Se on oleva sovituksen hinta! — huusi joku.

— Hän on ihmiskunnan vihollinen! — huusi toinen. — Sallikaa minun puhua... Hyvät herrat, te rutistatte minut!...

XXIII.

Samaan aikaan saapui nopein askelin aatelijoukon syrjäytyessä tieltä väkäleukainen, vilkassilmäinen kreivi Rostoptshin kenraalin puvussa ja nauha rinnan yli kulkien.

— Keisari tulee aivan heti, — sanoi hän, — tulen juuri sieltä. Minä luulen, ettei meillä tässä asemassa, jossa nyt olemme, ole paljoa tuumailemisen varaa. Hallitsija on nähnyt hyväksi kutsua kokoon meidät ja kauppiasten, — sanoi kreivi Rostoptshin. — Tuolta tulvi miljoonia (hän osotti kauppiaiden saliin), vaan meidän asiamme on panna liikkeelle nostoväkeä eikä säästää itseämme... Tämä on vähin, jonka voimme tehdä!

Alkoi neuvottelu yksistään niiden ylimysten kesken, jotka istuivat pöydän ääressä. Neuvottelu kävi tavattoman hiljaa. Se tuntui suorastaan surulliselta, sillä äskeisten meluavien äänen jälkeen kuului nyt vain vanhusten ääniä yksitellen, joista yksi sanoi: "suostun", toinen vaihtelun vuoksi: "minäkin olen samaa mieltä", j.n.e.

Sihteerin käskettiin kirjottamaan Moskovan aatelin päätöksensä, että moskovalaiset, kuten smolenskilaisetkin, antavat 10 miestä 1000:sta ja täyden asun. Herrat neuvottelijat nousivat ylös, aivan kuin taakka olisi vierryt heidän harteiltaan, tuolit kalisivat ja he läksivät saliin oikomaan jalkojaan ottaen jotakuta kainalosta ja keskustellen.

— Hallitsija, hallitsija! — kiersi äkkiä kautta salien ja kaikki riensivät ovelle.

Hallitsija astui saliin aatelin muodostamaa leveää käytävää myöten. Kaikilla kasvoilla kuvastui kunnioittava ja säikähtynyt uteliaisuus. Pierre seisojien kaukana eikä voinut tarkkaan kuulla hallitsijan puhetta. Hän käsitti vain siitä, minkä oli kuullut, että hallitsija puhui vaarasta, jossa valtakunta oli ja toiveista, joita hän asetti Moskovan aateliin. Hallitsijalle vastasi joku ilmoittaen aatelin äsken tekemän päätöksen.

— Hyvät herrat! — sanoi hallitsija väräjävin äänin.

Kuulijoiden joukosta kuului kahinaa, sitte kaikki vaikenivat ja Pierre kuuli selvästi hallitsijan lempeän, liikutetun äänen, joka sanoi:

— En koskaan ole epäillyt Venäjän aatelin harrasta intoa. Mutta tänään on se mennyt odotuksieni yli. Kiitän teitä isänmaan nimessä. Hyvät herrat, ryhtykäämme toimimaan — aika on kaikista

kalleinta...

Hallitsija vaikeni, hänen ympärilleen keräytyi väkeä ja kaikilta tahoilta kuului riemastuneita huudahduksia.

— Niin, kaikista kalleinta ... tsaarin sana, — virkkoi nyyhkiä ääni Ilja Andrejevitchin takana, joka ei ollut mitään kuullut, vaan käsitti kaikki omalla tavallaan.

Aatelien salista meni hallitsija kauppiaiden saliin, jossa hän viipyi kymmenisen minuuttia. Pierre ja monet muut näkivät, että kun hallitsija tuli kauppiaiden salista, kiilsivät hänen silmänsä liiketuksen kyynelistä. Kuten sittemmin saatiin tietää, oli hallitsija juuri alkanut puheensa kauppiaille, kun kyynelleet olivat valahtaneet hänen silmistään, mutta hän oli vapisevin äänin puhunut loppuun. Kun Pierre näki hallitsijan, oli tämä tulossa salista kahden kauppiaan saattamana. Kumpikin itki. Toinen, laiha, oli vesissä silmin, vaan toinen, paksu, itkeä hyrski kuin lapsi ja vakuutteli:

— Ota henki ja omaisuus, Teidän Majesteettinne!

Tänä hetkenä ei Pierre tuntenut mitään muuta kuin halua osottaa, ettei hän sääli mitään ja että hän on valmis uhraamaan kaikki. Hänen mieleensä nousi moite hänen perustuslaillisessa hengessä lausumiensa sanojen johdosta. Kuultuaan, että kreivi Mamonof oli luvannut kokonaisen rykmentin, ilmotti Besuhof samassa kreivi Rostoptshinille, että hän antaa 1000 miestä ja näiden ylöspidon.

Ukko Rostof ei voinut kuivin silmin kertoa puolisolleen, mitä oli tapahtunut. Samalla kertaa hän myöskin suostui Petjan pyyntöön ja läksi itse häntä kirjoittamaan rykmenttiin.

Seuraavana päivänä matkusti hallitsija pois. Kaikki koolla olleet aatelismiehet riisuivat arvopukunsa päältä, hajosivat koteihinsa ja klubeihin, antoivat voivotellen voudeilleen määräyksiä nostoväen valmistamisesta sekä ihmettelivät, mitä olivat tehneet.

TOINEN OSA.

I.

Napoleon oli alkanut sodan Venäjää vastaan siksi, ettei hän voinut olla tulematta Dresdeniin, ei voinut olla huumautumatta kunnianosotuksista, ei voinut olla pukeutumatta puolalaiseksi, antautumatta vaikutelmarikkaan kesäaamun valtaan eikä hillitä vihansa vihuria Kurakinin ja sitte Balashevinkin läsnäollessa.

Aleksanteri oli kieltäytynyt kaikista keskusteluista siksi, että hän tunsu itsensä mieskohtaisesti loukatuksi. Barclay de Tolly koetti johtaa armeijaa parhaimpansa mukaan siksi, että olisi täyttänyt velvollisuutensa ja ansainnut suuren sotapäällikön maineen. Rostof oli hyökännyt ranskalaisten kimppuun siksi, ettei hän voinut hillitä haluaan saada ajaa huimaa vauhtia tasaisella tantereella. Ja samaan tapaan, persoonallisten ominaisuuksiensa, tottumustensa, erinäisten seikkojen ja tarkotusperien tähden toimivat kaikki ne lukemattomat henkilöt, jotka tähän sotaan ottivat osaa. He pelkäsivät, himoitsivat kunniaa, iloitsivat, vihasivat ja mietiskelivät sillä edellytyksellä, että he tietävät, mitä tekevät ja tekevät sen itsensä hyväksi. Vaan kaikki olivat he tahdottomia historian välikappaleita ja tekivät itseltään salattua, vaan meille käsitettävää työtä. Tällainen on kaikkien käytännöllisten toimimiesten ainainen kohtalo ja se on sitä ahtaampi, kuta korkeammassa yhteiskunnallisessa asemassa he ovat.

Nyt ovat v:n 1812 toimimiehet aikoja sitte poistuneet paikoiltaan, heidän omakohtaiset pyyteensä ovat kadonneet jäljettömiin ja edessämme ovat vain sen ajan historialliset tulokset.

Mutta jos otaksutaan, että Europan ihmisten täytyi tunkeutua Napoleonin johdolla Venäjän sydämeen ja siellä sortua, niin käy meille tämän sodan ihmis-osanottajien mieleton, julma ja itsensä kanssa ristiriidassa oleva toiminta selväksi kokonaisuudessaan.

Sallimus pakotti kaikki nuo ihmiset heidän omia etuja ajaessaan vaikuttamaan yhden suuren lopputuloksen saavuttamiseen, josta ei yhdelläkään ihmisellä (ei Napoleonilla eikä Aleksanterilla, saatikka sitte jollakulla muulla sotaan osaaottaneella) ollut vähintäkään aavistusta.

Nyt meille on selvää, mikä v. 1812 oli syynä ranskalaisen armeijan perikatoon. Ei kukaan rupea väittämään vastaan, että syynä Napoleonin ranskalaisten joukkojen perikatoon oli yhdeltä puolen heidän marssinsa myöhäisenä vuodenaikana ja valmistuksitta talviretkeä varten Venäjän sydämeen ja toiselta puolen luonne, jonka sota otti venäläisten kaupunkien polttamisen ja Venäjän kansassa vihollista kohtaan herätetyn vihan vaikutuksesta. Siihen aikaan ei kukaan voinut ei ainoastaan nähdä sitä (mikä nyt näyttää ilmeiseltä), että vain tämän kautta voi tuhoutua 800-tuhantinen maailman parhain ja parhaimman sotapäällikön johtama armeija joutuessaan tekemisiin kahta vertaa heikomman, kokemattoman ja kokemattomien sotapäälliköiden johtaman venäläisen armeijan kanssa; *ei kukaan ei ainoastaan nähnyt tätä* — vaan kaikki ponnistukset *venäläisten puolelta* tarkoittivat aina sen ehkäisemistä, mikä yksistään olisi voinut pelastaa Venäjän, ja *ranskalaisten puolelta*, Napoleonin kokemuksesta ja niin kutsutusta sotaisesta nerosta huolimatta, tarkoittivat kaikki ponnistukset sitä, että kesän lopulla olisi ehditty tunkeutua Moskovaan saakka eli toisin sanoen tehdä se, minkä täytyi jouduttaa heidän perikatonsa.

Vuotta 1812 koskeissa historiallisissa teoksissaan puhuvat ranskalaiset kirjottajat hyvin mielellään siitä, miten Napoleon oli pitänyt vaarallisena marssia liian kauas, miten hän etsimällä oli etsinyt tappelua, miten hänen marsalkkansa olivat häntä kehottaneet pysähtymään Smolenskiin y.m.s. johtopäätöksiä, jotka todistavat, että muka silloinkin jo olisi oivallettu retken vaarallisuus. Venäläiset kirjottajat taas kertovat vielä mieluummin, miten sodan alusta pitäen oli olemassa semmoinen suunnitelma, jonka mukaan Napoleon oli houkuteltava Sisä-Venäjälle, ja yksi sanoo sen olleen Pfuelin, toinen jonkun ranskalaisen, kolmas Tollin, neljäs itse keisari Aleksanterin laatiman. Kaikki viittaavat muistiinpanoihin, ehdotelmiin ja kirjeisiin, joissa todellakin löytyy vihjauksia tämmöiseen menettelytapaan. Mutta nämä viittaukset niin ranskalaisten kuin venäläistenkin puolelta sen ennalta huomaamiseen mikä on tapahtunut, tuodaan esiin vain sen johdosta, että itse tapaus on näyttänyt ne oikeiksi. Jos tapausta ei olisi tapahtunutkaan, niin olisi nuo vihjaukset unohdettu, kuten on unohdettu tuhansia ja miljoonia vastakkaisia vihjauksia ja arveluja, jotka siihen aikaan olivat vallalla, mutta jotka osottautuivatkin sopimattomiksi ja siksi joutuivat unhotuksiin. Jokaisen tekeillään olevan tapauksen kulusta ja päättymisestä on niin paljon arveluja, että päättyipä se tavalla tai toisella, on aina ihmisiä, jotka sanovat: "Johan minä silloin sanoin, että niin se käy", vaan unohtavat samalla kokonaan, että lukemattomien arvelujen joukossa oli ollut aivan vastakkaisiakin.

Arvelut siitä, että Napoleon tunsu sotalinjansa laventamisen vaarallisuuden ja että venäläiset tahtoivat houkutellessa vihollisen maan sisään, ovat nähtävästi tätä lajia ja historioitsijat voivat vain kovasti pinnistellen selittää, että Napoleonin päässä oli ollut mainittu ajatus ja venäläisillä sotapäälliköillä mainittu suunnitelma. Kaikki tosiasiat puhuvat aivan suorastaan noita arveluja vastaan. Venäläisillä ei näet koko sodan aikana ollut aikomusta houkutellessa ranskalaisia Sisä-Venäjälle, päinvastoin toimittiin ainoastaan siihen suuntaan, että heidät olisi voitu pysähdyttää heti Venäjän rajan yli päästyään. Napoleon ei suinkaan pelännyt sotalinjansa laajentamista, vaan hän päinvastoin iloitsi jokaisesta edistysaskeleestaan ja etsi taistelua hyvin laiskasti, eikä ollenkaan niin kuin edellisillä retkillään.

Meidän armeijamme joutuvat aivan sodan alussa toisistaan erilleen ja ainoa päämäärä, johon me pyrimme, on niiden yhdistäminen, vaikka peräytymiseen ja vihollisen sisämaahan houkuttelemiseen nähden armeijojen yhdistäminen ei ollut ollenkaan edullista. Rakennetaan sitte suuremmoinen Drissan leiri Pfuelin suunnitelman mukaan ja etemmä ei ajota peräytyä. Hallitsija nuhtelee ylipäälliköltä jokaisesta peräytymisaskeleesta. Keisarin mieleen ei johdu edes aavistusta, että Moskova poltettaisiin, saati sitte, että vihollinen pääsisi Smolenskiin saakka. Vaan kun armeijat ovat yhdistyneet, vihottelee keisari siitä, että Smolensk on anastettu ja poltettu eikä ole antauduttu sen muurien edustalla ratkaisevaan taisteluun.

Näin ajattelee hallitsija, mutta kaikki venäläiset sotapäälliköt ja muutkin venäläiset ovat vihoissaan siitä, että meidän joukkomme peräytyvät sisämaahan.

Armeijat palotettuaan marssii Napoleon maan sydäntä kohti ja jättää käyttämättä muutamia tilaisuuksia, jolloin hän olisi voinut tapella. Elokuussa hän on Smolenskissa ja ajattelee ainoastaan sitä, miten pääsisi etemmä, vaikka, kuten nyt näemme, hänen etenemisliikkeensä olivat hänelle turmiolliset.

Tosiasiat puhuvat päivänselvästi, ettei Napoleon oivaltanut Moskovan retken vaarallisuutta eikä Aleksanteri eivätkä venäläiset sotapäälliköt ajatelleet silloin Napoleonin houkuttelemista, vaan ajattelivat päinvastoin. Napoleonin houkuttelemisen maan sydämeen ei tapahtunut kenenkään suunnitelmasta (kukaan ei edes uskonut sen mahdollisuuteen), vaan tapahtui se mitä monimutkaisimpien sotaan osanottaneiden ihmisten juonien, tarkotusten ja mielitekojen vaikutuksesta, koska he eivät oivaltaneet sitä, mikä olisi ollut oivallettava eivätkä myöskään sitä, mikä oli Venäjän ainoa pelastus. Kaikki tapahtuu odottamatta. Armeijat joutuvat hajalleen sodan alussa. Me koetamme yhdistää ne ilmeisessä tarkoituksessa saada taistella ja ehkäistä vihollisen eteneminen. Mutta näissä yhdistämissuuhissa, karttaen taistelua maailman voimakkaimman vihollisen kanssa ja vastoin tahtoa peräytyen terävän kulman edestä, me vedämme ranskalaiset Smolenskiin. Eikä siinä kyllin, että me peräydymme terävän kulman edestä siitä syystä, että ranskalaiset marssivat kummankin armeijan välissä, vaan tuo kulma kärjistyy entistään terävämmäksi ja me peräydymme yhä edelleen siitä syystä, että Barclay de Tolly on saksalainen eikä ole suosittu, on vastenmielinen Bagrationille (jonka on asetettava hänen päällikkyyteensä) ja Bagration, komentaessaan 2:sta armeijaa, koettaa mahdollisimman kauan viivyttää yhdistymistään Barclayhin, jotta ei tarvitseisi asettua hänen johtonsa alaiseksi. Bagration viivyttelee yhtymistään (vaikka se oli kaikkien päälliköiden päätarkotus) siitä syystä, että hän mielestään tällä liikkeellä saattaa vaaraan koko armeijan ja että hänen on kaikista edullisinta marssia enemmän vasemmalle ja etelämmäksi sillä tavoin hätyyttääkseen vihollista siipi- ja selkäpuolelta sekä täydentääkseen joukkonsa Ukrainissa. Vaan tuntuu siltä, että hän oli keksinyt tämän menettelyn siksi, ettei hän tahtonut alistua vihatun ja yhtä arvoastetta häntä alemman saksalaisen Barclayn johtoon.

Keisari on armeijan keskuudessa sitä varten, että elähyttäisi sen intoa, vaan hänen läsnäolonsa ja tietämättömyytensä, mitä tekisi ja mitä panisi toimeen, sekä neuvonantajien ja suunnitelmien suunnaton paljous hävittävät 1:sen armeijan toimintatarmon ja armeija peräytyy.

Päätettiin pysähtyä Drissan leiriin, vaan Paulucci, joka himosi ylipäällikkyyttä, saakin yht'äkkiä vaikutetuksi Aleksanteriin niin voimakkaasti, että Pfuelin suunnitelma hylätään ja asiain johto annetaan Barclayn käsiin. Mutta kun Barclay ei herätä luottamusta, rajotetaan hänen toimintavaltaansa. Armeijat ovat hajallaan, johdon eheyttä ei ole, Barclay ei ole suosittu. Tästä saksalaisen ylipäällikön vieromisen ja armeijan hajallaan olemisen sekasotkusta johtuu yhdeltä puolen epäröivä, veltto toiminta ja taistelun karttaminen (josta ei olisi voinut pidettyä, jos armeijat olisivat olleet koossa eikä ylipäällikkönä Barclay) ja toiselta puolen yhä lisääntyvä viha

saksalaisia kohtaan sekä isänmaallisen hengen viriäminen.

Ja lopuksi, hallitsija matkustaa armeijasta, jonka seikan ainoaksi ja otollisimmaksi tekosyyksi valitaan ajatus, että hänen on herätettävä pääkaupunkien kansa nousemaan kansalliseen sotaan. Tämä hallitsijan matka Moskovaan saa Venäjän voimat kasvamaan kolmenkertaisiksi.

Hallitsija poistuu armeijan keskuudesta siitä syystä, että hän olisi haitannut ylipäällikön vallan kokonaisuutta ja hän toivoo, että sen jälkeen ryhdytään tarmokkaasti toimimaan. Mutta armeijan päällikköjen asema huononee ja sotkeutuu entistä pahemmaksi. Bennigsen, suuriruhtinas ja kenraali-adjutanttien lauma jää armeijaan pitämään silmällä ylipäällikön toimia ja kannustamaan hänen tarmoaan, vaan Barclay, joka tuntee olevansa entistä ahtaammalla kaikkien näiden *hallitsijan silmien* katsannon alla, käy yhä varovammaksi, pelkää toimia uskaliaasti ja karttaa taistelua.

Barclay edustaa ja puoltaa varovaisuutta. Tsesarevvitsh viittaa petokseen ja vaatii ratkaisevaa taistelua. Ljubomirski, Bronnitski, Vlotski ja muut senkaltaiset lietsovat tämän sotkun ja hähän semmoiseksi mylläkäksi, että Barclay lähettää sillä tekosyyllä, että hänen on toimitettava hallitsijalle muutamia asiapapereita, puolalaiset kenraali-adjutantit Pietariin ja ryhtyy avoimeen taisteluun Bennigsenin ja suuriruhtinaan kanssa.

Smolenskissa armeijat vihdoinkin yhtyvät, niin paljo kuin Bagration hangottelikin sitä vastaan.

Bagration ajaa vaunuilla talon eteen, jossa Barclay asuu. Barclay panee upseerivyon vyötäreilleen, tulee vastaan ja esittää raportin arvossa ylemmälle Bagrationille. Bagration koettaa olla ylevämielinen ja arvonsa ylemmyydestä huolimatta alistuu Barclayn johtoon, mutta on tämän jälkeen vielä eripuraisempi. Bagration lähettää hallitsijan käskystä hänelle virallisen kertomuksen. Hän kirjottaa Araktshejeville: "Tehkoon hallitsijani miten tahtoo, mutta minä en voi mitenkään tulla toimeen *ministerin* (Barclayn) kanssa. Lähettäkää minut Herran nimessä jonnekin vaikka rykmentin päälliköksi, täällä minä en voi olla. Koko pääkortteeri on täynnä saksalaisia, niin että venäläisen on mahdoton elää eikä mistään ole mitään tolkkua. Minä luulin palvelevani yksistään hallitsijaa ja isänmaata, vaan todellisuudessa onkin niin, että palvelen Barclayta. Ja sitä en tosiaankaan tahdo". Bronnitskien, Wintzingerodein ja muiden heidänlaistensa hääriilevä parvi myrkyttää yhä enemmän ylipäälliköiden välejä ja yksimielisyys hataroituu hataroitumistaan. Smolenskin luona hankkiudutaan ryntäämään ranskalaisten kimppuun. Eräs kenraali lähetetään tutkimaan asemaa. Tämä kenraali, joka vihaa Barclayta, menee hyvän ystävänsä, armeijaosaston päällikön luo ja istuttuaan hänen luonaan kokonaisen päivän palaa Barclayn luo ja moittii taistelutannerta aivan yksityiskohtia myöten, vaikka hän ei ollut sitä nähnytkään.

Sillä aikaa kun riidellään ja väitellään tulevasta taistelupaikasta, sillä aikaa kun me etsimme ranskalaisia erehdyttyämme heidän olinpaikastaan, yllättävät ranskalaiset Nevjerovskin divisioonan ja marssivat aina Smolenskin muurien alle.

Nyt on ryhdyttävä äkkiarvaamatta taisteluun, jotta pelastettaisiin liikeyhteys. Taistelu taistellaan. Tuhansia surmataa kummallakin puolella.

Smolensk jätetään vastoin hallitsijan ja koko kansan tahtoa. Mutta Smolenskin polttivat asukkaat itse, jotka heidän kuvernöörinsä oli pettänyt, ja kurjuuteen joutuneet asukkaat lähtevät muille esimerkin antaen Moskovaan ja ajattelevat vain omia tappioitaan sekä yllyttävät vihaa vihollista kohtaan. Napoleon marssii edelleen, me peräydymme ja saavutetaankin juuri se, jonka piti lannistaa Napoleon.

II.

Seuraavana päivänä poikansa lähdön jälkeen kutsui ruhtinas Nikolai Andrejevitsh ruhtinatar Marian luokseen.

— No, oletko nyt tyytyväinen? — sanoi ruhtinas hänelle, — Rakensit riidan isän ja pojan välille! Kyllä kait! Sitähän sinä toivoitkin! Minuun se koskee kovasti. Olen vanha ja heikko ja sittenkin tahdoit sitä. Niin, iloitse, iloitse nyt...

Tämän jälkeen ei ruhtinatar Maria nähnyt isäänsä kokonaiseen viikkoon. Hän oli sairas eikä näyttäytynyt huoneestaan.

Ilmeekseen huomasi ruhtinatar Maria, että vanha ruhtinas ei laskenut sairautensa aikana luokseen edes m:lle Bouriennea. Tihon yksinään hoiteli häntä.

Viikon kuluttua tuli ruhtinas näkyviin ja alkoi taas entisen elämänsä. Hän teetti uusia rakennuksia, laitatti puutarhoja, osotti erityistä intoa toimintaan ja lopetti suhteensa m:lle Bourienneen. Hänen muotonsa ja kylmyytensä ruhtinatar Mariaan tuntui puhuvan viime mainitulle: "sinä olet pannut omiasi minusta ja valehdellut ruhtinas Andreille minun suhteestani tuohon ranskattareen ja saanut minut riitaan pojan kanssa, vaan nytpä näet, etten välitä sinusta enempää kuin ranskattarestakaan".

Toisen puolen päivästä vietti ruhtinatar Maria Nikolushkan luona, pitäen silmällä tämän lukuja, opettaen hänelle venäjän kieltä ja soittoa ja keskustellen Dessallesin kanssa. Toisen puolen päivästä hän oli kirjojen, hoitajamummon ja jumalisten ihmisten parissa, joita toisinaan pujautti hänen luokseen takaoven kautta.

Sodasta ajatteli ruhtinatar Maria niin, kuin sodasta naiset ajattelevat. Hän oli peloissaan veljensä

puolesta, joka oli sodassa, kauhistui ihmisten julmuutta, joka pani heidät tappamaan toisiaan, mutta ei käsittänyt tämän sodan merkitystä, sillä se näytti hänestä samallaiselta kuin kaikki entisetkin sodat. Hän ei ymmärtänyt tämän sodan merkitystä, vaikka hänen puhetoverinsa Dessalles, joka oli korviaan myöten kiintynyt sodan kulkuun, koetti selvitellä hänelle mietteitään, vaikka hänen luonaan käyvät jumalaiset ihmiset omalla tavallaan ja kauhistuneina kertoivat kansan suusta kuulemiaan huhuja antikristuksen hyökkäyksestä ja vaikka Julie, nykyään ruhtinatar Drubetskaja, joka oli taas ryhtynyt hänen kanssaan kirjenvaihtoon, kirjotteli hänelle Moskovasta isänmaallisia kirjeitä.

"Kirjotan teille venäjäksi, hyvä ystävänä", kirjotti Julie, "sillä minä tunnen vihaa kaikkia ranskalaisia ja samoin heidän kieltäänkin kohtaan, jota en voi kuulla, en puhua... Me olemme täällä Moskovassa kaikki riemuissamme ihastuksesta jumaloimaamme keisariin.

"Minun mies parkani saa nähdä vaivaa ja nälkää juutalaisissa hökkeleissä, mutta uutiset, joita minulla on kerrottavana, innostuttavat ja elähyttävät minua.

"Olette varmaankin kuulleet Rajevskin sankariryöstä, kun hän syleillen kahta poikaansa oli sanonut: 'kuolen heidän kanssaan, vaan en horju!' Ja todellakaan emme me horjuneet, vaikka vihollinen oli ollut kahta vertaa voimakkaampi. Kulutamme aikaamme, miten voimme. Mutta sodassa on, kuten ainakin sodassa. Ruhtinatar Alina ja Sophie istuvat pitkät päivät minun luonani ja me elävien miesten onnettomat lesket saamme työn lomassa aikaan mainioita keskusteluja. Teitä vain puuttuu"... j.n.e.

Ruhtinatar Maria ei ymmärtänyt tämän sodan merkitystä pääasiallisesti siitä syystä, ettei vanha ruhtinas puhunut siitä koskaan, ei pannut sille mitään merkitystä ja ivallisesti nauroi päivällispöydässä Dessallesille, kun tämä puhui sodasta. Ruhtinaan sävy oli niin tyyni ja vakuuttava, että ruhtinatar Maria uskoi häntä muitta mutkitta.

Koko heinäkuun oli vanha ruhtinas erinomaisen toimelias, jopa innostunutkin. Hän perkautti uuden puutarhan pohjan ja alkoi teettää uutta rakennusta palvelusväkeä varten. Eräs seikka, joka erityisesti huoletti ruhtinatar Mariaa, oli se, että vanha ruhtinas nukkui niukasti ja luovuttuaan tavastaan nukkua omassa kabinetissaan muutti joka ainoa päivä yösijaansa. Milloin hän käski levittämään kentäsänkynsä galleriaan, milloin jäi riisuutumatta torkkumaan sohvalle tai voltairemalliseen nojatuoliin vierashuoneeseen, jolla aikaa hänelle luki Petrusha-poika eikä m:lle Bourienne. Toisinaan hän vietti yönsä ruokasalissa.

Elokuun 1 p:nä saapui ruhtinas Andreilta toinen kirje. Ensimmäisessä kirjeessään, joka oli tullut kohta hänen lähtönsä jälkeen, pyysi ruhtinas Andrei nöyrästi anteeksi isältään sitä, mitä hän oli tälle sanonut ja päästä uudestaan hänen suosioonsa. Tähän kirjeeseen vastasi vanha ruhtinas ystävällisellä kirjeellä, jonka jälkeen hän pysyi erillään ranskattaresta. Toisessa kirjeessään, jonka ruhtinas Andrei oli lähettänyt Vitebskin luota sen jälkeen, kun ranskalaiset olivat vallanneet kaupungin, hän lyhyesti kuvaili koko sodan vaiheet kartan avulla, jonka hän oli piirtänyt kirjeeseen ja lausui mielipiteitään sodan vastaisesta kohtalosta. Tässä kirjeessä huomautti ruhtinas Andrei isälleen tämän vaaranalaisesta asemasta lähellä sotänäyttämöä, sillä se oli aivan joukkojen liikuntalinjalla ja kehotti häntä muuttamaan Moskovaan.

Kun Dessalles samana päivänä päivällistä syödessä mainitsi, että ranskalaiset olivat kuulemma marssineet jo Vitebskiin, johtui vanhan ruhtinaan mieleen poikansa kirje.

— Sain vasta kirjeen ruhtinas Andreilta, — sanoi hän ruhtinatar Marialle, — oletko lukenut?

— En, *mon père*.^[56] — vastasi ruhtinatar pelästyneenä.

Hän ei ollut voinut lukea kirjeitä, kun hän ei ollut kuullut edes niiden saapumisesta.

— Hän kirjottaa sodasta, — sanoi ruhtinas sillä tavaksi käyneellä pilkallisella hymyllä, jolla hän oli aina puhunut nykyisestä sodasta.

— Mahtaa olla hyvin mieltäkiinnittävä, — sanoi Dessalles, — ruhtinashan on tilaisuudessa...

— Sepä hauskaa! — sanoi m:lle Bourienne.

— Menkääpä hakemaan se tänne, — sanoi ruhtinas m:lle Bourienneelle. — Se on siellä pienellä pöydällä imupaperin alla.

M:lle Bourienne hypähti iloisesti paikaltaan.

— Ei, ei, — kiljasi ruhtinas äkäisesti, — mene sinä Mihail Ivanitsh!

Mihail Ivanovitsh nousi ja meni kabinettiin. Mutta samassa kun hän tuli takasin, heitti vanha ruhtinas levottomasti ympärilleen katsellen pyyhinliinan käsistään ja meni itse.

— Ei mitään osata ja kaikki sotketaan.

Sillä aikaa kun hän viipyi kabinetissa, silmäilivät ruhtinatar Maria, Dessalles, m:lle Bourienne ja vieläpä Nikolushkakin ääneti toisiaan. Vanha ruhtinas palasi nopein askelin Mihail Ivanovitshin seuraamana kirje ja piirustuksia kädessä. Nämä hän pani pöydälle viereensä eikä antanut kenenkään lukea kirjettä päivällisen kestäessä.

Kun oli siirrytty vierashuoneeseen, antoi hän kirjeen ruhtinatar Marialle ja levitettyään uusien rakennusten piirustukset eteensä, joita hän alkoi silmäillä, käski tyttärensä lukea kirjeen ääneen. Kirjeen luettuaan loi ruhtinatar Maria isäänsä kysyvän katseen. Ruhtinas tarkasteli piirustuksia nähtävästi ajatuksiinsa vaipuneena.

— Mitäs te, ruhtinas, siitä ajattelette? — uskalsi Dessalles kysyä.

— Minäkö? ... — kysyi ruhtinas aivan kuin vastenmielisesti ajatuksistaan heräten, mutta silmiään

rakennuspiirustuksista nostamatta.

— Voi olla hyvin mahdollista, että sotänäyttämö vähitellen lähenee meitä...

— Ha-ha-haa! Sotänäyttämö! — sanoi ruhtinas. — Minä olen sanonut ja sanon nytkin, että sotänäyttämönä on Puola eikä vihollinen koskaan pääse Niemeniä etemmäksi.

Dessalles katsahti kummissaan ruhtinaaseen, joka puhui Niemenistä, vaikka vihollinen oli jo Dnjeperin rannoilla. Mutta ruhtinatar Maria, joka oli unohtanut Niemenin maantieteellisen aseman, ajatteli, että hänen isänsä puhui totta.

— Lumien sulaessa he hukuvat Puolan nevoihin. He eivät näe eteensä, — sanoi ruhtinas nähtävästi ajatellen v:n 1807 sotaa, joka, kuten hänestä tuntui, oli ollut vasta äsken. Bennigsenin olisi pitänyt marssia ennemmin Preussiin, asiat olisivat käyneet toisin...

— Mutta, ruhtinas, — virkkoi Dessalles arasti, — kirjeessä puhutaan Vitebskista...

— Niin, kirjeessäkö? Niin ... — sanoi ruhtinas tyytymättömästi. — Niin ... niin... — Hänen kasvonsa äkkiä synkistyivät. Hän vaikenä hetkisen. — Niin, hän kirjottaa, että ranskalaiset lyötiin ... minkä joen luona se olikaan?

Dessallesin silmät vaipuivat alas.

— Ruhtinas ei kirjota siitä mitään, — sanoi hän hiljaa.

— Eikö kirjota? En suinkaan minä sitä ole keksinyt.

Kaikki olivat hyvän aikaa ääneti.

— Niin ... niin... No, Mihail Ivanovitsh, — virkkoi ruhtinas äkkiä, kohotti hieman päätään ja osotti jotain kohtaa piirustuksissa, — kerroppas, miten tämän tahdot muuttaa...

Mihail Ivanovitsh astui piirustusten luo, ja kun ruhtinas oli hetkisen pakissut hänen kanssaan piirustuksista, katsahti hän vihaisesti ruhtinatar Mariaan ja poistui kabinettiinsa.

Ruhtinatar Maria näki Dessallesin hämmästyneenä katsovan hänen isäänsä, huomasi hänen äänettömyytensä ja kummasteli, että ruhtinas oli unohtanut poikansa kirjeen vierashuoneen pöydälle. Mutta hän ei ainoastaan pelännyt puhua ja kysyä Dessallesilta syytä tämän hämmästyksen ja äänettömyyteen, vaan pelkäsi ajatellakin sitä.

Illansuussa tuli Mihail Ivanovitsh ruhtinaan käskystä hakemaan ruhtinatar Marialta ruhtinas Andrein kirjettä, joka oli unohtunut vierashuoneeseen. Ruhtinatar Maria antoi kirjeen. Hän uskalsi kysyä, vaikka vastenmielisestikin Mihail Ivanovitshilta, mitä hänen isänsä tekee.

— Puuhailee vain, — sanoi Mihail Ivanovitsh kunnioittavan ivallisesti hymähtäen, mikä sai ruhtinatar Marian kalpenemaan. — Ovat hyvin huolissaan uudesta rakennuksesta. Lukivat vähän, vaan nyt, — jatkoi Mihail Ivanovitsh matalalla äänellä, — työskentelevät kirjoituspulpetin ääressä luultavasti testamenttia tarkastaen. (Viime aikoina oli ruhtinaan yhtenä mielitoimena ollut tarkastella papereitaan, joiden piti jäädä hänen kuolemansa jälkeen ja joita hän nimitti testamentiksi).

— Entä lähetetäänkö Alpatitsh Smolenskiin? — kysyi ruhtinatar Maria.

— Kyllä, hän on jo kauan aikaa odottanut lähtöä.

III.

Kun Mihail Ivanovitsh toi kirjeen kabinettiin, istui ruhtinas silmälasit päässä ja verho silmien ja kynttelien edessä avatun kirjoituspulpetin ääressä paperitukku etäälle työnnettyssä kädessä ja luki hieman juhlallisessa asennossa papereitaan (*remarque*,^[57] kuten hän sanoi), jotka piti toimittaa hallitsijalle hänen kuoltuaan.

Mihail Ivanovitshin astuessa huoneeseen oli hänen silmissään muistojen kyneleitä siltä ajalta, jolloin hän oli kirjottanut sen, mitä nyt luki. Hän otti Mihail Ivanovitshin kädestä kirjeen, pisti sen taskuunsa, korjasi paperit pois ja kutsui kauan odotelleen Alpatitshin.

Hän oli kirjottanut paperiliuskalle kaikki, mitä oli ostettava Smolenskista ja kävellen pitkin lattiaa ovensuussa odottavan Alpatitshin ohi rupesi antamaan määräyksiä.

— Ensiksikin postipaperia, kuuletko, kahdeksan kirjaa tämän mallin mukaan; kultareunainen malli ... ja välttämättömästi samallaista; lakkaa, sinettilakkaa Mihail Ivanovitshin lapun mukaan.

Hän käveli taas vähän aikaa ja katseli muistikirjaansa.

— Sitte kuvernöörille itselleen annettava kirje kiinnityksestä.

Vielä tarvittiin saranoita uuden rakennuksen oviin, välttämättömästi semmoista kuosia, jonka hän itse oli keksinyt. Sitte oli tilattava rasia testamentin säilyttämistä varten.

Määräyksien antaminen Alpatitshille oli kestänyt kolmatta tuntia. Ruhtinas ei laskenut vieläkään Alpatitshia. Hän kävi istumaan, vaipui ajatuksiinsa, sulki silmänsä ja torkahti. Alpatitsh liikahti.

— No, ala nyt mennä; jos tarvitsen, lähetän sanan.

Alpatitsh läksi. Ruhtinas meni taas kirjoituspulpetin luo, vilkasi sen sisään, kopeloi papereitaan, pani pulpetin kiinni ja istuutui kirjottamaan kirjettä kuvernöörille.

Oli jo myöhä, kun hän lopetti kirjeen ja sulki sen. Hänen mielensä teki mennä levolle, mutta hän tiesi, ettei hän saa unta ja että vuoteessa nousee hänen mieleensä mitä pahimpia ajatuksia. Hän huudahti Tihonin luokseen ja läksi kävelemään huoneisiin sanoakseen tälle, mihin hänelle oli laitettava makuusija täksi yöksi. Hän kulki paikasta toiseen joka nurkkaa mittailen.

Ei missään näyttänyt hyvältä ja kaikista vastenmielisin oli kabinetin sohva. Tämä sohva kammotti häntä luultavasti niiden raskaiden ajatusten tähden, jotka hänessä olivat liikkuneet sillä viruessaan. Missään ei ollut hyvä, vaan paras oli sentään sohvakammion nurkka pianon takana: siinä hän ei ollut vielä koskaan maannut.

Tihon toi tarjoilijan kanssa vuodetarpeet ja alkoi laittaa vuodetta.

— Ei niin, ei niin! — ärjäsi ruhtinas ja vetäsi vuoteen hyvän matkaa ulomma nurkasta, vaan työnsi samassa takasin nurkemmaksi.

"No, nyt olen viimeinkin saanut kaikki kuntoon ja käyn levolle", ajatteli ruhtinas ja käski Tihonin riisumaan hänet.

Ruhtinas rypisteli tuskallisesti kasvojaan ponnistellessaan nuttua ja housuja päältään, pääsi viimein vapaaksi pukimista, laskeutui raskaasti vuoteelle ja näytti vaipuvan ajatuksiinsa halveksivasti katsellessaan kuivettuneita, keltasia jalkojaan. Ajatuksiin hän ei ollut kuitenkaan vaipunut, vaan viivytteli jonkun hetken ennen sitä vaivaa, minkä noiden jalkojen nostaminen ja vuoteeseen painautuminen tuotti. "Oh, kyllä on raskasta! Oh, jottapa päättyisivät joutuin nämä vaivat ja *te* minut päästäisitte!" ajatteli hän. Huuliaan puristaen antautui hän tuohon vaivaan kahdennenkymmenen tuhannen kerran ja kallistui pitkälleen. Vaan tuskin hän oli tämän tehnyt, kun vuode määräperäisesti alkoi liikkua hänen allaan edestakasin aivan kuin raskaasti hengittäen ja kolisten. Tämöistä tapahtui hänelle melkein joka yö. Hän avasi umpeen painumaisillaan olevat silmänsä.

— En saa rauhaa, kirotut! — murisi hän vihaisesti aivan kuin jotakuta tarkottaen. "Niin, niin, vielä oli jokin tärkeä asia, jotain tärkeää jätin minä yöksi. Saranat? Ei, niistä sanoin. Ei, jotain, mitä se nyt olikaan vierashuoneessa. Ruhtinatar Maria valehteli jotain. Dessalles — pässinpää — puheli jotain. Taskussa ... en jaksa muistaa".

— Tishka, mistä päivällisellä puhuttiin?

— Ruhtinas Mihailista...

— Ole vaiti. — Ruhtinas läimäytti kädellään pöytään. — Nyt muistan, ruhtinas Andrein kirje. Ruhtinatar Maria luki. Dessalles puhui jotain Vitebskista. Nyt luen.

Hän käski tuomaan kirjeen taskusta ja siirtämään pienen pöydän, jolla oli limonaadia ja vahakyntteli, vuoteen viereen ja pantuaan silmälasit nenälleen hän alkoi lukea. Lukiessaan kirjettä nyt yön hiljaisuudessa ja vihreän verhon alta tuikkavassa himmeässä valossa käsitti hän ensi kerran silmänräpäykseksi sen merkityksen.

— Ranskalaiset ovat Vitebskissa, neljän päivän marssin jälkeen he voivat ehtiä Smolenskiin; mahdollisesti voivat jo ollakin siellä. Tishka! — Tihon kavahti. — Ei, ei tarvitse, ei tarvitse! — huudahti hän.

Hän piilotti kirjeen kynttelijalan alle ja ummisti silmänsä. Ja hänelle kajasti Tonava, valoisa puolipäivä, kaislikko, venäläinen leiri ja hän — nuori kenraali, jolla ei ollut ainoatakaan ryppyä kasvoissa, reipas, verevä, — hän astuu Potjomkinin kirjajaan teltaan ja polttava kateuden tunne suosikkiin palaa hänen rinnassaan yhtä leimuavana kuin silloinkin. Ja hän muistelee kaikkia niitä sanoja, jotka silloin lausuttiin, kun hän ensi kerran kohtasi Potjomkinin. Ja hänelle kuvastuu lihava, kellahtavakasvoinen, pienikasvuinen, paksu nainen — keisarinna, tämän hymy ja sanat, kun hän ensi kerran suosiollisesti otti hänet vastaan ja muistuvat mieleen keisarinnan kasvot ruumisalttarilla sekä se yhteentörmäys Subovin kanssa, joka silloin tapahtui keisarinnan ruumisarkun ääressä oikeudesta päästä suutelemaan vainajan kättä.

"Ah, joutuin, joutuin takasin tuohon aikaan ja rientäköön tämä nykyisyys loppuunsa pian, pian ja rauhaan heistä!"

IV.

Lisijagori, ruhtinas Nikolai Andrejevitch Bolkonskin maatila oli 60 virstan päässä Smolenskista, sen takana, ja kolmen virstan päässä Moskovon maantiestä.

Samana iltana, jolloin ruhtinas oli antanut määräyksiä Alpatitshille, ilmotti Dessalles ruhtinatar Marialle, jota hän oli pyytänyt saada tavata, että kun ruhtinas ei ollut aivan terve eikä ryhdy minkäänlaisiin toimenpiteisiin turvallisuutensa varalta ja kun ruhtinas Andrein kirjeestä oli käynyt ilmi, että Lisijagorissa asuminen ei olisi aivan turvallista, hän kunnioittavimmin pyytää ruhtinatarta itseään kirjottamaan Alpatitshia myöten kirjeen Smolenskin läänin kuvernöörille pyynnöllä, että tämä ilmoittaisi ruhtinattarelle asioiden tilan ja vaaran suuruuden, joka Lisijagoria saattaisi uhata. Dessalles kirjotti ruhtinatar Marian puolesta tämän kirjeen, jonka ruhtinatar allekirjotti ja joka annettiin Alpatitshin toimitettavaksi kuvernöörille. Jos vaaraa oli olemassa, piti Alpatitshin palata kiiruimman kautta.

Kun Alpatitsh oli saanut kaikki määräykset, astui hän talonväen saattamana valkea untuvalakki päässä (ruhtinaallinen lahja) ja keppi kädessä vanhan ruhtinaan tavoin pihalle, jossa häntä

odottivat nahkakuomiset kärryt ja näiden edessä kolme kylläistä kimoa hepoa.

Aisakellon kieli oli sidottu kiinni ja kulkusiin työnnetty paperia. Ruhtinas ei sallinut kenenkään ajaa Lisijagorissa aisakellosa. Mutta Alpatitsh piti mielellään kelloa ja kulkusia pitkällä taipaleilla. Alpatitshin palvelusväki, kirjuri, konttoristi, kyökkipiika, astioiden pesijä, kaksi mummoa, kasakkapoika, renkiä ja kaikenmoista muuta talonväkeä oli häntä saattamassa.

Tytär asetteli hänen selkensä taa ja istuimelle pehmeitä patjoja. Vanha käly pisti salaa kärryihin nyytin. Eräs renki auttoi hänet käsipuolesta istumaan,

— Niitä akkoja, niitä akkoja, osaa ne hääriskellä! — virkkoi Alpatitsh ähkien ja puhkien samaan nopeaan tapaan, jolla ruhtinaskin puhui, ja nousi kärryihin.

Annettuaan viimeiset määräykset töistä tällä kertaa ruhtinasta matkimatta, otti Alpatitsh lakin kaljusta päästään ja risti silmänsä kolmeen kertaan.

— Jos niin kuin jotain sattuisi ... tulkaa takasin Jakof Alpatitsh, Kristuksen tähden älkää meitä unohtako, — huudahti hänelle hänen vaimonsa tarkottaen huhuja sodasta ja vihollisesta.

— Akat ne loruaa, akat ne loruaa! — mutisi Alpatitsh itsekseen ja läksi ajamaan. Hän katseli ympärillään avautuvia viljavainioita, joista muutamilla aaltoili kellervä ruis, muutamilla seisoi vihreä kaura vankkana kuin seinä, muutamat olivat vielä mustia, koska niitä vasta alettiin kerrata.

Alpatitsh ajoi ihastellen tämän vuotisten toukoviiljojen harvinaisen lupaavaa satoa, katsasteli ruissaroille, joilla muutamain paikoin oli jo alettu leikkuu, mietiskeli kylvöä ja korjuuta koskevia seikkoja ja kertasi ajatuksissaan ruhtinaan antamat toimitukset, ettei mitään unohtuisi.

Syötettyään hevosia kahdesti taipaleella saapui Alpatitsh illalla 4 p:nä elokuuta kaupunkiin.

Matkan varrella oli Alpatitsh tavannut kuormastoja ja sotaväkeä. Smolenskia lähestyessään hän kuuli kaukaista ammuntaa, josta hän ei kuitenkaan ollut milläänkään. Paljon enemmän hän ihmetteli erästä Smolenskin lähellä ollutta oivallista kaurahalmetta, jota sotamiehet niittivät nähtävästi rehuksi ja jonka liepeillä nämä olivat leirissä. Tämä seikka ihmetytti Alpatitshia kovasti, mutta omia asioitaan ajatellessaan unohti hän sen pian.

Kaikki Alpatitshin elämänharrastukset olivat jo alun neljäntäkymmentä vuotta pysyneet ruhtinaan tahdon rajoissa, joista hän ei ollut milloinkaan poikennut. Kaikki se, mikä ei koskenut ruhtinaan käskyjen täyttämistä, ei häntä huvittanut vähääkään eikä ollut edes häntä varten olemassakaan.

Saavuttuaan illalla 4 p:nä elokuuta Smolenskiin ajoi hän Dnjeperin toisella rannalla olevaan Gatshenin esikaupunkiin erääseen majataloon ja jäi Ferapontovin piharengin luo, jonka luona hän oli asustanut kaupunkinmatkoillaan kolmisenkymmentä vuotta. Ferapontof oli kolmekymmentä vuotta sitte älynnyt ostaa ruhtinaalta Alpatitshin kautta metsäpalukan, alkanut pitää kauppaa ja nyt oli hänellä oma talo, majapaikka ja jauhopuoti. Ferapontof oli jyrävä, mustanpuhuva, punainen, neljänkymmenenvuotias mies, huulet turpeat, nenä tursistunut pallukka ja aika makkulat mustien, murjottavien silmien alla.

Ferapontof seisoi pumpulipaita ja liivit päällä puodin edessä, joka antoi kadulle. Huomattuaan Alpatitshin hän tuli tämän luo.

— Terve tulemasta, Jakof Alpatitsh. Muut lähtevät kaupungista, vaan sinä tulet kaupunkiin, — sanoi isäntä.

— Mitenkä niin lähtevät? — kysäsi Alpatitsh.

— Sitähän minäkin, että tyhmiä ovat. Sitä ranskalaista pelkäävät.

— Akkojen juttuja, akkojen juttuja! — virkkoi Alpatitsh.

— Niinhän minäkin ajattelen, Jakof Alpatitsh. Olen sanonut, että kun on käsky olla sitä laskematta, niin pitää se uskoa. Ja musikatkin pyytävät kolme ruplaa kuormakyydistä — etteivät häpeäkään!

Jakof Alpatitsh kuunteli hajamielisesti. Hän pyysi teekeittiön ja heiniä hevosille ja juotuaan teen kävi nukkumaan.

Koko yön kulki majapaikan ohi sotaväkeä. Seuraavana päivänä pani Alpatitsh päälleen herrasliivit, joita hän piti ainoastaan kaupungissa, ja läksi asioilleen. Aamu oli kirkas ja jo kahdeksalta oli kuuma. Mainio viljankorjuupäivä, kuten Alpatitsh ajatteli. Kaukaa kaupungin takaa oli kuulunut ammuntaa aikaisesta aamusta pitäen.

Yhdeksännen tunnin alkaessa yhtyi kiväärien laukauksiin tykkien jyskettä. Kaduilla oli paljo kansaa, joka kiirehti jonnekin, paljo sotamiehiä, mutta, kuten muulloinkin, seisovivat kauppiaat puotiansa ovilla, issikat toimittivat tavallista ajoaan ja kirkoissa pidettiin jumalanpalvelusta. Alpatitsh kävi puodeissa, virastoissa, postissa ja kuvernöörin luona. Virastoissa, postissa, puodeissa juteltiin sotaväestä ja vihollisesta, joka jo oli käynyt kaupungin kimppuun. Kaikki kyselivät toisiltaan, mitä tehdä ja kukin koetti tyyntä toistaan.

Kuvernöörin talon edustalla tapasi Alpatitsh suuren joukon kansaa, kasakoita ja kuvernöörin matkavaunut. Portailta kohtasi Alpatitsh kaksi aatelisherraa, joista hän tunsikin toisen. Tuttava aatelismies, entinen ispravnikka, puheli kiihkeästi:

— Ei tässä enää ole leikin tekoa. Hyvä, ken on yksin. Yksi pää, vaikka köyhäkin — on yksi, vaan kun on kolmetoista henkeä perettä ja omaisuus siinä sivussa... Sen ne ovat saaneet aikaan, että kaikki tuho perii. Mitä päällikköjä he ovat enää tämän jälkeen?... Hirttäisin mokomat rosvot...

— No, älähän toki, — virkkoi toinen.

— Kuulkoot, minä viis siitä! Ei suinkaan tässä koiria olla, — sanoi entinen ispravnikka ja katsahdettuaan taakseen näki Alpatitshin.

— Aa, Jakof Alpatitsh, mitäs sinä täällä teet?

— Hänen ruhtinaallisen ylhäisyytensä asiaa on kuvernöörille, — vastasi Alpatitsh ylpeästi nostaen päänsä pystyyn ja työntäen kätensä povelleen, minkä hän teki aina, kun puhui ruhtinaasta. — Suvaitsivat käskeä ottamaan selkoa asioiden tilasta, — jatkoi Alpatitsh.

— Ota vaan! — sähähti eräs tilanomistaja. — Sen ovat tehneet, ettei saa kuormahevostia, ei mitään!... Siinä on nyt selvä, kuuletko? — sanoi hän osottaen suuntaan, jolta ammuntaa kuului.

— Kaikki hukka perii ... rosvot! — virkkoi hän taasen ja laskeutui portailta.

Alpatitsh pudisti päätään ja nousi rappuja ylös. Vastaanottohuoneessa oli kauppiaita, naisia ja virkamiehiä, jotka ääneti silmäilivät toisiaan. Kabinetin ovi avautui, kaikki nousivat seisoaalleen ja lähenivät ovea. Ovesta lennähti virkamies, puheli jotain erään kauppiaan kanssa, huudahti luokseen erään paksun virkamiehen, jolla oli risti kaulassa ja katosi taas oven taa nähtävästi karttaen kaikkia kysymyksiä ja häneen suunnattuja kasvoja. Alpatitsh siirtyi lähemmä, ja kun virkamies ilmestyi uudelleen, työnsi hän kätensä napitetun nuttunsa poveen, kääntyi virkamieheen ja antoi tälle kaksi kirjettä.

— Herra parooni Aschille kenraali-ylipääällikkö ruhtinas Bolkonskilta, — julisti hän niin juhlallisesti ja pontevasti, että virkamies kuunteli ja otti kirjeet.

Muutamien minuuttien kuluttua pääsi Alpatitsh kuvernöörin luo, joka sanoi hänelle kiireissään:

— Ilmota ruhtinaalle ja ruhtinattarelle, ettei minun tiedossani ole ollut mitään, minä olen menetellyt korkeimpien käskyjen mukaisesti — tästä saat... — Hän antoi Alpatitshille paperin. — Muuten, kun ruhtinas on sairas, neuvoisin minä muuttamaan Moskovaan. Olen itse juuri lähdössä. Ilmota...

Kuvernööri ei ehtinyt loppuun. Ovesta lennähti pölyttynyt, hiestynyt upseeri ja alkoi puhua jotain ranskaksi. Kuvernöörin kasvoille nousi kauhu.

— Mene, — sanoi hän päätään nyökäyttäen Alpatitshille ja alkoi kysellä jotain upseerilta.

Ahneita, säikähtyneitä, avuttomia katseita suuntautui Alpatitshiin, kun tämä saapui kuvernöörin kabinetista. Alpatitsh läksi tahtomattaankin kuunnellen läheistä ja yhä yltyvää ammuntaa suoraapäätä ja nopein askelin majapaikkaan. Paperi, jonka kuvernööri oli antanut Alpatitshille, oli seuraavan sisältöinen:

"Vakuutan teille, ettei Smolenskin kaupunkia odota vielä pieninkään vaara eikä ole luultavaa, että se tulisi kaupunkia uhkaamaan. Yhdeltä puolen minä ja toiselta ruhtinas Bagration marssimme yhdistyäksemme Smolenskin edustalla ja tapahtuu tämä yhdistyminen 22 p:nä, jonka jälkeen molemmat armeijat yhteisvoimin ryhtyvät puolustamaan kansalaisiaan teille uskotussa läänissä, kunnes heidän ponnistustensa kautta saadaan isänmaan vihollinen karkotetuksi tai kunnes heidän urhoollisista riveistään on tuhottu viimeinenkin sotilas. Te näette tästä, että teillä on täysi oikeus tyyntä Smolenskin asukkaita, sillä se, jota kaksi niin urhoollista sotajoukkoa suojelee, voi olla vakuutettu näiden voitosta". (Barclay de Tollyn kirjelmä Smolenskin siviilikuvernöörille parooni Aschille v:lta 1812).

Kansaa tungeksi levottomana kaduilla.

Kaikenmoisilla talouskaluilla täytettyjä kuormia ilmestyi tuon tuostakin porteista ja läksi liikkumaan pitkin katuja. Ferapontovin naapuritalon pihassa seisoi kuormia ja naiset ulvoivat ja häräilivät hyvästellessään. Pihakoira haukkua rähisi ja pyöriskeli hevosten edessä.

Alpatitsh tuli pihaan nopeammalla vauhdilla kuin hän tavallisesti kulki ja meni suoraan hevostensa luo. Kuski makasi. Hän herätti hänet ja käskettyään valjastamaan hevoset meni sisään. Isännän puolelta kuului lapsen itkua, naisen surkeaa valitusta ja Ferapontovin vihaista, käheää kiljuntaa. Kyökkipiika paipatteli etuhuoneessa kuin pelästynyt kana, kun Alpatitsh astui sisään.

— Henkiiheveriin pieksi ... emännän tappoi!... Niin kovasti pieksi ja survoi!...

— Minkä tähden? — kysyi Alpatitsh.

— Pyysi lähtemään. Tietäähän sen, naiset... Saata minut pois, sanoo, älä jätä kuolemaan pienten lasten kanssa, sanoo, kaikki muutkin, sanoo, ovat menneet... Mitäs mekään, sanoo? Mutta kun puhalsi pieksämään. Ja niin pieksi ja niin vatvoi!

Alpatitsh nyökäytti aivan kuin hyväksyvästi päätään näihin sanoihin ja tahtomatta tietää sen enempää astui isäntäväen puolen vastapäätä olevan huoneen ovea kohti, missä hänen ostoksensa olivat.

— Hirviö, tappaja! — huusi samassa laiha, kalpea nainen lapsi sylissä ja päästä temmattu huivi käsissä riuhtautui ovesta ja juoksi rapuista alas pihalle.

Ferapontof tuli jälestä, vaan huomattuaan Alpatitshin alkoi korjailta liiviään ja tukkaansa, haukahti ja meni Alpatitshin jälestä huoneeseen.

— Joko matkalle? — kysyi hän.

Kysymykseen vastaamatta ja isäntään katsomatta kysyi Alpatitsh selkäperin tavaroitaan kokoillen, paljoko hän oli velkaa olostaan.

— Keretään se selvittää! No, olitkos kuvernöörillä? — kysyi Ferapontof. — Minkälainen päätös

tuli?

Alpatitsh vastasi, ettei kuvernööri ollut sanonut hänelle mitään varmaa.

— Ei ole helppoa meikäläisen miehen lähteä liikkeelle, — sanoi Ferapontof. — Maksa Dorogobushiin 7 ruplaa kuormasta. Johan minä sanoin, ettei niillä ole häpyä! Selhvanof osasi oikeaan ja möi torstaina jauhonsa armeijaan yhdeksästä ruplasta kulin. Mitenkäs teenjuonnin on? — lisäsi hän.

Sillä aikaa kun hevosia valjastettiin, joi Alpatitsh Ferapontovin kanssa teetä viljanhinnoista, vuodontulosta ja suotuisista korjuu-ilmoista pakisten.

— On se alkanut jo hiljetä, — sanoi Ferapontof juotuaan kolme kupillista teetä ja pöydästä nousten, — meikäläiset ovat varmaankin päässeet voiton puolelle. Kun on sanottu, ettei saa laskea, niin ei siinä auta mikään. Voima se puolensa pitää... Tässä viime viikolla kertoivat, että Matvei Ivanitsh Platof oli niitä ajanut Marinajokeen ja kahdeksankotoista tuhatta ne sanoivat sen upottaneen yhtenä päivänä.

Alpatitsh kokosi ostoksensa, antoi ne kuskille, joka oli tullut sisään ja maksoi isännän saatavan. Portilta kuului poistuvien kärrynpyörien, kavioiden ja kulkusten ääniä.

Päivä oli kallistunut hyvän joukon iltapuoleen. Toinen puoli katua oli varjossa, toiseen paistoi aurinko vielä kirkkaasti. Alpatitsh vilkasi ikkunasta ulos ja oli menossa ovelle. Äkkiä kuului kummallinen ääni: etäistä vinguntaa ja jysähdys. Heti tämän jälkeen alkoi kumista pitkäveiteistä kanuunanammunnan jymy, josta ikkunat helisivät.

Alpatitsh meni kadulle, jota myöten kaksi miestä juoksi sillalle päin. Useilta tahoilta kuului tykinluotien ulvontaa ja jysähdyksiä ja kranaattien pauketta, joita putoili kaupunkiin. Mutta nämä äänet eivät kuuluneet paljon miltään eivätkä ne vetäneet asukkaiden huomiota puoleensa itse ampumisen jyrinän rinnalla, jota kuului kaupungin ulkopuolelta. Tämä oli pommitusta, jonka Napoleon oli käskenyt alkaa viidettä käydessä kaupunkia vastaan 130:sta tykistä. Kansa ei alussa käsittänyt pommituksen merkitystä.

Putoavien tykinluotien ja kranaattien äänet herättivät alussa vain uteliaisuutta. Ferapontovin vaimo, joka tähän saakka oli yhä ulssut katoksen alla pihassa, vaikeni nyt ja tuli lapsi sylissä portille, katseli ääneti kansaa ja kuunteli ääniä.

Portille tuli myöskin kyökkipiika ja puotimies. Kaikki koettivat iloisen uteliaina tavottaa silmillään heidän päittänsä päällitse kiitäviä luotia. Kulman takaa tuli muutamia ihmisiä vilkkaasti keskustellen.

— Siinä vasta voima on! — puheli yksi. — Katon ja nurkan löi murskaksi niin kuin ei mitään.

— Ja maatakin myllersi kuin sika, — sanoi toinen, — oli se aika mälli ja kiireen antoi! — lisäsi hän nauraen. — Hyvä että hypähdit syrjään, muuten se olisi kääntänyt tallukkasi pystyyn.

Väkeä kerääntyi näiden miesten ympärille. He kertoivat, miten aivan heidän vieressään oli tykin luoti osunut taloon. Sillä välin lenteli lakkaamatta väkijoukon päiden yli milloin tykinluotia äkkiä ja synkästi vongahtaen, milloin kranaattia miellyttävästi ja pitkään vinkuen. Mutta ei ainoakaan pudonnut lähelle, kaikki hurisivat yli. Alpatitsh nousi kärryihin. Isäntä seisoi portilla.

— Mitä sinä siellä töllistelet! — kiljasi hän kyökkipiialle, joka käärytyin hihoin, punaisessa hameessa ja paljaita kynnäspäitään heilutellen oli menossa kadun kulmaan kuuntelemaan, mitä siellä kerrottiin.

— Ihmeitä ja kummia, — virkkoi hän, mutta kuultuaan isäntänsä äänen, hän kääntyi takaisin hameensa liepeitä oikoen.

Taasen alkoi vinkua jotain, tällä kertaa aivan lähellä ja yht'äkkiä välähti kuin ylhäältä singahtanut lintu tulenleimahdus keskellä katua, pamahti ja peitti kadun savupilveen.

— Ilkiö, mitä sinä teet? — huusi isäntä kyökkipiian luo juosten.

Samassa silmänräpäyksessä kuului useilta tahoilta naisten surkeaa parkumista, lapsi parahti säikähdyksestä itkuun ja kalpein kasvoin, vajjeten tungeskeli väki kyökkipiian ympärillä. Väkijoukosta kuului kaikista äänekkäimmin kyökkipiian voihke ja valitus.

— Oi-voi-voi, rakkaat ihmiset! Kyyhkyiseni valkoiseni! Älkää antako kuolla! Kyyhkyiseni valkoiseni!...

Viiden minuutin kuluttua ei kadulla ollut enää ketään. Kyökkipiika, jolta kranaatinsirpale oli ruhjonut lonkan, kannettiin kyökkiin. Alpatitsh, tämän kuski, Ferapontovin vaimo lapsineen ja piharenni istuivat kellarissa ja kuuntelivat. Tykkien jyminä, luotien vinkuna ja kyökkipiian surkea voihke, joka kuului muita ääniä ylinnä, ei tauonnut hetkeksikään. Emäntä hyssytteli ja koetti asettaa lastaan, kyseli toisinaan surkealla äänellä muilta kellariin tulleilta, missä hänen isäntänsä oli, joka oli jäänyt kadulle. Kellariin saapunut puotimies sanoi hänelle, että isäntä oli mennyt väkijoukon kanssa kirkkoon, jossa oli pystytetty Smolenskin ihmeitätekevä pyhäinkuva.

Hämäränsuussa alkoi tykkien jyske hiljetä. Alpatitsh nousi kellarista ovelle. Äskenen kirkas iltataivas oli nyt savupilvien peitossa. Näiden pilvien läpi pilkisti oudosti korkealla olevan nuoren kuun sirppi. Taannoisen tykkien kammottavan, vaan nyt vajenneen jyskeen jälkeen tuntui kaupungissa vallitsevan hiljaisuus, josta kuului ainoastaan aivan kuin kautta koko kaupungin levenneiden askeleiden kolinaa, voihketta, kaukaisia huutoja ja tulipalojen rusketta. Kyökkipiian valitus oli nyt tauonnut. Kahdeltapuolen hulmusi tulipalojen mustia savupilviä. Kadulla kulki ja juoksi eri suuntiin sotamiehiä monenkarvaisissa puvuissa kuin säretyn muurahaiskeon asukkaita. Alpatitshin nähden pujahti useita näistä Ferapontovin pihaan. Alpatitsh meni portille. Eräs

rykmentti, jolla oli kova kiire, tukkesi kadun takasin marssiinsa.

— Kaupunki luovutetaan, matkustakaa pois, — sanoi hänelle eräs upseeri ja samassa huusi sotamiehille:

— Minä annan teille luvan käydä pihoissa!

Alpatitsh palasi tupaan, huusi kuskia ja käski lähtemään. Alpatitshin ja kuskin jälestä läksivät kaikki Ferapontovin palvelijat. Huomattuaan savun ja tulipalojen liekkiä, jotka alkoivat selvästi näkyä illan hämärässä, alkoivat naiset, jotka tähän saakka olivat olleet ääneti, kovasti paipattaa tulipaloja nähdessään. Samallaista valitusta kuului muiltakin seuduin katua. Alpatitsh selvitteli vapisevin käsin kuskin kanssa hevosten sotkeutuneita ohjia ja vetohihnoja.

Portista ulos päästyään huomasi Alpatitsh, miten Ferapontovin puodissa, jonka ovet olivat selällä, kymmenkunta sotamiestä kovasti puhellen täytti säkkiään ja rensseleitään vehnäjuhoilla ja auringonkukan siemenillä. Samaan aikaan saapui Ferapontof kadun puolelta puotiinsa. Nähtyään sotamiehet hän aikoi ärjäistä näille jotain, vaan äkkiä pysähtyi, tarttui tukkaansa ja alkoi kauheasti voivotellen nauraa hohottaa.

— Viekää, pojat, viekää kaikki, jotteivät saatanat saisi! — kiljasi hän, ja tarttui itsekin säkkeihin ja heitteli niitä ulos.

Muutamit sotamiehet pelästyivät ja juoksivat ulos, toiset jatkoivat saaliin jakoa. Ferapontof huomasi Alpatitshin.

— Loppu tuli Venäjältä! — kiljui hän. — Alpatitsh! Loppu tuli! Panen itse palamaan! — Ferapontof juoksi pihalle.

Sotaväkeä tuli kadun täydeltä, niin ettei Alpatitsh voinut ajaa ohi, vaan täytyi jäädä odottamaan. Ferapontovin vaimo istui lapsineen myöskin kärryillä odotellen pääsyä liikkeelle.

Oli jo pimeä yö. Taivaalla tuikkivat tähdet ja paistoi nuori kuu, jonka kasvoja silloin tällöin savun liepeet pyyhkäisivät. Dnjeperin rantaäärällä täytyi Alpatitshin ja emännän kuormien, jotka olivat verkkään liikkuneet sotamiesten ajoneuvojen vieressä, taasen pysähtyä. Vähän matkan päässä tienristeyksestä, johon kuormat olivat pysähtyneet, paloi muutamassa kujassa talo ja puoteja. Tulipalo oli jo lopullaan. Leimut toisinaan sammahtivat ja painuivat mustan savun sekaan, toisinaan yhtäkkiä hulmahtivat kirkkaaseen liekkiin, joka valaisi tienristeykseen kokoutuneen väen kasvoja kammottavan selväpiirteisesti. Palopaikan lähellä vilisi ihmisten mustia haamuja ja tulen taukoamattoman ruskean seasta kuului puhelua ja huutoja. Kun Alpatitsh huomasi, ettei hänen kuormansa vielä kohtakaan pääsisi liikkeelle, nousi hän kärryiltä ja meni kujaan tulipaloo katsomaan. Sotamiehiä kulki lakkaamatta edestakasin palopaikan ohi ja Alpatitsh näki, kuinka kaksi sotamiestä ja eräs mies pörrökarvaisessa sinellissä kiskoivat liekeistä palavia hirssiä ja vetivät niitä kadun poikki naapuripihaan; toiset kantoivat heiniä.

Alpatitsh meni suureen väkijoukkoon, joka seisoi erään korkean, palavan makasiinin luona. Seinät olivat yltäyleensä liekkien vallassa, takaseinä luhistunut maahan, lautakatto romahtamaisillaan sisään, kurkiaisia nuoli lieska. Väkijoukko nähtävästi odotti hetkeä, jolloin katto lopullisesti romahtaisi. Sitä odotti myöskin Alpatitsh.

— Alpatitsh! — kuului äkkiä tuttu ääni.

— Batjushka, teidän ylhäisyytenne, — vastasi Alpatitsh, joka silmänräpäyksessä oli tuntenut nuoren ruhtinaansa äänen.

Ruhtinas Andrei, jolla oli leveä viitta päällä, oli väkijoukon takana pikimustan hevosen selässä ja katsoi Alpatitshiin.

— Miten olet joutunut tänne? — kysyi hän.

— Teidän ... teidän ylhäisyytenne, — hätäili Alpatitsh ja alkoi itkeä voivotella... — Teidän ... teidän ... olemmeko jo hukassa? Isä...

— Miten olet joutunut tänne? — toisti ruhtinas Andrei.

Samassa hetkessä välähti kirkas leimu, jolloin Alpatitsh näki nuoren herransa kalpeat, nääntyneet kasvot.

Alpatitsh kertoi, kuinka hänet oli lähetetty ja kuinka hän hädin tuskin oli päässyt lähtemään kaupungista.

— Miten on, teidän ylhäisyytenne, olemmeko hukassa? — kysyi hän taas.

Ruhtinas Andrei repäsi mitään vastaamatta muistikirjastaan lehden ja kirjotti siihen lyijykynällä polveaan vasten sisarelleen:

"Smolensk luovutetaan, Lisijagorin valtaavat viholliset viikon kuluttua. Matkustakaa heti Moskovaan. Vastaa minulle heti, milloin lähdette, viestimiehen kautta Usvjaschiin."

Annettuaan paperilapun Alpatitshille toisti ruhtinas Andrei hänelle vielä suullisesti, miten ruhtinaan, ruhtinattaren, pojan ja kotiopettajan matkavalmistukset oli toimitettava ja miten ja mihin hänelle oli vastaus heti lähetettävä. Hän ei ollut ehtinyt sanoa kaikkea, kun hänen luokseen ratsasti esikuntapäällikkö seurueineen.

— Oletteko eversti? — huusi esikuntapäällikkö saksalaisella ääntämistavalla ja ruhtinas Andreille tutulla äänellä. — Teidän läsnäollessanne sytytetään rakennuksia palamaan ja te seisotte toimettomana! Mitä se merkitsee? Saatte vastata, — huusi Berg, joka nyt oli ensimmäisen armeijan jalkajoukkojen vasemman siiven päällikön esikunnan päällikön apulainen, — "erittäin mieluisa paikka ja aina näkösällä", kuten Berg sanoi.

Ruhtinas Andrei katsahti häneen, mutta mitään vastaamatta jatkoi Alpatitshille:

— Sano siis että odotan vastausta kymmenenteen päivään saakka ja jos en siksi saa vastausta, että kaikki ovat matkustaneet, täytyy minun hylätä kaikki toimet ja tulla itse Lisijagoriin.

— Minä sanon, ruhtinas, vain sen tähden, — virkkoi Berg, joka nyt tunsi ruhtinas Andrein, — että minun on täytettävä käskyt, sentähden että aina täytän käskyt täsmällisesti... Älkää suvaitko panna pahaksenne, — selitteli Berg.

Liekeissä alkoi jotain rätistä. Leimut laantuivat tuokioksi. Mustaa, paksua savua tuprusi katosta. Kumeata rusketta kuului liekeistä ja jotain raskasta luhistui alas.

— Hu-huu! — ulvoi väkijoukko aivan kuin vastaukseksi makasiinin romahdukselle, joka levitti palaneen viljan hajua. Leimut roihusivat ylös ja valasivat tulipalon ympärillä seisovien eloisan ihastuneita ja väsyneitä kasvoja.

Mies, jonka päällä oli porrökarvainen sinelli, nosti kätensä ylös ja huusi:

— Sillä tavalla, pojat! Sillä tavalla!...

— Se on isäntä itse, — kuului ääniä.

— No niin, — jatkoi ruhtinas Andrei Alpatitshille, — kerro nyt kaikki, mitä olen sinulle puhunut. — Sanaakaan virkkamatta Bergille, joka vaieten odotti hänen vieressään, hän nykäsi hevostaan ja ajoi kujaan.

V.

Smolenskista peräytyivät joukot edelleen. Vihollinen seurasi kintereillä. 10 p:nä marssi rykmentti, jota ruhtinas Andrei komensi, maantietä myöten sen tiehaaran ohi, josta valtatie erosi Lisijagoriin. Kuumuutta ja kuivuutta oli kestänyt neljättä viikkoa. Joka päivä oli taivaalla vaeltanut pilven höyväläisiä ja toisinaan pimentäneet auringonkin paistamasta. Vaan iltasin oli taivas selvennyt ja aurinko oli painunut tummanpunervaaraan usvaan. Maa sai virkistystä ainoastaan runsaasta yökasteesta. Tekemättä jäänyt vilja paahtui ja jyvät karisivat. Suot kuivuivat pohjaa myöten. Elukat ulvoivat nälissään, kun päivän polttamalla niityillä ei ollut mitään syömistä. Ainoastaan öisin ja metsissä, kun kaste ei ollut ehtinyt kuivua, oli viileätä. Mutta maantiellä, jota myöten joukot marssivat, ei ollut viileää öisinkään eikä metsienkään kohdalla. Kastetta ei näkynyt tomuisella hiekkaperällä, jota oli neljännes arssinan paksulta. Niin pian kuin aamu alkoi hämärtää, alettiin marssi. Kuormasto ja tykistö kulki äänettömästi pyöränrumpuja ja jalkaväki keträksiään myöten pehmeässä, tukehduttavassa, kuumassa porossa. Osa poroa ryöppysi jaloissa ja pyörissä, toinen osa tuprusi ilmaan ja jäi pilveksi sotaväen päälle, imeytyi silmiin, hiuksiin, korviin, sieramiin ja varsinkin keuhkoihin. Kuta korkeammalle aurinko yleni, sitä korkeammalle nousi pölypilvi ja hienon, kuuman pölyn läpi voi katsoa aurinkoon, joka vapaasti paistoi taivaalla, paljailta silmillä. Aurinko häämötti hehkuvana tummana pallona. Tuulta ei ollut ja ihmiset olivat pakahtua seisovan ilman rasituksesta. Mutta he marssivat marssimistaan sidotuin nenin ja suin. Kun tultiin kylän kohdalle, syöksyivät kaikki kaivolle, vedestä tapeltiin ja se juotiin pohjamutia myöten.

Ruhtinas Andrei oli rykmentin komentaja ja rykmentin pitäminen hyvässä kunnossa, miesten hyvinvointi ja käskyjen saaminen ja antaminen huvittivat häntä suuresti. Smolenskin palo ja luovuttaminen oli merkillinen ajankohta ruhtinas Andreille. Hänen vihansa kiihtyi siinä määrin viholliseen, että hän unohti sisäisen surunsa. Hän oli kokonaan uponnut rykmentin asioihin, huolehti sotamiestensä ja upseeriensa edestä ja kohteli näitä lempeästi. Rykmentissä kutsuttiin häntä *meidän ruhtinaaksemme*, hänestä ylpeiltiin ja häntä rakastettiin. Mutta hyvä ja lempeä hän oli ainoastaan oman rykmenttinsä väelle, Timohinelle y.m., aivan uusille ja oudoille ihmisille ja vieraassa henkilöpiirissä, ihmisille, jotka eivät voineet tietää eivätkä ymmärtää hänen entisyyttään. Vaan niin pian kun hän joutui tekemisiin entisten tuttujensa, esikuntalaisten kanssa, nousivat hänen harjaksensa heti pystyyn, hän muuttui vihaiseksi, ivalliseksi ja halveksivaksi. Kaikki se, joka häntä sitoi entisyyden muistoihin, inhotti häntä ja sen vuoksi koetti hän suhteissaan entiseen maailmaan olla vain tekemättä väärin ja täyttää velvollisuutensa. Tosin esiintyi ruhtinas Andreille kaikki synkässä valossa — varsinkin sen jälkeen, kun Smolensk oli hyljätty (jota hänen käsityksensä mukaan olisi voinut ja pitänyt puolustaa) 6 p:nä elokuuta ja kun hänen isänsä piti sairaana paeta Moskovaan ja jättää hävityksen jalkoihin rakastamansa ja kukoistavaksi kasvattamansa Lisijagori. Mutta tästä huolimatta voi ruhtinaan ajatusten esineenä olla muukin, joka oli aivan erillään yleisistä kysymyksistä ja se oli hänen — rykmenttinsä. 10 p:nä elokuuta saapui se joukko-osasto, jossa hänen rykmenttinsä oli, Lisijagorin kohdalle. Ruhtinas Andrei oli pari päivää sitte saanut tiedon, että hänen isänsä, poikansa ja sisarensa olivat muuttaneet Moskovaan. Vaikka hänellä ei ollut mitään tekemistä Lisijagorissa, päätti hän omituisen halunsa pakotuksesta saada repiä auki sydämensä haavoja, että hänen täytyi pistäytyä Lisijagorissa.

Hän käski satuloida hevosen ja läksi eräästä levähdyspaikasta ratsain kotikyläänsä, jossa hän oli syntynyt ja viettänyt lapsuutensa ajan. Ajaessaan lammen ohi, jossa kymmeniä naisia oli aina ollut karttuamassa ja huuhtomassa pyykkiä, huomasi ruhtinas Andrei, ettei lammen rannalla ollut ketään ja pieni lautta, joka oli vettä puolillaan, uiskenteli kumollaan keskellä lampea. Ruhtinas Andrei ajoi vahtituvan luo. Kiviportilla ei ollut ketään ja tuvan ovi oli auki. Puutarhan käytävälle oli kasvettunut ruohoa ja englantilaisessa puistossa oli vasikoita ja hevosia. Ruhtinas Andrei ajoi kasvihuoneelle. Sen ikkunat oli säretty ja astioissa kasvavista puista oli muutamia kaadettu

kumoon, muutamat olivat kuivettuneet. Hän huusi Tarasia, puutarhuria. Mutta kukaan ei vastannut. Kierrettyään kasvihuoneen ympäri huomasi hän, että kaunis pisteikköaita oli säretty ja hedelmät, luumut, kiskottu oksineen päivineen. Vanha musikka (ruhtinas Andrei oli lapsuudessaan nähnyt hänet portilla) istui vihreällä penkillä niinitallukoita punomassa.

Hän oli kuuro eikä ollut kuullut ruhtinas Andrein lähestymistä. Hän istui samalla penkillä, jolla tavallisesti vanha ruhtinas oli ennen istuskellut, ja hänen vieressään riippui katkoutuneen ja kuivettuneen magnoliumpensaakaan oksilla niinisäikeitä.

Ruhtinas Andrei ratsasti asuinrakennukselle. Puutarhasta oli hakattu muutamia vanhoja lehmuksia ja muuan täplikäs hevonen kuleksi varsoineen ruusupensaitten välissä aivan kartanon edessä. Kartanon ovet ja ikkunat olivat laudotetut. Yksi ala-ikkuna oli auki. Eräs poika, joka oli huomannut ruhtinas Andrein, juoksi kartanoon. Kun Alpatitsh oli toimittanut perheen matkalle, oli hän jäänyt yksinään Lisijagoriin. Hän istui kotona ja lueskeli Pyhän marttyyrien elämäkertaa. Saatuaan tietää ruhtinas Andrein tulosta astui hän silmälasit nenällä ja nuttuaan kiinni pannen ulos, riensi nopeasti ruhtinaan luo mitään sanomatta, purskahti itkemään ja suuteli ruhtinas Andrein polvea.

Sitte hän käännähti pois harmistuneena heikkoudestaan ja rupesi kertomaan asioiden tilasta. Kaikki kalleudet ja arvoesineet oli viety Bogutsharovaan. Vilja, noin 100 tshetverttia, oli niinkään korjattu talteen. Heinän ja toukoviiljan olivat ottaneet ja niittäneet vihantana — sotamiehet. Musikat olivat joutuneet puille paljaille. Muutamat olivat menneet heistäkin Bogutsharovaan, pieni osa oli jäänyt paikoilleen.

Ruhtinas Andrei ei malttanut kuulla loppuun, vaan kysyi:

— Milloinka isä ja sisar matkustivat? — tarkottaen, milloin nämä olivat matkustaneet Moskovaan.

Luullen, että kysyttiin lähtöä Bogutsharovaan, vastasi Alpatitsh, että olivat lähteneet 7 p:nä, jonka jälkeen hän taas alkoi puhella talousasioista ja kysellä ohjeita.

— Saisikohan myydä sotaväelle kuuttia vastaan kauraa? Meillä on sitä jälellä vielä 600 tshetverttia, — kyseli Alpatitsh.

"Mitä vastaisin?" ajatteli ruhtinas Andrei katsellen vanhuksen auringonpaisteessa kiiltävää kaljua päätä, ja päättäen hänen kasvojensa ilmeestä, että vanhus itsekin piti kysymyksiään sopimattomina tällä hetkellä, vaan kyselihän muuten vain ja tukehduuttaakseen omaakin suruaan.

— Myy vain, — sanoi ruhtinas Andrei.

— Jos suvaisitte nähdä epäjärjestystä puutarhassa, — sanoi Alpatitsh, — niin ei sitä ole voinut ehkäistä. Kolme rykmenttiä on marssinut tästä ja ollut yötä, varsinkin rakuunoita. Minä olen kirjottanut päällikön nimen ja arvon muistiin valituksen tekemistä varten.

— No, mitä sinä nyt aijot? Jäätkö paikoillesi, jos vihollinen valtaa tilan? — kysyi ruhtinas Andrei.

Alpatitsh käänsi kasvonsa ruhtinas Andreihin, katsahti häneen ja sitte yht'äkkiä nosti kätensä juhlallisesti pystyyn.

— Hän on minun turvani, tapahtukoon Hänen tahtonsa! — virkkoi hän.

Joukko musikoita ja talon palvelijoita tuli niittyä myöten paljastetuin päin ruhtinas Andreita kohti.

— No, hyvästi sitte! — sanoi ruhtinas Andrei kumartuen Alpatitshia kohti. — Matkusta sinäkin pois, vie mukanasasi, minkä voit ja käske kansan mennä Rjasanin lääniin tai Moskovan tienoille.

Alpatitsh painautui hänen jalkaansa vasten ja alkoi itkeä. Ruhtinas Andrei irrotti jalkansa hellävaroin, nykäsi hevostaan ja läksi nelistämään pitkin lehtokäytävää.

Kuuro ukko istui penkillään yhtä osattomana kuin karpänen ruumiin kasvoilla ja koputteli tallukan pohjaa. Kaksi tyttöstä juoksi ruhtinas Andreita vastaan samalta taholta, hameen helmuksissa luumuja, joita he olivat ottaneet kasvihuoneen puista. Huomattuaan nuoren herran sieppasi vanhempi tyttö säikähtyneenä nuorempaa toveriaan kädestä ja piilottaui tämän kanssa koivun taa ehtimättä poimia takasin helmuksista pudonneita vihreitä luumuja.

Ruhtinas Andrei käännähti pelästyneenä ja nopeasti pois päin, ettei olisi näyttänyt, että hän oli heidät huomannut. Hänen kävi sääli tuota pelästynyttä, sievää tyttöstä. Hän pelkäsi katsahtaa tyttöön, mutta samalla häntä vastustamattomasti halutti kurkistaa. Uusi, riemukas ja lohduttava tunne valtasi hänet, kun hän näihin tyttöihin katsoessaan käsitti olevan muita, hänelle ventovieraita ja kuitenkin yhtä laillisia inhimillisiä harrastuksia kuin ne, jotka häntä askaroittivat. Noiden tyttösten mieli paloi nähtävästi hartaasti yhteen asiaan — saada viedä ja syödä vihreät luumunsa kiinni joutumatta ja ruhtinas Andrei toivoi yhdessä heidän kanssaan menestystä heidän yritykselleen. Hän ei voinut olla vieläkin kerran katsahtamatta tyttöihin. Luullen jo olevansa turvassa hypähtivät tytöt lymyapaikastaan ja hennoilla äänillään jotain piipattaen he juosta livistivät tiehensä helmuksiaan kannattaen pitkin ruohokkoa, että ahavoituneet paljaat jalat vatvoivat yhtenä vilinä.

Ruhtinas Andrei oli hieman virkistynyt päästyään loittonemaan maantien poropilvistä. Kaukana Lisijagorin takana hän tuli taas samalle tielle ja tapasi rykmenttinsä levähdyspaikalta erään pienen lammen rannalla. Kello kävi kahta. Aurinko, pölyn läpi häämöttävä punainen pallo, paahtoi sietämättömän tulisesti ja poltti selkää mustan nutun läpi. Pöly pysyttelihe ennallaan pysähtyneiden, hälisevien sotamiesten päiden päällä. Tuulta ei ollut.

Hänen mielensä teki veteen — niin likaista kuin se olikin. Hän katsoi lammikkoon, josta kaikui huutoa ja hohotusta. Pieni, sameavesinen, ruohottunut lammikko oli noussut ainakin kaksi neljänestä, sillä se oli täynnä alastomia, valkeita, pulikoivia ihmisruumiita, joiden kädet, kasvot

ja kaulat olivat tiilenruskeat. Koko tuo alaston, valkea ihmislihan paljous pulikoi hohottaen ja hihkuen likaisessa rapakossa kuin haaviin sullotut kalat. Iloita kuulosti pulikoiminen, vaan sen tähden se oli erityisen surullista.

Muuan nuori, valkoverinen 3:nen komppanian sotamies — ruhtinas Andrei tunsi vielä hänet — jolla oli nauha jalassa nilkan ylipuolella, otti silmiään ristien muutamia askeleita taapäin saadakseen aimo vauhdin ja sitte pulskahtaakseen veteen. Toinen musta ja aina rääsyinen ali-upseeri teutaroi vyötäreitään myöten vedessä ja riuhtoi jäntevätä ruumistaan, pärskyi mielissään ja valeli ranteisiin saakka mustuneilla käsillään vettä päähänsä. Kuului ruumisten läiskettä toisiaan vasten, hihkuntaa, uhuilemista ja porua.

Rannoilla, lammessa, kaikkialla oli valkoista, tervettä, jäntereistä lihaa. Upseeri Timohin, jolla oli punainen nenän nappula, hankasi ruumistaan pyyhinliinalla ja rupesi häpeilemään, kun älysi ruhtinas Andrein, mutta uskalsi kuitenkin puhutella.

— Jopa olisi mainiota, teidän ylhäisyytenne, jos tekin suvaisisitte! — sanoi hän.

— Likaista on, — sanoi ruhtinas Andrei naamaansa rypistäen.

— Me puhdistamme teille hetipaikalla. — Ja Timohin juoksi alasti käskemään muita pois.

— Ruhtinas tulee.

— Kuka? Meidänkö ruhtinas? — kysyttiin ja kaikki kiiruimman kaupalla kapuamaan lammesta, niin että ruhtinas Andrei sai vasta suurella vaivalla heidät rauhottumaan. Hän päätteli paremmaksi huuhdella itseään ladossa.

"Liha, ruumis, *chair à canon*",^[58] ajatteli hän katsellen omaakin alastonta ruumistaan ja vavahteli jonkun verran myöskin veden viileydestä, mutta etupäässä jostain käsittämättömästä inhosta ja kauhusta nähdessään tuon äärettömän lihapaljouden, joka likaisessa vedessä pulskaroi.

7 p:nä elokuuta kirjotti ruhtinas Bagration pysähdyspaikassaan Mihailovkassa Smolenskin tiellä seuraavaa:

"Arvoisa herra kreivi Aleksei Andrejevitch."

(Hän kirjotti Araktshejeville, mutta tiesi, että hallitsija tulee lukemaan hänen kirjeensä ja sen vuoksi punnitsi hän juurtajaksain jokaisen sanansa, mikäli hän sen kykeni tekemään).

"Luulen, että ministeri on jo ilmottanut Smolenskin luovuttamisesta viholliselle. Kipeätä, surkeaa, ja koko armeija on vimmoissaan siitä, että kaikista tärkein paikka hylättiin syyttä suotta. Minä puolestani pyytelin häntä mieskohtaisesti mitä vakuuttavimmin, lopulta kirjoitinkin, mutta ei mikään saanut häntä suostumaan. Vannon teille kunniani kautta, että Napoleon oli semmoisessa umpisokkelossa, jommoiseen harvoin joutuu, ja hän olisi voinut kadottaa puolet armeijaansa, mutta ei vallottaa Smolenskia. Meidän joukkomme tappelivat ja tappelivat harvinaisen lujasti. Minä pidätin ja kuritin heitä 15 tuhannella yli 35 tuntia, vaan hän ei tahtonut pysyä paikoillaan 14 tuntia. Tämä on häpeällistä ja tahra armeijallemme eikä hänen minun mielestäni pitäisi elääkään maailmassa. Jos hän ilmottaa, että mieshukka on suuri, niin se ei ole totta; mahdollisesti 4 tuhannen paikoilla, ei enempää, vaan tuskinpa sitäkään. Minkä mahtaa, vaikka olisi kymmenenkin — onhan sota. Sitä vastoin menetti vihollinen suunnattoman paljon.

"Olisiko maksanut vaivaa kestää vielä kaksi päivää? Ainakin olisivat he poistuneet itsestään, sillä heillä ei ollut vettä juottaa väkeään ja hevosiaan! Hän antoi minulle sanansa, ettei peräydy, mutta äkkiä lähetti sanan, että poistuu yöllä. Sillä tavoin ei voi sotia ja me voimme kohta johdattaa vihollisen Moskovaan..."

"On liikkeellä huhu, että te tuumitte rauhaa. Herra varjelkoon rauhasta! Sopia semmoisten uhrausten jälkeen ja semmoisten järjettömien peräytymisten jälkeen on sama, kuin että te asetatte koko Venäjän itseään vastaan eikä kukaan meistä ilkeä häpeän tähden kantaa univormua. Jos kerran asiat ovat näin — täytyy tapella niin kauan kuin Venäjä jaksaa ja väki pysyy jaloillaan..."

"Yhden on oltava komentajana eikä kahden. Teidän ministerinne saattaa olla hyvä ministeristössä, mutta kenraali on enemmän kuin huono — viheliäinen. Ja hänelle on uskottu koko meidän Isänmaamme kohtalo; suokaa anteeksi, että kirjoitan röyhkeästi. Näkyä, ettei se rakasta hallitsijaa, vaan haluaa meidän kaikkien perikatoa, joka neuvoo solmimaan rauhaa ja ministeriä armeijan komentajaksi. Minä kirjoitan teille totuuden: valmistakaa nostoväkeä. Sillä ministeri johtaa mitä mestarillisimmalla tavalla vieraan kansan perässään pääkaupunkiin. Suurta epäilyä herättää koko armeijassa herra sivus-adjutantti Wolzogen. Hänen sanotaan olevan enemmän Napoleonin kuin meidän miehemme ja hän antaa kaikessa neuvoja ministerille. Minä en ole ainoastaan kohtelias häntä kohtaan, vaan tottelen häntä kuin korpraali, vaikka olen häntä vanhempi. Tämä koskee kipeästi, mutta rakastaessani hyväntekijääni ja hallitsijaani — tottelen. Sääli vain hallitsijaa, joka uskoo semmoisille mainion armeijan. Ajatelkaa, että me olemme peräytyessämme menettäneet väkeä uupumuksesta ja hospitaaleissa on kuudettatoista tuhatta, vaan jos olisi hyökätty eteenpäin, ei olisi sitäkään. Sanokaa Jumalan nimessä, mitä meidän Venäjämme — meidän äitimme sanoo, kun näin pelkäämme ja mistä syystä me luovutamme niin hyvän ja uhrautuvan Isänmaamme roistoille ja sytytämme jokaiseen alamaiseen vihaa ja häpeää. Mitä arkailisimme ja ketä pelkäisimme? Minun ei ole syyntä, että ministeri on horjuvainen, arka, tolkuton, hidas ja hänellä on kaikki huonot ominaisuudet. Koko armeija itkemällä itkee ja haukkuu häntä pahanpäiväisesti."

VI.

Kaikki ne lukemattomat jaotukset, joita voi havaita elämän ilmiöissä, voidaan erottaa semmoisiin, joissa on vallitsevana sisällitys ja semmoisiin, joissa on vallitsevana muoto. Tämmöisiin, vastakohtana maaseudun, kunnan, läänin, jopa Moskovankin elämään, voi viedä Pietarin elämän, varsinkin salonki-elämän. Tämä elämä oli muuttumaton. V:sta 1805 me sovimme ja riitaannuimme moneen kertaan Bonaparten kanssa, laadimme perustuslakia ja kumosimme niitä, vaan Anna Pavlovnan ja Helenan salongit olivat pysyneet aivan samallaisina, kuin ne olivat olleet toinen 7 ja toinen 5 vuotta sitte. Entiseen tapaan puheltiin Anna Pavlovnan luona Bonaparten käsittämättömästä menestyksestä ja nähtiin niin hyvin hänen menestyksessään kuin myöskin Europan hallitsijoiden hänelle osottamassa hemmottelussa ilkeä salaliitto, jonka ainoana tarkoituksena oli tuottaa ikävyyttä ja häiriötä sille hovipiirille, jonka edustaja oli Anna Pavlovnan. Aivan samalla tavalla kuin v. 1808 puheltiin ja ihasteltiin v. 1812 Helenan luona, jota itse Rumjantsef oli kunnioittanut käynneillään ja jota hän piti osittain älykkäänä naisena, suuresta kansasta ja suuresta miehestä ja surkuteltiin välien rikkoutumista Ranskan kanssa, joiden välien piti kuitenkin rakentua rauhalla niiden mielestä, jotka kävivät Helenan salongissa.

Viime aikoina, sen jälkeen kun hallitsija oli tullut armeijasta, muuttui mieliala näissä seurasalongeissa jonkun verran levottomaksi ja tehtiinpä mielenosotuksiakin puolin ja toisin, mutta salonkien suunta jäi entiselleen. Anna Pavlovnan seurapiiriin otettiin ranskalaisista vain juurevia legitimistejä ja isänmaallisuutta osotettiin siten, ettei pitänyt käydä ranskalaisessa teatterissa. Sotatapauksia seurattiin ahneesti ja meidän armeijastamme levitettiin mitä edullisimpia huhuja. Helenan rumjantsevilaisessa, ranskalaisessa seurapiirissä peruutettiin huhuja vihollisen ja sodan julmuuksista ja punnittiin kaikkia Napoleonin sovintoyrityksiä. Yleensä esiintyi sota Helenan salongissa tyhjänpäiväisinä mielenosotuksina, jotka päättyvät rauhaan, ja tässä salongissa vallitsi Bilibinin mielipide, joka nyt oli Pietarissa Helenan kotiväkeä (jokaisen viisaan henkilön piti olla hänen luonaan), ettei ruuti, vaan ruudin keksijät ratkaisevat asian. Tässä seurapiirissä naurettiin ivallisesti ja hyvin järkevästi, jos kohta varsin varovasti, Moskovon juhlapäiviä, josta tieto oli saapunut Pietariin hallitsijan kanssa.

Anna Pavlovnan seurapiirissä oltiin sitävastoin ihastuksissaan moskovalaisten juhlista ja ilosta ja niistä puhuttiin, kuten Plutarkos puhui vanhoista. Ruhtinas Vasili, joka yhä oli entisissä tärkeissä viroissaan, muodosti renkaan, joka yhdisti nämä kaksi vastakkaista seurapiiriä. Hän kävi *ma bonne amie*^[59] Anna Pavlovnan luona ja kävi *dans le salon diplomatique de ma fille*,^[60] ja kun hän myötäänsä kulki yhdestä leiristä toiseen, sotkeutui hän usein sanoissaan ja puhui Helenan luona sitä, mitä olisi pitänyt puhua Anna Pavlovnalla ja päinvastoin.

Kohta hallitsijan tulon jälkeen puheli ruhtinas Vasili kerran Anna Pavlovnalla sota-asioista ja moitti ankarasti Barclay de Tollya, mutta ei osannut sanoa, kuka olisi ollut nimitettävä ylipäälliköksi. Eräs vieraista, joka tunnettiin nimellä *un homme de beaucoup de mérite*^[61] ja joka kertoi nähneensä Pietarin nostoväen päälliköksi äsken valitun Kutusovin, uskalsi varovasti lausua arvelunaan, että Kutusof olisi se mies, joka täyttäisi kaikki vaatimukset.

Anna Pavlovnan hymähti surullisesti ja huomautti, ettei Kutusof ollut tuottanut hallitsijalle mitään muuta kuin ikävyyttä.

— Minä koetin puhumalla puhua aatelisklubissa, — keskeytti ruhtinas Vasili, — mutta minua ei kuunneltu. Minä sanoin, ettei hänen valintansa nostoväen päälliköksi ole hallitsijan mieleen. Mutta minua ei kuultu.

— Se on suorastaan vastustamisvimmaa — jatkoi hän. — Ja mistä syystä? Kaikki johtuu siitä, että me haluamme apinoida moskovalaisten tyhmää iloa, — sanoi ruhtinas Vasili sotkeutuen hetkeksi ja unohtaen, että moskovalaisten iloa olisi pitänyt pilkata Helenan luona, vaan Anna Pavlovnalla olla niistä ihastuksissaan. Mutta hän samassa korjasi erehdyksensä. — Onko nyt Kutusovin, Venäjän vanhimman kenraalin, sopivaa istua rahatoimikamarissa, *et il en restera pour sa peine*.^[62] Voiko nimittää ylipäälliköksi miestä, joka ei voi nousta satulaan, nukkuu neuvotteluissa, miestä, jolla on mitä huonoimmat tavat! Kyllä hän sai hyvän maineen Bukarestissa! En puhu hänen ominaisuuksistaan kenraalina, mutta voiko tämmöisenä hetkenä nimittää miestä, joka on raihnas ja sokea, aivan sokea? Kylläpä on kaunis, sokea kenraali! Hän ei näe mitään. Vaikka sokkosilla oltaisi ... ei kerrassaan mitään!

Kukaan ei väittänyt vastaan.

24 p:nä heinäkuuta olivat hänen sanansa aivan paikallaan. Mutta 29 p:nä heinäkuuta suotiin Kutusoville ruhtinaallinen arvonimi. Ruhtinaallisen arvonimen antaminen saattoi tarkoittaa sitäkin, että hänestä haluttiin päästä irti ja siitä syystä oli ruhtinas Vasilin arvostelu hänestä edelleenkin paikallaan, vaikka hän ei sitä nyt lausunutkaan julki. Mutta 8 p:nä elokuuta kutsuttiin kokoon komitea, jossa oli kenraali-sotamarsalkka Saltikof, Araktshejef, Vjasmitinof, Lopuhin ja Kotshubei ja jonka oli harkittava sota-asioita. Komitea päätti, että huono onni johtui päällikkyyden keskinäisestä eriävyydestä ja huolimatta siitä, että komiteajäsenet tiesivät Kutusovin olevan vastenmielisen hallitsijasta, ehdotti komitea Kutusovin nimitettäväksi ylipäälliköksi. Samana päivänä nimitettiin Kutusof armeijan ja sotajoukkojen miehittämän alueen täysivaltaiseksi ylipäälliköksi.

9 p:nä elokuuta tapasi ruhtinas Vasili Anna Pavlovnalla *l'homme de beaucoup de mérite*. *L'homme de beaucoup de mérite* liehakoi Anna Pavlovnaa, sillä hän halusi tulla nimitetyksi naisopiston kuraattoriksi. Ruhtinas Vasili astui huoneeseen onnellisen voittajan ja tarkotustensa perille päässeän miehen näköisenä.

— *Eh bien, vous savez la grande nouvelle. Le prince Koutouzoff est maréchal.*^[63] Kaikista

erimielisyyksistä on tehty loppu. Olen niin onnellinen, niin iloinen! — puheli ruhtinas Vasili. — *Enfin voilà un homme*,^[64] — lisäsi hän merkittävästi ja tiukasti silmäillen kaikkia, jotka vierashuoneessa olivat.

Vaikka *l'homme de beaucoup de mérite* halusikin itselleen paikkaa, ei hän kuitenkaan voinut olla huomauttamatta ruhtinas Vasilille tämän tuonnoista moitetta. (Se oli epäkohteliaasti sekä ruhtinas Vasilia, joka oli Anna Pavlovnan vierashuoneessa, että Anna Pavlovnaa kohtaan, joka myöskin ilostui tiedosta, mutta hän ei voinut hillitä itseään).

— *Mais on dit qu'il est aveugle, mon prince*^[65] — sanoi hän muistuttaen ruhtinas Vasilille tämän sanoja.

— *Allez donc, il y voit assez*,^[66] — sanoi ruhtinas Vasili kumealla, nopealla äänellään ja yskien, kuten hän aina teki ratkaistessaan vaikeita kysymyksiä.

— *Allez, il y voit assez*, — toisti hän. — Ja varsinkin siitä, — jatkoi hän, — olen minä erityisen iloinen, että hallitsija on antanut hänelle täyden vallan armeijoihin ja koko maahan, vallan, jota ei vielä milloinkaan ole ollut yhdelläkään ylipäälliköllä. Hän on toinen itsevaltias, — päätti hän voitokkaasti hymyillen.

— Suokoon Jumala, suokoon Jumala, — sanoi Anna Pavlovna.

L'homme de beaucoup de mérite, joka oli vasta nousukas hovipiirissä, halusi imarrella Anna Pavlovnaa ja sen vuoksi hän tahtoen puolustaa hänen entistä mielipidettään tuosta arvostelusta sanoi:

— Sanotaan, ettei hallitsija ollut mielellään antanut tuota valtaa Kutusoville. *On dit qu'il rougit comme une demoiselle à laquelle on lirait Joconde*,^[67] *en lui disant: le souverain et la patrie vous décernent cet honneur*.^[68]

— *Peut-être que le coeur n'était pas de la partie*,^[69] — sanoi Anna Pavlovna.

— Oo, ei suinkaan, — puolusti ruhtinas Vasili lämpimästi. Nyt oli Kutusof hänestä miesten paras. Ruhtinas Vasilin mielestä ei Kutusof ollut ainoastaan hyvä, vaan kaikki häntä jumaloivatkin. — Ei se ole mahdotonta, sillä hallitsija osasi ennen pitää häntä suuressa arvossa, — sanoi hän.

— Suokoon vain Jumala, — virkkoi Anna Pavlovna, — että ruhtinas Kutusof ottaisi todellisen vallan käsiinsä eikä sallisi *kenenkään* pistää seipäitä pyörien väliin — *des bâtons dans les roues*.

Ruhtinas Vasili oivalsi heti, ken oli *kenenkään*. Hän sanoi supattaen:

— Tiedän varmasti, että Kutusof oli välttämättömänä ehtona vaatinut, ettei perintöruhtinas tsesarevitsh olisi armeijassa. *Vous savez ce qu'il a dit à l'empereur?*^[70]

Ja ruhtinas Vasili kertoi sanat, jotka Kutusof oli muka lausunut hallitsijalle: "minä en voi häntä rangaista, jos hän tekee jotain kelvotonta enkä palkita, jos hän tekee hyvin".

— Oo! Hän on mitä viisain mies tuo Kutusof, *je le connais de longue date*.^[71]

— Kerrotaan myöskin, — sanoi *l'homme de beaucoup de mérite*, jolla ei vielä ollut hovitahdillisuutta, — että ruhtinas oli pannut välttämättömäksi ehdoksi, ettei hallitsijakaan kävisi armeijassa.

Samassa kun hän oli näin sanonut, käännähti ruhtinas Vasili ja Anna Pavlovna silmänräpäyksessä hänestä ja surullisesti huoaten hänen tyhmyyttään katsoivat toisiinsa.

VII.

Samaan aikaan, kun tämä tapahtui Pietarissa, olivat ranskalaiset jättäneet Smolenskin taakseen ja saapuivat yhä lähemmä Moskovaa. Napoleonin historioitsija Thiers, samoin kuin muutkin Napoleonin historioitsijat, kertoo koettaessaan puolustaa sankariaan, että Napoleon tuli tahtomattaan marssineeksi Moskovan muurien edustalle. Hän on yhtä oikeassa kuin kaikki muutkin historioitsijat, jotka etsivät historiallisten tapausten selityksiä yhden miehen tahdosta. Hän on yhtä oikeassa kuin venäläisetkin historioitsijat, jotka vakuuttavat, että Napoleon tuli houkutelluksi Moskovaan venäläisten sotapäällikköjen taitavuuden kautta. Paitsi retrospektiivisyyden (takasin vaikuttavuuden) lakia, joka esittää kaiken entisen valmistuksena tapahtuneelle tosiasialle, on tässä huomattava myöskin keskinäisyyden suhde, joka sotki koko asian. Hyvä pelaaja, joka on joutunut tappiolle shakkipelissä, on vakuutettu siitä, että hänen tappionsa johtui hänen omasta virheestään ja hän koettaa etsiä tuota virhettä pelin alusta, mutta unohtaa, että koko pelin kestäessä on pitkin matkaa tapahtunut samallaisia virheitä ja ettei ainoakaan hänen siirroistaan ollut täydellinen. Se virhe, johon hän kiinnittää huomionsa, näkyy hänelle vain siksi, että vastapelaaja on käyttänyt sitä hyväkseen. Kuinka paljon mutkikkaampi onkaan sotapeli, jota käydään jonkun ajanjakson tunnettujen olosuhteiden vallitessa, jossa ei yksi tahto johda raukeita koneita, vaan jossa kaikki johtuu erilaisten mielivaltaisuuksien lukemattomista yhteentörmäyksistä!

Smolenskin jälkeen etsi Napoleon tappelua Dorogobushin takana Vjasman luona, sitte Tsarevo-Saimishtshen luona. Mutta tapahtui, etteivät venäläiset lukemattomien asianhaarojen yhteentörmäyksen tähden voineet ryhtyä tappeluun ennen kuin Borodinossa, 112 virstan päässä Moskovasta. Napoleon antoi määräyksen marssia Vjasmasta suoraa päätä Moskovaan.

Moscou, la capitale asiatique, de ce grand empire, la ville sacrée des peuples d'Alexandre,

Moscou avec ses innombrables églises en forme de pagodes chinoises,^[72] — tämä *Moscou* ei antanut rauhaa Napoleonin ajatuksille. Vjasman ja Tsarevo-Saimishtshen välisellä matkalla ratsasti Napoleon kaartin, vartioväen, paashien ja adjutanttien seurassa englantilaiseen kuosiin ruokotulla haalavan keltaisella tasa-astujallaan. Esikunta-päällikkö Berthier oli jäänyt jälempiä kuulustelemaan erästä ratsuväen ottamaa venäläistä vankia. Nelistäen ja tulkki Lelorme d'Ideville mukanaan hän saavutti Napoleonin ja pysähdytti iloisin kasvoihin hevosensa.

— *Eh bien?*^[73] — sanoi Napoleon.

— *Un cosaque de Platoff*^[74] sanoo, että Platovin joukko yhtyy suureen armeijaan ja että Kutusof on nimitetty ylipäälliköksi. *Très intelligent et bavard!*^[75]

Napoleon hymyili, käski antamaan kasakalle hevosen ja tuomaan hänen luokseen. Hän halusi puhua itse vangin kanssa. Muutamia adjutanttia ratsasti hakemaan ja tunnin kuluttua ajoi ranskalaisessa satulassa Napoleonin eteen Denisovin Rostoville luovuttama linnaorja Lavrushka. Hänen päällään oli upseerinpalvelijan lyhyt takki, naama oli humalansekainen, veijarimaisen iloinen. Napoleon käski hänen ratsastaa rinnallaan ja alkoi kysellä:

— Oletteko kasakka?

— Kasakka, herra upseeri.

"Le cosaque ignorant la compagnie dans laquelle il se trouvait, car la simplicité de Napoléon n'avait rien qui put révéler à une imagination orientale la présence d'un souverain, s'entretint avec la plus extrême familiarité des affaires de la guerre actuelle",^[76] sanoo Thiers kertoessaan tästä tapauksesta. Lavrushka oli tosiaankin juonut edellisenä päivänä itsensä ihan täyteen, jättänyt herransa päivällisettä, saanut aika selkäsaunan ja oli sitte lähetetty hakemaan kylästä kanoja, mutta oli täällä ryhtynyt rosvoamaan ja joutunut ranskalaisten vangiksi. Lavrushka oli yksi niistä raakoja, julkeita lakeijoja, jotka olivat nähneet jos jotakin, jotka pitivät velvollisuutenaan tehdä kaikki viekkaasti ja häpeämättömästi, jotka olivat valmiit toimittamaan herralleen minkälaisen palveluksen tahansa ja jotka ovelasti arvasivat herrasväen huonot ajatukset, varsinkin kunnianhimon ja pikkumaisuuden.

Jouduttuaan Napoleonin seuraan, jonka persoonan Lavrushka hyvin ja helposti tunsi, ei hän ollenkaan häikäillyt, vaan koetti kaikin voimin olla uusien isäntiensä mieliksi.

Hän tiesi varsin hyvin, että se oli itse Napoleon, vaan Napoleonin läsnäolo ei voinut hämmästyttää häntä enemmän kuin Rostovin tai ruoskia punovan vääpelinkään läsnäolo, sillä hänellä ei ollut kerrassaan mitään semmoista, jota häneltä ei olisi voinut riistää yhtä hyvin hänen oma vääpelinsä kuin Napoleonin.

Hän lörpötteli kaikki, mitä upseerien palvelijoiden kesken oli jututtu. Paljon oli niissä peräinkin. Mutta kun Napoleon kysyi häneltä, että mitä venäläiset oikeastaan ajattelevat, luulevatko he voittavansa Bonaparten tai ei, rupesi Lavrushka siristelemään silmiään ja miettimään.

Hän huomasi kysymyksessä piilevän hienon viekkouden, kuten Lavrushkan tapaiset ihmiset aina ja kaikessa haistoivat viekkautta, ja sen tähden hän murjotti vähän aikaa ääneti.

— Jos niin kuin että taistelu on tullakseen, — sanoi hän miettivästi, — ja kahtapuoleen, niin te voitatte. Siinä ei ole tinkimistä. Vaan jos kuluu kolme päivää, niin silloin sen samaisen päivän perästä, tuota, siitä taistelusta tulee pitkä juttu.

Napoleonille käännettiin hänen sanansa näin: *"si la bataille est donnée avant trois jours, les français la gagneraient, mais que si elle serait donnée plus tard, Dieu sait ce qui en arriverait"*,^[77] käänsi Lelorme d'Ideville hymyillen. Napoleon ei hymyillyt, vaikka hän näytti olevan mitä parhaimmalla päällä, vaan käski toistamaan nuo sanat itselleen.

Lavrushka huomasi tämän ja hauskuttaakseen häntä sanoi hän olematta tuntevinaan Napoleonina:

— Kyllähän teillä on Bonaparte, hän on antanut koko maailmalle selkään, vaan me olemme toista maata ... — sanoi hän itsekään tietämättä, miten ja mistä syystä hänen sanoihinsa pujahti lopulta kehaisevaa isänmaallisuutta.

Tulkki käänsi tämän Napoleonille ilman viimeisiä sanoja ja Bonaparte hymähti: *"Le jeune cosaque fit sourire son puissant interlocuteur"*,^[78] sanoo Thiers. Ratsastettuaan muutaman askeleen ääneti kääntyi Napoleon Berthieriin sanoen, että hän tahtoo nähdä minkä vaikutuksen tekee *sur cet enfant du Don*^[79] tieto siitä, että henkilö, jonka kanssa tuo *enfant du Don* puhuu, on itse keisari, se sama keisari, joka kerran oli kirjottanut pyramideihin kuolemattoman voittajanimensä.

Tieto annettiin.

Lavrushka (huomattuaan, että tämä tehdään saattaakseen hänet ymmälle ja että Napoleon luulee hänen säikähtävän) tekeytyi uusien isäntiensä mielinouteeksi hetipaikalla ihmetteleväksi, hölmistyneeksi, mullisteli silmiään ja laittoi naamansa semmoiseksi, kuin se hänellä tavallisesti oli silloin, kun häntä vietiin saamaan selkäänsä. *"A peine l'interprète de Napoléon"*, sanoo Thiers, *"avait-il parlé, que le cosaque, saisi d'une sorte d'ébahissement ne proféra plus une parole et marcha les yeux constamment attachés sur ce conquérant, dont le nom avait pénétré jusqu'à lui, à travers les steppes de l'Orient. Toute sa loquacité s'était subitement arrêtée, pour faire place à un sentiment d'admiration naïve et silencieuse. Napoléon, après l'avoir récompensé, lui fit donner la liberté, comme à un l'oiseau qu'on rend aux champs qui l'ont vu naître"*.^[80]

Napoleon ajoi edelleen haaveksien siitä Moskovasta, joka niin kovasti askaroitti hänen mielikuvitustaan, vaan *l'oiseau qu'on rendit aux champs qui l'on vu naître*^[81] riensi etuasemille mietiskellen etukäteen valmiiksi semmoista, jota ei ollut tapahtunut ja jonka hän kertoisi

tovereilleen. Sitä, mitä hänelle todellisuudessa oli tapahtunut, ei hän tahtonut kertoa siitä syystä, ettei se tuntunut hänestä kertomisen arvoiselta. Hän ajoi kasakkojen luo, tiedusteli, missä oli Platovin osastoon kuuluva rykmentti ja illansuussa hän löysikin isäntänsä Nikolai Rostovin, joka majaili Jankovassa ja joka juuri oli noussut ratsulle lähteäkseen Iljinin kanssa ajelemaan naapurikyliin. Hän antoi toisen hevosen Lavrushkalle ja otti tämän mukaansa.

VIII.

Ruhtinatar Maria ei ollut Moskovassa eikä myöskään turvassa, kuten ruhtinas Andrei luuli.

Alpatitshin tulon jälkeen Smolenskista heräsi vanha ruhtinas kuin unesta. Hän käski kokoamaan kylistä nostokkaita, jotka hän asesti, ja kirjotti ylipäällikölle kirjeen, jossa hän ilmoitti tälle aikeestaan jäädä Lisijagoriin viimeiseen saakka ja puolustautua sekä jätti ylipäällikön asiaksi ryhtyä tai olla ryhtymättä toimenpiteisiin Lisijagorin puoltamiseksi, jossa tulee vangituksi tai tapetuksi yksi Venäjän vanhimpia kenraaleja. Tämän jälkeen hän sanoi kotiväelleen jäävänsä Lisijagoriin.

Mutta vaikka hän olikin näin päättänyt, ryhtyi hän varustamaan ruhtinatar Marian, Dessailen ja pikku ruhtinaan matkaa Bogutsharovoon ja sieltä Moskovaan. Ruhtinatar Maria, joka hätäntyi isänsä kuumeentapaisesta, unettomasta toimeliaisuudesta, joka nyt oli ilmestynyt entisen huolettomuuden sijaan, ei mitenkään voinut jättää häntä yksinään, vaan ensi kerran elämässään uskalsi olla alistumatta vanhan ruhtinaan tahtoon. Ruhtinatar Maria kieltäytyi lähtemästä ja silloin joutui hän ruhtinaan vihan rajuihin jalkoihin. Vanha ruhtinas muistutti hänelle kaikki, missä hän oli tehnyt väärin häntä kohtaan. Koettaessaan syyttää tytärtään sanoi hän tälle, että hän oli hänet kuihduttanut, riitaannuttanut hänet poikansa kanssa, että hänellä oli häntä vastaan inhoittavia epäluuloja, että hän oli ottanut elämäntehtäväkseen hänen elämänsä myrkyttämisen. Lopulta vanha ruhtinas ajoi hänet ulos kabinetistaan sanoen, että jollei ruhtinatar Maria lähde, on se hänestä samantekevä. Vanha ruhtinas sanoi, ettei hän tahdo tietää yhtään mitään tyttärensä olemassaolosta, vaan varottaa jo edeltäpäin, ettei hän saisi tulla hänen silmiensä näkyviin. Se, ettei vanha ruhtinas vastoin ruhtinatar Marian odotusta ollut käskenyt laittamaan häntä matkalle väkivaltaisesti, vaan oli ainoastaan kieltänyt häntä ilmestymästä hänen näkyviinsä, ilahdutti ruhtinatar Mariaa. Hän nimittäin tiesi tämän olevan todisteena siitä, että ruhtinas kuitenkin iloitsi sydämensä salaisimmassa sopukassa, ettei hän ollut matkustanut, vaan jäi kotiin.

Nikolushkan lähdön jälkeisenä päivänä pukeutui vanha ruhtinas aamulla täyteen univormuun lähteäkseen ylipäällikön luo. Kärryt olivat jo odottamassa. Ruhtinatar Maria näki, miten hän täydessä univormussa ja kaikki kunniamerkit rinnassa astui ulos ja meni puutarhaan tarkastamaan asetettuja musikkoja ja talon palvelijoita. Ruhtinatar Maria istui ikkunan ääressä kuunnellen hänen sanojaan, jotka tulivat puutarhasta. Äkkiä hyöksähti lehtikujasta muutamia hätäntyneitä miehiä.

Ruhtinatar Maria kiiruhti rapuille, kukkapolulle ja lehtikäytävään. Häntä vastaan tuli suuri joukko nostokkaita ja talon palvelusväkeä ja joukon keskellä retuuttivat muutamat miehet kainaloista pientä ukkoa täydessä univormussa ja kunniamerkeissä. Ruhtinatar Maria juoksi hänen luokseen, ja kun käytävän lehmusseinämien lomitse lankeava valo loi lipattavan, harsoisen varjon vanhuksen kasvoille, ei hän saanut täyttä selvää, minkälainen muutos niissä oli tapahtunut. Ainoa, minkä hän huomasi, oli se, että vanhuksen kasvojen entinen ankara, päättävä ilme oli muuttunut araksi ja nöyräksi sävyksi. Huomattuaan tyttärensä hän liikutti voimattomia huuliaan ja ärähti. Oli mahdoton käsittää, mitä hän tahtoi. Hänet kannettiin käsivaroin kabinettiin, jossa hänet nostettiin samalle sohvalle, jota hän viime aikoina oli niin kovasti pelännyt.

Lääkäri, joka oli käyty hakemassa, lasi hänestä samana yönä verta ja ilmoitti, että ruhtinas oli saanut halvauksen oikeaan puoleensa.

Lisijagorissa olemisen kävi päivä päivältä yhä vaarallisemmaksi ja toisena päivänä kohtauksen jälkeen vietiin ruhtinas Bogutsharovoon. Lääkäri seurasi mukana.

Kun he saapuivat Bogutsharovoon, oli Dessaille jo matkustanut pikku ruhtinaan kanssa Moskovaan.

Vanha ruhtinas virui yhä samanlaisena, ei parempana eikä pahempana, halvauksen runtelemana kolme viikkoa Bogutsharovossa ruhtinas Andrein rakennuttamassa uudessa talossa. Vanha ruhtinas oli tajuttomassa tilassa; hän virui kuin runneltu ruumis. Lakkaamatta hän sopersi jotain kulmakarvojaan ja huuliaan tempoen eikä voitu tietää, ymmärsikö hän, mitä hänen ympärillään tapahtui vai ei. Ainoa, mikä tiedettiin varmaan, oli se, että hän kärsi ja tunsu tarvetta puhua jotain. Vaan mitä se oli, siitä ei kukaan saanut selvää. Oliko se jokin sairaan puolihöperön oikku, koskiko se asioiden yleistä kulkua tai perheseikkoja, sitä ei voitu käsittää.

Lääkäri sanoi, ettei hänen osottama levottomuutensa merkinnyt sen erikoisempaa, vaan että siihen oli fyysiset syynsä. Mutta ruhtinatar Maria ajatteli (ja se, että hänen läsnäolonsa aina ensi sairaan levottomuutta, vahvasti hänen luuloaan), että hän halusi sanoa jotain hänelle. Hän kärsi nähtävästi sekä ruumiillisesti että henkisesti. Paranemisen toivoa ei ollut. Mahdotonta oli lähteä häntä viemään minnekään. Ja mitä, jos hän olisi kuollut tielle? "Eiköhän olisi parasta, jos loppu joutuisi, kaiken loppu!" ajatteli ruhtinatar Maria toisinaan. Hän piti yöt päivät ja melkein nukkumatta silmällä sairasta ja, kauheata sanoa, usein piti hän häntä silmällä toivomatta löytävänsä huojennuksen merkkejä, vaan *haluten* näkevänsä lähestyvän lopun merkkejä.

Niin outoa kuin ruhtinatar Mariasta olikin tuntea itsessään tuo tunne, oli se kuitenkin hänessä.

Vaan ruhtinatar Mariasta oli paljoo kauheampaa se, että hänessä olivat isänsä sairastumisesta asti (tai eiköhän aikasemminkin, eiköhän siitä pitäen, kun hän jotain odottaen jäi hänen luokseen) heränneet kaikki nukkuneet ja unohtuneet persoonalliset toiveet ja halut. Se, mikä ei ollut tullut hänen päähänsä vuosikausiin — ajatukset vapaasta elämästä tarvitsematta pelätä isää, jopa ajatukset rakkaudesta ja perheonnesta — kieppui nyt hänen mielikuvituksessaan kuin saatanan kiusaukset. Niin hartaasti kuin hän koettikin itsestä vastaan nousi alituisesti kuitenkin hänen päähänsä kysymyksiä siitä, miten hän *sen* jälkeen järjestää elämänsä. Tämä oli saatanan kiusausta ja ruhtinatar Maria tunsu sen. Hän tiesi, että ainoa ase *sitä* vastaan oli rukoukset ja hän koetti rukoilla. Hän polvistui rukousasentoon, katsoi jumalankuviin, luki rukouksen sanoja, mutta ei voinut rukoilla. Hän tunsu, että nyt hänet oli vallannut toinen maailma — jokapäiväisen elämän, työn ja vapaan toiminnan maailma, joka oli suora vastakohta sille henkiselle maailmalle, johon hän ennen oli ollut hautautunut ja jossa parhaimman lohdun oli rukous antanut. Hän ei voinut rukoilla eikä voinut itkeä ja elämän huolet kietoiivat hänet pauloihinsa.

Bogutsharovossa viipyminen kävi vaaralliseksi. Joka puolelta kerrottiin lähenevistä ranskalaisista ja eräässä kylässä 15 virstan päässä Bogutsharovosta olivat ranskalaiset sotarovot ryöstäneet erään maatilan.

Lääkäri vaati, että sairas piti toimittaa etemmä. Läänin aatelismarsalkka lähetti ruhtinatar Marian luo virkamiehen pyytämään häntä matkustamaan mitä pikemmin. Bogutsharovoona saapunut ispravnikka pyysi samoin ja sanoi, että ranskalaiset olivat 40 virstan päässä Bogutsharovosta, että kylissä jo kiertelee ranskalaisten julistuksia ja että jos ruhtinatar ei lähde isänsä kanssa ennen 15 päivää, ei hän vastaa seurauksista.

Ruhtinatar päätti lähteä 15 p:nä. Matkavalmistukset ja kaikellaisten määräysten antaminen, joita kaikki kyselivät häneltä, veivät häneltä koko päivän. 14 ja 15 p:n välisen yön hän vietti tavallisuuden muukaan riisuutumatta sen huoneen viereisessä huoneessa, jossa hänen isänsä oli. Hän heräsi monta kertaa ja kuuli hänen ähkimistään, soperrustaan, vuoteen natinaa ja lääkärin ja Tihonin askeleita, kun nämä kääntelivät häntä. Useita kertoja hän nousi kuuntelemaan oven taa ja hänestä tuntui, että sairas mutisi nyt entistä äänekkäämmin ja kääntelihe useammin. Ruhtinatar Maria ei voinut nukkua, vaan tuli monta kertaa oven taa kuuntelemaan haluten mennä sisään, vaan ei uskaltanut tehdä sitä. Vaikka ruhtinas ei ollut puhunut, oli ruhtinatar Maria kuitenkin nähnyt ja hän tiesi, miten ikävää vanhuksesta oli pieninkin pelon ilmaus hänen tähtensä. Hän huomasi usein, miten tyytymättömästi vanha ruhtinas käänsi päätään pois hänen katseestaan, joka toisinaan oli tahtomatta ja pitkän aikaa suunnattuna häneen. Hän tiesi, että hänen öinen käyntinsä vihottaisi sairasta.

Mutta milloinkaan ei hänestä ollut tuntunut niin ikävältä ja niin pelottavalta kadottaa hänet kuin nyt. Hän muisteli elämänsä hänen kanssaan ja jokaisessa ruhtinaan teossa ja sanassa hän löysi rakkautta häneen. Silloin tällöin ryöstäytyi hänen aatoksiinsa näiden muistojen lomissa saatanan kiusauksia, ajatuksia siitä, miten käy ruhtinaan kuoltua ja minkälaiseksi muodostuu hänen uusi, vapaa elämänsä. Mutta hän karkotti inhoten nuo ajatukset luotaan. Aamupuoleen vanha ruhtinas tuli levollisemmaksi ja ruhtinatar Maria nukahti.

Hän havahtui myöhään. Se vilpittömyys, joka on tavallista herätessä, osotti hänelle selvästi sen, mikä isän sairaudessa eniten kiinnitti häntä. Kun oli herännyt, kuunteli hän miten oven takana oli ja kuultuaan sairaan ähkimisen, sanoi hän raskaasti huoaten itselleen, että siellä oli entisellään.

— Mitä tästä tulee? Mitä minä olen halunnut? Haluan hänen kuolemaansa, — huudahti hän inhosta itseensä.

Hän pukeutui, peräytyi, luki rukoukset ja meni ulkorapuille. Näiden eteen oli tuotu ajopelit ilman hevosia ja niihin ladottiin tavaroita.

Aamu oli lämmin, harmaa. Ruhtinatar Maria jäi rapuille, häntä kauhistutti hänen henkinen saastaisuutensa ja hän koetti järjestää ajatuksiaan, ennenkuin menisi isänsä luo.

Lääkäri laskeutui rappuja ja tuli hänen luokseen. — Nyt on hänen parempi olla, — sanoi lääkäri. — Olen etsinyt teitä. Yhtä ja toista voi käsittää hänen puheestaan. Pää on selvempi. Mennään. Hän kutsuu teitä...

Ruhtinatar Marian sydän alkoi tästä tiedosta lyödä niin ankarasti, että hän kalpeana nojautui ovea vasten, ettei olisi kaatunut. Nähdä hänet, puhella hänen kanssaan, joutua hänen katseensa esineeksi nyt, kun ruhtinatar Marian koko sielu oli täynnä noita kauheita, rikollisia kiusauksia — oli tuskallisen iloista ja hirveää.

— Mennään, — sanoi lääkäri.

Ruhtinatar Maria meni isänsä huoneeseen ja astui vuoteen ääreen. Vanha ruhtinas lepäsi korkeassa selkänäjossa pienet, luisevat ja punasinervien, kyhmyisten suonien peittämät kädet peitteen päällä, vasen silmä suoraan eteen katsoen, oikea kiertoon painuneena, huulet ja kulmakarvat liikkumattomina. Hän oli kuihtunut tavattoman laihaaksi, pieneksi ja sääliittäväksi. Hänen kasvonsa näyttivät kutistuneilta tai luhistuneilta ja niille oli laskeutunut ryppyjen tiheä verkko. Ruhtinatar Maria astui luo ja suuteli hänen kättään. Ruhtinaan toinen käsi rutisti tyttären kättä niin kovasti, että huomasi hänen kauan odottaneen tytärtään. Hän nyki kättä ja hänen kulmakarvansa ja huulensa liikahtelivat vihaisesti.

Ruhtinatar Maria katsoi häneen pelokkaasti ja koetti arvata, mitä hän häneltä tahtoi. Kun ruhtinatar Maria muutti asentoaan niin, että ruhtinaan vasen silmä osui hänen kasvoihinsa, tyyntyi ruhtinas tuokioksi eikä laskenut hänestä tätä silmäänsä. Sitte alkoivat hänen huulensa ja kielensä liikkua, kuului ääniä ja hän alkoi puhua arasti ja rukoilevasti tyttärensä katsoen nähtävästi peloissaan, ettei tämä ymmärrä.

Ruhtinatar Maria jännitti kaiken huomionsa ja katsoi häneen. Se koomillinen vaikeus, jolla ruhtinas liikutti kieltään, sai ruhtinatar Marian painamaan katseensa alas ja vaivoin voi hän tukahduttaa kurkkuunsa nousseet kyyneleet. Vanha ruhtinas sanoi jotain useaan kertaan toistaen sanojaan. Ruhtinatar Maria ei voinut niitä ymmärtää, mutta hän koetti päästä arvaamalla perille siitä, mitä ruhtinas puhui ja toisti kysyvästi jokaisen sanan.

— Gy-gy ... gå ... gå ... — toisti hän useaan kertaan.

Oli mahdoton ymmärtää näitä ääniä. Tohtori luuli jo arvaavansa ja toistaen hänen sanansa kysyi: *pelkääkö ruhtinatar?* Sairas puisteli kieltävästi päätään ja hoppusi samaa...

— *Sydäntä, sydäntä särkee*, — arvasi ja sanoi ruhtinatar Maria.

Vanha ruhtinas äännähti myöntävästi, tarttui tyttären käteen ja rupesi sitä painamaan eri kohtiin rintaansa vasten aivan kuin etsien kädelle oikeaa paikkaa.

— Ajatuksia! Sinusta ... sinusta ... — sanoi hän sitte paljoa paremmin ja käsitettävämmin kuin ennen, sillä nyt hän oli vakuutettu siitä, että häntä ymmärrettiin.

Ruhtinatar Maria painoi päänsä hänen kättään vasten koettaen salata kyyneleitään.

Sairas siveli hänen tukkaansa.

— Kutsuin sinua koko yön ... — sai hän sanotuksi.

— Jos olisin tiennyt ... — sanoi ruhtinatar Maria kyyneleensä läpi. — Pelkäsin tulla.

Sairas puristi hänen kättään.

— Etkö nukkunut?

— En, en nukkunut, — sanoi ruhtinatar Maria päätään kieltävästi heilauttaen.

— Rakkaani ... tai armaani ... — ruhtinatar Maria ei voinut selvästi erottaa; mutta katseesta päättäen sanoi ruhtinas jonkun hellän, hyväilevän sanan, jommoisia hän ei ollut milloinkaan puhunut. Sitte hän sanoi:

— Mikset tullut?

"Ja minä, minä toivoin hänen kuolemaansa!" ajatteli ruhtinatar Maria.

Sairas oli vaiti.

— Kiitos sulle ... tyttäreni, ystäväni ... kaikesta, kaikesta ... anna anteeksi ... kiitos ... anna anteeksi ... kiitos! — Ja kyyneleitä kieri hänen silmistään. — Kutsukaa Andrjushaa, — sanoi hän äkkiä ja jotain lapsellisen arastelevaa ja epäluuloista kuvastui hänen kasvoillaan tätä sanoessaan.

Hän näytti ymmärtävän itsekin, ettei hänen kysymyksessään ollut järkeä. Siihen käsitykseen tuli ainakin ruhtinatar Maria.

Sairas katsahti häneen ihmettelevän arasti.

— Missä hän on?

— Hän on armeijassa, *mon père*,^[82] Smolenskissa.

Vanha ruhtinas sulki silmänsä ja oli kauan ääneti. Sitte hän aivan kuin vastaukseksi epäilynsä ja vakuudeksi siitä, että hän nyt käsitti ja muisti kaikki, nyökäytti päätään ja avasi silmänsä.

— Niin, — sanoi hän selvästi ja hiljaa. — Mennyttä on Venäjä! Tuhon oma!

Ja hän itki taas ja kyyneleitä vuoti hänen silmistään. Ruhtinatar Maria ei myöskään voinut hillitä itseään, vaan purskahti itkuun katsoessaan isänsä kasvoinhin.

Ruhtinas sulki taas silmänsä. Hänen nyyhkytyksensä päättyi. Hän teki merkin kädellään silmiään kohti. Tihon ymmärsi merkin ja kuivasi hänen silmänsä.

Sitte hän avasi silmänsä ja sanoi jotain, jota pitkään aikaan ei kukaan voinut käsittää, vaan Tihon lopulta ymmärsi ja selitti. Ruhtinatar Maria etsi näiden sanojen ajatusta siitä mielentilasta, jossa ruhtinas oli puhunut vähää ennen. Hän luuli ruhtinaan puhuneen Venäjältä tai ruhtinas Andreista tai hänestä itsestään tai pojanpojasta tai kuolemastaan. Tämän tähden hän ei voinut saada kiinni sanojen ajatusta.

— Pukeudu valkeaan pukuusi, minä pidän siitä, — oli vanha ruhtinas sanonut.

Kuultuaan nämä sanat alkoi ruhtinatar Maria itkeä katkerasti, vaan lääkäri tuli ja otti häntä kainalosta ja vei huoneesta terrassille pyytäen häntä rauhoittumaan ja ryhtymään matkavalmistuksiin. Sen jälkeen kun ruhtinatar Maria oli lähtenyt ruhtinaan luota, alkoi tämä taas puhua pojastaan, sodasta, hallitsijasta, liikutteli vihaisesti kulmakarvojaan, alkoi öristä yhä sekavammin ja häntä kohtasi toinen ja viimeinen halvaus.

Ruhtinatar Maria jäi terrassille. Sää oli ihana. Aurinko paistoi kuumasti. Hän ei jaksanut käsittää, ei kyennyt ajattelemaan eikä tuntemaan mitään muuta kuin palavaa rakkautta isäänsä, semmoista rakkautta, jommoista, kuten hänestä tuntui, hän ei ollut vielä kokenut tähän hetkeen saakka. Hän kiiruhti puutarhaan ja juoksi itkien alas lammikolle ruhtinas Andrein teettämiä uusia lehmus-käytäviä myöten.

— Niin, minä ... minä ... minä toivoin hänen kuolemaansa! Toivoin, että loppuisi pian... Minä tahdoin päästä rauhaan... Vaan miten käy minun? Mitä on minun rauhastani, kun häntä ei ole! — mutisi ääneen ruhtinatar Maria nopein askelin käyden ja rutistaen käsillään rintaansa, josta hyrskymällä hyrskyi itkun vuo.

Kierrettyään puutarhan ympäri ja jouduttuaan takasin talolle huomasi hän, että häntä vastaan tuli m.lle Bourienne (joka oli jäänyt Bogutsharovoon eikä tahtonut jatkaa matkaa) ja eräs tuntematon mies. Tämä oli piiripäällikkö, joka oli saapunut kädestäpitäen huomauttamaan ruhtinatar Marialle pikaisen lähdön välttämättömyyttä. Ruhtinatar Maria kuuli, mitä hän puhui, vaan ei ymmärtänyt mitään. Hän vei piiripäällikön sisään, kehotti käymään aamiaiselle ja istuutui itsekin pöytänsä hänen kanssaan. Sitte, pyydettyään anteeksi piiripäälliköltä, hän meni isänsä ovelle. Lääkäri tuli levottomin kasvoihin häntä vastaan ja sanoi, ettei saanut mennä sisään.

— Poistukaa, ruhtinatar, poistukaa!

Ruhtinatar Maria meni taas puutarhaan ja istuutui mäen alle lammen rannalle semmoiseen paikkaan, ettei kukaan voinut nähdä häntä. Hän ei tiennyt, kauanko hän oli nurmella istunut. Polulta kuului naisen juoksevia askeleita ja se sai hänet heräämään. Hän nousi ylös ja huomasi, että Dunjasha, hänen sisäkkönsä, joka nähtävästi oli juossut häntä etsimässä, pysähtyi äkkiä aivankuin pelästyen neitinsä kasvoja.

— Olkaa hyvä, ruhtinatar ... ruhtinas ... — sanoi Dunja äänellä, joka katkesi.

— Heti paikalla, tulen, tulen, — virkkoi ruhtinatar hätäisesti ja antamatta Dunjashan sanoa loppuun sanottavaansa ja koettaen olla katsomatta Dunjashaan hän juoksi talolle.

— Ruhtinatar, Jumalan tahto tapahtuu, teidän täytyy olla valmis kaikkeen, — sanoi piiripäällikkö, joka tuli ovelle häntä vastaan.

— Antakaa minun olla, se ei ole totta, — kirkasi ruhtinatar hänelle vihaisesti.

Lääkäri tahtoi pysähdyttää hänet. Hän sysäsi hänet tieltään ja juoksi ovelle. "Mitä varten nuo ihmiset ovat pelästyneitä eivätkä anna minun mennä? Minä en tarvitse ketään! Ja mitä tekemistä heillä on?" Hän aukasi oven ja kirkas päivänvalo tuossa ennen hämärässä huoneessa sai hänet kauhistumaan. Huoneessa oli naisia ja lapsenhoitaja. Kaikki nämä astuivat syrjään vuoteen äärestä, kun ruhtinatar Maria astui huoneeseen. Ruhtinas lepäsi vuoteella entisellään. Mutta hänen levollisten kasvojensa ankara muoto sai ruhtinatar Marian pysähtymään kynnykselle.

"Ei, hän ei ole kuollut, se on mahdotonta!" sanoi ruhtinatar Maria itselleen ja astui isänsä luo ja karkottaen kauhun, joka hänet oli vallannut, hän painoi huulensa ruhtinaan poskeen. Vaan samassa hän astui taapäin. Hellyyden tunne, jota hän oli tuntenut itsessään häntä kohtaan, katosi silmänräpäyksessä ja muuttui kammottavaksi peloksi siitä, mitä hänen edessään oli. "Häntä ei enää ole! Häntä ei ole, vaan tuossa, samassa paikassa jossa hän oli ollut, oli nyt jotain vierasta, vihaista, jokin hirveä, pöyristyttävä ja inhottava salaisuus!" Ruhtinatar Maria peitti silmänsä käsillään ja kaatui lääkärin syliin.

Tihonin ja lääkärin läsnäollessa pesivät naiset ruhtinaan maalliset jäännökset, käärivät pään liinalla, ettei suu olisi jähmettynyt auki ja toisella liinalla haaristuneet jalat. Sitte he pukivat univormuun ja kunniamerkkeihin kääpistyneen pienen ruumiin ja nostivat sen pöydälle. Yöksi asetettiin arkun ympärille palamaan kyntteliä, arkulle pantiin peite, permannolle ripoteltiin katajoita, hengettömän, kuivettuneen pään alle pantiin painettu rukous ja nurkassa istui pappi psalmia lukien.

Kuten hevoset teutaroivat, tungeksivat ja korskuvat hevosen raadon ympärillä, samoin tungeksi vierashuoneessa ruumisarkun ympärillä sekä vierasta että omaa väkeä — piiripäällikkö, vouti ja akkoja. Ja kaikki ristivät silmiään äimistynein kasvoihin ja pelästyneinä, kumartelivat ja suutelivat vanhan ruhtinaan kylmää, jäykistynyttä kättä.

IX.

Bogutsharovo oli ollut aina siihen saakka, kun ruhtinas Andrei oli asettunut siihen asumaan, syrjätila ja Bogutsharovon musikat olivat aivan toista luontoa kuin Lisijagorin. He erosivat näistä sekä puhetavassa että vaateparressa ja tavoissa. Heitä kutsuttiin arolaisiksi. Vanha ruhtinas oli heitä kehnut kestäviksi työmiehiksi kun he olivat käyneet Lisijagorissa auttamassa viljankorjuuta tai kaivamassa lampia ja ojia, vaan ei pitänyt heistä heidän viileytensä tähden.

Vaikka ruhtinas Andrei oli viime kerran Bogutsharovossa käydessään toimittanut paljo uutta — sairashuoneen, koulun ja vähentänyt veroja, ei se ollut taltuttanut heidän tapojaan, vaan päinvastoin paaduttanut niitä piirteitä heidän luonteestaan, joita vanha ruhtinas oli sanonut viileydeksi. Heidän keskuudessaan liikkui aina hämäräperäisiä puheita, milloin heidän siirtämisestään kasakoiksi, milloin uudesta uskosta, johon heidät käännetään, milloin jonkunlaisista tsaarin lupauskirjeistä, milloin valasta Pavel Petrovitshille v. 1797 (josta kerrottiin, että jo silloin oli annettu vapaus, mutta herrat olivat sen riistäneet pois), milloin Pietari Feodorovitshin tulemisesta tsaariksi 7 vuoden perästä, jonka hallitessa kaikki tulee olemaan vapaata ja niin yksinkertaista, ettei ole mitään hätää. Huhut Bonaparten sodasta ja hänen hyökkäyksestään maahan muodostuivat heidän ajatuksissaan samallaiseksi hämäräksi kuvitukseksi antikristuksesta, maailmanlopusta ja täydellisen vapauden tulosta.

Bogutsharovon ympäristöllä oli suuria kyläkuntia, jotka olivat joko valtion omia tai maksoivat veroa suurtilallisille. Itsenäisiä tiluksia oli näillä seuduilla hyvin vähän. Niin ikään oli hyvin vähän kartanojen varsinaista palvelusväkeä ja lukutaitoisia. Tämän seudun talonpoikien elämässä oli

huomattavissa paljon selvemmin ja voimakkaammin kuin muissa niitä venäläisen rahvaan elämän salaisia virtauksia, joiden syitä ja tarkoituksia eivät aikalaiset voi selittää. Yksi näitä ilmiöitä oli 20 vuotta sitte tämän seudun talonpoikien keskuudessa syntynyt muuttohalu joillekin lämpimille virroille. Sadat talonpojat, niiden joukossa bogutsharovolaisiakin, alkoivat äkkiä myydä karjaansa ja muuttaa perheineen jonnekin kaakkoon päin. Lintujen lailla, jotka lentävät kaukaisten merien taa, siirsivät nämäkin ihmiset vaimoineen ja lapsineen kaakkoa kohti, missä ei kukaan heistä ollut käynyt. Muutamat joukot läksivät suurina joukkokuntina matkalle, jotkut yksitellen lunastivat itsensä vapaiksi, useat karkasivat ja kaikki, ken jalkasin, ken ajaen riensivät sinne lämpimille virroille. Mutta monet joutuivat kiinni, heitä rangaistiin ja lähetettiin Siperiaan. Monet kuolivat tielle nälästä ja vilusta, monet palasivat takasin itsestään ja koko liike alkoi asettua itsestään ja ilman nähtävää syytä, kuten se oli alkanutkin. Mutta salaiset virtaukset liikkuvat edelleenkin kansassa ja ne kasvoivat uudeksi voimaksi, joka oli leimahtava näkyviin yhtä outona, äkinäisenä, mutta samalla luonnollisena ja väkevänä ja kursailemattomana ilmiönä kuin edelliselläkin kerralla. Nyt, v. 1812, ei lähellä kansan sydäntä oleva ihminen voinut olla huomaamatta, että nuo salaiset virtaukset ryöppysivät voimakkaina ja olivat puhkeamaisillaan ilmiliikkeeksi.

Alpatitsh, joka oli tullut Bogutsharovoon vähää ennen vanhan ruhtinaan kuolemaa, huomasi, että kansassa kuohui ja että täällä aroalueella, päinvastoin kuin mitä oli tapahtunut Lisijagorissa 60 virstan suuruisella alalla, josta kaikki talonpojat olivat paenneet (jättäen kylänsä kasakkojen hävitettäväksi), bogutsharovolaiset talonpojat, kuten kerrottiin, olivat tekemisissä ranskalaisen kanssa, saivat näiltä jonkunlaisia papereita, joita he levittivät keskuudessaan ja jäivät paikoilleen. Hän sai kuulla luotettavilta kartanopalvelijoilta, että kruunun kuormaa äskettäin kulettanut Karp-niminen musikka, jolla oli suuri vaikutusvalta kyläläisiin, oli tuonut tullessaan sen tiedon, että kasakat hävittivät kyliä, joista ihmiset pakenivat, vaan että ranskalaiset eivät näitä koskeneet. Alpatitsh tiesi myöskin, että eräs toinen musikka oli eilen tuonut Vislouhovosta, missä majaili ranskalaisia, eräältä ranskalaiselta kenraalilta julistuksen, jossa asukkaille ilmoitettiin, ettei heille tultaisi tekemään mitään vahinkoa ja että he maksaisivat kaikesta, minkä ottaisivat, jos vain pysyvät paikoillaan. Todistuksena tästä oli musikalla Vislouhovosta saamansa 100 ruplan paperi (hän ei tiennyt, että ne olivat väärää rahoja), joka hänelle oli maksettu heinistä etukäteen.

Kaikista tärkein asia, jonka Alpatitsh oli saanut tietoonsa, oli se, että samana päivänä, jolloin hän oli käsenyt voudin kokoamaan kyyditsijöitä ruhtinattaren tavaroiden kulettamista varten Bogutsharovosta, oli aamulla pidetty kylässä kokous, jossa oli päätetty olla lähtemättä kyytiin ja jäädä odottavalle kannalle. Vaan toiselta puolen ei aika sietänyt odottamista. Piiripäällikkö oli ruhtinaan kuolinpäivänä, 15 p:nä elokuuta, vaatinut ruhtinatar Mariaa matkustamaan samana päivänä, koska vaara kävi yhä uhkaavammaksi. Hän oli vielä sanonut, ettei hän 16 p:n jälkeen voi vastata mistään. Ruhtinaan kuolinpäivänä matkusti piiripäällikkö pois, mutta lupasi tulla seuraavana päivänä hautajaisiin. Mutta hän ei voinutkaan saapua seuraavana päivänä, koska ranskalaiset olivat hänen saamiensa tietojen mukaan lähteneet liikkeelle ja hän ehti hädintäkin saattaa perheensä ja arvokkaimman omaisuutensa maatilaltaan jaloista pois.

Kaksikymmentä vuotta oli Bogutsharovo hallinnut kylänvanhin Dron, jota vanha ruhtinas oli kutsunut Dronushkaksi.

Dron oli yksi niitä sekä ruumiillisesti että henkisesti vankkoja musikkoja, joille sopivan ajan tullen kasvaa tuuhea parta, jotka siittää muuttumatta elävät 60-70 vuoden ikäisiksi ilman ainoatakaan harmaata haventa tai lähteneen hampaan koloa ja jotka ovat 60 vuoden ikäisinä yhtä suoria ja voimakkaita kuin 30 vuoden ikäisinä.

Kohta lämpimille virroille siirtymisen jälkeen, johon Dron oli ottanut osaa, kuten muutkin, oli hänestä tehty Bogutsharovon kylänvanhin — pormestari — ja siitä pitäen oli hän hoitanut tätä virkaa nuhteettomasti 23 vuotta. Musikat pelkäsivät häntä enemmän kuin herraa. Herrasväki, vanha ja nuori ruhtinas ja tilanhoitaja kunnioittivat häntä ja kutsuivat häntä pilalla ministeriksi. Koko palveluskautensa aikana ei Dron ollut kertaakaan juovuksissa eikä sairaana. Ei koskaan, ei unettomien öiden eikä minkäänlaisten vaivojen jälkeen hän osottanut pienintäkään väsymyksen merkkiä, ja vaikka hän ei osannut lukea eikä kirjottaa, ei hän unohtanut ainoatakaan rahalaskua eikä myymäänsä jauhopuutaa suunnattoman suurista makasiineista eikä ainoatakaan viljakuhilasta Bogutsharovon peltojen jokaisella desjatinalla.

Tämän Dronin kutsui nyt hävitetystä Lisijagorista saapunut Alpatitsh luokseen ruhtinaan hautajaispäivänä ja käski hänen hankkia 12 hevosta ruhtinattaren vaunuja varten ja 18 kuormankulettajaa tavaroille, joita piti lähteä viemään Bogutsharovosta. Vaikka musikat olivatkin veroa maksavaa väkeä, ei tämän käskyn toimeenpanon olisi pitänyt Alpatitshin mielestä käydä vaikeaksi, koska Bogutsharovossa oli 230 perhekuntaa ja musikat olivat varakkaita. Mutta kuultuaan, mistä oli kysymys, loi Dron katseensa maahan. Alpatitsh mainitsi hänelle muutamia tuttujen musikkojen nimiä ja käski näiltä ottamaan hevosia.

Dron vastasi, että näiden musikkojen hevoset olivat ajossa. Alpatitsh mainitsi muita musikoita. Vaan ei näilläkään ollut Dronin puheesta päättäen hevosia, joista toiset olivat kyyditsemässä kruunun tavaroita, toiset taas vähäväkisiä, kolmansien hevoset olivat kuolleet rehun puutteesta. Dronin mielestä oli mahdoton saada sekä vaunuhevosia että kuormahevosia.

Alpatitsh oli tarkkaavasti katsonut Droniin ja rypistellyt naamaansa. Kuten Dron oli mallikelpoinen kunnan vanhin — musikka, samoin oli Alpatitshkin niinä 20 vuotena, jolloin hän oli hoitanut ruhtinaan tiloja, tullut mallikelpoiseksi tilanhoitajaksi. Hänen vaistonsa oli kehittynyt tavattoman teräväksi käsittämään sen rahvaan tarpeita ja pyyteitä, jonka kanssa hän oli tekemisissä ja siksi hän oli erinomainen tilanhoitaja. Katsahdettuaan Droniin, hän oivalsi heti, etteivät Dronin vastaukset ollenkaan ilmaisseet hänen ajatuksiaan, vaan ilmaisivat sen

Bogutsharovon kyläkuntalaisten yleisen mielialan, joka oli vallannut kunnanvanhimman. Mutta tämän ohella hän tiesi, että varakoituneen ja kunnan vihaaman Dronin oli horjuttava kahden leirin välillä — herrasleirin ja talonpoikien. Tämän horjumisen havaitsi hän Dronin katseessa ja sen vuoksi astui Alpatitsh äreän näköisenä aivan Dronin eteen.

— Kuulehan, Dronushka, — sanoi hän. — Älä sinä turhia latele minulle. Hänen ruhtinaallinen ylhäisyytensä Andrei Nikolajevitsh itse antoivat minulle määräyksen, että joka mies on laitettava pois eikä kukaan saa jäädä vihollisen kanssa ja siihen on olemassa tsaarin käsky. Vaan jos ken jää, se on tsaarin kavaltaja. Ymmärrätkö?

— Ymmärrän, — vastasi Dron yhä maahan katsoen.

Alpatitsh ei tyytynyt tähän vastaukseen.

— Hoi, Dron, ei hyvä peri! — sanoi Alpatitsh päätään punoen.

— Teillä on valta ja voima, — virkkoi Dron surullisesti.

— Älä kantturoi, Dron, — toisti Alpatitsh vetäen poveltaan käden, jolla hän teki juhlallisen liikkeen permantoon Dronin jalkojen eteen. — Ei siinä kyllä, että näen sinun lävitsesi, vaan minä näen sinun allesikin kolmen arssinan syvyydeltä kaikki lävitse, — sanoi hän katsahtaen permantoon Dronin jalkoihin.

Dron joutui hämilleen, vilkasi hätäisesti Alpatitshiin ja loi taas silmänsä alas.

— Älä huoli enää loruilla, vaan sano kyläläisille, että alkaisivat hankkiutua lähtemään Moskovaan ja toisivat huomenaamuksi hevoset ruhtinaan tavaroille. Äläkä mene kokoukseen. Kuuletko?

Dron lankesi yhtäkkiä maahan.

— Jakof Alpatitsh, erota minut! Ota avaimet itsellesi, vaan erota minut Kristuksen tähden!

— Loruja! — sanoi Alpatitsh ankarasti. — Minä näen kolme arssinaa sinun allesi, — toisti hän tietäessään, että hänen mestarillinen mehiläishoitonsa, kauran oikean kylvöajan oivaltaminen ja se, että hän oli 20 vuotta osannut kelvata vanhalle ruhtinaalle, olivat jo aikapäiviä hankkineet hänelle velhon maineen ja että kolmen arssinan päähän ihmisen alle voivat ainoastaan velhot nähdä.

Dron nousi ylös ja aikoi jotain sanoa, mutta Alpatitsh keskeytti.

— Senkö lempo on ajautunut teidän päähänne? Häh? Mitä te ajattelette? Häh?

— Minkä minä kansalle mahdan? — sanoi Dron. — Kovasti ovat ärtyneet. Ja johan minä olen niille sanonut...

— Sitähän minäkin, — sanoi Alpatitsh. — Juovatko? — kysyi hän lyhyesti.

— Yhtä päätä ärtyvät, Jakof Alpatitsh, toisen tynnyrin ovat tuoneet...

— Kuule siis. Minä lähden tästä ispravnikan luo, vaan mene sinä ja ilmota kansalle, että lakkaisivat ja että toimittaisivat hevoset.

— Ymmärrän, — vastasi Dron.

Muuta ei Jakof Alpatitsh vaatinut. Hän oli hallinnut kansaa siksi kauan, että tiesi, että parhain keino saada kansa tottelemaan oli siinä, ettei näyttäisi pienintäkään epäilyksen merkkiä siitä, ettei häntä tahdottaisi totella. Saatuaan Dronin nöyrästi vastaamaan: "ymmärrän" tyydytti tämä Jakof Alpatitshia, joskaan hän ei ainoastaan epäillyt, vaan olipa melkein vakuutettukin siitä, ettei hevosia sotaväen avutta tuotaisi.

Niin kävikin, hevosia ei oltu tuotu illaksi. Kylässä oli pidetty kapakan luona kokous ja siinä päätetty ajaa hevoset metsään. Mitään virkkamatta tästä ruhtinattarelle käski Alpatitsh riisumaan ne hevoset, jotka olivat tuoneet Lisijagorista hänen tavaroitaan ja valjastamaan ne ruhtinattaren vaunujen eteen. Itse hän läksi päällysmiesten puheille.

X.

Ruhtinatar sulkeutui isänsä hautajaisten jälkeen huoneeseensa eikä laskenut ketään luokseen. Oven taa hiipi eräs tyttö sanomaan, että Alpatitsh oli tullut kysymään lähtöä koskevia neuvoja. (Tämä tapahtui ennen Alpatitshin ja Dronin välistä keskustelua). Ruhtinatar Maria kohahti hieman sohvalta, jolla hän lepäsi ja sanoi sulletun oven takaa, ettei hän lähde minnekään eikä milloinkaan ja pyysi, että hänen annettaisiin olla rauhassa. Sen huoneen ikkunat, jossa ruhtinatar Maria oli, antoivat länteen. Hän lepäsi sohvalla kasvot seinään päin näplien sormillaan nahkatyynyn nappia ja näki ainoastaan tuon tynnyin. Hänen sekavat mietteensä olivat kohdistuneet yhteen asiaan: hän ajatteli sitä, ettei kuolema saalistaan takasin anna, ajatteli sitä henkistä saastaisuuttaan, jota hänessä ennen ei ollut, vaan joka oli ilmennyt isän sairauden aikana. Häntä halutti rukoilla, mutta ei uskaltanut, ei uskaltanut siinä mielentilassa, jossa hän nyt oli, kääntyä Jumalan puoleen. Hän virui kauan samassa asennossa.

Aurinko oli pyörähtänyt talon toiselle puolelle ja sen säteet lankesivat nyt avoimista ikkunoista viistoon huoneeseen valaisten osan sitä nahkatyynyä, johon ruhtinatar Maria katsoi. Ajatusten kulku pysähtyi äkkiä. Hän kohosi hieman sohvastasta, korjaili tukkaansa, nousi sitte ylös, meni ikkunan ääreen ja tahtomattaan hengitti keuhkoihinsa kirkkaan, joskin tuulisen illan vilvasta ilmaa.

"Niin, nyt sopii sinun ihailla iltaa! Häntä ei enää ole eikä kukaan sinua häiritse", sanoi hän itselleen, laskeutui tuolille ja retkahti pää ikkunanlautaa vasten.

Joku mainitsi hiljaa ja hellästi hänen nimensä puutarhan puolelta ja suuteli hänen päätänsä. Hän nosti silmänsä. Se oli m:lle Bourienne, jolla oli musta puku surunauhoineen. Hän oli hiljaa lähennyt ruhtinatar Mariaa, suuteli sitte tämän päätä ja rupesi itkemään. Ruhtinatar Maria katsahti häneen. Kaikki entiset kolahdukset hänen kanssaan muistuivat ruhtinatar Marian mieleen, muistui sekin, miten *hän* oli viime aikoina muuttunut m:lle Bourienneelle, ei sietänyt nähdä tätä ja mitenkä väärin hän oli siis sydämessään soimannut m:lle Bouriennea. "Ja minunko, minunko tosiaan, joka toivoin hänen kuolemaansa, on tuomittava ihmisiä!" ajatteli hän.

Ruhtinatar Marian mieleen kuvastui elävästi m:lle Bourienneen asema, kun tämä oli viime aikoina elänyt erillään hänen seurastaan, mutta samalla ollut riippuvainen hänestä. Ja hänen kävi häntä sääli. Ruhtinatar Maria katsahti häneen lempeän kysyvästi ja ojensi kätensä. M:lle Bourienne rupesi samassa itkemään, suutelemaan ruhtinattaren kättä ja puhumaan tätä kohdanneesta surusta, johon hänkin otti osaa. Hän puhui siitä, että ainoana lohtuna hänen surussaan oli se, että ruhtinatar salli jakaa sen hänen kanssaan. Hän puhui, että kaikkien entisten väärinkäsitysten täytyi nyt hävitä suuren surun vaikutuksesta, että hän tuntee itsensä puhtaaksi kaikkien edessä ja että *hän* näkee sieltä hänen rakkautensa ja kiitollisuutensa. Ruhtinatar kuunteli häntä käsittämättä hänen sanojaan, vaan silloin tällöin katsahtaen häneen ja kuunnellen hänen äänensä kaikua.

— Teidän asemanne on kahdenkertaisesti kauheaa, rakas ruhtinatar — sanoi m:lle Bourienne hetken vajettuaan. — Minä ymmärrän, ettette ole voineet ettekä voi ajatella itseänne, mutta minun rakkauteni pakottaa minut sen tekemään... Kävikö Alpatitsh teidän luonanne? Puhuiiko hän teille lähdöstä? — kysyi hän.

Ruhtinatar ei vastannut. Hän ei käsittänyt, kenen oli lähdettävä ja mihin.

— Tiedättekö, *chère Marie*, — sanoi m:lle Bourienne, — tiedättekö, että olemme vaarassa, että ranskalaisia on ympärillämme. Matkustaminen on nyt vaarallista. Jos lähdemme matkalle, joudumme melkein varmasti vangiksi ja Herra ties...

Ruhtinatar Maria katsoi ystävättäreensä eikä käsittänyt tämän puhetta.

— Ah, jospa ken tietäisi, miten minusta nyt on kaikki samantekevää, — sanoi hän. — En millään muotoa tahtoisi lähteä *hänen* luotaan... Alpatitsh kertoi mulle jotain matkasta... Puhelkaa hänen kanssaan, minä en kykene en kerrassaan mihinkään...

— Minä olen puhellut hänen kanssaan. Hän toivoo, että huomenna joudumme lähtemään, mutta minä luulen, että nyt olisi parasta pysyä täällä, — sanoi m:lle Bourienne. — Sillä olisihan teidänkin mielestänne, *chère Marie*, kauheaa joutua matkalla sotamiesten tai kapinoivien talonpoikien käsiin.

M:lle Bourienne otti käsipussistaan ranskalaisen kenraalin Rameaun julistuksen (paperi ei ollut tavallista venäläistä paperia), jossa sanottiin, etteivät asukkaat pakenisi kodeistaan ja että ranskalaiset viranomaiset tulevat osottamaan heille kaikkea suojelusta. Hän antoi paperin ruhtinattarelle.

— Minun mielestäni olisi parasta kääntyä tuohon kenraaliin, — sanoi m:lle Bourienne, — ja minä olen varma siitä, että teitä kohdellaan kaikella kunnioituksella.

Ruhtinatar Maria luki paperin ja kyyneleetön itku värisytti hänen kasvojaan.

— Kenen kautta olette saaneet tämän? — kysyi hän.

— Luultavasti on saatu tietää nimestäni, että olen ranskalainen, — vastasi m:lle Bourienne punastuen.

Ruhtinatar Maria nousi paperi kädessä ikkunan äärestä, läksi kalpein kasvoin huoneesta ja meni ruhtinas Andrein entiseen kabinettiin.

— Dunjasha, kutsukaa luokseni Alpatitsh, Dronushka tai kuka tahansa! — sanoi ruhtinatar. — Ja sanokaa Amalia Karlovnalle, ettei hän tulisi minun luokseni, — lisäsi hän kuultuaan m:lle Bourienneen äänen. — Joutuin matkaan! Mitä pikemmin matkaan! — puheli ruhtinatar kauhuissaan ajatuksesta, että hän voisi joutua ranskalaisten käsiin.

"Jos ruhtinas Andrei tietäisi, että hän on ranskalaisten vallassa! Että hän, ruhtinas Nikolai Andrejevitsh Bolkonskin tytär, pyytäisi herra kenraali Rameaun osottamaan hänelle suojelustaan ja käyttäisi hyväkseen ranskalaisen kenraalin hyväntahtoisuutta!" Tämä ajatus sai hänet kauhistumaan, pani hänet vapisemaan, punastumaan ja tuntemaan niin syvää vihaa ja ylpeyttä, ettei hän ollut koskaan moista kokenut. Kaikki se, mikä hänen asemassaan oli raskasta ja varsinkin loukkaavaa, välähti elävästi häneen mieleensä. "Ne, ranskalaiset asettuvat tähän taloon; herra kenraali Rameau ottaa ruhtinas Andrein kabinetin; rupeavat huvikseen selaillemaan ja lukemaan hänen kirjeitään ja paperiaan. M:lle Bourienne *lui fera les honneurs de* Bogutsharovo. Minulle annetaan armosta pieni huone. Sotamiehet repivät isän tuoreen haudan riistääkseen hänen kunniamerkkinsä. He kertovat minulle voitoistaan venäläisistä, osottavat teeskenneltyä osanottoa suruuni"... ajatteli ruhtinatar Maria, ei kuitenkaan omilla ajatuksillaan, vaan tuntien itsensä velvolliseksi ajattelemaan itsensä puolesta isänsä ja veljensä ajatuksilla. Hänestä itsestään oli samantekevää, jäipä hän minne tahansa ja kävipä hänen miten kävikään, mutta samalla tunsii hän olevansa isävainajansa ja ruhtinas Andrein edustaja. Sen vuoksi hän tahtomattaan ajatteli heidän ajatuksillaan ja tunsii heidän tunteillaan. Mitä he sanoisivat ja tekisivät nyt, sen tunsii hän nyt välttämättömäksi tehdä. Ruhtinas Andrein kabinettiin mentyään hän koetti asettua veljensä ajatuskannalle ja miettiä asemaansa.

Elämän vaatimukset, joiden hän oli luullut hautautuneen isänsä kanssa, nousivat yhtäkkiä ja aavistamattoman voimakkaina ruhtinatar Marian eteen ja ne valtasivat hänet kokonaan.

Mielenliikutuksesta punaisena hän käveli huoneessa edestakasin vaatien puheilleen milloin Alpatitshia, milloin Mihail Ivanovitshia, milloin Tihonia, milloin Dronia. Dunjasha, lapsenhoitaja ja palvelustytöt eivät voineet sanoa mitään siitä, missä määrin oli perää m:lle Bouriennen puheissa. Alpatitsh ei ollut kotona, hän oli mennyt viranomaisen luo. Arkkitehti Mihail Ivanovitsh, jonka ruhtinatar Maria kutsutti puheilleen ja joka ilmestyi hänen luokseen unisin silmin, ei osannut sanoa sinne eikä tänne. Vanha kamaripalvelija Tihon, jonka kasvot olivat kuihtuneet ja kuopahtaneet ja joilla oli lähtemättömän surun leima, vastasi kaikkiin ruhtinatar Marian kyselyihin: "ymmärrän" ja hädintuskin jaksoi hillitä itkuaan ruhtinattareen katsoessaan.

Viimein tuli huoneeseen kunnanvanhin Dron ja tehtyään ruhtinattarelle syvän kumarruksen jäi seisomaan pihtipieleen.

Ruhtinatar Maria astui hänen luokseen.

— Dronushka, — sanoi ruhtinatar, joka näki hänessä totisen ystävän, saman Dronushkan, joka oli joka kerran Vjasman markkinoilta tuonut hänelle erinomaisia rinkilöitä. — Dronushka, nyt onnettomuutemme jälkeen... — alkoi hän, vaan vaiken, kun ei jaksanut puhua enempää.

— Kaikki olemme Jumalan kädessä, — sanoi Dron huoaten.

He olivat hetken vaiti.

— Dronushka, Alpatitsh on lähtenyt jonnekin eikä minulla ole kenen puoleen kääntyisin. Onko totta, kuten minulle on kerrottu, etten voi matkustaa pois.

— Miksette voisi, teidän ylhäisyytenne voi kyllä matkustaa, — sanoi Dron.

— Minulle on sanottu, että vihollisen tähden on vaarallista. Minä en, veikkonen, kykene mihinkään, en käsitä mitään eikä ketään ole kanssani. Tahtoisin välttämättömästi lähteä matkalle tänä yönä tai aikaseen huomenaamulla.

Dron oli ääneti. Hän vilkasi kulmiensa alta ruhtinatar Mariaan.

— Ei ole hevosia, — sanoi hän, — puhuin siitä jo Jakof Alpatitshillekin.

— Miksi ei ole? — kysyi ruhtinatar.

— Kaikki on Jumalan rangaistuksen tähden, — vastasi Dron. Ne hevoset, mitä oli, vietiin sotaväkeen ja muut ovat kuolleet, semmoinen on nyt vuosi. Vähät hevosia syöttämään, kunhan ei itse nälkään kuolisi! Kolmin päivin saavat syömättä värjöttää. Ei ole mitään, kaikki ovat köyhtyneet.

Ruhtinatar Maria kuunteli tarkkaavasti, mitä Dron hänelle puhui.

— Ovatko kaikki köyhtyneet? Eikö ole leipää? — kysyi hän.

— Nälkään ovat monet ihmisetkin kuolleet, — sanoi Dron, — vieläkö sitte hevosia...

— No miksi et ole mitään puhunut, Dronushka? Voihan auttaa. Teen kaikki, minkä voin...

Ruhtinatar Mariasta oli kauheaa ajatella, että nyt, tällaisena hetkenä, jolloin hänen sydäntään ahdisti katkera murhe, voi olla rikkaita ja köyhiä ja etteivät rikkaat voineet auttaa köyhiä. Hän muisti hämähästi kuulleensa puhuttavan, että on olemassa kartanon viljaa ja että sitä annetaan musikoille. Hän tiesi myöskin, ettei hänen isänsä eikä veljensä olisi kieltäytyneet auttamasta heitä. Hän vain pelkäsi jollain tavoin erehtyvänsä sanoissaan viljan jakamisesta, jonka hän tahtoi panna toimeen. Hän tunsu suurta iloa siitä, että hän sai tilaisuuden semmoiseen toimeen, jonka tähden häntä ei hävettänyt unohtaa suruaan. Hän rupesi tiedustelemaan Dronushkalta yksityiskohtia musikkojen puutteesta ja siitä, mitä oli kartanolla omaa Bogutsharovossa.

— Taitaahan meillä olla tallella kartanon, veljen viljaa? — kysyi ruhtinatar.

— Kartanon vilja on kaikki säästössä, — sanoi Dron ylpeästi, — meidän ruhtinaamme ei käskenytt myydä.

— Anna se musikoille, anna niin paljon kuin he tarvitsevat, minä lupaan sen veljeni nimessä, — sanoi ruhtinatar Maria.

Dron ei vastannut mitään, vaan huokasi syvään.

— Jaa sinä heille se vilja, jos se heille riittää. Jaa kaikki. Minä käsken sinua veljeni nimessä ja sano heille että se, mikä on meidän, on myöskin heidän. Me emme sääli heiltä mitään. Sano heille niin.

Dron katsoi kiiluvain silmin ruhtinattareen sillä aikaa, kun tämä näin puheli.

— Erotu minut, matushka. Jumalan nimessä! käske ottamaan minulta avaimet, — pyysi hän. — Kaksikymmentäkolme vuotta olen palvellut enkä ole pahaa tehnyt, erota Jumalan nimessä!

Ruhtinatar Maria ei käsittänyt, mitä hän häneltä tahtoi ja miksi pyysi erottamaan itseään. Hän vastasi Dronille, ettei hän ollut milloinkaan epäillyt hänen uskollisuuttaan ja että hän on valmis tekemään kaikkensa hänen ja musikkojen hyväksi.

Tunnin kuluttua tämän jälkeen tuli Dunjasha ilmoittamaan ruhtinattarelle, että Dron oli saapunut ja kaikki musikat olivat kokoutuneet ruhtinattaren käskystä makasiinin luo tahtoen puhella neidin kanssa.

— Mutta enhän minä ole heitä kutsunut, — sanoi ruhtinatar, — minä vain sanoin Dronushkalle, että jakaisi heille viljaa.

— Käskekää Jumalan tähden, ruhtinatar matushka, ajamaan ne pois älkääkä menkö heidän luokseen. Kaikki on petosta, — puheli Dunjasha, — vaan kun Jakof Alpatitsh saapuu, sitte lähdetään matkalle, mutta älkää te suvaitko...

— Mikä petos? — kysyi ruhtinatar ihmeissään.

— Sitä en minä tiedä, mutta kuulkaa Herran nimessä minua. Tahi kysykää lapsenhoitajalta. Eivät kuulu suostuvan lähtemään teidän käskystä.

— Sinä taidat puhua muita asioita. Enhän minä ole milloinkaan käsenyt heitä lähtemään... — sanoi ruhtinatar Maria. — Kutsu Dronushka tänne.

Dron tuli ja vahvasti Dunjashan sanat: musikat olivat tulleet ruhtinattaren käskystä.

— Mutta enhän ole heitä kutsunutkaan, — sanoi ruhtinatar. — Sinä kai olet kertonut heille väärin minun sanani. Minähän sanoin vain, että olisit antanut viljaa.

Dron huokasi mitään vastaamatta.

— Jos käskette, niin he poistuvat, — sanoi hän.

— Ei suinkaan, minä lähden heidän luokseen, — sanoi ruhtinatar Maria.

Dunjashan ja lapsenhoitajan pyynnöstä välittämättä meni ruhtinatar ulkorapuille. Dronushka, Dunjasha, lapsenhoitaja ja Mihail Ivanovitsh kulkivat hänen perässään.

"Ne luulevat varmaankin, että olen tarjonnut heille viljaa sillä ehdolla, että he jäisivät paikoilleen, vaan itse läksisin tieheni hyläten heidät ranskalaisten käsiin", ajatteli ruhtinatar Maria. "Minä lupaan heille kuukauden muonan ja asunnot Moskovan läänissä. Olen vakuutettu, että Andrei uhraisi minun sijassani enemmänkin", ajatteli hän lähestyessään hämärässä rahvasjoukkoa, joka seisoi viljamakasiinin luona.

Joukko liikahti tiukempaan ryhmään ja päät paljastuivat nopeasti. Ruhtinatar Maria astui aivan heidän eteensä silmät maahan luotuina ja jalat helmuksiin sotkeutuen. Häneen suunnattiin niin monta erilaista nuorta ja vanhaa silmää ja hänen edessään oli niin paljon erilaisia kasvoja, ettei ruhtinatar nähnyt yksiäkään kasvoja erikseen ja tuntiessaan olevansa pakotettu yht'äkkiä puhumaan kaikkien kanssa ei hän tiennyt miten olla. Mutta äskeinen tietoisuus siitä, että hän on isänsä ja veljensä edustaja, loi häneen taas miehuutta ja hän alkoi rohkeasti puhua.

— Minua suuresti ilahduttaa, että tulitte, — alkoi ruhtinatar silmiään nostamatta ja tuntien, että hänen sydämensä löi nopeasti ja ankarasti. — Minulle kertoi Dronushka, että sota on syössyt teidät kurjuuteen. Se on meidän yhteinen surumme enkä minä sääli mitään auttaakseni teitä. Olen itse lähdessä, koska täällä on vaarallista ... ja vihollinen on lähellä ... koska... Minä annan teille kaikki, ystäväni, ja pyydän teitä ottamaan kaiken, kaiken viljamme, ettette puutetta näkisi. Vaan jos teille on sanottu, että minä annan teille viljaa sillä ehdolla, että teidän olisi jäätävä paikoillenne, niin ei se ole totta. Päinvastoin pyydän teitä lähtemään kaikkine tavaroinenne lähelle Moskovaa ja siellä otan asiakseni ja lupaan teille, ettette tule puutetta kärsimään. Te tulette saamaan sekä kodin että viljaa.

Ruhtinatar pysähtyi. Joukosta kuului vaan huokauksia.

— Minä en tee tätä teille omassa nimessäni, — jatkoi ruhtinatar, — vaan isä vainajani nimessä, joka oli teille hyvä herra ja veljeni ja hänen poikansa puolesta.

Hän pysähtyi taas. Ei kukaan keskeyttänyt hänen äänettömyyttään.

— Surumme on yhteinen ja kantakaamme se yhteisesti. Kaikki, mikä on minun, on myöskin teidän, — sanoi hän silmäillen hänen edessään seisovia kasvoja.

Kaikki silmät katsoivat häneen yhtäläisin ilmein, jonka merkitystä hän ei voinut ymmärtää. Oliko se uteliaisuutta, uskollisuutta, kiitollisuutta tai pelkoa ja epäluottamusta — yksi ja yhteinen oli kuitenkin ilme, joka paistoi kaikkien kasvoilta.

— Hyvin tyytyväisiä olemme hyvydestänne, mutta kartanon viljoihin emme kajoa, — kuului ääni takaa.

— No, miksi ette? — kysyi ruhtinatar.

Kukaan ei vastannut, ja kun ruhtinatar Maria silmäili joukkoa, huomasi hän, että kaikkien silmät, joita hänen katseensa oli kohdannut, heti painuivat alas.

— Miksi ette tahdo? — kysyi hän uudelleen.

Ei kukaan vastannut.

Ruhtinattaren tuli vaikea olla tuosta äänettömyydestä. Hän koetti kohdata jonkun katseen.

— Miksi ette puhu? — kysyi ruhtinatar eräältä vanhalta ukolta, joka sauvan turvissa seisoi hänen edessään. — Sano, jos luulet, että jotain vielä on tarvis. Minä teen kaikki, — sanoi hän kohdattuaan tämän katseen.

Mutta ukko, aivankuin suuttuen tästä, painoi päänsä syvään ja virkkoi:

— Mitäs suostumista tässä on, emme tarvitse viljaa.

— Miksi hylkäisimme kaiken? Ei suostuta! Ei suostuta!... Ei tule mitään. Me säälimme sinua, vaan suostumusta et saa. Lähde itse, yksinäsi... — kuului joukosta eri tahoilta.

Ja taasen oli kaikkien kasvoilla yksi yhteinen ilme, mutta nyt se ei suinkaan ollut uteliaisuuden eikä kiitollisuuden, vaan suuttuneen päättäväisyyden ilme.

— Te ette ehkä ole ymmärtäneet minua, sanoi ruhtinatar Maria surullisesti hymyillen. — Miksi ette halua lähteä? Minä lupaan kodin ja ravinnon. Vaan täällä vihollinen tuho teidät...

Mutta hänen äänensä tukehtui joukon ääniin.

— Meidän suostumustamme ei tule, tuhotkoon! Emme ota viljaasi, ei suostuta!

Ruhtinatar Maria koetti taas saavuttaa jonkun katsetta joukosta, mutta ei ainoakaan silmät katsoneet häneen. Hänen tuli outo ja vaikea olla.

— Kylläpä osaa opettaa! Että ei muuta kuin ota ja lähde! Hylkää kodit ja konnut ja mars vankeuteen! Vai niin! Kyllä minä muka viljaa annan! — kuului ääniä joukosta.

Ruhtinatar Maria läksi apein mielin joukosta ja meni sisään. Sanottuaan vielä kerran Dronille, että huomiseksi on saatava hevosia, hän poistui huoneeseensa ja jäi yksin ajatustensa seuraan.

XII.

Kotvan istui ruhtinatar Maria tänä yönä avoimen ikkunan edessä huoneessaan kuunnellen musikkojen puhelun sorinaa, jota kuului kylästä, mutta hän ei ajatellut heitä. Hän tunsi, että mieltipä hän heidän kohtaansa kuinka paljon tahansa, ei hän heitä ymmärtäisi. Yksi asia jännitti hänen ajatuksiaan ja se oli hänen surunsa, joka nyt, sen jälkeen kuin tämän elämän huolet olivat katkaisseet siltä kären, oli siirtynyt menneisyyden piiriin. Nyt hän jo kykeni liikkumaan muistojen mailla, kykeni itkemään ja saattoi rukoilla. Auringon laskettua oli tuuli tauonnut. Yö oli hiljainen, raikas. Kahtatoista käydessä alkoi puheen sorina heiketä. Lauloi kukko. Lehmuksien latvuksien takaa pilkisti täysikuu. Kasteen valkea, vilpoinen sumuharso alkoi nousta ja kylä ja kartano vaipui hiljaisuuden helmaan.

Äskeisen menneisyyden — isän sairauden ja viimeisten hetkien — kuvia väikkyi yksi toisensa perään hänen mielessään. Ja murheen samentamin ilontuntein hän pysähtyi näihin kuviin, karkottaen kauhistuneena mielestään vain yhden ainoan kuvan isänsä kuolemasta, jota hän — hän tunsi sen — ei jaksanut elää muistossaan tänä hiljaisena, salaperäisenä yön hetkenä.

Milloin kuvastui hänen mieleensä se hetki, jolloin isä oli saanut halvauksen ja häntä talutettiin kainaloista Lisijagorin puutarhassa ja jolloin hän sopersi jotain jäykistyneellä kielellään, tempoi harmaita kulmakarvojaan ja levottoman arasti katsoi häneen.

"Hän halusi jo silloinkin sanoa minulle samaa, mitä hän mulle puhui kuolinpäivänään", ajatteli hän. "Hän ajatteli aina samaa, jota hän minulle puhui". Ja nyt muistui hänen mieleensä yksityiskohtiaan myöten se yö Lisijagorissa — yö, jonka edellisenä päivänä halvaus oli tapahtunut — jolloin ruhtinatar Maria onnettomuutta aavistaen jäi vastoin isänsä tahtoa tämän luo eikä lähtenyt matkalle. Sinä yönä hän ei ollut nukkunut, oli varpaillaan hiipinyt alas isänsä huoneen ovelle ja kuunnellut tämän puhelua. Raukein äänin oli isä puhellut Tihonin kanssa. Oli puhellut jotain Krimistä, lämpimistä öistä, keisarinnasta. Hänen mielensä oli nähtävästi tehnyt pakista. "Vaan miksi hän ei kutsunut minua? Miksei hän sallinut minun olla Tihonin sijasta puhelemassa?" ajatteli ruhtinatar Maria. "Nyt hän ei enää sano kenellekään, mitä hänen sydämellään silloin oli. Ei koskaan enää palaja minulle eikä hänelle tuo hetki, jolloin hän olisi tyhjentänyt mielestään kaiken sen, joka sieltä pyrki ulos ja minä olisin häntä kuunnellut ja ymmärtänyt. Miksi en silloin mennyt hänen huoneeseensa?" ajatteli hän. "Ehkä hän silloin olisi sanonut juuri sen, mitä hän sanoi kuolinpäivänään. Olihan hän Tihonin kanssa puhellessaan pari kertaa kysynyt minua. Hän halusi nähdä minua ja minä seisoin oven takana. Surullista ja raskasta oli hänen keskustella Tihonin kanssa, joka ei häntä ymmärtänyt. Muistan, kun hän kertoi Tihonille Liisasta kuin elävästä ihmisestä — hän oli unohtanut, että Liisa oli kuollut — ja Tihon oli huomauttanut, että Liisaa ei enää ollut. Silloin oli hän ärjäissyt kovasti: 'jumalani!' Miksi en silloin mennyt sisään? Mitäpä hän olisi minulle tehnyt? Mitä minä olisin kadottanut? Mahdollista, että hän olisi silloin tyyntynyt ja sanonut minulle tuon sanan." Ja ruhtinatar mainitsi ääneen sen hellän sanan, jonka isä oli hänelle sanonut kuolemansa edellä. "Rakkaani!" toisti ruhtinatar tuon sanan ja purskahti kyyneliin, jotka kevensivät sydäntä. Hänen silmiinsä kuvastuivat isän kasvat. Vaan eivät ne kasvat, jotka hän tunsi siitä pitäen, kun hän muisti itseään ja jotka hän aina näki kaukaa, vaan ne kasvat, arat ja väsyneet, jotka hän kumartuen lähelle isän suuta paremmin kuullakseen hänen sanansa ensi kerran näki läheltä kaikkine ryppyineen ja yksityiskohtineen.

"Rakkaani", toisti ruhtinatar Maria.

"Mitä hän ajatteli, kun tuon sanan sanoi? Mitä hän ajattelee nyt?" nousi äkkiä ruhtinattaren mieleen kysymys ja vastaukseksi siihen näki hän edessään isänsä se ilme kasvoilla, joka hänellä oli ollut ruumisarkussa levätessään liinalla käärityin päin. Ja se kammo, joka oli silloin hänet vallannut, kun hän oli isäänsä koskenut ja tullut vakuutetuksi siitä, ettei siinä ollutkaan hänen isänsä, vaan jotain salaperäistä ja vastenmielistä, valtasi hänet nytkin. Hän halusi ajatella muuta, halusi rukoilla, vaan ei voinut tehdä mitään. Suurin, avoimin silmin hän tähysteli kuutamoa ja varjoja, odotti joka tuokio näkevänsä isän kalmankasvat ja tunsi, että hiljaisuus, joka vallitsi talon ympärillä ja talossa, kahlitsi hänet paikoilleen.

— Dunjasha! — kuiskasi hän. — Dunjasha! — kirkasi hän hurjasti ja riistäydyttyään irti hiljaisuuden syleilystä hän läksi juoksemaan palvelijattarien huonetta kohti, josta häntä vastaan riensi lapsenhoitaja ja palvelustyttöjä.

XIII.

17 p:nä elokuuta läksivät Rostof ja Iljin vankeudesta äsken palanneen Lavrushkan ja lähettihusarin seurassa majailupaikastaan Jankovasta, joka oli 15 virstan päässä Bogutsharovosta, ratsastelemaan koetellakseen Iljinin ostamaa uutta hevosta ja tiedustellakseen, olisiko kylistä saatavissa heiniä.

Bogutsharovo oli ollut kolme viime päivää kahden vihollisarmeijan välissä siten, että sinne voi yhtä helposti pistäytyä niin venäläisten jälkijoukkojen kuin ranskalaisten etujoukkojenkin puolelta. Sen vuoksi halusi Rostof huolellisena eskadroonan päällikkönä ehtiä ennen ranskalaisia hankkimaan muonaa, jota vielä Bogutsharovossa oli.

Rostof ja Iljin olivat mitä parhaimmalla tuulella. Matkalla Bogutsharovoon, ruhtinaalliselle maatilalle, jossa he toivoivat tapaavansa suuren palveluskunnan ja sieviä tyttöjä, utelivat he milloin Lavrushkalta Napoleonista ja nauroivat hänen jutuilleen, milloin ajoivat kilpaa Iljinin hevosen tapoja tunnustellen.

Rostof ei tiennyt eikä voinut ajatellakaan, että se kylä, jonne hän oli menossa, oli sen saman Bolkonskin maatilaa, joka oli ollut hänen sisarensa sulhanen.

Rostof ja Iljin laskivat vielä yhden kerran ratsunsa kilpaan pitkin Bogutsharovon edustalla olevaa loivaa rinnettä. Rostof pääsi edelle ja nelisti ensimmäisenä Bogutsharovon kylän kadulle.

— Sinä pääsit edelle, — sanoi hiestä punehtunut Iljin.

— Koko ajanhan minä olin edellä, niityllä olin ja täällä, — vastasi Rostof silittäen vahtoutunutta donilaistaan.

— Minäpä olisin tällä ranskalaisellani, teidän ylhäisyytenne, — sanoi Lavrushka takaapäin, nimittäen ranskalaiseksi valjastamansa, — päässyt edelle, vaan en ilennyt häpäistä.

He ajoivat käyden erään makasiinin luo, jonka edessä seiso i suuri joukko musikkoja.

Muutam t musikoista paljastivat päänsä, muutam t katsoivat tulijoihin lakit päässä. Kaksi vanhaa, pitkää musikkaa, joilla oli ryppyiset kasvot ja harvat parrat, tuli ulos kapakasta iloisin naamoin ja laulaen jotain kömpelöä laulua lähenivät upseereja.

— No, pojat! — sanoi Rostof naurahtaen. — Onkos heiniä?

— Ihan yhtänäköisiä... — sanoi Iljin.

— Ilo-oo-hoi-se-e-essa see-e-u-uu... — veteli toinen musikka iloisin naamoin.

Eräs musikka tuli joukosta Rostovin luo.

— Kumpiakos te olette? — kysyi musikka.

— Ranskalaisia, — vastasi Iljin piloillaan. — Ja tämä tässä on itse Napoleon, — lisäsi hän osottaen Lavrushkaan.

— Venäläisiä taidatte olla? — uudisti musikka kysymyksensä.

— Onkos paljokin teikäläistä voimaa täällä? — kysyi eräs toinen pienenl äntä musikka lähestyen upseereja.

— Paljon, paljon, — vastasi Rostof. — Mitäs te olette tänne kokoontuneet? — lisäsi hän. — Onko juhla?

— Ukkoset ovat kokoontuneet kunnan asioissa, — vastasi musikka poistuen hänen luotaan.

Herraskartanolta tulevalla tiellä näyttäytyi kaksi naista ja mies, jolla oli valkea lakki päässä. Nämä tulivat upseereja kohti.

— Punapukuinen on minun! Muut ei saa houkutella! — sanoi Iljin huomattuaan, että Dunjasha juoksi suoraapäätä hänen luokseen.

— Meikäläisen pojan se on! — virkkoi Lavrushka silmää iskien Iljinille.

— No, kaunottareni, mistä kysymys? — sanoi Iljin hymyillen.

— Ruhtinatar käski kysymään, mitä rykmenttiä te olette ja mikä teidän nimenne on.

— Tämä on kreivi Rostof, eskadroonapäällikkö, vaan minä olen teidän nöyrin palvelijanne.

— See-eu-raa-assa... — veteli humalainen musikka iloisin naamoin ja Iljiniin katsoen, joka puheli tytön kanssa. Kohta Dunjashan jälestä tuli Rostovin luo Alpatitsh, joka jo hyvän matkan päässä oli ottanut lakin päästään.

— Uskallan häiritä teitä, herra upseeri, — sanoi hän kunnioittavasti, mutta suhteellisen halveksuvasti upseerin nuoruuden tähden ja työntäen kätensä povelleen.

— Minun herrattareni, tämän kuun 15 p:nä kuolleen kenraali-ylipäällikkö ruhtinas Nikolai Andrejevitsh Bolkonskin tytär, joka on joutunut ikävään asemaan noiden ihmisten raakamaisen käytöksen tähden — hän viittasi musikoihin — pyytää teitä käymään luonaan... Ettekö suvaitseisi,

— sanoi Alpatitsh surullisesti hymähtäen, — siirtyä vähän syrjemmä, sillä muuten ei oikein sovi, kun...

Alpatitsh osotti kahteen musikkaan, jotka vilhuivat hänen takanaan kuin paarmat hevosen pelissä.

— Aa! Alpatitsh... Jakof Alpatitsh... Hoo, suo anteeksi Herran nimessä! — puhelivat hänelle musikat iloisin naamoin.

Rostof katsahti päihtyneisiin musikkoihin ja hymähti.

— Tai ehkä tuo huvittaa teidän armoanne? — virkkoi Jakof Alpatitsh arvokkaan näköisenä ja osottaen vapaalla kädellään ukkoihin.

— Mitäs huvia siitä olisi? — virkkoi Rostof ja siirtyi etemmä. — Mistä on kysymys? — kysyi hän.

— Uskallan ilmottaa teidän armollenne, että tšekäläinen raaka rahvas ei tahdo laskea neitiä lähtemään maatilalta ja uhkaa riisua hevoset vaunujen edestä, niin että aamusta asti on kaikki ollut valmista, vaan ruhtinatar ei pääse lähtemään.

— Se on mahdotonta! — huudahti Rostof.

— Minulla on kunnia puhua teille aivan puhdasta totta, — vakuutti Alpatitsh.

Rostof laskeutui satulasta ja jätettyään hevosensa husarin huostaan, läksi Alpatitshin kanssa talolle kysellen tältä mennessä asian yksityiskohtia. Ruhtinattaren eilen tekemä viljatarjous musikoille ja hänen keskustelunsa Dronin ja kokouksen kanssa olivat tosiaankin pilanneet asian siinä määrin, että Dron oli lopullisesti luovuttanut avaimet, yhtynyt musikkoihin eikä ollut tullut Alpatitshin pyynnöstä saapusalle ja että kun ruhtinatar oli aamulla käskenyt valjastaa hevoset lähteäkseen liikkeelle, olivat musikat tulleet suurella joukolla makasiinin luo ja lähettäneet sanomaan, ettei saanut lähteä ja että he riisuvat hevoset. Alpatitsh oli mennyt puhelemaan heidän kanssaan, mutta hänelle oli vastattu (eniten oli puhunut Karp, Dron ei ollut tullut näkyviin joukosta), ettei ruhtinatarta saanut laskea, koska muka oli semmoinen käsky annettu. Vaan jos ruhtinatar jää paikoilleen, palvelevat he häntä entiseen tapaan ja tottelevat kaikessa.

Sinä hetkenä, jolloin Rostof ja Iljin olivat ajaneet tietä myöten, oli ruhtinatar Maria lapsenhoitajan, palvelustyttöjen ja Alpatitshin epuutuksesta välittämättä käskenyt valjastamaan hevoset ja aikonut lähteä. Mutta kun oli huomattu ratsumiesten läheneminen, joita luultiin ranskalaisiksi, olivat kyytimiehet livistäneet tiehensä ja talossa syntyi naisten parku.

— Batjushka! Oma isämme! Jumala sinut lähetti! — kuului ihastuneita ääniä, kun Rostof astui eteisen läpi.

Ruhtinatar Maria istui sinä hetkenä, jolloin Rostof saatettiin hänen luokseen, masentuneena ja voimattomana salissa. Hän ei jaksanut käsittää, ken tulija oli, mitä varten tuli ja miten hänen itsensä käy. Vaan huomattuaan tulijalla venäläiset kasvot ja pitäen häntä tavasta, jolla hän oli astunut sisään, ja hänen ensimmäisistä lausumistaan sanoista oman maan miehenä, loi ruhtinatar Maria häneen syvän, säteilevän katseensa ja alkoi puhua katkonaisella, mielenliikutuksesta väräjäväällä äänellä. Rostovista tuntui tämä kohtaus jonkunverran romanttiselta. "Turvaton, surun murtama neito, joka on jätetty oman onnensa nojaan raakojen, kapinallisten musikkojen käsiin! Ja mikä kohtalon oikku onkaan heittänyt minut tänne!" ajatteli Rostof ruhtinatarta kuunnellessaan ja häneen katsoessaan. "Mikä lempeys ja jalous hänen piirteissään ja sanoissaan!" ajatteli hän kuunnellessaan ruhtinattaren arkaa kertomusta.

Kun ruhtinatar alkoi kertoa, että kaikki oli tapahtunut hänen isänsä hautajaisten jälkeisenä päivänä, rupesi hänen äänensä värisemään. Hän käännähti hieman pois päin, vaan sitte, peläten, ettei Rostof millään tavalla luulisi hänen sanojensa tarkottavan liikuttaa Rostovin sydäntä, hän katsahti upseeriin kysyvän säikähtyneenä. Rostovin silmiin oli kiertynyt kyneleitä. Ruhtinatar Maria huomasi sen ja katsoi Rostoviin kiitollisena sillä säteilevällä katseellaan, joka pakotti unohtamaan hänen kasvojensa rumuuden.

— En kykene ilmaisemaan, ruhtinatar, miten onnelliseksi tunnen itseni siitä, että sattumalta jouduin tänne ja että olen tilaisuudessa osottamaan teille palvelustani, — sanoi Rostof nousten. — Suvaitkaa lähteä ja minä takaan teille kunniani kautta, ettei ainoakaan ihminen uskalla tuottaa teille ikävyyttä, jos vain sallitte, että lähden teitä saattamaan, — ja kunnioittavasti kumartaen, kuten kumarretaan naisille, joissa on kuninkaallista verta, hän suuntasi askeleensa ovelle.

Kunnioittavalla esiintymisellään Rostof aivan kuin osotti, että vaikka hän pitäisikin tuttavuutta ruhtinattaren kanssa onnena, ei hän halunnut käyttää hyväkseen ruhtinattaren onnetonta asemaa lähentyäkseen häntä.

Ruhtinatar Maria oivalsi tämän hienotunteisuuden ja pani sille suurta arvoa.

— Olen hyvin, hyvin kiitollinen, — sanoi ruhtinatar hänelle ranskaksi, — ja toivon, että kaikki se on ollut vain väärinkäsitystä ja ettei kukaan ollut siihen syysä. — Ruhtinatar herahti yht'äkkiä itkemään. — Suokaa minulle anteeksi, — sanoi hän.

Rostovin kasvot rypistyivät, hän kumarsi syvään vielä kerran ja läksi.

XIV.

— No, oliko kaunis? Ei veikkoseni, minun punapukuiseni se vasta jotain on ja Dunjasha on hänen nimensä...

Mutta katsahdettuaan Rostovin kasvoihin Iljin vaikenä. Hän huomasi, että hänen sankarinsa ja päällikkönsä ajatukset liikkuvat muissa maailmoissa.

Rostof katsahti vihaisesti Iljiniin ja läksi mitään virkkamatta astumaan nopein askelin kylään päin.

— Kyllä minä niille näytän, kyllä ne nyt saavat, rosvot, — puheli hän itsekseen.

Alpatitsh ehätti, minkä kerkesi Rostovin perästä ja saavuttikin hänet viimein.

— Minkä päätöksen olette suvainneet tehdä? — kysyi hän päästyään Rostovin rinnalle.

Rostof pysähtyi ja nyrkkiään puristellen pysähtyi uhkaavin katsein Alpatitshin eteen.

— Päätöksen? Minkä päätöksen? Vanha varis! — ärjyi Rostof. — Miten olet hoitanut tehtäväsi? Häh? Musikat kapinoivat, vaan sinä et kykene estämään! Sinä itse olet petturi! Kyllä minä tuommoiset tunnen, nylene joka ikisen... — ja aivan kuin peläten tuhlaavansa tyhjän päiten vihansa leimut hän jätti Alpatitshin ja läksi nopeasti edelleen.

Tukahdutettuaan loukkauksen tunteen koetti Alpatitsh juoksujalassa pysytellä Rostovin jälissä ja puheli hänelle omia ajatuksiaan. Hän sanoi, että musikat olivat paatunutta, uppiniskaista väkeä, että tällä hetkellä olisi hyvin varomatonta ryhtyä *vastarintaan* ilman sotilasjoukkuetta ja että parasta taitaisi olla lähettää ensin noutamaan semmoinen.

— Kyllä minä niille näytän sotilasjoukkueen ja vastarinnan... — murisi Nikolai mielettömänä ja lähättäen järjettömästä, eläimellisestä vihasta sekä halusta saada purkaa vihansa vimma.

Ollenkaan ajattelematta, mitä hän oikeastaan tekisi ja itsetiedottomasti hän kulki nopein, päättävien askelin väkijoukkoa kohti. Ja kuta lähemmä hän saapui, sitä enemmän alkoi Alpatitshista tuntua, että hänen varomaton menettelynsä saattaa viedä hyvin tuloksiin. Samoin tuntui myöskin musikoista, jotka katsoivat Rostovin nopeaa ja rohkeaa tuloa ja päättäviä, tuimiam kasvoja.

Sen jälkeen kun husarit olivat tulleet kylään ja Rostof oli mennyt ruhtinattaren luo, oli väkijoukossa tapahtunut hajaannus ja syntynyt eripuraisuutta. Muutamat musikat alkoivat puhella, että tulijat olivat venäläisiä ja kunhan ne vain eivät loukkautuisi siitä, ettei neitiä oltu laskettu lähtemään. Dron oli myöskin tätä mieltä, mutta niin pian kun hän oli ilmaissut ajatuksensa, hyökkäsi Karp ja useita muita musikoita entisen kylänvanhimman kimppeen.

— Vähäkö sinä vielä olet kyläkuntaa kaluamalla kalunnut? — huusi Karp hänelle. — Sinua se ei liikuta yhtään. Sinä piilotat hyvyytesi ja viet pois, vaan meidän kotimme saavat jäädä hävityksen jalkoihin. Mitäs sinä siitä välität!

— Kun on sanottu, että järjestyksen pitää olla, niin sen pitää olla. Ei askeltakaan minnekään, ei hiventäkään liikuttaa eikä kulettaa pois ja sillä hyvä! — huusi eräs toinen.

— Omaa poikaasi kävi sääli, vaikka vuoro oli hänen, — virkkoi yht'äkkiä eräs pieni äijä vihaisena Dronille, — vaan minun Vanjkani sotaan lähetit. Kuolema tässä on edessä!

— Kuolema on edessä!

— Kunnasta en ole luopunut, vaan sen puolta pidän, — virkkoi Dron.

— Vai puolta pidät! Mikäs vatsasi on pullistanut?

Vielä puhui kaksi musikkaa omiaan. Niin pian kuin Rostof oli tullut joukon eteen Iljinin, Lavrushkan ja Alpatitshin seuraamana, astui Karp esiin sormet vyön alle työnnettyinä ja suu hymyn kierteessä. Dron vetäytyi sitä vastoin takariveihin ja ukot painautuivat kiinteämmäksi ryhmäksi.

— Kuka teistä on kylän vanhin? — kiljasi Rostof ollessaan vielä hyvän matkan päässä joukosta.

— Kylänvanhinko? Mitäs te hänellä teette? — kysyi Karp.

Samassa lennähti lakki hänen päästään ja pää nyrjähti kallelleen voimakkaasta iskusta.

— Lakit pois päästä, petturit! — kaikui Rostovin jymeä ääni. — Missä on kylän vanhin? — kiljui hän vimmatusti.

— Vanhinta, vanhinta tahtoo... Dron Saharitsh, teitä kutsutaan, — kuului sieltä täältä hätäisen nöyriä ääniä ja päät alkoivat paljastua.

— Me emme kapinoid, järjestystä vain valvomme, — virkkoi Karp ja takaapäin kuului samassa muutamia ääniä.

— Kun ukot ovat kerran päättäneet...

— Vai jupisemaan! Kapinoitsijat! Rosvot! Petturit! — karjui Rostof hurjasti ja tarttui Karpia ryntäisiin. — Sitokaa tämä mies! — huusi hän, vaikkei ollut muita sitoja kuin Lavrushka ja Alpatitsh.

Lavrushka juoksi kuitenkin Karpin luo ja tarttui häntä selkäpuolelta käsiin.

— Suvaitsetteko käskeä kutsumaan sotaväkeä mäen takaa? — kysäsi hän.

Alpatitsh kutsui nimeltä kahta musikkaa sitomaan Karpia. Musikat tulivat nöyrästi ja alkoivat riisua voitään.

— Missä kylän vanhin on? — ärjyi Rostof.

Kalpein, synkin kasvoin astui Dron esiin joukosta.

— Sinäkö olet kylän vanhin? Köysiin, Lavrushka! — huusi Rostof, niin kuin ei tämäkään käsky olisi

voinut kohdata vastustusta.

Ja kaksi musikkaa alkoi tosiaankin sitoa Dronia, joka aivan kuin auttaen näitä riisui oman vyönsä ja antoi sen heille.

— Kuulkaa nyt kaikki muut, mitä sanon, — virkkoi Rostof. — Hetipaikalla mars kotiinne ja varokaa, ett'ette päästä äännähdystäkään.

— Emmehän me mitään pahaa tehneet. Tyhmyyshän se sokaisi. Hullutusta alusta loppuun... Johan minä sanoin, että se on sopimatonta, — kuului toinen toistaan moitiskelevia ääniä.

— Enkö minä jo teitä varottanut, — virkkoi Alpatitsh päästyään taas täysiin oikeuksiinsa. — Ei se semmoinen kelpaa!

— Omaa tyhmyyttämme, Jakof Alpatitsh, — vastattiin ja ukot alkoivat hajaantua kylään kukin omalle taholleen.

Kumpikin sidottu musikka vietiin herraskartanoon. Kaksi juopunutta musikkaa hoipersi näiden jälestä.

— Hee, annahan kun vähän tirkistelen sinua! — sanoi toinen näistä Karpille.

— Ei sitä sillä tavalla sovi herroille pullikoida! Hölmö! — vakuutteli toinen.

Kahden tunnin kuluttua seisojien kuormarattaita Bogutsharovon kartanon pihalla. Musikat kantoivat nopeasti herrasväen tavaroita pihalle ja latoivat niitä kuormiin. Dron, joka oli ensin teljetty latoon, vaan laskettu sieltä pois ruhtinattaren käskystä, hääräili nyt pihalla ja komenteli musikoita.

— Älä pane sitä noin pahasti, — puheli eräs pitkä musikka pyörein, hymyilevin kasvoin ottaessaan sisäkön käsistä erään suuren lippaan. — Rahaa se tämäkin maksaa. Eihän sitä silleen saa viskata eikä köyden alle asettaa, se hankautuu. Enkä minä semmoista suvaitse. Vaan että kaikki olisi kunnollisesti ja laillisesti. Näin se pitää panna, kulin alle ja sitte peite päälle. No nyt se on hyvä.

— Kirjoja, kirjoja! — virkkoi eräs toinen mies, joka kantoi ruhtinas Andrein kirjastokaappeja. — Älä koske! Raskaita pahuukset ovat! Aimo jänkäleitä!

— On kirjoitettu, ei kylälty! — sanoi pyöreänaamainen musikka merkitsevästi silmää iskien ja osottaen päällimmäisinä oleviin sanakirjoihin.

Rostof, joka ei halunnut tartutella tuttavuuttaan ruhtinattareen, ei mennyt tämän luo, vaan jäi kylään odottamaan hänen lähtöään. Kun ruhtinatar Marian vaunut olivat saapuneet näkyviin, nousi Rostof ratsulleen ja saattoi häntä ratsain kahdentoista virstan päähän olevalle tielle, joka oli meidän joukkojemme hallussa. Eräessä majatalossa Jankovassa jätti hän hyvästit ruhtinattarelle ja uskalsi ensi kerran suudella hänen kättään.

— Minua aivan hävettää, — vastasi hän punastuen ruhtinatar Marialle, kun tämä ilmaisi hänelle kiitollisuutensa pelastuksestaan (kuten hän nimitti Rostovin tekoa), — kuka sotilas hyvänsä olisi tehnyt samoin. Jos meidän olisi sodittava vain musikkojen kanssa, emme laskisi vihollista niin pitkälle, — sanoi hän jostain syystä punastuen ja koettaen muuttaa puheenaihetta. — Olen onnellinen, että sain tilaisuuden tutustua teihin. Hyvästi, ruhtinatar, toivon teille onnea ja mielen rauhaa ja toivon tapaavani teidät onnellisemmissa oloissa. Ellette tahdo pakottaa minua punastumaan, niin pyydän, ettette kiittäisi minua.

Mutta vaikka ruhtinatar ei enää kiittänytään suullisesti, kiitti hän häntä kiitollisuutta ja hellyyttä sädehtivien kasvojen ilmeellä. Ruhtinatar ei voinut uskoa, ettei hänellä ollut syytä kiittää Rostovia. Päinvastoin oli hän aivan varma siitä, että jollei Rostovia olisi ollut, niin olisi hän ehdottomasti joutunut hukkaan kapinoitsevien musikkojen ja ranskalaisten tähden ja että *hän* oli hänen pelastuksensa tähden antautunut ilmeiseen ja kauheaan vaaraan. Epäilemätöntä oli sekin, että Rostof oli erittäin jalosydäminen mies, joka oli osannut ymmärtää hänen asemansa ja surunsa. Rostovin lempeät ja rehelliset silmät, joihin oli noussut kyyneleitä, silloin kun hän itse vesissä silmin oli puhellut hänen kanssaan kovasta kohtalostaan eivät lähteneet hänen mielestään.

Kun hän oli eronnut Rostovista ja jäänyt yksinään, oli ruhtinatar Maria yhtäkkiä tuntenut kyyneleitä silmissään ja samassa oli hän odottamatta kohdannut kummallisen kysymyksen, rakastaako hän Rostovia.

Vaikka ruhtinattaren osa matkan varrella ei ollut kadehdittava, huomasi Dunjasha, joka ajoi hänen kanssaan samoissa vaunuissa, että ruhtinatar usein pisti päänsä vaunujen ikkunasta ulos ja hymyili jollekin iloisen surullisest.

"Mitähän olisi, jos minä rakastuisin häneen?" ajatteli ruhtinatar Maria.

Niin paljon kuin häntä hävettikin tunnustaa itselleen, että hän oli ensinnä rakastunut mieheen, joka ehkä ei koskaan tulisi häntä rakastamaan, rauhoitti hän kuitenkin itseään ajatuksella, ettei sitä saisi kukaan eikä milloinkaan tietää ja ettei hän ole syyssä, jos kenellekään mitään virkkamatta rakastaisi elämänsä loppuun saakka sitä, johon hän oli rakastunut ensimmäisen ja viimeisen kerran.

Toisinaan ruhtinatar muisteli hänen katsettaan, osanottoaan ja sanojaan ja hänestä tuntui, ettei onni olisi aivan saavuttamattomissa. Ja niinä hetkinä huomasi Dunjasha, että ruhtinatar hymyillen katseli vaunujen ikkunasta.

"Miksi hänen piti tulla Bogutsharovoon ja tulla juuri tuona hetkenä!" ajatteli ruhtinatar. "Miksi piti hänen sisarensa erota ruhtinas Andreista?" Ja kaikessa tässä näki ruhtinatar Maria Sallimuksen tahdon.

Vaikutus, jonka ruhtinatar oli tehnyt Rostoviin, oli erittäin miellyttävä. Kun hän muisteli ruhtinatarta, valtasi hänet iloinen tunne ja kun toverit, saatuaan tietää hänen seikkailustaan Bogutsharovossa, laskivat pilaa siitä, miten hän heidän haussa ollessaan olikin siepannut yhden Venäjän rikkaimmista morsiamista, suuttui hän. Hän suuttui nimenomaan siitä, että ajatus naida hänen mielestään viehättävä, lempeä ruhtinatar Maria, oli useasti tunkeutunut hänen mieleensä vastoin hänen tahtoaan. Nikolai ei voinut ajatella itselleen parempaa puolisoa kuin ruhtinatar Maria oli, sillä tämä naimiskauppa olisi tehnyt hänen äitinsä kreivittären onnelliseksi ja parantanut hänen isänsä asiat sekä vielä — Nikolai tunsu sen — tehnyt onnelliseksi ruhtinatar Marian.

Mutta Sonja? Ja tehty lupaus? Tämän tähden juuri suuttui Rostof, kun hänelle tehtiin pilaa ruhtinatar Bolkonskajasta.

XV.

Kun Kutusof oli ottanut armeijojen päällikkyyden käsiinsä, johtui hänen mieleensä ruhtinas Andrei ja hän lähetti tälle käskyn tulla pääkortteeriin.

Ruhtinas Andrei saapui Tsarevo-Saimishtsheen samana päivänä ja samana hetkenä, jolloin Kutusof ensi kertaa tarkasti sotajoukkoja. Ruhtinas Andrei pysähtyi kylään pappilan pihaan, jossa ylipäällikön vaunut seisovivat ja istahti penkille porttipieleen odottamaan Hänen Armoaan, joksi kaikki nyt kutsuivat Kutusovia. Kentältä kylän takaa kuului milloin rykmenttien soittokuntien säveleitä, milloin lukemattomien äänien kiljuntaa, kun ne huusivat hurraata uudelle ylipäällikölleen. Portilla, noin 10 askeleen päässä ruhtinas Andreista, seisoi myöskin kaksi upseerinpalvelijaa, kuriiri ja hovimestari, jotka olivat tulleet siihen ruhtinaan poissaollessa päivää paistattamaan. Eräs mustanpuhuva, tuuheaviiksinen, pieni husari-everstiluutnantti ratsasti portille ja kysyi ruhtinas Andreihin katsahtaen, majailiko Hänen Armonsä tässä ja kohtako hän tulisi.

Ruhtinas Andrei vastasi, ettei hän kuulu Hänen Armonsä esikuntaan ja on myöskin äsken tullut. Husari-everstiluutnantti kääntyi koreapukuiseen palvelijaan ja ylipäällikön palvelija sanoi hänelle sillä erityisellä halveksivaisuudella, jolla ylipäällikköjen palvelijat tavallisesti puhuttelevat upseereja:

— Mitä? Hänen Armonsäko? Luultavasti saapuu kohta. Mitäs asiaa teillä olisi?

Husari-everstiluutnantti myhähti partaansa palvelijan esiintymistavan johdosta, laskeutui satulasta, heitti hevosensa saattajansa huostaan ja meni hieman kumarrettuaan Bolkonskin luo. Bolkonski siirrähti syrjemmä. Husari-everstiluutnantti istuutui hänen viereensä.

— Tekin taidatte odottaa ylipäällikköä? — alkoi hän puhella Bolkonskille. — Kaikki kuuluvat pääsevän puheille, Luojan kiitos. Hukassa olisi oltukin niistä makkaramestareista! Jermolof ei suotta pyrkinyt saksalaiseksi. Nyt taitavat venäläisetkin saada äänensä kuuluviin. Muuten, piru vieköön, ei olisi tiennyt, miten olisi käynyt. Yhä peräydyttiin, yhä peräydyttiin. Olettekos tekin saanut marssia? — kysyi hän.

— On täytynyt, — vastasi ruhtinas Andrei, — ottaa osaa ei ainoastaan peräytymiseen, vaan myöskin menettää peräytyessä kaikki, mikä on minulle ollut kallista, maatiloista ja kotitalosta ... sekä isästä puhumattakaan, joka kuoli surusta. Olen smolenskilainen.

— Aa? Oletteko Te ruhtinas Bolkonski? Erittäin hauska tutustua: everstiluutnantti Denisof, yleisemmin tunnettu nimellä Vaska, — sanoi Denisof puristaen ruhtinas Andrein kättä ja erityisen tarkasti häntä kasvoihin tähystäen. — Niin, olen kuullut, — virkkoi hän osaaottavasti ja hetken vajettuaan jatkoi: — Siinä se on nyt se skytialainen sota. Hyvähän se on sekin, mutt'ei niille, jotka saavat pelastaa oman nahkansa, miten taitavat. Ja te olette ruhtinas Andrei Bolkonski? — Hyvin hauskaa, ruhtinas, hyvin hauskaa tutustua, — lisäsi hän taas surullisesti hymyillen hänen kättään puristaen.

Ruhtinas Andrei tunsu Denisovin Natashan kautta, kun tämä oli kertonut ensimmäisestä sulhasestaan. Tämä muisto, yhtä katkera kuin suloinenkin, vei hänet niihin sairaloisiin tunnelmiin, jotka häntä eivät olleet vaivanneet enää pitkiin aikoihin, mutta jotka kuitenkin piilivät hänen sydämensä syvyydessä. Viime aikoina oli hän saanut kokea niin paljo yhtä ja toista muuta, oli nähnyt Smolenskin luovutuksen, käynyt Lisijagorissa, saanut äskettäin tietää isänsä kuolemasta, etteivät entiset muistot olleet kotvaan aikaan elpyneet eloon, ja jos joskus olivat elpyneet, ei niillä ollut entisen vaikutuksen voimaa. Ja Denisovillekin oli se muistojen sarja, jonka hänessä Bolkonskin nimi valveille viritti, kaukaista, runollista entisyyttä, jolloin hän illallisen ja Natashan laulun jälkeen oli tehnyt rakkautentunnustuksen viisitoista vuotiaalle tytölle. Denisof vain hymähti tuon ajan ja rakkautensa muistoille ja siirtyi heti siihen, joka nyt kuumasti hänen mieltään poltti. Se oli hänen sotasuunnitelmansa, jonka hän oli sommitellut peräytymisretken aikana etuvartioasemilla. Hän oli esittänyt sen Barclay de Tollylle ja oli nyt saapunut esittämään sitä Kutusoville. Suunnitelma perustui siihen, että ranskalaisten toimilinja oli liian laaja ja että sen sijaan tai yhteydessä sen kanssa, että olisi pidetty rintamaa toiminnassa ja siten koetettu sulkea tie ranskalaisilta, pitäisi kohdistaa vastarinta heidän liikeyhteytensä ehkäisemiseksi. Hän ryhtyi selittelemään ruhtinas Andreille suunnitelmaansa.

— He eivät jaksakaan pitää hallussaan koko linjaansa. Se on mahdotonta ja minä takaan, että katkaisen heidän yhteytensä. Antakoot minulle viisisataa miestä, niillä minä heidät murran ihan varmaan! Yksi sotatapa on partiosota.

Denisof nousi ylös ja käsillään viittoen selitti Bolkonskille suunnitelmaansa. Keskellä selitystä kuului armeijan tarkastuspaikalta huutoa, joka tällä kertaa oli hajanaisempaa, yleisempää ja sekottui soitonsäveliin. Kylästä kuului töminää ja huutoja.

— Hän tulee, — huudahti eräs portinpielessä seisova kasakka, — tulee!

Bolkonski ja Denisof siirtyivät lähemmä porttia, jonka vieressä seisoivat joukko sotilaita (kunniaavartio) ja he näkivät Kutusovin, joka lähenei tietä pitkin pienellä tummanruskealla ratsullaan. Tavattoman suuri kenraaliseurue ajoi hänen jälessään. Barclay ajoi melkein hänen rinnallaan. Joukko upseereja juoksi seurueen jälessä ja ympärillä hurraata huutaen.

Kutusovin edellä ratsasti muutamia adjutantteja pihaan. Kärsimättömästi hevostaan nykien, joka tasa-askelin lipui hänen raskaan ruumiinsa alla, ja myötäensä päätään nyökyttellen hän nosteli kättään valkealle kaveljeerikaartin lakille (se oli valkeareunuksinen ja lipaton), jommoinkin hänellä oli päässä. Ratsastettuaan kunniaavartion eteen, jona oli uljaita krenatööriä, enimmäkseen kavaljeeria, ja joka teki hänelle kunniaa, hän hetkisen katseli heitä ääneti ja tarkkaavasti tuikein päällikkökatsain ja kääntyi sitte kenraali- ja upseerijoukkoon. Hänen kasvonsa muuttuivat äkkiä teräväksi. Hän nytkäytti olkapäitään kummastelevasti.

— Ja noin kelpo väki saa yhä vain peräytyä ja peräytyä! — sanoi hän. — No, näkemään asti, kenraali, — lisäsi hän ja ajoi pihaan ruhtinas Andrein ja Denisovin ohi.

— Hurraa, hurraa, hurraa! — huudettiin hänen takanaan.

Siitä pitäen, jolloin ruhtinas Andrei oli viimeksi nähnyt Kutusovia, oli tämä entisestään paksunnut, turvonnut ja rasvottunut. Mutta valkeat silmät, arpi ja väsymyksen ilme hänen kasvoissaan ja vartalossaan olivat yhä ennallaan. Hänen päällään oli pitkä univormutakki (letti riippui hienossa nahkahihnassa olan yli) ja päässä valkea kavaljeerikaartin lakki. Istuessaan riuskan ratsunsa selässä hän heilui ja hytkyi raskaasti. "Fiu... fiu... fiu"... vihelteli hän tuskin kuultavasti pihaan ajaessaan. Hänen kasvoillaan kuvastui iloinen tyytyväisyys siitä, että pääsee levähtämään esiintymisensä vaivoista. Hän veti toisen jalkansa jalustimesta, sai sen nojaututtuaan koko ruumiillaan hevosta vasten ja kasvojaan murtaen hädin tuskin kääntymään satulan yli, ponnisti polvellaan ja ähkien laskeutui kasakkojen ja adjutanttien käsiin.

Hän suori hieman pukuaan, katsahti ympärilleen ja vilkaistuaan ruhtinas Andreihin näöstä häntä tuntematta alkoi astella hytkyttää portaille. "Fiu... fiu... fiu"... vihelteli hän ja katsahti uudelleen ruhtinas Andreihin, jonka kasvojen vaikutus vasta muutamien sekuntien kuluttua (kuten usein tapahtuu vanhoille ihmisille) selveni hänelle kuvaksi tutusta henkilöstä.

— Aa, terve, ruhtinas! Terve, veikkonen, lähdetään, — virkkoi hän väsyneesti ja ympärilleen silmäillen ja nousi raskaasti portaille, jotka natisivat hänen painostaan.

Hän aukoi nuttunsa napit ja istuutui rappueteisessä olevalle penkille.

— Mitenkäs isä jaksaa?

— Eilen sain tiedon hänen kuolemastaan, — vastasi ruhtinas Andrei lyhyesti.

Kutusof loi hämmästyksestä suureneet silmänsä ruhtinas Andreihin, paljasti sitte päänsä ja risti silmänsä.

— Rauha hänen tomulleen! Tapahtukoon Herran tahto meille kaikille! — Hän huokasi raskaasti rintansa täydeltä ja vaikenen tuokioisen. — Minä rakastin ja kunnioitin häntä syvästi ja otan kaikesta sydämestäni osaa kohtaloosi.

Hän syleili ruhtinas Andreita, rutisti häntä rasvaista rintaansa vasten eikä laskenut häntä pitkään aikaan irti. Kun hän sitte päästi ruhtinas Andrein, huomasi tämä, että hänen venyneet huulensa vapisivat ja silmissä kiilsivät kyöneleitä. Kutusof huokasi ja tarttui molemmin käsin penkkiin noustakseen.

— Lähdetään minun luokseni puhelemaan, — virkkoi hän.

Samaan aikaan nousi Denisof, joka ujosteli päällikkökään yhtä vähän kuin vihollista, kilisevin kannuksin ja rohkeasti rappueteiseen, vaikka adjutantit vihaisesti supattaen koettivat pysähdyttää hänet. Kutusof nojasi vielä käsin penkkiin ja katsoi tyytymättömänä Denisoviin. Denisof ilmotti nimensä ja sanoi, että hänellä oli esitettävänä hänen ylhäisyydelleen hyvin tärkeä asia isänmaan edun nimessä. Kutusof rupesi katsomaan Denisoviin väsynein katsein ja harmistuneena nostettuaan kätensä penkiltä ja asetettuaan ne vatsalleen hän toisti:

— Isänmaan edun nimessä? Anna sitte kuulua, mitä se on.

Denisof punastui kuin tyttö (oli hyvin outoa nähdä puna noilla karvaisilla, vanhoilla juopon kasvoilla), vaan alkoi rohkeasti esittää suunnitelmaansa vihollisen kulkuyhteyden katkasemisesta Smolenskin ja Vjasman välillä. Denisof oli asunut niillä seuduilla ja tunsu paikat hyvin. Hänen suunnitelmansa tuntui kieltämättömän hyvältä, varsinkin siihen vakuuttavaan voimaan nähden, jota ilmeni hänen sanoissaan. Kutusof katseli jalkoihinsa ja toisinaan vilkasi naapurimökin pihaan aivan kuin olisi odottanut sieltä tulevan jotain vastenmielistä. Mökistä, jonne hän katseli, astuikin Denisovin puheen aikana eräs kenraali salkku kainalossa.

— No, — kysyi Kutusof kesken Denisovin selitystä, — oletteko jo valmis?

— Olen, teidän ylhäisyytenne, — vastasi kenraali.

Kutusof pyöritti päätään aivan kuin tuumien: "miten yksi mies ehtiikin kaikki!" ja rupesi sitte jälleen kuuntelemaan Denisovia.

— Annan venäläisen upseerin rehellisen kunniasanan, — puhui Denisof, — että katkasen Napoleonin kulkuyhteyden.

— Mitä sukua on sinulle yli-intendentti Kirill Andrejevitch Denisof? — keskeytti Kutusof.

— Setä, teidän ylhäisyytenne.

— Soo, olimme hyviä ystäviä, — sanoi Kutusof iloisesti. — Hyvä on, hyvä on, veikkonen; jää tänne esikuntaan; huomenna pakistaan.

Nyökäytettyään Denisoville päätään kääntyi Kutusof pois päin ja ojensi kätensä ottamaan papereita, jotka Konovnitsin oli hänelle tuonut.

— Eikö teidän ylhäisyytenne suvaitseisi käydä tänne huoneisiin, — sanoi päivystävä kenraali tyytymättömällä äänellä, — olisi välttämätöntä tarkastaa karttoja ja allekirjottaa muutamia papereita.

Eräs adjutantti tuli sisästä ilmottamaan, että asunto oli täydessä kunnossa. Mutta Kutusovin mieli näytti tekevän mennä sisään vasta asioista vapauduttuaan. Hän rypisteli kasvojaan.

— Ei, káske, veikkonen, tuoda pöytä tähän. Minä katson täällä, — sanoi hän. — Ole sinä tässä, — lisäsi hän ruhtinas Andreille.

Ruhtinas Andrei jäi rappueteiseen ja kuunteli päivystävän kenraalin esittelyä.

Esittelyn aikana kuuli ruhtinas Andrei sisästä naisen supatusta ja silkkihameen kahinaa. Katsahdettuaan muutamia kertoja sinne päin hän huomasi oven takana ryhdikkään, punaposkisen ja kauniin naisen, jolla oli vaaleanpunainen puku ja punasinervä silkkihuivi päässä sekä lautanen kädessä ja joka nähtävästi odotteli ylipäällikön tuloa sisään. Kutusovin adjutantti selitti kuiskaten ruhtinas Andreille, että se oli talon emäntä, papin rouva, joka aikoi tarjota hänen ylhäisyydelleen leipää ja suolaa. Hänen miehensä oli tervehtänyt ylipäällikköä risti kädessä kirkossa, vaan rouva kotona... "Erittäin viehättävä nainen", lisäsi adjutantti hymyillen. Kutusof liikahti nämä sanat kuultuaan. Hän kuunteli päivystävän kenraalin esittelyä (sen pääesineenä oli Tsarevo-Saimishtshen aseman arvostelu) samalla tavalla, kuin äsken oli kuunnellut Denisovia ja samalla tavalla, kuin seitsemän vuotta sitte oli kuunnellut Austerlitzin sotaneuvottelua. Hän näytti kuuntelevan vain siksi, että hänellä oli korvat, jotka eivät voineet olla kuulematta, vaikka toisessa niistä olikin tukku tervaköyden rohtimia. Näki kuitenkin selvästi, ettei mikään siitä, mitä päivystävä kenraali hänelle esitteli, voinut vähimmäskään määrässä herättää hänessä mielenkiintoa eikä ihmetyttää häntä, vaan hän tiesi edeltäpäin kaikki, mitä hänelle sanottiin ja kuunteli tätä kaikkea vaan siitä syystä, että se piti kuunnella loppuun samoin kuin parhaillaan toimitettava messu. Kaikki, mitä Denisof oli sanonut, oli ollut asiallista ja järkevää. Se, mitä päivystävä kenraali puhui, oli vielä asiallisempaa ja järkevämpää, mutta huomasi, että Kutusof halveksi sekä tietoa että järkeä ja tiesi jotain muuta, jonka piti ratkaista asia — jotain muuta, joka ei riippunut järjestä eikä tiedosta. Ruhtinas Andrei seurasi tarkkaan ylipäällikön kasvoniilmeitä, vaan ainoa ilme, jonka hän niissä havaitsi, oli ikävystyminen ja malttamattomuus siitä, mitä mahtoi merkitä naisen supatus oven takana sekä myöskin halu noudattaa sopivaisuutta. Silminnähtävästi halveksi Kutusof järkeä ja tietoa, jopa isänmaallista tunnettakin, joka oli ilmennyt Denisovin sanoissa, mutta hän ei halveksinut järjellä, ei tunteella eikä tiedolla (koska hän ei koittanutkaan niitä näyttää), vaan hän halveksi niitä jollain muulla. Hän halveksi niitä vanhuudellaan ja elämäkokemuksellaan. Ainoa määräys, jonka Kutusof omasta puolestaan teki esittelyn johdosta, koski venäläisten joukkojen sotarosvoutta. Päivystävä kenraali esitti esittelynsä loputtua hänen ylhäisyydelleen allekirjotettavaksi paperin, joka koski korvauksen vaatimista erään tilanomistajan pyynnöstä armeijan päälliköiltä vihantana niitetystä kaurasta.

Kutusof maiskutteli huuliaan ja pyöritteli päätään, kun tämä asia oli esitetty.

— Uuniin ... tuleen. Ja minä sanon sinulle kerta kaikkiaan, veikkoseni, — virkkoi Kutusof, — kaikki tuommoiset jutut tuleen. Niitäkööt viljaa ja polttakoot puita terveydekseen. En sitä káske enkä salli, mutta en rupea rankaisemaankaan. Ilman sitä ei tule aikaan. — Hän vilkasi vielä kerran paperiin. — Oo, sitä saksalaista huolellisuutta! — virkkoi hän päätään heiluttaen.

XVI.

— No, nyt ovat kai lopussa, — sanoi Kutusof viimeistä paperia allekirjottaessaan. Hän nousi raskaasti ylös ja oikoen valkean, paksun niskansa laskoksia hän läksi menemään elostunein kasvoin ovea kohti.

Papin rouvan kasvoille lennähti veri, kun hän sieppasi lautasen käteensä, jota hän ei ollut vielä ehtinyt tarjota, vaikka oli jo hyvän aikaa yritellyt. Nyt ojensi hän sen syvään kumartaen Kutusoville.

Kutusovin silmät sirkistyivät. Hän hymähti, kosketti kädellään rouvaa leuasta ja sanoi:

— Kas, mikä kaunotar! Kiitos, kyyhkyseni.

Hän otti housuntaskusta muutamia kultakolikoita ja pani ne rouvan lautaselle.

— No, mitä kuuluu? — sanoi Kutusof mennessään häntä varten varustettuun huoneeseen.

Rouva meni rusoposkiensa kuopuksilla hymyillen hänen jälestään huoneeseen. Adjutantti tuli ruhtinas Andrein luo ulos ja pyysi häntä aamiaiselle. Puolen tunnin kuluttua kutsuttiin ruhtinas Andrei Kutusovin luo. Kutusof virui nojatuolissa sama avattu nuttu päällään. Hänellä oli kädessä ranskalainen kirja, jonka hän ruhtinas Andrein astuessa sisään pisti kiinni. Se oli madame de Genlisin teos *Les chevaliers du Cygne*, kuten ruhtinas Andrei näki päällyshehdestä.

— Käy istumaan, käy istumaan, puhellaan, — sanoi Kutusof. — Surullista, hyvin surullista. Mutta pane mieleesi, ystäväni, että minä olen sinun isäsi, toinen isäsi...

Ruhtinas Andrei kertoi Kutusoville kaikki, mitä hän tiesi isänsä kuolemasta ja siitä, mitä hän oli nähnyt Lisijagorissa siellä käydessään.

— Mihin onkaan jouduttu! — virkkoi Kutusof äkkiä kiihkeästi, nähtävästi saaden ruhtinas Andrein kertomuksesta selvän kuvan siitä asemasta, jossa Venäjä nyt oli.

— Mutta annahan ajan kulua, — lisäsi hän vihaisin kasvoihin, mutta tahtomatta jatkaa keskustelua, joka häntä kiihdytti hän sanoi: — olen kutsunut sinut tänne palvelemaan minun luonani.

— Kiitän teidän ylhäisyyttäanne, — vastasi ruhtinas Andrei, — mutta pelkään, etten enää kelpaa esikuntiin, — sanoi hän hymyillen, jonka Kutusof huomasi.

Kutusof katsahti häneen kysyvästi.

— Suurin syy on kuitenkin siinä, — jatkoi ruhtinas Andrei, — että olen perehtynyt rykmenttiini ja mieltynyt upseereihin ja miehetkin taitavat olla mieltyneet minuun. Minun olisi sääli jättää rykmentti! Jos kieltäydyn kunniaa palvella teidän luonanne, niin uskokaa...

Älykäs, suopea ja samalla ivalliseen vivahtava hymy kohahti Kutusovin pulleille kasvoille. Hän keskeytti Bolkonskin.

— Ikävää, olisin tarvinnut sinua. Mutta olet oikeassa, olet oikeassa. Emme täällä miehiä tarvitse. Neuvonantajia on aina kosolta, mutta kelpo miehiä on vähän. Eivät rykmentit olisi semmoisia, jos kaikki neuvonantajat palvelisivat rykmenteissä, kuten sinä. Muistan sinut Austerlitzista asti... Muistan, muistan lipun ja... — sanoi Kutusof ja mielihyvän puna lennähti ruhtinas Andrein kasvoille näiden sanojen johdosta.

Kutusof veti häntä kädestä lähemmä itseään, kurotti poskeaan suudeltavaksi ja ruhtinas Andrei näki taas vanhuksen silmissä kyneleitä. Vaikka ruhtinas Andrei tiesikin, että Kutusof oli hyvin herkkä kyyneltymään ja hellittelee ja säälittelee häntä näyttääkseen osanottoaan hänen isänsä kuoleman johdosta, tuntui ruhtinas Andreista kuitenkin erittäin hyvältä se, että Kutusof muisteli Austerlitzia.

— Kule omaa tietäsi ja Jumala kanssasi. Tiedän, että sinun tiesi on maineen tie. — Hän oli hetken vaiti.

— Minun oli sinua ikävä Bukarestissa, olisin tarvinnut sinua. — Kutusof muutti puheenainetta ja alkoi kerroskeila Turkin sodasta ja solmitusta rauhasta. — Kylläpä sain moitosta kyllikseni, — sanoi Kutusof, — sain sekä sodasta että rauhasta ... ja kaikki koitui oikeaan aikaan. *Tout vient à point à celui qui sait attendre.*^[83] Eikä siellä ollut sen vähempää neuvonantajia kuin täälläkään... — jatkoi hän palaten neuvonantajiin, jotka näyttivät kiinnittävän hänen ajatuksiaan. — Oh, ne neuvonantajat, ne neuvonantajat! Jos niitä olisi kaikkia kuunnellut, emme olisi siellä Turkissa saaneet rauhaakaan aikaan eikä sotakaan olisi päättynyt. Ellei Kamenski olisi kuollut, olisi hän ollut mennyttä miestä. Hän hyökkäili linnoituksia vastaan kolmenkymmenen tuhannen miehen voimalla. Ei ole vaikeaa valloittaa linnotus, vaan vaikeaa on voittaa sota. Mutta siihen eivät ole tarpeen hyökkäykset eikä rynnäkököt, vaan *kärsivällisyys ja aika*. Kamenski lähetti Rushtshukiin sotaväkeä, mutta minä lähetin vain ne (kärsivällisyyden ja ajan) ja vallotin useampia linnoituksia kuin Kamenski, pakotinpa vielä turkkilaiset syömään hevosen lihaa. — Hän nyökytteli päätään. — Ja saat uskoa minun sanani, että minä, — jatkoi Kutusof innostuen ja rintoihinsa lyöden, — panen ranskalaisetkin syömään hevosen lihaa. — Ja hänen silmänsä kiilsivät taas kyynelistä.

— Mutta täytynee kai tappeluunkin antautua? — sanoi ruhtinas Andrei.

— Täytyy, täytyy, jos kaikki sitä tahtovat... Mutta usko pois, veikkonen, ettei ole noiden kahden soturin voittanutta, *kärsivällisyyden ja ajan*. Ne tekevät kaikki. Mutta neuvonantajat *n'entendent pas de cette oreille, voilà le mal.*^[84] Yhdet tahtovat, toiset eivät tahdo. Mitä tehdä? — kysyi hän nähtävästi toivoen vastausta. — Mitä sinä käskisit tekemään? — toisti hän ja hänen silmistään paistoi syvä, älykäs piirre.

— Minä sanon itse, mitä on tehtävä, — virkkoi hän, koska ruhtinas Andrei ei ottanut vastatakseen. — Sanon sinulle itse, mitä on tehtävä ja mitä teen. *Dans le doute, mon cher*, — hän oli tuokioisen vaiti, — *abstiens toi,*^[85] — lisäsi hän sitte.

— No, hyvästi nyt, ystäväni. Muista, että kaikesta sydämestäni otan osaa kovaan kohtaloosi ja etten ole sulle mikään ylhäisyys enkä ruhtinas enkä edes ylipäällikkö, vaan isä. Jos tarvitset, tule suoraan luokseni. Hyvästi, poikaseni!

Kutusof taas syleili ja suuteli häntä. Ruhtinas Andrei ei ollut vielä ehtinyt päästä ovesta, kun Kutusof huokasi helpotuksesta ja ryhtyi uudelleen lukemaan keskenjäänyttä romaania *Les chevaliers du Cygne*.

Miten ja mistä syystä tämä kaikki oli tapahtunut, sitä ei ruhtinas Andrei olisi voinut selittää mitenkään, mutta kohtauksen jälkeen Kutusovin kanssa palasi hän rykmenttiinsä rauhoittuneena asioiden yleisen tilan suhteen jo siihenkin nähden, kenen käsiin niiden johto oli uskottu. Kuta enemmän hän oli huomannut puuttuvan persoonallisuutta tuolta ukolta, johon näytti jääneen yksistään intohimojen totutut tavat ja järjen sijaan (joka ryhmittää tapaukset ja tekee

johtopäätöksiä) ainoastaan kyky tynesti tarkastaa tapausten kulkua, sitä rauhallisemmin hän ajatteli, että kaikki käy, kuten pitääkin. "Hänessä ei ole mitään omaa. Hän ei keksi mitään eikä ryhdy mihinkään", ajatteli ruhtinas Andrei, "mutta hän kuuntelee kaikki, mitä hänelle esitetään, panee kaikki mieleensä, järjestää kaikki paikoilleen, ei ehkäise mitään hyödyllistä eikä salli mitään vahingollista. Hän käsittää, että on olemassa jotain, joka on paljon väkevämpi ja merkittävämpi kuin hänen tahtonsa — tapausten välttämätön kulku. Ja hän osaa nähdä ne, osaa ymmärtää niiden merkityksen ja tämän merkityksen tähden osaa olla ottamatta osaa noihin tapauksiin, kieltäytyä oman tahtonsa noudattamisesta, joka on suunnattu muuanne. Mutta ennen kaikkea", ajatteli ruhtinas Andrei, "uskon häneen siksi, että hän huolimatta ranskalaisesta romaanista ja ranskalaisista sananlaskuista on venäläinen mies ja siksi, että hänen äänensä värisi, kun hän sanoi: 'mihin onkaan jouduttu!' ja että hänen äänensä tapaili itkua, kun hän puhui siitä, että 'panee heidät syömään hevosen lihaa'." Tähän tunteeseen, joka vallitsi kaikissa, kenessä selvempänä, kenessä hämäämpänä, perustuikin se yksimielisyys ja yleinen hyväksyminen, joka vastoin hovipiirien mielipidettä tuli kansan ylipäälliköksi valitseman Kutusovin osaksi.

XVII.

Hallitsijan lähdön jälkeen Moskovasta kulki tämän kaupungin elämä tavallista kulkuaan ja sen kulku oli niin jokapäiväisen tavallista, että oli vaikea muistaa noita isänmaallisen riemun ja innostuksen menneitä päiviä ja uskoa, että Venäjä oli vaarassa ja että englantilaisen klubin jäsenet olivat myöskin isänmaan poikia, jotka ovat valmiit uhraamaan sen hyväksi vaikka mitä. Ainoa seikka, joka muistutti isänmaallisen innostuksen korkeita hetkiä hallitsijan käydessä Moskovassa, oli se, että oli vaadittu lahjottamaan väkeä ja rahaa, mutta nämäkin lahjotukset muuttuivat, niin pian kuin ne olivat tehdyt, lailliseksi, viralliseksi muodollisuudeksi ja tuntuivat välttämättömiltä.

Vaikka vihollinen läheni lähenemistään Moskovaa, ei moskovalaisten käsitys asemastaan tullut ollenkaan vakavammaksi, vaan päinvastoin entistään kevytmielisemmäksi, kuten on tavallista semmoisten ihmisten kesken, jotka näkevät suuren vaaran olevan tulossa. Vaaran lähetessä kuuluu ihmisen sydämessä aina kaksi yhtä voimakasta ääntä, joista toinen sanoo aina järkevästi, että ihminen harkitseisi vaaran laatua ja punnitsisi keinoista, joilla sen voisi välttää. Toinen sanoo vielä järkevämmin, että on liian raskasta ja tuskallista ajatella vaaraa, koska asioiden arvaaminen ja tapausten pyörteistä pelastuminen ei ole ihmisen vallassa, joten on parasta kääntää selkänsä pahoille päville ennen niiden tuloa ja pysyä hauskoissa ajatuksissa. Yksinään ollessaan antautuu ihminen useimmiten edellisen, vaan muiden parissa ollen jälkimäisen äänen johdettavaksi. Näin oli nytkin asianlaita moskovalaisten kesken. Ei oltu pitkiin aikoihin pidetty Moskovassa iloa semmoista kuin tänä vuonna.

Rostoptshinin lehtisiä, joiden ylälaitaan oli kuvattu kapakka, kapakoitsija ja moskovalainen porvari Karpushka Tshigirin, *joka sotaväestä tultuaan ja juotuaan muutamia liikoja ryyppyjä kapakassa sai kuulla, että Bonaparte aikoo muka tulla hätyyttämään Moskovaa, äkämystyi tästä, haukkui pahoilla sanoilla kaikki ranskalaiset, tuli kapakasta ulos ja rupesi puhumaan väkijoukolle*, luettiin, ja arvosteltiin rinnan Vasili Lvovitsh Pushkinin viimeisten bouts-rimésien^[86] kanssa.

Näitä lehtisiä keräydyttiin lukemaan klubiin, tavallisimmin nurkkahuoneeseen ja useita miellytti se, miten Karpushka oli ivannut ranskalaisia sanoen, että *ne pöhöttyvät kaalista, halkeavat puurosta, läkähtyvät hapankaalikeitosta, että ne ovat kaikki kääpiöitä ja että mikä akka tahansa kykenee semmoisia heittämään kolme miestä hangolla tantereseen*. Muutamat eivät hyväksyneet tällamoista puhetapaa ja sanoivat sitä tyhmäksi ja ilkeäksi. Kerrottiin, että Rostoptshin oli karkottanut Moskovasta ranskalaiset ja kaikki muutkin muukalaiset ja että niiden joukossa oli ollut Napoleonin urkkijoita ja yllyttäjiä. Mutta tästä kerrottiin pääasiallisesti siitä syystä, että saatiin toistaa miehestä mieheen niitä sukkeluuksia, joita Rostoptshin oli lasketellut toimittaessaan muukalaisia matkalle. Nämä lähetettiin lotjalla Nishni Novgorodiin ja Rostoptshin sanoi heille: "*rentrez en vous-même, entrez dans la barque et rien faites pas une barque de Charon*".^[87] Kerrottiin, että Moskovasta oli jo lähetetty pois kaikki virastot ja samalla tokaistiin Shenshinin sukkeluus, että jo yksistään tästä täytyy Moskovaa olla kiitollinen Napoleonille. Kerrottiin, että Mamonoville nousee hänen rykmenttinsä maksamaan 800 tuhatta, että Besuhof oli hukannut nostokkasiinsa vielä enemmän, mutta että parhain puoli Besuhovin menettelyssä oli se, että hän itse pukeutuu sotisopaan, ajaa köröttää ratsain rykmenttinsä edessä eikä ota pääsymaksua keltään, jotka tulevat häntä katsomaan.

— Te ette anna armoa kenellekään, — virkkoi Julia Drubetskaja kooten ja hypistäen liinatukkaa hienoilla sormillaan, jotka olivat täynnä sormuksia.

Julia aikoi matkustaa seuraavana päivänä Moskovasta pois ja piti nyt jäähyväisillatsuja.

— Besuhof *est ridicule*,^[88] mutta hän on hyväsydäminen ja miellyttävä. Mikä nautinto on olla noin *caustique*?^[89]

— Sakko, — sanoi eräs nuori mies, joka oli nostokkaan puvussa, jota Julia kutsui *mon chevalier*^[90] ja joka oli lähdössä hänen kanssaan Nishniin.

Julian seurapiirissä samoin kuin monissa muissakin Moskovaa seurapiireissä oli päätetty puhua ainoastaan venäjää ja ne, jotka erehdyksestä pistivät ranskalaisia sanoja puheeseensa, saivat maksaa määrätyn sakon hyväntekeväisyyskomitean hyväksi.

— Toinen sakko gallisismista, — sanoi muuan venäläinen kirjailija, joka istui vierashuoneessa. — "Nautinto olla" ei ole venäjää.

— Te ette anna armoa kenellekään, — jatkoi Julia nostokkaalle välittämättä kirjaniekan huomautuksesta.

— *Caustique'ssa* erehdyin, — sanoi hän, — ja maksan sakon, mutta siitä nautinnosta, että sain sanoa teille totuuden, olen valmis suorittamaan lisämaksun. Gallisismeista en vastaa, — sanoi hän kirjaniekalle, — sillä minulla ei ole rahaa eikä aikaa ottaa opettajaa ja opetella venäjää, kuten ruhtinas Galitsinilla.

— Kas, siinähan tekin olette, virkkoi Julia. — *Quand on...* Ei, ei, — sanoi hän nostokkaalle, — ettepäs saakaan minua kiinni. Kun puhutaan auringosta, nähdään sen säteet, — virkkoi emäntä ystävällisesti hymyillen Pierrelle. — Vast'ikään puhuimme teistä, — sanoi Julia suuren maailman naisille ominaisella valehtelemiskyvyllä. — Me puhelimme, että teidän rykmentistänne varmaankin tulee parempi kuin Mamonovin.

— Ah, älkää puhuko minulle rykmentistäni, — virkkoi Pierre suudellen emännän kättä ja käyden istumaan hänen viereensä. — Olen saanut siitä kylläni.

— Te kai itse rupeatte sen päälliköksi? — kysyi Julia viekkaasti ja ivallisesti vaihtaen katsetta nostokkaan kanssa.

Nostokas ei enää uskaltanut Pierren läsnäollessa olla *caustique* ja hänen kasvoilleen nousi epätietoinen piirre siitä, mitä Julian katse oli tarkottanut. Pierren hajamielisyydestä ja hyväntahtoisesta pehmeystä huolimatta lopetti Pierren persoonallisuus kaikki ivanteonyritykset hänen läsnäollessaan.

— Ei, — vastasi Pierre naurahtaen ja kookasta, paksua ruumistaan silmäillen. — Minusta tulisi mainion hyvä maalitaulu ranskalaisille ja toisekseen en luule jaksavani nousta satulaan.

Niistä henkilöistä, joita valittiin keskustelun esineeksi, jouduttiin nyt puhumaan Rostovilaista.

— Hyvin huonot kuuluvat olevan heidän asiansa, — sanoi Julia. — Ja itse kreivi on ihan saamaton. Rasumovskilaiset aikoivat ostaa hänen talonsa ja maatilansa, vaan kaupat yhä venyvät. Hän pyytää liian korkeaa hintaa.

— Minä taas kuulin, että kaupat tehdään näinä päivinä, — sanoi joku seurasta. — Mutta mieleöntähän nyt on ryhtyä ostokauppoihin Moskovassa.

— Miksi? — kysyi Julia. — Luuletteko tosiaankin, että vaara uhkaa Moskovaa?

— Minkä tähden te lähдете Moskovasta?

— Minäkö? Mikäs kumma se on? Minä lähden siksi ... siksi, että kaikki muutkin lähtevät ja toisekseen — en ole mikään Jeanne d'Arc enkä amatsoni.

— Ei suinkaan, ei suinkaan. Antakaa minulle vielä tilkkuja.

— Jos hän osaa järjestää asiansa, niin saa hän maksetuksi kaikki velkansa, — jatkoi nostokas Rostovista.

— Hyväsydäminen ukko, mutta hyvin *pauvre sire*.^[91] Ja miksi he viipyvät täällä näin kauan? Johan he aikoivat muuttaa maalle aikoja sitte. Natalia taitaa olla nyt terve? — kysyi Julia Pierreitä viekkaasti hymyillen.

— He odottavat kotiin nuorinta poikaansa, — sanoi Pierre. — Hän pääsi kasakaksi Obolenskin väkeen ja matkusti Bjelaja Tserkoviin. Siellä muodostetaan rykmenttiä. Mutta nyt ovat he siirtäneet hänet minun rykmenttiini ja odottavat hänen saapuvan joka päivä. Kreivi on jo aikoja sitte ollut menollaan maalle, mutta kreivitär ei suostu mitenkään lähtemään Moskovasta, ennen kun poika saapuu.

— Minä näin heidät toissapäivänä Arharovilla. Natalia on taas tullut kauniiksi ja iloiseksi. Hän lauloi erään romanssin. Miten helposti eräät ihmiset unohtavatkin kaikki.

— Mitä unohtavat? — kysäsi Pierre tyytymättömästi.

Julia hymähti.

— Tiedättekö kreivi, että semmoisia ritareja kuin te tapaa ainoastaan *madame Suzan* romaaneissa.

— Minkälaisia ritareja? — kysyi Pierre punastuen.

— No, no, hyvä kreivi, *c'est la fable de tout Moscou. Je vous admire, ma parole d'honneur*.^[92]

— Sakko! Sakko! — sanoi nostokas.

— Olkoon menneeksi.

— *Qu'est ce qui est la fable de tout Moscou?*^[93] — sanoi Pierre vihaisesti ja nousi seisomaan.

— Älkää nyt joutavia, kreivi. Tiedättehän te!

— Minä en tiedä mitään, — vastasi Pierre.

— Mutta minä tiedän, että te olitte hyvissä väleissä Natalian kanssa ja sen vuoksi... Ei, minä pidän paljon enemmän Verasta. *Cette chère Véra*.^[94]

— *Non madame*,^[95] — jatkoi Pierre tyytymättömällä äänellä. — En ollenkaan ole ottanut näyteltäväkseni neiti Rostovan ritarin osaa enkä ole heillä käynyt kokonaiseen kuukauteen. Minä

en käsitä teidän ankaruuttanne...

— *Qui s'excuse — s'accuse*^[96] — vastasi Julia hymyillen ja liinatukkua heiluttaen ja viimeisen sanan pitääkseen hän samassa muutti puheainetta. — Kuulkaahan, sain äsken tietää, että Maria Bolkonskaja parka oli saapunut eilen Moskovaan. Tiedättekö, että hän on kadottanut isänsä?

— Niinkö! Missä hän on? Tahtoisin hyvin mielelläni nähdä hänet, — virkkoi Pierre.

— Olin eilen koko illan hänen luonaan. Hän matkustaa tänään tai huomenaamulla veljenpoikansa kanssa läheiselle maatilalleen.

— Mitenkä hän jaksaa? — kysyi Pierre.

— Hän suree kovasti. Vaan tiedättekö, ken hänet pelasti? Se on kokonainen romaani. Nikolai Rostof. Hänet oli saarrettu, ajottu surmata ja hänen väkeään oli haavotettu. Silloin oli Rostof saapunut ja pelastanut...

— Vielä romaani, — sanoi nostokas. — Tämä yleinen pako on tehty aivan varmaan siitä syystä, että kaikki vanhatpiiat pääsisivät miehelään. *Catiche* on yksi, ruhtinatar Bolkonskaja toinen.

— Tiedättekö, että minä tosiaankin ajattelen, että hän on *un petit peu amoureuse du jeune homme*.^[97]

— Sakko! Sakko! Sakko!

— No, mitenkä se sitte olisi sanottava venäjäksi?

XVIII.

Kun Pierre oli tullut kotiinsa, annettiin hänelle kaksi samana päivänä tuotua Rostoptshinin lehtistä.

Yhdessä puhuttiin siitä, että huhu kreivi Rostoptshinin kiellosta saada lähteä Moskovasta oli väärä ja että kreivi Rostoptshin oli päinvastoin iloinen, että rouvat ja kauppiaiden vaimot matkustivat Moskovasta pois. "Kuta vähemmän pelkoa, sitä vähemmän uutisia", sanottiin lehtisessä, "mutta minä takaan hengelläni, ettei vihamies pääse Moskovaan." Nämä sanat osottivat ensi kerran Pierrelle selvästi, että ranskalaiset tulevat Moskovaan. Toisessa lehtisessä sanottiin, että meidän pääkortteerimme oli Vjasmassa, että kreivi Wittgenstein oli voittanut ranskalaiset, vaan että kun monet asukkaat haluavat nousta aseisiin, niin on heille varattu arsenaalissa paljon aseita: miekkoja, pistooleja ja pyssyjä, joita jokainen saa halvalla hinnalla. Lehtisten äänilaji ei nyt enää ollut niin ilvehtivä, kuin se oli esiintynyt Tshigirinin pakinoissa. Pierre vaipui mietteisiin näiden lehtisten johdosta. Se pelottava ukkospilvi, jonka hän kaikesta sydämmestään toivoi tulevaksi ja joka samalla synnytti hänessä vastustamatonta kauhua, oli nyt nähtävästi tulossa.

"Ryhtyäkö sotapalvelukseen ja matkustaa armeijaan tai odottaako?" kysyi Pierre sadannen kerran itseltään. Hän otti korttipakan pöydältä ja alkoi panna pasiansia.

— Jos tämä pasiansi sujuu aivan loppuun, — puheli hän itselleen korttia seaten ja katsoen ylös, — jos sujuu loppuun, niin sitte ... mitä sitte?

Hän ei ehtinyt päättää, mitä sitte tapahtuisi, kun kabinetin oven takaa kuului vanhan ruhtinattaren ääni, joka kysyi, saisiko tulla sisään.

— Niin se merkitsee, että minun on mentävä armeijaan, — päätteli Pierre itsekseen. — Käykää vain sisään, — lisäsi hän ruhtinattarelle.

(Vanha ruhtinatar, jolla oli korkea vartalo ja kivettyneet kasvot, asui edelleenkin Pierren talossa. Kaksi nuorinta oli joutunut naimisiin).

— Anteeksi, *mon cousin*,^[98] että tulin luoksenne, — sanoi hän nuhtelevan levottomalla äänellä. — Täytyy lopultakin tehdä jotain. Mitä tämä tämmöinen on. Kaikki ovat lähteneet Moskovasta, kansa kapinoini, miksi me sitte jäisimme tänne?

— Ei suinkaan, minun tietääkseni, *ma cousine*, on kaikki hyvin, — sanoi Pierre sillä totutulla leikillisyydellä, jolla Pierre, joka aina hieman hämillään näytteli ruhtinattaren hyväntekijän osaa, tavallisesti puhutteli ruhtinatarta.

— Vai kaikki hyvin! Minulle kertoi juuri Varvara Ivanovna, mitenkä meidän joukkomme kunnostautuvat. Ei tosiaankaan siedä kunniaa heille lukea. Ja kansakin näkyy kapinoivan ja rupeaa tottelemattomaksi. Yksin minun palvelustyttöni on alkanut napista. Jos tätä menoa kestää, saamme varoa nahkaamme. Kaduilla ei uskalla liikkua. Vaan pahinta on se, että ranskalaiset voivat yllättää meidät minä päivänä tahansa. Mitä me odotamme? Minä pyydän teiltä, *mon cousin*, vain yhtä asiaa: toimittakaa minut Pietariin. Olinpa minkälainen tahansa, mutta bonapartelaisen vallan alle en taivu.

— Johan nyt jotain, *ma cousine*, mistä te olette saaneet tietonne? Päinvastoin...

— Minä en taivu teidän Napoleoninne valtaan, tehköt muut mitä tahansa... Ja jos te ette tahdo suostua...

— Suostunhan minä, käsken heti ryhtymään matkavalmistuksiin.

Ruhtinatarta nähtävästi harmitti, ettei hän voinut kenellekään purkaa vihaansa. Jotain mutisten

hän istuutui tuolille.

— Teille on kerrottu asioita väärin, — sanoi Pierre. — kaupungissa vallitsee täydellinen hiljaisuus eikä vaarasta ole mitään tietoa. Näistä luin juur'ikään... — Pierre näytti lehtisiä ruhtinattarelle. — Kreivi kirjottaa panevansa henkensä pantiksi siitä, ettei vihollinen pääse Moskovaan.

— Se teidän kreivinne, — sanoi ruhtinatar äkäisesti, — on ulkokullattu ilkiö, joka on itse villinnyt kansan kapinaan. Hänhän juuri on kirjottanut noissa typerissä lehtisissään, ettei ole väliä, ken joutuu kiinni, kunhan vaan raahataan tukasta putkaan (ja miten tyhmää se on!) Ken ottaa kiinni, sille kiitos ja kunnia. Semmoisen palveluksen hän on tehnyt. Varvara Ivanovna kertoi, että hän oli vähällä jäädä päästään, kun oli ulkona puhunut ranskaa...

— Niin, se nyt on semmoista... Te ajattelette asioita liian raskaasti, — sanoi Pierre ja alkoi levittää korttia.

Vaikka pasiansi onnistui aivan lopulleen, ei Pierre kuitenkaan lähtenyt armeijaan, vaan jäi autioon Moskovaan ollen yhä edelleenkin entisen pelon, epäröimisen, kauhun ja samalla ilon vallassa jonkin hirveän odotuksesta ja tulosta.

Seuraavana päivänä illansuussa matkusti ruhtinatar, ja Pierren luo saapui hänen taloutensa ylihoitaja, joka toi sen tiedon, ettei hänen vaatimiaan rahoja rykmentin varustamiseksi saisi muuten, kuin että yksi tila täytyisi myydä! Ylihoitaja oli muuten sitä mieltä, että rykmenttipuuha vie Pierren perikatoon. Pierren oli vaikea salata hymyään kuunnellessaan ylihoitajan arveluja.

— Myykää vain, — virkkoi hän. — Minkäs sille mahtaa, en voi enää muuttaa asiaa!

Kuta huonommaksi yleisten asiain ja varsinkin Pierren omien asiain tila kävi, sitä hauskemmalta tuntui Pierrestä ja sitä enemmän hän varmentui odottamansa onnettomuuden tulosta. Pierren tuttavista ei Moskovassa ollut enää paljo ketään. Julia oli matkustanut pois, niin ikään ruhtinatar Maria. Läheisistä tuttavista olivat vain Rostovilaiset jällellä, mutta heillä ei Pierre käynyt.

Tänä päivänä läksi Pierre hieman hauskutellakseen ja virkistyäkseen Vorontsovan kylään katsomaan erästä suurta ilmapalloa, jonka oli määrä nousta ilmaan seuraavana päivänä. Pallo ei ollut vielä valmis. Pierre sai kuulla, että sitä rakennettiin hallitsijan tahdosta. Hallitsija oli kirjottanut pallosta kreivi Rostoptshinille:

"Aussitôt que Leppich sera prêt, composez lui un équipage pour sa nacelle d'hommes sûrs et intelligents et dépêchez un courrier du général Koutousoff pour l'en prévenir. Je l'ai instruit de la chose".

"Recommandez, je vous prie, à Leppich d'être bien attentif sur l'endroit, où il descendra la première fois, pour ne pas se tromper et ne pas tomber dans les mains de l'ennemi. Il est indispensable qu'il combine ses mouvements avec le général-en-chef".^[99]

Vorontsovasta kotiin palatessaan huomasi Pierre Bolstnaja toria ajaessaan väkeä Mestauspaikan luona, pysähtyi ja nousi kärryistä. Tässä toimitettiin erään ranskalaisen kokin ruumiinrangaistusta, johon hän oli tuomittu vakoilemisesta. Toimitus oli juuri suoritettu ja pyöveli irroitti penkiltä surkeasti ruikuttavaa paksua miestä, jolla oli ruskea poskiparta, siniset sukat ja viheriät liivit. Toinen rikollinen, laiha ja kalpea mies seiso vieressä. Kasvoista päättäen oli kumpikin ranskalainen. Sairaloisen kalpein kasvoin, jommoiset oli laihalla ranskalaisellakin, työntäytyi Pierre väkijoukon läpi.

— Mitä tämä on? Ketä, mistä syystä? — kyseli hän.

Mutta joukko, jossa oli virkamiehiä, pikkuporvareita, kauppiaita, musikkoja ja naisia, oli niin ahneesti kiintynyt katsomaan, mitä Mestauspaikalla tapahtui, ettei kukaan vastannut hänen kysymyksiinsä. Paksu mies ojentui pystyyn, kohotteli olkapäitään synkin kasvoin ja koettaen näyttää lujamieliseltä alkoi pukea päälleen liiviään ympärilleen katsomatta. Vaan äkkiä alkoivat hänen huulensa vavista ja hän purskahti itkuun itselleen vihoitellen, kuten itkevät kuumaveriset aikaihmiset. Väkijoukko alkoi puhella kovaäänisesti tukehduuttaakseen, kuten Pierrestä tuntui, itsestään säälintunteen.

— Ruhtinasväen kokkia näkyy olevan...

— No, musjöö, taisipa venäläinen voide vähän kirveliä ranskalaista selkää ... oliko hapanta? — ilkkui eräs kansliakirjuri, joka seiso Pierren rinnalla, silloin kun ranskalainen alkoi itkeä.

Kirjuri katseli ympärilleen nähtävästi odottaen joukosta vastakaikua sukkeluudelleen. Muutamat remahtivat nauruun, muutamat katsoivat pelästyneinä pyöveliä, joka riisui toista.

Pierre sihisteli nenäänsä, murti suutaan ja rutosti käännähtäen läksi takasin kärryjen luo koko ajan sekä kulkiessaan että kärryihin istuutuessaan jotain itsekseen mutisten. Matkan kestäessä hän vavahteli tuontuostakin ja kivahteli niin kovasti, että kuski kysyi:

— Mitä suvaitsette kärkeä?

— Mihin sinä oikeastaan ajat? — kiljasi Pierre kuskille, joka käänsi Lubjankan kadulle.

— Te käskitte ajamaan ylipäällikölle, — vastasi kuski.

— Pöllö! Elukka! — ärjäsi Pierre. Harvoin oli hän käyttänyt tällaisia sanoja kuskiaan haukuessaan. — Kotiinhan minä käskin. Aja joutuin, lurjus! Jo tänä päivänä täytyy päästä kaupungista, — lisäsi Pierre itsekseen mutisten.

Nähdessään suomitun ranskalaisen ja väkijoukon, joka tungeksi Mestauspaikan ympärillä, päätti Pierre lopullisesti, ettei hän enää voi jäädä Moskovaan, vaan lähtee jo tänään armeijaan ja hänen päätöksensä oli niin jyrkkä, että hänestä tuntui, kuin hän olisi jo ehtinyt ilmoittaa sen kuskille tai

että tämän olisi pitänyt tietää se itsestään.

Kotiin tultuaan alkoi Pierre antaa käskyjä kaikkietäville, kaikkiosaavalle ja koko Moskovan tuntemalle kuskilleen Jefstavjevitshille, että tämä jouduttaisi kaikki valmiiksi, sillä yöllä lähtee hän Moschaiskiin armeijaan ja että sinne lähetettäisiin hänen ratsunsa. Kun kaikkia valmistuksia ei voitu suorittaa sinä päivänä, täytyi Pierren Jefstavjevitshin ehdotuksesta lykätä lähtönsä toiseen päivään, jotta vaihtohevoset ehtisivät joutua määräpaikoilleen.

24 päivä valkeni selkeänä huonon sään jälkeen ja puoleltapäivin läksi Pierre Moskovasta matkalle. Seuraavana yönä sai Pierre kuulla Perhuskovassa, jossa muutettiin hevosia, että illalla oli ollut suuri taistelu. Kerrottiin, että Perhuskovassakin oli maa vavissut ammunnan ankaruudesta. Pierren kysymykseen, ken oli voittanut, ei kukaan osannut vastata mitään. (24 p:nä tapahtui Shevardinon taistelu). Aamun sarastaessa saapui Pierre Moschaiskiin.

Täällä olivat kaikki talot majotetut täyteen sotaväkeä ja siinäkin majatalossa, jossa Pierreä vastassa oli hänen kuskinsa ja ratsupalvelijansa, kuhisivat kaikki huoneet upseereja.

Moschaiskissa ja sen takana liikkui ja majaili sotaväkeä kaikkialla. Kasakkoja, jalka- ja ratsuväkeä, kuormia, laatikoita ja tykkiä vilisi joka taholla. Pierre koetti jouduttaida etemmä ja kuta kauemmas hän tuli Moskovasta, kuta syvemmälle hän vaipui sotajoukkojen mereen, sitä voimakkaammin hänet valtasi levoton hätä ja ennen tuntematon iloinen tunne. Tämä oli samallinen tunne kuin sekin, jota hän oli tuntenut aatelin kokouksessa hallitsijan tulon aikana — tunne siitä, että välttämättömästi oli tehtävä jotain ja uhrattava jotain. Hänet oli vallannut hyväilevä tunne siitä tietoisuudesta, että kaikki se, mikä muodosti ihmisten onnen: elämänmukavuudet, rikkaus, jopa itse elämäkin, — on joutavaa, jonka mielellään hylkää jonkun muun rinnalla... Mutta minkä rinnalla, sitä ei Pierre voinut selvittää itselleen eikä hän koettanutkaan selvittää itselleen, ketä ja mitä varten hänestä tuntuu erityisen suloiselta uhrata kaikki. Se, mitä varten hän haluaa uhrata kaikki, ei askaroittanut hänen ajatuksiaan, vaan itse uhrautuminen loi häneen tuon lämpimän tunteen.

XIX.

24 p:nä oli taisteltu Shevardinon redutin luona. 25 p:nä ei ammuttu ainoatakaan laukausta kummaltakaan puolelta ja 26 p:nä tapahtui Borodinon taistelu.

Mitä varten ja miten ryhdyttiin Shevardinon ja Borodinon taisteluihin? Mitä varten ryhdyttiin Borodinon taisteluun? Sillä ei ollut ranskalaisille enemmän kuin venäläisillekään pienintäkään merkitystä. Sen lähimpänä seurauksena venäläisille oli ja täytyi olla — se, että me joudutimme Moskovan tuhoa (jota me pelkäsimme kaikista eniten maailmassa), ja — ranskalaisille se, että he jouduttivat kokonaisen armeijan tuhoa (jota he puolestaan pelkäsivät kaikista eniten maailmassa). Tämä seuraus oli jo silloinkin aivan päivänselvä, vaan siitä huolimatta päätti Napoleon taistella täällä ja Kutusof puolestaan yhtyi siihen.

Jos sotapäällikköjä olisivat johtaneet järkisyyt, niin luulisipa Napoleonista olleen selväkin selvemmän, että hän, marssittuaan 2,000 virstan taipaleen taa ja ryhtyessään taisteluun, jossa hän menettää ainakin neljännen osan armeijastaan, kulkee varmaa perikatoaan kohti. Yhtä selvää olisi pitänyt olla Kutusovistakin, että hän taipuessaan taistelemaan ja pannaan alttiiksi armeijan neljännen osan häviön, aivan varmaan menettää Moskovan. Kutusoville oli tämä matemaattisen selvää ja yhtä selvää kuin sekin, että jos minulla tammipelissä on yhtä nappulata vähemmän ja minä ajan, niin minä varmasti joudun tappiolle, josta syystä minun ei ole ajettava.

Kun vastapelaajalla on 16 nappulaa ja minulla 14, olen minä noin kahdeksatta osaa häntä heikompi; vaan kun minä ajan 13 nappulalla, pääsee hän kolme kertaa minua voimakkaammaksi.

Ennen Borodinon taistelua suhtautuivat meidän voimamme ranskalaisten voimiin lähipitäen kuin viisi kuuteen, mutta taistelun jälkeen kuin yksi kahteen; toisin sanoen, ennen taistelua kuin 100 tuhatta 120 tuhanteen ja taistelun jälkeen kuin 50 tuhatta 100 tuhanteen. Älykäs ja kokenut Kutusof taipui kuitenkin taisteluun. Napoleon, tuo nerokas sotapäällikkö, joksi häntä on sanottu, taisteli taistelun, menetti neljännen osan armeijastaan ja venytti linjansa entistä pitemmäksi. Jos sanotaan, että Napoleon oli aikonut Moskovan, kuten Wieninkin vallottamisella päättää sodan, on tätä vastaan olemassa monia todistuksia. Napoleonin omat historioitsijat kertovat, että hän oli aikonut palata takasin jo Smolenskista, että hän tunsu asemansa venyneen liian loitoksi ja ettei Moskovan valloitus päättä sotaa. Sillä Smolenskista käsin hän oli nähnyt, mille kannalle olivat Venäjän kaupungit jääneet hänen suhteensa, kun hän ei saanut ainoatakaan vastausta lukuisiin ilmoituksiinsa, että hän halusi ryhtyä näiden kanssa keskusteluihin.

Ryhtyessään ja taipuessaan Borodinon taisteluun menetteli Kutusof ja Napoleon aikeettomasti ja mielettömästi. Vaan historioitsijat ovat sittemmin toteutuneiden tosiasioiden nojalla koonneet taitavasti sommiteltuja todistuksia sotapäällikköjen kaukonäköisyydestä ja nerokkuudesta, miesten, jotka kaikista maailman suurtapausten aikeettomista jouduttajista olivat mitä orjallisimpia ja aikeettomimpia välikappaleita.

Klassilliset kansat ovat meille jättäneet sankarirunoelmia, joissa sankarit muodostavat historian koko ydinkohdan, vaan me emme vieläkään voi tottua siihen, ettei sellaisella historialla ole mitään merkitystä meidän ajan ihmiskunnalle.

Toiseen kysymykseen: miten ryhdyttiin Borodinon ja sitä ennen suoritettuun Shevardinon taisteluun, on olemassa niinikään aivan määrätty ja kaikille tunnettu, mutta aivan väärä esitys.

Kaikki historioitsijat kuvaavat asian seuraavalla tavalla:

Venäjän armeija, peräytyessään Smolenskista, muka haeskeli parhainta asemaa päätaistelua varten ja semmoinen asema löydettiinkin muka Borodinon luona.

Venäläiset lujittivat muka ennakoita tämän aseman rakentamalla varustuksia maantien (joka vei Moskovasta Smolenskiin) vasemmalla puolen melkein suoraviivaisesti sitä kohti Borodinosta Utitsaan kulkevassa suunnassa, juuri siihen samaiseen paikkaan, jossa taistelu tapahtui.

Tämän aseman etupuolelle varustettiin muka vihollisen liikkeiden silmälläpitoa varten luja etuasema Shevardinon muinaiskalmistoon. 24 p:nä Napoleon muka hyökkäsi etuasemaa vastaan ja vallotti sen; 26 p:nä ryntäsi hän koko Venäjän armeijan kimppuun, joka seisoivat varustuksissa Borodinon kentällä.

Näin puhutaan historioissa, vaan kaikki tämä on aivan väärää, josta jokainen voi helposti tulla vakuutetuksi, jos vain tahtoo tunkeutua asian ytimeen.

Venäläiset eivät haeskelleet mahdollisimman parhainta asemaa, vaan päinvastoin kulkivat peräytyessään monen aseman ohi, jotka olivat Borodinoa paremmat. He eivät pysähtyneet ainoallekaan näistä asemista sekä siitä syystä, ettei Kutusof tahtonut jäädä asemaan, jota hän ei ollut itse valinnut, että siitä syystä, ettei armeijaan ollut vielä yhtynyt Miloradovitsch nostoväkineen ja vielä monesta muustakin lukemattomasta syystä. Totena pysyy kuitenkin se, että sivuutetut asemat olivat vahvempia ja ettei Borodinon asema (se, jossa taistelu taisteltiin) suinkaan ollut vahva, vaan ei edes ollut miltään kannalta katsottuna sen kummallisempi asema kuin mikä muukaan Venäjän valtakunnan paikka tahansa, jonka umpimähkään voi näyttää kartalta neulalla.

Venäläiset eivät suinkaan varustaneet asemaansa Borodinon kentällä maantiestä vasempaan suoraviivaisessa suunnassa (eli sitä paikkaa, jossa taistelu tapahtui) vaan he eivät edes kertaakaan ennen elok. 25 päivää 1812 olleet ajatelleet, että taistelu tapahtuisi juuri siinä paikassa. Tätä todistaa ensiksikin se, ettei tässä paikassa suinkaan ollut 25 p:nä varustuksia, vaan ettei edes 25 p:nä aloitettuja saatu valmiiksi 26 p:nä. Toiseksi Shevardinon redutin asema: Shevardinon redutilla, joka sijaitti sen aseman etupuolella, jossa taisteluun ryhdyttiin, ei ollut mitään merkitystä. Miksi lujitettiin tämä redutti kaikkia muita paikkoja vahvemmaksi? Ja miksi sitä puolustaessa 24 p:nä myöhään yöhön saakka tuhlatiin kaikki ponnistukset ja menetettiin 6,000 miestä? Vihollisen silmälläpitoon olisi riittänyt kasakkapartio. Kolmantena todistuksena siitä, ettei asemaa, jossa taistelu taisteltiin, oltu ennalta päätetty ja ettei Shevardinon redutti ollut tämän aseman etuasema, on se, että Barclay de Tolly ja Bagration olivat 25 päivään saakka siinä uskossa, että Shevardinon redutti oli aseman *vasen* siipi ja että itse Kutusof sanoo tiedonannossaan, joka hätäkätehen kirjoitettiin taistelun jälkeen, Shevardinon reduttia aseman *vasemmaksi* siiveksi. Vasta hyvän aikaa jälestäpäin, kun kaikessa rauhassa kirjoitettiin tiedonantoja Borodinon taistelusta, keksittiin (arvattavasti erehtymättömänä pidetyn ylipäällikön erehdysten oikaisemiseksi) se väärä ja omituinen selitys, että muka Shevardinon redutti oli ollut *etuasemana* (jota vastoin se oli ollut vain vasemman siiven varustettu asema) ja että me muka olimme antautuneet Borodinon taisteluun varustetussa ja edeltäpäin valitussa asemassa ollen, kun taistelu sitä vastoin tapahtui aivan aavistamattomalla ja melkein varustamattomalla paikalla.

Asia on nähtävästi ollut näin: asema oli valittu pitkin Kolotsha-joen suuntaa, joka katkaisee maantien, mutta ei suoraviivaisesti, vaan muodostaen terävän kulman sen kanssa, niin että vasen siipi oli Shevardinossa, oikea Novoje Selon kylän luona ja keskustassa Borodinossa, Kolotsha- ja Voina-jokien yhtymäkohdan kulmauksessa. Tämä asema, jota Kolotsha-joki suojeli ja jossa Smolenskista Moskovaan vievää tietä lähenevän vihollisen eteneminen oli venäläisen armeijan ehkäistävä, on päivänselvä jokaiselle, joka katsoo Borodinon kenttää, vaikka unohtaisikin, miten taistelu tapahtui.

Kun Napoleon saapui 24 p:nä Valujevaan, ei hän nähnyt (kuten historioissa sanotaan) venäläisten asemaa Utitsan ja Borodinon välillä (hän ei voinut nähdä asemaa, kun sitä ei ollutkaan) eikä nähnyt myöskään Venäjän armeijan etuasemaa, vaan venäläisten jälkijoukkoja haeskelleessaan hän joutui venäläisten aseman vasemmalle siivelle — Shevardinon redutille ja venäläisten aavistamatta marssitti joukkonsa Kolotsha-joen yli. Kun venäläiset eivät ehtineet ryhtyä ratkaisevaan taisteluun, vetivät he vasemman siipensä takasin asemastaan, jossa sen oli aikomus puolustautua, jos asettuivat uuteen asemaan, jota ei oltu etukäteen määrätty eikä varustettu. Päästyään Kolotsha-joen yli maantien vasemmalta puolen, siirsi Napoleon koko tulevan taistelun oikealta vasemmalle (venäläisten taholta lukien) ja määräsi sen paikaksi Utitsan, Semenovskojen ja Borodinon välisen tasangon (jolla ei ollut sen kummempia aseman etuja kuin millä muulla Venäjän tasangolla tahansa) ja tällä tasangolla suoritettiin 26 p:nä elok. koko taistelu. Pääpiirteissään laadittuna on luullun ja tapahtuneen taistelun kulku seuraava:

Ellei Napoleon olisi 25 p:n illalla käynyt Kolotsha-joella eikä käskenyt hetimiten jo samana iltana ryhtymään rynnäkköön reduttia vastaan, vaan vasta seuraavana aamuna, niin ei kukaan olisi epäillyt, että Shevardinon redutti oli meidän asemamme vasempana siipenä ja taistelu olisi tapahtunut niinkuin me sitä odotimme. Siinä tapauksessa olisimme me luultavasti vieläkin tiukemmin puolustaneet Shevardinon reduttia, vasenta siipeämme, hyökänneet Napoleonin keskustan tai oikean siiven kimppuun ja 24 p:nä olisi suoritettu yleinen taistelu siinä asemassa, joka oli ennalta määrätty ja varustettu. Mutta koska hyökkäys meidän vasenta siipeämme vastaan tehtiin illalla kohta meidän jälkijoukkojemme peräytymisen jälkeen s.o. heti Gridnevan taistelun jälkeen ja koska venäläiset sotapäälliköt eivät tahtoneet tai ehtineet alkaa saman 24 p:n illalla yleistä taistelua, niin Borodinon taistelun ensimmäinen ja tärkein toimi meni mitättömäksi jo 24 p:nä ja nähtävästi joudutti 26 p:n tappion.

Shevardinon redutin menettämisen jälkeen jäimme me seuraavana aamuna aivan ilman vasemman siiven asemaa ja sen vuoksi oli meidän pakko oikaista vasen siipemme ja lujittaa sen asema umpimähkään.

Eipä siinä kyllä, että venäläiset joukot olivat 26 p:nä vain heikkojen, keskeneräisten varustusten turvissa, vaan tämän aseman epäedullisuutta ensi vielä sekin, että venäläiset sotapäälliköt, jotka eivät välittäneet vasemman siiven aseman kadottamisesta ja koko tulevan taistelualan siirtymisestä oikealta vasemmalle, jäivät entiseen, liiaksi laajaan asemaansa Novoje Selon ja Utitsan välille, josta syystä heidän oli taistelun aikana liikutettava joukkoja oikealta vasemmalle. Tällä tavoin voivat venäläiset taistelun kestäessä pitää koko ranskalaista armeijaa vastassa, jonka voima oli suunnattu meidän vasenta siipeämme vastaan, kahta vertaa heikommät voimat.

(Penjatovskin liikkeet Utitsaa vastaan ja Uvarovin liikkeet ranskalaisten oikean siiven puolella olivat taistelun kulusta erillään olevia toimia). Näin siis tapahtui Borodinon taistelu toisin, kuin (koettamalla salata meidän sotapäällikköjemme virheitä ja tämän johdosta vähentämällä Venäjän sotajoukkojen ja kansan mainetta) se on kuvattu tapahtuneen. Borodinon taistelu ei tapahtunut valituissa eikä varustetussa asemassa vain jonkun verran ranskalaisia heikommilla voimilla, vaan Borodinon taisteluun, Shevardinon redutin menettämisen tähden, antautuivat venäläiset avoimella, melkein varustamattomalla tasangolla ranskalaisia voimia kahta vertaa heikommilla voimilla eli toisin sanoen semmoisissa olosuhteissa, joissa ei ainoastaan ollut mahdotonta tapella kymmentä tuntia, vaan olipa mahdotonta suojella armeijaa kolmeakaan tuntia, jottei se olisi joutunut tuhon ja paon omaksi.

XX.

Aamulla elokuun 25 p:nä läksi Pierre Moschaiskista. Eräässä tavattoman jyrkässä ja väärässä alamäessä, joka vei kaupungista vasemmalla kädellä olevan kirkon ohi, jossa parhaillaan pidettiin jumalanpalvelusta, nousi Pierre ajopeleistä ja läksi kulkemaan jalan. Hänen takanaan laskeutui mäkeä alas eräs ratsurykmentti laulajat etunenässä ja häntä vastaan nousi kuormajono, jossa kuletettiin haavottuneita eilisestä taistelusta. Hevosmiehet, joihin oli musikoita, kiljuivat hevosille ja suomivat niitä piiskoilla sekä juoksivat puolelta toiselle. Raskaat kärryt, joilla haavottuneita sotamiehiä virui ja istui kolmi- ja nelikunnittain, keikkuivat ankarasti jyrkässä ylämäessä, jota oli kivitetty viskomalla kivimöhkäleitä sinne tänne. Kalpeat haavottuneet, joiden siteinä oli räjäsyjä, pitelivät huuliaan pusertaen ja synkin kasvoin kiinni kärryjen laidoista, mutta siitä huolimatta tärisytti ja viskeli heitä kovasti toinen toistaan vasten. Melkein kaikki katsoivat lapsellisen uteliaina Pierren valkeaa lakkia ja vihreää hännystakkia.

Pierren kuski ärhenteli kovaäänisesti kuormanajajille, jotta nämä ajaisivat tien toista laitaa. Ratsurykmentti laskeutui laulaen mäenrinnettä, joutui ihan Pierren ajopelien taakse ja tukkesi tien. Pierre pysähtyi ja painautui syväuomaisen tien seinämää vasten. Mäen laki oli niin korkealla, ettei sen takaa auringonsäteet ylettyneet uomaan, jossa oli kylmää ja kosteaa. Pierren yllä henkäili kirkas elokuunaamu ja helkkyi reippaiden laulujen kaiku. Eräs kuorma haavottuneita pysähtyi tienposkeen Pierren viereen. Kuormanajaja, jolla oli niinitöppöset jalassa, juoksi läähättäen kuorman luo, asetti kiven raudoittamattomien takapyörien alle ja rupesi kohentelemaan seisahduneen hevosensa valjaita.

Eräs haavottunut vanha sotilas, jonka käsi oli kääreissä ja joka paarusti kuorman takana, tarttui kärryjen laitaan terveellä kädellään ja katsahti Pierreen.

— No, mitenäs tässä käy, tähänkö jäädään vai Moskovaanko vetäydytään?

Pierre oli niin syvissä ajatuksissa, ettei hän kuullut kysymystä. Hän katseli vuoroin ratsurykmenttiin, joka nyt oli joutunut vastakkain haavottuneiden kuormajonon kanssa, vuoroin kärryihin, jotka seisovat hänen vieressään ja joissa tuli kaksi haavottunutta ja kolmas oli pitkällään. Ja Pierrestä tuntui, että siinä hänen edessään, noissa haavottuneissa oli hänen mieltään askaroittaneen arvoituksen selitys. Toinen istuvista sotamiehistä oli luultavasti saanut haavan poskeensa. Koko pää oli turottu rievuilla ja toinen poski oli pullistunut vähilleen lapsen pään kokoiseksi. Suu ja nenä olivat vääristyneet sivulle. Tämä sotamies katsoi kirkkoon ja risti silmiään. Toinen, nuori poika, rekryytti, vaaleaverinen ja niin valkea kuin ei hänen ohuissa kasvoissaan olisi ollut pisaraakaan verta, katseli hellämielisesti hymyillen Pierreen. Kolmas virui vatsallaan, joten hänen kasvonsa olivat piilossa. Ratsuväen laulajat kulkivat parhaillaan kuorman ohi.

— Ah! Jo-jopa ohrainen otti ... sen pätöisen pään... Ja maalla vierahalla ollen... — lauloivat he erästä sotilaslaulua.

Kaiun heläjävät soinnut värisivät korkeudessa aivan kuin heitä matkien, mutta toisessa ilosävyyn lajissa. Ja auringon hehkuvat säteet, nekin muuta iloa eläen, kultasivat vastakkaisen rinteen lakea. Vaan rinteen alla, haavottuneiden kuorman ja läähättävän hevososen seutuvilla oli kosteaa, sumuista ja surullista.

Sotamies, jonka poski oli turvoksissa, katsahti tuikeasti laulaviin ratsumiehiin.

— Senkin keikarit! — virkkoi hän nuhtelevasti.

— Nykyisin näkee musikkaväkeäkin eikä yksistään sotamiehiä! Musikkakin ajetaan yhteen joukkoon, — sanoi Pierrelle surullisesti hymyillen sotamies, joka seisoi kuorman takana. — Ei näytä välillä pantavan... Kaiken kansan väellä tahtovat rynnistää. Ja Moskova on kaikki kaikessa.

Sotamiehen sanojen epäselvyydestä huolimatta käsitti Pierre täydellisesti, mitä hän oli tahtonut lausua ilmi ja hän nyökäytti hyväksyvästi päätään.

Ahdinko selveni, Pierre astui mäen alle, nousi ajopeleihinsä ja jatkoi matkaansa.

Pierre silmäili kummallekin puolen tietä etsien tuttuja kasvoja, vaan kaikkialla oli erilajisten sotilaiden outoja kasvoja, jotka kaikki ihmeissään silmäilivät hänen valkoista lakkiaan ja vihreää hännystakkiaan.

Ajettuaan nelisen virstaa kohtasi hän ensimmäisen tuttavan ja ilostui suuresti. Tämä oli muuan armeijan yllilääkäreistä. Hän ajoi puoleksi katetuissa vaunuissa erään nuoren lääkärin kanssa ja huomattuaan Pierren käski kasakan, joka istui kuskipukilla tavallisen kuskin asemasta, pysähdyttämään hevoset.

— Kreivi! Teidän ylhäisyytenne, miten te olette täällä? — kysyi tohtori.

— Teki mieli tulla katsomaan...

— Kyllä onkin katsomista...

Pierre nousi vaunuistaan ja rupesi puhelemaan tohtorin kanssa, jolle hän selitti aikovansa ottaa osaa taisteluun.

Tohtori kehotti Pierreä kääntymään suoraan hänen armonsa puoleen.

— Mitäs te jäisitte tietymättömille teille taistelun aikana, — sanoi hän vaihtaen silmäyksiä nuoren toverinsa kera, — kun hänen armonsa kuitenkin tuntee teidät ja ottaa teidät suosiollisesti vastaan. Menkää vain hänen luokseen, — lisäsi tohtori.

Tohtori näytti väsyneeltä ja hänellä tuntui olevan kiire.

— Niinkö luulette? Ajattelin vielä kysyä teiltä, missä päävarustukset ovat, — sanoi Pierre.

— Päävarustukset? — ihmetteli tohtori. — Ne eivät tosiaankaan kuulu minun alaani. Kunhan ajatte Tatarinovan ohi, siellä taitavat jotain myllertää. Nouskaa hautakummuille, niiltä näkyy, — sanoi tohtori.

— Sieltäkö jo näkyy? Jos te joutaisitte...

Tohtori keskeytti hänet ja peräytyi lähemmä vaunujaan.

— Läksisin kyllä saattamaan, mutta jumaliste — työtä on tätä myöten (tohtori osotti kurkkuaan) ja täytyy joutua armeijaosaston päällikön luo. Tiedättekö, meidän tilamme? Huomenna, kreivi, on taistelu. Satatuhantista armeijaa kohti täytyy laskea vähintäinkin 20 tuhatta haavottunutta. Vaan meillä ei ole paareja, ei vuoteita, ei haavureita eikä lääkäreitä edes kuudelle tuhannelle. Kymmeniä tuhansia kärriä on, mutta tarvitaan sitä muutakin. Saa tehdä, minkä parhaaksi näkee.

Outo ajatus siitä, että niistä tuhansista reippaista, terveistä, nuorista ja vanhoista miehistä, jotka äsken olivat iloisin ihmettelyn tuntein katselleet hänen lakkiaan, oli 20 tuhatta joutuva varman kuoleman ja haavojen uhriksi (ehkä juuri ne, jotka hän oli nähnyt), — sai Pierren hämmästyksiinsä.

"He kuolevat ehkä huomenna, miksi he siis ajattelevat muuta kuin kuolemaa?" Ja samassa kuvastui hänen mieleensä laskeutuminen Moschaiskin mäestä, haavottuneiden kuormat, kaiku, auringon säteet ja ratsuväen laulu.

"Ratsuväki rientää taisteluun, tapaa haavottuneita ja hetkeäkään ajattelematta, mikä heitä odottaa, kulkevat he haavottuneille silmää iskien näiden ohi. Kaikkiaan on heistä 20 tuhatta vihitty kuolemaan, vaan he ihmettelevät minun lakkiani! Kummallista!" ajatteli Pierre ajaessaan Tatarinovaa kohti.

Erään suurtilallisen kartanon luona, joka oli vasemmalla puolen tietä, seisoi ajopeliä, kuormarattaita, joukko upseerien palvelijoita ja vahtisotilaita. Hänen armonsa oli pysähtynyt kartanoon. Pierren tullessa hän ei kuitenkaan ollut saapuvilla eikä esikuntalaisistakaan ollut paljo ketään saapuvilla. Kaikki olivat menneet jumalanpalvelukseen. Pierre ajoi edelleen Gorkiin päin.

Päästyään kyläkadulle näki Pierre ensi kerran musikkanostokkaita, joilla oli risti lakissa ja valkeat paidat päällä ja jotka kovaäänisesti rupatellen ja nauraa hohottaen työskentelivät terhakasti ja hikisinä oikealla puolen tietä suunnattoman suurella, nurmettuneella hautakummulla.

Muutamat heistä kaivoivat lapioilla mäkeä, muutamat kulettivat lautoja myöten multaa käsikärriyllä, toiset taas seisovivat toimettomina.

Kaksi upseeria oli kummalla heitä ohjailemassa. Kun Pierre näki musikat, joita kaikesta päättäen näytti vielä huvittavan heidän uusi sotilasammattinsa, muistui taas hänen mieleensä haavottuneet sotamiehet ja hänelle kävi selväksi, mitä se sotamies oli tarkottanut, joka oli puhunut *kaiken kansan väellä rynnistämisestä*. Nähdessään noiden parrakkaiden musikkojen työskentelevän taistelukentällä kummallisen kömpelöine saappaineen ja hikisine niskoineen ja avoimine paidankauluksineen, joiden alta näkyi punottuneet solisluut, teki tämä Pierreen paljoa voimakkaamman vaikutuksen kuin mikään muu, minkä hän oli tähän asti nähnyt tai kuullut hetken juhlallisuudesta ja merkityksestä.

Pierre nousi vaunuistaan ja meni työskentelevien nostokkaiden ohi sille hautakummulle, jolta tohtorin sanojen mukaan näkyi taistelukenttä.

Kello oli 11 aamulla. Aurinko paistoi vasemmaltain Pierren taitse ja sen säteet valaisivat suunnattoman suuren näyttämön, joka amfiteatterin tapaisesti kohoten avautui hänen eteensä.

Pitkin tämän amfiteatterin ylintä kohtaa koukerteli vasemmalla Smolenskin maantie. Se pujottautui kirkonkylän läpi, joka lepäili 500 askeleen päässä alangolla kummun edustalla. (Se oli Borodino). Tie kulki kylän alla sillan yli ja nousi sitte töyräs töyräältä ja notko notkolta yhä ylemmä noin kuuden virstan päässä hämmöttävää Valujevan kylää kohti, jossa Napoleon majaili. Valujevan takana painui tie kellahtavan metsän uumeniin taivaanrannalla. Metsästä, joka kasvoi koivua ja kuusta, kimalteli tien suunnan oikealta puolen Kolotskin luostarin risti ja kellotorni. Etäisyyden sinisessä hämyssä näkyi metsän ja tien kummallakin puolen nuotiotulien savua ja sekä meidän että vihollisen väen epämääräisiä joukkoja. Oikealla puolen oli Kolotsha- ja Moskova-joen äyräiden seutu rotkoista ja vuorista. Vuorten välistä siinsi kaukaa Bessubovon ja Saharjinon kylät. Vasemmalla oli seutu tasaista, siellä välkkyi viljavainioita ja siinsi savuava, poltettu Semenovskin kylä.

Kaikki, mitä Pierre näki sekä oikealla että vasemmalla, oli niin epämääräistä, ettei kentän kumpikaan puoli tyydyttänyt täydelleen hänen kuvitteluaan. Katsoipa minne hyvänsä, taistelukenttää ei näkynyt, vaan näkyi peltoja, ketoja, sotajoukkoja, metsiä, nuotiotulien savua, kyliä, hautakumpuja ja puroja. Ja vaikka Pierre olisi miten haeskellut, ei hän voinut havaita missään varustuksia eikä erottaa omia joukkoja vihollisista.

"Pitää, kysyä asiantuntevalta", ajatteli hän ja kääntyi erääseen upseeriin, joka uteliaana silmäili hänen jyrkää, epäsoveliaalista vartaloaan.

— Sallikaa minun kysyä, — sanoi hän upseerille, — mikä tuo kylä on tuossa?

— Burdino vai mikä se on? — kysäsi upseeri vuorostaan toveriltaan.

— Borodino, — vastasi toveri oikaisten.

Upseeri, josta näytti olevan mieleen saada hieman keskustella, läheni Pierreä.

— Ovatko nuo meikäläisiä? — kysyi Pierre.

— Ovat ja tuolla etempänä ovat ranskalaiset, — vastasi upseeri. — Tuolla, tuolla ne näkyvät.

— Missä, missä? — kysyi Pierre.

— Paljaalla silmällä näkee. Tuolla noin.

Upseeri osotti kädellään savuja kohti, jotka siinsivät vasemmalta joen takaa ja hänen kasvoilleen nousi samallinen ankaran totinen ilme kuin Pierre oli nähnyt häntä vastaan tulleiden kasvoilla.

— Vai nuo ne ovat ranskalaisia! Entä tuolla? — Pierre näytti vasemmalle erästä kumpua kohti, jonka luona hämmötti sotaväkeä.

— Ne ovat meikäläisiä.

— Vai meikäläisiä! Entä tuolla? — Pierre osotti kädellään erästä toista kaukaista kumpua kohti, jolla yleni suuri puu ja jonka äärestä hämmötti kylä ja nousi nuotiosavuja.

— Se on *se*, — vastasi upseeri (se oli Shevardinon redutti). — Eilen se oli meidän, vaan nyt se on *hänen*.

— No, entä meidän asemamme?

— Pääasema? — toisti upseeri tyytyväisyydestä hymyillen. — Voin antaa teille täydellisen selvityksen, sillä minä olen rakentanut melkein kaikki meidän varustuksemme. Meidän keskustamme nähkääs on Borodinossa, tuossa noin. — Hän osotti kohtisuoraan kylään, jossa oli kirkko. — Tuolla on kaalamo Kolotshan yli. Tuolla taas, kuten näette, notkelmassa, missä vielä näkyy lyödyn heinän karheita, on silta. Siinä on meidän keskustamme. Oikea siipemme on taas tuolla. (Hän viittasi kädellään jyrkästi oikealle rotkoihin päin). Siellä on Moskova-joki ja sinne olemme rakentaneet kolme reduttia, hyvin vahvoja. Vasen siipi ... — tässä upseeri pysähtyi. — Sitä on, nähkääs, vaikea selittää... Eilen oli meidän vasen siipemme tuolla noin, Shevardinossa, tuolla juuri, missä on tammi. Vaan nyt olemme siirtäneet vasemman siiven takasin. Sitte näette te tuolla etäällä kylän ja savua, se on Semenovskoje ja täällä myöskin, — hän osotti Rajevskin kumpua. — Mutta tuskinpa taistelu täällä syntyy. Että *hän* olisi marssittanut joukkonsa tänne, on petos. *Hän* varmaankin kiertää Moskvan oikean puolitse. Ja taisteltiinpa missä tahansa — monia meistä huomenna puuttuu! — sanoi upseeri.

Eräs vanha ali-upseeri, joka oli tullut upseerin luo tämän kertoessa, odotti ääneti päällikkönsä puheen loppua, mutta tässä kohden hän tyytymättömän näköisenä upseerin kertomuksen johdosta keskeytti hänet.

— Vallituskoria pitäisi käydä, — sanoi hän äreästi.

Upseeri näytti aivan kuin joutuvan hämilleen huomattessaan, että vaikka saakin ajatella, miten monia huomenna tulee puuttumaan, ei siitä kuitenkaan olisi sopinut puhua.

— Niin pitäisi, lähetä taas kolmas komppania hakemaan, — virkkoi upseeri hätäisesti.

— Kukas te olette, lääkärikö, vai...

— En, ilman vain olen täällä, — vastasi Pierre.

Ja Pierre läksi kummulta nostokkaiden ohi.

— Kirotot! — mutisi hänen jälestään tuleva upseeri nenäänsä pihistäen nostokkaiden ohi juostessaan.

— Tuolla tulevat!... Jo tulevat... Kas tuolla... Kuvaa kantavat ja koht'sillään joutuvat tänne... — kuului ääniä yht'äkkiä ja upseerit, sotamiehet ja nostokkaat läksivät juoksemaan pitkin maantietä.

Borodinon kylästä nousi mäenrinnettä kirkkokulkue. Sen etunenässä marssi pölyisellä maantiellä joukko jalkaväkeä paljastetuin päin ja maata kohti ojennetuin kiväärein. Jalkaväen takaa kuului kirkkolaulua.

Nostokkaat ja sotamiehet juoksivat Pierren ohi kulkuetta vastaan paljain päin.

— Matushkaa tuodaan! Puolustajaamme... Iverskin jumalanäitiä!...

— Smolenskin matushkaa, — oikasi joku.

Nostokkaat, niin kylässä olleet kuin nekin, jotka olivat työskennelleet patterilla, hylkäsivät lapionsa ja riensivät kirkkokulkuetta vastaan. Pölyistä tietä marssivan pataljoonan kintereillä kulki messupukuisia pappeja — eräs vanhus korkea lakki päässä apulaisineen ja kirkkoköörineen. Näiden takana kantoivat upseerit ja sotamiehet suurta puitteissa olevaa pyhäinkuvaa, jolla oli mustat kasvot. Tämä pyhäinkuva oli otettu Smolenskista ja siitä pitäen oli sitä kuletettu armeijan mukana. Kuvan takana ympärillä ja edessä häriskeli paljain päin maahan asti kumartelevaa sotaväkeä.

Kummulle päästyään kuvakulkue pysähtyi. Miehet, jotka pitelivät kuvaa pyyhinliinoista, vaihtuivat, apupapit sytyttivät uudelleen suitsutusastiat ja hartaushetki alkoi. Auringon polttavat säteet porottivat melkein suoraan ylhäältä. Heikko, raikas tuulenhenkonen leyhytteli avoimien päiden hiuksia ja nauhoja, joilla pyhäinkuva oli koristettu. Messun säveleet soivat heikosti avarassa ilmassa. Kuvan ympärillä oli ääretön joukko avopäisiä upseeria, sotamiehiä ja nostokkaita. Papin ja hänen apulaisensa takana seisoivat arvohenkilöt. Eräs kaljupäinen kenraali, jolla oli kaulassa Yrjön risti, seiso iavan papin selän takana ja silmiään ristimättä (oli nähtävästi saksalainen) koetti kärsivällisesti odottaa hartaushetken päättymistä, koska hän piti tarpeellisena kuulla sen loppuun asti luultavasti Venäjän kansan isänmaallisen innostuksen virittämiseksi. Muuan toinen kenraali seisoi sotilaallisen ryhdikkäässä asennossa rinta röyhällään ja ympärilleen silmäillen. Näiden arvohenkilöiden joukossa huomasi Pierre, joka seiso ioitompana musikkojen joukossa, muutamia tuttuja kasvoja, vaan hän ei katsonut heihin. Hänen huomionsa oli kokonaan kiintynyt pyhäinkuvaan katsovien sotamiesten ja nostokkaiden vakaviin kasvoihin. Niin pian kuin uupuneet apulaispapit (he lauloivat kahdettakymmenettä messua) alkoivat messuta vetelästi ja totuttuun tapaan: "varjele, jumalanäiti, palvelijasi onnettomuuksista" ja pappi ja djakon yhtyivät säveleeseen: "niin kuin me sinuun Herrassa turvaamme, kuten lujaan muuriin ja puolustajaamme", — syttyi taas kaikkien kasvoille sama tietoisuuden ilme lähenevän hetken vakavuudesta, jonka hän oli nähnyt Moschaiskin mäessä ja josta oli näkynyt merkkiä melkein kaikkien häntä vastaan tulleiden kasvoilla. Ja yhä tiheämpään kumartuivat päät alas, heilahtelivat hiukset, kuului huokauksia ja ristinmerkin lyöntejä rintoihin.

Kuvan ympärillä oleva väki peräytyi äkkiä taapäin ja Pierre joutui puristuksiin. Joku, luultavasti hyvin tärkeä henkilö ainakin siitä päättäen, että hänen tieltään kaikki siirtyivät nopeasti syrjään, läheni pyhäinkuvaa.

Lähenevä henkilö oli Kutusof, joka oli ollut asemaa tarkastamassa. Tatarinovoon palatessaan saapui hän nyt messuun. Pierre tunsi heti Kutusovin tämän erityisestä, kaikista muista eroavasta muodosta.

Pitkässä takissaan, joka verhosi hänen tavattoman paksua ruumistaan, avoimin valkein päin ja vuotaneen silmän valkuainen turvollaan astui Kutusof hytkyvin polvin piirin keskeen ja pysähtyi papin taa. Hän risti silmiään tavalliseen totuttuun tapaan, koetti kädellään maata ja raskaasti huoah taen painoi raskaan päänsä kumarruksiin. Kutusovin takana oli Bennigsen ja seurue. Vaikka olikin saapuvilla ylipäällikkö, joka herätti kaikkien korkeimpien arvohenkilöiden huomiota, jatkoivat nostokkaat ja sotamiehet häneen katsomatta rukoilemistaan.

Kun messu oli päättynyt, meni Kutusof pyhäinkuvan luo, laskeutui raskaasti polvilleen, kumarsi maahan asti eikä pitkään aikaan kyennyt raskautensa ja heikkoutensa tähden nousemaan pystyyn. Hänen harmaa päänsä tutisi ponnistuksista. Viimein hän nousi ja lapsellisen naivisti kurottaen huuliaan suuteli kuvaa sekä kumarsi uudelleen nojaten kädellään maahan. Kenraalit seurasivat hänen esimerkkiään, sitte muut upseerit, lopuksi työntäytyivät sotamiehet ja nostokkaat toisiaan tyrkkien, tömistellen, puhkaen ja punehtunein kasvoin.

XXII.

Tungoksessa heiluessaan silmäili Pierre ympärilleen.

— Kreivi, Pjotr Kirilitsh! Mikä teidät on tuonut tänne? — kuului jonkun ääni.

Pierre katsahti taakseen. Boris Drubetskoi läheni hymyillen Pierreä puhdistaen käsillään polviaan, jotka hän oli liannut luultavasti kumartuessaan suutelemaan pyhäinkuvaa. Boris oli komeassa puvussa, jossa oli merkkiä sotaisasta asusta: hänen päällään oli pitkä takki ja palmikon nauha laskeutui olan yli samoin kuin Kutusovillakin.

Tällä välin oli Kutusof mennyt kylään ja istuutunut erään talon seinustan siimekseen penkille, jonka eräs kasakka juoksujalassa oli kiidättänyt hänen alleen ja toinen peittänyt matolla. Suuri,

loistava seurue seiso i ylipäällikön ympärillä.

Pyhäinkuvaa lähdettiin kulettamaan edelleen väkijoukon seuratussa jälestä. Pierre pysähtyi noin kolmenkymmenen askeleen päähän Kutusovista keskustelemaan Boriksen kanssa.

Pierre selitti aikovansa ottaa osaa taisteluun ja haluavansa tutustua asemaan.

Tehkää, niin kuin minä neuvon, — sanoi Boris. — *Je vous ferai les honneurs du camp.*^[100] Kaikista parhaiten te näette sieltä, missä kreivi Bennignsen tulee olemaan. Minä näet olen hänen käytettävänä. Olen hänen esittelijänsä. Tai jos tahdotte kiertää koko aseman ympäri, niin lähtekää meidän kanssamme, me olemme juuri lähdössä vasemmalle siivelle. Sitte tullaan yhdessä takasin, ja olkaa hyvä, minulle yöksi. Tehän olette Dmitri Sergejevitchin tuttu? Hän majailee tuolla, — hän osotti Gorkin kylän kolmatta taloa.

— Minun mieleni tekee nähdä oikea siipi, jonka sanotaan olevan hyvin lujan, — sanoi Pierre. — Tahtoisin alkaa Moskova-joelta ja sitte kautta koko aseman.

— Sen kyllä ehditte jälestäkin päin, tärkein on vasen siipi...

— Niin, niin. Mutta missä ruhtinas Bolkonskin rykmentti on? Ettekö voisi neuvoa? — kysyi Pierre.

— Andrei Nikolajevitchinko? Tiemme antaa juuri siitä ohi, minä vien teidät hänen luokseen.

— Mitenkä vasemman siiven laita on? — kysyi Pierre.

— Sanoakseni teille totuuden, *entre nous*,^[101] meidän vasemman siipemme laita on, Herra paratkoon, niin ja näin, — vastasi Boris ja vakuuttavasti alentaen äänensä lisäsi: — kreivi Bennignsen oli aivan toisissa aikeissa. Hän aikoi lujittaa tuon kummun tuolla aivan toisella lailla, mutta... — Boris kohautti olkapäitään. — Hänen armonsa ei tahtonut tai oli hänelle puhuttu pötyä. Nähkääs... — vaan Boris ei ehtinyt jatkaa, sillä Pierren luo tuli Kutusovin adjutantti Kaisarof. — Aa! Paisij Sergejitsh, — sanoi Boris sulavasti hymyillen Kaisaroville. — Minä tässä koettelen selitellä kreiville asemaa. Ihmeellistä, miten tarkalleen hänen armonsa on osannut oivaltaa ranskalaisten aikeet!

— Tarkotatteko vasenta siipeä? — kysyi Kaisarof.

— Sitä juuri. Meidän vasen siipemme on nyt hyvin, hyvin luja.

Vaikka Kutusof oli ajanut esikunnasta kaikki liiat henkilöt pois, oli Boriksen onnistunut pysyä pääkortteerissa Kutusovin tekemien muutostenkin jälkeen. Hän oli asettunut kreivi Bennignsenin palvelukseen. Kreivi Bennignsen, kuten kaikki muutkin, joiden käytettävänä Boris oli ollut, piti nuorta ruhtinas Drubetskia kerrassaan suuriarvoisena henkilönä.

Armeijan päällikkyydessä vallitsi kaksi jyrkkärajais ta puoluetta: Kutusovin puolue ja Bennignsenin esikuntapäällikön puolue. Boris oli viime mainittua puoluetta eikä kukaan kyennyt hänen laillaan matelevasti kunnioittamaan Kutusovia ja samalla antamaan ymmärtää, että ukko on huono ja että Bennignsen johtaa kaikkea. Nyt oli tullut taistelun hetki, jonka oli joko muserrettava Kutusof ja siirrettävä ylivalta Bennignsenin käsiin tahi vaikka Kutusof suoriutuisikin voittajana, annettava tietää, että kaikesta on kuitenkin kiittäminen Bennignseniä. Joka tapauksessa jaettaisiin huomispäivän johdosta suuria palkintoja ja uusia miehiä nostettaisiin etunensä. Tämän tähden pysyi Boris jännitetyn hilpeänä koko sen päivän.

Kaisarovin jälestä tuli Pierren luo muitakin hänen tuttavistaan, niin ettei hän ehtinyt vastata tulvanaan tehtyihin kyselyihin Moskovan kuulumisista eikä myöskään kuunnella kaikkea, mitä hänelle kerrottiin. Kaikkien kasvoilla oli eloisa, levoton piirre. Pierrestä tuntui kuitenkin siltä, että muutamien kasvoilla kuvastuvan levottomuuden syy piili enimmäkseen oman edun ja menestyksen arvoituksissa. Hänen päästään ei lähtenyt myöskään se toinen kasvojen ilme, jonka hän oli huomannut eräiden muiden kasvoilla ja joka ei ollut kertonut omista eduista, vaan yleisistä, elämän ja kuoleman arvoituksista. Kutusof huomasi Pierren ja ryhmän, joka oli kertynyt tämän ympärille.

— Käskekää hänet tänne, — sanoi Kutusof.

Adjutantti ilmotti hänen armonsa käskyn ja Pierre läksi menemään penkkiä kohti. Mutta ennen häntä ilmestyi Kutusovin eteen eräs sotamies-nostokas. Se oli Dolohof.

— Mitenkä tuo on tullut tänne? — kysyi Pierre.

— Se on semmoinen nauta, joka työntäytyy joka paikkaan! — vastattiin Pierrelle. — Se on alennettu entisestä arvostaan, vaan nyt tekee mieli hypähtää takasin. On tehnyt jotain ehdotuksia ja viime yönä hiipinyt vihollisen ketjuun... Muuten reima poika!

Pierre otti lakin päästään ja kumarsi kunnioittavasti Kutusoville.

— Minä luulin, että kun minä suullisesti tulen ilmoittamaan teidän armollenne, te voitte ajaa minut tieheni tai sanoa, että jo tiedätte, mitä minulla on ilmoitettavana ja silloin tuli minusta loppu... — puheli Dolohof.

— Vai niin.

— Vaan jos minä olen oikeassa, niin hyödytän isänmaata, jonka edestä olen valmis kuolemaan.

— Vai niin.

— Ja jos teidän armonne tarvitsee miestä, joka ei nahkaansa säästä, niin suvaitkaa muistaa minua... Ehkä kelpaan teidän armollenne.

— Vai niin, vai niin, — toisteli Kutusof katsoen Pierreen nauravalla silmällään, joka vetäytyi sirhalleen.

Silloin astui Boris hovimiehen sukkelin liikkein Pierren rinnalle päällikköjen eteen ja sanoi Pierrelle mitä luonnollisimman näköisenä ja matalahkolla äänellä aivan kuin jatkaen äskeitä keskustelua:

— Vaikka ovat nostokkaita, ovat pukeutuneet puhtaisiin, valkoisiin paitoihin valmistautuessaan kuolemaan. Semmoista sankariutta, kreivi!

Boris sanoi tämän Pierrelle nähtävästi siitä syystä, että hänen armonsä olisi kuullut hänen sanansa. Hän tiesi, että Kutusof ottaisi varteen nuo sanat ja hänen armonsä kääntyikin häneen:

— Mitä sinä nostoväestä puhut? — sanoi hän Borikselle.

Uudenmaanlänin Sosiaidemokratinen Vaalipiiritoimikunta,

— Ne, teidän armonne, ovat valmistautuessaan huomispäivää ja kuolemaa varten pukeutuneet valkoisiin paitoihin.

— Soo!... Ihmeellistä, verratonta väkeä, — virkkoi Kutusof, sulki silmänsä ja heilutteli päätään. — Verratonta väkeä! — toisti hän huoaten.

— Haluatteko haistaa ruutia? — sanoi hän Pierrelle. — Miellyttävä haju. Minulla on kunnia olla teidän puolisonne jumaloitsija, voiko hän hyvin? Tarjoan majani käytettäväksenne.

Vaan samassa rupesi Kutusof, kuten usein tapahtuu vanhoille ihmisille, katselemaan hajamielisesti ympärilleen aivan kuin unohtaen kaikki, mitä hänen piti sanoa tai tehdä.

Sitte hän nähtävästi muistaen, mitä hän etsi, kutsui luokseen Andrei Sergejevitch Kaisarovin, adjutanttinsa veljen.

— Kuule, mitenkä se runo olikaan. Mitä se Maria kirjottikaan runossaan Gerakovista: "Pääset joukkoon opettajaksi..." Anna tulla, anna tulla... — virkkoi Kutusof nauruun aikovan näköisenä.

Kaisarof luki... Kutusof nyökytteli hymyillen päätään runon tahdissa.

Pierren poistuessa Kutusovin luota tuli Dolohof hänen viereensä ja tarttui hänen käteensä.

— Olen hyvin iloinen nähdessäni teidät täällä, kreivi, — sanoi hän Pierrelle kovalla äänellä ja muista välittämättä sekä erityisen pontevasti ja juhlallisesti. — Sen päivän aattona, jolloin ei tiedä, kenen meistä sallitaan jäädä eloon, olen iloinen saadessani sanoa teille, että minun mieltäni painavat ne väärinkäsitykset, joita meidän välillämme on ollut ja minä toivoisin, ettei teillä olisi mitään minua vastaan. Pyydän, että suotte minulle anteeksi.

Pierre katsoi hymyillen Dolohoviin tietämättä, mitä sanoisi. Dolohof syleili ja suuteli Pierreä vesissä silmin.

Boris virkkoi jotain kenraalilleen ja kreivi Bennigsen ehdotti Pierrelle, että tämä läksisi hänen kanssaan rintamaan.

— Se huvittaa teitä, — sanoi hän.

— Huvittaa suurestikin, — vastasi Pierre.

Puolen tunnin kuluttua matkusti Kutusof Tatarinovoona, vaan Bennigsen läksi seurueen kanssa, jota seurasi myöskin Pierre, rintamaan.

XXIII.

Gorkista laskeutui Pierre maantietä myöten sillalle, jonka upseeri oli kummulta käsin osottanut Pierrelle olevan aseman keskustan ja jonka luona virran partaalla oli tuoreelle haisevaa niitettyä ruohoa. Sillan yli he ajoivat Borodinon kylään, josta kääntyivät vasemmalle ja tulivat sitte lukuisten sotajoukkojen ja tykkien ohi päästyään erään korkean kummun luo, jolla nostokkaat kaivoivat maata. Tämä oli redutti, jolla ei kuitenkaan ollut vielä nimeä, mutta joka sitte sai Rajevskin redutin eli kumpupatterin nimen.

Pierren huomio ei juuri kiintynyt tähän reduttiin. Hän ei tiennyt, että tästä paikasta tulisi hänelle Borodinon kentän merkillisin paikka. Sitte he ajoivat alavan notkelman yli Semenovskojeen, jossa sotamiehet kanneskelivat tupien ja riihien viimeisiä hirsitä. Sitte kulki matka ylä- ja alamäkiä edelleen erään rakeen runteleman ruispellon poikki pitkin erästä jälkeä, jonka tykkiväki äskettäin oli polkenut peltojen pientarille, flescheille,^[102] joita niin ikään vasta luotiin.

Bennigsen pysähtyi flescheille ja alkoi katsoa (eilen vielä meidän käsissämme olleeseen) Shevardinon reduttiin päin, jolla näkyi muutamia ratsumiehiä. Upseerit sanoivat, että siellä oli Napoleon tai Murat. Kaikki katsoivat ahnaasti ratsasparveen. Pierre katsoi myöskin sinne koettaen arvata, ken noista tuskin näkyvistä miehistä oli Napoleon. Jonkun ajan kuluttua ratsumiehet laskeutuivat kummulta ja katosivat näkyvistä.

Bennigsen alkoi selittää eräälle hänen luoksensa tulleelle kenraalille meidän joukkojemme asemaa. Kuunnellessaan Bennigsenin selitystä koetti Pierre jännittää kaiken huomiokykynsä saadakseen käsityksen tulevan taistelun oikeasta laidasta, mutta katkeruudekseen hän tunsii, ettei hänen kykynsä siihen riittänyt. Hän ei käsittänyt rahtuakaan. Bennigsen taukosi puhumasta ja huomattuaan selitystä kuuntelevan Pierren, sanoi hän tälle äkkiä:

— Tämä ei luullakseni huvita teitä ollenkaan?

— Päinvastoin, hyvinkin paljon! — vastasi Pierre jonkun verran totuudesta poiketen.

Flescheiltä he poikkisivat vielä enemmän vasemmalle pitkin tietä, joka poimui tiheässä, matalassa koivumetsässä. Keskellä metsää tulla tupsahti heidän eteensä valkeakäpäläinen ruskea jänis, joka suuren hevosjoukon töminästä ällistyi niin kovasti, että pitkän aikaa puikki tietä myöten heidän edellään herättäen yleistä huomiota ja rattoisuutta ja vasta sitte, kun monissa äänin kiljaistiin jänölle, oikasi se tiepuoleen ja katosi tiheikköön. Kulettuaan metsässä pari virstaa he tulivat aukealle, jolla Tutshkovin joukko-osasto seiso, jonka tehtävänä oli vasemman siiven puolustaminen.

Täällä vasemman siiven äärimmäisellä kärellä puhui Bennignsen paljon ja innostuneesti ja teki, kuten Pierrestä näytti, erään sotatieteellisesti hyvin tärkeän muutoksen. Tutshkovin joukkojen aseman edessä oli yläne. Tälle ylänteelle ei oltu sijoitettu sotaväkeä. Bennignsen moitiskeli tätä virhettä aika lailla ja sanoi, että oli mieleöntä jättää seutua hallitseva kumpu miehittämättä ja sijoittaa väki sen sijaan kummun taa. Muutamat kenraalit lausuivat saman mielipiteen. Eräs kenraali varsinkin puhui erityisen sotilaallisen kiihkeästi, että väki on asetettu siihen melkein kuin teurastettavaksi. Bennignsen käski omassa nimessään siirtämään sotajoukot ylänteelle.

Tämä toimenpide vasemmalla siivellä saattoi Pierren entistä enemmän epäilemään kykyään käsittää sota-asioita. Kuunnellessaan Bennignseniä ja kenraaleja, jotka eivät olleet hyväksyneet joukkojen asemaa ylänteen takana käsitti Pierre heidät täydellisesti ja yhtyi heidän mielipiteeseensä. Vaan juuri tämän tähden hän ei jaksanut käsittää, miten se, joka oli määrännyt joukot mäen taa, oli voinut tehdä niin silmiinpistävän ja törkeän erehdyksen.

Pierre ei tiennyt, ettei tätä osastoa ollut määrätty siihen puolustamaan asemaa, kuten Bennignsen luuli, vaan se oli määrätty suojaisaan paikkaan väijyksiin eli toisin sanoen pistetty piiloon, jotta se hetken tullen yhtäkkiä syöksähtäisi vihollisen kimppuun.

XXIV.

Ruhtinas Andrei loikoi tämän elok. 25 p:n kirkkaana iltana pää käden nojassa eräässä Knjaskovon kylän säretyssä ladossa, joka oli hänen rykmenttinsä aseman toisessa päässä. Hän katseli luhistuneen seinän raosta pitkin aitaviertä kasvavan, kolmenkymmenen vuotisten koivujen riviä, joiden alimmat oksat olivat karsitut, viljavainiolla, jolla näkyi hajonneita kauralyhteitä ja viidakkoon, josta tupruili nuotioiden — sotamiesten keittiöiden — savua.

Niin ahtaalta, kaikille vieraalta ja raskaalta kuin ruhtinas Andreista tuntuikin hänen elämänsä, tunsu ruhtinas Andrei tällä hetkellä samoin kuin seitsemän vuotta sitte ennen Austerlitzin taistelua itsensä levottomaksi ja ärtyneeksi.

Hän oli saanut kaikki tarpeelliset käskyt huomista taistelua varten ja oli jakanut ne joukolleen. Nyt ei hänellä enää ollut mitään tehtävää. Mutta ajatukset, kaikista tavallisimmat, selvät ja siksi kaameat ajatukset eivät jättäneet häntä rauhaan. Hän tiesi, että huomina taistelu on oleva kammottavin kaikista niistä taisteluista, joihin hän oli osaa ottanut ja kuoleman mahdollisuus kuvastui elävästi, melkein varmasti, välittömästi ja pelottavasti hänen mieleensä, kuvastui riippumattomana elämän huolista ja nostamatta ajatuksia siitä, minkä vaikutuksen se tekee muihin, kuvastui yksistään hänen oman itsensä, oman olentonsa suhteen. Ja tämän kuvittelun korkeimmillaan ollessa välähti äkkiä kaikki se, joka ennen oli häntä rasittanut ja hänen aatoksiaan askaroittanut, hyytävän kylmään, häikäisevään valoon, jossa ei ollut varjoja, ei taustaa, ei ääriiviojen erotusta. Koko elämä kuvastui hänelle taikalyhtynä, jonka lasin läpi hän oli kauan jo keinotekoisien valon avulla katsellut. Nyt hän äkkiä näki lasitta ja kirkkaassa päivänvalossa nuo kömpelötekoiset kuvat. "Niin, niin, siinä ne ovat nuo valhekuvat, jotka minua ovat innostaneet, ihastuttaneet ja ruhjoneet", puheli hän itselleen selaillen mielikuvituksessaan elämänsä taikalyhdyn tärkeimpiä kuvia ja katsellen niitä tuossa hyytävässä, valkeassa valaistuksessa — kuoleman kirkkaan ajatuksen valossa. "Siinä ne ovat nuo kömpelötekoiset kuvat, jotka ovat näyttäneet kumman ihanilta ja salaperäisiltä. Maine, yhteinen hyvä, rakkaus naiseen, isänmaahan, miten suurilta näyttivätkään mulle nuo kuvat ja miten syvä ajatus niihin olikaan kätkeyty! Ja kaikki kuvastuu nyt arkiaikaisena, kelmeänä ja kömpelönä sen aamun hyytävässä valkeassa valossa, jonka tunnen itselleni sarastavan". Varsinkin kolmeen hänen elämänsä suurimpaan suruun kiintyivät hänen ajatuksensa. Ne olivat lempi, isän kuolema ja ranskalaisten hyökkäys, jonka jaloissa oli puolet Venäjää. — "Lempi!... Tuo neito, joka minusta tuntui henkivän salaperäisten voimien valtavuutta! Rakastinhan häntä, rakensin hänen kanssaan runollisia lemmeä ja onnen suunnitelmia. Oi, suloinen poika!" virkkoi hän ääneen vihaisesti. "Minä uskoin jonkinlaiseen ihanteelliseen rakkauteen, jonka piti säilyttää minulle hänen uskollisuutensa kokonaisen vuoden, sillä aikaa kun olin poissa. Kuin satujen hennon kyyhkysen piti hänen riutua eron ikävässä. Vaan kaikki on tapahtunut paljoa tavallisemmin... Miten hirveän tavallista, inhottavaa!"

"Isä puuhaili Lisijagorissa ja luuli, että paikka, maa, ilma ja musikat olivat hänen omiaan. Vaan tuli Napoleon ja tietämättä hänen olemassaolostaan potkaisi hänet kuin lastun tieltään ja rappiolle joutui isän Lisijagori ja koko hänen elämänsä. Mutta ruhtinatar Maria sanoi, että se oli koettelemus, joka oli ylhäältä lähetetty. Mitä hyötyä on koettelemuksesta, kun isää ei enää ole eikä tule olemaan? Ei koskaan tule häntä olemaan! Ei ole häntä enää. Ketä varten siis koettelemus? — Isänmaa, Moskovan tuho! Ja huomenna minut surmaa — ei suinkaan ranskalainen, vaan joku oma mies, kuten eilenkin eräs sotamies ampui aivan korvan juuressa. Ja ranskalaiset tulevat, tarttuvat minun päähäni ja jalkoihini ja viskaavat minut kuoppaan, jotten jäisi haisemaan heidän nenänsä alle; ja uusia elämän muotoja muodostuu, jotka ovat yhtä

tavallisia muillekin enkä minä tule niistä tietämään eikä minua tule enää olemaan."

Hän tähysti koivuihin, joiden kellanvihreät lehvät ja valkeat varret välkkyivät auringon säteissä. "Kuolla... Että minut tapettaisiin ... huomenna... Ettei minua enää olisi... Että kaikki muu jäisi, vaan minua ei enää olisi." Hänen mielessään väikkyi elävästi kuva siitä, ettei hän enää olisi elävien joukossa. Ja välkkyvät koivut, joista lankesi varjoja, villavat pilvet, nuotiotulten savut — kaikki hänen ympärillään muuttui hänestä muuksi ja näytti kammottavalta ja uhkaavalta. Kylmät väreet karsivat selkäpiitä. Hän kavahti rutosti pystyyn, läksi ladosta ja alkoi kävellä.

Ladon takaa kuului ääniä.

— Ken siellä? — huudahti ruhtinas Andrei.

Punanenäinen kapteeni Timohin, Dolohovin entinen komppanianpäällikkö, mutta nyt, kun upseereista oli puute, pataljoonanpäällikkö, astui arasti latoon. Hänen jälestään tuli rykmentin adjutantti ja rahastonhoitaja.

Ruhtinas Andrei nousi nopeasti ylös, kuunteli kaikki mitä upseereilla oli virka-asioissa sanottavaa, antoi näille vielä muutamia käskyjä ja aikoi laskea heidät menemään, kun ladon takaa kuului tuttu, supattava ääni.

— *Que diable!*^[103] — sanoi jotain vasten kompastuneen miehen ääni.

Kun ruhtinas Andrei vilkasi ulos, huomasi hän lähenevän Pierren, joka oli kompastunut eräaseen riukuun, josta oli vähällä kaatua. Ruhtinas Andreista ei yleensä ollut hauskaa tavata oman maailmansa ihmisiä ja varsinkaan Pierreä, joka herätti hänessä eloon niiden raskaiden hetkien kaikki muistot, jotka hän oli elänyt viime kerralla Moskovassa käydessään.

— Soo, katsoppas sitä! — sanoi hän. — Mikä sen tänne toi? Sepä odottamatonta!

Näin sanoessaan oli hänen silmissään ja kasvoillaan kylmääkin ankarampi piirre — niissä kuvastui vihamielisyys, jonka Pierre heti huomasi. Tämä oli ollut ladolle tullessaan mitä reippaimmalla tuulella, vaan havaittuaan ruhtinas Andrein kasvojen ilmeen, tunsii hän joutuvansa hämilleen.

— Olen saapunut ... tuota ... nähkääs ... tulin noin ilman aikojaan, kun huvitti, — sanoi Pierre, joka oli sanan "huvitti" lausunut sinä päivänä moneen monituiseen kertaan. — Teki mieli nähdä taistelu.

— Vai niin, mutta mitäs vapaamuurariveljet sanovat sodasta? Miten se on vältettävissä? — virkkoi ruhtinas Andrei ivallisesti. — Mitä Moskovaan kuuluu? Mitenkä sukulaiseni jaksavat? Ovatko jo saapuneet Moskovaan? — kyseli ruhtinas Andrei totisena.

— Ovat saapuneet. Julia Drubetskaja sanoi heidän saapuneen. Kävin heillä, mutta en tavannut. Olivat matkustaneet maalle.

XXV.

Upseerit aikoivat hyvästellä, mutta ruhtinas Andrei, aivan kuin häntä ei olisi haluttanut jäädä kahden kesken ystävänsä kanssa, pyysi heitä jäämään ja istumaan ja juomaan teetä. Tuotiin jakkaroita ja teetä. Upseerit katselivat hieman ihmetellen Pierren paksua, kookasta vartaloa ja kuuntelivat Moskovan kuulumisia ja kertomusta meidän joukkojemme sijotuksesta, joka hänen oli onnistunut nähdä. Ruhtinas Andrei oli ääneti ja hänen kasvonsa olivat niin tylyn näköiset, että Pierre puheli enimmäkseen hyväntahtoiselle pataljoonan päällikölle Timohinille.

— Oletko sinä sitte päässyt perille koko asemasta? — keskeytti hänet ruhtinas Andrei.

— Olen, mitenkä niin? — kysyi Pierre. — Kun en ole sotilas, en voi sanoa ymmärtäneeni täydellisesti, mutta joka tapauksessa olen saanut käsityksen yleisestä asemasta.

— *Eh bien vous êtes plus avancé que qui cela soit,*^[104] — sanoi ruhtinas Andrei.

— Mitä? — virkkoi Pierre hämillään katsoen ruhtinas Andreihin silmälasien yli. — Mitä te arvellette Kutusovin nimityksestä? — kysyi hän.

— Olin hänen nimityksestään hyvin mielissäni, siinä kaikki, mitä tiedän, — vastasi ruhtinas Andrei...

— Sanokaapas, mikä on teidän mielipiteenne Barclay de Tollysta? Moskovassa puhuttiin hänestä senkin seitsemät jutut. Miten te häntä arvostelette?

— Kysy noilta, — sanoi ruhtinas Andrei osottaen upseereihin.

Pierre käänsi kunnioittavan kysyvästi hymyillen silmänsä Timohiniin.

— Maailma on nähnyt, herra kreivi, miten hänen armonsä on menetellyt, — virkkoi Timohin arasti ja myötäensä vilkuen rykmenttinsä päällikköön.

— Mitenkä niin? — kysyi Pierre.

— No, esimerkiksi polttopuun ja rehun suhteen. Svetsianista saakka peräytyessä ei saanut koskea edes puunvarpua, ei heinäkortta eikä mitään. Mutta meidän peräytyessämme jäi tietysti kaikki *hänelle*, eikö niin herra ruhtinas? — sanoi hän ruhtinaalleen. — Uskallappas vain koskea! Meidän rykmentistämme joutui kaksi upseeria oikeuteen semmoisista teoista. Ja kun kerran hänen armonsä on minkä tehnyt, pysyy se semmoisena.

— Miksi hän on antanut kiellon?

Timohin katseli neuvottomana ympärilleen käsittämättä, mitä vastata tähän kysymykseen. Pierre teki saman kysymyksen ruhtinas Andreille.

— Siksi, ettei joutuisi häviöön maa, jonka olemme jättäneet vihollisen käsiin, — vastasi ruhtinas Andrei purevan ivallisesti. — Onhan se selvä asia, ettei saa sallia hävittää maata eikä totuttaa joukkoja sotarosvouteen. Smolenskissa osasi hän aivan oikeaan sanoessaan, että ranskalaiset saattavat saartaa meidät ja että heillä on enemmän väkeä. Mutta hän ei kyennyt käsittämään sitä, — huudahti ruhtinas Andrei äkkiä aivan kuin vahingossa päässeellä kimeällä äänellä, — että me tappelimme siellä ensi kerran Venäjänmaan puolesta, että sotajoukoissa vallitsi semmoinen henki, jommoista minä en ole milloinkaan nähnyt, että me löimme kaksi päivää yhtäperää takasin ranskalaisten rynnistykset ja että tämä menestys kohotti meidän voimamme kymmenkertaisesti. Hän käski peräytymään ja kaikki ponnistukset ja vahingot menivät turhiin. Hän ei ajatellut petosta, hän koetti tehdä kaikki parhaansa mukaan, hän oli joka kohdan harkinnut perinpohjin. Mutta siitpä syystä hän ei olekaan kelvollinen. Hän ei ole nyt kelvollinen varsinkaan siitä syystä, että hän harkitsee kaikki liian perusteellisesti ja täsmällisesti, kuten jokainen saksalainen tekee. Mitenkä sen parhaiten selittäisinkään... Ajatellaan, että isälläsi on saksalainen lakeija ja erinomainen lakeija onkin, joka tyydyttää kaikki hänen tarpeensa paremmin kuin sinä. Mutta jos isäsi on kääntynyt kuolinvuoteelle, niin ajat sinä lakeijan pois ja alat tottumattomin, kömpelöin käsinesi hoitaa isääsi ja sinä saat hänet rauhottumaan paljoka paremmin, kuin taitava, mutta vieras lakeija. Samoin on käynyt Barclay de Tollynkin. Niin kauan kuin Venäjä oli terve, kykeni sitä palvelemaan vieras ja mainio ministeri olikin, mutta niin pian kuin se joutui vaaraan, tarvittiin oman kansan mies. Ja teidän klubissanne keksittiin että hän on petturi! Sillä, että häntä on herjattu petturiksi, saadaan vain aikaan, että kun pärjääjät häpeävät väärää syytöstään, he tekevät hänet petturista yhtäkkiä sankariksi tai neroksi, joka on vieläkin vääremmin. Hän on rehellinen ja hyvin täsmällinen saksalainen...

— Hän kuuluu olevan taitava sotapäällikkö, — sanoi Pierre.

— En käsitä, mitä tarkotetaan taitavalla sotapäälliköllä, — virkkoi ruhtinas Andrei ivallisesti.

— Taitava sotapäällikkö, — sanoi Pierre, — on se, joka arvaa kaikki sattumat ... joka oivaltaa vihollisen aikeet.

— Se on mahdotonta, — sanoi ruhtinas Andrei aivan kuin ammuin päätetystä asiasta.

Pierre loi häneen kummastelevan katseen.

— Mutta sanotaanhan, — virkkoi hän, — että sota on shakkipelin kaltaista.

— Niin, — sanoi ruhtinas Andrei, — mutta kuitenkin on se pieni erotus olemassa, että shakkipelissä voi jokaista siirtoa miettiä niin kauan kuin mieli tekee, että siinä on riippumaton siirrosta sekä vielä sekin on eroa, että ratsu tekee aina enemmän kuin sotamies ja kaksi sotamiestä enemmän kuin yksi, vaan sodassa sattuu toisinaan pataljoona olemaan voimakkaampi divisioonaa ja toisinaan heikompi komppaniaa. Sotaväen suhteellista voimaa ei kukaan kykene arvaamaan. Usko minua, — sanoi hän, — että jos sodassa jokin seikka riippuisi esikuntien määräyksistä, niin siellä minä olisin ja määräyksiä antaisin, sen sijaan että minulla nyt on kunnia palvella täällä rykmentissä, näiden herrojen kanssa ja luulla, että huomispäivän kohtalo riippuu tosiaankin meistä eikä heistä... Menestys ei ole milloinkaan riippunut eikä tule riippumaan asemasta eikä aseista eikä edes lukumäärästäkään; kaikista vähemmän kuitenkin asemasta.

— No, mistä sitte?

— Siitä tunteesta, joka vallitsee minussa, joka vallitsee hänessä, — hän viittasi kädellään Timohiniin, — jokaisessa sotamiehessä.

Ruhtinas Andrei katsahti Timohiniin, joka pelästyneenä ja ällistyneenä oli katsonut päällikkönsä. Vastoin äskeistä jäykkää äänettömyyttään näytti ruhtinas Andrei nyt kiihtyneeltä. Hän ei nähtävästi voinut pidättyä lausumasta ajatuksia, joita yhtäkkiä oli noussut hänen mieleensä.

— Taistelun voittaa se, joka on lujasti päättänyt voittaa sen. Miksi me jouduimme tappiolle Austerlitzissa? Meidän mieshukkamme oli jokseenkin yhtä suuri kuin ranskalaistenkin, mutta me sanoimme itsellemme liian aikaiseen, että olimme menettäneet taistelun ja me menetimmekin. Ja sen me sanoimme siitä syystä, ettemme silloin tapelleet minkään erityisen asian puolesta, vaan mieli teki päästä taistelutantereelta niin pian kuin mahdollista. "Tappio tuli — pakoon!" ja me pakenimme. Jos olisimme iltaan asti olleet sanomatta tätä, niin ken tietää, miten olisi käynyt. Mutta huomenna ei sanota tätä. Sinä sanot: meidän asemamme vasen siipi on heikko, oikea siipi on liian hajallaan, — jatkoi hän, — se on puhdasta lorua eikä merkitse kerrassaan mitään. Mikä odottaa meitä huomenna? Sata miljoonaa mitä erilaisinta sattumaa, jotka saavat silmänräpäyksessä ratkaisunsa siitä, pakenevatko he tai me, tapetaanko se ja se tai joku muu. Vaan se, mitä nyt juuri puuhaillaan on sulaa leikintekoa. Seikka on näet se, etteivät ne, joiden kanssa sinä olit katselemassa asemaa, millään tavalla voi edistää asiain yleistä kulkua, vaan häiritsevät sitä. Heidän mielessään on vain omia pikku harrastuksia.

— Tämmöisenä hetkenä? — kysäsi Pierre moittivasti.

— *Tämmöisenä hetkenä*, toisti ruhtinas Andrei, — heille on tämä vain semmoinen hetki, jona voi ajaa omia etujaan, saada jokunen risti tai nauhapahanen rintaan. Minusta on huomispäivä tämmöinen: satatuhantinen Venäjän ja satatuhantinen Ranskan armeija iskevät vastakkain ja tosiasia on se, että 200 tuhatta miestä tappelee ja kumpi tuimemmin ottelee ja vähemmin itseään säälii, se voittaa. Ja minä sanon sinulle, että oli miten oli, sotkivatpa ylimmät johtajat miten tahansa, huomenna on voitto oleva meidän. Huomenna on voitto oleva meidän, vaikka mikä olisi!

— Se on totta, herra ruhtinas, totinen tosi, — virkkoi Timohin. — Miksi säälisimme itseämme nyt? Minun pataljoonani miehet, tiedättekö, eivät ruvenneet juomaan viinaa: ei sovi tänä päivänä, sanoivat.

Kaikki olivat hetken aikaa vaiti. Upseerit nousivat. Ruhtinas Andrei meni heidän kanssaan ulos ja antoi viimeiset käskyt adjutantille. Kun upseerit olivat lähteneet, astui Pierre lähemmä ruhtinas Andreita ja oli juuri ryhtymäisillään puheluun, kun ladon takaa tieltä alkoi kuulua kolmen hevosen kavioiden töminää, ja kun ruhtinas Andrei katsahti sinne päin, näki hän Wolzogenin ja Klausewitsin, joita seurasi kasakka. He ajoivat läheltä ja jatkoivat keskusteluaan, josta Pierre ja ruhtinas Andrei tahtomattaankin kuulivat seuraavat lauseet:

— *Der Krieg muss im Raum verlegt werden. Der Ansicht kann ich nicht genug Preis geben,*^[105] — sanoi yksi.

— *O ja,* — sanoi toinen, — *der Zweck ist nur den Feind zu schwachen, so kann man gewiss nicht den Verlust der Privat-Personen in Achtung nehmen.*^[106]

— *O ja,*^[107] — vahvasti ensimmäinen.

— Niin, *im Raum verlegen,*^[108] matki ruhtinas Andrei vihaisesti nenäänsä pihistäen, kun ratsastajat olivat päässeet ohi, — *Im Raum'ihinhan*^[109] jäi isäni, poikani ja sisareni Lisijagoriin. Vaan se ei häntä liikuta. Siitä sen nyt näet, mitä sulle sanoin, — nuo herrat saksalaiset eivät voita huomenna, vaan tekevät pillojaan, niin paljon kuin ehtivät, sillä hänen saksalainen päänsä on täynnä vain mietteitä, jotka eivät ole edes mädänneen munan arvoisia, vaan sydämässä ei ole sitä, joka erityisesti tarvitaan huomenna, — sitä, jota on Timohinissa. He ovat jättäneet *hänelle* koko Europan ja tulleet meitä opettamaan — aika opettajia! — virkkoi hän taas kimeällä äänellä.

— Te siis luulette, että huomina taistelu voitetaan? — kysyi Pierre.

— Kyllä, kyllä, — sanoi ruhtinas Andrei hajamielisesti. — Ainoa, jota minä en tekisi, jos minulla olisi valta, — jatkoi hän, — olisi se, etten ottaisi vankia. Mitä on vankien ottaminen? Se on ritarillisuutta. Ranskalaiset ovat tuhonneet kotini ja menevät tuhoamaan Moskovaa, ovat loukanneet ja loukkaavat minua joka sekunti. He ovat minun vihollisiani, he ovat jok'ikinen rikollisia minun käsitykseni mukaan. Samoin ajattelee myöskin Timohin ja koko armeija. Ne on rangaistava kuoleamalla. Jos he kerran ovat vihollisiani, eivät he voi ystäviksi tulla, olkootpa sanoneet Tilsitissä mitä tahansa.

— Niin, niin, — virkkoi Pierre välkkyvin silmin ruhtinas Andreihin katsoen, — olen aivan yhtä mieltä teidän kanssanne!

Se kysymys, joka oli Moschaiskin mäeltä saakka ja koko tämän päivän ajatteluttanut Pierreä, selveni nyt hänelle kokonaisuudessaan ja täydellisesti ratkaistuna. Nyt hän käsitti sodan ja tulevan taistelun ajatuksen ja tarkoituksen. Kaikki se, minkä hän oli tänään nähnyt, kaikki merkitsevät ja ankarat kasvojen piirteet, joita hän oli vilaukselta nähnyt, kuvastuivat hänestä nyt uudessa valossa. Hän käsitti sen salassa hehkuvan (*latente*), kuten fyysikassa sanotaan, isänmaanrakkauden lämmön, joka piili kaikissa niissä henkilöissä, jotka hän oli nähnyt ja joka selitti hänelle sen, miksi kaikki nämä ihmiset tyyneesti ja aivan kevytmielisesti valmistautuivat kuolemaan.

— Älköön otettako vankeja, jatkoi ruhtinas Andrei.

— Yksistään jo sekin seikka muuttaisi koko sodan ja lieventäisi sen julmuutta. Tähän asti me olemme vain näytelleet sotaa ja se on ollut inhottavaa; olemme olleet jalomielisiä j.n.e. Semmoinen jalomielisyys ja tunteellisuus on samallaista kuin sen naisen jalomielisyys ja hellätunteisuus, joka alkaa voida pahoin, kun näkee teurastettavan vasikkaa: hän on niin helläluontoinen, ettei siedä nähdä verta, mutta kuitenkin syö hyvällä ruokahalulla saman vasikan lihaa paistina. Meillä puhutaan sodan oikeuksista, ritarillisuudesta, parlamenttarismista, onnettomien säästämisestä y.m. Lorua alusta loppuun. Minä näin v. 1805 ritarillisuutta ja parlamentarismia: meitä petettiin ja me petimme. Ryöstetään toisten kotia, levitetään väärää rahaa ja mikä kurjinta — tapetaan lapseni ja isäni ja sittenkin puhutaan sodan säännöistä ja jalomielisyydestä vihollista kohtaan. Älköön otettako vankeja, vaan surmattakoon ja mentäköön kohti surmaa! Ken on päässyt tässä niin pitkälle kuin minä, samoja tuskia tuntien...

Ruhtinas Andrei, joka ajatteli, että hänestä oli yhdentekevää, joutuuko Moskova viholliselle tai ei samoin kuin Smolenski, pysähtyi äkkiä suonenvedosta, joka odottamatta tapasi häntä kurkusta. Hän käveli jonkun aikaa ääneti edestakaisin, vaan hänen silmissään oli kuumeen tapainen kiilto ja huulet värisivät kun hän jatkoi:

— Ellei sodassa oltaisi jalomielisiä, niin me menisimme varmaan kuolemaan vain silloin, kun todella ansaitsee mennä, kuten nyt. Silloin ei olisi sotaa siitä, että Pavel Ivanitsh on loukannut Mihail Ivanitshia. Silloin ei olisi joukkojen ponteisuus semmoinen, kuin se nyt on. Silloin ei olisi ainoakaan westfalilainen eikä hesseniläinen, joita Napoleon kulettaa, lähtenyt hänen jälestään Venäjälle emmekä mekään olisi käyneet Itävaltaa ja Preussia myöten tappelemassa itsekään tietämättä miksi. Sota ei ole ystävällisyyttä, vaan maailman kurjin asia. Ja se täytyy käsittää eikä näytellä sotaa. Tämä julma välttämättömyys on tyyten ja ankarasti punnittava. Valhe on ehdottomasti hyljättävä, ja sodan on oltava kuin sodan eikä leikkikalun. Muuten on sota joutilasten ja kevytmielisten ihmisten mielihuvittelua. Sotilassäätö on — kunniakkain.

— Mutta mitä on sota, mitä tarvitaan sodan menestymiseen, mitkä ovat sotilassäädyn tavat? Sodan tarkoitus on murha; sodan ase on vakoilu, petos ja yllytys siihen, asukkaiden tuhoaminen ja ryöstäminen tai rosvous armeijan ruokkimiseksi, — petos ja valhe, joita sanotaan sotaviekkaudeksi; sotilassäädyn tavat ovat vapauden puute s.o. sotakuri, joutilaisuus,

sivistymättömyys, julmuus, irstaisuus, juoppous. Ja kaikesta tästä huolimatta on tämä sääty korkein sääty, jota kaikki kunnioittavat. Kaikki hallitsijat, paitsi Kiinan, pitävät sotilaspukea ja sille joka on enimmän tappanut ihmisiä, annetaan suurin palkinto.

— Kymmenet tuhannet ihmiset hyökkäävät, kuten huomennakin murhamiehinä toistensa kimppuun, hakkaavat hengettömiksi ja vaivaisiksi toisiaan, vaan sitte pidetään kiitosmessu siitä, että on peitottu paljo väkeä (jonka lukumäärää vielä lisätään) ja hurrataan voitolle siinä luulossa, että kuta enemmän on ihmisiä surmattu, sen suurempi ansio se on. Mutta Jumala näkee heidät ja kuuntelee heitä! — huudahti ruhtinas Andrei kimeällä, vinkuvalla äänellä. — Voi totisesti, raskaaksi on käynyt elämäni viime aikoina! Huomaan, että olen alkanut käsittää liian paljon. Ei sovi ihmisen syödä hyvän ja pahan tiedon puusta... Vaan sama se, ei tämä kauan kestä! — lisäsi hän.

— Sinähän jo nukut, sietää jo minunkin; mene Gorkiin, — sanoi ruhtinas Andrei yhtäkkiä.

— En suinkaan! — vastasi Pierre säikähtyneen osaaottavin silmin ruhtinas Andreihin katsoen.

— Mene, mene: ennen taistelua täytyy saada hyvät unet, — toisti ruhtinas Andrei.

Hän astui nopeasti Pierren eteen, syleili ja suuteli häntä.

— Hyvästi, ala mennä, — huudahti hän. — Tavataanko vai ei... — ja hän käännähti äkkiä ja meni latoon.

Oli jo pimeä, joten Pierre ei voinut päättää, oliko ruhtinas Andrein kasvojen sävy vihainen vai lempeä.

Pierre seiso hetken aikaa ääneti paikallaan ja mietti, mennäkö hänen jälestään vai lähteäkö kotiin. "Ei, hän ei kaippaa!" päätti Pierre itsekseen. "Ja minä tunnen, että tämä on meidän viimeinen kohtauksemme." Hän huokasi raskaasti ja läksi takasin Gorkiin.

Latoon tultuaan heittäytyi ruhtinas Andrei pitkälleen matolle, mutta ei saanut unta.

Hän sulki silmänsä. Mielikuvat vaihtuivat lakkaamatta. Erästä näistä hän katseli kauan ja riemumielin. Elävästi muistui hänen mieleensä eräs ilta Pietarissa. Natasha kertoi hänelle vilkkain, innostunein kasvoin, miten hän viime kesänä oli sienimatalla eksynyt suureen metsään. Hän kuvaili hajanaisesti sekä metsää että tunteitaan ja keskusteluaan metsäpartijan kanssa, jonka hän oli tavannut ja tuon tuostakin keskeytti kertomustaan sanoen: ei, en voi, kerroin väärin, ei, te ette ymmärrä, vaikka ruhtinas Andrei rauhotteli häntä sanoen ymmärtävänsä ja tosiaan hän ymmärsikin kaikki, mitä Natasha tahtoi sanoa. Natasha oli tyytymätön sanoihinsa, sillä hän tunsu, ettei hän saanut esiin sitä hehkuvan runollista tunnetta, jota hän oli sinä päivänä tuntenut ja jonka hän halusi paljastaa niin että se olisi näkynyt. "Se oli niin mainion herttainen se ukko ja metsässä oli pimeää ... ja niin lempeät olivat hänen ... eih, en, en osaa kertoa", puheli hän tuon tuostakin punastuen ja aalloten. Ruhtinas Andrei hymyili nyt yhtä sydämmellisesti kuin silloinkin hänen silmiinsä katsoessaan. "Minä ymmärsin häntä", ajatteli ruhtinas Andrei. "Enkä ainoastaan ymmärtänyt, vaan tuota hehkuvaa voimaa, tuota sydämen avomielisyyttä, hänen sieluaan juuri, jota ruumis tuntui aivan kuin kahlivan, hänen sieluaan juuri minä rakastin hänessä ... niin valtavasti ja onnellisesti sitä rakastin"... Vaan samassa hän muisti sen, mihin hänen rakkautensa oli päättynyt. Hän ei kaivannut mitään semmoista. Hän ei nähnyt mitään semmoista eikä ymmärtänyt. Hän näki hänessä vain sievän ja *nuortean* tytön, johon hän ei katsonut ansaitsevan yhdistää kohtaloaan. Entä minä?... Ja vielä nytkin on hän elossa ja iloinen.

Ruhtinas Andrei kavahti pystyyn aivan kuin häntä olisi pistetty poltinraudalla ja läksi taas kävelemään ladon eteen.

XXVI.

25 p:nä elokuuta, Borodinon taistelun aattona, saapui Ranskan keisarin hovin prefekti m-r de Beausset Parisista ja eversti Fabrier Madridista keisari Napoleonin luo Valujevaan, jossa tämä majaili.

Hovipukuun pukeuduttuaan käski m-r Beausset kantaa edellään keisarille tuomaansa lahjaa ja astui Napoleonin teltin ensimmäiseen osastoon, jossa hän Napoleonin adjutanttien ympäröimänä ja puhellen näiden kanssa ryhtyi avaamaan laatikkoa.

Fabrier ei mennyt telttiin, vaan jäi sen ovelle keskustelemaan tuttujen kenraalien kanssa.

Keisari Napoleon ei ollut vielä näyttäytynyt makuuhuoneestaan, jossa hän päätti pukeutumistaan. Hän käänteli ähkien ja puhkien milloin paksua selkäänsä milloin ihrottunutta rintaansa harjan alla, jolla kamaripalvelija hieroskeli hänen ruumistaan. Toinen kamaripalvelija, joka piteli hyppysissään pientä pulloa, räiskytteli keisarin hohkoiselle ruumiille odekolonia kasvoniilmein, joka kertoi, että vain hän kykeni tietämään, paljoko ja mihin paikkoihin oli odekolonia räiskyttävä. Napoleonin lyhyt tukka oli märkä ja sotkuksissa otsalla. Mutta hänen kasvonsa, vaikka olivatkin pöhöiset ja keltaiset, ilmaisivat ruumiillista tyytyväisyyttä. "*Allez ferme, allez toujours*"^[110] hoki hän hierovalle kamaripalvelijalle kääntelehtäen ja puhkuen. Adjutantti, joka oli tullut makuuhuoneeseen ilmottamaan keisarille, paljoko eilisessä tappelussa oli otettu vankia ja joka jo oli sanottavansa sanonut, seiso ovenpielessä odottaen lupaa poistua. Napoleon katsahti kasvojaan rypistäen kulmiensa alta adjutanttiin.

— *Point de prisonniers*, — toisti hän adjutanttin sanat. — *Ils se font démolir. Tant pis pour l'armée*

russe, — sanoi hän. — *Allez toujours, allez ferme,*^[111] — hoki hän lihavia harteitaan kyömistellen.

— *C'est bien! Faites entrer m-r de Beausset ainsi que Fabrier,*^[112] — sanoi hän päättään nyökäyttäen adjutantille.

— *Oui, Sire,*^[113] ja adjutantti katosi ovesta. Kaksi kamaripalvelijaa puki hänen majesteettinsa nopeasti, joka sinisessä kaartinunivormussa läksi samassa lujin, nopein askelin vastaanottopuolelleen.

Beausset oli tällä välin koettanut jouduttaa keisarinnalta tuomaansa lahjaa kahdelle tuolille juuri siihen kohtaan, mistä keisari tulisi näkyviin. Mutta keisari oli pukeutunut niin tavattoman nopeasti ja samassa tuli makuuhuoneesta, ettei hän ehtinyt saada lahjaa oikein näkyviin.

Napoleon huomasi heti, mitä he tekivät ja arvasi, etteivät he vielä olleet valmiit. Hän ei kuitenkaan tahtonut riistää heiltä iloa saada valmistaa hänelle yllätys. Hän ei sen tähden ollut näkevinään herra Beaussetia, vaan kutsui luokseen Fabrierin. Napoleon kuunteli ankaran näköisenä ja ääneti, kun Pabrier kertoi hänen urhoollisista ja uskollisista joukoistaan, jotka olivat taistelleet Salamankan luona toisessa päässä Europpaa ja joita oli elähtänyt yksi ainoa ajatus — olla keisarinsa veroinen ansiokkuudessa, sekä kouristanut yksi ainoa pelko — joutua hänen epäsuosioonsa. Napoleon teki pisteliäitä huomautuksia Fabrierin kertoessa aivan kuin hän ei olisi voinut otaksuakaan, että asia olisi voinut käydä muuten hänen poissa ollessaan.

— Minun täytyy saada korvaus Moskovassa, — sanoi Napoleon. — *A tantôt,*^[114] — lisäsi hän ja kutsui luokseen de Beaussetin, joka tällä välin oli jo saanut kuntoon salaisuutensa, asetettuaan jotain tuolille ja peitettyään sen verholla.

De Beausset teki niin syvän ranskalaisen hovikumarruksen, että semmoisella kumarruksella osasivat tervehtää vain Bourbonien vanhat palvelijat ja lähestyi keisaria kirje kädessä.

Napoleon puhutteli häntä hyvin mielissään ja nipisti korvasta.

— Erittäin hauskaa, että jouduitte. No, mitä Pariisi sanoo? — kysyi hän äkkiä muuttaen ankarat kasvonsa mitä leppeimmiksi.

— *Sire, tout Paris regrette votre absence,*^[115] — vastasi de Beausset, kuten pitikin.

Mutta vaikka Napoleon tiesi, että de Beaussetin piti sanoa näin tai jotain sen tapaista, vaikka hän selkeinä hetkinään tiesikin, ettei se ollut totta, oli hänestä mieleistä kuulla nuo sanat de Beaussetilta. Hän suvaitsi nipistää de Beaussetia korvasta uudestaan.

— *Je suis fâché de vous avoir fait faire tant de chemin,*^[116] — sanoi hän.

— *Sire. Je ne m'attendais pas à moins qu' à vous trouver aux portes de Moscou,*^[117] — sanoi Beausset.

Napoleon hymähti ja hajamielisesti nostaen päätään katsahti oikealle. Adjutantti toi hiipivin askelin kultaisen nuuskarasian. Napoleon otti sen.

— Niin, tulittepa hyvään aikaan, — sanoi hän nostaen avonaisen nuuskarasian nenänsä alle, — teidän pidätte matkustamisesta ja kolmen päivän kuluttua saatte nähdä Moskovan. Ette varmaankaan odottaneet näkeväne aasialaista pääkaupunkia. Tulette tekemään hauskan matkan.

Beausset kumarsi kiitollisuuden osotukseksi tästä huomiosta (jota hän ei ollut ennen nähnyt) hänen matkustushaluaan kohtaan.

— Aa! Mitä tuo on? — kysyi Napoleon huomattuaan, että kaikki hoviherrat katselivat tuoliin, jolle oli peitetty jotain.

Beausset otti selkäänsä kääntämättä ja hovimiehen taidokkuudella kaksi askelta puolikäännöksessä taakse ja samassa tempasi verhon sekä virkkoi:

— Lahja Teidän Majesteetillenne keisarinnalta.

Verhon alta paljastui Gerardin heleillä väreillä maalaama muotokuva pojasta, joka oli syntynyt Napoleonista ja Itävallan keisarin tyttärestä ja jota kaikki sanoivat jostain syystä Rooman keisariksi.

Erittäin kaunis kiharapäinen poika, jolla oli samallinen katse kuin sikstinolaisen madonnan Kristuksella, oli kuvattu bilboquet-peliä leikkiväksi. Pallo esitti maapalloa ja keppi toisessa kädessä kuvasi valtikkaa.

Vaikkei ihan selvästi käsittänyt, mitä taiteilija oli nimenomaan tahtonut sanoa kuvatessaan n.k. Rooman keisarin lävistäväksi kepillään maapallon, näytti allegoria Napoleonista samoin kuin niistäkin, jotka olivat nähneet kuvan Parisissa, selvältä ja se miellytti häntä suuresti.

— *Roi de Rome,*^[118] — sanoi hän juhlallisella kädenliikkeellä muotokuvaan viitaten. — *Admirable!*^[119]

Italialaisille ominaisella taidolla muuttaa mielivaltaisesti kasvojensa ilme tekeytyi hänkin mieltävän lempeäksi ja meni kuvan luo. Hän tunsu, että se, mitä hän nyt sanoo ja tekee on — historiaa. Ja hänestä tuntui, että parhain, minkä hän nyt voi tehdä, on se, että hän kaikessa majesteetillisuudessaan, jonka johdosta hänen poikansa pallopelissä käytti pallona maapalloa, osottaa tuon majesteetillisuutensa vastakohtana vaatimatonta isällistä hellyyttä. Hänen silmänsä himmenivät, hän liikahti, vilkasi erääseen tuoliin (tuoli lennähti hänen alleen) ja istuutui sille muotokuvan eteen. Vain viittaus kädellä ja kaikki poistuivat saapuvilta jättäen yksikseen ja tunteidensa valtaan — suuren miehen.

Istuttuaan jonkun aikaa ja koeteltuaan itsekään tietämättä miksi muotokuvan korkeapintaisia kasvoja hän nousi ylös ja kutsui taas de Beaussetin ja päivystäjän. Hän käski viemään muotokuvan teltin edustalle, että vanhalla, teltin ympärillä seisovalla kaartilla myöskin olisi onni nähdä Rooman keisari ja heidän jumaloimansa hallitsijan poika ja perillinen.

Hänen odotuksensa mukaisesti kuuluikin sillä aikaa, kun hän söi aamiaista herra Beaussetin kanssa, jolle hän oli suonut tämän kunnian, teltin ulkopuolelta riemastuneita huutoja vanhan kaartin upseeri- ja sotamiesjoukoista, jotka olivat rientäneet kuvaa katsomaan.

— *Vive l'Empereur! Vive le Roi de Rome! Vive l'Empereur!*^[120] — huudettiin riemastuneina.

Aamiaisen jälkeen saneli Napoleon de Beaussetin läsnäollessa käskynsä armeijalle.

— *Courte et énergique!*^[121] — virkkoi Napoleon, kun hän oli korjauksitta, yhdellä kertaa lukenut kirjoitetun julistuksen. Käskyssä sanottiin:

"Sotilaat! Nyt alamme taistelun, jota olette kiihkeästi odottaneet. Voitto riippuu teistä. Se on teille välttämätön; se tuottaa teille kaikki mitä tarvitsette, mukavat asunnot ja pikaisen paluun takaisin isänmaahan. Toimikaa niin, kuin toimitte Austerlitzissa, Friedlandissa, Vitebskissa ja Smolenskissa. Saakoot jälkipolvet ylpeinä muistella teidän urotöitänne tänä päivänä. Saakoot he sanoa jokaisesta teistä: hän oli suuressa tappelussa lähellä Moskovaa!"

— *De la Moskova!* — toisti Napoleon ja käskettyään herra Beaussetin, joka piti matkustamisesta, mukaansa ajoretkelle hän astui teltistään satuloitujen ratsujen luo.

— *Votre Majesté a trop bonté!*^[122] — virkkoi Beausset keisarin kutsuun lähteä mukaan: hänen mielensä teki nukkumaan eikä hän toisekseen osannut eikä uskaltanut ratsastaa.

Mutta Napoleon nyökäytti päätään matkailijalle ja Beaussetin täytyi lähteä. Napoleonin tullessa ulos teltistä kaikuivat kaartilaisten huudot hänen poikansa muotokuvan ympärillä entistä voimakkaampina. Napoleon rypisteli kasvojaan.

— Ottakaa pois tuo, — sanoi hän juhlallisen majesteettillisesti muotokuvaan viitaten. — Hän on liian nuori näkemään taistotannerta.

Sulettuaan silmänsä ja painettuaan päänsä kumaraan huokasi Beausset syvään tahtoon tällä liikkeellä osottaa miten syvästi hän osasi käsittää ja arvostella keisarin sanat.

XXVII.

Elokuun 25 p:n vietti Napoleon, kuten hänen historioitsijansa kertovat, kokonaan hevosen selässä seutua tarkastaen, suunnitelmia punniten, joita hänen marsalkkansa hänelle esittivät ja itsekohtaisesti antaen käskyjä kenraaleilleen.

Venäläisten joukkojen aseman alkuperäinen linja pitkin Kolotshan jokivartta murrettiin ja osa tätä linjaa, nimittäin venäläisten vasen siipi siirrettiin taapäin Shevardinon redutin vallottamisen tähden edellisenä päivänä. Tämä osa linjaa ei ollut lujitettu eikä sitä enää suojannut joki, niin että sen edessä oli kaikista avoimin ja tasaisin tanner. Jokaiselle sotilas- ja myöskin siviilihenkilölle oli päivänselvää, että ranskalaiset kävisivät juuri tämän linjan kimppuun. Näytti siltä, ettei siihen tarvinnut paljoa vaivata ajatuksiaan, ei tarvittu Napoleonin eikä hänen marsalkkojensa suurta huolekkuutta eikä puuhailua eikä vähimmässäkään määrässä sitä erityistä korkeaa kykyä, jota sanotaan nerokkuudeksi ja josta niin mielellään Napoleonin kehutaan. Mutta historioitsijat, jotka jällestäpäin ovat kuvanneet tämän tapauksen ja ne miehet, jotka silloin Napoleonin ympäröivät, ajattelivat toisin samoin kuin hän itsekään.

Napoleon ratsasti pitkin kenttää syvämielteisesti harkiten palkkasuhteita, nyökytteli itsekseen päätään milloin hyväksyvästi, milloin epäluuloisesti ja ympärillään oleville kenraaleille ilmaisematta sitä syvämielteisistä ajatuskulkua, joka johti hänen päätöksiään, hän lausui näille vain lopulliset johtopäätöksensä käskyjen muodossa. Kun Davoust, jota nimitettiin Eckmühlin herttuaksi, oli esittänyt, että venäläisten vasen siipi pitäisi saartaa, sanoi Napoleon, ettei sitä tarvinnut tehdä. Kenraali Compansin ehdotukseen (hänen oli määrä tehdä rynnäkkö fleschien kimppuun) saada marssittaa divisioonansa metsän kautta Napoleonin sitävastoin ilmaisi suostumuksensa, vaikka niinkutsuttu Elchingenin herttua eli Ney uskalsi huomauttaa, että marssi metsän kautta on vaarallista ja voi hajottaa divisioonan järjestyksen.

Tarkastettuaan Shevardinon redutin vastapäätä olevaa seutua mietiskeli Napoleon jonkun aikaa ääneti ja osotti paikkoja, joihin piti rakentaa huomiseksi kaksi patteria toimimaan venäläisten varustuksia vastaan ja myöskin niitä paikkoja, joihin patterien rinnalle piti kenttätykistön asettua.

Annettuaan nämä y.m. määräykset palasi Napoleon kortteeriinsa, jossa hänen sanelunsa mukaan kirjoitettiin taistelukäskey.

Tämä käsky, josta ranskalaiset historioitsijat puhuvat erityisen innostuneina ja muut historioitsijat syvällä kunnioituksella, oli seuraava:

Aamun sarastaessa kaksi patteria, jotka yöllä ovat rakennetut tasangolle, jonka on miehittänyt Eckmühlin prinssi, avaavat tulen kahta vastapäätä olevaa vihollispatteria vastaan.

Samaan aikaan 1:sen armeijaosaston tykistön päällikkö, kenraali Pernetti siirtyy Compansin divisioonan 30 tykin ja Dessaixin ja Friantin divisioonien kaikkien

haupitsien kera eteenpäin, alkaa tulen ja lennättää kranaattisateen päin vihollisen patteria, jota vastaan toimii:

24 kaartin tykistön tykkiä,
30 Compansin divisioonan tykkiä, ja
8 Friantin ja Dessaixin divisioonien tykkiä.
Yhteensä 62 tykkiä.

3:nnen armeijaosaston päällikkö, kenraali Fouché asettaa kaikki 3:nen ja 8:nen armeijaosaston haupitsit, yhteensä 16, patterin siiville, joka on määrätty pommittamaan vasemman puolen varustuksia, joten sitä vastaan tulee yhteensä 40 tykkiä.

Kenraali Sorbierin täytyy olla valmis heti ensi käskyn saatuaan jouduttamaan kaartin tykistön kaikki haupitsit jompaakumpaa varustusta vastaan.

Tykistön pommittaessa marssii ruhtinas Poniatovski kylään ja metsään ja saartaa vihollisen aseman.

Kenraali Compans marssii metsän kautta ja vallottaa ensimmäiset varustukset.

Kun täten on ryhdytty taisteluun, tullaan vihollisen liikkeiden mukaisesti antamaan uusia käskyjä.

Vasemmalla siivellä alkaa pommitus heti, kun on saatu kuulla pommituksen alkaneen oikealla siivellä. Morandin divisioonan ja varakuningaan divisioonien tarkk'ampujat alkavat kiivaan tulen huomattuaan ryntäyksen alkaneen oikealla siivellä.

Varakuningas miehittää kylän ja menee kolmen siltansa yli pysyen samassa linjassa Morandin ja Gerardin divisioonien kanssa, jotka hänen johdollaan marssivat reduttia kohti ja tulevat samaan linjaan armeijan muiden joukkojen kanssa.

Kaikki tämä täytyy panna täytäntöön järjestyksessä (*le tout se fera avec ordre et méthode*) säilyttämällä, mikäli mahdollista, joukkoja reservissä.

Keisarillisessa leirissä lähellä Moschaiskia, 6 p:nä syyskuuta vuonna 1812.

Tämä taistelujärjestys, joka on hyvin epäselvästi ja sotkuisasti kirjoitettu, jos ilman uskonnollista sokeutta Napoleonin nerollisuutta kohtaan sallitaan kosketella hänen määräyksiään, sisälsi neljä kohtaa — neljä määräystä. Ei ainoakaan näistä määräyksistä tullut eikä voinutkaan tulla täytetyksi.

Taistelujärjestyksessä sanotaan ensiksikin, *että Napoleonin valitsemalle paikalle pystytetyt patterit, joiden kanssa Pernetin ja Fouhén tykistön oli jouduttava samaan linjaan, yhteensä 102 tykkiä, alkaisivat tulen ja lennättäisivät luotisateen venäläisten fleschiä ja reduttia vastaan*. Tätä ei voitu tehdä, koska Napoleonin määräämistä paikoista luodit eivät kantaneet venäläisten kaivoksille, joten nuo 102 tykkiä ampuivat tyhjään siihen saakka, kun lähin päällikkö siirrätti ne vastoin Napoleonin määräystä lähemmä.

Toinen määräys oli se, *että Poniatovski, marssien kylän kimppuun metsään kautta, saartaisi venäläisten vasemman siiven*. Tätä ei voitu tehdä eikä tehtykään siitä syystä, että Poniatovski marssiessaan kylää kohti metsään tapasi siellä Tutshkovin, joka sulki häneltä tien, joten hän ei voinut saartaa eikä saartanutkaan venäläisten asemaa.

Kolmas määräys: *kenraali Compans marssii metsään vallatakseen ensimmäiset varustukset*. Compansin divisioona ei vallannut ensimmäisiä varustuksia, vaan se lyötiin takasin, sillä metsän läpi tultuaan sen täytyi järjestää rivinsä kartessitulessa, josta Napoleon ei tiennyt.

Neljäs: *varakuningas valtaa kylän (Borodinon) ja marssii kolmen siltansa yli pysyen samassa linjassa Morandin ja Friantin divisioonien kanssa (joista ei sanota mihin ja milloin heidän piti marssia), jotka hänen johdollaan liikkuvat reduttia kohti ja tulevat samaan linjaan muiden joukkojen kanssa*.

Vaikeata on saada selvää tästä sekavasta aikakaudesta, mutta mikäli voi päättää niistä yrityksistä, jotka varakuningas teki koettaessaan täyttää saamansa käskyt, oli hänen marssittava Borodinon kautta vasemmittain reduttia vastaan, Morandin ja Friantin divisioonien oli taas lähdettävä samaan aikaan liikkeelle keskustasta.

Tämä, kuten muutkaan taistelujärjestyksen kohdat, ei tullut eikä voinutkaan tulla täytäntöön. Borodinon ohi päästyään lyötiin varakuningas takasin Kolotshan rannalla, jota etemmä hän ei päässyt. Morandin ja Friandin divisioonat taas eivät vallottaneet reduttia, vaan työnnettiin nekin takasin ja taistelun lopussa otti redutin haltuunsa ratsuväki (luultavasti aivan odottamaton ja kuulumatonkin yllätys Napoleonille). Siis ei yksikään taistelujärjestyksen määräyksistä tullut eikä voinutkaan tulla täytetyksi. Mutta taistelujärjestyksessä sanotaan, *että kun näin on ryhdytty taisteluun, tullaan antamaan vihollisen liikkeen mukaisia määräyksiä*, josta syystä voisi näyttää, että Napoleon olisi taistelun kestäessä antanut kaikki tarpeelliset käskyt. Mutta näin ei tapahtunut eikä voinutkaan tapahtua, — koska Napoleon oleskeli koko taistelun ajan niin kaukana siitä, että (kuten sittemmin on näyttäytynytkin) hän ei voinut tietää taistelun kulkua eikä siis ainoakaan hänen määräyksistään tullut täytetyksi taistelun kestäessä.

Useat historioitsijat sanovat, etteivät ranskalaiset voittaneet Borodinon taistelua siitä syystä, että Napoleonilla oli ollut nuha ja jollei hänellä olisi ollut nuhaa, niin olisivat hänen määräyksensä sekä ennen taistelua että sen jälkeen olleet vieläkin nerokkaammat ja niin olisi tuho perinyt Venäjän, *et la face du monde eut été changée*.^[123] Niistä historioitsijoista, jotka vakuuttavat, että Venäjän valtakunta muodostui yhden miehen — Pietari Suuren tahdosta, että Ranska vaihtui tasavallasta keisarikunnaksi ja Ranskan armeija marssi Venäjälle yhden miehen — Napoleonin tahdosta, on semmoinen päättely, että Venäjä pysyi mahtavana sen vuoksi, että Napoleonilla oli elok. 26 p:nä kova nuha, ehdottoman johdonmukainen.

Jos Napoleonin tahdosta riippui ryhtyä tai olla ryhtymättä Borodinon taisteluun ja hänen tahdostaan riippui antaa se tai se määräys, niin on ilmeistä, että nuha, joka vaikutti hänen tahtonsa ilmaukseen, on saattanut olla syynä Venäjän pelastumiseen ja että siis se kamaripalvelija, joka ei muistanut antaa Napoleonille elok. 24 p:nä vedenpitäviä saappaita, on ollut Venäjän pelastaja. Tällä ajatuspohjalla on johtopäätös epäilemätön; se on yhtä epäilemätön, kuin sekin johtopäätös, jonka Voltaire teki piloillaan (itseään tietämättä, mistä hän laski pilaa) sanoessaan, että Bartolomeuksen yö aiheutui Kaarle IX vatsataudista. Mutta niistä, jotka eivät myönnä, että Venäjä muodostui yhden miehen — Pietari I tahdosta ja että Ranskan keisarikunta syntyi ja sota Venäjää vastaan alkoi yhden miehen — Napoleonin tahdosta, on tällainen päättely ei ainoastaan väärä ja järjetön, vaan myöskin vastoin koko ihmiskunnan olemusta. Kysymykseen siitä, mikä muodostaa historiallisten tapahtumain vaikuttimen, esiintyy toinen vastaus, ja tämä vastaus on se, että maailmantapausten kulku on ylhäisestä ennaltamääräyksestä ja riippuu niiden ihmisten vapaan tahdon kaikkien ilmausten yhdyntästä, jotka ovat osallisia noihin tapauksiin ja että Napoleonien vaikutus niiden tapausten kulkuun on vain näennäistä ja kuviteltua.

Niin kummalliselta kuin ensi katseelta tuntuukin otaksuma siitä, että Bartolomeuksen yö, jonka toimeenpanoon Kaarle IX antoi käskyn, ei tapahtunut hänen tahdostaan, vaan että hänestä vaan tuntui, että hän oli käskenyt tehdä niin; ja että Borodinon verilöyly, joka nieli 80 tuhatta uhria, ei tapahtunut Napoleonin tahdosta (vaikka hän antoikin käskyjä taistelun alkamisesta ja sen kestäessä), vaan että hänestä vain tuntui, että hän oli käskenyt tehdä niin; niin kummalta kuin tuntuukin tällainen otaksuma, — käskee kuitenkin ihmisarvo, joka sanoo, että vaikka kukaan meistä ei olekaan suurempi, niin ei missään tapauksessa myöskään pienempi ihminen kuin mikä Napoleon tahansa, sentään myöntämään kysymyksen tällaisen ratkaisun oikeaksi. Ja monilukuiset historialliset tutkimukset vahvistavat tämän otaksuman aivan riittävästi.

Borodinon taistelussa ei Napoleon ampunut yhtään laukausta kehenkään eikä surmannut ainoatakaan miestä. Kaiken tämän tekivät sotamiehet. Hän siis ei tappanut ihmisiä.

Ranskan armeijan sotamiehet eivät menneet Borodinon taisteluun surmaamaan lähimäisiään Napoleonin käskystä, vaan omasta halustaan. Koko armeija — ranskalaiset, italialaiset, saksalaiset ja puolalaiset, — tunsivat sen armeijan edessä, joka sulki heiltä tien Moskovaan, että *le vin est tiré et qu'il faut le boire*.^[124] Jos Napoleon olisi nyt kieltänyt heitä tappelemasta venäläisten kanssa, olisivat he surmanneet hänet itsensä ja menneet tappelemaan venäläisten kanssa, sillä se oli heille välttämätöntä.

Kun he kuuntelivat Napoleonin käskyä, jossa heidän haavojensa kuoleman palkaksi luvattiin jälkipolvien tunnustus siitä, että hekin olivat olleet Moskovan suuressa taistelussa, huusivat he: "*vive l'Empereur!*" samoin kuin he huusivat: "*vive l'Empereur!*" nähdessään pojan muotokuvan, jossa tämä lävisti maapallon pelikepakolla ja samoin kuin he olisivat huutaneet: "*vive l'Empereur!*" minkä tyhmyyden johdosta tahansa. Heillä ei ollut muuta valinnan varaa eikä tekemistä kuin huutaa: "*vive l'Empereur!*" ja mennä tappelemaan saadakseen voittajien ravinnon ja levon Moskovassa. He eivät siis surmanneet Napoleonin käskystä itsensä kaltaisia.

Eikä Napoleon myöskään ohjannut taistelun kulkua, sillä hänen taistelujärjestyksestään ei tullut ainoakaan kohta toteutetuksi ja taistelun aikana hän ei tiennyt, mitä hänen etupuolellaan tapahtui. Ei siis sekään, miten joukot surmasivat toisiaan, tapahtunut hänen tahdostaan, vaan hänestä riippumatta niiden tuhansien ihmisten omasta tahdosta, jotka yhteisesti ottivat osaa taisteluun. Napoleonista *vain tuntui* siltä, että kaikki tapahtui hänen tahdostaan. Senpä vuoksi kysymyksellä siitä, oliko Napoleonilla nuha vai ei, ei ole historiaan nähden sen suurempaa merkitystä kuin kysymyksellä minkä alhaisarvoisen sotamiehen nuhasta tahansa.

Napoleonin nuhalla elok. 26 p:nä ei ollut sitä suuremmalla syyllä merkitystä, koska kirjailijoiden todistukset siitä, että muka Napoleonin nuha oli syynä hänen taistelusuunnitelmaansa (joka ei ollut laadittu niin hyvin kuin edelliset) ja käskyihinsä taistelun aikana, jotka eivät olleet niin hyviä kuin ennen, — ovat aivan epäoikeutettuja.

Ylempänä jäljennetty taistelusuunnitelma ei suinkaan ollut huonompi, vaan koko joukon parempi niitä edellisiä suunnitelmia, joiden perusteella ei oltu voitettu taisteluja. Luullut määräykset taistelun aikana eivät myöskään olleet entisiä huonompia, vaan aivan samallaisia kuin muulloinkin. Mutta suunnitelma ja määräykset näyttävät vain huonommilta edellisiä siitä syystä, että Borodinon taistelu oli ensimmäinen, jota Napoleon ei voittanut. Kaikki mainioimmat ja sylvämietteisimmätkin suunnitelmat ja määräykset näyttävät hyvin huonoilta ja jokainen sotaoppinut arvostelee niitä merkitsevin kasvoin, silloin kun taistelua ei ole voitettu niiden mukaisesti; ja kaikista kehoimmat suunnitelmat ja määräykset näyttävät oivallisilta ja vakavat tutkijat todistelevat kokonaisissa teoksissa kehojen käskyjen ansioita, silloin kun niiden perusteella on voitettu taistelu.

Weihrotherin laatima Austerlitzin taistelun suunnitelma oli täydellisuuden esimerkki tämänlaatuisista tekeleistä, mutta sitäkin moitittiin, moitittiin sen täydellisuuden ja liian suuren seikkaperäisyyden tähden.

Napoleon täytti Borodinon taistelussa vallanedustajan tehtävänsä yhtä hyvin, jopa paremminkin kuin muissa taisteluissa. Hän ei millään tavalla vahingoittanut taistelun kulkua. Hän yhtyi järkeviin mielipiteisiin, ei sotkenut, ei puhunut vastoin omia sanojaan, ei pelännyt eikä paennut taistelutantereelta, vaan tahdillisena ja kokeneena sotilaana täytti tyynesti ja arvokkaasti näennäisen päällikkyydenpitäjän tehtävät.

XXIX.

Palattuaan huolestuneena toiselta retkeltään asemaa tarkastamasta sanoi Napoleon:

— Shakkinaappulat on pantu paikoilleen, huomenna alkaa peli.

Hän käski tuomaan itselleen totia, kutsui luokseen Beaussetin ja alkoi tämän kanssa keskustella Parisista ja muutamista muutoksista, jotka hän aikoi toimeenpanna keisarinnan hovimenosääntöön, ihmetyttäen prefektiä muistavuudellaan hovielämän pienistäkin yksityisyyksistä.

Hän kyseli ja puheli kaikenmoisista pikkuasioista, laski leikkiä Beaussetin matkustushalusta ja loruili niin huolettomasti, kuin jokin kuuluisa, varma ja taitonsa tunteva leikkaaja, sillä aikaa kun hän käärii hihojaan ja pukeutuu valkeaan esiliinaansa ja sairasta sidotaan penkkiin. "Asia on kokonaan minun käsissäni ja päässäni selvänä pienimpiäkin seikkoja myöten. Kun on ryhdyttävä toimeen, teen minä sen parhaimmin kuin kukaan muu, nyt voin laskea leikkiä; ja kuta enemmän lasken leikkiä ja olen tyyni, sitä enemmän täytyy teidän luottaa minuun, olla levollinen ja ihmetellä neroani."

Juotuaan toisen totilasinsa läksi Napoleon lepäämään voimistuakseen vakavaan tehtävään, joka, kuten hänestä tuntui, hänen oli huomenna suoritettava.

Hän oli vaipunut ajattelemaan huomispäivän tehtävänsä siinä määrin, ettei saanut unta, ja vaikka hänen nuhansa oli iltakosteuden vaikutuksesta pahentunut, meni hän kaikuvasti nenäänsä niistäen kolmen aikaan yöllä telttinsä suureen osastoon. Hän kysyi, eivätkö venäläiset olleet peräytyneet. Hänelle vastattiin, että vihollisen tulet vilkkuvat yhä entisillä paikoilla. Hän nyökäytti päätään hyväksyvästi.

Päivystävä upseeri tuli telttiin. — *Eh bien, Rapp, croyez vous, que nous ferons de bonnes affaires aujourd'hui?*^[125] — kysyi hän adjutantilta.

— *Sans aucun doute, Sire*^[126] — vastasi Rapp.

Napoleon katsahti häneen.

— *Vous rappelez-vous, Sire, ce que vous m'avez fait l'honneur de dire à Smolensk, — sanoi Rapp le vin est tiré, il faut le boire.*^[127]

Napoleon muuttui synkän näköiseksi ja istui kauan ääneti pää käsivarassa.

— *Cette pauvre armée, — virkkoi hän äkkiä, — elle a bien diminué depuis Smolensk. La fortune est une franche courtisane, Rapp; je le disais toujours, et je commence à l'éprouver. Mais la garde, Rapp, la garde est intacte?*^[128] sanoi hän kysyvästi.

— *Oui, Sire*^[129] vastasi Rapp.

Napoleon otti pastillerin, pisti sen suuhunsa ja katsoi kelloa. Häntä ei nukuttanut, ja aamuun oli vielä kotvan odottamista eikä ajan kuluksi voinut enää antaa määräyksiäkään, koska ne kaikki olivat jo annetut ja niitä pantiin parhaillaan täytäntöön.

— *A-t-on distribué les biscuits et le riz aux régiments de la garde?*^[130] — kysyi Napoleon ankarasti.

— *Oui, Sire*^[131]

— *Mais le riz?*^[132]

Rapp vastasi, että hän oli ilmottanut hallitsijan määräykset riisin jakamisesta. Mutta Napoleon puisti päätään tyytymättömänä aivan kuin uskomatta, että hänen määräyksensä olivat toimitetut. Palvelija toi totia, Napoleon käski tarjoamaan toisen lasin Rappille ja mitään virkkamatta hän alkoi tyhjentää toista lasia pitkin kulauksin.

— Minulla ei ole maku- eikä hajuaistia, — sanoi hän lasia haistellen. — Tuskastuttaa jo tämä nuha. Ne tyrkyttävät lääketiedettäni. Mikä lääketiede se on, kun eivät osaa nuhaa parantaa! Corvisart antoi minulle näitä pastilleria, mutta niistä ei ole mitään apua. Minkä ne voivat parantaa? Parantaminen on mahdotonta. *Notre corps est une machine à vivre. Il est organisé pour cela, c'est sa nature; laissez-y la vie à son aise, qu'elle s'y défende elle même: elle fera plus que si vous la paralysez en l'encombrant de remèdes. Notre corps est comme une montre parfaite que doit aller un certain temps; l'horloger n'a pas la faculté de l'ouvrir, il ne peut la manier qu'à tâtons et les yeux bandés... Notre corps est une machine à vivre, voilà tout.*^[133]

Ja aivan kuin jouduttuaan määritelmien, *définitions*, alalle, joista hän piti, lausui hän yht'äkkiä uuden määritelmän.

— Tiedätkö, Rapp, mitä on sotataito? — kysyi hän. — Se on taito olla määrättyinä hetkenä voimakkaampi vihollista. *Voilà tout.*

Rapp ei vastannut mitään.

— *Demain nous allons avoir affaire à Koutousoff!*^[134] sanoi Napoleon. — Saadaanpa nähdä. Muistakaa, että hän komensi Braunaussa armeijaa eikä kertaakaan kolmessa viikossa noussut hevosen selkään mennäkseen tarkastamaan varustuksia. Saadaanpa nähdä!

Hän katsoi kelloa. Se oli vasta neljä. Häntä ei nukuttanut, toti oli lopussa eikä vieläkään ollut mitään tekemistä. Hän nousi ylös, käveli edestakaisin, otti päälleen lämpimän nutun ja lakin ja läksi ulos teltistä. Yö oli pimeä ja kostea; tuskin huomattavaa kosteutta laskeutui ylhäältä. Ranskan kaartin nuotiot eivät palaneet kirkkaina ja kaukaa savun läpi kiilui venäläisten tulet. Kaikkiällä oli hiljaista, kuului selvään liikettä ja kopinaa ranskalaisten joukkojen keskuudesta, jotka olivat lähdössä asemilleen.

Napoleon kulki vähän aikaa teltin edustalla, katseli tulia, kuunteli kopinaa ja tultuaan erään pitkän, karvalakkisen kaartilaisen kohdalle, joka seisoj vahtina hänen telttinsä luona ja joka keisarin ilmestyessä ojentui suoraksi kuin musta patsas, pysähtyi hän tämän eteen.

— Mistä vuodesta palveluksessa? — kysyi hän sillä totutulla, ankan ja suopean sekaisella sotilaallisella karskeudella, jolla hän aina puhutteli sotamiehiään.

Sotamies vastasi.

— *Ah! Un des vieux!*^[135]

— Onko rykmentti saanut riisiä?

— On, Teidän Majesteettinne.

Napoleon nyökäytti päätään ja poistui hänen luotaan.

Kello puoli kuuden aikaan ratsasti Napoleon Shevardinon kylään päin.

Alkoi sarastaa, taivas seestyi, vain yksi pilvi komotti idässä.

Hylättyjen nuotioden tulet leimahtelivat viimeisillään aamun kalpeassa valossa.

Oikealla pamahti jykeä yksinäinen tykin laukaus, kumisi hyvän aikaa, vaan sitte kuoli hiljaisuuteen. Kului muuan minuutti. Kajahti toinen ja kolmas laukaus. Ilma alkoi vavista. Neljäs ja viides pamahti lähellä, juhlallisesti ja tuli jostain oikealta.

Ensimäisten laukausten kumina ei ehtinyt vajjeta, kun kuului uusia ja yhä uusia toinen toiseensa yhtyen ja toisiaan säestäen.

Napoleon oli saapunut seurueineen Shevardinon redutille ja laskeutui hevoseltaan. Leikki oli alkanut.

XXX.

Palattuaan ruhtinas Andrein luota Gor kiin käski Pierre ratsupalvelijansa valmistamaan hevoset ja herättämään hänet aikaseen aamulla. Sitte hän laskeutui vuoteeseen, jonka Boris oli valmistanut hänelle nurkkaan väliverhon taa ja nukahti.

Kun Pierre heräsi seuraavana aamuna, ei tuvassa enää ollut ketään. Pienien ikkunojen lasit helisivät. Ratsupalvelija seisoj vuoteen vieressä häntä nykimässä.

— Herra kreivi, herra kreivi, herra kreivi... — jankkasi ratsupalvelija Pierreen katsomatta nähtävästi kadotettuaan toivonsa saada hänet hereille ja lujasti harteista nykien.

— Mitä? Joko? — virkkoi Pierre herättyään.

— Suvaitkaa kuulla ammuntaa, — sanoi ratsupalvelija, entinen sotamies, — kaikki herrat ovat jo lähteneet, itse hänen armonsakin ajoi aikoja sitte sivu.

Pierre pukeutui nopeasti ja kiiruhti ulos. Ilma oli selkeä, raikas, täynnä kasteen tuoksua ja iloa. Aurinko, joka juuri oli kurkistautunut näkyviin pilven takaa, pursusi pilven taittamia säteitään vastapäätä olevan kadun kattojen yli tielle, jonka pölyä kaste kattoi, talojen seinille ja ikkunoihin sekä Pierren hevosiin, jotka seisoivat tuvan vierustalla. Pihalta kuului tykkien jyske tavattoman kumealta. Katua kiisi eräs adjutantti kasakka jälessä.

— Joutukaa, kreivi, joutukaa! — huusi adjutantti.

Käskettyään tuomaan hevoset jälestään läksi Pierre katua pitkin kummulle, josta hän oli eilen katsellut taistelukenttää. Kummulla oli joukko sotilashenkilöitä, kuului esikunta-upseerien ranskankielistä puhelua ja näkyi Kutusovin harmaa pää valkeine, punaraitaisine lakkineen, sekä harmaa niska, joka upposi harteisiin. Kutusof katseli näköputkella eteensä maantielle.

Noustuaan rappuja myöten kummulle katsahti Pierre eteensä ja lumoutui ihastuksesta suuremmoisen näköalan avautuessa silmälle. Se oli sama näköala, jota hän eilen oli ihailut samalta kummulta. Mutta nyt oli koko seutu täynnä sotaväkeä ja ruudinsavua ja helakan auringon

viistot säteet, jotka paistoivat vasemmittain Pierren takaa, loivat siihen kullan ja vaalavan punasen hohdetta ja tummia pitkiä varjoja. Etäiset metsät, jotka kehystivät näköalan äärtä ja olivat kuin jostain kallisarvoisesta kellanvihreästä kivistä silvottuja, siinsivät aaltoavana viivana taivaanrannalla. Niiden lomitse lipui Valujevan takana suuri Smolenskin maantie, joka kiehui sotaväkeä. Lähempänä kuului kullankarvaisia peltoja ja viidakoita. Kaikkiialla — etualalla, vasemmalla ja oikealla — näkyi sotaväkeä. Kaikki tuntui eloisalta, majesteettilliselta ja odottamattomalta. Eniten ihmetytti Pierreä kuitenkin taistelutantereeseen näky, Borodino ja Kolotsha-joen kummallakin puolen olevat notkot.

Kolotshan yllä, Borodinossa ja tämän kummallakin puolen, varsinkin vasemmalla siinä kohden, jossa suuperärantainen Voina laskee Kolotshaan, seisoi sitä sumua, joka sulaa, hälvenee ja kuultaa kirkkaassa auringon nousussa ja luo lumoavat värit ja piirteet kaikkeen, mikä näkyy sen läpi. Sumuun yhtyi ruudinsavua ja tätä sumua ja savua halkoivat aamuvalojen välkkyvät salamet kiitäen milloin veden pintoja, milloin kasteessa, milloin pitkin pistimiä, joita tuhansittain liikkui rannoilla ja Borodinossa. Sumun läpi siinsi valkea kirkko, siellä täällä Borodinon kylän kattoja tai sankkoja sotamiesjoukkoja, vihreitä laatikkoja ja tykkiä. Ja kaikki, minkä silmä näki, liikkui tai ainakin näytti liikkuvan, sillä sumu ja savu hiipi koko seudun yli. Kuten Borodinon seudun alavuuksilla, joita verhosi sumu, samoin siitä ulompana, ylempänä ja varsinkin vasemmalla tupsahteli pitkin koko linjaa metsien kätköistä, pelloilta, notkoista ja kumpujen harjoilta milloin yksityisiä, milloin parvittain, toisinaan tiheään ja aivan kuin ihan ilman mitään alkua ja itsestään tykkien savuhattaroita, jotka ensin pulleina paisuivat, sitte kasvoivat ja laajenivat ja tuprusivat ja viimein sulivat yhteen pilviksi.

Ruudinsavu ja tykkien pauke loivat näköalan varsinaisen komeuden, niin kummalta kuin se tuntuikin.

Puh! — pamahti äkkiä, pyöreä, kiinteä savupilvi jossa väreili punasinerviä, harmaita ja maidon valkeita värejä ja *pumm!* — pamahti tuokioisen kuluttua saman savupilven keskestä.

Puh, puh! — hulmahti kaksi pilveä, jotka kiistasivat keskenään ja hajosivat toisiinsa ja pumm, pumm! — vahvistivat pamahdukset sen, minkä silmät olivat nähneet. Pierre katseli ensimmäistä savukierrettä, joka häipyi hänen silmistään pyöreänä, tiiviinä pallona, vaan samassa ilmestyi sen sijaan useita savupalloja, jotka alkoivat loitota pilvinä. "Puh, (hetken perästä) puh, puh!" — pelmahti vielä kolme, neljä savukierrettä ja jokaiseen kajahti yhtä pitkän väliajan perästä juhlallinen, jykevä ja uskollinen "pum ... pum, pum!" Väleensä tuntui, että savukierteet kiisivät, väleensä taas, että ne pysyivät paikallaan, jolloin metsät, niityt ja välkkyvät pistimet kulkivat niiden ohi. Vasemman puoleisilta niityiltä ja pensastoista kimpuili noita paksuja savukierteitä, joita seurasi jykeviä kumahduksia, vaan lähempää notkoista ja metsiköistä sinkoili kiväärien pieniä, hajallisia savuhattaroita, joista myöskin kuului pamahduksia. "Erra-ta-ta-taa!" — räiskyivät kiväärit tiheään, mutta säännöttömästi ja heikosti tykkien laukauksiin verraten.

Pierren teki mieli päästä sinne, mistä noita savuja näkyi ja missä pistimet välkkyivät, mistä kuului eloa, liikettä ja kaikui pamahduksien tulva. Hän katsahti Kutusoviin ja tämän seurueeseen verratakseen mielialaansa muiden tunteisiin. Kaikki katsoivat samoin kuin hänkin ja, kuten hänestä näytti, samallaisin tuntein eteensä taistelutantereelle. Kaikkien kasvoilla hohti se kätkössä hehkuva tunteen lämpö (*chaleur latente*), jonka Pierre oli eilen huomannut ja josta hän oli päässyt täyteen selvyyteen keskustelunsa jälkeen ruhtinas Andrein kanssa.

— Lähde, veikkonen, lähde, Kristus kanssasi, — virkkoi Kutusof silmiään taistelutantereesta heittämättä eräälle kenraalille, joka seisoi hänen vieressään.

Käskyn saatuaan kenraali läksi ja kulki Pierren ohi.

— Ylimenopaikalle! — vastasi kenraali kylmästi ja karskisti erään esikunta-upseerin kysymykseen, minne hän oli lähdössä.

"Minä, minä myös," ajatteli Pierre ja läksi samanne päin kuin kenraalikin.

Kenraali riensi hevosen selkään, jonka muuan kasakka toi hänelle. Pierre meni ratsupalvelijansa luo, joka piteli hänen hevostaan. Kysytyään mikä hevosista oli tasaisin, hän nousi sen selkään, tarttui kiinni harjaan, pinnisti kantapäänsä hevosen kylkiä vasten, että jalkaterät suipottivat ulospäin ja tuntien, että hänen silmälasinsa olivat tipahtamaisillaan ja ettei hän kykene irrottamaan käsiään harjasta ja ohjista, hän ratsasti kenraalin perästä herättäen hymyä esikunta-upseereissa, jotka kummulta katsoivat hänen menoaan.

XXXI.

Kenraali, jonka jälestä Pierre ratsasti, laskeutui alas kummulta ja kääntyi rutosti vasemmalle, jonka johdosta Pierre kadotti hänet näkyvistään ja joutui jalkajoukkojen riveihin, jotka marssivat hänen edessään. Hän yritteli päästä miesjoukon keskestä milloin eteenpäin, milloin vasemmalle, milloin oikealle. Mutta sotamiehiä oli kaikkiialla ja kaikkien kasvoilla oli yhtä huolestunut piirre jostain näkymättömästä, mutta kaikesta päättäen hyvin tärkeästä asiasta. Kaikki silmäilivät yhtä tyytymättömän kysyvästi tuohon valkolakkiseen mieheen, joka oli yhtäkkiä hevosineen ilmestynyt tungeksimaan heidän keskeensä.

— Ei saa ajaa keskellä pataljoonaa! — huusi hänelle eräs joukosta.

Eräs toinen tyrkkäsi hänen hevostaan pyssynperällä, jonka johdosta Pierre kyykistyi satulankaarta vasten ja tuskin kyeten hillitsemään tyrkkäyksestä reutoilevaa hevostaan ratsasti

joukon edelle, missä oli väljää.

Hänen edessään oli silta, jolla oli ampuvia sotamiehiä. Pierre ratsasti näiden luo. Hän oli saapunut tietämättään Kolotshan yli menevälle sillalle, joka oli Gorkin ja Borodinon välisellä tiellä ja jota vastaan taistelun ensi vaiheen aikana (Borodinon vallotettuaan) ranskalaiset nyt ryntäilivät. Pierre näki, että hänen edessään oli silta ja että sillan kummallakin puolen ja sillä niityllä, jota hän ei eilen ollut nähnyt savun tähden, sotamiehet toimiskelivat jotain heinäkasoissa. Mutta vaikka ammunta kaikui lakkaamatta juuri tältä paikalta, ei hänen päähänsä pälkähtänyt, että tässä juuri oli taistelutanner. Hän ei kuullut luotien vinkunaa, kun ne kaikilta puolin huristivat hänen pänsä päällitse, ei nähnyt vihollista, joka oli joen toisella puolen eikä hyvään aikaan huomannut kaatuneita eikä haavottuneita, vaikka useita kaatui hänen lähellään. Hän katseli hymyilevin kasvoin ympärilleen.

— Mitä se tuo ajelee täällä rintaman edessä? — huusi taas joku hänelle.

— Aja oikealle, vasemmalle... — huudettiin hänelle.

Pierre ratsasti oikealle ja kohtasi aivan odottamattaan tutun upseerin, joka oli kenraali Rajevskin adjutantti. Tämä loi vihaisen katseen Pierreen ja oli nähtävästi hänkin kiljasemassa jotain Pierrelle, jonka hän samassa kuitenkin tunsu ja sen sijaan nyökäytti hänelle päätään.

— Mikä teidät on tuonut tänne? — kysäsi hän ja alkoi ratsastaa pois päin.

Pierre, joka tunsu, ettei hän ollut oikeilla paikoilla ja ettei hänellä ollut mitään tekemistä, pelkäsi taas häiritseväänsä jotakuta, josta syystä hän ratsasti adjutanttin perästä.

— Tännekö, kuinka niin? Saanko olla mukanaanne? — kysyi hän.

— Odottakaa hetkinen, — vastasi adjutantti, joka samassa kiisi erään niityllä seisovan paksun everstin luo, sanoi tälle jotain ja palasi sitte takasin Pierren luo.

— Miksi te olette tulleet tänne, kreivi? — kysyi hän hymyillen Pierreitä. — Uteliaisuudestako?

— Niin, niin, — vastasi Pierre.

Samassa kiersi adjutantti hevostaan syrjään ja ratsasti etemmä.

— Täällä ei Luojan kiitos ole mitään hätää — sanoi adjutantti, — vaan Bagrationilla käy vasemmalla siivellä tuima ryske.

— Niinkö? — virkkoi Pierre. — Missä päin?

— Lähtekää kanssani kummulle. Sieltä näemme. Meidän patterissamme menee vielä mukiin, — sanoi adjutantti.

— Lähdetään vain, — vastasi Pierre ympärilleen katsellen ja etsien silmillään ratsupalvelijaansa.

Nyt vasta näki Pierre ensi kerran haavottuneita, joista osa kompuroi jalan, osaa kannettiin paareilla. Samalla niityllä, jossa oli lemuavia heinärukoja ja jolla hän oli eilen ajanut, virui eräs sotamies pää pahasti retkallaan, liikkumattomana ja päähine syrjään singahtaneena.

— Miksi tuota ei ole korjattu? — alkoi Pierre, mutta huomattuaan adjutanttin vilkasevan samannepäin ankaran näköisenä ei Pierre sanonut ajatustaan loppuun.

Kun Pierre ei löytänyt ratsupalvelijaansa, läksi hän yksin adjutanttin kanssa ratsastamaan alavaa niittyä pitkin Rajevskin kukkulalle. Pierren hevonen jäi vähäväliä jällelle adjutantista.

— Te, kreivi, ette varmaankaan ole tottuneet ratsastamaan? — virkkoi adjutantti.

— Menehän tämä kyllä mukiin, mutta hevonen näkyy jostain syystä hypähtelevän, — sanoi Pierre ihmetellen.

— Hoo!... Sehän on haavottunut, — virkkoi adjutantti, — oikea etujalka polven yläpuolelta. Luoti varmaankin on katkaissut. Onnittelena, kreivi *le baptême du feu*.^[136]

Ratsastettuaan savussa kuudennen armeijaosaston halki tykistön jälestä, joka oli siirretty etualalle ja joka ammuskeli kiivaasti, tulivat he erääseen metsikköön. Metsikössä oli viileää, hiljaista ja syksyn haju. Pierre ja adjutantti laskeutuivat hevosiltaan ja nousivat jalkasin mäelle.

— Onko kenraali täällä? — kysyi adjutantti päästyään kummun juurelle.

— Oli äskenikään, vaan läksi tuonne, — vastattiin hänelle oikealle osottaen.

Adjutantti katsahti Pierreen aivan kuin ymmällä, mihin nyt veisi hänet.

— Älkää olko millännekään, — sanoi Pierre. — Jos saa, niin nousen kummulle.

— Menkää vain, sieltä näkee kaikki eikä ole kovin vaarallistakaan. Minä tulen sitte teitä hakemaan.

Pierre läksi patterille, vaan adjutantti ratsasti edelleen. Sen koommin he eivät toisiaan nähneet ja vasta kauan jälkeinpäin sai Pierre kuulla, että sama adjutantti oli sinä päivänä menettänyt kätensä.

Kumpu, jolle Pierre nousi, oli se kuuluisa (jälestäpäin sai se venäläisten kesken tunnetun kumpupatterin eli Rajevskin patterin nimen, vaan ranskalaisten kesken nimet *la grande redoute*, *la fatale redoute*, *la redoute centre*)^[137] paikka, jonka juurella kaatui kymmeniä tuhansia miehiä ja jota ranskalaiset pitivät aseman tärkeimpänä kohtana.

Tämän redutin muodosti jättiläishautakumpu, jonka kolmelle rinteelle oli kaivettu vallojia. Vallojiin oli sijoitettu kymmenen tykkiä, joista ammuttiin. Hautakummun molemmilla puolin oli samassa linjassa niinikään tykkejä, joista ammuttiin lakkaamatta. Vähän matkan päässä tykkien

takana seisoi jalkaväkeä. Hautakummulle noustessaan ei Pierre voinut ollenkaan aavistaa, että tämä vähäpätöisillä valliojilla varustettu paikka, jolle oli asetettu ja jolta ampui muutamia tykkiä, oli taistelun tärkein paikka.

Pierrestä tuntui päinvastoin, että tämä paikka (juuri sen tähden, että hän oli siinä) oli taistelukentän vähäpätöisimpiä paikkoja.

Kummulle päästyään istahti Pierre patteria ympäröivän valliojan päähän ja itsetiedottoman iloisesti hymyillen alkoi katsella, mitä hänen ympärillään tapahtui. Toisinaan Pierre nousi ylös ja sama hymy kasvoilla käveli edestakasin patterilla koettaen olla häiritsemättä sotamiehiä, jotka latasivat ja vierittivät tykkiä ja jotka lakkaamatta juoksivat hänen ohitsensa laukkuja ja kuulia kantaen. Patterin tykeistä ammuttiin myötäänsä, pauke oli huumaavaa ja ruudin savu kietoi vaippaansa koko lähiseudun.

Sen raskaan mielialan sijasta, joka vallitsi jalkaväen varajoukkojen sotamiesten keskuudessa, tuntui täällä patterilla, missä pieni joukko sotaväkeä häriskeli työssään ja oli erotettu muista valliojan kautta, olevan vallalla eheä ja kaikille yhteinen toverillinen virkeys.

Pierren kömpelön vartalon ja valkean lakin ilmestyminen vaikutti alussa vastenmielisesti sotamiehiin. Kulkiessaan hänen ohitsensa mulkoilivat nämä oudostellen ja hieman pelätenkin hänen vartaloansa. Vanhin tykistöupseeri, pitkä, korkeakoipinen ja rokonrikkoma mies oli menevinään katsomaan laitimaista tykkiä, mutta tulikin Pierren luo ja katseli häntä kummastellen.

Eräs nuori, pyöreäkasvoinen upseerin naskali, joka oli vielä ihan lapsi ja nähtävästi vast'ikään koulusta päässyt ja joka hoiti erittäin huolellisesti kahta hänen huostaansa uskottua tykkiä, sanoi Pierrelle lujasti:

— Herra, sallikaa käskeä teitä pois tieltä, täällä ei saa olla.

Sotamiehet pudistelivat paheksuvasti päätään, kun he katsoivat Pierreen. Mutta kun kaikki vähitellen tulivat huomaamaan, ettei tuo valkotakkinen mies ollenkaan tehnyt mitään pahaa, vaan päinvastoin joko istuskeli hiljaa vallin korvalla tai arasti hymyillen ja kohteliaasti tehden tietä sotamiehille käveli pitkin patteria kuulien vinkuessa yhtä levollisena kuin jossain kaupungin puistossa, alkoi vastahakoinen karsaus muuttua häntä kohtaan suopeaksi ja leikilliseksi kohteluksi, samanlaiseksi jota sotamiehet osottavat elukoitaan: koiria, kukkoja, pukkeja ja yleensä niitä elukoita kohtaan, joita tapaa sotaväkiosastojen mukana. Sotamiehet ottivat Pierren ajatuksissaan tuotapikaa toveripiirinsä jäseneksi ja antoivat hänelle oman nimen. He sanoivat häntä "meidän bariniksi" ja laskivat hänestä hyvän tahtoista pilaa keskuudessaan.

Eräs tykinluoti suhahti parin askeleen päähän Pierrestä ja ryöpytti multaa ympäriinsä. Multaa vaatteistaan pudistellen katsoi Pierre hymyillen ympärilleen.

— Eikö teitä, barin, tosiaankaan pelota? — sanoi hänelle eräs punanaamainen, harteava sotamies valkeita terveitä hampaitaan välkytellen.

— Pelottaakos sinua? — kysyi Pierre.

— Kylläpä tietenkin! — vastasi sotamies. — Ei se armoa anna eikä säästä. Kun rouhasee, niin suolet pelloille. Pakostakin pelkää, — lisäsi hän nauraen.

Muutamia sotamiehiä pysähtyi Pierren eteen iloisin, suopein kasvoin. He eivät näyttäneet aavistaneen, että hän puhelisi, kuten muutkin ja tämä huomio sai heidät suuresti ilostumaan.

— Me teemme vain sotamiehen käskettyä työtä, vaan ihme on, että barinkin... Sepä vasta on barin!

— Paikoillenne! — kiljasi nuori upseeri Pierren ympärille kokoontuneille sotamiehille.

Tämä nuori upseeri oli nähtävästi ensi tai toista kertaa virkatoimessaan ja senvuoksi puhutteli hän sekä sotamiehiä että päälliköitään erityisen täsmällisesti ja muodollisen tarkasti.

Tykkien jyske ja kiväärien räiske yltyi yltymistään kautta koko kentän, mutta varsinkin vasemmalla Bagrationin fleschien puolella. Savun tähden ei siltä paikalta, jossa Pierre oli, nähnyt melkein mitään. Sitäpaitsi sen piirin toiminnan tarkastaminen, jonka keskuudessa Pierre oli ja joka oli muista erillään, vei koko hänen huomiokykynsä. Hänen ensimmäinen itsetiedottoman reipas innostuksensa, jonka taistelutantereen näky ja äänet olivat synnyttäneet, oli nyt muuttunut varsinkin niityllä viruneen yksinäisen sotamiehen näkemisestä toiseksi. Vallin rinteellä istuessaan oli hän tehnyt huomioita ympärillään liikkuvien henkilöiden kasvopiirteiden johdosta.

Kymmenettä käydessä kannettiin patterilta parisenkymmentä miestä. Kaksi tykkiä oli särkynyt ja yhä tiheämmin oli patteriin alkanut osua tykinluotia ja vingahdella kiväärinkuulia. Mutta patterin väki ei näyttänyt sitä huomaavankaan. Kaikilta puolin kuului iloista puheensorinaa ja sukkeluuksia.

— Nyt se tulee! — huusi eräs sotamies kranaatille, joka vonkuen lähenei patteria.

— Yli menee! Jalkaväkeen! — lisäsi hohottaen toinen huomattessaan, että kranaatti lensi yli ja putosi varaväen riveihin.

— Tunnetko ennestään? — nauroi kolmas eräälle musikalle, joka kyykistyi lentävän tykinluodin alla.

Muutamia sotamiehiä kokoutui vallin luo katselemaan, mitä alhaalla tapahtui.

— Ketjunkiin ovat jo poistaneet, näetkö. Takasin ovat menneet, — puhelivat he vallin yli osottaen.

— Pitäkää huoli omasta asiastanne, — kiljasi heille eräs vanha ali-upseeri. — Jos ovat poistuneet,

niin on takana tekemistä.

Samassa tarttui ali-upseeri erään sotamiehen olkapäähän ja tyrkkäsi häntä polvellaan. Kuului naurun hohotusta.

— Viidettä tykkiä siirtämään! — huudettiin.

— Yht'aikaa, miehissä, hei! — kuului reippaita huudahduksia tykkiä vierittävien joukosta.

— Ai, meidän barinilta oli vähällä sipaista lakin! — nauroi Pierrelle punanaamainen veitikka hampaitaan näyttäen. — Senkin härhättäjä, — lisäsi hän nuhtelevasti, kun tykinluoti samassa iski pyörään ja sotamiehen jalkaan.

— No, repolaiset! — nauroi toinen nostokkaille, jotka arkaillen tulivat patterille haavotettuja hakemaan.

— Onkos puuro paksua? Vai niin, varikset, vai jo jäykistää! — huudettiin nostokkaille, jotka käpelehtivät sotamiehen vieressä, jolta luoti oli reväissyt jalan.

— No, ukkoset utalat, — irvistettiin musikoille. — Ei näytä olevan mielityötä!

Pierre huomasi, että jokaisen osuneen tykinluodin ja jokaisen haavottuneen tai kaatuneen miehen perästä sotamiesten reippaus kasvamistaan kasvoi.

Oli kuin jokaisen sotamiehen kasvoilta olisi leimahdellut kuin lähenevästä ukkospilvestä toinen toistaan kirkkaampia ja tihenemistään tiheneviä salassa syttyvän tulen salamoita.

Pierre ei katsonut eteensä taistelutantereelle eikä häntä haluttanut tietääkään, mitä siellä tapahtui: hän oli kokonaan kiintynyt tarkastamaan tuota sotamiesten parissa syttymistään sytyttyä tulta, joka alkoi (hän tunsu sen) leimahdella myöskin hänen rinnassaan.

Kello kymmenen aikaan vetäytyi takasin jalkaväki, joka oli ollut pensaikossa ja Kamenka-joen varsilla. Patterilta näki, miten he juoksivat sen sivu kantaen kivääreillään haavottuneita. Eräs kenraali saapui seurueineen kummulle ja puhuteltuaan hetken aikaa everstiä sekä vihaisesti katsahdettuaan Pierreä laskeutui takasin alas. Hän oli käskenyt patterin takana seisovan jalkaväen varaväen laskeutumaan pitkälleen, jotteivät olisi liiaksi luotien ylettyvissä. Heti tämän jälkeen kuului jalkaväen riveistä oikealta puolen patteria rummun pärrytystä ja komennushuutoja ja patterilta näkyi, miten jalkaväen rivit liikahtivat eteenpäin.

Pierre katseli vallin yli. Yhdet kasvot pistivät erityisesti hänen silmiinsä. Se oli nuori, kalpeakasvoinen upseeri. Hän kulki takaperin miekka maata kohden ojennettuna ja levottomasti ympärilleen katsellen.

Jalkaväen rivit peittyivät savuun, josta kuului niiden pitkäveteistä huutoa ja tiheää kiväärinammuntaa. Muutaman minuutin kuluttua ilmestyi sieltä joukko haavottuneita ja paaria. Patteriin alkoi yhä tiheämmin tuiskuta tykinluotia. Muutamia sotamiehiä virui haavoissaan. Tykkien ympärillä häärivät sotamiehet entistään toimeliaampina ja virkeämpinä. Ei kukaan välittänyt enää Pierrestä. Parisen kertaa oli hänelle ärjäisty vihaisesti, että hän oli tiellä. Vanhin upseeri kulki synkin kasvoin, pitkin ja nopein askelin tykiltä toiselle. Sotamiehet antoivat patruunia, käännähtelivät, latasivat ja tekivät tehtävänsä jännitetyn keikarimaisesti. He hypiskelivät kulkiessaan kuin vivut olisivat heitä viskoneet.

Ukkospilvi oli lähennyt ja kirkkaana paloi kaikkien kasvoilla se tuli, jonka syttymistä Pierre oli silmällä pitänyt. Hän seiso vanhimman upseerin rinnalla. Nuori upseeri lennähti käsi kulmalla vanhimman luo.

— Saan ilmoittaa kunnioittaen, herra eversti, että vain kahdeksan panosta on jälellä, käskettekö jatkamaan tulta? — sanoi hän.

— Kartessi! — kiljasi vanhin upseeri hänelle vastaamatta ja vallin yli tähystäen.

Samassa tapahtui jotain. Nuori upseeri voihkasi ja pyörähti istuallan maahan kuin lennosta ammuttu lintu. Kaikki kääntyi Pierren silmissä kummalliseksi, epäselväksi ja synkäksi.

Tykinluotia tuiskusi taukoamatta, iski rintavarustukseen, sotamiehiin ja tykkeihin. Pierre, joka ei ollut tähän asti kuullut näitä ääniä, kuuli nyt ainoastaan niitä. Patterin oikealla puolella juoksi sotamiehiä hurraten taaksepäin, kuten Pierrestä tuntui, eikä eteenpäin.

Tykinluoti iski vallin laitaan, jonka edessä Pierre seiso, tuiskutti multaa ja hänen silmissään vilahti musta pallo. Nostokkaat, jotka aikoivat nousta patterille, juoksivat takasin.

— Joka tykkiin kartessia! — huusi upseeri.

Ali-upseeri riensi vanhimman upseerin luo ja supatti peloissaan (kuten palvelija ilmottaa päivällispöydässä isännälle, ettei vaadittua viiniä enää ole), ettei panoksia enää ollut.

— Rosvot, mitä tekevät! — ärjäsi upseeri Pierreen päin kääntyen.

Vanhimman upseerin kasvot olivat punaiset ja hikiset ja hänen ankarat silmänsä säihkyivät.

— Juokse varaväkeen, tuo laatikoita! — kiljasi hän vihaisesti Pierreä silmäillen sotamiehelleen.

— Minä lähden, — sanoi Pierre.

Mitään vastaamatta läksi upseeri pitkin askelin toiselle suunnalle.

— Älkää ampuko... Odottakaa! — huusi hän. Sotamies, jota oli käsketty käydä hakemassa laatikoita, törmäsi Pierreä vasten.

— Ah, barin, ei täällä ole sinun paikkasi, — virkkoi hän ja juoksi alas.

Pierre läksi juoksemaan sotamiehen perästä kiertäen paikan, jossa nuori upseeri istui.

Yksi, toinen, kolmas tykinluoti lensi hänen yllensä, iski eteen, sivuille, taakse. Pierre saapui alas. "Mihin olen menossa?" muisti hän äkkiä vihreiden laatikkojen luo päästyään. Hän pysähtyi epäröiden miettimään, jatkaako matkaa vai palata takasin. Yht'äkkiä heitti kauhea sysäys hänet selkäperin maahan. Samassa silmänräpäyksessä valaisi hänet suuri tulenleimahdus ja yhtäperää kuului hirveä, korvia särkevä räjähdys, räiskettä ja vinkunaa.

Toinnuttuaan huomasi Pierre istuvansa maassa käsivaroin selkänojassa. Laatikko, jonka luona hän oli seissut, oli kadonnut. Kärventyneellä nurmella virui hujanhajan vain vihreitä, mustuneita laudankappaleita ja riepua ja eräs hevonen nelisti hänen luotaan riipattavin aisankappalein, vaan toinen virui, kuten Pierrekin, maassa ja korisi pitkään ja vihlovasti.

XXXII.

Kauhusta mielettömänä kavahti Pierre jaloilleen ja riensi takasin patterille kuin ainoaan turvapaikkaan niiltä lukemattomilta kauhuilta, jotka häntä ympäröivät.

Valliojaan mennessään huomasi Pierre, ettei patterista kuulunut ammuntaa, mutta että siellä oli joitain salamyhkäisiä ihmisiä. Pierre ei ehtinyt käsittää, keitä ne olivat ja mitä tekivät. Hän näki vanhimman everstin viruvan vallilla selin häneen aivan kuin tarkastellen jotain alhaalta, näki erään sotamiehen, joka riuhtoen itseään irti miesten käsistä, huusi: "veljet!" ja näki vielä jotain muuta kummallista.

Hän ei vielä ehtinyt päästä perille siitä, että eversti oli saanut surmansa, että sotamies, joka huusi: "veljet!" oli joutunut vangiksi ja että hänen nähtensä oli eräs toinen sotamies lävistetty pistimellä selästä. Tuskin oli hän hypähtänyt vallihautaan, kun muuan laiha, keltainen mies, jolla oli naama hiessä ja sininen univormu päällä, juoksi miekka kädessä häntä kohti jotain huutaen. Koska kumpikaan ei nähnyt toistaan vastakkain törmätessään, nosti Pierre vaistomaisesti kätensä puolustukseen ja tarttui samalla toisella kädellään miehen (se oli ranskalainen upseeri) olkapäähän ja toisella hänen kurkkuunsa. Upseerilta putosi miekka kädestä ja hän tarttui Pierren niskaan.

Muutaman sekunnin he katsoivat säikähtynein silmin toistensa outoja kasvoja eikä kumpikaan tiennyt, mitä he tekivät tai mitä tehdä. "Minäkö olen joutunut vangiksi vai hänkö on minun vankini?" ajatteli kumpikin. Mutta ranskalainen upseeri näytti taipuvan uskomaan, että vangiksi oli joutunut hän itse, sillä Pierren vankka käsi, jota kauhu terästi, kouristi yhä lujemmin ja lujemmin hänen kurkkuunsa. Ranskalainen oli juuri sanomaisillaan jotain, kun samassa vingahti kamalasti aivan heidän päitensä kohdalla tykinluoti ja Pierrestä tuntui, että ranskalaiselta upseerilta katkasi pään: niin nopeasti painoi Pierre sen alas.

Pierre myöskin taivutti päätään ja irrotti kätensä. Joutamatta enää ajattelemaan, kumpi oli toisensa vanki, juoksi ranskalainen takasin patterille, vaan Pierre läksi rientämään alas rinnettä kompastellen kuolleisiin ja haavottuneisiin, jotka tuntuivat tarttuvan hänen jalkoihinsa. Mutta hän ei ehtinyt alas, kun häntä vastaan juoksi sankkoja venäläisparvia, jotka kaatuen ja kompastellen ja iloisesti huutaen riensivät patterille. (Tämä hyökkäys oli se, jonka Jermolof luki ansiokseen, koska, kuten hän sanoi, vain hänen urhokkuutensa ja onnistumisensa kautta voitiin suorittaa tämä urotyö ja tämä oli myöskin se hyökkäys, jossa hän oli muka kylvänyt kummalla Yrjön ristejä, joita hänellä oli ollut taskussa).

Ranskalaiset, jotka olivat vallanneet patterin, päätyivät pakoon. Meidän joukkomme ajoivat hurraa-huudoin ranskalaiset niin kauaksi patterin taa, että oli vaikea saada heidät pysähtymään.

Pattereilta kuletettiin vankeja, joiden joukossa oli myöskin eräs haavottunut ranskalainen kenraali, jonka ympärillä kulki upseereja. Haavottuneiden joukot, joissa oli sekä Pierren tuttuja että tuntemattomia, venäläisiä ja ranskalaisia, kulkivat ja ryömivät kärsimysten murjomin kasvoin patterilta; joitakuita kannettiin paareilla. Pierre nousi kummulle, jossa hän viipyi toista tuntia, mutta siitä toveripiiristä, joka oli ottanut hänet jäsenekseen, hän ei tavannut enää ketään. Paljon oli kuolleita, joita hän ei tuntenut. Ani harvoja vain hän tunsi. Nuori upseeri istua kyyhötti ennallaan vallin laidalla verilätäkössä. Punanaamainen sotamies liikahteli vielä vähän, mutta siitä huolimatta häntä ei oltu korjattu. Pierre juoksi alas.

"Ei, nyt ne hylkäävät tämän; nyt ne kauhistuvat sitä mitä ovat tehneet!" ajatteli Pierre päämäärättä suunnaten kulkunsa taistelutantereelta poistuvien pariryhmien perästä.

Mutta aurinko, jonka eteen oli noussut paksu savu, oli korkealla ja etupuolella, varsinkin vasemmalla Semenovskin kohdalla kiehui jotain savun seassa ja taiston ryske, pauhu ja kanuunain jymy kiihtyi vimmatuksi kuin ihminen, joka menehtymäisillään huutaa viimeisin voiminsa.

XXXIII.

Borodinon taistelun pääottelu tapahtui 1,000 sylen alalla Borodinon ja Bagrationin fleschien välillä. (Tämän alan ulkopuolella teki venäläisten puolelta Uvarovin ratsujoukko valehyökkäyksen keskipäivän seudussa, jotapaitsi Utitsa-joen takana oli Poniatovski otellut Tutshkovin kanssa;

mutta nämä olivat yksityisiä ja heikkoja toimia siihen verraten, mitä keskellä taistelutannerta tapahtui). Borodinon ja fleschien välisellä kentällä metsän edustalla, avonaisella, kummaltakin puolen näkyvällä alalla tapahtui taistelun päänäytös mitä yksinkertaisimmalla ja tavallisimmalla tavalla.

Taistelu alkoi pommituksella kummaltakin puolen useista sadoista tykeistä.

Kun sitte savu oli peittänyt koko kentän, läksi savussa liikkeelle (ranskalaisten puolelta) oikealta Dessaixin ja Compansin divisioonat fleschiä kohti ja vasemmalta varakuninkaan rykmentit Borodinoa kohti.

Shevardinon redutilta, jossa Napoleon oli, oli flescheille virstan matka, vaan Borodinoon kolmatta virstaa suorassa linjassa ja tämän tähden ei Napoleon voinut nähdä, mitä siellä tapahtui, varsinkin kun savu ja sumu peitti koko seudun. Dessaixin divisioonan sotamiehiä, jotka marssivat fleschiä kohti, näkyi vain siihen saakka, kun he laskeutuivat notkoon, joka heidät erotti flescheistä. Mutta niin pian kun he olivat painuneet notkoon, tuprusi tykkien ja kiväärien savu flescheiltä niin sakeana, että se peitti notkon toisella puolen nousevan rinteen kokonaan. Savun seasta vilahteli jotain mustaa, luultavasti sotaväkeä ja toisinaan välkkyi pistimiä. Mutta liikkuivatko ne vai eivät, olivatko ne ranskalaisia vai venäläisiä, sitä ei voinut erottaa Shevardinon redutilta.

Aurinko nousi kirkkaana ja sen viisto valo lankesi suoraan Napoleonin kasvoihin, joka kädellään silmiä verhoten katseli flescheille. Kun savupilvet vetäytyivät fleschien eteen, näytti vuoroin, että joukot liikkuvat, vuoroin, että savu liikkui. Toisinaan kuului laukausten lomista joukkojen huutoa, mutta ei voinut tietää, mitä ne siellä tekivät.

Napoleon seiso i kummulla ja katseli kaukoputkella, jonka pieneen kehään näkyi savua ja sotaväkeä, milloin ranskalaista, milloin venäläistä; mutta millä paikoin oli se, mitä hän oli nähnyt, hän ei voinut päättää laskettuaan kaukoputken silmältään ja katsoessaan paljain silmin.

Hän laskeutui kummulta ja alkoi kävellä edestakaisin sen edessä.

Silloin tällöin hän pysähtyi kuuntelemaan ammuntaa ja katselemaan taistelukentälle.

Ei ainoastaan siltä paikalta kummun juurelta, jossa Napoleon oli, ei ainoastaan kummulta, jolla nyt seiso i muutamia hänen kenraaleistaan, — vaan ei edes itse flescheiltäkään, joilla nyt kuhisi sekä yht'aikaa että vuorotellen joko venäläisiä tai ranskalaisia, kaatuneita, haavottuneita ja eläviä, pelon ja mielettömän raivon huumaamina, voinut saada selvää, mitä tässä paikassa tapahtui. Kului monia tunteja, tykit jyskyivät, kiväärit paukkuivat taukoamatta, milloin ilmestyi paikalle ainoastaan venäläisiä, milloin yksistään ranskalaisia, milloin jalkaväkeä, milloin ratsujoukkoja, ilmestyivät, kaatuivat, uupuivat, hyökkäsivät vastakkain eivätkä tienneet mitä tehdä toisilleen, huusivat ja peräytyivät takasin.

Taistelukentältä nelisti myötäänsä Napoleonin luo hänen lähettämiään adjutanttia ja hänen marsalkkojensa ordonanssia ilmottamaan taistelun kulusta; mutta kaikki viestit olivat vääriä. Ja ne olivat vääriä siksi, että taistelun tuoksinassa on mahdoton sanoa, mitä minäkin hetkenä tapahtuu, siksi, etteivät monetkaan adjutantit käyneet varsinaisella taistelupaikalla, vaan ilmottivat asiat sen mukaan, kuin he olivat niistä kuulleet muilta ja vielä siksin, että adjutanttien ajaessa tuota parin kolmen virstan taipaletta, joka erotti heidät Napoleonista, ehtivät asiat muuttua ja heidän tuomansa sanomat eivät siis olleet oikeita. Niinpä kiidätti eräs adjutantti varakuninkaalta semmoisen sanoman, että Borodino on valloitettu ja että Kolotshan silta on ranskalaisten käsissä. Adjutantti kysyi Napoleonilta, kärkekö hän joukkojen marssia toiselle rannalle. Napoleon käski järjestämään rivit sillä puolen ja odottamaan. Mutta ei ainoastaan sinä hetkenä, jolloin Napoleon antoi tämän käskyn, vaan jo adjutantin lähtiessä Borodinosta olivat venäläiset valloittaneet sillan takasin ja polttaneet sen juuri samassa kahakassa, johon Pierre oli ottanut osaa aivan taistelun alussa.

Flescheiltä nelisti eräs adjutantti kalpein, säikähtynein kasvoin ja ilmotti Napoleonille, että ryntäys on mennyt myttyyn ja että Compans on haavottunut ja Davoust saanut surmansa; mutta sillä välin kun adjutantille kerrottiin, että ranskalaisten rynnäkkö muserrettiin, oli eräs toinen joukko-osasto valloittanut fleschit, jota paitsi Davoust oli elossa ja saanut vain lievän ruhjevamman. Tämmöisten välttämättömyydestä johtuneiden väärin ilmoitusten perusteella antoi Napoleon käskyjään, jotka joko oli pantu täytäntöön ilman ja ennen häntä tahi joita oli mahdoton täyttää, joten ne eivät siis tulleet täytäntöön.

Marsalkat ja kenraalit, jotka olivat jonkunverran lähempänä taistelutannerta, mutta jotka, kuten Napoleonkaan, eivät ottaneet osaa itse taisteluun, vaan silloin tällöin pistäytyivät tulen ja luotien keskeen, jakoivat määräyksiään niitä Napoleonilta kyselemättä ja antoivat käskyjä siitä, mihin oli ammuttava ja mistä, minne oli kiidettävä ratsuväen ja minne riennettävä jalkamiesten. Mutta heidänkin käskynsä, samoin kuin Napoleonin käskyt, tulivat hyvin vähässä määrin ja harvoin täytäntöön pannuiksi. Enimmäkseen tapahtui aivan päinvastoin kuin oli käsketty. Sotamiehet, joiden oli käsketty marssia eteenpäin, pakenivat suinpäin takasin, kun joutuivat kartessituleen. Sotamiehet, joiden oli käsketty pysyä paikoillaan, hyökkäsivät toisinaan yhtäkkiä eteenpäin, kun sattuivat näkemään edessään venäläisiä ja ratsuväki hyöksiä käskyttä pakenevien venäläisten kintereille. Niinpä nelisti kaksi ratsurykmenttiä Semenovskin notkon poikki erälle mäelle, jolle päästyään he hetipaikalla käänsivät ratsunsa ympäri ja läksivät minkä kaviosta kerkesi samaa tietä takasin. Samaan tapaan liikkuvat jalkaväkiosastotkin, jotka toisinaan ryntäsivät ihan toiselle taholle kuin oli komennettu. Kaikki semmoiset käskyt, mihin ja milloin oli siirrettävä tykkejä, milloin lähetettävä jalkaväkeä ampumaan, milloin ratsuväkeä ruhjomaan venäläistä jalkaväkeä, antoivat osastojen lähimmät päälliköt itse tiedustelematta edes Neyn, Davoustin tai Muratin mielipidettä, Napoleonista puhumattakaan. He eivät pelänneet rangaistusta annettujen käskyjen

laiminlyömisestä eivätkä omavaltaisista käskyistään, sillä taistelussa on kysymyksessä oma henki, joka on ihmiselle kaikista kallein; ja toisinaan tuntuu siltä, että pelastus riippuu juoksemisesta takasin, toisinaan taas ryntäyksestä eteenpäin ja taistelun kuumimmassa tuoksinassa temmeltävät joukot menettelivät kunkin hetken vaatimusten mukaisesti. Liikkeet eteen- ja taaksepäin eivät itse asiassa kuitenkaan helpottaneet enemmän kuin muuttaneetkaan joukkojen asemaa. Hyökkäykset ja törmäykset toinen toisensa kimppuun eivät tuottaneet heille melkein mitään vahinkoa, vaan vahinko, surma ja haavat koituivat luodeista, joita satamalla satoi kautta koko sen alan, jolla joukot ajelehtivat. Niin pian kuin nämä joukot pääsivät sen piirin ulkopuolelle, jossa luotia satoi, järjestivät takana olevat päälliköt hetipaikalla heidän rivinsä uudestaan, palauttivat kurin ja uudessa järjestyksessä ja kurissa lähettivät ne takasin tuleen, jossa nämä (kuoleman pelosta) taas unohtivat järjestyksen ja ajelehtivat aivan kuin tavallisen väkijoukon satunnaisten mielialojen mukaan.

XXXIV.

Napoleonin kenraalit — Davoust, Ney ja Murat — jotka oleksivat lähellä tulen piiriä, vieläpä toisinaan pistäytyivät tuleksakin, johtivat useita kertoja tuleen suunnattomien joukkojensa ryhdikkäät rivit. Mutta päinvastoin kuin mitä kaikissa entisissä taisteluissa järkähtämättömästi oli tapahtunut, palasivatkin nuo ryhdikkäät rivit odotetun sanoman asemasta vihollisen paosta *sieltä* hajanaisin, säikähtynein laumoin takasin. Kenraalit järjestivät heidät uudelleen, mutta väki hupeni hupenemistaan. Puolen päivän aikaan lähetti Murat adjutanttinsa pyytämään Napoleonilta lisäväkeä.

Napoleon istui kummun juurella ja joi totia, kun Muratin adjutantti nelisti hänen luokseen ja vakuutti, että venäläiset muserretaan, jos hänen majesteettinsa antaa vielä yhden divisioonan.

— Apuväkeäkö? — sanoi Napoleon ankaran ihmettelevänä, aivan kuin ei olisi käsittänyt adjutanttin sanoja ja katsoen kauniiseen, poikamaisen nuoreen adjutanttiin, jolla oli pitkä, musta kiehkuratukka (samanlainen kuin Muratillakin).

"Apuväkeä!" ajatteli Napoleon. "Mihin ihmeeseen he pyytävät apuväkeä, kun heidän käsissään on puolet armeijaa, joka on marssitettu venäläisten heikkoa, varustamatonta siipeä vastaan!"

— *Dites au roi de Naples*, — sanoi Napoleon ankarasti, — *qu'il n'est pas midi et que je ne vois pas encore clair sur mon échiquier. Allez.*^[138]

Kaunis, poikamainen nuori adjutantti, joka piti koko ajan kättään kulmalla, huokasi raskaasti ja ratsasti takasin teurastuspaikalle.

Napoleon nousi, kutsui luokseen Caulaincourtin ja Berthierin ja rupesi puhelemaan näiden kanssa asioista, jotka eivät koskeneet taistelua.

Keskellä keskustelua, joka alkoi kiinnittää Napoleonin mieltä, kääntyivät Berthierin silmät erääseen kenraaliin, joka hikisellä ratsulla nelisti seurueineen kumpua kohti. Tulija oli Belliard. Laskeuduttuaan ratsunsa selästä tuli hän nopein askelin keisarin luo ja alkoi kovalla, rohkealla äänellä todistaa, miten välttämättömiä apujoukot olivat. Hän vannoi kunniansa kautta, että venäläiset ovat tuhon omia, jos keisari antaa vielä divisioonan.

Napoleon nytkäytti olkapäitään ja mitään vastaamatta jatkoi kävelyään. Belliard rupesi kovaäänisesti ja vilkkaasti keskustelemaan seurueen kenraalien kanssa jotka keräytyivät hänen ympärilleen.

— Te olette liian tulinen, Belliard, — sanoi Napoleon mennen taas kenraalin luo. — Helppo on erehtyä taistelun tuoksinassa. Menkää takasin ja katsokaa miten asiat ovat ja tulkaa sitte uudelleen tänne.

Belliard ei ollut vielä ehtinyt kadota näkyvistä, kun toiselta taholta kiisi uusi lähetti taistelutantereelta.

— *Eh bien qu'est ce qu'il y a?*^[139] — sanoi Napoleon äänellä, josta kuulosti lakkaamattomasta häiritsemisestä johtunut äreys.

— *Sire, le Prince...*^[140] — alkoi adjutantti.

— Pyytää apuväkeä? — virkkoi Napoleon vihaisesti viitaten kädellään.

Adjutantti kumarsi myöntävästi ja alkoi esittää asiaansa, mutta keisari kääntyi selin, otti pari askelta, pysähtyi, kääntyi takasin ja kutsui Berthierin.

— Täytyy antaa varaväkeä! — sanoi hän hieman käsiään heilauttaen. — Kenet sinne lähettäisi, mitä arvelette? — kysyi hän Berthieriltä, tuolta *vison que j'ai fait aigle*,^[141] kuten hän Berthieria sittemmin kutsui.

— Hallitsija lähettäköön Clapareden divisioonan, — sanoi Berthier, joka muisti ulkoa kaikki divisioonat, rykmentit ja pataljoonat.

Napoleon nyökäytti myöntävästi päätään.

Adjutantti ratsasti Clapareden divisioonaan. Muutamien minuuttien kuluttua läksi nuori kaarti liikkeelle paikaltaan erään kummun takaa, missä se oli ollut. Napoleon katsoi ääneti samaan suuntaan.

— Ei, — sanoi hän äkkiä Berthierille, — en voi lähettää Claparedeä. Lähettäkää Friantin

divisioona.

Vaikkei ollut mitään etua siitä, että Clapareden asemasta lähetettäisiin Friantin divisioona, vaan Clapareden käännättämisestä takasin ja Friantin lähettämisestä hänen asemastaan koituisi sen sijaan silminnähävästi turhaa ajan viivytystä, täytettiin tämä käsky kuitenkin täsmällisesti. Napoleon ei huomannut, että hän näytteli joukkojensa suhteen samallaista osaa kuin lääkäri, joka lääkkeillään vain ehkäisee parantumista, — osaa, jonka hän käsitti juurta jaksain ja jota hän osasi oikein arvostella.

Friantin divisioona katosi taistelun savuun samoin kuin muutkin. Adjutantteja saapui myötäänsä mikä miltäkin taholta ja kaikki puhuivat aivan kuin keskinäisestä sopimuksesta samasta asiasta. Kaikki pyysivät apuväkeä ja kaikki kertoivat, että venäläiset pysyvät paikoillaan ja syytävät *un feu d'enfer*,^[142] joka saa hupenemaan ranskalaisten joukot.

Napoleon istui ajatuksissaan kenttätuolilla.

Aamusta asti nälissään ollut m-r de Beausset, joka piti matkustelemisesta, tuli keisarin luo ja rohkeni kunnioittavasti esittää hänen majesteetilleen, että syötäisiin aamiaista.

— Toivon, että jo nyt voin onnitella teidän majesteettianne voiton johdosta, — sanoi hän.

Mitään vastaamatta pudisti Napoleon päätään kieltävästi. Otaksuen, että päänpudistus koski voittoa eikä aamiaista, uskalsi m-r de Beausset huomauttaa leikillisen kunnioittavasti, ettei maailmassa voi olla semmoisia syitä, jotka voisivat estää syömästä aamiaista, kun sen voi tehdä.

— *Allez vous*^[143] — sanoi Napoleon äkkiä synkästi ja kääntyi pois päin.

Säälin, katumuksen ja riemun autuaallinen hymy säteili herra Beaussetin kasvoilla, kun hän hiipivin askelin poistui muiden kenraalien pariin.

Napoleonia vaivasi raskas tunne, joka oli samallinen kuin se, jota aina tuntee onnellinen pelaaja, joka silmittömästi on syytänyt rahojaan, aina voittanut, vaan yhtäkkiä juuri silloin, kun hän on tarkoin laskenut kaikki pelin satunnaiset mahdollisuudet, tuntee, että kuta perinpohjaisemmin hän on punninnut sen kulun, sitä varmempi on hänen tappionsa.

Sotaväki oli sama, kenraalit samat, samat olivat varustukset, sama oli suunnitelma, sama myöskin *proclamation courte et énergique*; hän itse oli entinen ja sen hän tiesi; hän tiesi lisäksi, että hän nyt oli paljoa kokeneempi ja taitavampi kuin ennen; vihollinenkin oli sama kuin Austerlitzissa ja Friedlandissa, — mutta ankara kädenviittaus kuoli salaperäisen raukeasti.

Kaikki entiset temput, jotka ennen olivat tavallisesti menestyneet: patterien sijoitus yhteen kohtaan, varajoukkojen ryntäys rintaman murtamiseksi ja ratsuväen *des hommes de fer*^[144] ryntäys, — kaikkia näitä temppuja oli jo koeteltu, mutta voittoa ei vain kuulunut, vaan sen sijaan tuli toinen toisensa perästä tuomaan viestejä kaatuneista ja haavottuneista kenraaleista, apuväen välttämättömyydestä, mahdottomuudesta lannistaa venäläisiä ja sotajoukkojen hajoamistilasta.

Ennen oli parin kolmen käskyn, parin kolmen lauseen perästä kiitänyt marsalkkoja ja adjutantteja riemuitsevin kasvoin onnittelemaan ja ilmottamaan saaduista voitonmerkeistä: vangeista, joita oli armeija-osastoittain, *des faisceaux de drapeaux et d'aigles ennemis*,^[145] tykeistä, kuormastoista — ja Murat oli pyytännyt vain lupaa laskea ratsuväki kokoamaan kuormastoja. Niin oli tapahtunut Lodin, Marégon, Arcolen, Jenan, Austerlitzin, Wagramin ynnä muissa, ynnä muissa taisteluissa. Nyt oli jokin kumma käynyt hänen joukoilleen.

Vaikka saapui tieto fleschien vallottamisesta, huomasi Napoleon, ettei tämä ollut sitä, ei lähipitäenkään sitä, mitä aina ennen oli tapahtunut hänen taisteluissaan. Hän huomasi, että sama tunne, joka vaivasi häntä itseään, vaivasi myöskin kaikkia häntä ympäröiviä henkilöitä, jotka olivat kokeneita taistelun johtajia. Kaikki kasvot olivat surullisia, kaikkien silmät kartoivat toisiaan. Beausset oli ainoa, joka ei pystynyt käsittämään sitä, mikä parhaillaan oli tekeillä. Napoleon taas tiesi hyvästi pitkästä sotakokemuksestaan, mitä merkitsivät 8 tuntia kestäneet suuret pommitukset, jotka eivät olleet tuottaneet ryntääjille voittoa. Hän tiesi että se oli melkein samaa kuin menetetty taistelu ja että pieninkin sattuma voisi nyt — jolloin oli tultu taistelun häällyvimmälle kohdalle — voisi tuhota hänet ja hänen sotajoukkonsa.

Kun hän vaelsi ajatuksissaan tämän kummallisen Venäjän sotaretken kaikkien kohtien läpi, jossa ei oltu voitettu ainoatakaan taistelua, jossa kahteen kuukauteen ei oltu anastettu lippuja, ei tykkejä eikä vankeja armeija-osastoittain, kun hän katsoi itseään ympäröivien henkilöiden umpimielisiin, surullisiin kasvoihin ja kuunteli tiedonantoja siitä, että venäläiset yhä pitävät puoliaan, — valtasi hänet hirveä tunne, tunne semmoinen, joka toisinaan valtaa ihmisen unennäöissä ja hänen päänsä nousi täyteen ajatuksia satunnaisista mahdollisuuksista, jotka voivat syöstä hänet tuohon. Venäläiset voivat hyökätä hänen vasemman siipensä kimppuun; voivat murtaa hänen keskustansa; harhaluoti voi surmata hänet itsensä. Kaikki tämä oli mahdollista. Entisissä taisteluissaan hän oli punninnut vain menestymisen satunnaisia mahdollisuuksia, nyt sitä vastoin tulvi hänen mieleensä lukemattomien onnettomien mahdollisuuksien sarjoja ja hän odotti niitä kaikkia. Niin, nyt tuntui kuin unessa, jolloin ihminen näkee ilkiön käyvän kimppuunsa ja hän on iskevinään tuota vihollistaan niin väkevästi, että sen täytyy sortua hänen iskustaan, vaan tunteekin samassa, että hänen kätensä painuu voimattomana ja kepeänä kuin riepu ja varman kuoleman kauhu valtaa silloin onnettoman ihmisen.

Se tieto, että venäläiset ovat käyneet Ranskan armeijan vasemman siiven kimppuun, herätti Napoleonissa tämän kauhun. Hän istui ääneti kummun juurella kenttätuolillaan pää painuksissa ja kyynärpäät polvia vasten. Berthier tuli hänen luokseen ja esitti tehtäväksi retken pitkin rintamaa, jotta omin silmin nähtäisiin, millä kannalla asiat olivat.

— Mitä? Mitä te sanotte? — virkkoi Napoleon. — Käskekää tuomaan minulle hevonen.

Hän nousi satulaan ja läksi Semenovskojeen. Kautta koko sen alan, jolla Napoleon liikkui, näkyi verkkaan haihtuvan ruudinsavun seasta sekä yksittäin että läjittäin verilätäköissä viruvia miehiä ja hevosia. Näin kauheata jälkeä ja näin suurta kaatuneiden paljoutta niin pienellä alalla ei Napoleon ollut vielä koskaan nähnyt eikä myöskään yksikään hänen kenraaleistaan. Tykkien jyminä, joka oli taukoamatta soinut kokonaista 10 tuntia ja tyyten lyönyt lamaan kuulohermot, loi näylle erityisen vaikuttavuuden leiman (kuten musiikki liikkumattomia kuvaryhmiä näytettäissä). Napoleon saapui Semenovskojen kunnaalle ja näki savun läpi sankkoja sotamiesrivejä, joiden univormujen värit olivat outoja hänen silmälleen. Ne olivat venäläisiä.

Venäläiset seisoivat tihein rivein Semenovskojen takana ja heidän tykkinsä mylvivät herkeämättä ja tupruttivat savua pitkin rintamaa. Taistelua ei enää ollut. Jatkuu vain surmaamista, joka ei voinut viedä mihinkään tulokseen venäläisiä enemmän kuin ranskalaisiakaan. Napoleon pysäytti hevosensa ja vaipui taas mietteisiinsä, joista hänet herätti Berthier; hän ei voinut pysähdyttää liikettä, joka kiehui hänen edessään ja ympärillään ja jota pidettiin hänen johtamanaan ja hänestä riippuvana ja tämä liike tuntui hänestä ensi kertaa onnistumattomuuden tähden tarpeettomalta ja kauhealta.

Eräs kenraali ratsasti Napoleonin luo ja uskalsi ehdottaa, että hän käskisi johtaa taisteluun vanhan kaartin. Ney ja Berthier, jotka seisoivat Napoleonin vieressä, vaihtoivat keskenään katseita ja hymyilivät halveksuvasti kenraalin mielettömälle ehdotukselle.

Napoleon laski päänsä alas ja oli kauan aikaa vaiti.

— *A huit cent lieux de France je ne ferai pas démolir ma garde!*^[146] — sanoi hän, käänsi hevosensa ympäri ja läksi takasin Shevardinon.

XXXV.

Kutusof istui harmaa pää kumarassa ja raskas ruumis kyyhällään matolla peitetyllä penkillä, sillä samalla paikalla, jossa Pierre oli hänet nähnyt aamulla. Hän ei antanut minkäänlaisia määräyksiä, vaan ainoastaan joko suostui tai oli suostumatta siihen, mitä hänelle esitettiin.

"Niin, niin, tehkää se", vastaili hän minkä minkinlaisiin ehdotuksiin. "Niin, niin, ratsastappas, veikkonen, katsomaan", sanoi hän milloin yhdelle milloin toiselle seuralaisistaan; tahi: "ei, ei tarvitse, parempi on odottaa", puheli hän. Hän kuunteli tuodut tiedot ja antoi käskyjä silloin, kun hänen alaisensa niitä vaativat; mutta tietoja kuunnellessaan ei hän näyttänyt kiinnostavan huomiota niiden sanojen sisällykseen, joita hänelle lausuttiin, vaan jokin muu tiedontuojien kasvojen ilmeessä ja puheen sävyssä kiinnitti hänen mieltään. Hän tiesi pitkällisestä sotakokemuksesta ja käsitti vanhana miehenä, että yhden henkilön on mahdoton johtaa satoja tuhansia henkensä edestä kamppailevia miehiä ja tiesi niinkään, että taistelun kohtaloa eivät ratkaise ylipäällikön määräykset, ei paikka, jossa sotaväki on, ei tykkien eikä surmansa saaneiden lukumäärä, vaan se saavuttamaton voima, jota sanotaan sotaväen hengeksi ja hän piti silmillä tätä voimaa ja johti sitä, mikäli se oli hänen vallassaan.

Kutusovin yleisenä kasvojen ilmeenä oli tarkkaava levollinen huomio ja jännitys, joka tuskin kykeni voittamaan raukean ja vanhan ruumiin väsymystä.

Kello 11 aikaan aamulla hänelle tuotiin tieto, että ranskalaiset oli karkotettu vallottamiltaan flescheiltä, mutta että ruhtinas Bagration oli haavottunut. Kutusof ähkäsi ja pudisteli päätään.

— Ratsasta ruhtinas Pjotr Ivanovitshin luo ja tiedustele tarkkaan, miten asiat ovat, — sanoi hän eräälle adjutanteistaan, jonka jälkeen hän virkkoi takanaan seisovalle Württembergin prinssille:

— Eikö Teidän Korkeutenne haluaisi ottaa vastaan 2:sen armeijan johtoa?

Kohta prinssin lähdettyä, vieläpä niinkin kohta, ettei hän ollut ehtiä Semenovskojeen, palasi prinssin adjutantti tuomaan sanan hänen armolleen, että prinssi pyytää väkeä.

Hetken aikaa kasvojaan rypistelyään lähetti Kutusof Dohturoville käskyn ottaa käsiinsä 2:sen armeijan päällikkyys, vaan pyysi prinssin, jota ilman, kuten hän sanoi, hän ei voi tulla toimeen, saapumaan takasin luokseen. Kun tuotiin sanoma Muratin vangitsemisesta ja esikunta-upseerit onnittelivat Kutusovia, hymähti hän.

— Odottakaa, hyvät herrat, — sanoi hän. — Taistelu on voitettu eikä Muratin vangitsemisessä ole mitään tavatonta. Mutta parasta on säästää iloa.

Hän käski kuitenkin adjutanttin viemään tämän tiedon joukoille.

Kun Shtsherbinin vasemmalta siiveltä kiidätti ilmottamaan, että ranskalaiset olivat miehittäneet fleschit ja Semenovskojen, nousi Kutusof, joka taistelutantereelta kuuluvista äänistä ja Shtsherbininin kasvoista arvasi, että tiedot olivat huonot, aivan kuin jalkojaan oikomaan ja otettuaan Shtsherbininiä kainalosta vei hänet syrjään.

— Ratsastappas, veikkonen, — sanoi hän Jermoloville, — katsomaan, voisiko siellä jotain tehdä.

Kutusof oli Gorkissa, venäläisten joukkojen aseman keskuksessa. Napoleonin hyökkäykset meidän vasenta siipeämme vastaan torjuttiin useaan kertaan. Keskustassa eivät ranskalaiset päässeet Borodinoa etemmä. Vasemman siiven puolella oli Uvarovin ratsuväki pakottanut ranskalaiset pakoon.

Kolmatta käydessä päätyivät ranskalaisten hyökkäykset. Kaikkien niiden kasvoilla, jotka saapuivat taistelutantereelta ja niidenkin, jotka seisoivat Kutusovin ympärillä, huomasi hän mitä äärimmäisimmän jännityksen leiman. Kutusof oli odottamattoman tyytyväinen päivän menestykseen. Moneen kertaan painui hänen päänsä niin syvään alas, että se oli retkahtamaisillaan, sillä hän torkahteli. Hänelle tuotiin päivällinen.

Sivusadjutantti Wolzogen, sama mies, joka ruhtinas Andrein ohi ratsastaessaan oli puhunut, että sota pitää *im Raum verlegen* ja jota Bagration kovasti vihasi, saapui päivällistä syödessä Kutusovin luo. Wolzogen oli tullut tuomaan Barclayn tiedonantoa vasemman siiven tapahtumista. Kun järkevä Barclay de Tolly oli nähnyt, että haavottuneet laumoittain pakenivat taistelusta ja että armeijan selkäpuoli oli hajallaan, oli hän kaikki näkökohdat perinpohjin punnittuaan tehnyt sen johtopäätöksen, että taistelu oli menetetty, josta hän lähetti suosikkinsa viemään sanoman ylipäällikölle.

Kutusof oli parhaillaan hyvin vaivaloisesti järsimässä paistettua kanaa ja katsahti ilostunein, sirhallaan vetäytynein silmin Wolzogeniin.

Wolzogen astui Kutusovin luo huolettomasti jalkojaan heilutellen, huulet halveksuvassa hymynkierteessä ja hieman lakinlippuaan kädellään koskien.

Wolzogen kohteli hänen armoaan jonkunverran teeskennellyn välinpitämättömästi, jonka piti osottaa, että hän korkeasti sivistyneenä sotilaana suo venäläisille etuoikeuden pitää epäjumalanaan tuota vanhaa, hyödyttöä ukkoa, vaan että hän itse hyvin tietää, minkälaisen miehen kanssa hän on tekemisissä. *Der alte Herr* (joksi saksalaiset sanoivat Kutusovia keskuudessaan) *macht sich ganz bequem*^[147] ajatteli Wolzogen ja tuikeasti vilkaistuaan Kutusovin edessä oleviin lautasiin alkoi tehdä vanhalle herralle selkoa vasemman siiven asemasta, kuten Barclay oli käskenyt ja kuten hän itse oli sen nähnyt ja käsittänyt.

— Meidän asemamme kaikki kohdat ovat vihollisen käsissä emmekä niitä voi vallottaa takasin, kun ei ole väkeä; miehistö pakenee eikä sitä saa mitenkään pysäyttämään, — esitti hän.

Kutusof lakkasi järsimästä ja ihmeissään, aivan kuin käsittämättä, mitä hänelle puhuttiin, alkoi tuijottaa Wolzogeniin. Huomattuaan vanhan herran kuohahtavan sanoi Wolzogen hymyillen:

— En katsonut itselläni olevan oikeutta salata teidän armoltanne sitä, mitä olen nähnyt. Joukot ovat aivan hajallaan...

— Te nähneet? Te nähneet? — kiljasi Kutusof kulmiaan rypistellen ja kavahtaen rutosti pystyyn sekä astuen aivan Wolzogenin eteen. — Kuinka ... kuinka te uskallatte! ... — huusi hän tikahtumaisillaan ja vapisevilla käsillään uhkaavia liikkeitä tehden. — Kuinka te, hyvä herra, uskallatte puhua tätä *minulle*? Te ette tiedä mitään. Sanokaa minulta kenraali Barclaylle, että hänen tietonsa ovat väärät ja että minä, ylipäällikkö, tiedän taistelun kulun tällä hetkellä paremmin kuin hän.

Wolzogen halusi väittää jotain vastaan, mutta Kutusof keskeytti hänet.

— Vihollinen on torjuttu vasemmalla ja kärsinyt tappion oikealla siivellä. Jos te, hyvä herra, olette nähneet huonosti, niin älkää ruvetko puhumaan semmoista, jota ette tiedä ettekä tunne. Suvaitkaa palata kenraali Barclayn luo ja ilmottaa hänelle huomisen varalta, että minun ehdoton aikomukseni on ryhtyä hyökkäämään, — sanoi Kutusof vakavasti.

Kaikki olivat ääneti, kuului ainoastaan hengästyneen vanhan kenraalin raskasta huohotusta.

— Kaikkialla on vihollinen syösty takasin, josta minä kiitän Jumalaa ja urhoollista sotajoukkoamme. Vihollinen on voitettu ja huomenna me ajamme sen pyhästä Venäjänmaasta tiehensä, — sanoi Kutusof silmiään ristien ja alkoi äkkiä vesissä silmin itkeä nyyhkyttää.

Olkapäitään kohautettuaan ja suutaan murtaen poistui Wolzogen ääneti syrjään ja ihmetellen *über diese Eigenommenheit des alten Herren*.^[148]

— Tuossa se on se minun sankarini, — sanoi Kutusof lihavalle, kauniille mustatukkaiselle kenraalille, joka nyt saapui kummulle.

Tulija oli Rajeovski, joka oli viettänyt koko päivän Borodinon kentän pääasemalla.

Rajeovski ilmotti, että joukot pysyvät horjumattomina paikoillaan ja etteivät ranskalaiset uskalla enää tehdä hyökkäyksiä.

Kuunneltuaan, mitä Rajeovskilla oli sanomista, sanoi Kutusof ranskaksi:

— *Vous ne pensez donc pas comme les autres que nous sommes obligés de nous retirer?*^[149]

— *Au contraire, votre altesse, dans les affaires indécises c'est toujours le plus opiniâtre qui reste victorieux*, — vastasi Rajeovski, — *et mon opinion*...^[150]

— Kaisarof! — huudahti Kutusof adjutantilleen. — Käy istumaan ja kirjota päiväkäsky huomispäiväksi. Ja sinä, — sanoi hän toiselle, — lähde rintamaan, ja ilmoita, että huomenna me ryhdymme hyökkäämään.

Sillä välin kun keskustelua jatkui Rajeovskin kanssa ja päiväkäskyä saneltiin, ehti Wolzogen palata Barclayn luota. Hän ilmoitti että Barclay de Tolly haluaisi saada kirjallisen vahvistuksen sotamarsalkan antamaan päiväkäskyyn.

Ja jonkin hämärän, salaperäisen siteen vaikutuksesta, jota sanotaan armeijan hengeksi ja joka muodostaa sodan tärkeimmän hermon, kiisivät Kutusovin sanat ja päiväkäsky huomisesta taistelusta yht'aikaa armeijan kaikkiin sopukoihin.

Eivät suinkaan itse sanat eikä päiväkäsky kulkeutuneet tuon siteen viimeisten rivien kuuluviin. Ne puheet, jotka kulkivat suusta suuhun armeijan eri osissa, eivät olleet vähääkään Kutusovin lausumien sanojen kaltaisia, mutta hänen sanojensa merkitys levisi kaikkialle, sillä se, minkä Kutusof oli sanonut, ei johtunut konstikkaista mietelmistä, vaan tunteesta, joka vallitsi ylipäällikön rinnassa yhtä lämpimänä kuin kaikkien muidenkin venäläisten rinnassa.

Ja kun väki sai kuulla, että huomenna me puolestamme käymme vihollisen kimppuun ja kun se sai armeijan korkeimmista piireistä vahvistuksen siihen, mitä se tahtoi uskoa, tyyntyivät ja reipastuivat uupuneiden, horjuvien miesten mielet.

XXXVI.

Ruhtinas Andrein rykmentti oli varaväkenä, joka melkein klo 1 asti oli toimettona seisonut Semenovskojen takana ankarassa tykkituloessa. Kahta käydessä siirrettiin rykmentti, joka oli menettänyt kolmatta sataa miestä, eteenpäin tallotulle kaurapellolle, sille Semenovskojen ja kumpupatterin väliselle alalle, jolla tänä päivänä oli tuhottu tuhansia ihmisiä ja jolle kahta käydessä suunnattiin kiihkeän keskitetty tuli muutamista sadoista vihollisen tykeistä.

Tältä paikaltaan poistumatta ja ainoatakaan laukausta ampumatta menetti rykmentti täällä vielä kolmannen osan miehistöstään. Etupuolelta ja varsinkin oikealta kuului sakean savun seasta tykkien mylvähdyksiä ja savun salaperäisistä uumenista singahteli myötäensä vihaisesti sähköisiä luotia ja veltosti vinkuvia kranaattia. Toisinaan kuului neljänneksen tuntia, jolloin kaikki luodit ja kranaatit huristivat yli aivan kuin suoden hetkisen levähdysaikaa, mutta toisinaan yhden ainoan minuutin kuluessa ruhjoutui riveistä useita miehiä, joten kaatuneiden korjaamista ja haavottuneiden kantamista kesti lakkaamatta.

Jokaisen uuden iskun perästä jäi niille, jotka eivät vielä olleet saaneet surmaansa, yhä vähemmän ja vähemmän hengissäpysymisen toivoa. Rykmentti seisoj pataljoonakolonnittain, kukin 300 askeleen päässä toisistaan, mutta siitä huolimatta vallitsi miehissä yksi ja yhteinen mieliala. Kaikki rykmentin miehet olivat yhtä vaiteliaita ja synkkiä. Harvoin kuului riveistä puhetta, ja jos sitä milloin kuului, vaimeni se heti, kun kuului luodin isku ja huuto: paarit! Suurimman osan aikaa istui rykmentin miehistö päällikköjen käskystä maassa. Ken otti lakin päästään, oikoi huolellisesti sen poimuja ja laittoi ne takasin paikoilleen; ken möyhensi kuivaa savea kämmeniensä välissä ja kiillotti sillä pistintään; ken venytteli remeliään ja siirsi tiukemmalle kannikkeen solkea; ken korjaili ja oikoi kurtistuneita jalkariepujaan, riisui jalkineensa ja veti ne takasin jalkaansa. Jotkut rakensivat pikkutaloja multakokkareista tai punoivat palmikkoja olensängistä. Kaikki näyttivät tyyten vaipuneilta näihin askareihinsa. Kun miehiä kaatui ja haavottui, kun pariinonot liikkuivat, kun meikäläisiä osastoja palasi taistelusta ja kun savun seasta häämöitti suuria vihollisparvia, ei kukaan pannut näihin seikkoihin minkäänlaista huomiota. Kun taas tykistöä ja ratsuväkeä ajoi esiin ja näkyi meidän marssivia jalkajoukkoja, kuului kaikilta puolin hyväksyviä huomautuksia. Mutta kaikista suurin huomio kiintyi aivan syrjäseikkoihin, joilla ei ollut mitään tekemistä taistelun kanssa. Oli kuin noiden henkisesti nääntyneiden miesten huomiokyky olisi levännyt näissä tavallisissa elämän pikku tapahtumissa. Muuan tykistöpatteri ajoi rykmentin rintaman editse. Eräältä tykkilaatikkoa vetävältä hevoselta oli vetohihna jäänyt jalkojen väliin. "Hoi, katsokaa hevosta!... Korjatkaa! Kaatuu... Ah, eivät näe!" ... huudettiin yht'aikaa kaikkialta rykmentin riveistä. Toisen kerran herätti yleistä huomiota pieni, pahanpäiväinen, ruskea koira, joka häntä pökössä juosta haipatti rivien ohitse, päästi yht'äkkiä surkean ujelluksen säikähtyneenä lähelle iskeneestä tykinluodista ja livisti sitten häntä koipien välissä syrjään. Ympäri rykmenttiä kuului honotusta, vinkumista ja koiran ujelluksen matkimista. Mutta tämmöistä huvittelua kesti vain muutamien minuuttien. Miehistö oli jo ollut yhdeksättä tuntia syömättä ja toimettona kuoleman kauhu lakkaamatta silmien edessä ja kalpeat, synkät kasvat kalpenivat ja synkistyivät entisestään.

Ruhtinas Andrei oli yhtä synkkä ja kalpea kuin kaikki muutkin rykmentin miehet. Hän käveli edestakasin niityllä kaurapellon vieressä, kulki pellon laidasta toiseen pää kumarassa ja kädet ristissä selän takana. Hänellä ei ollut mitään tekemistä eikä komentamista. Kaikki tapahtui itsestään. Kaatuneita raahattiin rintaman taa, haavottuneita kannettiin korjuuseen, rivit hupenivat. Jos miehiä pistäytyi jonnekin riveistä, palasivat he kohta nopeasti takasin. Alussa ruhtinas Andrei, joka piti velvollisuutenaan herättää miehissään miehuutta omalla esimerkillään, kulki rivien keskellä, mutta sitte hän huomasi, ettei hän voinut opettaa heitä mihinkään eikä millään. Kaikki hänen sielunvoimansa samoin kuin jokaisen sotamiehenkin olivat tiedottomasti kohdistuneet siihen, ettei vain olisi tarvinnut kiintyä katsomaan sen aseman kauhuja, jossa he olivat. Hän kulki niityllä jalkojaan vedellen, heinänsänkeä penkoen ja katsellen pölyä, jota oli laskeutunut hänen saappailleen. Toisinaan hän liikkui pitkin askelin ja koetteli osua niittomiesten jättämiin jälkiin, toisinaan hän askeleitaan lukien laski, montako kertaa hänen oli kulettava niityn laidasta toiseen, jotta matkaa tulisi yksi virsta, toisinaan pysähtyi katsoa murjottamaan ojavarsilla kasvavaa koiruohoa, riipi kukintoja, rouhensi kukat kämmenissään ja veti sieramiinsa niiden väkevää tuoksuavaa lemua. Ajatusten eilisestä työstä ei ollut jäänyt mitään jäljelle. Hän ei ajatellut mitään. Kuunteli vain väsynein korvin yhä noita samoja ääniä, joista selvään erotti luotien lennon laukausten jyminästä, katseli kyllästymiseen asti tuttuja 1:sen pataljoonan miesten kasvoja ja odotteli. "Tuossa taas ... taas meille!" ajatteli hän pysähtyen kuuntelemaan vinkunaa, jonka synnytti jokin savun ummesta lähenevä esine. "Yksi, kaksi! Vielä! Osui!"... Hän pysähtyi ja tarkasti rivejä. "Ei, yli lensi. Mutta tuo sattui". Vaan taas painautui hän kävelemään ja koetti ottaa pitkiä askeleita, jotta olisi 16 askeleella päässyt niityn laitaan. Vinkuna ja isku! Viiden askeleen

päässä hänestä ryöppösi kuiva multa, johon vilahti tykinluoti. Väkisinkin värisytti häntä. Hän katsahti taasen riveihin. Luultavasti vei usean; suuri miesjoukko keräytyi 2:sen pataljoonan luo.

— Herra adjutantti, — huudahti hän, — käsketään, etteivät kokoutuisi ryhmiin.

Täytettyään käskyn tuli adjutantti ruhtinas Andrein luo. Toiselta puolen ajoi pataljoonan komentaja.

"Väistykkää!" kaikai erään sotamiehen hätäinen huudahdus ja aivan kuin maahan laskeutuva lintu, jonka siivet suhisevat vinhasta räpytyksestä humautti kranaatti kahden askeleen päähän ruhtinas Andreista pataljoonan komentajan hevosen viereen. Kysymättä, sopiko vai eikö sopinut osottaa kauhua, hirtahti hevonen ensimmäisenä, teutaroi tuokioisen paikallaan, jotta majuri oli vähällä pudota satulasta ja laukkasi sitte syrjään. Hevosen kauhu tarttui miehiin.

— Pitkällemme! — kiljasi adjutantti, joka heittäytyi maahan.

Ruhtinas Andrei seiso epäröiden paikallaan. Kranaatti savusi ja pyöri kuin hyrrä hänen ja pilkallaan olevan adjutanttin välillä pellon ja niityn rajalla koiruohoryhymän vieressä.

"Jokohan on surmani?" — ajatteli ruhtinas Andrei silmäillen aivan uusin, kateellisin katsein nurmea, koiruohoa ja savukierrettä, joka kiemurteli pyörivästä mustasta pallosta. "En voi, en tahdo kuolla, rakastan elämää, rakastan tuota nurmea, maata, ilmaa..." Näin ajatellessaan välähti myöskin hänen mieleensä, että häneen katsottiin.

— Ettekö häpeä, herra upseeri! — sanoi hän adjutantille. — Mikä...

Hän ei ehtinyt etemmä. Yht'äkkiä kuului räjähdys ja aivan kuin särkyneen astian sirpaleiden suhinaa, tulvahti ruudin tukehduuttava katku, ruhtinas Andrei retkahti syrjään ja kaatui kädet pystyssä vatsalleen.

Muutamia upseeria lennähti hänen luokseen. Vatsan oikealla puolen oli nurmelle valunut suuri veriläiskä.

Paikalle kutsutut nostokkaat pysähtyivät paareineen upseerien taa. Ruhtinas Andrei virui vatsallaan ja kasvot nurmea vasten painuneina hengitti raskaasti ja nyhkyttäen.

— Mitä te siellä töllistelette, käykää tänne.

Musikat tulivat ja tarttuivat ruhtinas Andrein jalkoihin ja olkapäihin, mutta kun hän voihki surkeasti, laskivat musikat hänet takasin maahan.

— Käykää kiinni ja pankaa paareille, sama se! — huusi jonkun ääni.

Toisen kerran tartuttiin hänen harteisiinsa ja nostettiin paareille.

— Ah, Jumalani, Jumalani! Mitä tämä on... Vatsaan! Loppu tuli! Jumalani! — kuului ääniä upseerien kesken.

— Karvan etäisyydeltä hurautti korvan juuresta! — kertoi adjutantti.

Musikat asettivat parit olkapäilleen ja läksivät nopeasti paarustamaan sidonta-asealle tallomaansa polkua myöten.

— Käykää tahdissa... Pölkkypää! — kiljasi eräs upseeri ja pysähdytti harteista musikat, jotka astuivat epätasaisessa tahdissa ja siten hytkyttivät paareja.

— Astu jalkaan siellä, Hvedor, kuulitko, Hvedor, — hoppusi etumainen musikka.

— Nyt käypi hyvin, — virkkoi takimainen mies iloisesti, kun tapasi tahdin.

— Teidän jaloutenne ... herra ruhtinas? — sanoi vapisevin äänin Timohin, joka juoksi parien luo ja kurkisti niihin.

Ruhtinas Andrei avasi silmänsä ja katsahti parien pohjalta, jonka syvyyteen hänen päänsä oli painunut, puhuvaan mieheen ja ummisti uudelleen luomensa.

Nostokkaat kantoivat ruhtinas Andrein metsän laitaan, jossa oli kuormarattaita ja sitoma-asema. Sitoma-asemana oli kolme koivikon laitaan pystytettyä telttiä, joiden liepeet oli kääritty ylös. Koivikossa oli kuormarattaita ja hevosia. Hevoset söivät kauruja päihin pujotetuista pusseista ja varpusparvia lensi tuontuostakin nokkimaan varisseita jyviä. Korppia lensi verta vainuten koivusta koivuun. Telttien ympärillä, alun kolmatta desjatinaa lavealla alalla virui, istui ja seisoi verisiä miehiä kaikenkarvaisissa puvuissa. Haavottuneiden ympärillä seiso apein, tarkkaavaisin kasvoin joukottain kantajasotamiehiä, joita järjestystä valvovat upseerit turhaan saivat häjistellä pois tältä paikalta. Upseereja tottelematta seisoivat sotamiehet paikoillaan paareihinsa nojaten ja katsoa tuijottivat edessään tapahtuviin toimiin aivan kuin tahtoen päästä käsittämään näyn vakavaa merkitystä. Telteistä kuului milloin kovaäänistä, hurjaa voihkettä, milloin surkeaa valitusta. Silloin tällöin juoksi telteistä joku haavuri hakemaan vettä ja näyttämään, keitä oli kannettava sisään. Telttien luona vuoroaan odottavat haavottuneet korisivat, voihkivat, itkivät, parkuivat, kiroilivat ja pyysivät viinaa. Jotkut hourivat. Ruhtinas Andrei, joka oli rykmentin päällikkö, kannettiin sidottujen ja haavottuneiden yli erään teltin eteen, johon kantajat pysähtyivät käskyä odottamaan. Hän avasi silmänsä eikä hyvään aikaan kyennyt käsittämään, mitä hänen ympärillään tapahtui. Niitty, koiruoho, pelto, musta, pyörivä pallo ja hänen tulinen rakkaudenpuuskansa elämään muistui hänen mieleensä. Kahden askeleen päässä hänestä seisoi oksaa vasten nojaten pää siteissä eräs pitkä, kaunis, mustatukkainen ali-upseeri, joka puheli kovalla äänellä ja veti kaikkien huomion puoleensa. Hän oli saanut kiväärinluodeista haavan päähänsä ja jalkaansa. Hänen ympärilleen oli keräytynyt joukko haavottuneita ja kantajia, jotka ahneesti kuuntelivat hänen pakinaansa.

— Kun me se sieltä kyörättiin, niin kaikki heitteli yltään, oikein itse kuningas otettiin, — hoilasi sotamies mustat tulistuneet silmät säihkyen ja ympärilleen katsellen. — Tulla vaan juuri siinä nipukassa reservit, niin ei veikkonen velikulta olisi miehestä jäänyt selkäruotoakaan, ihan se on totta...

Ruhtinas Andrei katsoi kertojaan samoin kuin muutkin kuuntelijat välkkyvin silmin ja hän tunsu tyydytystä. "Mutta eikö nyt ole kaikki samantekevää?" ajatteli hän. "Miksi minusta tuntui niin ikävältä erota elämästä? Tässä elämässä on ollut jotain, jota en ole ymmärtänyt ja jota en ymmärrä."

XXXVII.

Eräs lääkäri tuli teltistä yltä alta veressä esiliina edessä ja verettynein pienin käsin, joista toisessa oli peukalon ja pikkusormen välissä sikari, ettei se olisi likaantunut verestä. Lääkäri kohotti päätään ja alkoi katsella ympärilleen haavottuneiden yli. Häntä nähtävästi halutti hieman levähtää. Jonkun aikaa käänneltyään päätään oikealle ja vasemmalle hän huokasi ja laski katseensa alas.

— Heti, heti, sanoi hän haavurille, joka huomautti ruhtinas Andreista, ja käski kantamaan hänet telttiin.

Odottelevien haavottuneiden joukossa alkoi kuulua nurinaa.

— Ei näy toisessakaan maailmassa olevan sijaa muille kuin herroille, — virkkoi eräs.

Ruhtinas Andrei kannettiin sisään ja asetettiin äsken vapautuneelle pöydälle, jolta haavuri huuhteli jotain pois. Ruhtinas Andrei ei kyennyt saamaan selvää teltassa vallitsevista yksityiskohdista. Surkeat voikkeet joka puolelta, kova kipu lanteissa, vatsassa ja selässä hajottivat hänen ajatuksiaan. Kaikki, minkä hän ympärillään näki, sulautui kuvaksi alastomasta, veren tahraamasta ihmisruumiista, joka tuntui täyttävän koko matalan teltin, kuten muutama viikko sitte eräänä elokuun kuumana päivänä tuo sama ruumis täytti Smolenskin tien varrella olevan lammikon. Niin, se oli sama ruumis, sama *chair à canon*, jonka näkeminen jo silloinkin aivan kuin enteenä nykyisestä kuvasta oli herättänyt hänessä kauhua. Teltissä oli kolme pöytää. Kahdella pöydällä oli muita ja kolmannelle pantiin ruhtinas Andrei. Kun hänet heitettiin hetken ajaksi yksikseen, tuli hän tahtomattaankin katsoneeksi, mitä toisilla pöydillä tehtiin. Lähimmällä pöydällä istui eräs tatar, joka pöydän viereen heitetystä univormusta päättäen oli nähtävästi kasakka. Lääkäri, jolla oli silmälasit nenällä, leikkasi jotain hänen ruskeasta jäntereisestä selästään.

— Öh, öh, öh! ... — pääsi tatarilta röhkiviä ääniä, vaan äkkiä kiskasi hän jäntevät, mustat, nysänenäiset kasvonsa pystyyn, kiristi valkeita hampaitaan ja alkoi rimpuilla, heittelehtää ja parkua vihlovan kimeällä, pitkäveteisellä äänellä. Toisella pöydällä, jonka ympärillä tungeksi paljon väkeä, lepäsi selällään kookas, lihava mies pää retkallaan taapäin (kihara tukka, sen väri ja pään muoto tuntuivat ruhtinas Andreista omituisen tutuilta). Muutamia haavureita oli painautunut miehen rinnan yli pitelemään häntä kiinni. Valkea, kookas, lihava jalka hytkähteli tiheään ja lakkaamatta liikkui kuumeen tapaisesti värähdellen. Mies parkui katkonaisesti ja oli toisinaan tikahtumaisillaan. Kaksi lääkäriä — toinen oli kalpea ja vapisi — teki jotain miehen toiselle jalalle, joka oli punainen. Sidottuaan tatarin, jonka ylle heitettiin sinelli, tuli lääkäri, jolla oli silmälasit nenällä, käsiään hieroskellen ruhtinas Andrein luo.

Hän katsahti ruhtinas Andrein kasvoihin ja käännähti nopeasti.

— Riisukaa! Mitä te siinä seisotte? — kiljasi hän vihaisesti haavureille.

Aikuisin, kaukainen lapsuus muistui ruhtinas Andrein mieleen, kun haavuri joutuisasti aukoi puvun nappia ja riisui vaatteita hänen päältään. Lääkäri kumartui aivan lähelle haavaa, tunnusteli sitä ja huokasi raskaasti. Sitte hän antoi merkin jollekin. Ankara kipu vatsassa vei ruhtinas Andrein tainnuksiin. Kun hän heräsi tuntoihinsa, olivat lonkkaluun särkyneet sirpaleet poistetut, liharäismät leikatut ja haava sidottu. Hänen kasvoilleen pirskotettiin vettä. Samassa kun ruhtinas Andrei aukasi silmänsä, kumartui lääkäri hänen yllensä, suuteli ääneti hänen huuliaan ja poistui nopeasti.

Kärsimiensä tuskien jälestä valtasi ruhtinas Andrein niin suuri onnen tunne, ettei hän ollut moista pitkiin aikoihin kokenut. Kaikki hänen elämänsä suloisimmat, onnellisimmat hetket ja varsinkin varhaisin lapsuus, jolloin hänet oli riisuttu ja pantu pikku vuoteeseen, jolloin lapsenhoitajatar oli tuuditellut häntä unen utuisille maille kehtolaulua hyräillen, jolloin hän pää pehmoiseen tynnyyn painuneena oli tuntenut itsensä onnelliseksi pelkästään elämän tuntemisesta, — kajastuivat hänen mieleensä suorastaan nykyisyytenä eikä vain entisyytenä. Sen haavottuneen ääressä, jonka pään piirteet tuntuivat ruhtinas Andreista tutuilta, hääri lääkäreitä. Haavottunutta kohenneltiin ja tynnyteltiin.

— Näyttäkää minulle... Oo-oo! o-oooo! — kuului hänen nyyhkytyksien keskeyttämä, säikähtynyt ja tuskan murtama valituksensa.

Tätä valitusta kuullessaan teki ruhtinas Andrein mieli itkeä. Johtuiko se siitä, että hänen elämänsä oli sammumaisillaan maineetta; siitkö, että hänen oli ikävä erota elämästä; noista koskaan palaamattomista lapsuuden hehkeistä muistoistako; siitkö, että häntä kärsimys kalvoi, että muut kärsivät ja tuo mies hänen vieressään niin surkeasti valitti, — sitä hän ei tiennyt, mutta itkeä teki mieli, itkeä lapsen viattomin, melkein iloisin kyynelin.

Haavotetulle näytettiin hänen leikattu jalkansa saappaassa, joka oli yltä alta hyytyneessä veressä.

— O! Oo-oo! — purskahti hän ulvomaan kuin nainen.

Lääkäri, joka oli seisonut haavottuneen edessä niin, ettei haavottuneen kasvoja näkynyt, poistui.

— Jumalani! Mitä tämä on? Miksi on hän täällä? — sanoi ruhtinas Andrei itselleen.

Onnettomassa, valittavassa, hervonneessa miehessä, jolta vast'ikään oli leikattu jalka, hän tunsi Anatol Kuraginin. Anatolia pidettiin ylhäällä käsivaroin ja hänelle tarjottiin vettä lasista, jonka reunaan hän ei tavannut vapisevilla, pöhöttyneillä huulillaan. Anatol itkeä nyyhkytti raskaasti. "Hän, hän se on; hän, tuo mies on sidottu minuun jollakin läheisesti ja rakkaasti", ajatteli ruhtinas Andrei käsittämättä vielä oikein selvästi, mikä hänen mielessään pyöri. "Mikä tuon miehen sitoo minun lapsuuteeni, elämäni?" kysyi hän itseltään vastausta löytämättä. Ja yhtäkkiä väikähti ruhtinas Andrein mieleen uusi, aavistamaton kuva puhtaasta lapsuuden lempimaailmasta. Hänen mieleensä muistui Natasha semmoisena, kuin hän oli nähnyt hänet ensi kerran tanssiaisissa v. 1810, hentokaulaisena, hentokätisenä, riemuun purskahtavin, pelästynein, onnellisin kasvoin ja lempi ja hellyys häneen heräsi ruhtinas Andrein sydämessä hehkuvampana ja voimakkaampana kuin koskaan ennen. Nyt muisti hän sen siteen, joka liitti hänet tuohon mieheen, joka turvonneet silmät tulvillaan kyyneleitä katsoi häneen samein katsein. Ruhtinas Andrei muisti kaikki ja syvä sääli ja rakkaus ihmiseen täytti hänen onnellisen sydämensä.

Ruhtinas Andrei ei jaksanut enää hillitä itseään, hän valahti hellään, lempeään itkuun ihmisten tähden, itsensä tähden ja heidän ja itsensä erehdysten tähden.

"Sääli, rakkaus veljiin, jotka rakastavat; rakkaus niihin, jotka meitä vihaavat, rakkaus vihamiehiin; niin, se rakkaus, jota Jumala maan päällä saarnasi, jota minulle ruhtinatar Maria opetti ja jota minä en ymmärtänyt, — senhän tähden minun oli ikävä elämää, se juuri on se, joka olisi osani, jos olisin elossa. Mutta nyt on myöhäistä. Minä tiedän sen!"

XXXVIII.

Taistelutantereen kauhea näky kaatuneineen ja haavottuneineen ja tämän lisäksi pään raskaus ja tiedot kahdenkymmenen kenraalin kuolemasta ja haavottumisesta sekä oman, ennen aina lujan kätensä heikkouden tunteminen tekivät odottamattoman vaikutuksen Napoleoniin, josta tavallisesti oli ollut mieleistä katsella kaatuneita ja haavottuneita, koska hän siten näki ja tunsi sisäisen voimansa (kuten hän ajatteli). Tänä päivänä oli taistelutantereen kauhea näky lamannut tuon hänen henkisen voimansa, jossa hän luuli olevan ansionsa ja suuruutensa. Hän poistui kiireenkaupalla taistelutantereelta ja palasi Shevardinon kummun luo. Hän istui kenttätuolillaan kellankelmeänä, pöhöisenä, raskasmielisenä, silmät sameina, nenä punaisena ja ääni käheänä, kuunteli tahtomattaankin ammunnan jyskettä eikä nostanut katsettaan maasta. Kouristavan tuskallisin ajatuksin hän odotti sen leikin loppua, johon hän piti itseään osallisena, mutta jota hän ei kyennyt pysähdyttämään. Omakohtainen inhimillinen tunne voitti hetkiseksi sen keinotekoisien elämän harhakuvan, jota hän niin kauan aikaa oli palvellut. Hän kuvitteli omaksi syykseen niitä kärsimyksiä ja sitä kuoleman viljaa, jotka hän oli taistelutantereella nähnyt. Pään ja rinnan raskaus muistuttivat hänelle hänen omien kärsimystensä ja kuolemansa mahdollisuutta. Hän ei tänä hetkenä halunnut itselleen ei Moskovaa, ei voittoa eikä mainetta (mitä mainetta hän enää tarvitsikaan!). Ainoa, jota hän nyt toivoi, oli lepo, rauha ja vapaus. Mutta kun hän oli Semenovskojen ylänneellä, tuli tykistön päällikkö esittämään hänelle, että tälle ylänneelle asetettaisiin muutamia pattereita, jotta tuli Knjaskovon luona tungeksivia venäläisiä joukkoja vastaan saataisiin tehokkaammaksi. Napoleon suostui esitykseen ja käski tuomaan itselleen tiedon, minkä vaikutuksen patterit saavat aikaan.

Adjutantti tuli sanomaan, että keisarin käskyn mukaisesti on 200 tykkiä suunnattu venäläisiä vastaan, mutta että venäläiset kestävät yhä entiseen tapaansa.

— Meidän tulemme raastaa heitä rivittäin, vaan he pysyvät paikoillaan, — sanoi adjutantti.

— *Ils en veulent encore!*^[151] — sanoi Napoleon käheällä äänellä.

— *Sire?*^[152] — toisti adjutantti, joka ei ollut kuullut selvään keisarin sanoja.

— *Ils en veulent encore,* — sähisi Napoleon vihaisin kasvoin käheällä äänellä, — *donnez leur-en.*^[153]

Ja ilman hänen käskyään tapahtui, mitä hän ei ollut tahtonut ja hän sekaantui asiaan ainoastaan siitä syystä, että hän luuli, että häneltä odotettiin käskyä. Hän siirtyi taas entiseen keinotekoiseen maailmaansa ja ryhtyi taas (kuten se hevonen, joka astuu konelaitoksen pyörivässä häkkipyörässä ja luulottelee tekevänsä jotain itseään varten) nöyrästi esittämään sitä julmaa surullista ja raskasta, epäinhimillistä osaa, joka hänelle oli ennalta määrätty.

Eikä ainoastaan täksi ainoaksi hetkeksi eikä päiväksi ollut pimennyt tuon miehen järki ja omatunto, jota painoi tapahtuman ankara taakka raskaimmin kuin ketään muuta taistelun osallisista, vaan hän ei osannut milloinkaan elämänsä viimeiseen hetkeen saakka käsittää ei hyvää ei kaunista, ei totuutta, eikä tekojensa merkitystä, jotka olivat liiankin kaukana hyvästä ja totuudesta ja liian kaukana kaikesta inhimillisestä, jotta hän olisi kyennyt käsittämään niiden merkityksen. Kun hän ei voinut irtautua teoistaan, joita puoli maailmaa ylisti, niin täytyi hänen silloin irtautua totuudesta, hyvyydestä ja kaikesta inhimillisestä.

Hän ei lukenut yksistään tänä ainoana päivänä ratsastaessaan taistelulentällä, jota peitti

kuolleiden ja silpoutuneiden suuret parvet (hänen tahdostaan, kuten hän luuli) ja näihin katsoessaan, kuinka monta venäläistä oli kutakin ranskalaista kohti eikä itseään pettään ainoastaan nyt löytänyt syytä siihen iloon, että kutakin ranskalaista kohti oli viisi venäläistä kaatunutta ja haavottunutta. Hän ei kirjottanut vain tänä ainoana päivänä kirjeessään Pariisiin, että "*le champ de bataille a été superbe*",^[154] koska sillä virui 50 tuhatta ruumista, vaan myöskin P. Helenan saarella, erakon yksinäisessä hiljaisuudessa, jossa hän oli sanonut aikovansa omistaa joutoaikansa suurten asiain esittämiseen, hän kirjotti:

La guerre de Russie a dû être la plus populaire des temps modernes: c'était celle du bon sens et des vrais intérêts, celle du repos et de la sécurité de tous; elle était purement pacifique et conservatrice.

C'était pour la grande cause, la fin des hasards et le commencement de la sécurité. Un nouvel horizon, de nouveaux travaux allaient se dérouler, tout plein du bien être et de la prospérité de tous. Le système européen se trouvait fondé; il n'était plus question que de l'organiser.

Satisfait sur ces grands points et tranquille partout, j'aurais eu aussi mon *congrès* et ma *sainte-alliance*. Ce sont des idées qu'on m'a volées. Dans cette réunion de grands souverains, nous eussions traités de nos intérêts en famille et compté de clerc à maître avec les peuples.

L'Europe n'eût bientôt fait de la sorte véritablement qu'un même euple, et chacun, en voyageant partout, se fût trouvé toujours dans la patrie commune. J'eus demandé toutes les rivières navigables pour tous, la communauté des mers, et que les grandes armées permanentes fussent réduites désormais à la seule garde des souverains.

De retour en France, au sein de la patrie, grande, forte, magnifique, tranquille, glorieuse, j'eusse proclamé ses limites immuables; toute guerre, future purement *défensive*; tout agrandissement nouveau *antinational*. J'eusse associé mon fils à l'empire; ma *dictature* eut fini, et son régime constitutionnel eut commencé...

Paris eut été la capitale du monde, et les français l'envie des nations!...

Mes loisirs ensuite et mes vieux jours eussent été consacrés, en compagnie de l'impératrice et durant l'apprentissage royal de mon fils, à visiter lentement et en vrai couple campagnard, avec nos propres chevaux, tous les recoins de l'Empire, recevant les plaintes, redressant les torts, semant de toutes parts et partout les monuments et les bienfaits.^[155]

Hän, jonka kaitseminen oli määrännyt kansojen pyövelin synkkään orjanosaan, uskotteli itselleen, että hänen tekojensa päämäärä oli kansojen paras ja että hän voi johtaa miljoonien kohtaloa ja valtamahdin avulla tehdä hyviä töitä!

Des 400,000 hommes qui passèrent la Vistule, — kirjotti hän edelleen Venäjän sodasta, — la moitié était autrichiens, prussiens, saxons, polonais, bavaois, würtembergeois, mecklembourgeois, espagnols, italiens, napolitains. L'armée impériale, proprement dite, était pour un tiers composée de hollandais, belges, habitants des bords du Rhin, piémontais, suisses, genevois, toscans, romains, habitants de la 32-e division militaire, Brème, Hambourg, etc; elle comptait à peine 140,000 hommes parlant français. L'expédition de Russie coûta mains de 50,000 hommes à la France actuelle; l'armée russe dans la retraite de Vilna à Moscou, dans les différentes batailles, a perdu quatre fois plus que l'armée française; l'incendie de Moscou a coûté la vie à 100,000 russes, morts de froid et de misère dans les bois; enfin, dans sa marche de Moscou à l'Oder, l'armée russe fut aussi atteinte par l'intempérie de la saison; elle ne comptait à son arrivée à Vilna que 50,000 hommes, et à Kalisch moins de 18,000.^[156]

Hän kuvitteli itselleen, että Venäjän sota oli syttynyt hänen tahdostaan, mutta tapahtuman kauheus ei häntä hämmästyttänyt. Hän otti niskoilleen tapauksen kaiken vastuunalaisuuden ja hänen pimitetty järkensä keksi hänen puolustukseksi sen, että satojen tuhansien tuhoutuneiden ihmisten joukossa oli ranskalaisia vähemmän kuin hesseniläisiä ja böhmiläisiä.

XXXIX.

Muutamia kymmeniä tuhansia ihmisiä virui kuolleina eri asennoissa ja univormuissa niillä niityillä ja pelloilla, jotka kuuluivat Davidoveille ja kruunun talonpojille, niillä niityillä ja pelloilla, joilta satoja vuosia olivat Borodinon, Gorkin, Shevardinon ja Semenovskojen kylien talonpojat yht'aikaa korjanneet kasvun ja joilla he olivat käyttäneet karjaansa. Sitomapaikoissa oli hurme kastanut nurmen ja maan desjatinan laveudelta. Suuret haavottuneiden ja haavottumattomien joukot, joita oli mitä erilaisimmista osastoista, vaelsi vaalein kasvoin yhdeltä puolen takasin — Moschaiskiin ja toiselta puolen takasin — Valujevaan. Toisia joukkoja, nälkäisiä ja nääntyneitä marssi päällikköjen tietien eteenpäin. Kolmannet olivat paikoillaan ja jatkoivat ampumista.

Taistelutannerta, joka äsken oli ollut vaihtelevan kaunis pistimien välkkyessä ja savuhattaroiden noustessa aamuisen auringon valossa, peitti nyt kauttaaltaan kosteuden ja sauhun synkkä pimeys ja ilmassa oli outo salpietarihapon ja veren löyhkä. Taivas vetäytyi pilveen ja hieno sade vihmoi

vedellään kaatuneet, haavottuneet, säikähtyneet ja nääntyneet ja epäilevät ihmiset. Oli kuin olisi se sanonut: "riittää, riittää, inehmot, Lakatkaa... Heretkää ja nähkää, mitä te teette!"

Ravinnon ja levon puutteesta nääntyneiden kummankin puolen joukkojen mieliin alkoi tunkeutua samallinen epäily siitä, pitääkö heidän yhä jatkaa toistensa tuhoamista ja kaikkien kasvoilla kajasti horjuvaisuutta ja jokaisen sydämeen nousi samallinen kysymys; "miksi ja ketä varten minun täytyy surmata ja tulla surmatuksi? Surmatkaa keitä tahdotte ja tehkää mitä tahdotte, mutta minä en enää tahdo!" Tämä ajatus oli illansuussa vallannut kaikki yhtä voimakkaasti. Minä hetkenä hyvänsä olisi joka ainoa mies voinut kauhistua siitä, mitä he tekivät, hylätä kaikki ja paeta umpimähkään mihin sattui.

Mutta vaikka joukot tunsivatkin taistelun loppupuolella tekonsa kauheuden ja vaikka heistä olisikin ollut ilo lakata verityöstään, johti heitä kuitenkin jokin käsittämätön, salaperäinen voima ja ruudinsavusta nokisina, veren tahrimina ja hikisinä liikkuiivat tykkimiehet, joita oli elossa vain yksi kolmea kohti, väsymyksestä kompastellen ja lähättäen ja jatkoivat luotien kantamista, lataamista, tähtäämistä ja laukaisemista. Ja luodit lensivät kummaltakin puolen yhtä nopeasti ja tuhoisasti ja murskasivat ihmisruumiita ja jatkumistaan jatkui se kauhea työ, joka ei tapahdu ihmisten tahdosta, vaan Hänen tahdostaan, joka johtaa ihmisiä ja maailmoita.

Jos joku olisi nähnyt Venäjän armeijan hajallisen selkäpuolen, niin olisi hän sanonut, että ranskalaisten tarvitseisi tehdä vain yksi ainoa lievä ponnistus ja Venäjän armeija olisi tuhon oma. Ja jos taas joku olisi nähnyt ranskalaisten selkäpuolen, olisi hän sanonut, että venäläisten tarvitseisi tehdä vain yksi ainoa lievä ponnistus ja ranskalaiset olisivat olleet tuhon omat. Mutta eivät ranskalaiset enemmän kuin venäläisetkään ryhtyneet tuohon ponnistukseen ja taistelun leimut saivat vähitellen vaipua sammuksiin.

Venäläiset eivät ryhtyneet tuohon ponnistukseen siksi, etteivät he olleet hyökkäävänä puolena. Taistelun alussa olivat he vain seisoneet Moskovan tiellä ja sulkeneet sen ja taistelun lopussa seisoiivat he tuolla tiellä samalla tavalla kuin taistelun alussakin. Mutta vaikka venäläisten tarkoituksena olisi ollutkin lyödä ranskalaiset asemistaan, eivät he voineet ryhtyä tuohon viimeiseen yritykseen, sillä kaikki venäläisten joukot olivat pirstoina, ei ollut ainoatakaan joukko-osastoa, joka ei olisi kärsinyt taistelusta. Venäläiset olivat paikoillaan pysyen menettäneet puolet armeijastaan.

Ranskalaisten sitä vastoin, joiden mielissä 15 vuoden voittojen muistot olivat elävinä, jotka luottivat Napoleonin voittamattomuuteen, jotka tiesivät, että he olivat vallottaneet osan taistelutannerta, että he olivat menettäneet vain yhden neljänneksen väestään ja että heillä vielä oli 20-tuhantinen koskematon kaarti, olisivat hyvin helposti voineet tehdä tuon ponnistuksen. Ranskalaisten, jotka olivat hyökänneet Venäjän armeijan kimppuun tarkoituksessa karkottaa se asemistaan, olisi pitänyt tehdä tuo ponnistus, sillä niin kauan kuin venäläiset sulkivat tien Moskovaan samaan tapaan kuin taistelun alussakin, eivät ranskalaiset olleet saavuttaneet tarkotustaan ja kaikki heidän yrityksensä ja vaurionsa olivat siten menneet aivan hukkaan. Mutta sittenkin jäi ranskalaisilta tekemättä tuo ponnistus. Muutamat historioitsijat sanovat, että Napoleonin olisi tarvinnut vain marssittaa liikkeelle koskematon vanha kaartinsa ja hän olisi voittanut taistelun. Puhe siitä, miten olisi käynyt, jos Napoleon olisi laskenut taisteluun kaartinsa, on samaa kuin puhe siitä, että mitenkähän kävisi, jos syksyllä tulisi kevät. Se ei voinut tapahtua. Ei Napoleon ollut antamatta kaartiaan siitä syystä, ettei hän sitä tahtonut, vaan sitä ei voinut tehdä. Kaikki Ranskan armeijan kenraalit, upseerit ja sotamiehet tiesivät, ettei sitä voinut tehdä, koska joukkojen masentunut mieliala ei sitä sallinut.

Ei Napoleon ollut ainoa, jonka oli vallannut unennäön omainen tunne siitä, että käden valtava viittaus sammuu voimattomana, vaan kaikki kenraalit, kaikki taisteluun osaa ottaneet ja osaa ottamattomat Ranskan armeijan sotamiehet oli vallannut entisten taistelujen kokemusten jälkeen (joissa kymmenen kertaa pienemmillä ponnistuksilla oli vihollinen saatu pakenemaan) samallinen kauhuntuonne vihollisen tähden, joka pysyi paikallaan taistelun lopussa yhtä uhkaavana kuin sen alussakin, vaikka olikin menettänyt puolet voimistaan. Ranskan hyökkäävän armeijan siveellinen voima oli hiutunut loppuun. Venäläiset saivat voiton Borodinon taistelussa, mutta ei semmoista voittoa, jonka suuruus arvostellaan anastettujen seipäiden nenissä riipattavien vaatekaistaleiden mukaan, joita sanotaan lipuiksi ja sen maa-alan mukaan, jolla joukot ovat tai ovat olleet, vaan he saivat siveellisen voiton, voiton semmoisen, joka saa vastustajan uskomaan vihollisen siveelliseen etevämyyteen ja omaan heikkouteen. Ranskalaisten hyökkäysretki oli saanut kuin vimmoissaan kiitävä peto kuolinhaavan ruumiiseensa ja se tunsu tuhonsa tulevan. Mutta se ei voinut pysähtyä, samoin kuin ei voinut taipua kaksi vertaa heikompi Venäjän armeija. Sysäyksen saatuaan voi Ranskan armeija vyöryä Moskovaan saakka, mutta siellä oli se sortuva venäläisten joukkojen jouduttamatta sen perikatoa, sillä Borodinon taistelussa saamastaan kuolinhaavasta alkoi sen veri juosta kuiviin. Borodinon taistelun suoranaishen seurauksena oli Napoleonin aiheeton pako Moskovasta, paluu takasin vanhaa Smolenskin tietä, 500-tuhantisen armeijan perikato ja napoleonilaisen Ranskan loppu, jota vastaan henkisesti väkevämpi vihollinen oli ensi kerran Borodinossa kätensä kohottanut.

KOLMAS OSA.

I.

Ihmisjärki ei käsitä liikkeen absoluuttista jatkuvaisuutta. Ihminen pystyy käsittämään minkä liikkeen lait tahansa vasta silloin, kun hän tarkastelee tuon liikkeen mielivaltaisesti otettuja osia. Mutta samalla johtuu jatkuvan liikkeen mielivaltaisesta jaottelusta keskeytyviin osiin enimmäkseen inhimilliset erehdyksetkin.

Yleisesti tunnettu on se muinaisten sofistien väite, ettei Akilles koskaan saavuta edellään liikkuvaa kilpikonnaa vaikka Akilles kulkee kymmenen kertaa nopeammin kuin kilpikonna, sillä niin pian kun Akilles on kulkenut sen matkan, joka erottaa hänet kilpikonnasta, pääsee kilpikonna hänen edellään kymmenennen osan eteenpäin tuosta matkasta; kun Akilles on kulkenut tämän kymmenennen osan, on kilpikonna kulkenut silloin sadannen osan j.n.e. loppumattomiin. Tämän väitteen ratkaisu tuntui silloin mahdolliselta. Ratkaisun mahdollisuus (ettei Akilles koskaan tapaa kilpikonnaa) johtui yksinkertaisesti siitä, että mielivaltaisesti pidettiin kiinni liikkeen keskeytyvistä osista, sen sijaan että sekä Akilleen että kilpikonnän liike tapahtui jatkuvasti.

Ottamalla lukuun liikkeen pienentymistään pienentyviä osia, me vain lähenemme kysymyksen ratkaisua, mutta emme koskaan saa sitä loppuun. Vasta kun otamme äärettömän pienen suureen ja siitä nousevan sarjan kymmenesosaan saakka ja sitten otamme tämän geometrisen sarjan summan, me saavutamme kysymyksen ratkaisun. Uusi matematiikan haara, joka on tavottanut taidon käytellä äärettömän pieniä suureita, antaa nyt muissakin paljolla vaikeammassa liikkeen kysymyksissä vastauksen semmoisiin kysymyksiin, jotka ovat tuntuneet ratkaisemattomilta.

Tämä uusi, vanhoille viisaille tuntematon matematiikan haara, liikkeen kysymyksiä tarkastellessaan ja olettamalla äärettömän pieniä suureita s.o. semmoisia, joiden kautta liikkeen tärkein ehto (absoluuttinen jatkuvaisuus) palautuu, korjaa juuri tämän avulla sen välttämättömän virheen, jota ihmisjärki ei voi olla tekemättä, silloin kun se jatkuvan liikkeen asemasta tarkastelee liikkeen yksityisiä osia.

Historiallisen liikkeen lakien etsinnässä tapahtuu aivan samoin.

Ihmiskunnan liike, joka johtuu ihmisten mielivaltaisuuksien loppumattomasta sarjasta, tapahtuu jatkuvasti.

Tämän liikkeen lakien saavuttaminen on historian tarkoitus ja päämäärä. Mutta sitä varten, että saavutettaisiin jatkuvan liikkeen lait, ihmisten kaikkien mielivaltaisuuksien summat, olettaa ihmisjärki mielivaltaisia, keskeytyviä osia. Historian ensimmäinen temppu on siinä, että se ottamalla mielivaltaisen sarjan jatkuvia tapauksia, tarkastaa sitä erikseen muista, vaikka ei millään tapauksella ole eikä voi olla alkua, koska yksi tapaus jatkuvasti johtuu toisesta. Toinen temppu on siinä, että se tarkastaa yhden ainoan ihmisen, hallitsijan, sotapäällikön toimia ihmisten omavaltaisuuksien summana, vaikka inhimillisten omavaltaisuuksien summa ei koskaan ilmaannu yhden historiallisen henkilön toiminnassa.

Historiatiede ottaa aina tarkastettavakseen pienenemistään pieneneviä osia ja pyrkii tätä tietä lähestymään totuutta. Mutta niin pieniä kuin historian ottamat osat ovatkin, tunnemme me kuitenkin, että toisestaan erotetun osan otaksuminen, jonkun ilmiön osan *alun* otaksuminen ja otaksuminen siitä, että kaikkien ihmisten mielivaltaisuuudet ilmenevät yhden historiallisen henkilön toimissa ja teoissa, on itsessään väärä.

Jokainen historian johtopäätös hajoaa, ilman että arvostelun tarvitsee vähintäkään ponnistella, kuin tuhka tuuleen eikä jätä mitään jälkeensä ainoastaan siitä syystä, että arvostelu valitsee tarkastuksensa esineeksi suurimman tai pienimmän keskeytyvän osan; siihen sillä on aina oikeus, koska otettu historiallinen osa on aina mielivaltainen.

Vain otaksumalla tarkastelun esineeksi äärettömän pieniä osia — historian differentiaalisen s.o. ihmisten samanlaiset viehtymykset — sekä saavuttamalla taidon integneerata (ottaa niiden äärettömän pienten summat), me voimme toivoa saavuttavamme historian lait.

19:n vuosisadan viisitoista ensimmäistä vuotta Europassa edustaa miljoonien ihmisten suunnatonta liikettä. Ihmiset jättävät jokapäiväiset askarensa, tulvivat yhdestä Europan osasta toiseen, ryöstävät, surmaavat toisiaan, vuoroin riemussa hekumoivat, vuoroin epätoivossa tuskailevat. Elämän kulku muuttuu muutamaksi vuodeksi aivan kokonaan, se esiintyy valtavana liikkeenä, joka alussa vyöryy paisuen, vaan sitte heikkenemistään heikkenee. Mikä oli tämän liikkeen syynä eli minkä lakien mukaan se tapahtui? kysyy ihmisjärki.

Vastatessaan tähän kysymykseen esittävät historioitsijat meille muutaman kymmenkunnan ihmisen jossain Parisin kaupungin palatsissa pitämiä puheita ja suorittamia tekoja mainiten näitä puheita ja tekoja sanalla vallankumous. Sitte he kuvailevat tarkkaan Napoleonin ja joidenkuiden hänen vastustajiensa ja suosijoidensa elämäkerran, kertovat, miten joku näistä henkilöistä vaikutti toiseen henkilöön ja sanovat: siitä se alkoi tämä liike ja siinä ne ovat sen lait.

Mutta ihmisjärki kieltäytyy sekä uskomasta tämmöiseen selitykseen, että sanoo suoraan, että tämä selitystapa on väärä, sillä tällä tavalla selittäessä pidetään heikointa ilmiötä vahvimman aiheena. Ihmisten mielivaltaisuuksien summa on luonut sekä vallankumouksen että Napoleonin ja ainoastaan näiden mielivaltaisuuksien summa myöskin kesti ja hävitti kummankin.

"Mutta onhan joka kerran, kun on tapahtunut vallotuksia, ollut myöskin vallottajia; joka kerran kun on tapahtunut valtakunnallisia mullistuksia, on ollut myöskin suuria henkilöitä", sanoo historia. Totta kyllä on joka kerran, kun on ilmestynyt vallottajia, ollut myöskin sotia, vastaa

ihmisjärki; mutta se ei todista, että vallottajat olisivat olleet sodan syynä ja että sodan lait olisi voitu löytää yhden henkilön mieskohtaisessa toiminnassa. Joka kerran, kun minä kelloani katson ja näen, että viisari on kääntynyt 10 kohdalle, kuulen minä, että naapurikirkossa alkaa jumalanpalvelus; mutta siitä, että joka kerran kun viisari osottaa kellon olevan 10 silloin, kun jumalanpalvelus alkaa, minulla ei ole oikeutta päättää, että viisarin asema on syynä kellojen liikuntaan.

Joka kerran, kun minä näen höyryveturin liikkeen, kuulen minä vihellyksen äänen, näen venttiilin aukenevan ja pyörien liikkeen; mutta tästä ei minulla ole oikeutta päättää, että vihellys ja pyörien liike ovat syynä veturin liikkeeseen.

Talonpojat sanovat, että kevätyöhällä puhaltaa kylmä tuuli, sillä tammen silmikit aukenevat ja joka kevät puhaltaa tosiaankin kylmä tuuli tammen silmikkojen avautumisaikaan. Mutta vaikka syy kylmän tuulen puhaltamiseen tammen silmikkoimisen aikana ei olekaan minulle tuttu, en minä sittenkään voi olla talonpoikien kanssa yhtä mieltä siitä, että syynä kylmään tuuleen on tammen silmikkojen aukeneminen, ja siitä syystä, että tuulen voima on silmikon vaikutuksen ulkopuolella. Minä näen vain semmoisten syiden ilmenevän samaan aikaan, joita elämässä tapaa aina ja kaikkialla ja huomaan, että tarkastinpa minä kellon viisaria, veturin venttiiliä ja pyöriä ja tammen silmikkoja kuinka kauan ja miten tarkkaan tahansa, en minä saa jumalanpalveluksen, veturin liikkeen enkä kevättuulen syytä selville. Sitä varten on minun kokonaan muutettava huomioni kanta ja oppia tuntemaan höyryn, kellon ja tuulen liikkeen lait. Samoin täytyy tehdä myöskin historian. Kokeita tähän suuntaan onkin jo tehty.

Historian lakien oppimista varten meidän täytyy kokonaan muuttaa huomion esine, jättää hallitsijat, ministerit ja kenraalit rauhaan ja oppia tuntemaan ne yhdenlaatuiset, äärettömän pienet ainekset, jotka joukkoja ohjaavat. Ei kukaan voi sanoa, miten syvään historian lakien käsitykseen ihmisen on suotu tällä tavoin päästä; mutta se on selvää, että tällä tiellä piilee vain historiallisten lakien saavuttamisen mahdollisuus ja ettei ihmisjärki ole tällä tiellä uhrannut vielä edes yhtä miljoonasosaa niistä ponnistuksista, joita historioitsijat ovat uhranneet kuvatessaan kaikenkarvaisia hallitsijoita, sotapäälliköitä ja ministereitä ja esittäessään mielipiteitään näiden teoista ja toimista.

II.

Europan kahdentoista kansan voimat karkasivat Venäjänmaahan. Venäjän sotajoukot ja väestö peräytyivät taistelua karttaen Smolenskiin ja Smolenskista Borodinoon. Ranskan sotajoukot sitä vastoin vyöryvät kiihkeyden yhä kasvavalla voimalla Moskovaan, retkensä päämäärää kohti. Näiden kiihkeyden voima kasvaa sitä mukaa kuin päämäärä lähenee, putoavan kappaleen kasvavan nopeuden tavoin, kuta lähemmä se maanpintaa tulee. Takana on tuhansien virstojen taipale nälkäistä, vainomielistä maata, edessä vain muutama kymmenkunta virstaa, jotka erottavat heidät päämäärästään. Tämän tuntee jokainen Napoleonin armeijan sotamies ja vainoretki hyökyy eteenpäin itsestään, ainoastaan kiihkeyden voiman pakosta.

Venäläisten sotaväessä alkaa peräytymisen edetessä yhä voimakkaammin leimuta vihankulo vihollista vastaan ja peräytyessä se sakoo ja kasvaa. Borodinossa tapahtuu yhteentörmäys. Ei kumpikaan armeija hajoa, mutta taistelun päätyttyä peräytyy Venäjän armeija yhtä välttämättömästi kuin pallo, jonka toista, kiivaammin kieri valoa vastaan törmättyään täytyy ponnahtaa takasin; ja yhtä välttämättömästi (vaikkakin menetettyään törmäyksessä kaiken voimansa) vyöryy vainoretken vauhtiin päässyt pallo vielä jonkun matkaa eteenpäin.

Venäläiset peräytyivät 120 virstaa Moskovan taakse, ranskalaiset saapuvat Moskovaan ja pysähtyvät sinne. Viiteen viikkoon tämän jälkeen ei tapahdu ainoatakaan taistelua. Ranskalaiset eivät liiku mihinkään. Kuolinhaavansa saaneen ja verta vuotavan pedon tavoin, joka nuolee haavojaan, viipyvät he viisi viikkoa Moskovassa mitään yrittämättä, kunnes yhtäkkiä ja ilman mitään uutta syytä karkaavat takasin: syöksyvät Kalugan tielle (ja voitettuaan, sillä he jäivät Malo-Jaroslavetsin taistelutantereen herroiksi) he rientävät ainoankaan vakavampaan taisteluun antautumatta yhä kiivaampaa vauhtia takasin Smolenskiin, Smolenskin taa, Vilnan ja Beresinan taa ja etemmä.

Elokuun 26 p:n iltana oli Kutusof ja koko Venäjän armeija vakuutettu siitä, että Borodinon taistelu oli voitettu. Ainakin kirjotti Kutusof sillä tavoin hallitsijalle. Kutusof käski valmistautumaan uuteen taisteluun lyödäkseen vihollisen lopullisesti, mutta ei siitä syystä, että hän olisi halunnut ketään pettää, vaan siitä syystä, että hän tiesi vihollisen olevan voitettun, kuten sen tiesi jokainen taisteluun osaa ottanut.

Mutta samana iltana ja seuraavana aamuna alkoi saapua sanomia toisensa perästä kuulumattomista vaurioista, puolen armeijan tuhosta ja uusi taistelu näytti ruumiillisesti mahdottomalta.

Taisteluun *ei voitu* ryhtyä, kun kaikki tiedot eivät vielä olleet käsissä, haavottuneet eivät olleet korjatut, ampumavarat eivät olleet täydennetyt, kaatuneiden lukumäärää ei oltu laskettu, uusia päälliköitä ei oltu määrätty surmansa saaneiden sijaan eikä miehistö ollut saanut riittävää ravintoa eikä lepoa. Mutta samalla Ranskan armeija vyöryy jo seuraavana aamuna heti taistelun jälkeen aivan kuin itsestään Venäjän joukkoja vastaan. Kutusof oli aikonut hyökätä seuraavana päivänä ja koko armeija halusi sitä. Mutta hyökkäyksen tekemiseen ei riitä yksistään halu, siihen täytyy olla myöskin mahdollisuutta ja tätä mahdollisuutta puuttui. Ei voitu olla peräytymättä

toista ja kolmatta erää ja viimein 1 p. syyskuuta, kun armeija läheni Moskovaa, vaati asioiden pakko armeijan väistymään Moskovan taa, vaikka jokaisessa joukkojen rivissä oli vastustushalu kasvanut korkeimmilleen. Ja armeija peräytyi vielä yhden ja viimeisen erän ja luovutti Moskovan viholliselle.

Niiden ihmisten mieleen, jotka ovat tottuneet ajattelemaan, että sotapäälliköt laativat sotien ja taistelujen suunnitelmat samalla tavoin kuin kuka hyvänsä meistä työhuoneessaan kartan ääressä istuessaan mietiskelee sitä, miten ja miten hän järjestäisi sen tai sen taistelun kulun, nousee kysymyksiä: miksei Kutusof peräytyessään menetellyt niin ja niin, miksei hän asettunut asemaan ennen Filiä, miksei hän peräytynyt suorastaan Kalugan tielle jätettyään Moskovan j.n.e. Ne ihmiset, jotka näin ovat tottuneet ajattelemaan, unohtavat tai eivät tienne niitä välttämättömiä ehtoja, joiden vallitessa jokaisen sotapäällikön toiminta aina tapahtuu. Sotapäällikön toiminta ei ole vähimmässäkään määrässä semmoista, joksi me sen kuvittelemme mukavasti huoneessamme istuessamme ja tutkiessamme kartalta jotain taistelua, johon kummallekin puolen on ottanut osaa tunnettu määrä väkeä ja joka on tapahtunut tunnetussa paikassa sekä alkaessamme mietteemme jostain tunnetusta hetkestä. Ylipäällikkö ei ole milloinkaan jonkun tapahtuman *alus* semmoisissa oloissa, joiden kannalta me aina tapausta tarkastelemme. Ylipäällikkö on aina keskellä tapauksen liikkuvaa sarjaa ja lisäksi sillä tavoin, ettei hänellä ole milloinkaan, ei ainoanakaan hetkenä tilaisuutta kaikin puolin harkita tekeillään olevan tapauksen koko merkitystä. Tapaus valautuu huomaamatta, tuokio tuokiolta merkitykseensä ja jokaisena tapauksen johdonmukaisena, keskeymättömänä valautumisen hetkenä on ylipäällikkö mitä kiehuvimman juonien, huolien, riippuvaisuuden, valtamahdin, suunnitelmien, nuvojen, uhkauksien ja petosten myllerryksen keskellä — hänen on aina pakko vastata lukemattoman moniin ja aina semmoisiin kysymyksiin, jotka aina ovat toistensa suoria vastakohtia.

Oppineet sotatieteilijät puhuvat meille mitä vakavimmin, että Kutusovin olisi pitänyt aikoja ennen Filiä marssittaa joukkonsa Kalugan tielle ja että joku muka olisi tehnytkin tällaisen ehdotuksen. Mutta ylipäällikölle esitetään varsinkin vaarallisina hetkinä kymmeniä suunnitelmia yht'aikaa, joista jokainen, niin tarkasti kuin ne ovatkin laaditut strategiian ja taktiikan sääntöjen mukaan, on toisensa vastakohta. Ylipäällikön asiana näyttäisi siis olevan vain valita joku näistä suunnitelmista. Mutta tätäkään hän ei voi tehdä. Tapaukset ja aika eivät odota. Otaksutaan, että hänelle tehdään ehdotus marssia 28 p:nä Kalugan tielle, mutta samaan aikaan kiittää Miloradovitshin adjutantti kysymään häneltä, onko hetipaikalla ryhdyttävä otteluun ranskalaisten kanssa tai perädyttävä. Hänen on annettava määräys heti, samassa silmänräpäyksessä. Mutta peräytymiskäskey ehkäisee meidät kääntymästä Kalugan tielle. Heti adjutanttin mentyä kysyy intendentti, mihin ruokavarat ovat kuletettavat ja sairaaloiden päällikkö, mihin haavottuneet on saatettava, vaan kuriiri tuo Pietarista hallitsijan kirjeen, joka ei salli jättää Moskovaa vihollisen käsiin. Ylipäällikön kilpailija, se, joka kaivaa hänelle kuoppaa (semmoisia on aina ja useita) esittää uuden suunnitelman, joka on niin suora Kalugan tielle marssimisen ehdotuksen vastakohta, kuin olla saattaa. Ylipäällikön voimat kaipaavat lepoa ja vahvistumista. Joku kunnianarvoisa kenraali, joka ei ole saanut merkkiä rintaansa, tulee valittelemaan tätä seikkaa. Aasukkaat rukoilevat suojaa. Seutua tarkastamaan lähetetty upseeri palaa matkaltaan ja kertoo aivan päinvastaista kuin häntä ennen samalla asialla ollut upseeri. Vakooja, vanki ja tiedusteluretkellä käynyt kenraali kuvailee kukin eri tavalla vihollisarmeijan asemaa. Ne ihmiset, jotka eivät ole tottuneet käsittämään näitä jokaisen ylipäällikön toiminnan välttämättömiä ehtoja tai unohtaa ne esittävät meille esimerkiksi joukkojen aseman Filissä ja ajattelevat, että ylipäällikkö olisi voinut 1 p:nä syyskuuta aivan vapaasti ratkaista kysymyksen siitä, oliko Moskova luovutettava tai oliko sitä puolustettava, vaikkei tätä kysymystä Venäjän armeijan asemaan nähden 5 virstan päässä Moskovasta voinut olla olemassakaan. Milloinka sitte ratkaistiin tämä kysymys? Se ratkaistiin sekä Drissan että Smolenskin luona, vaan kaikista tuntuvimmin 24 p:nä elokuuta Shevardinin ja 26 p:nä Borodinon taistelussa ja joka päivä ja joka hetki peräytymisen kestäessä Borodinosta Filiin.

III.

Kun Jermolof, jonka Kutusof oli lähettänyt tarkastamaan asemaa, sanoi sotamarsalkalle, ettei Moskovan luona voitu tapella aseman nykyisellä kannalla ollessa ja että oli perädyttävä, loi Kutusof häneen äänettömän katseen.

— Annahan kätesi, — sanoi hän ja käännettyään käden niin, että hän löysi sen valtimon, hän lisäsi: — et ole terve, veikkonen. Ajattele mitä puhut.

Kutusof ei jaksanut vielä käsittää, että oli mahdollista peräytyä Moskovan taa taistelutta.

Poklonnajan mäellä, kuuden virstan päässä Dorogomilovin tulliportista nousi Kutusof ajopeleistään ja istuutui penkille tiepuoleen. Tavattoman suuri joukko kenraaleja kokoutui hänen ympärilleen. Kreivi Rostoptshin, joka oli saapunut Moskovasta, yhtyi joukkoon. Tämä loistava seurue jakautui useiksi ryhmiksi, joista kukin keskusteli aseman eduista ja puutteista, armeijan tilasta, tulevista suunnitelmista, Moskovan tilasta ja yleensä sotaa koskevista kysymyksistä. Kaikki tunsivat, että vaikkei heitä oltu kutsuttukaan ja vaikkei kokous kantanutkaan erityistä nimeä, oli se kuitenkin sotaneuvottelu. Keskustelut kulkivat yleisten kysymysten aloilla. Jos joku kertoikin mieskohtaisia uutisia tai kyseli niitä, niin tehtiin tämä supattamalla ja samassa siirryttiin taas yleisiin kysymyksiin. Ei kuulunut sukkeluuksia, ei näkynyt naurua eikä edes hymyäkään seurueen keskuudesta. Kaikki näyttivät koettamalla koettavan pysyä aseman tärkeimpien kysymysten tasalla. Ja kukin ryhmä koetti keskustellessaan pysytellä ylipäällikön

lähettyvillä (jonka penkki muodosti ryhmien keskustan) ja puhua niin, että hän olisi kuullut heidän keskustelunsa. Ylipäällikkö kuunteli ja tokasi toisinaan keskustelun väliin kysymyksiä, mutta itse hän ei puuttunut puheisiin eikä lausunut mitään mielipiteitä. Kuunneltuaan hetkisen jonkun ryhmän pakinaa, käännähteli hän enimmäkseen selin puhujiin pettyneen näköisenä, aivan kuin ei olisi ollenkaan puhuttu siitä, jota hän olisi halunnut tietää. Yhdet puhuivat äsken valitusta asemasta ja arvostelivat jonkun verran sitäkin, mutta parhaasta päästä niiden kykyä, jotka sen olivat valinneet. Toiset koettivat todistaa, että virhe oli tehty jo aikoja ennen ja että taisteluun olisi pitänyt ryhtyä muutama päivä sitte. Kolmannet puhuivat Salamankan taistelusta, josta äsken tullut ranskalainen Crosar, joka oli espanjalaisessa puvussa, oli kertonut. (Tämä ranskalainen oli erään saksalaisen prinssin kanssa, jotka kumpikin palvelivat Venäjän armeijassa, selittänyt Saragossan piiritystä otaksuen, että Moskovaakin voisi puolustaa samalla tavalla). Neljännessä ryhmässä puheli Rostoptshin, että hän on Moskovan puolustusväen kanssa valmis uhraamaan henkensä kaupungin murien edustalla, mutta ettei hän voi olla pahoittelematta sitä tietämättömyyttä, johon hänet oli jätetty ja että jos hän olisi saanut tiedon asioista ennemmin, niin olisi nyt toisin... Viidennet esittivät syviä strategisia mietteitä ja puhuivat siitä suunnasta, jolle armeijan on käännäyttävä. Kuudennet puhuivat aivan joutavanpäiväistä pötyä. Kutusovin kasvat vetäytyivät entistään huolestuneemmiksi ja murheellisemmiksi. Kaikkien keskusteluista huomasi hän sen, ettei Moskovan puolustamiseen ollut *minkäänlaista ruumiillista mahdollisuutta* näiden sanojen täydellisessä merkityksessä eli toisin sanoen: mahdottomuus oli niin suuri, että jos joku mieletön ylipäällikkö olisi antanut taistelukäskyn, niin olisi syntynyt vain sekamelskaa, vaan tappelusta ei olisi tullut mitään. Siitä ei olisi tullut mitään siksi, että kaikki ylimmät päälliköt, jotka tunsivat aseman mahdottomuuden, keskusteluissaankin harkitsivat vain sitä, mitä tapahtuu tämän aseman epäilemättömän jättämisen jälkeen. Mitenkä olisivat päälliköt voineet johtaa joukkonsa taisteluun, jota he pitivät mahdottomana? Muutamat päälliköt, jopa sotamiehetkin (jotka myöskin harkitsevat asioita) tunnustivat myöskin aseman mahdottomaksi eivätkä voineet siitä syystä lähteä tappelemaan varmassa voiton toivossa. Jos Bennigsen vaatikin tämän aseman puolustamista ja muut sitä moittivat, niin ei kysymyksellä ollut merkitystä itsessään, vaan oli sillä merkityksensä ainoastaan riidan ja juonien aiheena. Tämän käsitti Kutusof.

Bennigsen, joka oli aseman valinnut, vaati korkealentoisen venäläisen isänmaanrakkautensa nimessä (jota Kutusof ei voinut kuunnella kasvojaan vääristelemättä), että Moskova on puolustettava. Kutusovista oli Bennigsenin tarkoitus selvä kuin päivä: jos puolustus ei onnistuisi, vyöryttäisi hän syyn Kutusovin niskoille, joka taistelulta on kulettanut joukot Varpusvuorille saakka;^[157] jos taas se onnistuisi — lukisi hän sen omaksi ansiokseen, ja jos Kutusof kieltäytyisi, pesisi hän kätensä rikoksesta, että Moskova on hylätty. Mutta vanhan ylipäällikön ajatuksia ei nyt askaroittanut tämä juonittelukysymys. Eräs kammottava ajatus vaivasi häntä ja siihen kysymykseen hän ei ollut kuullut vastausta keneltäkään. Hän ajatteli ainoastaan seuraavaa kysymystä: "minäkö todellakin olen päästänyt Napoleonin Moskovaan saakka ja milloinkaan olen sen tehnyt? Milloinkaan se on tapahtunut? Eilenkö, kun lähetin Platoville perätyymiskäskyn — vaiko toissa iltana, jolloin hieman aikaa levähdin ja käskin Bennigsenin sillä aikaa pitämään huolta asioista? Vai ehkä ennemminkin?... Mutta milloin, milloin on tapahtunut tämä kauhea asia? Moskova täytyy jättää. Sotajoukkojen täytyy peräytyä ja se käsky täytyy antaa."

Tämän kauhean käskyn antaminen tuntui hänestä samalta kuin kieltäytyä armeijan komentamisesta. Eikä siinä kyllin, että hän rakasti valtaa ja oli tottunut siihen (kunnianosotus ruhtinas Prosorovskille, jonka luona hän oli palvellut Turkissa, kiusasi häntä), vaan hän oli lisäksi vakuutettu siitä, että hänen oli sallittu suorittaa Venäjän pelastus ja juuri sen vuoksi oli hänet valittu ylipäälliköksi kansan tahdosta, vaikkakin vastoin hallitsijan tahtoa. Hän oli ollut vakuutettu siitä, että yksistään hän kykeni näissä tukalissa oloissa pysymään armeijan etunenässä ja että yksistään hän oli koko maailmassa se mies, joka vapisematta voi pitää voittamatonta Napoleonin vastustajanaan. Ja hän kauhistui ajatellessaan käskyä, joka hänen oli annettava. Mutta nyt täytyi tehdä jokin päätös, täytyi lopettaa hänen ympärillään kuhisevat keskustelut, jotka jo alkoivat muuttua liian vapaiksi.

Hän kutsui luokseen vanhimmat kenraalit.

— *Ma tête, fut elle bonne ou mauvaise, n'a qu'à s'aider d'elle même*,^[158] — sanoi hän penkiltä nousten ja läksi Filiin, jossa hänen ajopelinsä olivat.

IV.

Musikka Andrei Savostjanovin tilavaan, siistiin pirttiin kokoutui kello 2 aikaan neuvosto. Suuren perheen musikat, akat ja lapset tungeskelivat eteisen takana olevalla tupapuoarella. Suureen pirttiin oli jäänyt vain Andrein vanhin pojantytär, 6-vuotias Malasha, joka oli uunilla ja jolle hänen armonsä oli antanut sokerimurun. Malasha katseli arasti ja iloisesti kenraalien kasvoja ja tähtiä, kun nämä yksi toisensa perästä astuivat pirttiin ja asettuivat istumaan pirtinperälle korkeille penkeille pyhäinkuvien alle. Itse äijävaari, joksi Malasha mielessään risti Kutusovin, istui muista erikseen pimeässä nurkassa uunin kupeella. Hän istua kyyhötti painuksissaan avattavassa nojatuolissa, ähki ja hoki myötäänsä sekä korjaili takkinsa kaulusta, joka tuntui yhä kuristavan hänen kaulaansa, vaikka se olikin laskettu levälleen. Kukin tulijoista astui sotamarsalkan luo; muutamia hän kätteli, muutamille nyökäytti päätään. Adjutantti Kaiserof aikoi siirtää syrjään Kutusovin vastapäätä olevan ikkunan verhon, mutta kun Kutusof viittasi äkäisesti kädellään, oivalsi Kaiserof, ettei Kutusof halunnut näyttää kasvojaan.

Jykevän kuusipöydän ympärille, jolla oli karttoja, suunnitelmia, lyijykyniä ja papereita, kokoutui niin paljon väkeä, että palvelijoiden täytyi tuoda yksi penkki lisäksi, jonka he asettivat pöydän viereen. Tälle penkille istuutuivat äsken tulleet Jermolof, Kaisarof ja Toll. Aivan pyhäinkuvien alla istui ensimmäisellä sijalla Yrjön risti kaulassa Barclay de Tolly, sairaloisen kalpein kasvoin ja kaljuun päälakeen sulautuvin korkein otsin. Jo toista päivää oli häntä vaivannut kuume ja nytkin kolotti ja puistatti häntä aika tavalla. Hänen rinnallaan istui Uvarof, joka puheli ja selitti Barclaylle jotain hiljaisella äänellä (kuten kaikki puhelivat) ja vilkkaasti käsillään viittoen. Pieni, pyöreä Dohturof kuunteli silmäluomet pystyssä ja kädet rinnalla ristissä. Toisella puolen istui Ostermann-Tolstoi rohkeapiirteinen, leveä pää välkkyvine silmineen käsivarassa ja näytti vaipuneen ajatuksiinsa. Rajeovski oli kärsimättömästi, tapansa mukaisella liikkeellä röyheltänyt mustan tukkansa ohimojen kohdalta ja katseli vuoroin Kutusoviin, vuoroin oveen. Konovnitinin lujille, kauniille ja suopeille kasvoille levisi lempeä, veikeä hymy. Hänen katseensa kohtasi Malashan katseen ja hän teki silmillään tytölle merkkiä, jotka saivat tämän hymyilemään.

Kaikki odottivat Bennigseniä, joka parhaillaan lopeteli maukasta päivällistään, koska hänen muka piti lähteä uudestaan tarkastamaan asemaa. Häntä odotettiin kello neljästä kuuteen, jona aikana ei ryhdytty neuvottelemaan, vaan rupateltiin hiljaisella äänellä muista asioista.

Vasta kun Bennigsen astui pirttiin, nousi Kutusof pimeästä nurkastaan ja siirtyi lähemmä pöytää, mutta vain sen verran, etteivät pöydälle tuodut kynttelit päässeet valaisemaan hänen kasvojaan.

Bennigsen avasi kokouksen kysymyksellä: "onko Venäjän pyhä, ikivanha kaupunki jätettävä taistelutta vai onko sitä puolustettava?" Seurasi pitkä ja yleinen äänettömyys. Kaikkien kasvot vetäytyivät vakaviksi ja äänettömyydestä kuului vain Kutusovin äkäistä puhkamista ja rykimisen ähkyä. Kaikkien silmät katsoivat häneen. Malasha katsoi myöskin äijävaariin. Hän oli kaikista lähinnä Kutusovia ja näki, miten tämän kasvot vääristyivät aivan kuin itkua tekevän. Mutta tätä ei kestänyt kauvan.

— *Venäjän pyhä, ikivanha pääkaupunki!* — virkkoi hän äkkiä vihaisesti toistaen Bennigsenin sanat ja täten viitaten niiden valheelliseen sointuun. Sallikaa minun sanoa teille, herra kreivi, ettei tuommoisella kysymyksellä ole mitään merkitystä venäläiselle. (Hänen raskas ruumiinsa retkahti etunojaan). Semmoista kysymystä ei voi tehdä eikä semmoisessa kysymyksessä ole järkeä. Se kysymys, jota pohtimaan minä olen kutsunut kokoon nämä herrat, on sotakysymys. Ja se on tämä: "Venäjän pelastus armeijassa. Onko edullisempi ryhtymättä taisteluun panna alttiiksi armeijan ja Moskovan perikato, kuin jättää Moskova taistelutta?" Tästä kysymyksestä tahdon kuulla mielipiteenne. (Hän heittäytyi taapain tuolin selkämää vasten).

Väittely alkoi, mutta Bennigsen ei vielä pitänyt peliä menetettynä. Vastustamatta Barclayn ja muiden mielipidettä, että oli mahdotonta ryhtyä puolustustaisteluun Filissä, esitti Bennigsen innostuneena rakkaudesta venäläiseen isänmaahan ja Moskovaan, että osa sotajoukkoja olisi yön aikana marssitettava oikealta siiveltä vasemmalle ja hyökättävä seuraavana päivänä ranskalaisten oikean siiven kimppuun. Mielipiteet kävivät eri suuntiin, hänen ajatustaan sekä vastustettiin että puolustettiin. Jermolof, Dohturof ja Rajeovski olivat samaa mieltä kuin Bennigsen. Liekö näitä kenraaleja johtanut tunne, joka heitä pakotti uhraamaan verta ennen pääkaupungin jättämistä vai muut yksityiset ajatukset, mutta he eivät näyttäneet käsittävän, ettei tämä neuvottelu kyennyt muuttamaan asioiden välttämätöntä kulkua ja että Moskova jo oli jätetty. Muut kenraalit käsittivät tämän ja jättämällä syrjään Moskovaan koskevan kysymyksen he puhelivatkin vain siitä suunnasta, johon sotajoukkojen peräytymisen oli kallistuttava. Malasha, joka hellittämättä oli koko ajan katsellut, mitä hänen edessään tapahtui, käsitti neuvottelun tarkoituksen toisella tavalla. Hänestä tuntui, että asia koski vain "äijävaarin" ja "pitkäliepeisen" (kuten hän ajatuksissaan nimitti Bennigseniä) välistä yksityistä taistelua. Hän näki miten nämä äkäilivät toisilleen puhuessaan, vaan sydämessään hän piti äijävaarin puolta. Keskellä keskustelua hän huomasi, että äijävaari heitti Bennigseniin nopean, viekkaan katseen ja kohta tämän jälkeen huomasi hän suureksi ilokseen, että äijävaari sanottuaan jotain pitkäliepeiselle sai tämän nolostumaan. Bennigsen sävähti äkkiä punaiseksi ja äikeissään nousi kävelemään. Sanat, jotka olivat tehneet tämmöisen vaikutuksen Bennigseniin, olivat Kutusovin tyyneesti ja hiljaisella äänellä lausuma mielipide Bennigsenin ehdotuksen edullisuudesta ja epäedullisuudesta: sotajoukkojen siirtämisestä yön aikana oikealta siiveltä vasemmalle hyökkäystä varten ranskalaisten oikean siiven kimppuun.

— Minä, hyvät herrat, — sanoi Kutusof, — en voi hyväksyä kreivin suunnitelmaa. Joukkojen siirtäminen lähellä vihollista on aina vaarallista ja sotahistoria vahvistaa tämän ajatuksen. Niinpä esimerkiksi... (Kutusof näytti vaipuvan ajatuksiinsa esimerkiksi etsiäkseen ja katsoi Bennigseniin valoisin, lapsellisin katsein.) No vaikkapa esimerkiksi Friedlandin taistelu, jonka luulen kreivin hyvin muistavan, oli ... ei onnistunut täydellisesti yksistään siitä syystä, että meidän joukkojemme järjestystä muutettiin liian lähellä vihollista...

Seurasi hetken vaiti-olo, joka kuitenkin tuntui kaikista pitkältä.

Väittely alkoi uudestaan, mutta tuon tuostakin syntyi äänettömyyttä ja tuntui kuin ei olisi enää ollut mistä puhua.

Erään tällaisen äänettömyyden aikana huokasi Kutusof raskaasti aivan kuin aikoen ruveta puhumaan. Kaikki katsoivat häneen.

— *Eh bien, Messieurs! Je vois que c'est moi qui payerai les pois cassés,*^[159] — sanoi hän ja verkkaan tuoilta noustuaan astui pöydän ääreen. — Hyvät herrat, olen kuullut teidän ajatuksenne. Vaikka jotkut eivät ole samaa mieltä kuin minä, niin (hän pysähtyi) minä sen vallan nojalla, jonka olen saanut keisariltani ja isänmaaltani — käsken peräytymään.

Heti tämän jälkeen alkoivat kenraalit hajaantua yhtä juhlallisen ääneti ja varovasti kuin

tavallisesti poistutaan hautajaisista.

Muutamat kenraaleista sanoivat vielä jotain ylipäällikölle hiljaisella äänellä ja aivan toisessa äänilajissa kuin he olivat puhuneet neuvottelussa.

Malasha, jota jo oli kotvan odotettu iltaselle, laskeutui uunilta varovasti ja varpaillaan uunin reunuksista pidellen takaperin alas, sekä pujottautui kenraalien välitse ovesta ulos.

Kun kenraalit olivat lähteneet, istui Kutusof kauan aikaa pöytää vasten rynkämäisillään ja aina vaan ajatteli entistä kauheaa kysymystä: "milloin tosiaan ratkaistiin se seikka, että Moskova nyt on jätetty? Milloin tapahtui se, mikä kysymyksen ratkaisi ja kuka on siihen syyssä?"

— Tätä, tätä en odottanut, — sanoi hän adjutantti Schneiderille, joka myöhään yöllä tuli hänen luokseen, — tätä en odottanut! Tätä en osannut uskoa!

— Teidän on käytävä levolle, teidän armonne, — sanoi Schneider.

— Eihän toki! Kyllä ne saavat järsiä hevosen lihaa, kuten turkkilaiset, — kivahti Kutusof kättä pöytään lyöden, — kyllä tulevat, kunhan vain...

V.

Samaan aikaan oli Rostoptshinilla tekemistä paljoa tärkeämmästä tapauksesta kuin armeijan peräytyminen taistelutta oli, nimittäin Moskovan jättämisestä ja polttamisesta, mutta Rostoptshin, joka meille esiintyy tämän tapauksen johtajana, toimi päinvastoin kuin Kutusof aivan toisella tavalla.

Tämä tapaus — Moskovan jättäminen ja polttaminen — oli yhtä välttämätön kuin sotajoukkojen peräytyminen taistelutta Moskovan taa Borodinon taistelun jälkeen.

Jokainen venäläinen olisi voinut sanoa — ei suinkaan minkään järkipäätelmän perusteella — vaan sen tunteen perusteella, joka meissä on ja joka meidän isissämme oli, jo edeltäpäin, sen mitä oli tapahtunut.

Smolenskista alkaen tapahtui kaikissa Venäjänmaan kaupungeissa ja kylissä ilman Rostoptshinia ja hänen lehtisiään aivan samoin kuin Moskovassakin. Kansa odotti vihollista huolettomana, ei kapinoinut, ei metelöinyt eikä silponut ketään kappaleiksi, vaan tynesti odotti kohtaloaan tuntien kykenevänsä vaikeimman ajan kohdatessa tekemään sen, mikä tehtävä oli. Ja niin pian kun vihollinen alkoi lähetä, pakenivat kansan varakkaimmat ainekset ja hylkäsivät omaisuutensa; köyhimmät jäivät paikoilleen ja polttivat ja tuhosivat sen, mitä käsillä oli.

Tietoisuus siitä, että näin tulee olemaan ja aina tulee näin olemaan, on asunut ja asuu venäläisten mielissä. Ja tämä tietoisuus sekä sen lisäksi vielä aavistus Moskovan vallottamisesta asui v. 1812 Moskovan venäläisessä yleisössä. Ne, jotka alkoivat muuttaa Moskovasta jo heinäkuussa ja elokuun alussa, osottivat, että he odottivat tätä. Ne, jotka muuttivat niine hyvyyksineen, minkä he voivat mukaansa ottaa, vaan jättivät talonsa ja puolet omaisuuttaan paikoilleen, tekivät tämän sen salassa hehkuvan (*latent*) isänmaallisuuden voimasta, joka ei pukeudu koru- ja rikaspuheisiin eikä ilmene lasten surmaamisessa isänmaan pelastuksen tähden y.m. luonnottomissa teoissa, vaan joka esiintyy huomaamattomasti, aivan tavallisesti, elimellisesti ja sen vuoksi aina tuottaa mitä voimakkaimmat tulokset.

"Häpeä on väistää vaaraa; vain pelkurit pakenevat Moskovasta", sanottiin näille. Rostoptshin terotti lehtisissään heidän mieliinsä, että Moskovasta muuttaminen on häpeällistä. Vaikka ihmisistä oli häpeä saada pelkurin nimi ja häpeä oli lähteä, muuttivat he kuitenkin tietäessään, että sen piti olla sillä tavoin. Miksi he muuttivat? Ei voi otaksua, että Rostoptshin oli pelotellut heitä niillä julmuuksilla, joita Napoleon harjotti vallottamissaan maissa. Muuttohommat alkoivat ja ensimmäisinä muuttivat rikkaat, sivistyneet ihmiset, jotka kyllä tiesivät että Wien ja Berliini jäivät eheiksi ja että Napoleonin valloittama nämä kaupungin asukkaat kuitenkin viettivät aikaansa hauskaasti tenhoavien ranskalaisten parissa, joista silloin sanomattomasti pitivät venäläiset miehet ja varsinkin naiset.

Ihmiset muuttivat Moskovasta siksi, ettei venäläisiä varten voinut olla kysymystä siitä, hyväkö vai huono tulisi olla Moskovassa ranskalaisten hallituksen alaisena. Ranskalaisten hallituksen alaiseksi ei voinut jäädä, sillä se olisi ollut kaikista pahinta. Ihmiset muuttivat jo ennen Borodinoakin, mutta paljoa kiihkeämmin Borodinon jälkeen; muuttivat huolimatta kehotuksista nousta puolustamaan kaupunkia, huolimatta Moskovan ylipäällikön ilmoituksista, että hän aikoo Iverskin Jumalan Äidin kuva etunenässä ryynnätä tappelemaan, huolimatta ilmapalloista, joiden piti tuhota vihollinen ja huolimatta kaikesta siitä hölynpölystä, jota Rostoptshin kirjotti lehtisiinsä. Ihmiset tiesivät, että sotajoukon on tapeltava ja että jos se ei voi tapella, niin oli turha viedä naiset ja palvelijat Moskovan muurien ulkopuolelle Napoleonia vastaan, vaan että on muutettava kaupungista, niin raskaalta kuin tuntuikin jättää omaisuutensa tuhon omaksi. Ihmiset olivat muuttaneet ajattelematta tuon suuren rikkaan pääkaupungin mahtavaa merkitystä, jonka asukkaat olivat hylänneet ja nähtävästi polttaneetkin (autioiden asuntojen polttaminen ja hävittäminen ei ole Venäjän kansan luonteen mukaista). Ihmiset muuttivat kukin itseään varten, mutta samalla yksistään siitä syystä, että he olivat muuttaneet, tapahtui juuri se mahtava tapaus, joka on kaikkina aikoina oleva Venäjän kansan mainehikkain. Se rouva, joka neekeripoikineen ja narreineen matkusti Moskovasta Saratovin kylään hämärä tunne mielessä siitä, ettei hän ilkeä jäädä Bonaparten palvelijaksi ja peloissaan siitä, ettei hänen matkaansa vain keskeyttäisi kreivi Rostoptshinin käskystä, avusti osaltaan yksinkertaisesti ja vilpittömästi sen suuren tehtävän

toteutumista, joka pelasti Venäjän. Kreivi Rostoptshin taas, joka milloin häpäisi niitä, jotka muuttivat, milloin kuletutti heitä virastoihin, milloin jakoi mihinkään kelpaamattomia aseita päihtyneelle rahvaalle, milloin pystytteli jumalankuvia, milloin kielsi kuletuttamasta pyhäinjäännöksiä ja pyhäinkuvia, milloin anasti kaikki Moskovassa olevat kuormarattaat, milloin siirrätteli 136 hevosella Leppichin rakenteillaan olevaa ilmapalloa, milloin antoi vihjauksia siitä, että hän poltattaa Moskovon, milloin kertoi, miten hän oli polttanut talonsa ja kirjottanut ranskalaisille julistuksia, joissa hän oli juhlallisesti nuhdellut näitä siitä, että he olivat hävittäneet hänen orpokotinsa, milloin otti vastaan Moskovon polttajan maineen, milloin taas kieltäytyi siitä, milloin käski ottamaan kiinni kaikki urkkijat ja tuomaan ne luokseen, milloin karkotti Moskovasta kaikki ranskalaiset, milloin jätti kaupunkiin rouva Auber-Chalmén, joka oli Moskovon ranskalaisen väestön keskustana, vaan toiselta puolen käski melkein aivan syyttä vangita ja karkottaa maanpakoon vanhan, kunnianarvoisen postitirehtööri Kljutsharevin, milloin kokosi kansaa Trigorille ranskalaisia vastustamaan, milloin taas, päästäkseen irti tuosta kansasta, antoi sen surmattavaksi jonkun henkilön, vaan itse pakeni näkemästä näytelmää, milloin puheli, ettei hän jaksanut kärsiä Moskovon onnettomuutta, milloin kirjoitti albumeihin ranskalaisia runoja osanotostaan Moskovon kohtaloon,^[160] — tämä samainen mies ei ymmärtänyt tekeillään olevan tapahtuman merkitystä, vaan tahtoi ainoastaan itse tehdä jotain, hämmästyttää ihmisiä, tehdä jotain isänmaallisen sankarillista ja hän riehui kuin telmivä poika Moskovon jättämisen ja polttamisen mahtavan ja välttämättömän tapauksen tähden koettaen voimattomalla kädellään milloin kiihottaa, milloin ehkäistä vuolaana vyöryvää kansan tulvaa, joka nieli hänetkin aaltoihinsa.

VI.

Helena, joka oli palannut hovin kanssa Vilnasta Pietariin, joutui täällä pulmalliseen asemaan.

Pietarissa nautti Helena ylhäisen, eräässä valtion korkeimmista viroista olevan henkilön erityistä suosiota. Vilnassa taas hän oli tutustunut eräiseen nuoreen ulkomaalaiseen prinssiin. Hänen saapuessaan Pietariin oli täällä sekä prinssi että ylimys, ja kun kumpikin näistä esitti oikeutensa, esiintyi Helenalle tehtävä, jommoista ei vielä koskaan ollut esiintynyt hänen elämässään: säilyttää läheiset välinsä kumpaankin ja samalla kumpaakaan loukkaamatta.

Se, mikä jostakusta muusta naisesta olisi tuntunut työläältä ja mahdottomaltakin, ei ajatteluttanut hetkeäkään kreivitär Besuhovia, joka nähtävästi syystä kyllä nautti mitä älykkäimmän naisen mainetta. Jos hän olisi ruvennut peittämään menettelyään ja viekkaudella selviytymään hankalasta asemasta, niin olisi hän tällä tavoin pilannut asiansa ja tunnustanut itsensä syylliseksi. Mutta kuten todellisen suuri ihminen, joka voi kaikki minkä vain tahtoo, asettautui Helenakin heti totuuden kehään, johon hän uskoi vilpittömästi, vaan pani kaikki muut syyllisen asemaan,

Jo ensi kerralla, kun nuori ulkomaalainen henkilö uskalsi moittia häntä, sanoi hän ylpeästi nostaen pystyyn kauniin päänsä ja kääntyen puoleksi kupeittain ulkomaalaiseen:

— *Voilà l'égoïsme et la cruauté des hommes! Je ne m'attendais pas à autre chose. La femme se sacrifie pour vous, elle souffre, et voilà sa récompense. Quel droit avez-vous, Monseigneur, de me demander compte de mes amitiés de mes affections? C'est un homme qui a été plus qu'un père pour moi.*^[161]

Ulkomaalainen aikoi sanoa jotain, mutta Helena keskeytti hänet.

— *Eh bien, oui, —* sanoi hän, — *peut-être qu'il a pour moi d'autres sentiments que ceux d'un père, mais ce n'est pas une raison pour que je lui ferme ma porte. Je ne suis pas un homme pour être ingrate. Sachez, Monseigneur, pour tout ce qui a rapport à mes sentiments intimes, je ne rends compte qu'à Dieu et à ma condense,*^[162] — lopetti hän koskettaen kädellään korkealle aaltoilevaa, kaunista rintaansa ja taivasta kohti katsoen.

— *Mais écoutez moi, au nom de Dieu.*^[163]

— *Epousez moi, et je serai votre esclave.*^[164]

— *Mais c'est impossible.*^[165]

— *Vous ne daignez pas descendre jusqu'à moi vous*^[166] — sanoi Helena ja purskahti itkuun.

Ulkomaalainen rupesi häntä lohduttelemaan. Helena puheli itkunsa seasta (aivan kuin unohtaen itsensä), ettei mikään voinut häntä estää menemästä avioliittoon, että on olemassa muitakin esimerkkiä (tällöin oli esimerkkiä vielä vähän, Mutta Helena mainitsi Napoleonin ja muita korkeita henkilöitä), ettei hän vielä koskaan ole ollut miehensä vaimo ja että hänestä oli vain tehty uhri.

— Mutta laki, uskonto... — virkkoi ulkomaalainen, joka jo alkoi antautua.

— Laki, uskonto... Mitä varten ne olisivat keksityt, elleivät ne voisi tehdä sitä! — sanoi Helena.

Arvon ulkomaalaista ihmetytti se, ettei näin yksinkertainen ajatus ollut pälkähtänyt hänen päähänsä. Hän kääntyi sen vuoksi kysymään neuvoa jesuiittain yhdistyksen pyhiltä veljiltä, joiden kanssa hän oli läheisissä suhteissa.

Muutaman päivän kuluttua tämän jälkeen esitettiin Helenalle eräässä juhlassa, jonka hän piti huvilassaan Kamenni Ostrovissa, vanha, lumihapsinen, säihkyvän mustasilmäinen ja tenhoava *m:r*

de Jobert, un jésuite à robe courte,^[167] joka ilotulituksen valossa ja musiikin soidessa puheli Helenalle kauan aikaa puutarhassa rakkaudesta Jumalaan, Kristukseen, Jumalan Äidin sydämeen ja siitä ilosta, jonka ainoa oikea katolinen kirkko antaa sekä tässä että tulevassa elämässä. Helena oli liikutettu ja muutaman kerran nousi hänen ja m:r Jobertin silmiin kyyneleitä ja äänet värisivät. Tanssi, johon eräs kavaliери tuli kutsuma Helenaa, keskeytti hänen keskustelunsa tulevan *directeur de conscience'nsä*^[168] kanssa. Mutta seuraavana päivänä saapui m:r Jobert illalla yksinään Helenan luo ja tästä pitäen alkoivat hänen käyntinsä tihenemistään tihetä.

Eräänä päivänä vei hän Helenan katoliseen temppeliin, jossa Helena polvistui erään alttarin eteen, jonka luo hänet oli johdettu. Vanha, tenhoava ranskalainen laski kätensä hänen päänsä päälle ja Helenasta, kuten hän jälestäpäin kertoi, oli kuin raikkaan tuulen henkäys olisi häntä koskettanut ja tunkeutunut hänen sieluunsa. Hänelle selitettiin, että se oli *la grace*.^[169]

Sitte saatettiin hänen luokseen apotti *à robe longue*,^[170] joka ripitti hänet ja antoi hänelle synnin päästön. Seuraavana päivänä hänelle tuotiin rasia, jossa oli Herran ehtoollinen ja joka jätettiin hänen kotiinsa nautitsemista varten. Muutamien päivien kuluttua sai Helena tietää mielihyväkseen, että hän nyt oli astunut oikean katolisen kirkon yhteyteen ja että näinä päivinä itse paavi saa tiedon asiasta ja lähettää jonkunlaisen paperin.

Kaikki, mikä tällä välin oli tapahtunut hänen ympärillään ja hänelle itselleen, kaikki se huomio jonka häneen olivat kohdistaneet monet viisaat henkilöt ja joka oli pukeutunut erittäin hienoon, imartelemaan muotoon ja se kyyhkyn valkea puhtaus, jossa hän nyt oli (kaiken tämän aikaa hän oli pitänyt valkeita pukuja, jotka olivat koristetut valkeilla nauhoilla), — kaikki tämä oli tuottanut hänelle sulaa mielihyvää. Mutta tämä mielihyvä ei estänyt häntä heittäämästä hetkeksikään silmistään tarkotusperäänsä. Ja kuten aina tapahtuu, että tyhmä ihminen viekastelemisessa pettää viisaampansa, älysi Helenakin, että hänen imartelemisensa ja puuhut hänen tähtensä tarkottivat etupäässä sitä, että kun hän oli saatu käännettyksi katolilaisuuteen, häneltä saisi helposti rahoja jesuiittain laitoksille (josta hänelle hienosittain huomautettiin). Mutta ennen kuin hän antoi rahoja, vaati hän, että hänen edestään toimitettaisiin valmiiksi kaikki ne monet menot, jotka hänet vapauttaisivat miehestään. Hänen käsityksensä mukaan oli uskonnon merkitys ainoastaan siinä, että inhimillisiä haluja tyydyttäessä tuli noudattaa yleistä sopivaisuutta. Keskustellessaan kerran rippi-isänsä kanssa vaati hän tältä jyrkästi vastausta siitä, missä määrin hänen avioliittonsa sitoo häntä.

He istuivat salissa ikkunan ääressä. Oli iltahämärä. Ikkunasta tulvi sisään kukkien tuoksu. Helena oli valkeassa puvussa, joka rinnan ja hartioitten seudulta oli niin ohut, että ihon haalea hehku hohti läpi. Hyvästi syötetty apotti, jonka pöhöinen leuka oli sileäksi ajeltu, suu miellyttävä ja luja ja valkeat kädet nöyrässä asennossa polvilla, istui aivan lähellä Helenaa ja suu hienossa hymyn väreessä sekä tyynin, ihastunein katsein silmäillen silloin tällöin Helenan kasvoja selvitti ajatuksiaan kysymyksessä olevasta asiasta. Helena katsoi levottomasti hymyillen apotin kiehkuraiseen tukkaan, täyteläisiin poskiin ja odotti joka hetki uutta käännettä keskusteluun. Mutta vaikka apotti näyttikin nauttivan puhetooverinsa kauneudesta, oli hän syventynyt ajettavaansa asiaan.

Omantunnon johtajan ajatuskulku oli tällainen. Tuntematta sen asian merkitystä, johon olette ryhtyneet, olette te antaneet lupauksen avio-uskollisuudesta miehelle, joka astuttuaan avioliittoon ja uskomatta avioliiton uskonnolliseen merkitykseen, on tehnyt pyhyden herjauksen. Tällä avioliitolla ei ole ollut sitä kaksinaista merkitystä, joka sillä pitäisi olla. Mutta siitä huolimatta on teidän lupauksenne sitonut teitä. Te olette luopunut hänestä. Mitä olette tällä tehneet? *Péché véniel* vaiko *péché mortel*?^[171] — *Péché véniel*, sillä te olette ilman pahaa ajetta tehneet tekonne. Jos te nyt lasten saamisen toivossa menisitte uuteen avioliittoon, niin voitaisiin teidän syntinne antaa anteeksi. Mutta kysymys ratkeaa taas kahtia: ensimmäinen...

— Mutta minä luulen, — virkkoi Helena yhtäkkiä ikävystyneenä ja hurmaavasti hymyillen, — että minä astuttuani oikean uskonnon yhteyteen en voi enää olla sidottu siihen, johon minua väärä uskonto on velvoittanut. *Directeur de comciense* hämmästyi aika tavalla tästä johtopäätöksestä, jonka Helena oli tehnyt Kolumbuksen munan helppoudella. Apottia ihastutti hänen oppilaansa odottamattoman nopean edistyneen näyte, mutta toisekseen ei hän voinut luopua todistuskappaleittensa sarjasta, jonka hän työllä ja vaivalla oli rakentanut.

— *Entendons nous, comtesse*,^[172] — sanoi hän hymyillen ja ryhtyi kumoamaan rippilapsensa väitteitä.

VII.

Helena käsitti, että asia oli aivan yksinkertainen ja helppo papilliseltakin kannalta katsoen, mutta että hänen ohjaajansa rakensivat vaikeuksia vain siksi, kun he pelkäsivät, millä silmin maalliset viranomaiset katsovat tätä asiaa.

Tämän tähden päätti Helena ryhtyä valmistamaan asiaa seurapiireissä. Hän kietoi ylimysvanhuksen mustasukkaisuuden pauloihin ja sanoi tälle samoin kuin ensimmäisellekin kosijalle, s.o. asetti asian sille kannalle, että ainoa keino saavuttaa omistusoikeus häneen oli naimiskauppa. Vanha arvon ylimys oli ensi hetkenä tästä ehdotuksesta mennä naimisiin elävän aviomiehen rinnalta ensi alussa yhtä hämmästyneenä kuin ensimmäinenkin, nuori henkilö, mutta Helenan horjumaton vakuutus siitä, että asia oli yhtä yksinkertainen ja luonnollinen kuin neitoihmisenkin miehelään meno, vaikutti häneenkin. Jos Helenasta olisi huomannut vaikka

kuinkakin vähiä epäröimisen, häpeän tai salaperäisyyden merkkiä, niin olisi hänen asiansa auttamattomasti joutunut tappiolle. Mutta puhumattakaan näistä merkeistä hän päinvastoin kerroskeli lapsellisen avomielisesti läheisille ystävilleen (näinä oli koko Pietari), että häntä on kosinut sekä prinssi että ylimys, että hän rakastaa kumpaakin ja pelkää saavansa kummankin loukkautumaan.

Ja kautta koko Pietarin kiisi salaman nopeudella huhu, joka ei suinkaan kulettanut tietoa siitä, että Helena haluaa erota miehestään (jos tällöinen huhu olisi levinnyt, olisivat useat nousseet moista laitonta aijetta vastustamaan), vaan suorastaan siitä, että onneton, kaunis Helena on kahdella päällä siitä, kummanko kanssa hän noista kahdesta menisi naimisiin. Nyt ei enää ollut kysymys siitä, missä määrin tämä oli mahdollista, vaan ainoastaan siitä, kumpi kauppa olisi edullisempi ja mitä mieltä hovi on jutusta. Mutta olipa muutamia paatuneitakin ihmisiä, jotka eivät osanneet pysyä kysymyksen korkeuden tasalla ja jotka näkivät tässä aiikeessa avioliiton pyhyyden häväistystä. Näitä ei kuitenkaan ollut paljon ja he pysyivät tavallisesti vaiti, enimmäkseen sitä vastoin puhelivat onnesta, joka oli kohdannut Helenea ja siitä, kumpi vaali oli parempi. Siitä, oliko hyvin tai pahoin mennä naimisiin elävän miehen leskenä, ei puhuttu, sillä tämän kysymyksen olivat nähtävästi ratkaisseet minua ja teitä (niin puhuttiin) viisaammat ihmiset, ja jos siis epäilisi kysymyksen oikeaa ratkaisua, olisi osottanut tyhmyytensä ja osaamattomuutensa käyttäytyä suuren maailman vaatimusten mukaisesti.

Ainoastaan Maria Dmitrijevna Ahrasimova, joka tänä kesänä oli saapunut Pietariin yhtä poikaansa katsomaan, rohkeni sanoa suoraan ajatuksensa vastoin yleistä mielipidettä. Tavattuun Helenan kerran tanssiaisissa pysähdytti Maria Dmitrijevna hänet keskellä salia ja kaikkien ollessa äänettöminä sanoi hän römeällä äänellään: "teillä on näkyy ruvettu menemään naimisiin elävän miehen leskenä. Sinä taidat ehkä luulla keksineesi jotain uutta? Myöhästynyt olet, veikkonen. Aikoja sitte se on keksitty. Kaikissa ... sillä tavalla tehdään". Näin sanottuaan meni Maria Dmitrijevna uhkaavan kädenliikkeen tehtyään, leveitä hihojaan kohennellen ja ankarasti ympärilleen silmäillen salin läpi.

Vaikka Maria Dmitrijevna pelättiinkin, pidettiin häntä Pietarissa narrina ja sen vuoksi huomattiin hänen sanomistaan sanoista ainoastaan eräs karkea sana, jota sitte kuiskuteltiin korvasta korvaan siinä mielessä, että tuossa sanassa oli kaiken sanotun kärki.

Ruhtinas Vasili, joka viime aikoina oli tavallista tiheämmin ruvennut unohtamaan sen, mitä hän oli puhunut ja joka satoja kertoja toisti yhtä ja samaa, mistä oli puhunut, puheli joka kerran kun hänen onnistui tavata tyttärtään:

— *Hélène, j'ai un mot à vous dire*, — puheli hän tyttärelleen vieden hänet syrjään ja tempoen kädestä istumaan. — *J'ai eu vent de certains projets relatifs à ... Vous avez. Eh bien, ma chère enfant, vous savez tant souffert... Mais, chère enfant ... ne consultez que votre coeur. C'est tout ce que je vous dis.*^[173]

Ja tuntien aina samaa mielenliikutusta painoi hän poskeaan tyttärensä poskea vastaan ja poistui.

Bilibin, joka ei ollut menettänyt erittäin älykkään miehen mainettaan ja joka oli ollut Helenan vilpitön ystävä, yksi niistä miesystävistä, joita aina on loistavilla naisilla ja jotka eivät koskaan voi päästä näyttelemään rakastuneen osaa, ilmaisi kerran *petit comités*^[174] ystävänsä Helenalle mielipiteensä tästä jutusta.

— *Ecoutez, Bilibene* (Helena mainitsi semmoisia ystäviä kuin Bilibin oli aina sukunimeltä), — sanoi hän ja kosketti Bilibinin hännystäkin hihaa valkealla kädellään, jonka sormet olivat täynnä sormuksia. — *Dites moi comme vous diriez à une soeur, que dois-je faire? Lequel des deux?*^[175]

Bilibin kurtisti kulmakarvansa otsanahkan yläpuolelta ryppyihin ja vaipui hymyhuulin ajatuksiinsa.

— *Vous ne me prenez pas en aavistamatta, vous savez*, — sanoi hän. — *Comme véritable ami j'ai pensé et repensé à votre affaire. Voyez vous. Si vous épousez le prince* (se oli nuori mies), — hän käänsi sormensa koukkuun, — *vous perdez pour toujours la chance d'épouser l'autre, et puis vous mécontentez la Cour. (Comme vous savez, il y a une espèce de parenté). Mais si vous épousez le vieux comte, vous faites le bonheur de ses derniers jours, et puis comme veuve du grande ... le prince ne fait plus de mésalliance en vous épousant*^[176] — ja Bilibin suoristi otsanahkansa.

— *Voilà un véritable ami!* — sanoi Helena sädehtien ja vielä kerran koski kädellään Bilibinin hihaan. — *Mais c'est que j'aime l'un et l'autre, je ne voudrais pas leur faire de chagrin. Je donnerais ma vie pour leur bonheur à tous deux*^[177] — sanoi Helena.

Bilibin kohotti olkapäitään osottaen sillä, että semmoisesta pulmasta ei hänkään kykene päästämään.

"*Une maîtresse-femme! Voilà ce qui s'appelle poser carrément la question. Elle voudrait épouser tous les trois à la fois*",^[178] — ajatteli Bilibin.

— Mutta sanokaa, mitä teidän miehenne ajattelee tästä asiasta? — sanoi hän maineensa lujuuden tähden pelkäämättä joutuvansa naurun alaiseksi näin naiivin kysymyksen johdosta. — Suostuuko hän?

— *Ah! Il m'aime, tant!* — sanoi Helena, josta jostain syystä tuntui, että Pierre myöskin rakasti häntä. — *Il fera tout pour moi.*^[179]

Bilibin laski taas otsansa ryppyihin painostaakseen niillä valmiina olevaa vastausta.

— *Même le divorce*^[180] — sanoi hän.

Helena naurahti.

Yksi niitä ihmisiä, jotka uskalsivat epäillä aiotun avioliiton laillisuutta, oli Helenan äiti, ruhtinatar Kuragina. Häntä vaivasi alituisesti kade tyttärtään kohtaan ja nyt, kun kateen esineenä oli ruhtinattaren sydäntä lähinnä oleva henkilö, ei hän saanut rauhaa tältä ajatukselta. Hän neuvotteli venäläisen papin kanssa, missä määrin ero ja avioliittoon meno miehen eläessä oli mahdollista ja pappi sanoi hänelle, että se on mahdotonta ja huomautti ruhtinattaren suureksi iloksi raamatun sanoja, joissa suorastaan kielletään menemästä avioliittoon miehen eläessä.

Näillä todistuskappaleilla varustettuna, jotka ruhtinattaresta tuntuivat kumoamattomilta, hän läksi tyttärensä luokse varhain eräänä aamuna, jotta olisi tavannut tämän yksinään kotona.

Kuunneltuaan äitinsä vastaväitteitä hymähti Helena lempeän pilkallisesti.

— Mutta onhan ilmeisesti sanottu: ken nai eronneen vaimon... — sanoi vanha kreivitär.

— *Ah, maman, ne dites pas de bêtises. Vous ne comprenez rien. Dans ma position j'ai des devoirs,* [181] — sanoi Helena muuttaen puheen ranskankieleksi venäjältä, jolla kielellä puhuessa hänestä aina tuntui piilevän jotain hämäryyttä hänen asiassaan.

— Mutta, ystäväni...

— *Ah, maman, comment est-ce que vous ne comprenez pas que le Saint Père qui a le droit de donner des dispenses...* [182]

Tällöin saapui Helenan luona asuva seuranainen ilmoittamaan hänelle, että hänen korkeutensa on salissa ja haluaa nähdä häntä...

— *Non, dites lui que je ne veux pas le voir, que je suis furieuse contre lui parce qu'il ma manqué parole.* [183]

— *Comtesse, à tout péché miséricorde,* [184] — sanoi nuori, vaaleaverinen, pitkäkasvoinen ja pitkänäinen mies, joka nyt astui sisään.

Vanha ruhtinatar nousi kunnioittavasti pystyyn ja istuutui samassa paikoilleen. Nuori mies ei kiinnittänyt häneen huomiota. Vanha ruhtinatar nyökäytti tyttärelleen päätään ja poistui ovea kohti.

"Ei, hän on oikeassa", ajatteli vanha ruhtinatar jonka kaikki mielipiteet olivat hajonneet kuin tuhka tuuleen hänen korkeutensa tulon johdosta. "Hän on oikeassa mutta mitenkä me emme oivaltaneet sitä nuoruutemme palaamattomina päivinä? Sehän olisi ollut niin yksinkertaista", ajatteli vanha ruhtinatar vaunuihinsa noustessaan.

Elokuun alussa selveni Helenan asia täydellisesti ja hän kirjotti miehelleen, jota hän kovasti rakasti, kuten hän luuli, kirjeen, jossa hän ilmotti tälle aikomuksestaan mennä naimisiin N.N:n kanssa ja siitä, että hän on astunut ainoan oikean kirkon yhteyteen ja että hän pyytää miestänsä toimittamaan kaikki ne avioeroa varten välttämättömät muodollisuudet, jotka tämän kirjeen tuoja hänelle tarkemmin selvittää.

"*Sur ce je prie Dieu, mon ami, de vous avoir sous Sa sainte et puissante garde. Votre amie Hélène.*" [185]

Tämä kirje tuotiin Pierren asuntoon hänen ollessaan Borodinon kentällä.

VIII.

Borodinon taistelun lopulla riensi Pierre toista kertaa pois Rajevskin patterilta ja suuntasi sotamiesparvien kanssa kulkunsa laaksoa pitkin Knjaskovoon päin, saapui sitomapaikalle, mutta huomattuun täällä verta ja kuultuaan huutoa ja voihketta jouduttautui hän edelleen sotamiesten seassa.

Ainoa, mitä Pierre toivoi kaikesta sielustaan, oli se, että hän pääsisi mitä pikemmin irtautumaan niistä kauheista mielikuvista, jotka häneen tänäpäivänä olivat syöpyneet, palautua tavallisiin elämänoloihin ja nukahtaa rauhallisesti huoneessa omalle vuoteelleen. Hän tunsi, että hän vasta tavallisissa elämänoloissa kykenee käsittämään omaa itseään ja kaikkea sitä, mitä hän oli nähnyt ja kokenut. Mutta näitä elämän tavallisia oloja ei ollut.

Vaikka sen tien seudulla, jota hän kulki, eivät vinkuneet luodit, niin kaamotti kuitenkin kaikilta puolin sama, mitä taistelutantereellakin oli ollut. Samat kärsivät, nääntyneet ja toisinaan kummallisen välinpitämättömät kasvot, samaa verta, samat sotamiesten sinellit, sama ammunnan pauhu, joka yhä vieläkin nosti kauhua mieleen, vaikka se kuuluikin kaukaa. Sitä paitsi oli ilma tukahduttavan kuuma ja pölyinen.

Kulettuaan kolmisen virstaa Moschaiskin maantietä istahti Pierre tiepuoleen.

Illan varjot valahtivat maille ja tykkien jyske oli laannut. Pierre laskeutui käsivaraan pitkälleen, virui siinä asennossa kauan aikaa ja katseli pimeydessä ohitsensa vaeltavia varjoja. Hänestä tuntui myötäänsä, että häntä kohti oli tulossa räikeästi vinkuva pommi. Hän vavahteli ja kohottaautui tuon tuostakin katsomaan. Hän ei muistanut, kuinka kauan hän tässä oli virunut.

Keskellä yötä tuli kolme sotamiestä, jotka asettautuivat hänen viereensä ja alkoivat tehdä tulta risuista.

Tulta tehdessään vilkuivat sotamiehet Pierreen, asettivat sitten kattilan tulelle, rouhensivat siihen korppuja ja panivat sekaan rasvaa. Rasvaisen keitoksen mehes lemu sulautui savun hajuun. Pierre kohottautui ja huokasi. Sotamiehet, joita oli kolme, söivät Pierrestä välittämättä ja pakisivat keskenään.

— Keitä sinä olet? — kysyi äkkiä eräs sotamiehistä Pierreltä tarkottaen nähtävästi kysymyksellään samaa, mitä Pierrekin ajatteli, nimittäin: jos tahdot syödä, niin saat, mutta sano, oletko rehellinen mies.

— Minä? Minäkö? ... — kysyi Pierre, joka tunsu, että hänen oli välttämätöntä alentua mikäli mahdollista yhteiskunnallisesta asemastaan, jotta olisi voinut lähentyä sotamiehiä ja jotta nämä olisivat voineet häntä ymmärtää. — Minä olen oikeastaan nostoväen upseeri, mutta minun joukkoni ei ole täällä. Tulin taisteluun ja nyt olen kadottanut mieheni.

— Vai sillä tavalla! — sanoi eräs sotamiehistä.

Toinen sotamies pyöritti päätään.

— Ka, ala syödä ressuja, jos mielesi tekee! — sanoi ensimmäinen ja ojensi Pierrelle lusikan, jonka hän ensiksi nuoli.

Pierre siirtyi tulen ääreen ja alkoi syödä ressuja, joka hänestä tuntui kaikista maukkaimmalle niistä ruuista, joita hän milloinkaan oli syönyt. Sillä aikaa kun hän ahneesti kattilan yli kyyristyneenä hamusi lusikan täyteisiä ja pisteli lusikallisen toisensa jälkeen, katselivat sotamiehet ääneti hänen kasvojaan, joita tulen leimut valaisivat.

— Mihin sinä olet menossa? Sano pois? — kysyi taas eräs sotamies.

— Moschaiskiin.

— Taidat olla herra.

— Niin olen.

— Mikäs on nimesi?

— Pjotr Kirillovitsh.

— No, Pjotr Kirillovitsh, aletaanpas lähteä, me saatamme sinua.

Sotamiehet läksivät Pierren kanssa säkkipimeässä Moschaiskia kohti.

Kukot lauloivat jo, kun he saapuivat Moschaiskiin ja alkoivat nousta kaupungin jyrkkää rinnettä. Sotamiesten kanssa kulkiessaan oli Pierre kokonaan unhottanut, että hänen majapaikkansa oli rinteen alla ja että hän jo oli kulkenut sen ohi eikä hän tätä olisi muuten muistanutkaan, sillä hän oli niin sekaisin, ellei häntä vastaan puolitiessä mäkeä olisi osunut hänen ratsupalvelijansa, joka oli etsiskellyt häntä ympäri kaupunkia ja joka nyt palasi takasin majapaikkaan. Ratsupalvelija tunsu Pierren tämän lakista, joka häämötti pimeydessä.

— Teidän ylhäisyytenne, — sanoi hän, — olemme olleet täydellisessä epätoivossa. Miksi te jalkasin? Mihinkä te sinne, tänne päin olkaa hyvä.

— Aivan niin, — sanoi Pierre.

Sotamiehet pysähtyivät.

— Taisitpa tavata omasi? — sanoi yksi heistä. — Noh, hyvästi nyt Pjotr Kirillovitsh, vai miten se oli?

— Hyvästi Pjotr Kirillovitsh! — virkkoivat toisetkin.

— Hyvästi, hyvästi! — sanoi Pierre ja läksi menemään ratsupalvelijansa kanssa majapaikkaan.

"Pitäisi niille jotakin antaa", ajatteli Pierre ja tarttui taskuunsa. "Ei, ei tarvitse", sanoi hänelle jokin ääni.

Majapaikan huoneissa ei ollut yhtään tilaa, kaikki huoneet olivat täpösen täynnä. Pierre meni pihalle, nousi ajopeleihinsä, painautui pitkälleen ja peittäytyi umpipäihin.

IX.

Tuskin oli Pierre laskenut päänsä tyynylle, kun hän alkoi vaipua uneen. Mutta äkkiä kuului melkein yhtä selvästi kuin todellisuudessaakin ammunnan pauketta, kuului voihketta, huutoja, luotien iskuja maahan, haisi vereltä ja ruudilta ja kauhun ja kuolemanpelon tunne valtasi hänet. Hän aukasi säikähtyneenä silmänsä ja kurkotti päätään sinellin alta. Pihalla oli kaikki aivan hiljaista. Portilla käveli ainoastaan jokin upseerin palvelija joka puheli piharengin kanssa ja läiskytteli jaloillaan liassa. Pierren pään kohdalla lautakatoksen mustassa korkeudessa rupesivat kyyhkuset rapisemaan sen liikkeen johdosta, jonka hän oli saanut aikaan kuuntelemaan kohotessaan. Kautta koko pihan oli levinnyt rauhallinen ja tänä hetkenä Pierrestä suloinen ja voimakas pihan, heinän, lannan ja tervan haju. Kahden mustan katoksen lomasta siinsi kuulakka tähtikirjainen taivas.

"Jumalan kiitos, ettei sitä enää ole", ajatteli Pierre vetäen taas päänsä umpeen. "Oi miten kauhea

on pelko ja miten häpeällisesti olen antautunut sen valtaan! Vaan he ... *he* ovat kaiken aikaa pysyneet lujina ja levollisina loppuun asti" ... ajatteli hän.

Heillä tarkoitti Pierre sotamiehiä, niitä, jotka olivat olleet patterilla ja myöskin niitä, jotka olivat häntä syöttäneet ja niitäkin, jotka olivat rukoilleet pyhain kuvain edessä... *He* — nuo kummalliset ja tähän saakka hänelle tuntemattomat, *he* — erosivat hänen ajatuksissaan selvästi ja räikeästi kaikista muista ihmisistä.

"Olla sotamiehenä, yksinkertaisena sotamiehenä", ajatteli Pierre uneen vaipuessaan. "Antautua tuohon yhteiseen elämään koko olennoitan ja syöpyä siihen, mikä heidät tekee semmoiseksi. Mutta mitenkä saisi riistetyksi itsestään pois kaiken tämän liian ja pirullisen ja sisäisen ihmisen ikeen kuristuksen? Oli aika, jolloin olisin voinut sen tehdä. Minä voin karata isäni luota, minkä mieleni teki. Minut olisi voitu lähettää sotamieheksi kaksintaistelun jälkeen Dolohovin kanssa". Ja Pierren ajatuksiin välähti päivälliset klubissa, joilla hän esitti Dolohoville taisteluvaatimuksensa ja hyväntekijä Torschikissa. Ja Pierren mielikuvitus näkee nyt juhlallisen kokouksen. Tämä kokous tapahtuu englantilaisessa klubissa. Jokin tuttu henkilö, läheinen ja rakas, istuu pöydän päässä. Sehän on hän! Se on hyväntekijä. "Mutta eikö hän ole kuollut?" ajatteli Pierre. "Kuollut on, mutta en tiennyt, että hän on elossa. Ja miten minun on sääli, että hän kuoli ja miten olen iloinen, että hän taas elää! Yhdellä puolen pöytää istui Anatol, Dolohof, Nesvitski, Denisof ja muita samallaisia (näiden ihmisten luokka oli Pierren mielessä unissa yhtä selvä kuin niidenkin ihmisten luokka, joita hän sanoi *heiksi*), ja nämä miehet, Anatol, Dolohof ja muut pitivät kovaa ääntä ja lauloivat, mutta heidän huutonsa eivät kyenneet tukahduttamaan hyväntekijän ääntä, joka väsymättä puhui ja hänen äänensä kaiku oli yhtä merkitsevä ja laantumaton kuin taistelutantereen jylinä, mutta se oli lempeä ja lohduttava. Pierre ei käsittänyt, mitä hyväntekijä puhui, mutta hän tiesi (ajatusten sarja oli yhtä selvä unessakin), että hyväntekijä puhui hyvyydestä ja mahdollisuudesta olla sitä, mitä olivat *he*. Ja kaikilta puolin ympäröivät *he*, vaatimattomine, suopeine ja lujine kasvoineen hyväntekijää. Mutta vaikka he olivatkin hyviä, eivät he katsoneet Pierreen eivätkä tunteneet häntä. Pierren teki mieli kiinnittää itseensä heidän huomionsa ja sanoa heille jotain. Hän nousi hieman koholleen, mutta samassa hetkessä kylmenivät hänen jalkansa ja paljastuivat. Häntä rupesi hävettämään ja hän peitti kädellään jalkansa joilta todellakin oli sinelli valahtanut syrjään. Sinelliä korjatessaan aukaisi Pierre tuokioksi silmänsä ja hän näki entisen katoksen pylväät ja pihan, mutta nyt olivat nämä kaikki sinisen hämärät ja vaaleat ja niissä välkkyi kasteen tai kuuran kimmellys.

"Sarastaa", ajatteli Pierre. "Ei, ei se ole sitäkään. Minun täytyy kuunnella loppuun ja käsittää hyväntekijän sanat". Hän painautui takaisin sinellin alle, mutta nyt oli kokous ja hyväntekijä poissa. Jällellä oli ainoastaan ajatuksia, selvin sanoin ilmaistuja ajatuksia, joita jokin oli lausunut tai joita hän itse oli miettinyt.

Muistellessaan näitä ajatuksia oli Pierre vakuutettu siitä, että vaikka ne olivat syntyneetkin kuluneen päivän vaikutuksista, joku sittenkin oli ne hänelle lausunut. Hänestä tuntui, ettei hän valveilla ollessaan ollut koskaan kyennyt ajattelemaan ja lausumaan ajatuksiaan sillä tavoin.

"Kaikista vaikein asia on alistaa ihmisen vapaus Jumalan lakien alle", puhui ääni. "Yksinkertaisuus on nöyryyttä Jumalan edessä; Häntä pakoon ei pääse. Ja *he* ovat yksinkertaisia. *He* eivät puhu, vaan toimivat. Sanottu sana on hopeata, mutta sanomaton kultaa. Ihminen ei voi hallita mitään, niin kauan kun hän pelkää kuolemaa. Vaan ken ei sitä pelkää, hänen on kaikki. Ellei olisi kärsimyksiä, ei ihminen tuntisi rajojaan eikä tuntisi omaa itseään. Kaikista vaikeinta, (jatko Pierre ajatustaan unissaan tai kuuli edelleen) on se, että osaisi yhdistää sielussaan kaiken merkityksen. Yhdistääkö kaikki?" sanoi Pierre itselleen. "Ei, ei yhdistää... Ajatuksia ei voi yhdistää, vaan kaikki nämä ajatukset täytyy *paljastaa se*, se juuri pitää tehdä! Niin, *ne täytyy paljastaa!*" — toisti Pierre itselleen sisäisesti riemuiten ja tuntien, että nimenomaan ja ainoastaan näillä sanoilla voidaan ilmaista se, mitä hän tahtoo ilmaista ja ratkaistaan häntä runteleva kysymys.

— Niin, ne pitää paljastaa, ne pitää paljastaa.

— Pitää valjastaa, on jo aika valjastaa, teidän ylhäisyytenne! Teidän ylhäisyytenne, — toisti jokin ääni — pitää valjastaa, on jo aika valjastaa...

Ääni oli ratsupalvelijan, joka oli tullut herättämään Pierreä. Aurinko lietsoi suoraan vasten Pierren kasvoja. Hän katsahti likaiselle majatalon pihalle, jonka keskellä sotamiehet juottivat kaivosta laihoja hevosiaan ja jolta alkoi lähteä kuormia liikkeelle. Inhon tuntein kääntyi Pierre pois päin ja sulettuaan silmänsä heittäytyi taas pitkälleen ajopeleihin. "Ei, en tahdo tuota, en tahdo tuota nähdä enkä ymmärtää, tahdon ymmärtää ainoastaan sitä, mikä minulle unessa näyttäytyi. Tuokioinen vielä! — ja minä olisin käsittänyt kaikki. Mitä minun pitää tehdä? Paljastaa, mutta mitenkä paljastaa kaikki?" Ja Pierre tunsu kauhistuneena, että sen merkitys, mitä hän oli nähnyt ja ajatellut unissaan, oli sortunut raunioiksi.

Ratsupalvelija, kuski ja piharenki kertoivat Pierrelle, että eräs upseeri oli tullut tuomaan sanaa, että ranskalaiset olivat alkaneet marssia Moschaiskia kohti ja että meikäläiset peräytyivät. Pierre laskeutui alas ja käskettyään valjastamaan hevoset ja ajamaan perästään hän läksi jalkasin kaupungin halki. Sotaväki läksi asemiltaan ja jätti paikoilleen noin 10 tuhatta haavotettua. Näitä haavotettuja näkyi pihoissa, talojen ikkunoissa ja tungeksi kaduilla. Niiden rattaiden luona kaduilla, joilla piti kulettaa haavottuneita, huudettiin, kiroiltiin ja lyötiin toisiaan. Kun Pierren ajopelit jonkun ajan kuluksaan olivat tavottaneet hänet, luovutti hän niissä sijan erälle tutulle haavottuneelle kenraalille ja matkusti yhdessä tämän kanssa Moskovaan saakka. Matkalla sai Pierre tietää lankonsa ja ruhtinas Andrein kuoleman.

X.

Kolmantenakymmenentenä päivänä saapui Pierre takaisin Moskovaan. Lähellä kaupungin porttia hän tapasi kreivi Rostoptshinin adjutanttin.

— Me olemme etsineet teitä kaikkialta, — sanoi adjutantti. — Kreivi tahtoo välttämättömästi nähdä teitä. Hän pyytää teitä saapumaan viipymättä luokseen erään hyvin tärkeän asian tähden... Kotiinsa ajamatta läksi Pierre ylipäällikön luo.

Kreivi Rostoptshin oli vasta tänä aamuna saapunut kaupunkiin Sokolnikissa olevasta huvilastaan. Kreivin talon eteinen ja vastaanottohuone olivat täynnä virkamiehiä, jotka olivat tulleet sinne joko hänen vaatimuksestaan tai saamaan määräyksiä. Vasilshikof ja Platof olivat jo käyneet kreivin puheilla ja selittäneet hänelle, että Moskovaa oli mahdoton puolustaa, joten kaupunki täytyi luovuttaa. Vaikka näitä tietoja salattiinkin kaupungin asukkailta, tiesivät kuitenkin virkamiehet ja eri hallitusten päälliköt, että Moskova joutuu vihollisen käsiin samoin kuin sen tiesi myöskin kreivi Rostoptshin. Ja kaikki nämä saapuivat nyt puhdistukseen itsensä vastuunalaisuudesta ylipäällikön luo kyselemään, mitenkä heidän oli meneteltävä heidän hoitoonsa uskottujen virastojen kanssa.

Juuri silloin kun Pierre astui vastaanottohuoneeseen, tuli kuriiri, joka oli saapunut armeijasta, kreivin huoneesta.

Kuriiri viittasi vain kädellään niihin kysymyksiin, joita hänelle tehtiin ja meni salin läpi.

Vastaanottohuoneessa odotellessaan katseli Pierre väsynein silmin niitä erilaisia vanhoja ja nuoria sotilas- ja siviilivirkamiehiä, joita huone oli täynnä. Kaikki näyttivät tyytymättömiltä ja levottomilta. Pierre meni erään virkamiesryhmän luo, josta hän tunsu yhden. Tervehdittyään Pierreä jatkoi hän keskusteluaan muiden kanssa.

— Mikä ihme siitä syntyisi, jos lähettäisi ja sitten taas palauttaisi? Vaan tässä asemassa on aivan mahdoton vastata mistään.

— Mutta hänhän kirjottaa tässä... — puheli toinen näyttäen painettua paperia, joka oli hänen kädessään.

— Se on toinen asia. Se on tarpeellista kansalle, — sanoi ensimmäinen.

— Mikä se? — kysyi Pierre.

— Tämä uusi lehti.

Pierre otti sen käteensä ja alkoi lukea:

"Voidakseen pikemmin yhtyä niihin sotajoukkoihin, jotka ovat tulossa hänen luokseen on hänen ruhtinaallinen armonsa siirtynyt Mocshaiskiin ja asettunut lujaan paikkaan, jossa vihollinen ei äkkipäätä karkaa hänen kimppuunsa. Hänelle on täältä lähetetty 48 tykkiä ampumatarpeineen ja hänen armonsa sanoo, että hän puolustaa Moskovaa viimeiseen veripisaraan saakka ja on valmis tappelemaan vaikka kaduillakin. Älkää te veljet välittäkö siitä, että virastot ovat lopettaneet työnsä: asiat on pantava vain korjuuseen, vaan vainolaisesta me suoriudumme omine oikeuksinemme. Jos mikäli näkyy, tarvitsen minä reipasta väkeä niin kaupunkilaisia kuin maalaisiakin. Paria päivää ennen annan minä sitten ääneni kuulua, vaan kun nyt ei tarvitse, niin pidän suuni kiinni. Hyvä on ottaa kirveitä eikä keihäätäkään ole pahemmaksi, vaan kaikista parhaita ovat kolmihaarukkaiset hangot, sillä ranskalainen ei ole ruislyhdettä raskaampi. Huomenna puolenpäivän jälkeen minä vietän Iverskin Jumalanäidin kuvan Jekaterinan hospitaalin haavottuneille. Siellä siunataan vesi, josta he paranevat nopeasti. Ja nyt minä olen terve: minun silmäni olivat kipeät, mutta nyt näen kummallakin."

— Minullepa ovat sanoneet sotilashenkilöt, — sanoi Pierre, — ettei kaupungissa voi mitenkään taistella ja että asema...

— Niin niin, siitähän me juuri puhummekin, — sanoi ensimmäinen virkamies.

— Mutta mitäs tämä merkitsee: minun silmäni oli kipeä, vaan nyt minä näen kummallakin, — kysyi Pierre.

— Kreivin silmässä oli näärännäppy, — sanoi adjutantti hymyillen, ja hän oli kovin huolestunut, kun minä sanoin hänelle, että kansaa kävi kyselemässä, mikä häntä vaivasi. Mitäs teille kuuluu, kreivi? — kysyi äkkiä adjutantti Pierreitä. — Me olemme kuulleet, että teillä on perhehuolia, että muka kreivitär, teidän puolisonne...

— Minä en ole kuullut mitään, — vastasi Pierre välinpitämättömästi. — Oletteko te kuulleet jotain?

— Enpä juuri, sillä usein nähkääs lörpötellään joutavia. Puhun vain mitä olen kuullut.

— Mitä te olette kuulleet?

— Kerrotaan, — jatkoi adjutantti entiseen tapaan hymyillen, — että kreivitär, teidän puolisonne, on lähdössä ulkomaille. Loruja luultavasti...

— Mahdollista, sanoi Pierre hajamielisesti ympärilleen katsellen. — Kukas tuo on? — kysyi hän osottaen erästä lyhytkasvuista, vanhaa miestä, jolla oli puhdas sininen pusero, lumivalkoinen parta, samallaiset kulmakarvat ja verevät kasvot.

— Tuoko? Se on eräs kauppias eli oikeammin ravintolanpitäjä Vereshtshagin. Olette kai kuulleet sen julistusjutun.

— Ahaa, vai tuo se on Vereshtshagin! — sanoi Pierre ja loi vanhan kauppiaan lujiin ja tyyniin kasvoihin tarkastavan katseen, jolla hän etsi niistä petturin piirteitä.

— Ei tuo kuitenkaan ole hän itse. Tämä on sen isä, joka kirjotti julistuksen, — sanoi adjutantti. — Hän, se nuori mies, istuu kuopassa eikä taida miehen hyvin käydä.

Eräs tähtirintainen vanhus ja muuan saksalainen virkamies, jolla oli risti kaulassa, lähestyi keskustelijoita.

— Se on nähkääs sotkuinen juttu, — kertoi adjutantti. — Julistus ilmestyi noin kaksi kuukautta sitte. Asiasta ilmoitettiin kreiville. Hän käski panna toimeen tutkimuksen. Ja Gavriila Ivanitsh tutkikin. Julistus oli käynyt täsmälleen kuudessakymmenessä kolmessa kädessä. Saavutaan yhden luo ja kysytään: keneltä olette sen saaneet? Siltä ja siltä. Hän menee tämän luo: keltäs te olette saaneet? j.n.e. Tultiinpa viimein Vereshtshaginiin saakka, se on semmoinen tuhmansekainen kauppamies, mutta mainio mies muuten, — sanoi adjutantti hymyillen. — Kysytään häneltä: "keneltä sinä olet sen saanut?" On huomattava, että me tiesimme keneltä hän oli julistuksen saanut. Keltäs muulta kuin postitirehtööriltä. Mutta nähtävästi olivat he pitäneet asiasta puhetta. Hän sanoo: "en keltään, itse sen sepitin". Uhkailtiin ja pyydettiin, mutta siihen se vain jäi: itse oli sepittänyt. Ja semmoisena kerrottiin asia kreiville. Kreivi kutsutti hänet luokseen. "Keneltä sinä olet saanut julistuksen?" — Itse sepitin. — Mutta tunnettehan te kreivin! — huomautti adjutantti ylpeästi ja iloisesti hymyillen. — Suuttui silmittömästi eikä kummakaan, sillä osottihan se suurta julkeutta ja hävyttömyyttä!

— Ahaa! Kreivi olisi tahtonut, että hän olisi ilmottanut Kljutsharevin, kyllä ymmärrän! — sanoi Pierre.

— Ei ollenkaan tahtonut, — sanoi adjutantti säikähtyneenä. — Kljutsharevilla oli jo muutenkin syntiä niskoillaan, joiden tähden hänet karkoitettiin. Seikka oli nyt vain semmoinen, että kreivi oli hyvin suutuksissaan. "Mitenkä sinä sen sepitit?" kysyi kreivi. Otti sitte pöydältä hampurilaisen sanomalehden. "Tässä se on! Sinä et ole sepittänyt, vaan kääntänyt ja kääntänyt nurinkurin, sillä ethän sinä, hölmö, osaa ranskaakaan."

Vaan mitenkä kävi? "Ei", vastasi hän, "en ole lukenut minkäänlaisia lehtiä, olen sen sepittänyt". — "No jos niin on, niin olet sinä petturi ja minä annan sinut oikeuden käsiin ja sinut hirtetään. Sano, keltä olet sen saanut?" — "En ole nähnyt minkäänlaisia lehtiä, olen sen sepittänyt." Ja siihen se asia päättyi. Kreivi kutsui luokseen isän, ja tämä väitti omiaan. Sitte vedettiin hänet oikeuteen ja tuomittiin muistaakseni pakkotyöhön. Nyt on isä tullut puhumaan hänen puolestaan. Semmoinen pojanheittiö! Mokoma kauppiaan pojannulikka, keikari ja villitsijä. Oli kuunnellut jossain luentoja ja siitä jo nousi päähän ajatus, että nyt sitä jo on pirusta irti. Semmoinen lurjus! Hänen isällään on Kamennajan sillan luona ravintola ja ravintolassa oli Jumalan Kaikkivaltiaan suuri kuva esitettynä valtikka yhdessä ja valtakunnanomena toisessa kädessä. Poika otti tämän kuvan muutamaksi päiväksi kotiinsa ja tiedättekö, mitä hän teki. Oli tavannut jonkun maalariehtiön...

XI.

Pierre kutsuttiin kesken tätä uutta keskustelua ylipäällikön luo.

Pierre astui kreivi Rostoptshinin kabinettiin. Kreivi hieroi kädellään otsaansa ja silmiään äreän näköisenä, silloin kun Pierre astui sisään.

— Ahaa, tervetuloa, suuri sotilas, — sanoi Rostoptshin Pierrelle. — On kuultu teidän *prouesses*.^[186] Mutta siitä ei nyt ole kysymys. *Mon cher, entre nous*,^[187] oletteko te vapaamurari? — kysyi Rostoptshin ankaralla äänellä, aivan kuin siinä olisi ollut jotain pahaa, mutta jonka hän kuitenkin aikoi antaa anteeksi. Pierre oli vaiti. — *Mon cher, je suis bien informé*,^[188] mutta minä tiedän myöskin, että on olemassa kahdenlaisia vapaamuraria ja toivon, ettette te kuulu niihin, jotka ihmiskunnan pelastuksen varjossa tahtovat tuhota Venäjän.

— Olen kyllä vapaamurari, — vastasi Pierre.

— Kas niin, rakkaani. Teille ei luullakseni ole tietymätöntä, että herrat Speranski ja Magnitski ovat lähetetyt sinne, minne heidät on pitänytkin lähettää. Samoin on käynyt herra Kljutsharevinkin, samoin monen muun, jotka Salomonin temppelin rakentamisen varjossa ovat koettaneet tuhota isänmaansa temppelin. Te osaatte käsittää, että siihen on ollut syynsä ja etten minä olisi mitenkään voinut karkottaa postitirehtöörinä, ellei hän olisi ollut vaarallinen mies. Nyt olen minä saanut tietää, että te lähetitte hänelle omat vaununne kaupungista lähtemistä varten ja että te olette ottaneet häneltä säilytettäväksenne papereita. Minä rakastan teitä enkä tahdo teille pahaa, vaan kun te olette kahta vertaa minua nuorempi, niin neuvon minä teitä isänä lopettamaan kaikki yhteytenne semmoisten ihmisten kanssa ja poistumaan kaupungista niin pian kuin suinkin mahdollista.

— Mutta mitä pahaa, kreivi, on Kljutsharev tehnyt? — kysyi Pierre.

— Se on minun asiani eikä teidän ja teillä ei ole oikeutta ruveta tutkimaan minua, — kiljasi Rostoptshin.

— Jos häntä syytetään siitä, että hän on levittänyt Napoleonin julistuksia, niin eihän sitä ole vielä näytetty toteen, — sanoi Pierre (Rostoptshiniin katsomatta), — ja Vereshtshagin...

— *Nous y voilà!*^[189] — kiljasi Rostoptshin entistä ankarammalla äänellä ja keskeyttäen Pierren

sanat. — Vereshtshagin on pelturi ja kavaltaja, joka saa ansaitun rangaistuksensa, — lisäksi Rostoptshin niin vimmastuneena kuin se ihminen, jonka mieleen muistuu syvä loukkaus.

— Mutta minä en ole kutsunut teitä tänne arvostelemaan minun toimiani, vaan antaakseni teille neuvon tai määräyksen, jos semmoista tahdotte. Pyydän teitä lopettamaan yhteytenne semmoisten herrojen kanssa kuin Klutsharevin ja lähtemään kaupungista. Kyllä minä osaan ajaa pahan sisun jokaisesta, olipa hän kuka tahansa. — Vaan luultavasti säpsähtäen samassa siitä, että oli tainnut ärjyä Besuhoville, joka ei vielä ollut syypää mihinkään, lisäsi hän ystävällisesti tarttuen Pierren käsipuoleen: — *Nous sommes à la veille d'un désastre publique, et je n'ai pas le temps de dire des gentilleses à tous ceux qui ont affaire à moi.*^[190] Pää menee toisinaan ihan sekaisin! *Eh bien, mon cher, qu'est ce que vous faites, vous, personnellement?*^[191]

— *Mais rien,*^[192] — vastasi Pierre, yhä vain silmiään nostamatta ja muuttamatta miettivien kasvojensa sävyä.

Kreivi rypisteli naamaansa.

— *Un conseil d'ami, mon cher. Décampez et au plutôt, c'est tout ce que je vous dis. A bon entendeur salut!*^[193] Hyvästi rakkaani. Kuulkaahan, — huudahti hän hänen jälkeensä, — onko totta, että kreivitär on joutunut *des saints pères de la Société de Jésus* kynsiin?^[194]

Pierre ei vastannut mitään, vaan läksi Rostoptshinin luota niin äreänä ja äkäisenä, ettei häntä vielä koskaan oltu nähty semmoisena.

Alkoi jo hämärtää, kun hän saapui kotiin. Noin kahdeksan erilaista henkilöä kävi hänen luonaan tänä iltana: komitean sihteeri, hänen pataljoonansa eversti, taloudenhoitaja ja minkä ketäkin. Kaikilla oli Pierrelle asioita, jotka hänen piti ratkaista. Pierre ei käsittänyt mitään, asiat eivät kiinnittäneet hänen mieltään ja kaikkiin kysymyksiin vastasi hän vain sillä tavalla, että olisi päässyt kysyjistä rauhaan. Kun hän vihdoin jäi yksikseen, avasi hän vaimonsa kirjeen ja luki sen.

"He — sotamiehet patterilla, ruhtinas Andrei surmattu ... vanhus... Yksinkertaisuus on nöyryyttä Jumalan edessä. Täytyy kärsiä... Kaiken merkitys... Täytyy liittää yhteen ja paljastaa... Vaimo menee naimisiin... Täytyy unohtaa ja ymmärtää..." Hän meni vuoteensa ääreen, viskautui sille riisuutumatta ja nukkui heti.

Kun hän heräsi seuraavan päivän aamulla, tuli palvelija ilmottamaan, että kreivi Rostoptshinilta oli käynyt poliisivirkamies varta vasten tiedustelemassa, oliko kreivi Besuhof matkustanut tai aikoiko hän matkustaa.

Kymmenkunta henkilöä, joilla oli asiaa Pierrelle, odotti häntä vierashuoneessa. Pierre pukeutui joutuisasti, vaan sen sijaan, että olisi mennyt niiden luo, jotka häntä odottivat, poistuikin hän talosta takaoven kautta.

Tästä pitäen Moskovan hävityksen loppuun saakka ei kukaan Besuhovin kotiväestä nähnyt enää Pierreä eikä tiennyt, missä hän oli, vaikka häntä utterasti haeskeltiin.

XII.

Rostovilaiset viipyivät kaupungissa syyskuun 1 päivään saakka eli sen päivän aattoon asti, jolloin vihollinen marssi Moskovaan.

Siitä saakka, kun Petja oli astunut Obolenskin kasakkarykmenttiin ja matkustanut Bjelaja Tserkoviin, jossa tätä rykmenttiä muodostettiin, oli kreivitär ollut kauhun vallassa. Ajatus siitä, että hänen molemmat poikansa olivat sodassa, että kumpikin oli poistunut hänen siipiensä suojasta, että tänään tai huomenna jompikumpi heistä tai molemmat yhdessä saattavat saada surmansa, kuten erään hänen tuttavansa kolme poikaa, syöpyi ensi kerran tänä kesänä hänen päähänsä kiduttavan selvästi. Hän koetti saada Nikolain palaamaan luokseen, aikoi itse matkustaa Petjan luo ja hankkia tälle jonkun toimen Pietarista, mutta kaikki näytti mahdottomalta. Petja ei voinut palata muutoin kuin rykmenttinsä kanssa tai siirtymällä johonkuhun toiseen, toimivaan rykmenttiin. Nikolai oli jossain armeijan mukana ja viimeisen kirjeensä jälkeen, jossa hän seikkaperäisesti oli kuvaillut kohtaustaan ruhtinatar Marian kanssa, ei hän ollut antanut itsestään minkäänlaisia tietoja. Kreivitär ei saanut öisin unta ja jos hän toisinaan nukahtikin, kummittelivat hänelle unessa surmatut pojat. Monien neuvottelujen ja keskustelujen jälkeen keksi kreivi lopultakin keinon kreivinnan tyynnyttämiseksi. Hän siirsi Petjan Obolenskin rykmentistä Besuhovin rykmenttiin, jota muodostettiin lähellä Moskovaa. Vaikka Petja pysyi edelleenkin sotapalveluksessa, sai ruhtinatar tästä siirrosta lohdutusta, sillä hän näki edes yhden poikansa vielä olevan äidin silmän ylettyvissä ja hän toivoi voivansa järjestää Petjan asiat niin, ettei hän enää laskisi tätä luotaan, vaan toimittaisi hänet aina semmoisiin palveluspaikkoihin, joissa ollen hän ei mitenkään joutuisi taisteluun. Niin kauvan kuin Nikolai oli vaarojen pyörteissä, tuntui kreivittärestä (ja hän katuikin tätä), että hän rakastaa vanhinta poikaansa enemmän kuin muita lapsiaan. Mutta kun nuorin, vallaton poika, joka ei ollut oppinut paljo mitään, joka oli särkenyt kaikki talossa ja oli kaikki kyllästyttänyt, jonka poskia oli kaunistanut raikas puna ja tuskin näkyvä untuvainen karva, oli joutunut noiden suurten, kauheiden, julmien miesten joukkoon, jotka siellä *jostain syystä* taistelivat ja löysivät siitä jotain iloa, silloin tuntui äidistä, että hän rakasti kaikista enin juuri häntä ja kaikista enin kuin ketään

muuta lapsistaan. Kuta lähemmä joutui se aika, jolloin odotetun Petjan piti palata Moskovaan, sitä suuremmaksi yltyi kreivittären levottomuus. Hänestä tuntui nyt, ettei hän koskaan saavuta tätä onnea. Ei ainoastaan Sonjan, vaan myöskin rakkaan Natashan, jopa miehenkin läsnäolo vaivasi kreivitärtä. "Mitä tekemistä minulla on heidän kanssaan, minä en tarvitse ketään muita kuin Petjan". ajatteli hän.

Elokuun lopulla olivat Rostovilaiset saaneet toisen kirjeen Nikolailta. Hän kirjotti Voroneshin läänistä, jonne hänet oli lähetetty hakemaan hevosia. Tämä kirje ei kuitenkaan tyynnyttänyt kreivitärtä. Sillä vaikka hän tiesikin, että yksi hänen pojistaan oli vaaran ulkopuolella, hätäili hän sitä enemmän Petjan tähden.

Vaikka jo elokuun 20 p:stä saakka melkein kaikki Rostovien tuttavat olivat poistuneet Moskovasta, vaikka kaikki koettivat saada kreivitärtä lähtemään niin pian kuin mahdollista, ei hän tahtonut kuulla puhuttavan lähdistä mitään, niin kauan kun hänen aarteensa ja jumaloimansa Petja oli tulematta. Petja saapuikin 28 p:nä. Sairaloisen kiihkeä hellyys, jolla äiti otti vastaan poikansa, ei miellyttänyt 16-vuotiasta upseeria. Vaikka äiti salasi häneltä aikeensa olla häntä enää laskematta siipiensä suojasta, oivalsi Petja äitinsä aikeet ja vaistomaisesti peläten, että hän pahottaisi äitinsä mielen ja että hän näyttäisi akkamaiselta (näin hän ajatteli itse mielessään) hän käyttäytyi äitiään kohtaan kylmästi, koetti karttaa häntä ja Moskovassa olonsa aikana pysytteli ainoastaan Natashan seurassa, jota kohtaan hän aina tunsu erityistä, melkein rakastuneenomaista, veljellistä hellyyttä.

Kreivin tavallisen huolettomuuden tähden ei elokuun 28 p:nä ollut juuri mitään valmista lähtöä varten ja Rjasanin ja Moskovan kylistä odotetut kuormahevoset, joilla talon kaikki omaisuus oli kuletettava pois, saapuivat vasta 30 p:nä.

Elokuun 20 p:stä elokuun 30 p:vään vallitsi Moskovassa ankara touhu ja liike. Dorogomilovskin portin kautta tuotiin joka päivä kaupunkiin tuhansittain Borodinon taistelussa haavottuneita sotamiehiä, joita sijoitettiin ympäri kaupunkia ja tuhannet kuormat poistuivat samaan aikaan asukkaineen ja omaisuuksineen muiden porttien kautta kaupungista. Rostoptshinin lehtisistä huolimatta kerrottiin kaupungilla mitä ristiriitaisimpia ja kummallisimpia uutisia, jotka saattoivat olla myöskin johtuneita juuri noista lehtisistä. Yksi kertoi, että oli kielletty kenenkään lähtemästä kaupungista, toinen taas tiesi päinvastoin, että kaikista kirkoista oli korjattu pyhäinkuvat ja että kaikki asukkaat lähetetään kaupungista väkiväkällä. Joku kertoi, että Borodinon taistelun jälkeen oli tapahtunut uusi taistelu, jossa oli tuhottu ranskalaiset, joku taas puhui päinvastoin, että koko Venäjän armeija oli muserrettu. Joku kertoi, että Moskovan nostoväki marssi papisto etunenässä Trigorigille. Ken taas kertoi salaviihkaa, että oli saatu kiinni peppureita, että musikat kapinoivat ja rosvoivat niitä, jotka lähtevät kaupungista j.n.e., j.n.e. Näin kyllä puhuttiin, mutta todellisuudessa tunsivat kuitenkin sekä ne, jotka poistuivat kaupungista kuin myöskin ne, jotka jäivät paikoilleen (huolimatta siitä ettei vielä oltu pidetty neuvottelua Filissä, jossa piti päätettävän Moskovan jättäminen), vaikeivat he ilmaiseetkaan ajatuksiaan, että Moskova ehdottomasti luovutetaan ja että on mahdollisimman pian jouduttava pois kaupungista ja pelastettava omaisuus. Tunnettiin, että kaiken täytyi yhtäkkiä repeytyä ja muuttua, mutta syyskuun 1 päivään saakka ei vielä ollut mitään muuttunut. Samoin kuin pahantekijä, jota viedään telotettavaksi, tietää että hänen tuhonsa tulee tuossa tuokiossa, mutta hän yhä vain silmäilee ympärilleen ja korjailee päässään huonosti olevaa lakkia, samoin Moskovakin tahtomattaan jatkoi tavallista elämäänsä, vaikka se kyllä tiesi, että kohta oli lyövä se hävityksen hetki, jolloinka katkeavat kaikki ne sovinnaiset elämän muodot, joissa oli totuttu elämään.

Niiden kolmen päivän kuluessa, joiden jälkeen Moskova joutui vihollisen valtaan, toimiskeltiin Rostovien perheessä kaikenmoisisissa jokapäiväisissä askareissa. Perheen pää kreivi Ilja Andreitsh liikkui myötäänsä kaupungilla kuulemassa kaikkialla kulkevia huhuja, vaan kotona antoi hän ylimalkaisia, pintapuolisia ja hätäisiä määräyksiä matkavalmistuksista.

Kreivitär piti silmällä tavaroiden kokoonpanemista, oli tyytymätön kaikkiin ja kulki Petjan kintereillä, joka myötäänsä karttoi hänen seuraansa ja jonka tähden hän oli mustasukkainen Natashalle, jonka kanssa Petja vietti kaiken aikansa. Sonja yksinään piti huolta asioiden käytännöllisestä puolesta, tavaroiden korjaamisesta. Sonja oli ollut viime aikoina tavattoman surumielinen ja vähäpuheinen. Nikolain kirje, jossa tämä oli puhunut ruhtinatar Mariasta, aiheutti kreivittären hyvillä mielin puhumaan Sonjan kuullen siitä, että kreivitär piti ruhtinatar Marian ja Nikolain kohtausta Jumalan sallimuksena.

— Minä en koskaan ollut iloinen silloin, — sanoi kreivitär, — kun Bolkonski oli Natashan sulhanen, vaan aina olen minä toivonut ja aavistanutkin sitä, että Nikolai menee naimisiin ruhtinattaren kanssa. Ja miten hyvin se olisikin!

Sonja tunsu, että tämä oli totta, että Rostovien asioiden parantamisen ainoana mahdollisuutena oli avioliitto rikkaan kanssa ja että ruhtinattaren kanssa tulisi hyvä naimiskauppa. Mutta tämä oli hänestä hyvin katkeraa. Surustaan huolimatta tai mahdollisesti juuri surunsa tähden otti hän suorittaakseen tavaroiden korjaamisen ja kokoonpanon vaikean tehtävän ja niin hän puuhaili aamusta iltaan. Kreivi ja kreivitär puhuttelivat häntä vain silloin, kun heillä oli jotain käskemistä. Petja ja Natasha eivät ollenkaan auttaneet vanhempiaan, vaan enimmäkseen olivat kotoväen tiellä ja häiritsivät muita. Melkein päivät pääksytysten kuului talossa heidän juoksuaan, huutojaan ja aiheetonta nauruaan. He eivät nauraneet eivätkä iloinneet ollenkaan sen tähden, että heillä olisi ollut jotain syytä nauruun, mutta heidän mielensä oli täynnä iloa ja riemua ja sen tähden oli kaikki, mikä vain sattui tapahtumaan, heistä naurun ja ilon aihetta. Petjan mieli oli iloinen siitä, että hän, joka oli lähtenyt kotoaan poikana, oli palannut takaisin (kuten kaikki hänelle sanoivat) uljaana miehenä. Hän oli iloinen siitä, että oli päässyt Bjelaja Tserkovista, josta ei olisi kohtakaan päässyt taisteluun ja tullut Moskovaan, jossa muutaman päivän kuluttua

ruvetaan tappelemaan, vaan etupäässä oli hän iloinen sen tähden, että Natasha, jonka mielialat olivat aina vaikuttaneet häneen, oli iloinen. Natashan ilo johtui taas siitä, että hän oli liian kauan ollut surun kahleissa ja ettei nyt mikään muistuttanut hänelle hänen surunsa syytä ja että hän oli terve. Sen lisäksi oli hän iloinen siksi, että oli olemassa henkilö, joka häntä ihaili (muiden ihailu oli sitä pyörien voidetta, joka oli välttämätöntä sen vuoksi, että hänen koneensa olisi voinut liikkua aivan vapaasti) ja Petja ihaili häntä. Pääasiassa olivat he iloisia sentähden, että sota oli saapunut lähelle Moskovaa, että kaupungin porttien luona ruvetaan taistelemaan, että jaetaan aseita, että kaikki pakenevat ja matkustavat jonnekin ja että yleensä tapahtuu jotain tavatonta, joka synnyttää iloa ihmisessä ja varsinkin nuorena.

XIII.

Lauantaina elokuun 30 p:nä näytti kaikki olevan Rostovien talossa mullin mallin. Kaikki ovet olivat seposelällään, kaikki huonekalut kannetut ulos tai siirretty toisiin paikkoihin, peilit ja kuvat otettu pois seiniltä. Huoneessa oli kirstuja, heinäkasvoja, käärepaperia ja nuoraa. Musikkoja ja talonpalvelijoita, jotka kantoivat tavaroita, liikkui raskain askelin parkettilattioilla. Piha oli tungokseen asti täynnä musikkojen kärryjä, joista muutamat olivat kukkuroillaan tavaroita ja nuoritettut, muutamat vielä tyhjiä.

Suuren palvelijajoukon ja kuormamiesten ääniä kaikui sekasin sekä pihalla että talon sisässä. Kreivi oli aamulla lähtenyt jonnekin. Kreivitär, jonka päätä oli ruvennut kivistämään humusta ja melusta, lepäsi uudessa divaanihuoneessa etikkakääre otsalla. Petja ei ollut kotona (hän oli mennyt erään toverinsa luokse, jonka kanssa hän aikoi siirtyä nostoväestä toimivaan armeijaan). Sonja oli salissa ja piti silmällä kristalli- ja porsliini-esineiden pakkausta. Natasha istui häviön vallassa olevan huoneensa lattialla sikin sokin heitettyjen vaatteiden, nauhojen ja huivien keskellä ja hievahtamatta lattiaan katsoen piti käsissään vanhaa juhlapukuaan, sitä samaa (nyt jo muodista vanhentunutta) pukua, jossa hän ensi kerran oli ollut tanssiaisissa Pietarissa.

Natashaa hävetti, kun hän ei tehnyt mitään talossa, vaikka kaikki muut puuhailivat ja sen tähden oli hän useita kertoja aamusta saakka koettanut ryhtyä johonkuhun työhön. Mutta työ ei ollut hänen sisäisten ajatustensa mukaista. Hän ei voinut eikä osannut tehdä mitään, vaikka miten olisi ponnistellut ajatuksiaan ja voimiaan. Hän seisoi jonkun aikaa Sonjan vieressä, kun porsliini-esineitä pantiin laatikkoihin ja aikoi auttaa, mutta samassa luopui aiikeestaan ja meni omaan huoneeseensa laittamaan omia tavaroitaan. Alussa oli häntä ilahuttanut se, että hän oli jakanut vaatteensa ja nauhansa sisäköille, mutta myöhemmin, kun muut vaatteet kuitenkin täytyi korjata talteen, tuntui tämä hänestä ikävältä.

"Dunjasha, korjaa, veikkonen, sinä minun tavaroitani! Korjaatko?" Ja kun Dunjasha mielellään lupautui tekemään kaikki, istuutui Natasha lattialle, otti käsiinsä vanhan juhlapukunsa ja vaipui ajattelemaan, mutta hänen ajatuksensa eivät ollenkaan liikkuneet niissä asioissa, joiden nyt olisi luullut askaroittaneen hänen mieltään. Natasha heräsi ajatuksistaan siitä, että viereisestä palvelijattarien huoneesta alkoi kuulua tyttöjen ääniä ja näiden nopeita askelia huoneesta ulos. Natasha nousi ylös ja katsoi ulos. Kadulle oli seisautunut tavattoman pitkä haavottuneiden jono.

Tyttöjä, lakeijoita, taloudenhoitajatar, lapsenhoitaja, kokkia, kuskia, ratsupalvelijoita y.m. seisoi portilla ja katseli haavottuneita.

Natasha heitti päähänsä valkean nenäliinan ja pidellen sen kulmia käsillään kiinni läksi kadulle.

Entinen taloudenhoitajatar, vanha Mavra Kusminitshna läksi portilla seisovasta väkijoukosta eräiden kärryjen luo, joihin oli pystytetty niinimatoista kyhätty kuomu ja rupesi puhumaan kärryissä viruvan nuoren, kalpean upseerin kanssa. Natasha siirtyi muutaman askeleen eteenpäin, pysähtyi arasti ja yhä pidellen kiinni nenäliinastaan rupesi kuuntelemaan mitä taloudenhoitajatar puhui.

— Vai niin, vai ei teillä siis Moskovassa ole enää ketään? — puheli Mavra Kusminitshna. — Teidän olisi parhainta päästä johonkuhun asuntoon ... vaikka esimerkiksi meille. Herrasväki on lähdössä pois.

— En tiedä, jos annetaan lupa — sanoi upseeri heikolla äänellä. — Tuolla on päällikkö... — ja hän viittasi erästä paksua majuria kohti, joka palasi takasin katua myöten kuormarattaiden ohi.

Natasha kurkisti säikähtynein silmin haavottuneen upseerin kasvoihin ja meni heti paikalla majurin luo.

— Saavatko haavottuneet jäädä meidän taloomme? — kysyi hän.

Majuri nosti hymyillen kätensä kulmalleen.

— Ketä te tahdotte, neitiseni? — kysyi hän silmät sirhallaan ja hymyillen.

Natasha toisti tynesti kysymyksensä ja hänen kasvonsa ja koko käytöksensä siitä huolimatta, että hän yhä piti nenäliinan kulmista kiinni, olivat niin vakavat, että majuri lakkasi hymyilemästä ja hetken mietittyään aivan kuin kysyäkseen itseltään, missä määrin se olisi ollut mahdollista, hän vastasi hänelle myöntävästi.

— Tietysti, miksikäs ei, — sanoi hän.

Natasha nyökäytti hieman päätään ja meni nopein askelin Mavra Kusminitshnan luo, joka seisoi upseerin yli kumartuneena ja surkuttelevan osaaottavasti keskusteli hänen kanssaan.

— Saavat, sanoi hän, saavat! — virkkoi Natasha supattavalla äänellä.

Haavottuneen upseerin kärkyt käännettiin Rostovien pihaan ja kymmenittäin muita alkoi kaupungin asukkaiden kutsusta kääntyä mikä mihinkin pihaan ja pysähtyä Povarskajan kadun talojen käytävien eteen. Natashasta näytti olevan mieleen tämä elämän tavallisen kulun ulkopuolella oleva puuhailu uusien ihmisten kanssa. Hän koetti yhdessä Mavra Kusminitsinan kanssa käännyttää omaan pihaansa mahdollisimman useita haavottuneita.

— Isälle täytyy kuitenkin ilmoittaa tästä, — sanoi Mavra Kusminitsina.

— Ei sillä ole mitään väliä! Me voimme yhdeksi päiväksi siirtyä vierashuoneeseen. Koko meidän puolemme voi luovuttaa heille.

— Kyllä te nyt, hyvä neiti, menette liian pitkälle! Vaikkapa vain syrjärakennukseen, kylmälle puolelle tai lapsenhoitajan puolelle aikoisi, pitäisi sekin kysyä.

— Saanhan minä kysyä!

Natasha riensi sisään ja astui varpaisillaan divaanihuoneen raollaan olevalle ovelle, jonka takaa lemusi etikan ja hokmannin tippojen haju.

— Nukutteko te, äiti?

— Vai unta tässä saisi! — virkkoi torkuksistaan heräävä kreivitär.

— Äiti kulta, — sanoi Natasha laskeutuen polvilleen äitinsä eteen ja asettaen kasvonsa lähelle äitinsä kasvoja. — Antakaa anteeksi, en tee koskaan enää sillä tavoin, minä herätin teidät. Minut lähetti Mavra Kusminitsina. Tuonne ulos ovat tuoneet haavottuneita upseereja. Suostutteko te? Heillä ei ole mihinkä päänsä kallistaisivat ja minä tiedän, että te suostutte, — puheli hän nopeasti yhteen hengenvetoon.

— Mitä upseeria? Keitä on tuotu? En käsitä mitään, — sanoi kreivitär.

Natasha naurahti, kreivitär hymähti myöskin raukeasti.

— Arvasinhan, että te suostutte... Minä menen siis sanomaan heille.

Suudeltuaan äitiään Natasha nousi ylös ja läksi. Salissa hän tapasi isänsä, joka äsken oli palannut kaupungilta ja tuonut sieltä huonoja uutisia.

— Kylläpä on viivytty! — virkkoi kreivi harmissaan. — Klubikin on jo kiinni ja poliisi lähtee kaupungista.

— Sanotteko te isä mitään siitä, että minä olen kutsunut haavottuneita meidän taloomme? — sanoi hänelle Natasha.

— Tulkoot vaan minun puolestani, — vastasi kreivi hajamielisesti. — Nyt ei ole siitä kysymys, vaan minä pyydän, ettei joutaviin asioihin aikaa hukattaisi, vaan autettaisiin tavaroiden kokoonpanoa ja lähtöä, lähtöä, lähtöä huomenna...

Ja kreivi antoi saman määräyksen palvelijoillekin. Päivällistä syödessä kertoi Petja, joka oli palannut hänkin kaupungilta, omia uutisiaan.

Hän kertoi, että kansaa oli ollut ottamassa aseita Kremlistä, että vaikka Rostoptshinin lehdessä oli ollut sanottuna, että hän antaa äänensä kuulua kahta päivää ennen, on varmaankin jo annettu määräys siitä, että kaikki menisivät huomenna Trigorille aseet kädessä ja että siellä syntyy suuri taistelu.

Arasti ja kauhun tuntein katseli kreivitär poikansa iloisia, punehtuneita kasvoja, sillaikaa kun tämä kertoi kuulumisia. Hän tiesi, että jos hän sanallakaan mainitsee siitä, ettei Petja menisi tuohon taisteluun (hän tiesi, että Petja ilomielin odotti tulevaa taistelua), niin alkaisi silloin Petja puhua jotain miehistä, kunniasta, isänmaasta — yleensä jotain järjetöntä, miesmäistä ja itsepäistä, jota vastaan ei käynyt väittäminen ja siten olisi asia pilaantunut. Ja sen vuoksi hän toivoen voivansa järjestää asian niin, että olisi päästy lähtemään ennen taistelua ja ottaa Petja mukaan puolustajana ja suojelijana, ei virkkanut Petjalle mitään, vaan kutsui päivällisen jälkeen kreivin luokseen ja rukoili tältä kyynelsilmin, että hän veisi hänen kaupungista niin väleän kuin mahdollista, vaikkapa jo ensi yönä. Kreivitär, joka tähän asti oli osottanut täydellistä pelottomuutta, puhui nyt naisellisen rakkauden luonnollisella viekkauksella, että hän kuolee kauhusta, jollei lähdetä jo tänä yönä. Nyt hän ei teeskennellyt, vaan pelkäsi kaikkea.

XIV.

M-me Schoss, joka oli käymässä tyttärensä luona, lisäsi kreivittären pelkoa entisestään kertomalla, mitä hän oli nähnyt Mjasnitskajan kadulla viinakaupan edustalla. Kun hän oli ollut kotiinsa menossa, ei hän ollut voinut kulkea katua humalaisen kansanjoukon tähden, joka tukkesi tien ja räyhäsi konttorin edustalla. Hänen oli täytynyt ottaa ajuri, jolla oli täytynyt kiertää kotiinsa toista tietä. Ajuri oli kertonut hänelle, että kansa oli särkenyt viinakaupassa tynnyreitä ja että niin oli käsketty.

Päivällisen jälkeen ryhtyi Rostovien kotiväki innostuneesti ja joutuisasti panemaan kokoon tavaroita ja valmistautumaan lähtöön. Vanha kreivi, joka hänkin oli äkkiä ryhtynyt käsiksi töihin, kulki koko iltapäivän lakkaamatta pihalta sisään ja päinvastoin järjestömästi huutaen kiirehtiville ihmisille ja täten heitä yhä kiirehtäen. Petja puuhaili pihalla. Sonja ei tiennyt, mitä tehdä, koska

kreivi antoi aivan ristiriitaisia määräyksiä, josta syystä hän oli joutunut aivan ymmälle. Huutaen, riidellen ja meluten juoksi miehiä pitkin pihaa ja huoneita. Natasha oli ominaisella tulisuu­dellaan hänkin ryhtynyt äkkiä toimimaan. Alussa pidettiin hänen sekaantumistaan tavaroiden kokoonpanemiseen lapsenleikkinä.

Hänen luultiin ainoastaan kujeilevan eikä häntä tahdottu totella, mutta hän vaati itse­päisesti ja kiihkeästi täyttämään hänen käskynsä, äkäili ja olipa vähällä pillah­tamaisillaan itkuun, kun häntä ei toteltu. Viimein pääsi hän niin pitkälle, että häneen uskottiin. Hänen ensimmäinen urotyönsä, joka maksoi hänelle suunnattomia voimain ponnistuksia ja tuotti hänelle valta-aseman, oli mattojen kokoonpaneminen. Kun Natasha ryhtyi tähän työhön, oli salissa kaksi avointa laatikkoa, toinen melkein reunojaan myöten täynnä porssiiniastioita, toinen mattoja. Sitäpaitsi oli porssiiniastioita joukottain pöydillä ja aitasta tuotiin yhä uusia. Piti alkaa uusi, kolmas laatikko, jota noutamaan läksikin miehiä.

— Sonja, maltahan, kyllä me saamme nämä näinkin sopimaan, — sanoi Natasha.

— Mahdotonta, neiti, jo sitä on yritetty, — sanoi puhvetinhoitaja.

— Saattepahan nähdä, eivätkö sovi.

Ja Natasha rupesi aika vauhtia purkamaan laatikosta paperiin käärittyjä lautasia ja teevatia.

— Teevadit pitää panna tänne, mattojen väliin, — puheli Natasha.

— Mattojakin tulee hyvässä lykyssä vielä kolme laatikollista, — sanoi puhvetinhoitaja.

— Olehan vain hätäilemättä. — Ja Natasha rupesi nopeaan ja taitavasti lajittelemaan. — Näitä ei tarvita, — sanoi hän kije­viläisistä lautasista. — Nämä taas otetaan ja pannaan mattojen väliin, — sanoi hän saksilaisista lautasista.

— Jätä, veikkonen, sikseen, kyllä me tässä teemme, — sanoi Sonja nuhtelevasti.

— Ohhoh, sitä neitiä... — virkkoi vouti.

Mutta Natasha ei hellittänyt, hän purki kaikki esineet ja alkoi nopeasti järjestää niitä uudestaan laatikkoihin päättäen, ettei huonoja kotimattoja eikä liikoja astioita tarvitse ollenkaan ottaa mukaan. Kun kaikki oli saatu puretuksi, alettiin latominen uudestaan. Ja kun melkein kaikki halpa-arvoiset esineet oli poistettu, saatiin todellakin kaikki, mikä oli arvokasta, sopimaan kahteen laatikkoon. Mattolaatikon kansi ei ottanut mitenkään mennäkseen kiinni. Jonkun verran olisi kyllä esineitä voitu ottaa pois, mutta Natasha ei antanut perää. Hän siirteli ja sovitteli esineitä uudestaan ja pani puhvetinhoitajan ja Petjan, jonka hän oli saanut innostumaan tavaroiden kokoonpanemiseen, painamaan kantta kiinni ja ponnisteli itsekin kaikin voiminsa.

— Anna jo olla, Natasha, — virkkoi Sonja. — Näen kyllä että olet oikeassa, mutta ota tuo päällimmäinen pois.

— En ota, — hihkasi Natasha hoitaen toisella kädellään hikisille kasvoilleen valahtaneita hiuksiaan ja toisella painellen mattoja. — Painele, Petja! Vasiljitsch, painelkaa! — huusi hän.

Mattoja painettiin miehissä ja niin painui kansi kiinni. Natasha paukutteli käsiään, kirkui ilosta ja kyyneleitä pulpahti hänen silmistään. Mutta tätä kesti vain tuokioisen aikaa. Heti ryhtyi hän toisiin toimiin ja nyt luotettiin häneen täydellisesti eikä kreivikään enään äkäillyt, kun hänelle ilmoitettiin, että Natalija Iljinitshna oli peruuttanut hänen määräyksensä. Miehiä kävi vähäväl­iä kysymässä Natashalta, saiko sen ja sen kuorman nuorittaa tai oliko niissä kylliksi tavaroita. Natashan puuhien avulla edistyi aika vauhtia: tarpeettomat esineet hylättiin ja kärryihin kuormitettiin niin tiukkaan kuin vain voitiin kaikista arvokkainta.

Mutta niin paljo kuin kaiken väen voimalla aherrettiinkin, ei kuitenkaan oltu saatu läheskään kaikkea kuntoon, vaikka oli jo myöhä yö käsissä. Kreivitär oli jo nukkumassa ja kreivikin läksi levolle siirrettyään läh­dön aamuun.

Sonja ja Natasha nukkuivat riisuutumatta divaanihuoneessa.

Tänä yönä kuletettiin vielä yhtä haavottunutta pitkin Povarskajan katua ja Mavra Kusminitshna, joka seiso­i portilla, käänn­ytti haavottuneen Rostovilaisten pihaan. Tämä haavottunut oli Mavra Kusminitshnan mielestä hyvin suuri herra. Häntä kuletettiin hyvin kepeissä ajopeleissä, joiden kuomujen esirippu oli laskettu alas. Kuskilaudalla istui ohjasmiehen vieressä vanha kunnianarvoisa kamaripalvelija. Takana ajoi kuormarattailla lääkäri ja kaksi sotamiestä.

— Olkaa hyvä ja tulkaa meille. Herrasväki on läh­dössä pois, koko talo on tyhjä, — sanoi eukko vanhalle kamaripalvelijalle.

— Pitäne­e tulla, — vastasi kamaripalvelija raskaasti huoah­taen, — kun ei tässä muutenkaan tiedä mihin viedä! Onhan meillä Moskovassa oma talokin, mutta se on kaukana ja ihan kylmillään.

— Olkaa hyvä, tulkaa vain meille, meidän herrasväellä on kaikkea kyllä­lti, olkaa hyvä, — puheli Mavra Kusminitshna. — Onkos hän hyvinkin kipeä? — lisäsi hän.

Kamaripalvelija viittasi kädellään.

— Emme tiedä mihin viedä! Tohtorilta on kysyttävä.

Kamaripalvelija laskeutui kuskilaudalta ja meni kuormarattaiden luo.

— Mennään vain, — sanoi tohtori.

Kamaripalvelija poikkesi sitte kuormavaunujen luo, kurkisti sisään, pudisti päätään ja käski kuskin kääntämään pihaan, jonka jälkeen hän pysähtyi Mavra Kusminitshnan luo.

— Herra Jesus Kristus! — virkkoi viimemainittu. Hän ehdotti, että haavottunut vietäisiin herrastaloon.

— Herrasväki ei ole siitä milläänkään... — lisäsi hän.

Mutta kun täytyi karttaa nousua rappuja myöten ylös, saatettiin haavottunut sivurakennukseen ja asetettiin m-me Schossin entiseen huoneeseen. Haavottunut upseeri oli ruhtinas Andrei Bolkonski.

XV.

Valkeni Moskovan viimeinen päivä. Oli kirkas, eloisa syysilma. Päivä oli sunnuntai. Samoin kuin muinakin sunnuntaina kutsuivat nytkin kaikkien temppelien kellot aamujumalanpalvelukseen. Näytti, ettei kukaan vielä voinut aavistaa, mikä Moskovaa odotti.

Ainoastaan kaksi yleisen aseman viisaria osotti sitä tilaa, jossa Moskova oli: rahvas eli köyhien luokka ja tavaroiden hinnat. Tehtaiden työväkeä, palvelusväkeä ja musikkoja läksi tänä päivänä varhain aamulla Trigorille valtavan suurin laumoin, joissa näkyi virkamiehiä, seminaarinoppilaita ja aatelismiehiä. Kun joukko oli siellä jonkun aikaa odotellut eikä Rostoptshinia kuulunut tulevaksi ja kun oli tultu siihen johtopäätökseen, että Moskova luovutetaan, vyöryi väkijoukko ympäri Moskovaa ja hajaantui kapakoihin ja ravintoloihin. Tämän päivän hinnatkin osottivat, millä kannalla asiat olivat. Aseiden, kullan, kärryjen ja hevosten hinnat nousivat nousemistaan, vaan muiden tavaroiden hinnat alenivat aimo vauhtia, niin että keskellä päivää tapahtui, että kalliita tavaroita, kuten verkkaa, kuletettiin puolesta hinnasta, vaan musikan hevosesta maksettiin viisinsadoin ruplin. Huonekaluja, peiliä ja pronssitavaroita annettiin ilmaiseksi.

Rostovilaisten säntillisessä ja vanhassa talossa osottautui entisten elämänehtojen käänne hyvin heikosti. Palvelusväessä oli tapahtunut vain se muutos, että yöllä oli kadonnut kolme henkeä suuresta rahvaantuvasta, mutta mitään ei oltu varastettu. Ja hintoihin nähden oli huomattavissa vain se, että 30 hevoskuntaa, jotka olivat saapuneet maakylistä, muodosti niin suuren rikkauden, että monet sitä kadehtivat ja tarjosivat niistä Rostovilaisille suunnattomia rahasummia. Vaan ei siinä kyllä, että kuormahevosista tarjottiin suunnattomia rahoja, vaan eilisestä illasta ja syyskuun 1 p:n aamusta pitäen oli Rostovilaisten pihassa sitäpaitsi käynyt haavottuneiden upseerien y.m. vartavasten lähetettyjä palvelijoita ja laahautuipa itse haavottuneita upseeriakin, sekä Rostovilaisilla että naapuritalossa olevia, rukoilemaan Rostovilaisten palvelusväkeä, että he puuhaisivat heille hevosia, joilla pääsisivät lähtemään Moskovasta. Vaikka vouti, jonka puoleen näillä pyynnöillä käännyttiin, säälikin haavottuneita, kieltäytyi hän kuitenkin jyrkästi niihin suostumasta sanoen, ettei hän uskalla ilmottaa asiaa kreiville. Niin surkealta kuin tuntui jättää haavottuneet upseerit, oli kuitenkin päivänselvää, että jos olisi suostunut yhden pyyntöön, olisi pitänyt suostua toisenkin ja kaikkien pyyntöön, jopa luovuttaa lopulta omatkin ajoneuvot. Kolmellakymmenellä hevosella ei olisi voitu pelastaa kaikkia haavottuneita ja eihän yleisessä hädässä voinut olla pitämättä huolta itsestään ja omasta perheestään. Näin ajatteli vouti herransa puolesta.

Kun kreivi Ilja Andreitsh heräsi syyskuun 1 p:n aamulla, poistui hän makuuhuoneestaan varovasti, jottei olisi herättänyt vasta aamuyöstä nukkunutta kreivitärtä ja meni sinipunervassa, silkisessä aamunutuksessaan ulkorapuulle. Kuormat seisoivat pihalla valmiina lähtöön. Rappujen edessä odottivat matkavaunut. Vouti seisoi lähellä rappuja ja keskusteli erään vanhan upseerinpalvelijan ja nuoren, kalpean upseerin kanssa, joka kantoi kättään siteissä. Kun vouti huomasi kreivin, teki hän upseerille ja vanhukselle merkitsevän ja ankaran kädenliikkeen, jolla hän viittasi näitä poistumaan.

— No onko kaikki jo valmista, Vasiljitsh? — kysyi kreivi kaljua päätään hieroskellen ja suopeasti katsoen upseeriin ja vanhukseen, joille hän nyökäytti päätään. (Kreivi piti uusista henkilöistä.)

— Vaikka paikalla pantaisiin valjaisiin, teidän ylhäisyytenne.

— Sepä mainiota! Kunhan kreivitär herää, niin sitte Jumalan nimeen matkalle. Entäs te? — virkkoi hän upseerille. — Oletteko minun talossani?

Upseeri astui lähemmä. Hänen kalpeille kasvoilleen lennähti äkkiä heleä puna.

— Kreivi, olkaa armollinen, sallikaa minun ... Jumalan nimessä ... sijottua jollekulle kuormistanne. Minulla ei ole mitään mukani ... kunhan pääsen vaikka kuormassa, yhdentekevää...

Upseeri ei ehtinyt sanottavaansa loppuun, kun vanha upseerinpalvelija teki kreiville samallaisen kysymyksen herransa puolesta.

— Kyllä, kyllä! — virkkoi kreivi nopeasti. — Hyvin mielelläni. Vasiljitsh, koeta järjestää jotenkin, tyhjennä pari kuormaa ja katso, että ... tuota ... jos mitä tarvitsee... — sanoi kreivi epämääräisesti jotain käskien.

Mutta samassa silmänräpäyksessä vahvasti upseerin lämmin kiitollisuuden osotus sen, mitä kreivi oli käskenyt. Kun kreivi katsahti ympärilleen, näki hän pihalla, portilla ja sivurakennuksen ikkunassa haavottuneita ja upseerinpalvelijoita. Kaikki katsoivat kreiviin ja alkoivat lähetä portaita.

— Suvaitkaa, teidän ylhäisyytenne, lähteä kuvahuoneeseen. Mitä suvaitsette käskeä kuvien suhteen? — sanoi vouti.

Ja kreivi meni sisään yhdessä hänen kanssaan uudistaen määräyksensä siitä, ettei olisi annettava kieltoa niille upseereille, jotka pyytävät päästä mukaan.

— Voihan sitä jotain puolentaa, — lisäsi hän hiljaisella salaperäisellä äänellä aivan kuin peläten, että joku kuulisi hänen sanansa.

Kello 9 heräsi kreivitär ja Matrjona Timofejevna, hänen entinen sisäkkönsä, joka palveli kreivittärellä santarmipäällikön tapaisena henkilönä, tuli ilmottamaan kreivittärelle, että Maria Karlovna on hyvin loukkaantunut ja että neidin kesäpukuja ei saa jättää tänne. Kreivittären kyselyjen johdosta, miksi m-me Schoss oli loukkaantunut, kävi ilmi, että hänen kirstunsa oli otettu pois kuormasta ja että kaikkia kuormia puretaan, kun muka haalitaan mukaan haavottuneita, jotka kreivi oli yksinkertaisuudessaan käsenyt ottaa mukaan. Kreivitär käski kutsumaan luokseen miehensä.

— Mitäs se semmoinen on, ystäväni? Minä kuulin, että tavaroita taas puretaan.

— Niin ... tuota *ma chère*^[195] minä aijoin sanoa sinulle vain, että ... *ma chère* kreivittäreni ... minun luonani kävi eräs upseeri, pyytävät antamaan muutamia kuormarattaita haavottuneille. Onhan se kaikki yhtä etua ja ajattelehan, minkälaista olisi heidän jäädä tänne!... Ovathan he meidän huostassamme, itse olemme heidät kutsuneet, siellä on upseeria ... tiedätkö, että minä ... tuota ... *ma chère*, että ... tuota ... *ma chère*, lähtekööt mukaan ... eihän tässä ole mitään kiirettä.

Kreivi sanoi tämän arasti, kuten hänen tapansa oli puhua aina silloin, kun oli puhe rahoista. Kreivitär taas oli tottunut tähän äänilajiin, joka aina ennusti jotain semmoista asiaa, josta koitui häviötä lapsille, kuten esimerkiksi jonkun tauluhuoneen tai kasvihuoneen rakentaminen ja kotiteatterin tai kotiorkesterin järjestäminen, mutta hän oli myöskin aina tottunut panemaan sitä vastaan, mitä tuo äänen sävy ilmaisi sekä piti sen myöskin velvollisuutenaan.

Hän otti entisen nöyrän, surkean muodon ja sanoi miehelleen:

— Kuulehan, kreivi, sinä olet vienyt asiat niin pitkälle, ettei talolla enään ole mitään arvoa ja nyt tahdot tuhota kaiken meidän *lastemme* — omaisuuden. Olethan itse puhunut, että talossa on hyvyttä 100 tuhannen edestä. Minä, ystäväni, en suostu en vaikka mikä olisi. Tee kuten tahdot! Haavottuneilla on hallituksensa, sen he tietävät. Etkö muista, että Lopuhinit tuolta vastapäätä muuttivat jo toissa päivänä kaikkineen päivineen. Sillä tavalla oikeat ihmiset tekevät. Me vain olemme pöllöjä. Säälä toki lapsia, ellet minua säälä.

Kreivi alkoi viittoja käsillään ja läksi huoneesta mitään virkkamatta.

— Isä, mistä on kysymys? — sanoi hänelle Natasha, joka oli hänen jälestään tullut äidin huoneeseen.

— Ei mistään! Mitä se sinuun kuuluu! — sanoi kreivi äkäisesti.

— Onpas, minä kuulin, — sanoi Natasha. — Miksi äiti ei tahdo?

— Mitä se sinuun kuuluu? — kiljasi kreivi.

Natasha siirtyi ikkunan ääreen ja vaipui ajatuksiinsa.

— Kuulkaahan isä, Berg tuli meille, — sanoi hän katsoessaan ulos.

XVI.

Berg, Rostovilaisten vävy, oli jo päässyt everstiksi ja saanut Vladimirin ja Annan ritarimerkit sekä oli nyt entisessä, rauhallisessa ja hauskassa toisen armeijakunnan esikunnan päällikön ensimmäisen osaston apulaisen virassa.

Hän oli saapunut syyskuun 1 p:nä armeijasta Moskovaan.

Hänellä ei ollut oikeastaan mitään tekemistä Moskovassa, mutta kun hän oli huomannut, että kaikki pyrkivät armeijasta Moskovaan ja hommailivat täällä jotain, katsoi hänkin tarpeelliseksi pyytää lomaa koti- ja perheasioiden tähden.

Berg ajoi appensa talon eteen siistillä ajopeleillään, joita veti pari lihavia harmaita hevosia, jotka olivat aivan samanlaiset kuin eräällä ruhtinaalla. Hän silmäili tarkkaan pihalla olevia kuormia ja rappuja noustessaan otti taskustaan puhtaan nenäliinan ja sitoi sen solmuun.

Eteisestä hiipi Berg nopein askelin vierashuoneeseen, syleili kreiviä, suuteli Natashan ja Sonjan kättä ja kysyi hätäisesti äidin terveydentilaa.

— Terveys ei nyt ole kysymyksessä. Kerro vain, mitä armeijaan kuuluu. Peräytyvätkö joukot vai syttykö taistelu?

— Iankaikkinen Jumala yksistään voi ratkaista isänmaan kohtalon, isä kulta. Armeija hehkua sankarihenkeä ja nyt ovat johtajat kokoutuneet neuvotteluun. Tietämätöntä on, miten käy. Mutta minä sanon teille yleensä, isä kulta, ettei sitä sankarillista intoa, sitä Venäjänmaan aito muinaista miehuutta, jota sotaväki näytti ja osotti 26 p:n taistelussa, riitä mitkään sanat kuvaamaan... Minä sanon teille, isä kulta (hän löi rintoihinsa, kuten eräs kenraali kertoessaan hänen kuullensa oli tehnyt, vaikka liian myöhään, sillä rintoihin olisi pitänyt lyödä mainitessa sanoja: "Venäjänmaan sotajoukot"), minä sanon teille suoraan, ettei meidän, päällikköjen, suinkaan tarvinnut ajaa sotamiehiä tai jotain semmoista, vaan meillä oli päinvastoin täysi työ hillitessämme noita, noita ... niin, miehuullisia ja muinaisia sankaritöitä, — lisäsi hän hätäisesti. — Kenraali Barclay de Tolly,

sanon minä, pani henkensä alttiiksi ollessaan kaikkialla joukkojen etunenässä. Meidän osastomme asetettiin mäen rinteelle.

Ja tämän jälkeen kertoi Berg kaikki, mitä hän muisti kuulemistaan erilaisista jutuista tuolta ajalta. Natasha katsoi silmiään hellittämättä Bergiin ja aivan kuin etsien hänen kasvoiltaan jonkun kysymyksen ratkaisua. Natashan katse kiusotti Bergiä.

— Semmoista sankariutta yleensä, jota Venäjänmaan soturit osottivat, ei voi kuvailla eikä kyllin riittävästi ylistää! — sanoi Berg Natashaan vilkaisten ja aivan kuin haluten saada hänet hyvälle tuulelle, hymyili hän vastaukseksi Natashan tuijottavaan katseeseen... — "Venäjä ei ole Moskovassa, vaan sen poikien sydämissä!" Eikö niin, isä kulta? — sanoi Berg.

Nyt saapui divaanihuoneesta kreivitär väsyneen ja tyytymättömän näköisenä. Berg hypähti nopeasti vastaan, suuteli kreivittären kättä, tiedusteli hänen vointiaan ja pään nyökytyksellä ilmaisten osanottonsa hän jäi seisomaan kreivittären viereen.

— Niin, äitiseni, minä sanon teille totisesti, että raskas ja murheellinen on nyt aika jokaiselle venäläiselle. Mutta miksi olla näin levottomia ja hätäillä? Kyllä te vielä ehditte matkustaa...

— Minusta on aivan käsittämätöntä, mitä miehet tekevät, — sanoi kreivitär miehelleen, — sillä minulle sanottiin vastikään, ettei vielä ole mitään valmista. Täytyyhän edes jonkun komentaa ja käskä. Tästä ei tule loppua milloinkaan!

Kreivi aikoi jotain sanoa, mutta näytti hillitsevän itsensä. Hän nousi tuoiltaan ja alkoi mennä ovelle.

Samassa otti Berg taskustaan nenäliinan aivan kuin niistämistä varten, mutta huomattuaan sen olevan solmussa hän vaipui hetkeksi ajatuksiinsa murheellisesti ja merkittävästi päättään nyökyttäen.

— Minun olisi teille, isä kulta, tehtävä suuri pyyntö, — sanoi hän.

— Hm?... — virkkoi kreivi pysähtyen.

— Minä ajoin juurikään Jusupovin talon ohi, — sanoi Berg naurahtaen. — Talon hoitaja, tuttu mies, lennähti ulos ja kysyi: "ettekö ostaisi jotain?" Minä menin sisään, muuten noin vain uteliaisuudesta, ja siellä oli aika soma toalettikaappi. Tehän tiedätte miten Verushka on sitä halunnut ja miten paljo me aina olemme siitä kiistelleet. (Bergin puhe muuttui hänen huomaamattaan iloiseksi ajatellessa kodin mukavuutta, kun hän alkoi puhua toalettikaapistasta.) Ja mikä erinomainen kalu... Se on nähkääs aukeneva ja varustettu englantilaisella vehkeellä. Ja Verotshkan on jo kauan aikaa tehnyt mieli. Haluaisin valmistaa hänelle yllätyksen. Näin tuolla teidän pihallanne kokonaisen liudan musikkoja. Antakaa minulle yksi, olkaa hyvä, minä maksan hänelle runsaasti ja...

Kreivi rypisteli naamaansa ja alkoi rykiä.

— Kysykää kreivittäreltä, minä en osaa sanoa mitään.

— Jos se häiritsee, niin ei millään muotoa tarvitse, sanoi Berg. — Minä olisin vain Verushkan tähden niin mielelläni tahtonut.

— Ah, laputtakaa kaikki hiiteen, hiiteen, hiiteen ja vielä kerran hiiteen! ... — ärjäsi vanha kreivi. — Pääni menee sekasin.

Ja hän läksi huoneesta. Kreivitär rupesi itkemään.

— Niin, niin, äiti kulta, raskaat, hyvin raskaat ovat nyt ajat! — sanoi Berg.

Natasha läksi isänsä jälestä ja aivan kuin työläästi koettaen jotain miettiä aikoi ensin mennä hänen luokseen, mutta juoksikin sitte alas.

Ulkoportilla seisoi Petja, joka asesti niitä miehiä, jotka olivat lähdössä Moskovasta. Kuormat seisovivat pihalla yhä ennallaan. Kaksi näistä oli purettu ja toiseen kapusi upseeri palvelijansa auttamana.

— Tiedätkö, mistä? — kysyi Petja Natashalta.

Natasha arvasi, että Petja tarkotti sitä, mistä isä ja äiti olivat riitautuneet. Natasha ei vastannut mitään.

— Siitä, että isä aikoi antaa kaikki rattaat haavottuneille, sanoi Petja. — Sen sanoi minulle Vasiljitsh. Minun mielestäni...

— Minun mielestäni, — sanoi Natasha äkkiä melkein huutamalla ja kääntäen vihaiset kasvonsa Petjaan, — minun mielestäni se on niin hävytöntä, niin inhottavaa, niin ... ettei osaa sanoakaan. Olemmeko me mitään saksalaisia?...

Hänen kurkkunsa värisi suonenvedontapaisesti ja peläten hukkaavansa ilman edestä vihansa vimman hän käännähti äkkiä ja juoksi päättävästi rappuja ylös.

Berg istui kreivittären vieressä ja tynnyytteli häntä sukulaisenomaisella kunnioituksella. Kreivi käveli piippu kädessä pitkin huonetta, kun Natasha katkeran vihan vääristämin kasvoin hyöksähti huoneeseen kuin vihurin puuska ja meni nopein askelin äitinsä eteen.

— Se on hävytöntä! Se on inhottavaa! — huusi hän... Mahdotonta, että te olisitte käskeneet.

Berg ja kreivitär katsoivat häneen ymmällä ja hämmästyneinä. Kreivi pysähtyi ikkunan eteen kuuntelemaan.

— Äiti, sitä ei saa tehdä. Katsokaa, mitä pihalla on! — huudahti hän. — He jäävät tänne!...

— Mikä sinun on? Kutka he? Mitä sinä tahdot?

— Haavottuneet! Se ei saa tapahtua, äiti, sehän olisi julmaa... Ei, rakas äiti kulta, ei se ole sitä, antakaa anteeksi, hyvä äiti kulta... Mitä hyvää, äiti kulta, on meille siitä, mitä me viemme mukamme, katsokaahan vain, mitä pihalla on... Äiti kulta!... Se on mahdotonta!...

Kreivi seisoi ikkunan edessä ja kasvojaan kääntämättä kuunteli Natashan sanoja. Äkkiä rupesi hänen nenänsä tuhisemaan ja hän käänsi kasvonsa ikkunaan päin.

Kreivitär katsahti tyttärensä, huomasi, että tämän kasvoille oli noussut häpeän puna äidin tähden, näki hänen mielenliikutuksensa, käsitti, miksi hänen miehensä ei nyt katsonut häneen ja hän vilkasi hämmennyksissään ympärilleen.

— No, tehkää sitte, kuten tahdotte! Enhän minä estä ketään! — sanoi hän antautumatta kuitenkaan heti paikalla.

— Äiti kulta, rakas äiti, antakaa anteeksi!...

Mutta kreivitär työnsi tyttärensä luotaan ja meni kreivin luo.

— *Mon cher*, toimita sinä, niin kuin pitää... Enhän minä oikeastaan ymmärrä, — sanoi hän luoden katseensa maahan syyllisen tavoin.

— Munat ... kanaa opettavat... — virkkoi ruhtinas onnen kyynelten kimaltaessa hänen silmissään ja syleili puolisoaan, joka tyytyväisenä peitti häpeästä punetuneet kasvonsa miehensä rintaa vasten.

— Isä, äiti! Saako mennä käskemään? Saako? ... — kyseli Natasha. — Otammehan me kuitenkin mukaamme kaiken tarpeellisimman ... — lisäsi Natasha.

Kreivi nyökäytti hänelle päätään myöntävästi ja Natasha karkasi yhtä nopeasti kuin ennen hippasilla ollessa salin kautta eteiseen ja rappusia alas pihalle.

Miehet keräytyivät Natashan ympärille eivätkä voineet pitää totena hänen antamaa omituista käskyä, ennen kuin itse kreivi tuli puolisonsa puolesta vahvistamaan sen määräyksen, että kaikki kuormarattaat oli luovutettava haavotetuille ja kirstut vietävä aittoihin. Kun miehet olivat päässeet tolkulle asian oikeasta laidasta, alkoivat he ilomielin ja suurella touhulla täyttää uutta käskyä. Palvelijoista ei tämä nyt tuntunut ollenkaan kummalliselta, vaan ihan luonnolliselta; aivan samoin kuin neljännestunti tätä ennen ei kenestäkään ollut tuntunut kummalliselta, että haavottuneet hylättiin, mutta tavarat otettiin, vaan tuntui aivan luonnolliselta.

Koko kotiväki ryhtyi nyt innostuneena sijottamaan haavottuneita kärryihin aivan kuin korvaukseksi siitä, etteivät ennen olleet tehneet tätä. Haavottuneet hoippuivat huoneistaan ja riemua ilmaisevin kalpein kasvoin keräytyivät kärryjen ympärille. Myöskin naapuritaloihin levisi huhu tästä ja Rostovilaisten pihaan alkoi saapua haavottuneita muistakin taloista. Useat haavottuneet pyysivät, ettei tavaroita olisi purettu, vaan että heitä olisi sijoitettu kuormien päälle. Mutta kun kerran oli ryhdytty tavaroita purkamaan, ei tätä työtä enää voitu keskeyttää. Samantekevää oli, jätettiinkö kaikki tai puolet. Pitkin pihaa oli hajallaan kirstuja, joissa oli astioita, pronssitavaroita, kuvia ja peiliä, joita viime yönä oli huolellisesti pantu kokoon ja yhä tutkittu, oliko mahdollista saada sijaa sille ja sille laatikoissa ja laatikoille kärryissä.

— Neljä miestä sopii vielä, — sanoi talonhoitaja, — minä annan omat kärryini, mitenkäs niitä muuten? — Antakaa minun pukukärryini, — virkkoi kreivitär. — Dunjasha tulee minun kanssani vaunuihin.

Kreivittären pukukärryt ja taloudenhoitajan ajopelit luovutettiin myöskin ja lähetettiin hakemaan haavottuneita kahdesta talosta. Sekä talonväki että palvelijat olivat iloisen pirteitä. Natasha oli niin juhlallisen ja onnellisen reippaalla mielellä, ettei hän ollut moista tuntenut kotvaan aikaan.

— Mihinkäs tämä sidotaan? — kyselivät miehet sovitellessaan erästä kirstua vaunujen takapuolella olevalle kapealle jalkalaudalle. — Pitäisi jättää edes yhdet kärryt.

— Mitäs siinä on? — kysyi Natasha.

— Kreivin kirjoja.

— Antakaa niiden jäädä, Vasiljitsh kyllä korjaa ne. Niitä ei tarvita.

Avovaunut olivat täynnä väkeä; nousi kysymys siitä, missä Pjotr Iljitsh saisi sijansa.

— Hän käy kuskilaudalle. Käythän sinä kuskilaudalle, Petja? — huusi Natasha. Sonja puuhaili myöskin lakkaamatta, mutta hänen puuhiensa tarkoitus oli toinen kuin Natashan. Hän korjaili niitä esineitä, jotka oli määrä jättää, kirjotti niistä luettelon kreivittären käskystä ja koetti ottaa mukaan niin paljon kuin mahdollista.

XVII.

Kahta käydessä päivällä seisovat neljät Rostovilaisten vaunut rappujen edessä valmiina lähtemään. Haavottuneiden kuormat alkoivat liikkua pihasta yksi toisensa jälkeen.

Kun ne ajopelit, joissa kuletettiin ruhtinas Andreita, kulkivat rappujen editse, kiintyi niihin Sonjan huomio, joka järjesteli erään tytön kanssa istuinpaikkaa kreivittärelle tämän tavattoman tilavissa ja korkeissa vaunuissa, jotka seisovat lähellä rappuja.

— Kenenkäs ajopelit nuo ovat? — kysyi Sonja vaunun ikkunasta kurkistaen.

— Ettekös te ole tienneet, neiti? — vastasi sisäkkö. — Ruhtinas on haavottunut, hän oli yötä meillä ja lähtee nyt meidän kanssamme.

— Mikä ruhtinas? Mikä hänen nimensä on?

— Se samainen meidän entinen sulhasemme. Ruhtinas Bolkonski! — vastasi sisäkkö huoaten. — Kuolemankielissä kuuluu olevan.

Sonja hypähti vaunuista ja juoksi kreivittären luo. Kreivitär, joka jo oli matkatamineissa, hattu päässä ja saali ympärillä, käveli väsyneenä vierashuoneessa odottaen muuta kotiväkiä, jotta olisi hetkinen istuttu sulettujen ovien takana ja rukoiltu ennen lähtöä. Natasha ei ollut huoneessa.

— *Maman*, — sanoi Sonja, — ruhtinas Andrei on täällä, — hän on haavottunut ja kuolemankielissä. Hän matkustaa meidän kanssamme.

Ruhtinatar säikähtyi, hänen silmänsä lensivät selälleen ja tarttuen Sonjan käteen hän vilkasi ympärilleen.

— Natasha? — virkkoi hän.

Sekä Sonjalle että kreivittärelle merkitsi tämä tieto ensi hetkenä aivan samaa. He tunsivat Natashansa ja kauhu siitä, miten hänen käy, kun hän saa kuulla tämän tiedon, haihdutti heistä kaiken myötätuntoisuuden sitä miestä kohtaan, jota he kumpikin rakastivat.

— Natasha ei vielä tiedä, mutta ruhtinas matkustaa meidän kanssamme, — sanoi Sonja.

— Kuolemankielissä, sanot?

Sonja nyökäytti päätään.

Kreivitär syleili Sonjaa ja heltyi itkemään.

"Herran tiet ovat tuntemattomat!" ajatteli hän tuntiessaan, että kaikessa mikä nyt tapahtui, alkoi näkyä ihmisten silmiltä tähän asti kätkeyty Kaikkivaltiaan käsi.

— No, äiti, nyt on kaikki valmista. Mikä teidän on? — kysyi Natasha, joka samassa riensi sisään eloisin kasvoin.

— Ei mikään, — vastasi kreivitär. — Jos on valmista, niin lähdetään.

Ja kreivitär painoi päänsä käsipussiaan kohti peittääkseen levottomat kasvonsa. Sonja syleili ja suuteli Natashaa.

Natasha katsahti häneen kysyvästi.

— Mitä tämä on? Mitä on tapahtunut?

— Ei mitään ... ei...

— Jotain hyvin pahaako minulle? Mitä? — uteli herkkäuskoinen Natasha.

Sonja huokasi eikä vastannut mitään. Kreivi, Petja, m-me Schoss, Mavra Kusminitshna ja Vasiljitsh tulivat vierashuoneeseen, ja kun ovet oli sulettu, painautuivat kaikki istumaan. Ääneti ja toisiinsa katsomatta istuttiin muutama sekunti.

Ensimmäisenä nousi sitte ylös kreivi, joka äänekkäästi huoahdettuaan alkoi ristiä silmiään jumalankuvaan päin. Kaikki tekivät samoin. Sitte kreivi rupesi syleilemään Mavra Kusminitshnaa ja Vasiljitshia, jotka jäivät Moskovaan ja sillä aikaa kun nämä tavottelivat hänen kättään ja suutelivat häntä olkapäähän, taputteli hän heitä kepeästi selkään ja puheli joitain epäselviä, lempeän lohduttavia sanoja. Kreivitär oli mennyt pyhäinkuvahuoneeseen, josta Sonja tapasi hänet polvillaan sinne tänne seinälle hajalleen jääneiden jumalankuvien edessä. (Sukumuistojen tähden oli kaikista kalleimmat pyhäinkuvat otettu mukaan.) Rapuilla ja pihalla hyvästelivät jällellejääviä matkaan lähtevät, joilla oli aseina Petjan antamia tikaria ja miekkoja ja joiden housunlahkeet olivat saapasvarsien sisässä ja kaikki muuten tiukasti remeleillä ja vöillä vyötetyt.

Nytkin, kuten tavallisesti aina matkalle lähtiessä, oli paljon unohdettu ja huonosti sijoitettu ajopeleihin. Kaksi palvelijaa sai pitkän aikaa seista vaunujen avoimen oven ja istuinten kummallakin puolen valmiina auttamaan kreivitärtä istuimelle ja samaan aikaan juoksi tyttöjä tyyntyä ja nyyttiä kulettaen edestakaisin talon ja vaunujen ja muiden ajopelien väliä.

— Ikänään eivät ne muista mitään! — puheli kreivitär. — Tiedäthän sinä, etten minä voi näin istua.

Ja Dunjasha lennähti hammasta purren ja mitään vastaamatta sekä kasvoilla vihainen ilme vaunuihin istuinpaikkaa korjailemaan.

— Kyllä ne ovat väkeä! — virkkoi kreivi päätään pyörittäen.

Vanha kuski Jefim, ainoa mies, jonka kanssa kreivitär uskalsi matkustaa, ei edes viitsinyt kääntyä katsomaan korkealta kuskilaudaltaan, mitä hänen takanaan tapahtui. Hän tiesi kolmekymmenvuotisesta kokemuksestaan, ettei hänelle vielä kohtakaan sanota: "Jumalan nimeen!" ja että kun näin sanotaan, pysähdytetään hänet kahteen kertaan, lähetetään hakemaan unohtuneita esineitä ja tämän jälkeen pysähdytetään vielä kerta, jolloin kreivitär kurkistautuu vaunujen ikkunasta ja pyytää häntä taivaan nimessä ajamaan varovasti alamäessä. Hän tiesi tämän ja sentähden hän odotti kärsivällisemmin kuin hänen hevosensa (varsinkin kuin vasen ruskea hevonen Sokol, joka kuopi maata ja järsi kuulaimiaan), mitä tuleman piti. Vihdoinkin olivat kaikki päässeet paikoilleen; vaunujen astuimet pantiin kokoon ja kiepautettiin vaunujen sisään, ovi lokahti kiinni, lähetettiin hakemaan erästä unohtunutta rasiaa ja kreivitär kurkistautui ikkunasta sanomaan sanottavansa.

Silloin otti Jefim lakin hätäilemättä päästään ja rupesi siunaamaan itseään silmiään ristien. Eturatsastaja ja kaikki muutkin tekivät samoin. "Jumalan nimeen!" sanoi Jefim painettuaan lakin päähän. "Antakaa mennä!" Eturatsastaja läksi liikkeelle. Oikea aisahevonen painaltui länkiinsä, karskahtivat korkeat linjaalit ja hytkähti vaunukoppa. Lakeija hyppäsi kuskilaudalle vaunujen liikkeellä ollessa. Pihasta epätasaiselle kadulle noustessa keikahtivat vaunut kovasti, samoin keikahtivat myöskin muut ajopelit ja matkue alkoi solua katurinnettä ylös. Kaikissa ajopeleissä olijat ristivät silmiään vastapäätä olevalle kirkolle. Moskovaan jäivät palvelijat saattoivat heitä molemmin puolin ajopelejä.

Harvoin oli Natasha niin riemukkaan tunteen vallassa kuin nyt istuessaan vaunuissa kreivittären rinnalla ja silmäillessään hänen ohitsensa verkkaan haipuvia hätääntyneen ja jällelle jäävän Moskovan seiniä. Tuon tuostakin kurkisti hän päätään vaunujen ikkunasta katsellakseen edessä ja takana kulkevaa haavottuneiden jonoa. Melkein kaikista etumaisimpana näkyi ruhtinas Andrein kuomuvaunut. Hän ei tiennyt, ken niissä oli ja joka kerran kun hän koetti arvata oman kuormajononsa paikan, etsi hän katseillaan noita vaunuja. Hän tiesi, että ne olivat kaikista etumaisimmat. Kudrinon luona yhtyi toisiinsa Nikitskajalta, Presnjalta ja Podnovinskilta tulevia samanlaisia kuormajonoja kuin Rostovilaistenkin ja Sadovajan kadulta tulvivat vaunut ja kuormat jo kahdessa rivissä. Suharevan tornin ohi ajaessa huudahti Natasha, joka uteliaiin ja nopein silmin tarkasteli ajavaa ja jalan kulkevaa yleisöä, yhtäkkiä iloisesti ja hämmästyksissään:

— Hyvänen aika! Äiti, Sonja, katsokaa, tuolla on hän!

— Kuka, kuka?

— Katsokaahan, se on jumaliste Besuhof! — virkkoi Natasha työntäen yläruumiinsa ulos vaunun ikkunasta ja katsoen erästä kookasta, paksua miestä, joka oli kuskin kauhtanassa ja käynnistä ja ryhdistä päättäen valepuvussa oleva herrasmies ja joka rinnan erään kelmeän, parrattoman ukon kanssa, joka oli puettu pörhökarvaiseen sinelliin, oli juuri astumassa Suharevan tornin holvin alle.

— Jumaliste se on Besuhof ... kauhtana päällä ja joku vanha poika mukanaan. Jumaliste, — puheli Natasha, — katsokaa, katsokaa!

— Ei toki, ei se ole hän. Mahdotonta tyhmyyttä!

— Äiti, — huusi Natasha, — minä panen vaikka pääni pölkylle siitä, että se on hän. Sen saatte uskoa. Seisata, seisata! — huusi hän kuskille.

Mutta kuski ei voinut pysähdyttää, sillä Meshtshanskajalta yhtyi nyt kulkueeseen uusia kuormia ja vaunuja ja Rostovilaisille huudettiin, etteivät he pysähtyisi eivätkä pidättäisi muita.

Kaikki Rostovilaiset huomasivat nyt todellakin, vaikka jo oltiin paljoa kauempana, Pierren tai ainakin tavattomassa määrin hänen näköisensä henkilön, joka oli kuskin kauhtanassa ja kulki kadulla pää kumarruksissa ja vakavin kasvoin pienen, parrattoman ukonrähjän rinnalla, joka näytti lakeijalta. Ukko huomasi kasvot, jotka kurkistelivat häneen vaunuista ja kunnioittavasti koskettaen Pierren kynärpäätä hän sanoi tälle jotain ja osotti vaunuihin päin. Pierre ei voinut pitkään aikaan käsittää, mitä ukko oli sanonut, sillä niin syviin mietteisiin vaipuneelta hän näytti. Kun hän viimein oli päässyt ukosta perille ja katsahtanut ukon osottamalle suunnalle, tunsu hän Natashan ja samassa tuokiassa, ensimmäisen tunteensa valtaan antautuen, hän läksi nopein askelin menemään vaunuja kohti. Mutta kun hän oli kulkenut kymmenkunta askelta, näytti hän jotain muistavan, josta syystä hän pysähtyi.

Vaunujen ikkunasta kurkistavilla Natashan kasvoilla väikkyi kujeileva hymy.

— Pjotr Kirilitsh, tulkaa vain! Me tunsimme teidät! Ihmeellistä! — huusi Natasha ojentaen hänelle kättään. — Mitä te tuolla tavoin? Mitä te tarkoitate?

Pierre tarttui ojennettuun käteen ja kulkiessaan (vaunut liikkuiivat pysähtymättä) suuteli sitä kömpelösti.

— Mikä teidän on, kreivi? — kysyi kreivitär ihmettelevin ja surkuttelevin äänin.

— Mikäkö ja miksi — sitä älkää kysykö minulta, — sanoi Pierre vilkaisten Natashaan, jonka säteilevän riemukkaasta katseesta (hän tunsu sen Natashaan katsomatta) tuoksahti häneen neidon suloa.

— Aijotteko te jäädä Moskovaan?

Pierre oli hetkisen vaiti.

— Moskovaan? — sanoi hän sitte kysyvästi. — Niin, Moskovaan. Hyvästi.

— Oi, jos minä olisin mies, jäisin minäkin ihan varmaan teidän kanssanne. Oi, miten mainiota se olisi! — sanoi Natasha. — Äiti, annatteko te minun jäädä?

Pierre katsahti hajamielisesti Natashaan ja aikoi sanoa jotain, mutta kreivitär keskeytti hänet.

— Olemme kuulleet, että te olette olleet taisteluissa.

— Niin, olen ollut, — vastasi Pierre. — Huomenna on myöskin taistelu... — lisäsi hän ja aikoi jatkaa, mutta Natasha keskeytti hänet.

— Mikä teidän oikeastaan on, kreivi? Te ette ole entisen kaltainen...

— Ah, älkää kyselkö, älkää kyselkö; minä en tiedä itse mitään. Huomenna... Ei, ei! Hyvästi, hyvästi, — virkkoi hän, — hirmuinen aika!

Hän jättäytyi vaunuista ja poikkosi jalkakäytävälle.

Natasha kurkisti vielä kauvan aikaa ikkunasta säteilevän lempeä, joskin hieman ivallinen ja

XVIII.

Siitä pitäen, kun Pierre oli kadonnut kotoaan, asusti hän jo toista päivää Basdejef-vainajan autiossa huoneustossa. Tämä oli tapahtunut seuraavalla tavalla.

Herättyään seuraavana päivänä sen jälkeen, kun hän oli palannut Moskovaan ja käynyt kreivi Rostoptshinin luona, ei hän pitkään aikaan kyennyt käsittämään, missä hän oli ja mitä ihmiset häneltä tahtoivat. Kun hänelle ilmoitettiin niiden henkilöiden nimien joukosta, jotka häntä odottivat vastaanottohuoneessa, että häntä haluaa tavata eräs ranskalainen, joka oli tuonut hänelle kirjeen kreivitär Helena Vasiljevnalta, joutui hän yhtäkkiä sen hämmennyksen ja toivottomuuden tunteen valtaan, jonka kahleisiin hän oli taipuvainen vaipumaan. Hänen mieleensä nousi yhtäkkiä, että nyt on kaikki lopussa, kaikki sekasin, kaikki sortunut raunioiksi, ettei ole väärää eikä vanhurskasta, ettei tulevaisuudelta ole mitään odotettavissa ja että tästä asemasta ei ole olemassa minkäänlaista pääsyä. Luonnottomasti hymyillen ja jotain mutisten hän istuutui toisinaan sohvalle ja lyyhistyi siihen avuttomaan asentoon; toisinaan hän nousi kävelemään, meni oven luo ja tirkisti sen raosta vastaanottohuoneeseen, vuoroin taas käsillään viittoen palasi takasin ja ryhtyi lukemaan. Taloudenhoitaja tuli ilmottamaan Pierrelle toista kertaa, että ranskalainen, joka oli tuonut kirjeen kreivittäreltä, halusi kaikenmokomin saada puhutella häntä edes hetken ajan ja että J.A. Basdejevin leskeltä oli käyty pyytämässä, että hänen kirjansa otettaisiin talteen, koska rouva Basdejeva itse oli matkustanut maalle.

— Ahaa, vai niin, heti paikalla, odotahan ... ei sentään! Ei, ei, mene sanomaan, että minä tulen heti, — sanoi Pierre taloudenhoitajalle.

Mutta niin pian kun taloudenhoitaja oli poistunut, otti Pierre lakkinsa, joka oli pöydällä ja poistui kabinetista takaoven kautta. Käytävissä ei ollut ketään. Pierre kulki koko käytävän läpi ulkorapuille asti ja kasvojaan rypistellen ja kummallakin kädellään otsaansa hieroen hän laskeutui rappujen ensimmäiselle lavalle asti. Lakeija seisoi paraatiovella. Lavalta, jolle Pierre oli laskeutunut, veivät toiset raput takapuoliselle ulko-ovelle. Pierre läksi näitä myöten ja tuli pihalle. Häntä ei nähnyt kukaan. Mutta niin pian kun hän oli päässyt portille, huomasivat kadulla olevat kuskit, jotka istuivat portin vieressä seisovien vaunujen kuskilaudoilla ja piharenki kreivin, jolle he paljastivat päänsä. Kun Pierre tunsu, että häneen kohdistettiin katseita, menetteli hän kuin kamelikurki, joka piilottaa päänsä pensaaseen, ettei sitä nähtäisi; hän painoi päänsä kumarruksiin ja nopein askelin läksi menemään pitkin katua.

Kaikista niistä tehtävistä, jotka Pierren piti toimittaa tänä aamuna, tuntui hänestä kaikista tärkeimmältä Josef Aleksejevitchin kirjojen ja paperien selvittely.

Hän otti ensimmäisen vastaan tulevan ajurin ja käski tämän ajamaan Patriarshien Prudille, jossa Basdejevin lesken talo oli.

Myötäensä silmäillen kaupungista muuttavien kuormia, joita liikkui kaikilla tahoilla hänen ympärillään ja kohennellen paksua ruumistaan, jottei olisi luikahtanut vaappuvien, vanhojen kärryjen istuimelta, rupesi Pierre puhelemaan ajurin kanssa tuntien samanlaista iloa kuin koulusta karannut poika.

Ajuri pakisi hänelle, että tänään jaetaan Kremlistä aseita ja että huomenna ajetaan kaikki kansa Trigorin tulliportin taa ja että siellä syntyy suuri taistelu.

Saavuttuaan Patriashien Prudille etsi Pierre Basdejevin talon, jossa hän ei ollut käynyt pitkään aikaan. Hän pysähtyi portin eteen. Gerasim, sama kelmeä parraton ukko, jonka Pierre oli nähnyt viisi vuotta sitte Torschikissa Josef Aleksejevitchin parissa, saapui avaamaan hänen koputuksestaan.

— Onko herrasväki kotona? — kysyi Pierre.

— Nykyisten olojen tähden matkustivat Sofia Danilovna lapsineen maalle Torschkiin, teidän ylhäisyytenne.

— Minä tulen kuitenkin sisään, minun on järjestettävä kirjoja, — sanoi Pierre.

— Olkaa hyvä, tulkaa vaan; vainajan veli — taivaan autuus hänelle — Makar Aleksejevitch ovat jääneet tänne, vaan kuten suvaitsette tietää, on heillä se heikkoutensa, — sanoi vanha palvelija.

Makar Aleksejevitch, kuten Pierre tiesi, oli vähämielinen ja rappiolle itsensä juonut Josef Aleksejevitchin veli.

— Niin, niin, kyllä tiedän. Mennään, mennään... — sanoi Pierre ja astui taloon.

Kookas, kaljupäinen vanha mies, jolla oli pitkä viitta päällä ja jonka nenä oli punainen sekä kalossit paljaissa jaloissa, seisoi eteisessä; huomattuaan Pierren murisi hän jotain partaansa ja meni käytävään.

— Suurijärkinen mies olivat, vaan nyt, kuten suvaitsette nähdä, on heikkous vallannut, — sanoi Gerasim. — Haluatteko kabinettiin? (Pierre nyökäytti päätään.) Siitä pitäen kun kabinetti pantiin sinettiin, on se ollut sillänsä. Sofia Danilovna käskivät, että jos teiltä tullaan, saa antaa kirjoja.

Pierre astui siihen samaan synkkään kabinettiin, jossa hän hyväntekijän eläessä oli Käynyt levottomin, vapisevin mielin. Tämä kabinetti, joka nyt oli paksussa pölyssä ja johon ei oltu kajottu Josef Aleksejevitchin kuoleman jälkeen, oli entistään kolkkompi. Gerasim aukasi yhden

ikkunaluukun ja hiipi varpaisillaan pois huoneesta. Pierre kulki kabinetin ympäri, meni sitte kaapin luo, jossa oli käsikirjotuksia ja otti sieltä muutamia papereita, jotka aikoinaan olivat olleet veljeskunnan tärkeimpiä pyhyyksiä. Nämä olivat alkuperäisiä skotlantilaisia asiakirjoja, joihin hyväntekijä oli liittänyt huomautuksia ja selityksiä. Hän istuutui tomuttuneen kirjotuspöydän ääreen ja pani eteensä käsikirjotukset, joita hän vuoroin selaili, vuoroin sulki ja siirrettyään ne viimein loitonna luotaan hän laski päänsä käsivaraan ja vaipui ajatuksiin. Gerasim vilkasi muutaman kerran varovasti kabinettiin ja näki, että Pierre istui aina samassa asennossa. Oli kulunut kolmatta tuntia. Gerasim uskalsi viimein kopista ovesta herättääkseen Pierren huomion. Pierre ei sitä kuitenkaan kuullut.

— Suvaitsetteko laskea ajurin menemään?

— Totta tosiaan! — sanoi Pierre heräten ja nopeasti nousten. — Kuulehan, — sanoi hän tarttuen Gerasimin nutun nappiin ja loistavin, kostein, riemastunein silmin katsoen ukkoon alasittain, — kuulehan, tiedätkö, että huomenna tulee taistelu?

— Niin on kerrottu, — vastasi Gerasim.

— Minä pyydän sinua, ettet kerro kellekään, ken olen ja että teet, mitä minä käsken...

— Ymmärrän, — sanoi Gerasim. — Haluatteko syödä.

— En, mutta minä tarvitsen muuta. Minä tarvitsen talonpojan puvun ja pistoolin, — sanoi Pierre yht'äkkiä punastuen.

— Ymmärrän, — vastasi Gerasim hetkisen mietittyään.

Pierre vietti koko loppupäivän yksinään hyväntekijän kabinetissa levottomasti kävellen nurkasta nurkkaan, kuten Gerasim kuuli, ja itsekseen jotain puhellen sekä vietti yönsä kabinettiin laitettulla vuoteella.

Gerasim, joka pitkänä palveluskautenaan oli saanut nähdä monia kummallisia asioita, ei ollenkaan ihmetellyt Pierren muuttoa, vaan näytti olevan tyytyväinen siitä, että hänellä oli ketä palvella. Samana iltana ja vähääkään akkiloimatta sitä, mitä Pierre talonpojan puvulla teki, hankki hän tälle kauhtanan ja takin ja lupasi seuraavana päivänä hommata vaaditun pistoolin. Makar Aleksejevitch tuli kalossit läiskyen samana iltana kaksi kertaa kabinetin ovelle kurkistamaan sen raosta Pierreen tutkivin katsein. Mutta niin pian kuin Pierre kääntyi häneen, rupesi hän kääriskelemään viittaansa häpeissään ja vihaisena ja poistui nopeasti. Sillä matkalla, jolloin Pierre Gerasimin hankkimassa ja suurentamassa kuskin viitassa oli tämän kanssa menossa ostamaan pistoolia Suharevin tornin luota, oli Pierre tavannut Rostovilaiset.

XIX.

Yöllä 1 p:nä syyskuuta ilmotettiin Kutusovin käsky, että venäläisten joukkojen oli peräydyttävä Moskovan läpi Rjasanin tielle.

Ensimmäiset joukot läksivät liikkeelle yöllä. Nämä joukot, jotka marssivat öiseen aikaan, eivät pitäneet kiirettä, vaan liikkuivat hitaasti ja säännöllisesti; mutta ne, jotka läksivät liikkeelle aamun sarastaessa, huomasivat edessään Dorogomilovin siltaa lähestyessään toisella puolella jokea suunnattomia sotaväkilaumoja, jotka sulloivat toisiaan ja ehättivät kiiruimman kaupalla sillan yli sekä nousivat toista rantaa ylös ja ahtautuivat eteenpäin katujen täydeltä ja takanaan näkivät he samallaisen laumojen tungoksen, joka sekini survoutui etumaisten kintereillä. Aiheeton hätä ja häly oli vallannut joukot. Laumat hyökyivät siltaa kohti, sillalle, kahlauspaikkoihin ja veneisiin. Kutusof oli käskenyt viedä itsensä syrjäkatujen kautta toiselle puolelle Moskovaa. Kello 10 seudussa aamulla syyskuun 2 p:nä oli Dorogomilovin etukaupungissa jälellä ainoastaan jälkijoukkoja. Armeija oli jo toisella puolen Moskovaa ja sen takana.

Samaan aikaan, kello 10 aamulla syyskuun 2 p:nä, seisoivat Napoleon sotajoukkojensa keskellä Poklonnajan kukkulalla ja mittaili katseillaan edessään olevaa näkyä. Elokuun 26 p:stä alkaen syyskuun 2 p:vään saakka eli toisin sanoen Borodinon taistelusta vihollisen tulemiseen saakka Moskovaan oli kaikkina tämän levottoman ja muistorikkaan viikon päivinä vallinnut se tavaton ja ihmisiä aina ihmetyttävä syksyinen sää, jolloin alhainen aurinko lämmittää kuumemmin kuin keväällä, jolloin kaikki välkkyy puhtaassa ilmassa niin voimakkaasti, että silmiä häikäsee, jolloin rinta terästyy ja raitistuu syksyn tuoksuavaa henkeä hengittäessään, jolloin yötkin vielä ovat lämpimät ja jolloin näiden tummien, lämpimien öiden kultaisia tähtiä sataa taivaalla lakkaamatta.

Syyskuun 2 p:nä kello 10 aikaan aamulla oli tämmöinen sää.

Aamun säteilevä kauneus oli hurmaava. Valtavan suurena avautui Moskova Poklonnajan kukkulalta jokineen, puistoineen ja tempeleineen ja oli kuin olisi se taivaan tähtien tavoin väikkyen elänyt omaa elämätään kupoleineen auringon säteissä.

Kun Napoleon näki tämän kummallisen kaupungin oudon rakennustavan omituiset muodot, valtasi hänet se kateelliseen ja levottomaan uteliaisuuteen kallistuva tunne, jota ihmiset kokevat nähdessään semmoisen ventovieraan elämän muotoja, joka ei ole heistä tiennyt mitään. Tuo kaupunki eli nähtävästi täysin voiminsa omaa elämäänsä. Niistä epämääräisistä tuntomerkeistä, joiden perusteella jo pitkänkin matkan päästä erehtymättä erottaa elävän ruumiin kuolleesta, näki Napoleonkin Poklonnajan kukkulalta väräjävä elämää kaupungissa ja hän aivan kuin tunsu tuon suuren kauniin ruumiin hengitystä.

Jokainen venäläinen tuntee Moskovaa katsoessaan, että se on hänen äitinsä; jokaisen ulkomaalaisen, joka sitä katsoo eikä tiedä sen äidillistä merkitystä, täytyy tuntea tuon kaupungin naisellinen luonne ja Napoleon tunsi sen.

— *Cette ville asiatique aux innombrables églises, Moscou la sainte. La voilà donc enfin, cette fameuse ville! Il était temps,*^[196] — sanoi Napoleon ja laskeuduttuaan hevosen selästä käski levittämään eteensä tuon *Moscoun* kartan ja kutsui luokseen tulkki Lelorme d'Idevillen. "*Une ville occupée par l'ennemi ressemble à une fille qui a perdu son honneur*",^[197] — ajatteli hän (kuten hän oli sanonutkin sen Tutshkoville Smolenskissa). Ja tältä näkökannalta hän katseli edessään lepävää idän kaunotarta, jommoista hän ei vielä ollut nähnyt. Hänestä tuntui itsestäänkin kummalliselta, että vihdoinkin oli toteutunut hänen ammainen ja hänestä mahdottomalta tuntunut toivonsa. Välkkyvässä aamuvalossa hän silmäili vuoroin kaupunkia, vuoroin karttaa, josta hän tarkasteli kaupungin erityiskohtia ja sen valtaamisen varmuus värisytti ja kauhisti häntä.

"Mutta olisiko muuten voinut ollakaan?" ajatteli hän. "Tuossa se on tuo pääkaupunki jalkojeni juuressa ja odottaa kohtaloaan. Missä on nyt Aleksanteri ja mitä hän ajattelee? Kummallinen, kaunis, majesteetillinen kaupunki! Ja kummallinen ja majesteetillinen tämä hetki! Missä valossa esiinnykään minä heille!" ajatteli hän sotajoukoistaan. "Tuossa se nyt on palkinto kaikille noille vähäuskoisille", ajatteli hän silmäillessään läheneviä, lähenneitä ja riveihin järjestyviä sotajoukkojaan. Yksi ainoa sana vain, yksi ainoa käteni viittaus ja tuo *des Czars*^[198] ikivanha pääkaupunki on tuhon oma. *Mais ma clémence est toujours promte à descendere sur les vaincus.*^[199] Minun täytyy olla jalomielinen ja tosi suuri... Mutta ei, se ei ole totta, että olen Moskovassa (johtui yhtäkkiä hänen mieleensä).

Mutta tuossahan se kuitenkin lepää jalkojeni juuressa leikkien ja väristen kultaisine kupooleineen ja ristineen auringonsäteissä. Minä säästän sitä. Raakalaisuuden ja itsevaltiuden ikivanhoille muistopatsaille minä kirjoitan oikeuden ja laupeuden suuria sanoja ... Aleksanteri käsittää juuri tämän kaikesta kipeimmin ja minä tunnen hänet. (Napoleonista tuntui, että kaiken sen tärkein merkitys, mitä oli tapahtunut, oli hänen ja Aleksanterin välisessä mieskohtaisessa taistelussa). Kremlin kukkuloilta — niin tuo Kreml — minä julistan heille oikeuden lait, minä näytän heille totisen sivistyksen merkityksen ja minä pakotan bojarien sukupolvet rakkaudella muistelemaan vallottajansa nimeä. Minä sanon lähetystölle, etten ole tahtonut enkä tahdo sotaa, että olen käynyt sotaa ainoastaan heidän hovinsa väärää politiikkaa vastaan, että minä rakastan ja kunnioitan Aleksanteria ja että minä suostun Moskovassa semmoisiin rauhanehtoihin, jotka ovat kyllin arvokkaat sekä minulle että minun kansoilleni. Minä en tahdo käyttää sodan onnea kunnioitetun hallitsijan alentamiseksi. "Bojarit", sanon minä heille, "minä en halua sotaa, vaan haluan rauhaa ja siunausta kaikille alamaisilleni. Tiedänhän muuten, että heidän läsnäolonsa tulee minua innostamaan ja minä puhun heille nyt niinkuin aina ennenkin olen puhunut selvästi, juhlallisesti ja suuremmoisesti. Mutta onko totta että minä olen Moskovassa? On, tuossahan se on!"

— *Qu'on m'amène les boyards,*^[200] — sanoi hän seurueelleen.

Eräs kenraali, jota seurasi loistava seurue, nelisti heti paikalla hakemaan bojareja.

Kului kaksi tuntia. Napoleon söi aamiaisen ja seisoi taas samalla paikalla Poklonnajan kukkulalla lähetystä odotellen. Hänen puheensa bojareille selveni täydellisesti hänen ajatuksissaan. Tämä puhe uhkui arvokkuutta ja sitä suuruutta, jota Napoleon ymmärsi.

Se jalomielisyyden sävy, jolla Napoleon aikoi toimia Moskovassa, innosti häntä itseäänkin. Hän määräsi mielikuvituksessaan *réunion dans le palais de Czars*^[201] päivät, joina venäläisten ylimysten oli saavuttava Ranskan keisarin ylimysten pariin. Hän määräsi ajatuksissaan semmoisen kuvernöörin, joka osaisi taivuttaa kansan puolelleen. Saatuaan tietää, että Moskovassa oli paljon hyväntekeväisyyslaitoksia, hän päätti mielikuvituksessaan, että kaikki nämä laitokset tulevat saamaan runsaan osansa hänen armonotuksistaan. Hän ajatteli, että samoin kuin Afrikassa oli pitänyt istua arabialaisviitassa moskeijassa, täytyi nyt Moskovassa olla armollinen, kuten tsaarit. Ja liikuttaakseen venäläisten sydämet pohjaa myöten päätti hän, kuten jokainen ranskalainen, joka ei voi kuvitella mitään hellää mainitsematta *ma chère, ma tendre, ma pauvre mère*,^[202] että hän käskää kirjottamaan kaikkiin näihin laitoksiin suurilla kirjaimilla: "*Etablissement dédié a ma chère Mère*".^[203] Tahi aivan yksinkertaisesti: "*Maison de ma Mère*",^[204] päätti hän itsekseen. "Mutta olenko todellakin Moskovassa? Onhan se tuossa edessäni, vaan missä viipyy näin kauvan kaupunginlähetystö?" — ajatteli hän.

Tällä välin tapahtui keisarin seurueen takimmaisten miesten kesken hiljaisella äänellä levoton neuvottelu. Lähetystä hakemaan lähetetty seurue palasi ja toi sen sanoman, että Moskova on tyhjä ja että kaikki ovat sieltä poistuneet. Neuvottelevien kenraalien ja marsalkkojen kasvot olivat kalpeat ja hätäntyneet. Heitä ei pelottanut se, että asukkaat olivat lähteneet kaupungista pois (niin tärkeältä kuin tämä tapaus tuntuikin), vaan heitä pelotti se, miten olisi tästä ilmoitettava keisarille, ettei hänen majesteettiaan saatettaisi siihen hirmuiseen asemaan, jota ranskaksi sanotaan *ridicule*,^[205] miten ilmoitettaisi hänelle, että hän on turhan tähden odottanut bojareja näin kauan ja että kaupungissa kyllä on juopunutta väkeä, vaan ei ketään muita. He pitivät puhetta siitä, että oli keinolla millä hyvänsä saatava kokoon edes jonkunlainen lähetystö. Jotkut vastustivat tätä mielipidettä ja vakuuttelivat, että varovasti ja viisaasti valmistamalla keisaria hänelle oli kuitenkin ilmoitettava totuus kokonaisuudessaan.

— *Il faudra le lui dire tout de même...*^[206] — puhelivat seurueen herrat. — *Mais messieurs...*

Asema oli sitäkin pulmallisempi, kun keisari mietiskellen jalomielisiä suunnitelmiaan kärsivällisesti käveli edestakaisin kartan edessä ja silloin tällöin katseli käsiensä alta Moskovaan

vievää tietä iloisesti ja ylpeästi hymyillen.

— *Mais c'est impossible*.^[207] — sanoivat seurueen jäsenet olkapäitään kohotellen uskaltamatta lausua tuota heidän mielessään pyörivää kauhistavaa sanaa *le ridicule*...

Mutta tällä välin antoi keisari, joka oli väsynyt turhasta odotuksesta ja vainusi näyttelijän vaistolla, että tuo majesteetillinen hetki venyi liian pitkäksi, sekä alkoi menettää majesteetillisuuttaan, merkin kädellään. Yhdestä tykistä pamahti merkkilaukaus ja useilta eri tahoilta Moskovaa saartavat joukot liikahtivat Moskovaa kohti Tverin, Kalugan ja Dorogomilovin tulliporteille päin. Yhä kiihkeämmin ja kiihkeämmin, toinen toisensa sivu jouduttaen ja juoksujalassa marssivat joukot pölypilviin peittyen ja inahtavien yhteishuutojen ilmoja viiltäessä.

Sotajoukkojen liikkeistä innostuneena ratsasti Napoleon näiden mukana Dorogomilovin portille saakka, mutta täällä hän taas pysähtyi, laskeutui hevosen selästä ja käveli kauan aikaa edestakaisin Kamer-Kollegin vallien luona lähetystä odotellen.

XX.

Tällä välin oli Moskova tyhjentynyt. Kaupungissa oli vielä väkeä, sinne oli kyllä jäänyt vielä viideskymmenesosa kaikista entisistä asukkaista, mutta sittenkin se oli tyhjä kuin kuolemaansa tekevä, emottomaksi jäänyt mehiläispesä.

Emottomaksi jääneessä pesässä ei ole enään elämää, vaikka se pintapuolisesti katsoen tuntuukin yhtä elävältä kuin muutkin.

Yhtä iloisina kaartelevat mehiläiset puolipäiväauringon kuumassa paahteessa emottoman pesän kuin muiden elollistenkin pesien ympärillä; yhtä metiseltä tuntuu senkin haju etempää ja samalla tavoin lentävät siitakin mehiläiset ulos. Mutta ei tarvitse muuta kuin että hieman tarkastaa tämmöistä pesää, niin näkee, että elämä on sen jo jättänyt. Sen mehiläiset eivät lentele samalla tavoin kuin elävien pesien elokkaat, sen tuoksu on toinen ja mehiläishoitaja kuulee aivan toisia ääniä. Mehiläishoitajan koputukseen sairaan pesän seinään kuuluu hänelle entisen, silmänräpäyksellisen yhteisvastauksen ja kymmenientuhansien mehiläisten surinan sijasta, jotka uhkaavasti takaruumistaan koukistavat ja joiden siipien navakka lyönti synnyttää tuon elämää uhkuvan hurinan, hajanaista surahtelemista, joka onttona kuuluu kylmän pesän eri sokkeloista. Pesän suulla ei enää tuoksua, kuten ennen, meden ja myrkyä väkevä, lemuava haju, eikä pesästä tulvi täyteläisyyden lämpö, vaan meden tuoksuun sekaantuu tyhjyyden ja mädän äitelä haju. Pesän suulla ei näy enää kuoleman uhalla puolustukseen valmistautuvia, takaruumistaan pystyyn kohottelevia ja hälytystä toitottavia vartijoita. Pois on kadonnut se tasainen ja leppeä ääni ja työn aherruksen tyyni hyrinä, josta kuulostaa kuin kiehunnan sorinaa, vaan sen sijaan kuuluu epäjärjestyksen hajanaista, eripuraista melua. Pesään ja siitä ulos lentää arasti ja viekkaasti mustia, pitkulaisia, meden tahraamia rosvomehiläisiä, jotka eivät pistä, vaan luikkivat vaaraa pakoon. Ennen lenti pesään mehiläisiä ainoastaan täysin taakoin ja poistui siitä tyhjillään, nyt ne lentävät siitä taakat mukanaan. Mehiläishoitaja avaa ala-aukon ja kurkistaa pesän alimaiseen osaan. Ennen riippui alinta pohjaa myöten mustia, kutojan uuraassa työssä ahertavia täysmehuisia mehiläisiä, jotka pitivät toinen toistaan jaloista kiinni ja lakkaamatta työtouhusta kuhisten vanuttivat vahaa, mutta nyt maleksii unisia, kuivettuneita mehiläisiä hajamielisinä pitkin pesän pohjaa ja seinämiä. Pesän pohjalla viruu vahan varisteita, mehiläisten tyhjennyksiä, puolikuolleita, jalkojaan tuskin liikuttelevia ja kokonaan kuolleita, korjaamattomia mehiläisiä.

Mehiläishoitaja avaa pesän yläaukon ja tarkastaa pesän pääpuolta. Kennojen kaikki välykset kiinteinä riveinä täyttävien mehiläisten asemasta hän näkee kyllä taidokkaasti tehtyjen kennojen lokerot, mutta ei enää siinä neitseellisessä muodossa, jossa ne olivat ennen. Kaikki on hunningolla ja ryvetetty. Mustat rosvomehiläiset kuikkivat nopeasti ja varkein välyksissä; pesän omat elokkaat, jotka ovat näivettyneet, lyhyet, veltot ja aivan kuin vanhettuneet, matavat verkkaan ketään häiritsemättä, mitään tahtomatta ja elämän tajun kadottaneina. Kuhnurit, paarmat ja perhoset ropsahtelevat lentäessään aivan tyhjänpäiten pesän seiniä vasten. Silloin tällöin kuuluu eri tahoilta poikas- ja mesikennojen välistä vihaista pörinää. Pari mehiläistä on jossain vanhan tavan ja muistin mukaan pesän siivousaskareissa ja koettaa yli voimiensa huolellisesti raahata pois kuollutta mehiläistä tahi paarmaa itsekään tietämättä, mitä varten oikeastaan he niin tekevät. Jossain toisessa nurkassa pitää toinen mehiläisparvi raukeaa tappelun nahinaa tahi puhdistelee itseään tahi ruokkii toinen toistaan itsekään tietämättä, tekevätkö he sitä vihoissaan vai ystävinä. Kolmannessa kohdassa myllertää useita mehiläisiä yksissä tuumin, hyökkää jonkun uhrin kimppuun ja lyö ja kuristaa sitä. Ja hervonnut tai henkensä heittänyt mehiläinen putoaa ylhäältä kepeästi ja verkkaan kuin höyhen ruumisläjään. Mehiläishoitaja kääntää auki kaksi keskimäistä vahakerrosta nähdäkseen pesän sisään. Entisten tuhansien mehiläisten asemasta, jotka kylki kylässä istuivat yhtenäisenä mustana kihermänä ja uskollisesti noudattivat yhteisen kodin korkeita salaisuuksia, hän näkee nyt satoja unteloisia, puolikuolleita ja nukkuneita mehiläishaamuja. Ne on melkein kaikki kalma pannut niiden itsensä siitä tietämättä siinä heidän pyhätössä kyyhöttäessään, jota he ovat vaalineet, vaan jota ei nyt enää ole. Niistä löyhkää mädän ja kuoleman haju. Vain muutamat niistä liikuttelevat itseään, nousevat, lentävät raukeasti ja istuutuvat vihollisen kädelle eivätkä jaksa kuolla sitä pistäessään, — muut, kuolleet, karisevat kepeästi alas kuin kalan suomet. Mehiläishoitaja sulkee pesän, merkitsee pöntön liidulla ja jonkun ajan kuluttua särkee ja polttaa sen.

Näin tyhjä oli Moskova, kun Napoleon väsyneenä, levottomana ja synkkänä käveli edestakaisin Kamer-Kollegin vallin edessä ja odotteli edes ulkonaista, mutta hänen mielestään kuitenkin

välttämätöntä sopivaisuuden noudattamisen ilmaisu, nimittäin lähetystä.

Siellä täällä eri kolkilla Moskovaa liikuskeleli vain tajuttomia ihmisiä entisissä askareissaan, mutta he eivät käsittäneet, mitä he tekivät.

Kun Napoleonille oli tarpeellisen varovasti ilmotettu että Moskova oli tyhjä, katsahti hän vihaisesti ilmottajaan ja kääntyyttyään pois päin jatkoi kävelemistään äänettömänä.

— Ajopelit. — käski hän.

Hän nousi vaunuihin päivystävän adjutanttin kanssa ja ajoi etukaupunkiin. "*Moscou déserte! Quel événement invraisemblable!*"^[208] — puheli hän itsekseen.

Hän ei ajanut kaupunkiin, vaan pysähtyi erääseen majapaikkaan Dorogomilovin etukaupunkiin.

Le coup de théâtre avait raté.^[209]

XXI.

Venäjän joukot olivat marssineet Moskovan läpi kello kahdesta yöllä kahteen päivällä ja olivat vieneet kintereillään viimeisetkin kaupungista muuttavat asukkaat ja haavotetut.

Suurin tungos sotaväen marssiessa tapahtui Kamennin, Moskvoretskin ja Jauskin silloilla.

Samaan aikaan kun sotajoukot hajaantuneina kahden puolen Kremlä joutuivat seisahduksiin Moskvoretskin ja Kamennin silloilla, kääntyi suuri joukko sotamiehiä pysähdystä ja ahdinkoa hyväkseen käyttäen takasin silloilta ja varastautui kaikessa hiljaisuudessa Vasili Blaschennin kirkon ohi ja Borovidskin porttien kautta takasin Punaisen torin mäelle, jossa he aavistivat saavansa siepata vierasta omaisuutta. Kauppahallien kaikissa käytävissä ja risteyksissä tungeksi yhtä paljon väkeä kuin halvan tavarahan ostopaikoilla. Mutta ei kuulunut hallikauppiaiden teeskennellyn imartelevia, houkuttelevia ääniä, ei ollut kantajakaupustelijoita eikä ostavien naisten kirjavia paljoutta, — näkyi ainoastaan kiväärättömien sotamiesten pukuja ja sinelliä, kun he äänettöminä tulivat kannalmuksineen halleista ja tyhjin käsin menivät niihin. Kauppiat kuleksivat kuin mielipuolet sotamiesten joukossa, avasivat ja sulkiivat puotejaan ja kuljettivat sotamiesten kanssa jonnekin tavaroitaan. Torilla kauppahallien edustalla seisoi rummuttajia, jotka rummuttivat sotamiehiä kokoon. Mutta rumpujen pärrytys ei saanut rosvoavia sotamiehiä kiiruhtamaan, kuten ennen, rumpujen luo, vaan päin vastoin pani heidät loitonemaan niiden luota. Sotamiesten joukossa liikuskeleli puodeissa ja käytävillä harmaaviittaisia ja paljaspäisiä miehiä. Kaksi upseeria, joista toinen sinellittä istui laihaan tummanharmaan hevosen selässä ja toinen oli sinelli päällä jalkasin, seisoi Iljinkan kulmassa keskenään keskustellen. Eräs kolmas upseeri ratsasti heidän luokseen.

— Kenraali on käskenyt ajamaan kaikki pois keinolla millä hyvänsä. Mitä ihmettä tämä on! Puolet miehistä on tipotiessään.

— Mihinkä sinä?... Mihin te?... — kiljasi hän kolmelle jalkasotamiehelle, jotka kivääreittä ja sinelliensä helmuksia kantaen pujahtivat hänen ohitsensa halleihin. — Seis, lurjukset!

— Siitä sen nyt näette, — vastasi toinen upseeri. — Ei niitä saa kokoon. Tässä täytyy joutua, etteivät viimeisetkin karkaisi.

— Mihinkä sitä pääsee, kun kaikki ovat seisahtuneet sillalle eivätkä pääse hievahtamaan. Vai olisikohan asettaa ketju, etteivät viimeiset pääsisi karkaamaan?

— Menkää tuonne! Ajakaa pois ne sieltä! — kiljasi vanhempi upseeri.

Ratsastava upseeri laskeutui hevosen selästä, huusi luokseen rummuttajan ja meni hänen kanssaan hallikäytävään. Muutamia sotamiehiä läksi juoksemaan yhdessä ryhmässä. Eräs kauppias, jolla oli punaisia näppylöitä kasvoissa nenän ympärillä, tuli upseerin luokse kylläisillä kasvoilla tuikea ilme ja nopeasti ja keikarimaisesti käsillään viittoen.

— Herra upseeri, — sanoi hän, — olkaa armollinen ja suojelkaa meitä. Me joudumme ihan puille paljaille tammöisessä elämässä. Meilläkin on omat etumme. Ei tässä jaksa enää mikään sietää. Kaikki rosvoavat! Olkaa armollinen! Panisitte edes vahdit vartioimaan...

Muutamia kauppiaita tungeksi upseerin ympärillä.

— Hee, mitäs joutavasta jaarittelemaan, — sanoi yksi näistä, joka oli laiha ja ankarakasvoinen, — ottakoot, mitä mieli tekee! — Ja hän teki kädellään voimakkaan liikkeen ja kääntyi upseeriin kylin.

— Hätäkös sinun, Ivan Sidoritsh, on puhua, — virkkoi vihaisesti ensimmäinen kauppias. — Olkaa armollinen ja tulkaa, herra upseeri.

— Ei maksa vaivaa! — kiljasi laiha kauppias. — Minulla on tuolla kolmessa huoneessa tavaraa 100 tuhannen edestä. Mikä ne kaikki saa korjuuseen, kun sotaväki on mennyt. Työläs on potkia tutkainta vastaan.

— Olkaa hyvä ja tulkaa, herra upseeri, — jatkoi ensimmäinen kauppias kumarrellen.

Upseeri oli kahdenvaiheella ja hänen kasvoillaan kuvastui päättämättömyyden ilme.

— Ei se ole minun asiani! — ärjäsi hän äkkiä ja läksi nopein askelin menemään pitkin hallin käytävää.

Erästä avonaisesta puodista kuului lyöntejä ja kiroilemista, silloin kun upseeri läheni sitä ja

ovesta kimmahdi ulos eräs potkaistu mies, jolla oli lyhyt, harmaa kauhtana ja pää sileäksi ajeltu.

Tämä mies juosta kipelsi kyynisillään kauppiaiden ja upseerien ohi. Upseeri hyökkäsi sotamiesten kimppuun, jotka olivat puodissa. Mutta kun juuri tällöin kuului suuren väkijoukon kauheaa huutoa Moskvoretskin sillalta, riensi upseeri puodista torille.

— Mikä nyt on? Mitä on tapahtunut? — kyseli hän, mutta hänen toverinsa nelisti jo huutoja kohti Vasili Blaschennin ohi.

Upseeri nousi hevosensa selkään ja läksi ajamaan toverinsa jälestä. Kun hän oli saapunut sillan luo, näki hän kaksi tykkiä, jotka oli irroitettu laveteista, jalkaväkeä, joka marssi siltaa myöten, muutamia kumoonkaadettuja kärryjä, muutamia hätääntyneitä kasvoja ja nauravia sotamiehiä. Tykkien vieressä seisoj eräs kuorma, jonka eteen oli valjastettu kaksi hevosta. Kuorman takana rimpuili neljä vinttikoiraa ketjuissa. Kuorma oli tavattoman korkea ja sen ylimmällä kohdalla istui jalat ylöspäin käännetyin lastentuolin vieressä eräs akka, joka kirkui vihlovasti minkä kurkusta pääsi. Toverit kertoivat upseerille, että väkijoukon ja akan huuto olivat syntyneet siitä, että kun kenraali Jermolof oli saapunut väkijoukon luo ja saanut tietää, että sotamiehiä kuleksi puotia ryöstämässä ja kaupungin asukkaat ovat tukenneet sillan, oli hän käskenyt tuomaan tykit esille ja uhkaamaan, että niillä ruvetaan ampumaan sillalle. Kuormiaan kaataen ja toinen toistaan sulloen sekä kauheasti ulvoen puhdisti väkijoukko sillan ja siten pääsivät sotajoukot marssimaan edelleen.

XXII.

Itse kaupungissa oli tällä välin tyhjää ja autiota. Kaduilla ei näkynyt paljo ketään. Kaikki portit ja puodit olivat kiinni, siellä täällä kapakkojen luona kuului vain yksityisiä huutoja tai päihtyneiden laulua. Kaduilla ei ajanut ketään ja harvoin kuului jalkamiestenkään askeleita. Povarskajalla oli aivan hiljaista ja autiota. Rostovien suuressa pihassa virui heinän tähteitä ja hevosen lantaa eikä näkynyt ainoatakaan ihmistä. Ne kaksi henkeä, jotka olivat kaikkine hyvyksineen jääneet Rostovilaisten taloon, olivat suuressa vierashuoneessa. Nämä olivat piharenki Ignat ja kasakkapoika Mishka, Vasiljitshin tyttären poika, joka oli jäänyt ukon kanssa Moskovaan. Mishka oli avannut pianon, jota hän rimputteli yhdellä sormella. Piharenki seisoj itseään röyhistellen ja leveästi hymyillen suuren peilin edessä.

— Tämä vasta lystiä on! Vai mitä, setä Ignat! — puheli poika ja alkoi samassa iskeä näppäimiä kaksin käsin.

— Katsoppas poikaa! — vastasi Ignat ihmetellen ja ihailen, miten hänen naamansa peilissä vetäytyi yhä leveämpään hymyyn.

— Hävyttömät! Senkin hävyttömät! — kuului heidän takanaan Mavra Kusminitshnan ääni, joka oli hiljaa hiipinyt sisään. — Mokokakin pallinaama siinä irvistelee ikeniään. Vai tänne tulit! Siellä on vielä kaikki korjaamatta ja Vasiljitsh on tukahtumaisillaan työstä. Ala laputtaa.

Vyötään kohennellen ja lakaten hymyilemästä sekä nöyrästi luoden katseensa maahan läksi Ignat huoneesta.

— Täti kulta, minä vaan hiljakseen, — sanoi poika.

— Kyllä minä sinulle näytän hiljakseen, vallaton nulikka! — ärjäsi Mavra Kusminitshna hätyyttäen poikaa kädellään. — Mene panemaan ukolle teekeittiö tulelle.

Mavra Kusminitshna hotasi hieman pölyä pianolta, sulki sen kiinni, läksi raskaasti huokaisten huoneesta ja pani oven lukkoon.

Pihalle tultuaan rupesi Mavra Kusminitshna miettimään, mihinkä hän nyt läksisi, teetäkö juomaan Vasiljitshin luo piharakennukseen tai aittarakennukseen korjaamaan sitä, mitä vielä ei oltu korjattu.

Hiljaiselta kadulta kuului nopeita askelia. Askeleet pysähtyivät portin eteen. Säppi alkoi kolista kädessä, joka koetti sitä avata.

Mavra Kusminitshna meni portille.

— Ketä te tahdotte?

— Kreiviä, kreivi Ilja Andreitsh Rostovia.

— Kukas te olette?

— Minä olen upseeri. Minä tahtoisin häntä tavata, — virkkoi venäläinen miellyttävä herrasääni.

Mavra Kusminitshna avasi portin, jolloin pihaan astui noin 18-vuotinen, pyöreäkasvoinen upseeri, joka muodoltaan oli Rostovilaisten näköinen.

— Jo ovat menneet, veikkoseni. Eilen illalla suvaisivat lähteä, — sanoi Mavra Kushminitshna lempeästi.

Nuori upseeri, joka näytti olevan kahden vaiheilla, tullako sisään vai ei, napsautti kielellään.

— Miten harmillista! — virkkoi hän. — Kun olisin eilen illalla... Ah, miten ikävää...

Mavra Kusminitshna tarkasteli tällä välin tarkkaavasti ja myötätuntoisesti nuoren upseerin Rostovilaisten sukua muistuttavia kasvopiirteitä, repaleista sinelliä ja risaisia kenkiä.

— Mitäs te olisitte kreivillä tehneet? — kysyi hän.

— Kyllä olisi ollut tekemistä! — virkkoi upseeri kovin pahoillaan ja tarttui porttipieleen aikeessa lähteä.

Hän kuitenkin pysähtyi epäröiden.

— Minä, — sanoi hän äkkiä, — olen nähkääs kreivin sukulainen ja hän oli aina hyvä minua kohtaan. Kun minä nähkääs (suopeasti ja iloisesti hymyillen hän katsahti sinelliinsä ja jalkineihinsa) olen joutunut repaleiseksi eikä ole yhtään rahaa, sen vuoksi ajattelin tulla pyytämään kreiviltä...

Mavra Kusminitshna ei antanut hänen puhua suutaan puhtaaksi.

— Eikö teillä olisi aikaa odottaa hetkinen, vähän aikaa vaan, — sanoi hän.

Ja heti kun upseeri laski kätensä irti portinpieleestä, kääntyi Mavra Kusminitshna menemään nopein kepittävin askelin takapihalle rakennustaan kohti.

Sillä aikaa kun Mavra Kusminitshna oli käymässä rakennuksessaan, käveli upseeri pihalla edestakasin pää painuksissa silmäillen rikkinäisiä jalkineitaan ja suu hienossa hymynkierteessä.

"Miten ikävää, etten tavannut setä-ukkoa. Mainion hyvä eukko! Mihinkä se menikään? Mitenkähän saisin tietää, mitä katuja myöten tapaisin suorimmittain sen rykmentin, jonka nyt on marsrittava Rogoschkajaan?" ajatteli tällä välin nuori upseeri. Samassa tuli Mavra Kusminitshna näkyviin kulman takaa säikähtynein, mutta samalla päättävin kasvoin ja kantaen käsissään myttyyn käärittyä kirjavaa huivia. Jo muutaman askeleen päässä upseerista hän avasi huivin, otti siitä valkean 25 ruplan setelin ja ojensi sen nopeasti upseerille.

— Jos heidän armonsä olisivat kotona, ei olisi ollut mitään hätää, olisivathan he toki antaneet sukulaisen kaupalla, vaan ehkä tämäkin ... nyt...

Mavra Kusminitshna hämmentyi. Mutta upseeri ei kieltäytynyt ottamasta, vaan tarttui ojennettuun seteliin ja kiitti Mavra Kusminitshnaa.

— Kun he olisivat olleet kotona, kreivi itse, — puheli Mavra Kusminitshna anteeksi pyytävän äänellä. — Kristus olkoon teidän kanssanne, lapsi kulta. Herra teitä varjelkoon, — jatkoi Mavra Kusminitshna kumarrellen ja upseeria saattaen.

Aivan kuin itselleen nauraen, hymyillen ja päättään heilutellen läksi upseeri juoksemaan melkein täyttä laukkaa tyhjiä katuja pitkin Jauskin sillalle päin tavottaakseen rykmenttinsä.

Vaan Mavra Kusminitshna seisoj vielä kauvan aikaa vesissä silmin suljetun portin takana päättään miettivästi nyökytellen ja tuntien, miten hänet yht'äkkiä oli vallannut äidillinen hellyys ja sääli tuntematonta upseeria kohtaan.

XXIII.

Erästä keskeneräisestä Varvarkan varrella olevasta talosta, jonka alakerrassa oli kapakka, kuului humalaisten huutoa ja loilotusta. Pienessä, likaisessa huoneessa istui penkeillä pöytien ääressä kymmenkunta tehtaantömiestä. Kaikki olivat päihdyksissä ja lauloivat naamat hiessä, silmät sameina ja suut seposelällänsä jotain laulua. Kukin veteli omaa säveltään raskaasti ja väkisin eikä ollenkaan nähtävästi siitä syystä, että heitä halutti laulaa, vaan ainoastaan siksi, että osottaisivat olevansa päissään ja että he olivat vapaalla jalalla. Eräs näistä, kookas valkeaverinen, reima nuori mies, jolla oli sininen pusero päällä, seisoj heidän vieressään. Hänen kasvonsa ohuine, suorine nenineen olisivat olleet kauniit, elleivät niiden ilmettä olisi häirinneet hoikat, vastakkain pinnistetyt ja lakkaamatta liikkuvat huulet sekä sameat, synkät ja liikkumattomat silmät. Hän seisoj niiden vieressä, jotka lauloivat, ja nähtävästi jotain ajatellen hän heilutti juhlallisesti ja tempovasti näiden päiden yllä kyynärpäähän asti paljasta valkeaa kättään, jonka likaisia sormia hän koetti luonnottomasti hajottaa eri suuntiin. Hänen puseronsa hiha huljui lakkaamatta edestakasin. Vaan vasemmalla kädellään kohenteli hän sitä myötäänsä huolellisesti, aivan kuin olisi ollut jotain erityisen merkillistä ja tärkeää siinä, että tuon valkean, jänteväsuonisen ja heiluvan käden piti ehdottomasti olla paljaan. Keskellä laulua kuului eteisestä ja ulkoportailta huutoa, tappelua ja iskuja. Pitkä mies viittasi kädellään.

— Stop! — huudahti hän käskevästi. — Tappelu, pojat! — lisäsi hän ja hihaansa yhä kohennellen läksi portaille.

Tehtaantömiehet läksivät hänen jälestään. Nämä, jotka olivat juoneet kapakassa koko aamun pitkän miehen johdolla, olivat tuoneet kapakoitsijalle tehtaasta nahkoja ja näistä oli heille annettu viinaa. Kun läheisten pajojen sepät olivat kuulleet kapakasta hoilausta ja he luulivat, että kapakka oli ryöstetty, tahtoivat he väkipakolla tunkeutua kapakkaan. Portailla syntyi tappelu.

Kapakoitsija tappeli kynnyksellä erään sepän kanssa ja juuri silloin, kun tehtaan työmiehet tulivat kapakasta ulos, riistäytyi seppä irti kapakoitsijan kynsistä ja kaatui kasvoilleen kiviselle tantereelle.

Toinen seppä koetti rynnistää ovesta sisään puskien rinnoillaan kapakoitsijaa.

Pitkä mies löi paljaalla kädellään ovesta teutaroivaa seppää kasvoihin ja kiljasi vimmatusti:

— Pojat, meikäläisiä lyödään!

Seppä nousi taas jaloilleen ja pyyhkien verta ruhjoutuneilta kasvoiltaan hän ulisi itku kurkussa:

— Tappoivat! Tappoivat... Hyvät ihmiset, jo tappoivat!...

— Taivasten tekijä, miehen ovat lyöneet kuoliaaksi! — voivotteli eräs naapuriportista kadulle tullut akka.

Vereytyneen sepän ympärille keräytyi väkeä.

— Etkö ole saanut kyllääsi ihmisten rosvoamisesta, — kuului joukosta eräs ääni kapakoitsijalle. — Miksi sinä miehen tapoit? Rosvo!

Pitkä mies seisoj rapuilla ja katseli samein silmin vuoroin kapakoitsijaan vuoroin seppiin ja näytti mieltävän, kehenkä hän ryhtyisi käsiksi.

— Murhuri! — karjasi hän yhtäkkiä kapakoitsijalle. — Pankaa nuoriin, pojat! —

— Vai niin, vai nuoriin tämä mies pantaisiin! — kiljasi kapakoitsija riistäytyen irti hänen kimppuunsa hyökkäävien käsistä, tempasi hatun päästään ja viskasi sen maahan.

Tämä temppu näytti tekevän jonkinlaisen salaperäisen uhkaavan vaikutuksen, josta syystä tehtaantymiehet peräytyivät kapakoitsijan kintereiltä ja jäivät epäröiden seisomaan.

— Kyllä minä järjestyksen ja komennon tunnen.

— Minä menen järjestyksenvalvojan luo. Luuletteko etten uskalla mennä? Ei täällä nykyisin saa rosvojen tavoin elää! — ärjyi kapakoitsija ottaen lakin maasta.

— Mennään vaan, vai niin! Mennään vaan ... vai niin! — toistivat toinen toisensa jälkeen kapakoitsija ja pitkä mies ja kumpikin läksi yhdessä menemään katua myöten.

Vereytynyt seppä kulki heidän rinnallaan. Tehtaantymiehet ja muuta väkeä läksi puhellen ja huutaen näiden jälestä.

Moroseikan kulmassa, erään suuren talon edessä, jonka ikkunat olivat luukuilla suljetut ja jonka seinässä oli suutarinkyltti, seisoj parisenkymmentä kalpeakasvoista, laihaa, nääntynyttä suutaria pitkät viitat ja riekaleiset puserot päällä.

— Kyllä on osannut viedä kansan kurjuuteen! — puheli eräs laiha kisälli, jolla oli harva parta ja kulmakarvat rypyssä. — Meidän vertamme on vaan imenyt eikä mitään muuta. Hän on meitä kuletellut ja kuletellut koko viikon. Vaan nyt on vienyt viimeiseen nipukkaan ja itse on matkustanut tiehensä.

Kun kisälli näki väkeä ja vereytyneen miehen, vaikenä hän ja kaikki suutarit liittyivät uteliaina kadulla kulkevaan väkijoukkoon.

— Mihinkä ne ovat menossa?

— Mihinkäkö, oikeutta etsimään tietysti.

— No, eikö meidän väkemme tosiaankaan pitänyt puoltaan.

— Kuinkas muuten! Etkös näe, mitä väki puhuu.

Kuului kysymyksiä ja vastauksia. Kapakoitsija käytti hyväkseen väkijoukon yhä enenevää kasvamista, jättäytyi muista jällelle ja palasi takasin kapakkaansa.

Pitkä mies, joka ei huomannut vihollisensa kapakoitsijan katoamista, heilutteli paljasta kättään ja oli yhä äänessä, jolla hän kiinnitti itseensä kaikkien huomion. Tämän tähden tunkeutuikin kansaa etupäässä hänen ympärilleen, koska luultiin, että häneltä saadaan vastaus kaikkien mielissä palaviin kysymyksiin.

— Näyttäköön, mikä on järjestys ja mikä on laki, sitä vartenhan virkamiehet on asetettu. Vai puhunko minä väärin, oikeauskoiset! — puheli pitkä mies hienosittain hymyillen. — Hän luulee, ettei muka ole virkamiehiä? Ohoo, vai tultaisiko toimeen ilman niitä! Kyllä ne muuten osaisivat rosvota ja ryöstää.

— Mitä joutavista lörpöttelemään! — kuului väkijoukosta. — Ihanko Moskova tosiaankin jätetään puille paljaille? Sinulle on vain joutavia hölytty, vaan sinä olet uskonut. Vähäkö meillä on sotaväkeä. Kuulkaahan, mitä tuolla sanotaan, — puheltiin pitkää miestä osottaen.

Kitai-gorodin muurin luona ympäröi eräs toinen väkijoukko muutamaa pörhöisessä sinellissä olevaa miestä, jolla oli kädessä paperi.

— Julistus! Julistusta luetaan! Julistusta luetaan! — kuului väkijoukosta ja kaikki tulvivat lukijan luo.

Pörhöisessä sinellissä oleva mies luki 31 p:nä elokuuta julaistua lehtistä. Kun kansa piiritti häntä kaikilta puolin, näytti hän joutuneen hämilleen, mutta kun pitkä mies, joka oli tunkeutunut hänen luokseen, vaati häntä lukemaan, alkoi hän hieman värisevin äänin lukea lehtistä uudestaan.

"Minä lähden huomenna aikaiseen hänen ruhtinaallisen armonsa luo", luki hän (Armollisuutensa! — toisti pitkä mies juhlallisesti suutaan murtaen ja kulmiaan rypistellen), "keskustellakseni ja toimiakseni hänen kanssaan ja auttaakseni sotajoukkoja tuhoamaan vihollista. Ruvetkaamme mekin heistä sisua"... jatkoi lukija ja pysähtyi... (Kuulitteko? — huusi pitkä mies ylpeän voitokkaana. — Nyt se selvä saadaan.) "nujertamaan ja noita vieraita hiidenkattilaan toimittamaan. Minä palaan takaisin puolipäiväksi ja sitte käymme käsiksi toimeen. Toimitaan, häisketään ja viholliset väistetään."

Viimeiset sanat luki lukija täydellisen hiljaisuuden vallitessa. Pitkä mies laski surullisesti päänsä kumarruksiin. Näkyi, ettei kukaan ollut ymmärtänyt näitä viimeisiä sanoja. Varsinkin sanat: "Minä tulen huomenna puolipäiväksi" näyttivät suututtavan sekä lukijaa että kuulijoita.

Väkijoukon käsitys oli korkealentoista, vaan nuo sanat olivat liian mauttomia ja tarpeettoman selviä. Ne olivat aivan samanlaisia, kuin kuka hyvänsä heistä olisi osannut sanoa ja sen vuoksi ei niiden olisi pitänyt olla julistuksessa, joka oli lähtenyt korkeimman vallan käsistä.

Kaikki olivat velton äänettämiä. Pitkä mies liikutteli huuliaan ja muutteli jalkojaan.

— Jos olisi kysyä tuolta?... Se onkin hän itse!... Kysytään pois!... Mitenkäs tässä muuten... Kyllä hän sanoo... — kuului äkkiä väkijoukon takimmaisista riveistä ja kaikkien katseet kääntyivät toria myöten ajavaan poliisimestariin, jota saattoi kaksi rakuunaa.

Kun poliisimestari, joka tänä aamuna oli kreivin käskystä ajellut polttamassa lotjia ja joka tämän tehtävän tähden oli saanut suuren summan rahoja, jotka nyt olivat hänen taskussaan, näki väkijoukon alkavan tulla häntä kohti, käski hän kuskin pysähdyttämään hevoset.

— Mitäs väkeä tämä on? — huusi hän miehille, jotka hajallaan ja arasti lähenivät hänen ajopeliään.

— Mitä väkeä tämä on, kysyn minä? — toisti poliisimestari, kun hänelle ei vastattu.

— He, teidän ylhäisyytenne, — sanoi pörhöisessä sinellissä oleva mies, — he, teidän ylhäisyytenne haluavat hänen ylhäisyytensä kreivin julistuksen johdosta uhrata henkensä isänmaalle. Mistään metelistä ei ole kysymystä, kuten hänen ylhäisyytensä kreivin käsky kuuluu...

— Kreivi ei ole matkustanut pois, hän on täällä ja antaa teidän huolenpidostanne erityisen määräyksen, — sanoi poliisimestari. — Anna mennä! — sanoi hän kuskille.

Väkijoukko tunkeutui niiden luokse, jotka olivat kuulleet, mitä poliisimestari oli sanonut ja suuntasi katseensa poistuviin ajopeleihin.

Poliisimestari vilkasi tällä välin säikähtyneenä taakseen ja sanoi jotain kuskilleen, jolloin hevoset alkoivat juosta nopeammin.

— Petosta! Lähdetään hänen perästään! — huusi pitkä mies. — Älkää laskeko käsistä, pojat! Tehkөөn selvän! Ottakaa kiinni! — kuului kiivaita huutoja ja väkijoukko läksi juoksujalassa poliisimestarin perästä.

Kovaäänisesti hälisten seurasi kansa poliisimestarin jälkiä Lubjankaa kohti.

— Herrat ja kauppiat ovat lähteneet tipotiehensä ja sen tähden hukka perii meidät. Olemmeko me mitään koiria, vai mitä! — alkoi kuulua yhä tiheämmin väkijoukosta.

XXIV.

Illalla syyskuun 1 p:nä palasi kreivi Rostoptshin Kutusovin puheilta Moskovaan suutuksissaan ja loukkaantuneena siitä ettei häntä oltu kutsuttu sotaneuvotteluun, ettei Kutusov ollut pannut mitään arvoa hänen esitykseensä ottaa osaa pääkaupungin puolustamiseen, ja ihmeissään siitä nyt vasta havaitsemastaan leirissä vallitsevasta katsantokannasta, jonka perusteella pääkaupungin rauhallisuutta ja sen isänmaallista mielialaa koskeva kysymys ei osottautunut ainoastaan toisarvoiseksi, vaan myöskin kerrassaan tarpeettomaksi ja mitättömäksi. Iltasen syötyään laskeutui kreivi riisuutumatta levolle, josta hänet kello yhden aikaan yöllä herätti kuriiri, joka toi hänelle kirjeen Kutusovilta. Kirjeessä sanottiin, että koska sotajoukot peräytyvät Rjasanin tielle Moskovan taakse, niin eikö kreivi suvaitseisi lähettää poliisivirkamiehiä saattamaan sotajoukkoja kaupungin läpi. Tämä tieto ei ollut uutuus Rostoptshinille. Kreivi Rostoptshin nimittäin tiesi ei ainoastaan eilisestä keskustelustaan Kutusovin kanssa Poklonnajan kukkulalla, vaan myöskin jo Borodinon taistelusta saakka, josta pitäen kaikki Moskovaan saapuneet kenraalit olivat puhuneet yhteen ääneen, että taisteluun on mahdoton antautua, ja kun kreivin luvalla joka yö jo kuletettiin pois kruunun omaisuutta ja puolet kaupungin asukkaista olivat matkustaneet pois, että Moskova jätetään viholliselle, mutta tästä huolimatta tämä tieto, joka oli tullut yksinkertaisen kirjeen muodossa, joka sisälsi Kutusovin käskyn ja jonka hän sai yöllä juurikään uneen vaivuttuaan, hämmästytti ja ärsytti kreiviä.

Kun kreivi Rostoptshin jälestäpäin selitti toimintaansa tänä aikana, mainitsi hän useaan kertaan muistiinpanoissaan, että hänellä oli silloin kaksi tärkeätä tarkotusperää: *De maintenir la tranquillité à Moscou et d'en faire partir les habitants.*^[210] Jos otaksomme tämän kahtalaisen tarkotusperän oikeaksi, niin osottautuu Rostoptshinin toiminta moitteettomana. Miksi ei viety pois Moskovasta pyhiä esineitä, tykkiä, patruunia, ruutia ja viljavarastoja; miksi petettiin tuhansia asukkaita sillä, ettei Moskovaa jätetä ja miksi joudutettiin heidän perikatoaan? — Siksi, että olisi valvottu pääkaupungin rauhallisuutta, vastaa kreivi Rostoptshinin selitys. Miksi kuletettiin virastoista suunnattomat joukot tarpeettomia papereita, Leppichin ilmapallo ynnä muita esineitä? — Siksi, että olisi jätetty kaupunki tyhjäksi, vastaa kreivi Rostoptshinin selitys. Tarvitsee vain otaksua, että jokin uhkasi kansan rauhaa, ja silloin on jokainen toimi oikea ja hyväksyttävä... Kaikki hirmuvallan kauhut ovat perustuneet ainoastaan huolenpitoon väestön rauhasta.

Mihinkä perustautui kreivi Rostoptshinin pelko väestön rauhasta Moskovassa 1812? Mitä syytä oli otaksua, että kaupungissa ruvettaisiin metelöimään? Kaupungin asukkaat matkustivat pois, ja peräytyvä sotaväki täytti Moskovan. Mitä syytä oli otaksua, että kansa olisi tämän tähden noussut kapinaan?

Vihollisen edentyessä ei tapahtunut Moskovassa eikä myöskään missään koko Venäjällä mitään kapinan tapaista. 1 ja 2 p:nä syyskuuta oli Moskovassa alun toistakymmentätuhatta asukasta,

vaan mitään muuta sen kummempaa ei tapahtunut, kuin että väkeä keräytyi ylipäällikön pihalle, jonne hän itse oli sen saanut tulemaan. On selvää, että vielä vähemmän oli odotettava levottomuutta kansan kesken, jos Borodinon taistelun jälkeen, jolloin Moskovan jättäminen viholliselle kävi selväksi tai ainakin hyvin luultavaksi, Rostoptshin olisi silloin ryhtynyt kulettamaan kaupungista pois kaikki pyhät esineet, ruudin, kaikki muutkin ampumatarpeet ja rahat ja suoraan selittänyt kansalle, että kaupunki jätetään viholliselle eikä ruvennut kiihdyttämään asukkaita aseiden jakamisella ja julistuksillaan.

Rostoptshin, joka oli tulinen ja kuumaverinen mies ja joka aina oli liikkunut ylhäisimmissä hallituspiireissä, ei käsittänyt vähän vähää sitä väestöä, jota hän aikoi hallita, vaikkakin hänen tunteensa olivat isänmaallisia. Aina siitä pitäen kun vihollinen oli marssinut Smolenskiin, kuvitteli Rostoptshin mielessään olevansa kansan tunteiden, "Venäjän sydämen" johtaja. Hänestä ei tuntunut ainoastaan (kuten jokaisesta hallitusmiehestä tuntuu), että hän hallitsi Moskovan asukkaiden ulkonaisia toimia, vaan hänestä tuntui, että hän hallitsi heidän mielialaansakin julistuksiensa ja lehtistensä kautta, jotka olivat kirjoitetut sillä hulttiomaisella kielellä, jota kansa keskuudessaan halveksi ja jota se ei ymmärrä silloin, kun se kuulee sitä ylhäältä päin. Kansan tunteiden johtajan ylevä tehtävä miellytti Rostoptshinia siinä määrin ja tähän tehtäväänsä hän oli uppoutunut niin tyyten, että kun tuli pakko jättää Moskova ilman minkäänlaisia sankaritöitä, yllätti tämä hänet aivan aavistamatta ja hän kadotti yhtäkkiä jalkojensa alta sen maaperän, jolla hän oli seisonut ja hän joutui tosiaankin niin ymmälle, ettei tiennyt mitä tehdä. Vaikka hän tiesikin, että Moskova jätetään, uskoi hän koko sielullaan viimeiseen hetkeen saakka, ettei näin tule tapahtumaan ja sen vuoksi ei hän tehnyt tässä tarkoituksessa mitään. Asukkaat matkustivat pois vastoin hänen tahtoaan. Kun virastot muuttivat kaupungista pois, tapahtui tämä ainoastaan virkamiesten vaatimuksesta, johon kreivi vastenmielisesti suostui. Hän itse oli sitä vastoin kokonaan kiintynyt siihen tehtävään, jonka hän oli suoritettavakseen luonut. Kuten usein on sellaisten ihmisten laita, joilla on tulinen mielikuvitus, tiesi hänkin jo aikoja sitten, että Moskova jätetään, mutta hän tiesi tämän ainoastaan järkensä avulla, vaan koko hänen sielunsa vastusti uskomista tähän seikkaan, kun hänen mielikuvituksensa ei voinut mitenkään tottua tuohon uuteen asemaan. Hänen huolellinen ja ponteva toimintansa (missä määrin se oli hyödyllistä ja vaikutti kansaan, on eri asia), oli kokonaan suunnattu ainoastaan siihen, että hän olisi saanut heräämään kansassa saman tunteen, joka hänessä itsessäänkin eli, nimittäin isänmaallisen vihan ranskalaisia kohtaan ja luottamuksen itseensä.

Mutta kun tapaus avautui oikeaan, historialliseen muotoonsa, kun osottautui riittämättömäksi ilmaista viha ranskalaisia kohtaan ainoastaan sanoilla, kun ei voinut ilmaista tätä vihaa edes taistelun muodossa, kun itseluottamus osottautui hyödyttömäksi yksistään Moskovaa koskevaan kysymykseen nähden, kun koko väestö aivan kuin yhtenä miehenä hylkäsi omaisuutensa ja virtasi pois Moskovasta osottaen tällä teollaan kansallisen tunteensa koko voiman, — silloin osottautui Rostoptshinin valitsema tehtävä yhtäkkiä tyhjäksi ja järjettömäksi. Hän tunsi yhtäkkiä joutuneensa yksinäiseksi, heikoksi ja surkuteltavaksi, jolla ei ollut maaperää jalkojensa alla. Kun Rostoptshin unesta herättyään sai Kutusovin kylmän ja käskevän kirjeen, tunsi hän itsensä sitäkin ärtyneemmäksi, kuta enemmän hän tunsi itsensä syylliseksi. Moskovaan oli jäänyt kaikki se, mikä oli annettu hänen tehtäväkseen saattaa kaupungista pois. Mutta kaiken kulettaminen pois oli mahdotonta.

"Kuka on tähän syyssä? Ken on jouduttanut asiat näin pitkälle?" ajatteli hän. "Tietystikään en minä. Minulla oli kaikki valmiina, minä pitelin Moskovaa kovissa kourissa! Ja näin pitkälle ovat he saattaneet asiat! Roistot, kavaltajat!" ajatteli hän määrittelemättä tarkemmin, keitä nuo roistot ja kavaltajat olivat, mutta tuntien pakkoa vihata noita epämääräisiä kavaltajia, jotka olivat syyvät siihen valheelliseen ja raukkamaiseen asemaan, johon hän nyt oli joutunut.

Koko yön antoi Rostoptshin määräyksiä, joita Moskovan kaikilta kulmilta oli tultu häneltä saamaan. Hänen läheisensä henkilöt eivät olleet koskaan nähneet häntä näin synkeänä ja ärtyisenä.

"Teidän ylhäisyytenne, sukutilojen departementista on mies täällä, tirehtööriltä on tultu hakemaan käskyä... Konsistoriosta, senaatista, yliopistosta, kasvatuslaitoksesta; sijainen on lähettänyt sanan ja tiedustelee... Minkä määräyksen annatte palokunnalle? Vankilasta on tultu... Keltaisesta talosta" ... ilmoitettiin koko yö lakkaamatta kreiville.

Kaikkiin näihin kysymyksiin antoi kreivi lyhyitä ja vihaisia vastauksia, jotka osottivat, etteivät hänen määräyksensä ole enää tarpeen ja että koko hänen huolellisesti valmistama asiansa on nyt jonkun tähden kokonaan turmeltunut ja että tämä joku tulee kantamaan edesvastuun siitä, mitä nyt tulee tapahtumaan.

— Sano sille pöllöpäälle, — vastasi hän sukutilojen departementin tiedusteluun, — että hän jäisi istua kököttämään ja vartioimaan papereitaan. Mitä lempoa sinä kysyt palokunnasta? Onhan niillä hevoset, matkustakoot Vladimiriin, ei kai niitä ranskalaisille jätetä.

— Teidän ylhäisyytenne, hullujenhuoneesta on tullut tarkastaja, mitä käskette hänelle sanoa? —

— Mitäkö käsken? Menköt kaikki tiehensä eikä mitään muuta... Hullut ovat laskettavat kaupunkiin. Kun kerran hullut komentavat meidän armeijoitamme, niin on kai Jumala niin käskeny.

Kysymykseen vangeista, jotka istuivat kellareissa ärjäsi kreivi tarkastajalle äkäisesti:

— Pitäisikö sinulle antaa kaksi pataljoonaa olematonta saattoväkeä. Irti joka mies!

— Teidän ylhäisyytenne, siellä on valtiollisiakin: Mjeshkof, Vereshtshagin.

— Vereshtshagin! Eikö sitä vielä ole hirtetty? — kiljasi Rostoptshin. — Hänet on tuotava minun

XXV.

Kello 9 aikaan aamulla, jolloin sotaväki jo oli marssinut kaupungin läpi, ei kukaan tullut enään kysymään kreiviltä määräyksiä. Kaikki, jotka vain voivat matkustaa, läksivät omin päinsä ja ne, jotka jäivät kaupunkiin päättivät muilta kyselemättä, mitä heidän oli tekeminen. Kreivi käski valjastamaan hevoset lähteäkseen Sokolnikiin. Hän istui synkkänä, kellankalpeana ja ääneti käsivarret ristissä kabinetissaan.

Jokaisesta hallitusmiehestä tuntuu rauhallisena myrskyistä vapaana aikana, että hänen hallituksensa alainen asujamisto liikkuu ainoastaan hänen ponnistustensa avulla ja tässä oman välttämättömyytensä tietoisuudessa tuntee jokainen hallitusmies parhaimman palkinnon vaivoistaan ja ponnistuksistaan. On selvää, että jokaisesta peräsimestä olevasta hallitusmiehestä tuntuu niin kauan kun historian meri päilyy tyynenä ja kun hän omasta vuotavasta veneestään käsin nojautuu sauvoimilleen kansan haahteen ja itsekin liikkuu, että se haaksi, jonka turvin hän kulkee liikkuu juuri hänen ponnistuksiensa avulla. Mutta tulla vain myrskyn, nousta ulapan kuohumaan ja lähteä itsensä haahteen liikkeelle, silloin on erehtyminen mahdotonta. Haaksi liikkuu jyrkää, riippumatonta kulkuaan, sauvojen ei ylety liikkeelle lähteneeseen haahteen ja ohjaaja muuttuu käskijän asemasta, voiman lähteestä mitättömäksi, hyödyttömäksi ja voimattomaksi ihmiseksi.

Rostoptshin tunsu tämän ja se juuri kuohutti hänen vihaansa.

Poliisimestari, jonka väkijoukko oli pysähdyttänyt, saapui yhtäaikaan adjutanttin kanssa, joka tuli sanomaan, että hevoset olivat valjaissa, kreivin luo. Molemmat olivat kalpeat ja kun poliisimestari oli ilmottanut täyttäneensä saamansa tehtävän, kertoi hän, että kreivin pihalla oli suunnaton väkijoukko, joka halusi nähdä kreiviä.

Sanaakaan vastaamatta nousi Rostoptshin ylös, meni nopein askelin upeaan, valoisaan vierashuoneeseensa, astui balkonin oven eteen, tarttui kahvaan, mutta laski siitä kuitenkin kätensä irti ja meni ikkunan ääreen, josta koko väkijoukko näkyi paremmin. Pitkä mies seisoj eturiveissä ja ankarin kasvoin kädellään huitoen puheli jotain. Veristynyt seppä seisoj hänen vieressään synkin kasvoin. Vaikka ikkunat olivat kiinni, kuului ulkoa äänten hälinää.

— Ovatko vaunut valmiit? — kysyi Rostoptshin poistuen ikkunan äärestä.

— Ovat, teidän ylhäisyytenne, — vastasi adjutantti.

Rostoptshin meni uudestaan balkonin oven eteen.

— Mitä ne oikeastaan tahtovat? — kysyi hän poliisimestarilta.

— Teidän ylhäisyytenne, he sanoivat kokoutuneensa mennäkseen ranskalaisia vastaan teidän käskystänne ja huusivat jotain petoksesta. Väkijoukko on vimmoissaan, teidän ylhäisyytenne. Hädin tuskin pääsin minä niiden käsistä. Teidän ylhäisyytenne, minä uskallan odottaa...

— Kyllä minä tiedän ilman teitäkin, mitä on tehtävä, — kiljasi Rostoptshin vihaisesti.

Hän seisoj balkonin ovella ja katsoj väkijoukkoon. "Tämän ne ovat siis tehneet Venäjälle! Tämän ne ovat siis tehneet minulle!" ajatteli Rostoptshin tuntiessaan, miten hänen sisässään alkoi kuohua hillitön vihanvimma jotakuta kohtaan, jonka syyksi olisi voinut vyöryttää kaiken sen, mikä oli tapahtunut. *La voilà la populace, la lie du peuple*, ajatteli hän väkijoukkoon katsoessaan: "*la plèbe qu'ils ont soulevée par leur sottise. Ils leur faut une victime*",^[211] tuli hänen mieleensä, kun hän katsoj kädellään huitovaa pitkää miestä. Ja tämä johtui hänen mieleensä juuri sen tähden, että hän itse tarvitsi tuota uhria, tarvitsi itse esinettä, johon kohdistaisi kuohuvan vihansa.

— Ovatko vaunut valmiit? — kysyi hän uudestaan.

— Ovat, teidän ylhäisyytenne. Mitä suvaitsette käskeä Vereshtshagin suhteen? Hän odottaa rappujen edessä, — virkkoi adjutantti.

— Aa! — kiljasi Rostoptshin aivan kuin hätkähtäen jostain odottamattomasta muistosta.

Samassa aukasi hän yht'äkkiä balkonin oven ja astui päättävien askelin balkonille. Hälinä taukosi samassa, päät paljastuivat ja kaikkien silmät suuntautuivat kreiviin.

— Terve, pojat! — sanoi kreivi nopeasti ja kovalla äänellä. — Kiitos, että tulitte. Tulen heti teidän luoksenne, mutta kaikista ensin täytyy meidän selviytyä ilkiöstä. Meidän täytyy rangaista ilkiö, jonka tähden Moskova on joutunut perikatoon. Odottakaa minua!

Paiskattuaan oven lujasti kiinni palasi kreivi yhtä nopeasti huoneisiin.

Kautta koko joukon alkoi kuulua mielihyvän hyväksyvää puhetta. "Käski selviytymään ilkiöstä! Ja sinä sanot, että se muka on ranskalainen ... kyllä se sinulle järjestyksen näyttää!" puhelivat ihmiset aivan kuin moitiskellen toinen toisensa vähäuskoisuutta.

Muutaman minuutin kuluttua ilmestyi yht'äkkiä paraadiovesta upseeri, joka antoi jonkun määräyksen, josta rakunat ojentuivat rintamaan. Väkijoukko siirtyi balkonin luota uteliaana käytävän eteen. Rostoptshin ilmestyi nyt paraadiovesta vihaisen nopein askelin ja loi ympärilleen hätäisen katseen aivan kuin etsien jotakuta silmillään.

— Missä hän on? — kysyi kreivi.

Ja samassa hetkessä, kun hän sanoi tämän, näki hän talon kulman takaa kahden rakunan välissä tulevan nuoren miehen, jolla oli pitkä hoikka kaula ja metsittyneestä päästä hiukset puoleksi kerityt. Tämä nuori mies oli puettu siniverkaseen kuluneeseen revonnahka-puoliturkkiin, joka aikoinaan oli ollut keikarimaisen korea, ja likasiin, karheasta hampukankaasta tehtyihin vanginhousuihin, joiden lahkeet olivat puhdistamattomien, läntistyneiden ja ohkasten saappaiden varssissa. Hoikissa, hintelissä jaloissa riippuivat raskaat raudat, jotka rasittivat nuoren miehen epäröiviä askeleita.

— Aa! — sanoi Rostoptshin nopeasti siirtäen katseensa nuoresta miehestä, joka oli ketunnahka-puoliturkissa, ja osottaen ulkorappujen alinta porrasta hän lisäsi: — pankaa hänet tuohon!

Nuori mies astui raskaasti raudat jaloissa kolisten osotetulle portaalle, pyöräytti kaksi kertaa pitkää kaulaansa pidellen kiinni sormillaan turkin puristavasta kauluksesta, huokasi syvään ja liitti nöyrästi valkeat kätensä yhteen vatsansa eteen.

Niiden muutamien tuokioiden ajan, jolloin nuori mies asettautui portaalle, vallitsi äänettömyys. Ainoastaan takimmaisimmista riveissä, joissa ihmiset olivat litistyneet toinen toisiaan vasten, kuului ähkintää, voihtetta, tölmäyksiä ja muuttelehtavien jalkojen töminää.

Odotellessaan, kunnes nuori mies oli asettunut osotetulle paikalle, hieroi Rostoptshin kulmiaan rypistellen kädellään otsaansa.

— Pojat! — sanoi Rostoptshin metallin kirkkaalla äänellä. — Tämä mies, Vereshtshagin, on se sama heittiö, jonka tähden Moskova on joutunut perikatoon.

Nuori mies seisoi nöyrässä asennossa kädet ranteiden kohdalla ristissä vatsan edessä ja hieman kumarruksissa. Hänen kuihtuneet ja muodottomaksi käyneet kasvonsa, joilla kuvastui toivoton ilme, olivat maahan luodut. Kuultuaan kreivin ensimmäiset sanat hän nosti verkkiaan päätään ja katsoi alapäin kreiviin aivan kuin jotain sanomaisillaan tai ainakin kohdatakseen kreivin katseen. Mutta Rostoptshin ei katsonut häneen. Nuoren miehen hoikassa, pitkässä kaulassa paisui korvantaussuoni mustanpuhuvaksi ja hänen kasvonsa äkkiä punastuivat. Kaikkien silmät tähtäsivät häntä. Hän katsahti väkijoukkoon ja aivan kuin elpynein toivein niistä ilmeistä, jotka hän havaitsi ihmisten kasvoilla, hän hymähti aran surullisesti ja laskettuaan päänsä taas kumarruksiin korjasi hieman asentoaan portaalla.

— Hän on pettänyt tsaarinsa ja isänmaansa, hän on antautunut Bonaparten palvelukseen, hän yksinään kaikista venäläisistä on häväissyt venäläisten nimen ja hänen tähtensä joutuu Moskova perikatoon, — puhui Rostoptshin tasaisella, terävällä äänellä; mutta samassa hän katsahti yht'äkkiä nopeasti alas Vereshtshaginiin, joka yhä edelleen seisoa entisessä nöyrässä asennossa. Ja oli kuin olisi tämä katse reväissyt hänet kappaleiksi ja hän sanoi nostaen kätensä korkealle pystyyn melkein kiljuen:

— Oma tuomionne hänelle langettakaa ja itse pankaa se täytäntöön! Minä annan hänet teille!

Kansa vaikeni ja tunkeutui yhä tiukempaan toinen toistaan puristaen. Pidättää toinen toistaan, hengittää saastuneessa väenkuumuudessa voimatta liikuttaa itseään ja odottaa jotain tietymätöntä, käsittämätöntä ja kauheaa kävi sietämättömäksi. Etumaisissa riveissä seisovat ihmiset, jotka olivat nähneet ja kuulleet kaikki, mitä oli tapahtunut heidän edessään, pidättelivät silmät säikähdyksestä selällään ja ammassa suin kaikin voiminsa takimmaisten pinnistystä.

— Lyökää häntä!... Periköön tuho petturin älköönkä häväiskö venäläisten nimeä! — karjui Rostoptshin. — Hakatkaa! Minä käsken!

Väkijoukko, joka ei ollut kuullut Rostoptshinin sanoja, vaan ainoastaan hänen äänensä vihaisen kaijun, voihtaksi ja siirrähti lähemmä, mutta pysähtyi samassa.

— Kreivi! ... — kuului tuokioisen äänettömyyden keskeltä Vereshtshaginin arka ja samalla teatterimainen ääni. — Kreivi, Jumala yksinään tuolla ylhäällä ... — sanoi Vereshtshagin päätään nostaen, vaan samassa tulvahti hänen hoikan kaulansa paksu suoni varta pullolleen ja puna karkasi hänen kasvoiltaan yhtä nopeasti kuin se oli niille sävähtänytkin.

Hän ei sanonut loppuun sitä, mitä oli aikonut.

— Hakatkaa häntä! Minä käsken! ... — kiljasi Rostoptshin yht'äkkiä kalveten samoin kuin Vereshtshagin.

— Miekat esiin! — huudahti upseeri rakunoille ja paljasti samassa miekan huotrastaan.

Kautta koko väkijoukon vyöryi nyt uusi ja entistä väkevämpi aalto, joka etumaisiin riveihin saakka päästyään viskasi etumaisimpina seisovat esiin ja työnsi ne aivan portaiden eteen. Pitkä mies seisoa kivettynein kasvoin ja pystyyn nostettu käsi pysähtyneenä Vereshtshaginin vieressä.

— Hakatkaa, — virkkoi upseeri melkein kuiskaten rakunoille.

Ja samassa iski eräs sotamiehistä vihasta vääristynein kasvoin Vereshtshaginia tylsällä säilällään päähän.

— Aa! — kiljasi lyhyesti ja ihmettelevästi Vereshtshagin ja katsahti säikähtyneenä ympärilleen aivan kuin käsittämättä, miksi hänelle näin tehtiin. Samallinen ihmettelyn ja kauhistuksen voihtaus kuului myöskin väkijoukosta.

— Voi, Herra Jumala! — kuului jonkun surullinen huudahdus.

Mutta heti sen jälkeen, kun Vereshtshaginilta oli ryöstäytynyt kummastuksen huudahdus, pääsi häneltä kivun vihlova vaikerrus ja se joudutti hänen tuhoansa. Ne ihmistunteiden äärimmilleen jännittyneet rajat, jotka tähän asti olivat hillinneet väkijoukkoa, ratkesivat nyt silmänräpäyksessä valloilleen. Rikokseen oli ryhdytty, se täytyi välttämättömästi myöskin päättää. Surkea moitteen

vaikerrus hukkuu väkijoukon hurjaan ja raivoisaan kiljuntaan. Viimeisen seitsemännen laineen lailla, joka särkee aluksen, humahti takimmaisimmista riveistä tämä viimeinen raivoava aalto, ryöpsähti etumaisten riveihin, mursi ne ja nieli kaikki. Rakuna, joka oli iskenyt, aikoi iskeä uudestaan. Vereshtshagin kirkasi kauhusta, nosti kätensä suojaksi ja viskautui väkijoukkoon. Pitkä mies, jota vasten hän oli tölmähtänyt, kouristi kätensä Vereshtshagin hoikkaan kaulaan ja hurjasti kiljasten kaatui yhdessä tämän kanssa heidän kimppuunsa ryöpsähtäneen kiljuvan kansanjoukon jalkoihin.

Toiset löivät ja raastoivat Vereshtshaginia, toiset pitkää miestä. Ja tungoksesta puristuneiden ja niiden parku, jotka koettivat pelastaa pitkää miestä, kiihdytti vain kansan raivoa. Pitkään aikaan eivät rakunat kyenneet vapauttamaan vertavuotavaa ja henki heitoksi piestyä tehtaalaista. Ja pitkän aikaa kului kaikesta siitä raivoisasta touhusta huolimatta, jolla väkijoukko koetti päättää alkamansa työn, mutta sittenkään eivät ne, jotka pieksivät, kuristivat ja raastoivat Vereshtshaginia, voineet saada häntä hengiltä, sillä väkijoukko puristi heitä kaikilta puolin ja kiehui yhtenä ryöppynä sekaisin heidän kanssaan antamatta siten mahdollisuutta viimeistää enemmän kuin hylätäkään uhria.

— Kirveellä lyökää!... Joko on hengiltä?... Kavaltaja, Kristuksen myyjä!... Elää ... vielä on elossa... Rosvolle rosvon palkka. Kirveellä, kirveellä... Vieläkö on elossa?

Vasta kun uhri lakkasi taistelemasta ja hänen parkunsa muuttui tasaiseksi, pitkäveteiseksi korinaksi, alkoi väkijoukko hätäisesti ryhmittymään katselemaan maassa viruvaa veristä ruumista. Kukin tuli luo, katseli tehtyä työtä ja kauhustuneena, nuhtelevasti ja ihmeissään sulloutui takaisin.

— Voi, Herra Jumala! Niin on kansa kuin peto, ei ole hengestä väliä! — kuului väkijoukosta. — Ja nuori näkyvä olevan mies ... kauppiaitako lienee. Ei ole leikkimistä kansan kanssa!... Sanovat, ettei se olekaan se... Se se on... Voi, Herra Jumala!... Toisen ovat tappaneet! Vähissä hengien kuuluu olevan... Voi kuskaa ... ei pelkää pahoja töitä... — puhelivat nyt samat ihmiset katsolessaan sairaalloisen surkuttelevin kasvoin kuollutta ruumista, jonka kasvot olivat sinistyneet, veren ja lian tahrimat ja pitkä, hoikka kaula katkaistu.

Valpas poliisivirkamies, jonka mielestä oli sopimatonta, että ruumis virui hänen ylhäisyytensä pihalla, käski rakunojen laahata ruumiin kadulle. Kaksi rakunaa tarttui ruhjottuihin jalkoihin ja alkoi laahata ruumista. Verinen, lian tahrima, hengetön pää retkotti pitkässä kaulassa maata kyntäen. Kansa kaikkosi loitomma ruumiin lähettyviltä.

Silloin kun Vereshtshagin kaatui ja väkijoukko raivoisasti ulvoen kiehui ja riehui hänen yllään, kalpeni Rostoptshin, vaan sen sijaan, että hänen olisi pitänyt mennä takaportille, jossa hänen hevosensa odottivat, läksikin hän pää painuksissa ja itsekään tietämättä mihin ja miksi, nopein askelin käytävään, joka vei alakerroksen huoneisiin. Kreivin kasvot olivat kalpeat ja hän ei voinut saada asettumaan vapisevaa alaleukaansa, jota värisytti kuin vilutaudissa.

— Teidän ylhäisyytenne, tänne ... mihin suvaitsette?... Tänne olkaa hyvä, — virkkoi hänen takanaan vapiseva, pelästynyt ääni.

Kreivi Rostoptshin ei kyennyt vastaamaan ja tottelevasti kääntyen hän läksi astumaan sinne päin, minne häntä oli neuvottu. Takaportilla seisovat vaunut. Ulvovan kansanjoukon etäinen humu kuului tännekin. Kreivi Rostoptshin nousi nopeasti vaunuihin ja käski ajamaan ulkopuolelle kaupunkia olevaan taloonsa Sokolnikiin.

Kun kreivi oli päässyt Mjasnitskajalle eikä väkijoukon huutoja enää kuulunut, alkoi häntä kaduttaa. Hänestä oli nyt vastenmielistä muistella sitä levottomuutta ja pelkoa, jota hän oli odottanut alamaistensa edessä. "*La populace est terrible, elle est hideuse*", ajatteli hän ranskaksi. "*Ils sont comme les loups qu'on ne peut apaiser qu'avec de la chair*".^[212] — "Kreivi! Jumala yksin tuolla ylhäällä!" muistivat äkkiä hänen mieleensä Vereshtshagin sanat ja kylmän vastenmielinen tunne väreili pitkin kreivi Rostoptshinin selkäpiitä. Mutta tämä tunne kesti tuokioisen ja kreivi Rostoptshin hymähti halveksivasti itselleen. "*J'avais d'autres devoirs*", ajatteli hän. "*Il fallait apaiser le peuple. Bien d'autres victimes ant péri et périssent pour le bien publique*".^[213] ja hän rupesi ajattelemaan yleisiä velvollisuuksia, joita hänellä oli perhettään ja (hänen huostaansa uskottua) pääkaupunkia kohtaan, sekä myöskin itseään, mutta ei Fedor Vasiljevitch Rostoptshinina (hän luuli, että Fedor Vasiljevitch Rostoptshin uhraa itsensä *bien publiquen* tähden), vaan ylipäällikkönä, vallan edustajana ja tsaarin valtuutettuna. "Jos minä olisin ainoastaan Fedor Vasiljevitch, *ma ligne de conduite aurait été tout autrement tracée*,^[214] mutta minun on täytynyt säilyttää sekä ylipäällikön henki että arvo." Kepeästi hytkyen vaunujen pehmeällä istuimella ja kuulematta enää kansan hurjia huutoja tyyntyi Rostoptshin ruumiillisesti ja, kuten aina tapahtuu, järki väärengi hänelle yhtäaikaan ruumiillisen tyyntymisen tapahtuessa myöskin henkisen tyyntymisen syyt. Ajatus, joka tyyntynyt Rostoptshinin, ei ollut uusi. Siitä pitäen, kun maailma on ollut olemassa ja ihmiset ovat surmanneet toisiaan, ei yksikään ihminen ole koskaan tehnyt rikosta itsensä kaltaista vastaan tyydyttämättä itseään tuolla samaisella ajatuksella. Tämä ajatus on *le bien publique*,^[215] muiden ihmisten otaksuttu hyvä.

Ihminen, joka ei ole ollut intohimon vallassa, ei koskaan tunne tätä hyvää, mutta se, joka on tehnyt rikoksen, tietää aina varmasti, mitä tämä hyvä on. Ja Rostoptshin tiesi sen nyt.

Hän ei ainoastaan ollut ajatuksissaan soimaamatta itseään teosta, jonka hän oli tehnyt, mutta hän päinvastoin löysi itsetyytyväisyyden syitä siinä, että hän oli niin onnistuneesti osannut käyttää hyväkseen tuota *à propos*^[216] — rangaista rikoksellinen ja samalla tyyntyyttää väkijoukko.

"Vereshtshagin oli oikeus tuominnut kuolemanrangaistukseen," ajatteli Rostoptshin (vaikka senaatti oli tuominnut ainoastaan pakkotyöhön). "Hän oli ilmiantaja ja kavaltaja, minä en voinut jättää häntä rankaisematta ja siten *je faisais d'une pierre deux coups*:^[217] minä toimitin mielten

rauhottamisen tähden kansalle uhrin ja surmautin pahantekijän."

Kun kreivi oli saapunut maataloonsa ja ryhtynyt kotiaskareihin, tyyntyi hän täydellisesti.

Puolen tunnin kuluttua ajoi kreivi nopeilla hevosilla pitkin Sokolnikin kenttää ollenkaan muistelematta sitä, mitä oli tapahtunut ja ajatellen ja mietiskellen vain sitä, mitä tulee tapahtumaan. Hän oli nyt menossa Jauskin sillalle, jonka luona hänelle oli sanottu Kutusovin olevan.

Kreivi Rostoptshin valmisteli ajatuksissaan niitä vihaisia ja purevia moitteita, jotka hän lausuisi Kutusoville viime mainitun petoksen tähden. Hän antaisi tuon vanhan hoviketun tuntea, että edesvastuu kaikista niistä onnettomuuksista, jotka saattavat seurata pääkaupungin jättämisestä ja Venäjän perikadosta (kuten Rostoptshin ajatteli), kohtaa yksistään hänen järjen jättämää vanhaa päätään. Punniskellen tällä tavoin mietteissään, mitä hän Kutusoville sanoisi, kääntelihe Rostoptshin vihaisesti vaunuissa ja katseli tuikeasti ympärilleen.

Sokolnikin kenttä oli autio. Ainoastaan sen laidassa vaivaishuoneen ja keltaisen talon luona näkyi ihmisiä valkeissa puvuissa seisoskelevan ryhmittäin ja muutamia yksinäisiä, jotka olivat samallaisen näköisiä, kulkevan pitkin kenttää jotain huutaen ja käsillään viittoen.

Yksi näistä juoksi suoraapäätä kreivi Rostoptshinin ajopeliä kohti. Sekä kreivi Rostoptshin että kaikki hänen mukanaan olijat, kuski ja rakunat, katsoivat kauhun ja uteliaisuuden sekavin tuntein noita irtipäästetyitä mielisairaita ja varsinkin sitä, joka juoksi heitä kohti.

Houru mies juoksi aika vauhtia pitkäät laihat jalat hytkyen ja leveä viitta päällä liehuen, juoksi katsettaan Rostoptshinista hellittämättä, huutaen jotain käheällä äänellään ja viittoen käsillään, että Rostoptshin pysähtyisi. Hourumielisen synkän juhlalliset kasvot, joita parta epätasaisina työhtöinä peitti, olivat laihat ja keltaiset. Hänen mustat, viirukkaat silmäteränsä vilkkuivat levottomasti saframinkeltaisilla valkuaisilla.

— Seis! Pysähdy! Kuuletko? — huuteli hän vihlovasti ja sitte taas alkoi puhella jotain hengästyneenä nuhtelevin äänin ja kädenliikkein.

Hän pääsi vaunujen kohdalle ja juoksi niiden rinnalla.

— Kolmasti surmattiin minut, kolmasti nousin ylös kuolleista. Ne viskasivat minua kivillä, ristiinnaulitsivat minut... Minä nousen ylös kuolleista ... nousen ... nousen... Minun ruumiini ovat raadelleet. Taivaan valtakunta sortuu... Kolmasti minä sen hajotan ja kolmasti rakennan! — huusi hän yhä kiihtyvemmän kirkuvalla äänellä.

Kreivi Rostoptshin kalpeni yhtäkkiä samoin kuin hän oli kalvennut silloinkin, kun kansajoukko oli ruvennut raastamaan Vereshtshaginia. Hän käännähti pois päin hourumielisestä.

— A ... anna mennä joutuimmin! — kiljasi hän kuskille väräjävin äänin.

Vaunut alkoivat kiittää tulista vauhtia, mutta kauvan kuuli vielä kreivi Rostoptshin takanaan haipuvaa, mielettöntä, sydäntä vihlovaa huutoa, vaan silmiensä edessä hän näki ainoastaan kummastelevan säikähtyneet turkkipukuisen petturin veriset kasvot.

Niin äskeinen kuin tämä muisto olikin, tunsu Rostoptshin kuitenkin nyt, että se oli syöpynyt häneen syvälle sydänveriin asti. Hän tunsu nyt selvästi, ettei tämän muiston verinen jälki koskaan enää liety umpeen, vaan että kuta kauemmin hän elää, sitä vihaisemmin ja raastavammin tulee tämä kaamea muisto elämään hänen sydämessään hänen kuolinhetkeensä saakka. Hän luuli kuulevansa omien sanojensa kaiun: "hakatkaa häntä, te vastaatte päällänne minulle!" — "Miksi minä sanoin nuo sanat? Sanoin ne vahingossa. Olisin voinut olla sanomattakin niitä", ajatteli hän, "silloin ei olisi *mitään* tapahtunut". Hän näki säikähtyneet, mutta sitte yhtäkkiä julmistuneet rakunan kasvot, joka oli iskenyt miekallaan ja sen äänettömän, aran ja moittivan katseen, jonka revonnahkaturkkinen poika oli häneen luonut... "Mutta enhän tehnyt sitä itseni tähden. Minun täytyi menetellä niin. *La plèbe, le traître ... le bien publique*",^[218] ajatteli hän. Jauskin sillan luona yhä vain tungeskelu sotaväkeä. Oli kuuma. Kutusof istui nyrpeänä ja veltona penkillä sillan korvalla ja sonki palmikkonsa nenällä hiekkaa, kun vaunut rymisten ajoivat hänen eteensä. Kenraalin puvussa ja työttöhattu päässä oleva mies astui vilhuvien, puoleksi säikähtyneiden silmin Kutusovin eteen ja alkoi puhella hänelle jotakin ranskan kielellä. Se oli kreivi Rostoptshin. Hän kertoi Kutusoville tulleensa tänne sen tähden, ettei Moskovaa eikä pääkaupunkia enää ollut olemassa, vaan ainoastaan armeija.

— Olisi ollut aivan toisin, ellei teidän armonne olisi sanonut minulle, ettette te jätä Moskovaa taistelematta vielä kertaa: mitään tämmöistä ei olisi tapahtunut! — sanoi hän.

Kutusof katsoi Rostoptshiniin aivan kuin ymmärtämättä hänelle lausuttujen sanojen merkitystä ja koetti koettamalla lukea sitä merkillistä ilmettä, joka tuona hetkenä väikkyi hänen kanssaan puhelevan miehen kasvoilla. Rostoptshin tuli hämilleen ja vaiken. Kutusof nyökytti hieman päätään ja laskematta tutkivaa katsettaan Rostoptshinin kasvoilta hän virkkoi hiljaa:

— Niin minä en jätä Moskovaa taistelutta.

Ajatteliko Kutusof jotain aivan muuta näitä sanoja sanoessaan tahi oliko hän tietäessään niiden tyhjäänpäiväisyyden sanonut ne suotta, kreivi Rostoptshin ei kuitenkaan vastannut niihin mitään, vaan poistui nopeasti Kutusovin luota. Ja kummallista! Moskovan ylipäällikkö, ylpeä kreivi Rostoptshin, otti käteensä nagaikan, meni sillalle ja alkoi huutaen hajottaa tungeskeleviä kuormia.

Neljättä käydessä iltapäivällä marssivat Muratin joukot Moskovaan. Ensimmäisenä ratsasti osasto württembergiläisiä husaria, näiden takana ratsasti suuren seurueen keskellä itse Neapelin kuningas.

Arbatin keskikohdalla, lähellä Nikola Javlennin kirkkoa pysähtyi Murat odottelemaan etujoukolta tietoa siitä, miten oli kaupungin linnan "*le Kremlin'in*" laita.

Muratin ympärille keräytyi pieni joukko väkeä Moskovaan jääneitä kaupungin asukkaita. Kaikki katsoivat arastellen ja hölmistyneinä kummallista, höyhenillä ja kullalla kirjailtua pitkähiuksista päällikköä.

— Tuoko se nyt on se heidän tsaarinsa? Pulska mies! — kuului hiljaista puhelua.

Tulkki ajoi väkijoukon luo.

— Ottakaa lakit päästä... — puhelivat ihmiset toinen toiselleen.

Tulkki kääntyi erääseen vanhaan pihareenkiin ja kysyi, oliko vielä pitkältä Kremliin. Piharenki tarkkasi hölmistyksissään hänelle outoa puolalaista puhuntatapa, ja kun hän ei omaksunut tulkin sanojen kaikua venäläiseksi puheeksi, ei hän ymmärtänyt mitä hänelle sanottiin, vaan hiihätti toisten selkien taa piiloon.

Murat ratsasti tulkin luo ja käski kysymään, missä Venäjän joukot olivat. Eräs venäläisistä ymmärsi, mitä häneltä kysyttiin ja useat alkoivat yhtäkkiä vastailta tulkillle yhteen ääneen. Etujoukko-osastosta saapui ranskalainen upseeri, joka ilmotti Muratille, että linnan portit olivat teljettyt ja että siellä luultavasti oli väijytys.

— Vai niin, — virkkoi Murat ja kääntyytään erääseen seurueensa herraan hän käski ottamaan neljä kepeää tykkiä ja ampumaan niillä portteja.

Osa tykistöä erosi kolonnasta, joka seurasi Muratia ja läksi kiitämään nopeaa vauhtia pitkin Arbatia. Laskeuduttuaan Vosdvischenkan päähän pysähtyi tykkijoukko ja asetui torille rintamaan. Muutamia ranskalaisia upseeria komensi järjestämään tykit jonkun matkan päähän toisistaan, jonka jälkeen he rupesivat tarkastamaan Kremlia kaukoputkella.

Kremlistä alkoi kuulua kellojen soittoa iltamessuun ja tämä sai ranskalaiset kuohuksiin. He luulivat, että kellojen soitto kutsui aseisiin. Muutamia jalkasotamiehiä juoksi Kutavjevskin portille. Portti oli teljetty hirsillä ja lautasuojuksilla. Kaksi kiväärin laukausta pamahti portin takaa, heti kun vain ranskalainen upseeri miehineen alkoi lähestyä niitä. Tykkien luona seisova kenraali huusi upseereille muutamia komentosanoja ja upseeri kiiruhti sotamiehineen takasin.

Portin takaa kuului vielä kolme laukausta. Yksi laukauksista osui ranskalaisen sotamiehen jalkaan, jolloin lautasuojuksien takaa kuului muutamia omituisia huudahduksia. Ranskalaisen kenraalin, upseerien ja sotamiesten kasvojen äskeinen iloisen levollinen sävy muuttui yht'aikaa aivan kuin komennosta tuikeaksi ja päättäväksi piirteeksi, joka ilmaisi heidän olevan valmiit taisteluun ja kärsimyksiin. Marsalkasta asti viimeiseen sotamieheen saakka tuntui kaikista heistä, ettei tämä paikka ollutkaan Vosdvischenka, Mohovaja, Kutavja tai Troitskin portit, vaan että se oli uuden, luultavasti verisen taistelutantereen uusi paikka. Ja kaikki valmistautuivat tähän taisteluun. Portin takaa kuuluvat huudot olivat vajenneet. Tykit asetettiin ampumakuntoon. Tykkimiehet puhalsivat karaistuneihin syyttimiin. Upseeri komensi: *feu!*^[219] ja samassa kaikui kaksi vinkuvaa ääntä. Kartessin luodit roiskivat portin kiviä, hirsiiä ja lautasuojuksia vastaan ja kaksi savupilveä alkoi huppelehtia torin yllä.

Muutamia silmänräpäyksiä sen jälkeen, kun pitkin kivistä Kremlia kiirineen kajun kumina oli vajennut, kuului kummallisia ääniä ranskalaisten päiden päällä. Suunnattoman suuri naakkaparvi ryöpsähti lentoon muureilta ja alkoi räähkyen ja suhisevin siivin kaarrella ilmassa. Näiden äänien seasta kajahti yksinäinen ihmishuuto porttiholvista ja savun seasta pisti näkyviin mies, joka oli hatutta päin ja kauhtana päällä. Hänellä oli kivääri, jolla hän tähtäsi ranskalaisiin. "*Feu!*" toisti tykki-upseeri ja samassa pamahti yht'aikaa yksi kiväärin- ja kaksi tykinlaukausta. Savu salpasi taas portin näkymättömiin.

Lautasuojusten takaa ei enää näkynyt mitään liikettä ja ranskalaisia upseeria läksi jalkaväkeä mukanaan portille. Porttiholvissa virui kolme haavottunutta ja neljä surmautunutta miestä. Kaksi miestä, joilla oli kauhtanat päällä, pakeni kyyryksillään muurien vierustaa pitkin Snamenkalle päin.

— *Enlevez-moi ça,*^[220] — sanoi upseeri osottaen hirsiiä ja ruumiita ja ranskalaiset viimeistettyään haavottuneet heittivät ruumiit alas notkoon.

Keitä nämä miehet olivat, sitä ei kukaan tiedä. "*Enlevez-moi ça,*" sanottiin vain heistä, jonka jälkeen heidät viskattiin syrjään ja myöhemmin peitettiin sen verran mullalla, etteivät olisi löyhkäneet. Ainoastaan Thiers on omistanut heidän muistolleen muutamia kauniita sanoja: "*Ces misérables avaient envahi la citadelle sacrée, s'étaient emparés des fusils de l'arsenal et tiraient (ces misérables) sur les français. On en sabra quelques uns et on purgea le Kremlin de leur présence.*"^[221]

Muratille ilmoitettiin, että tie on puhdistettu. Ranskalaiset marssivat portista sisään ja alkoivat asettua leiriin Senaatin torille. Sotamiehet viskoivat senaatin ikkunoista torille tuoleja ja tekivät nuotioita. Toiset osastot marssivat Kremlin läpi ja sijoituivat Maroseikalle, Lubjankalle ja Pokrovkalle. Kolmannet sijoituivat Vosdvischenkalle, Snamenkalle, Nikolskajalle ja Tverskajalle. Kun ranskalaiset eivät missään tavanneet isäntäväkeä, eivät he asettuneet Moskovaan kuten asetutaan asumaan kaupungin kortteereihin, vaan asettuivat kaupunkiin muodostettuun leiriin.

Vaikka ranskalaiset olivatkin riekkaleissa, nälkäisiä, näntyneitä ja huvenneet puoleksi entisestä lukumäärästään, marssivat he kuitenkin Moskovaan hyvässä järjestyksessä. Jos kohta armeija oli uupunut ja näntynyt, oli se vielä sittenkin taistelukuntoinen ja uhkaava. Mutta se oli armeijaa vain siihen hetkeen asti, kunnes sen väki ei ollut hajaantunut asuntoihin. Niin pian kun rykmenttien väki alkoi kuleksia rikkaiden autoissa taloissa, silloin hävisi armeija ainiaaksi ja sen sijaan muodostui jotain asukkaiden ja sotamiesten välimuodon väkeä, jota sanotaan sotarosvoiksi. Kun tämä sama väki viiden viikon kuluttua läksi pois Moskovasta, ei se enää muodostanut sotajoukkoa. Se oli vain lauma sotarosvoja, joista jokainen kuletti mukanaan kannalmuksen tai kuorman tavaroita, jotka hänestä tuntuivat arvokkailta ja tarpeellisilta. Ei ainoakaan sotamiehen päämääränä Moskovasta lähtiessä ollut, kuten ennen, vallottaminen, vaan saadun ja anastetun käsissä pysyttelemine. Sen apinan tavoin, joka työnsi kätensä ahdaskaulaiseen ruukkuun ja otettuaan kourallisen pähkinöitä ei avannut nyrkkiään, jottei olisi menettänyt saalistaan sekä siten joutui perikatoon, oli ranskalaistenkin Moskovasta lähtiessään nähtävästi jouduttava perikatoon siitä syystä, että he kulettivat mukanaan ryöstettyä tavaraa, jota heidän oli yhtä mahdoton hylätä, kuin apinan oli mahdotonta avata pähkinöitä täynnä olevaa nyrkkiään. Kymmenen minuuttia sen jälkeen, kun kukin ranskalainen rykmentti oli asettunut johonkuhun kaupungin kortteliin, ei jäänyt jällelle ainoatakaan sotamiestä eikä upseeria. Talojen ikkunoissa vilkkui sinellipukuista väkeä, joka nauraen ja ylpeillen herrasteli huoneesta toiseen; viinikellareissa ja kellarikerroksissa isännöi samallaista väkeä ruokavarojen kimpussa; pihoissa kulki samallaista väkeä aukomassa ja särkemässä aittojen ja tallien ovia; keittiöissä viritettiin tulia, käärityin hihoin alustettiin taikinoita, paistettiin ja keitettiin, peloteltiin, nauratettiin ja hyväiltiin naisia ja lapsia ja tätä väkeä oli kaikkialla niin puodeissa kuin asunnoissakin; mutta sotajoukkoa ei enää ollut.

Samana päivänä antoivat ranskalaiset päälliköt käskyn toisensa jälkeen, että sotaväkeä kielletäisiin hajaantumasta ympäri kaupunkia, että ankarasti ehkäistäisiin sotarosvouden ja asukkaiden väkivaltainen kohtelu ja että jo tänä iltana toimitettaisiin yleinen nimien huuto. Mutta eivät minkäänlaiset toimenpiteet tehonneet ja se väki, joka ennen oli muodostanut sotajoukon, ajalehti pitkin rikasta ja mukavuuksia ja varastoja täynnä olevaa autiota kaupunkia. Samoin kuin nälkäinen susilauma yhtenä röykkönä vaeltaa pitkin lakeata ketoa, mutta niin pian kuin se on osunut uhkuville laiturille, hajaantuu se vastustamattomalla voimalla eri tahoille, hajaantui myöskin ranskalainen sotajoukko yhtä vastustamattomasti pitkin rikasta kaupunkia. Asukkaita ei Moskovassa ollut ja sotamiehet imeytyivät siihen kuin vesi hiekkaan ja hillittömin laumoin valahtivat kaikkiin suuntiin Kremlistä, jonne he olivat ensin saapuneet. Kun ratsumiehet ajoivat jonkun kauppiaan taloon, joka oli hylätty kaikkine hyvyyksineen ja jossa oli pilttuita ei ainoastaan heidän omille hevosilleen vaan muillekin liikemäärään, kulkivat he kuitenkin viereiseen taloon ja valtasivat sen, koska se näytti heistä paremmalta, monet valtasivat useampia taloja yht'aikaa, kirjottivat seiniin liidulla, ken ne oli ottanut ja riitelivät jopa tappelivatkin toisten osastojen kanssa. Useat sotamiehet eivät malttaneet asettua paikoilleen, vaan juoksisivat kaduille tarkastamaan kaupunkia ja kuultuaan, että kaupunkiin oli kaikki jätetty jällelle, riensivät he sinne, mistä olisi voinut kaapata ilmaiseksi arvokasta tavaraa. Päälliköt kulkivat hillitsemässä sotamiehiä, mutta itsekin innostuivat tahtomattaan samoihin tekoihin. Karjetni Rjadin myymälöihin oli jäänyt ajopelejä ja niissä tungeskeli kenraaleja kuka minkinlaista ajopeliä valiten. Kaupunkiin jääneet asukkaat kutsuivat vieraikseen päälliköitä toivoen täten pääsevänsä turvaan ryöstöiltä. Rikkautta oli niin määrättömän paljon, ettei sillä näkynyt olevan loppua. Kaikkialla sen paikan ympärillä, jonka jokin ranskalainen osasto oli vallannut, oli kosolta tuntemattomia ja valtaamattomia paikkoja, joissa kuten ranskalaisista tuntui, oli vielä enemmän rikkautta. Samoin kuin vesi ja kuiva maa häviää siitä syystä, että sille kaadetaan vettä, hävisi myöskin sotajoukko siitä syystä, että se oli nälkäisenä tullut äveriääseen ja autioon kaupunkiin ja hävisi myöskin äveriäs kaupunki. Sen sijaan tuli saastaa, tuli tulipaloja ja sotarosvoutta.

Ranskalaiset sanoivat syyksi Moskovan paloon *au patriotisme féroce de Rostopchine*,^[222] venäläiset puolestaan ranskalaisten vääräuskoisuutta. Mutta semmoisia syitä, joiden perusteella Moskovan palo olisi luettava yhden tai useamman henkilön viaksi, ei oikeastaan ollut eikä voinut ollakaan. Moskova paloi siitä syystä, että se oli joutunut semmoiseen olotilaan, jonka vallitessa jokaisen puisen kaupungin täytyi palaa siitä huolimatta, onko kaupungissa 130 huonoa paloruiskua tahi ei. Moskovan täytyi palaa siitä syystä, että asukkaat olivat sieltä matkustaneet pois, sen täytyi palaa yhtä välttämättömästi, kuin täytyy palaa höylälästeläjän, johon useiden päivien kuluessa sinkoilee kipunoita. Semmoinen puinen kaupunki, jossa ihmisten asuessa omissa kodeissaan ja poliisin valvoessa järjestystä on tulipaloja melkein joka päivä, ei voinut olla syttymättä palamaan silloin, kun kaupungissa ei ollut omia asukkaitaan, vaan asusti sotaväkeä, joka poltteli piippua, joka viritti nuotioita Senaatin torille senaatin tuoleista ja keitti itselleen ruokaa kaksi kertaa päivässä. Jos esimerkiksi rauhan aikana sotaväkeä asettuu maakylien taloihin, niin heti enentyy sillä paikkakunnalla tulipalojen määrä. Eikö sitä suuremmalla syyllä suurene tulipalojen mahdollisuus autiossa ja puisessa kaupungissa, johon on asettunut ventovierasta sotaväkeä? Ei *le patriotisme féroce de Rostopchine* eikä ranskalaisten vääräuskoisuus ole tässä vähääkään syyt. Moskova syttyi palamaan piipuista, keittiöistä, nuotioista ja vihollisten sotamiesten huolimattomuudesta, jotka eivät olleet omissa kodeissaan. Jos olisikin tapahtunut murhapolttoja (mikä muuten on hyvin epäiltävää, sillä tahalliseen syöttämiseen ei kellään ollut mitään syytä, koska se olisi tuottanut suuria vastuksia ja ollut vaarallista), ei murhapolttoja kuitenkaan voi pitää minään syynä, koska ilman niitäkin olisi tapahtunut samoin.

Niin mieleistä kuin ranskalaisista olikin syyttää Rostoptshinin petomaisuutta ja venäläisistä syyttää itse kaiken pahan juurta Bonapartea tahi sitte pistää sankarillinen sytytinsoihu oman kansansa käteen, täytyy kuitenkin huomata, ettei tällaista välitöntä tulipalon syytä voinut olla olemassa sillä Moskovan täytyi palaa samoin kuin täytyy palaa jokaisen kylän, tehtaan ja jokaisen talon, josta asukkaat ovat poistuneet ja johon ventovierasta väkeä lasketaan isännöimään ja keittämään itselleen puuroa. Moskovan sytyttivät asukkaat, siitä ei ole kiistelemistä, mutta eivät ne asukkaat, jotka olivat jääneet kaupunkiin, vaan ne, jotka olivat muuttaneet pois. Moskova, jonka vihollinen oli miehittänyt, ei jäänyt Berlinin, Wienin eikä muiden kaupunkien tavoin eheäksi ainoastaan siitä syystä, etteivät sen asukkaat tarjonneet ranskalaisille leipää ja suolaa eikä avaimia, vaan muuttivat kaupungista pois.

XXVII.

Kun ranskalaiset hajaantuivat syyskuun 2 p:nä eri taholle Moskovaan joutuivat he siihen kortteliin, jossa nyt asui Pierre, vasta illan suussa.

Yksinäisyydessä ja kummallisesti vietettyjen kahden päivän jälkeen oli Pierre joutumaisillaan melkein mielenvikaiseksi. Hänet oli kokonaan kahlinut eräs eroamaton ajatus. Hän ei tiennyt itsekään, miten ja milloin tämä ajatus oli hänet vallannut, mutta nyt se oli kytkenyt hänet niin voimakkaasti valtaansa, ettei hän ymmärtänyt kerrassaan mitään menneisyydestä eikä ymmärtänyt mitään nykyisyydestä. Kaikki mitä hän näki ja kuuli, kulki hänen editseen kuin unessa.

Pierre oli poistunut kotoaan ainoastaan sen tähden, että olisi päässyt irti hänen ympärilleen punoutuneen elämän vaatimusten vyyhdistä, jota hän silloisessa mielentilassa ei ollut kyennyt selvittämään. Hän oli mennyt Josef Aleksejevitchin asuntoon muka selvittelemään vainajan kirjoja ja papereita, mutta oikeana syynä oli kuitenkin se, että hän halusi tyynnytystä elämän huolista ja Josef Aleksejevitchin muiston kera punoutui hänen mieleensä ikuisten, rauhallisten ja ylhäisten ajatusten maailma, jotka olivat aivan vastaisia sille levottomalle sekavuudelle, johon hän tunsu itsensä vaipuvan. Hän etsi hiljaista turvapaikkaa ja tämän hän todella löysikin Josef Aleksejevitchin kabinetissa. Kun hän istui haudanhiljaisessa kabinetissa käsivaraan nojaten vainajan pölyisen kirjoituspöydän ääressä, alkoi hänen mieleensä tyynesti ja vaikuttavasti nousta äskeisten päivien ja varsinkin Borodinon taistelun muistoja sekä myöskin muistoja oman mitättömyytensä ja valheellisuutensa kalvavasta tunteesta verrattuna niiden ihmisten totuuteen, yksinkertaisuuteen ja voimaan, jotka olivat painuneet hänen sieluunsa nimellä: *he*. Kun Gerasim oli herättänyt hänet mietteistä, tuli Pierren mieleen ajatus, että hän ottaa osaa Moskovan aijottuun — kuten hän sen tiesi — kansanpuolustukseen. Tässä tarkoituksessa oli hän heti paikalla pyytänyt Gerasimia hankkimaan itselleen viitan ja pistoolin ja ilmottanut Gerasimille aikomuksensa jäädä Josef Aleksejevitchin taloon salanimellä. Mutta yksinäisyydessä ja joutilaisuudessa ensimmäistä päivää viettäessään (Pierre oli moneen kertaan koettanut terottaa huomiotaan vapaamuurarien käsikirjotuksiin, mutta siitä ei tullut mitään) kuvastui useita kertoja hämähästi hänen mieleensä entuudestaan tuttu ajatus hänen nimensä kabalistisesta merkityksestä Bonaparten nimen yhteydessä; mutta tämä ajatus, että hänen, *l'Russe Besuhof*, oli ennalta määrätty panna raja *pedon* vallalle, nousi hänen mieleensä myöskin ainoastaan yhtenä niistä haaveista, jotka aiheettomasti ja jälkeä jättämättä väikkyivät mielikuvituksissa.

Kun Pierre viitan ostettuaan (tarkoituksessa ainoastaan ottaa osaa Moskovan kansanpuolustukseen) oli tavannut Rostovilaiset ja Natasha oli sanonut hänelle: "jäättekö kaupunkiin? Oo, miten mainiota!" oli hänen päähänsä välkähtänyt ajatus, että hänen todellakin olisi hyvä jäädä Moskovaan, vaikka se vallotettaisiinkin ja täyttää se, mikä hänelle oli ennalta määrätty.

Seuraavana päivänä kävi Pierre Trigorin tulliportin ulkopuolella mielessä ainoastaan ajatus siitä, ettei säästäisi itseään eikä missään kohden jäisi jällelle *heistä*. Mutta kun hän oli palannut takasin ja tullut vakuutetuksi siitä, ettei Moskovaan ryhdytäkään puolustamaan, tunsu hän yht'äkkiä, että se mikä ennen oli esiintynyt ainoastaan mahdollisuutena, oli nyt muuttunut välttämättömydeksi ja pakoksi. Hänen täytyi salata nimensä ja jäädä Moskovaan, kohdata Napoleonin ja surmata tämä joko oman perikatonsa uhalla tahi tehdäkseen lopun koko Euroopan onnettomuudesta, joka Pierren mielestä oli johtunut yksistään Napoleonista.

Pierre tiesi yksityiskohtiaan myöten erään saksalaisen ylioppilaan toimeenpaneman murhayrityksen Bonapartea vastaan Wienissä 1809 ja tiesi myöskin, että ylioppilas oli ammuttu. Mutta se vaara, jonka alaiseksi Pierre pani henkensä aikeensa toteuttamiseksi, kiihdytti häntä entistä enemmän.

Kaksi yhtä voimakasta tunnetta ajoi Pierreä vastustamattomalla voimalla hänen aikeensa toteuttamista kohti. Toinen oli uhrin tarpeellisuuden ja yleisen onnettomuuden tuntemisesta johtuvan kärsimyksen tunne, se sama tunne, jonka tähden hän 25 p:nä elokuuta oli lähtenyt Moschaiskiin ja tunkeutunut keskelle kuuminta taistelua, jonka tähden hän nyt oli karussa kotoaan ja elämän ylellisyydestä ja mukavuuksista välittämättä nukkui vaatteet päällä kovalla sohvalla sekä söi samaa ruokaa Gerasimin kera. Toinen oli hämähä, aito venäläinen halveksumisen tunne kaikkea sovinnasta, keinotekoisista ja inhimillisistä sekä kaikkea sitä kohtaan, jota suurin osa ihmisiä pitää korkeimpana onnena maailmassa. Ensi kerran oli Pierre kokenut tätä kummallista, kiehtovaa tunnetta aatelin kokouksessa, kun hän yhtäkkiä tunsu, että rikkaus ja valta ja voima ja elämä ja kaikki se, jota ihmiset suurella hopulla kokoavat ja säästävät, että jos

kaikki se on minkään arvoista, niin on se vain sen nautinnon vuoksi, jolla kaikki nuo voi hylätä.

Tämä oli samallinen tunne kuin sekin, jonka tähden tarjokassotamies juo viimeisen kopekkansa ja päihtynyt särkee ikkunoita ja peiliä ilman minkäänlaista nähtävää syytä ja tietäen, että se vaatii hänen viimeiset rahansa; se tunne, jonka tähden ihminen tehdessään (pahassa tarkoituksessa) mielettömiä tekoja, aivan kuin koettelee oman valtansa ja voimansa kantavuutta.

Aina siitä päivästä saakka, jolloin Pierre ensi kerran oli kokenut tätä tunnetta aatelin kokouksessa, oli hän alituisesti ollut sen vaikutuksen alaisena, mutta nyt vasta löysi hän sille täydellisen tyydytyksen. Sitä paitsi kannatti tänä hetkenä Pierren aikeita ja esti häntä irtautumasta näistä se, minkä hän jo oli niiden toteuttamiseksi tehnyt. Karkaaminen kotoa, kauhtana, pistooli, hänen ilmotuksensa Rostovilaisille, että hän jää Moskovaan — kaikki tämä olisi sekä kadottanut merkityksensä että ollut halpamaista ja naurettavaa (josta Pierre oli hyvin arka), jos hän kaiken tämän jälkeen olisi lähtenyt Moskovasta samoin kuin muutkin.

Pierren ruumiillinen vointi, kuten tavallista, oli henkisen voinnin kaltainen. Outo ja karkea ruoka, viina, jota hän näinä päivinä joi, sikarien ja viinien puute, likaiset, muuttamattomat alusvaatteet, kaksi puoleksi unetonta yötä, jotka hän oli viettänyt lyhyellä sohvalla, kaikki tämä oli pitänyt Pierreä semmoisessa ärtymyksen tilassa, joka oli lähellä mielisairautta.

Kello kävi jo kahta päivällä. Ranskalaiset olivat lopullisesti marssineet Moskovaan. Pierre tiesi tämän, mutta hän ei ryhtynyt vielä toimimaan, vaan ajatteli ainoastaan aijettaan, jota hän punnitsi pienimpiä yksityiskohtia myöten. Haaveillessaan näitä asioita ei Pierren mieleen noussut elävää kuvaa itse murha-iskun toimituksesta eikä Napoleonin kuolemasta, vaan sen sijaan kuvitteli hän surullisella nautinnolla ja tavattoman selvästi omaa perikatoaan ja omaa sankarillista miehuuttaan.

"Niin, minun on yksin kaikkien puolesta voitettava tahi sorruttava!" ajatteli hän. "Niin, minä lähden ... ja sitte yht'äkkiä... Olisikohan pistoolilla vai tikarilla?... Saman tekevä muuten. En minä sinua rankaise, vaan kaitsemuksen käsi ... minä sanon (mietti Pierre sanoja, jotka hän lausuisi Napoleonin murhatessaan). — Ottakaa vain ja teloittakaa minut", puheli Pierre itselleen kasvoilla surullinen, mutta luja ilme ja pää kumarruksissa.

Samaan aikaan kun Pierre keskellä lattiaa seisoesaan mietiskeli tällä tavoin, aukeni kabinetin ovi ja sen kynnykselle ilmestyi ennen aina aran Makar Aleksejevitchin muoto, joka nyt oli kerrassaan muuttunut.

Hänen viittansa oli levällään. Kasvot olivat punaiset ja muodottomat. Hän oli nähtävästi päihdyksissä. Huomattuaan Pierren hän alussa joutui hämilleen. Mutta nähtyään, että Pierrenkin kasvoilla oli hämmästyksen leima hän heti reipastui ja astui hoippuvin askelin keskelle huonetta.

— Ne ovat peloissaan, — sanoi hän käheällä, luottavalla äänellä. — Uskokaa pois, minä en antaudu, uskokaa pois ... eikö niin herra?

Hän vaipui hetkeksi ajatuksiinsa, mutta huomattuaan samassa pöydällä olevan pistoolin tempasi hän sen yhtäkkiä nopeasti käteensä ja juoksi käytävään.

Gerasim ja piharenki, jotka olivat tulleet Makar Aleksejevitchin jälestä, pysähdyttivät hänet eteisessä ja ryhtyivät ottamaan häneltä pois pistoolia. Pierre meni eteiseen ja katseli säälän ja inhon tuntein tuota mielipuolta ukkoa. Makar Aleksejevitch koetti kasvot ponnistuksista vääristyneinä pitää pistoolia kädessään ja huusi käheällä äänellä nähtävästi kuvitellen mielessään jotain juhlallista.

— Aseisiin! Pistin taisteluun! Älä luule, et sitä saa! — sähisi hän.

— Heittäkää jo, olkaa hyvä, heittäkää. Jättäkää tosiaankin! No, barin, riittää jo ... — puheli Gerasim koetellessaan kääntää Makar Aleksejevitchia kyynärpäistä ovea hohti.

— Kuka sinä olet? Bonaparte! ... — kirkui Makar Aleksejevitch.

— Älkää viitsikö enää, hyvä herra. Lähdetään huoneeseen lepäämään. Antakaa pistooli minulle.

— Pois, halpa orja! Älä koske! Mikäs tämä on? — kirkui Makar Aleksejevitch pistoolia heilutellen.

— Pistintaisteluun!

— Käy kiinni, — kuiskasi Gerasim piharengille.

Nyt tarttuivat miehet Makar Aleksejevitchin käsiin ja laahasivat hänet ovelle.

Eteinen täyttyi käsirsyn ruskavista äänistä ja tikahtumaisillaan olevan juopuneen äänen uikutuksista.

Yhtäkkiä kaikui uusi, vihlova naisen ääni ulkoportailta ja kyökkipiika lennähti eteiseen.

— Nyt ne tulivat! Taivaan Herra siunatkoon!... Jumaliste ne ovat niitä. Neljä miestä, hevosväkeä! ... — haipatti hän.

Gerasim ja piharenki laskivat käsistään Makar Aleksejevitchin ja käytävästä, josta äänet olivat nyt vaienneet, kuului selvästi muutamien nyrkkien kolkutusta ulko-oveen.

XXVIII.

Pierre, joka oli päättänyt, ettei hän ennen aikeensa toteuttamista ilmaiseisi säätyään eikä ranskankielen taitoaan, seisoi puoliavoimen oven kynnyksellä aikoen heti paikalla piilottautua,

kun ranskalaiset saapuisivat sisään. Mutta kun ranskalaiset olivat astuneet sisään, ei Pierre poistunutkaan ovelta, sillä voittamaton uteliaisuus pidatti häntä.

Ranskalaisia oli kaksi. Toinen oli upseeri, pitkä, muhkea ja kaunis mies, toinen oli nähtävästi sotamies tahi upseerin palvelija, pieni, laiha ja auringon paahtama mies, jonka posket olivat painuneet kuopille ja kasvoilla oli tylsä ilme. Upseeri, joka käveli kepin turvin ja ontui, kulki edellä. Muutamia askeleita astuttuaan pysähtyi upseeri aivan kuin päätettyään mielessään, että tämä asunto oli hyvä, kääntyi ovensuussa seisoviin sotamiehiin ja huusi näille kovalla päällikön äänellä, että he ajaisivat hevoset pihaan. Sitte nosti upseeri komealla liikkeellä kyynärpänsä ylös, kohenteli viiksiansä ja kosketti kädellään lakkinsa laitaa.

— *Bonjour, la compagnie!*^[223] — virkkoi hän iloisesti ja katseli hymyillen ympärilleen.

Kukaan ei vastannut mitään.

— *Vous êtes le bourgeois?*^[224] — kysyi upseeri Gerasimilta.

Gerasim katsoi upseeriin pelästyneenä ja kysyvästi.

— *Quartire, quartire, logement,* — sanoi upseeri katsoen pieneen mieheen kiireestä kantapäähän asti ja suopeasti hymyillen. — *Les français sont de bons enfants. Que diable! Voyons! Ne nous fâchons pas, mon vieux,*^[225] — lisäsi hän nujuuttaen harteista pelästynyttä ja äänetöntä Gerasimia.

— *A ça! Dites donc, on ne parle donc pas français dans cette boutique,*^[226] — sanoi hän ympärilleen katsellen ja huomattuaan Pierren. Pierre poistui ovelta.

Upseeri kääntyi taas puhuttelemaan Gerasimia. Hän vaati, että Gerasim näyttäisi hänelle talon huoneet.

— Barin ei ole ... ei ymmärrä ... minä teidän ... — puheli Gerasim koettaen tehdä sanansa käsitettävämmäksi siten, että hän lausui ne väärin.

Ranskalainen upseeri levitteli naurussasuin käsiään Gerasimin nenän alla tahtoen tällä tavoin osottaa, ettei hänkään ymmärtänyt häntä ja läksi sitten ontuen ovelle, jonka luona Pierre seiso. Pierre aikoi poistua piilottautuakseen upseerilta, mutta samassa hän näki keittiön ovesta ilmestyvän Makar Aleksejevitshin, jolla oli pistooli kädessä. Makar Aleksejevitsh katsahti ranskalaiseen upseeriin mielipuolen kavalin katsein, nosti pistoolin ja tähtäsi. — Pistintaisteluun! ... — kiljasi päihtynyt ja painoi pistoolin liipasinta. Ranskalainen upseeri kääntyi huutoon päin ja samassa silmänräpäyksessä hyökkäsi Pierre käsiksi päihtyneeseen. Samassa hetkessä kun Pierre tarttui pistooliin, ehti Makar Aleksejevitshin sormi vetäistä liipasimesta, jolloin kuului huumaava laukaus ja ruudinsavu peitti kaikki. Ranskalainen kalpeni ja pakeni nopeasti takasin ovelle.

Riistettyään päihtyneen kädestä pistoolin ja heitettyään sen lattialle kiiruhti Pierre upseerin luo ja unohdettuaan päätöksensä olla ilmaistematta ranskankielen taitoaan puhutteli hän upseeria ranskaksi.

— *Vous n'êtes pas blessé?*^[227] — kysyi hän.

— *Je crois que non,* — vastasi upseeri itseään kopeloiden. — *Mais je l'ai manqué belle cette fois-ci,* — lisäsi hän osottaen seinään, josta oli lohennut rappausta. *Quelle est cet homme?*^[228] — kysyi upseeri luoden Pierreen tuiman katseen.

— *Ah, je suis vraiment au désespoir de ce qui vient d'arriver,* virkkoi Pierre nopeasti ja kokonaan unohtaen osansa. — *C'est un fou, un malheureux qui ne savait pas ce qu'il faisait.*^[229]

Upseeri astui Makar Aleksejevitshin luo ja tarttui hänen kaulukseensa.

Makar Aleksejevitsh heilui seinää vasten turvautuen huulet riipuksissa aivan kuin torkkuvalla.

— *Brigand, tu me la payeras!* — sanoi ranskalainen laskien kätensä irti. — *Nous autres nous sommes éléments après la victoire, mais nous ne pardonnons pas aux traîtres,*^[230] — lisäsi hän synkän juhlallisin kasvoin ja komein pontevin kädenliikkein.

Pierre suostutteli yhä vieläkin ranskankielellä upseeria olemaan rankaisematta päihtynyttä, mieletöntä miestä. Upseeri kuunteli ääneti eikä muuttanut muotoaan, ennenkuin vähän ajan päästä, jolloin hän hymyillen kääntyi Pierreen. Hän katsoi muutaman tuokioisen viime mainittuun. Hänen kauniille kasvoilleen nousi traagillisen lempeä piirre ja hän ojensi kätensä.

— *Vous m'avez sauvé la vie! Vous êtes français,*^[231] sanoi upseeri.

Ranskalaisesta oli tämä johtopäätös kaiken epäilyksen ulkopuolella. Suuren työn voi tehdä ainoastaan ranskalainen ja hänen, *m-r Ramballin capitaine du 13-me léger* — hengen pelastaminen, oli epäilemättä mitä suurin teko.

Mutta niin epäilemätön kuin olikin tuo johtopäätös ja sille perustuva upseerin vakaumus, katsoi Pierre tarpeelliseksi riistää häneltä tämän vakaumuksen.

— *Je suis Russe,*^[232] — virkkoi Pierre nopeasti.

— *Ti-ti-ti, à d'autres,* — virkkoi ranskalainen pyöritellen sormiaan nenänsä edessä ja hymyillen. — *Tout à l'heure vous allez me couper ça,* — lisäsi hän. — *Charmé de rencontrer un compatriote. Eh bien! Qu'allons nous faire de ce homme?*^[233] — kysyi hän Pierreitä tällä kertaa puhutellen häntä aivan kuin veljeään.

Vaikka Pierre ei olisi ollutkaan ranskalainen, mutta kun hän oli saanut maailman korkeimman nimityksen, ei hän voinut luopua siitä enää mitenkään, puhui ranskalaisen upseerin kasvojen ilme ja äänen sävy. Viimeisen kysymyksen johdosta selitti Pierre vielä kerran, kuka oli Makar

Aleksejevitch, selitti, että tuo päihtynyt, mieletön mies oli hetkistä ennen heidän tuloaan salaa siepannut ladatun pistoolin, jota häneltä ei oltu ehditty ottaa pois sekä pyysi lopuksi jättämään päihtyneen teon rankaisematta.

Ranskalainen upseeri pullisti rintansa ja teki kädellään kuninkaallisen liikkeen.

— *Vous m'avez sauvé la vie! Vous êtes français. Vous me demandez sa grâce? Je vous l'accorde. Qu'on emmène cet homme,*^[234] — sanoi ranskalainen upseeri nopeasti ja pontevasti tartuttuaan Pierren kainaloon, jonka hän henkensä pelastamisen tähden oli ylentänyt ranskalaiseksi, hän läksi kävelemään tämän kanssa huoneisiin.

Kun pihalla olevat sotamiehet olivat kuulleet laukauksen, tulivat he eteiseen ja kysyivät, mitä oli tapahtunut sanoen olevansa valmiit rankaisemaan syyllisiä. Mutta upseeri pysähdytti heidät ankarasti.

— *On vous demandera quand on aura besoin de vous,*^[235] — sanoi hän.

Sotamiehet poistuivat. Upseerin palvelija, joka tällä välin oli ehtinyt käydä keittiössä, tuli upseerin luo.

— *Capitaine, ils ont de la soupe et du gigot de mouton dans la cuisine,* — ilmotti hän. — *Faut-il vous l'apporter?*^[236]

— *Oui, et le vin,*^[237] käski kapteeni.

XXIX.

Kun ranskalainen upseeri ja Pierre olivat astuneet huoneisiin, piti Pierre velvollisuutenaan uudestaan todistaa kapteenille, ettei hän ollut ranskalainen ja hän aikoikin jo poistua, mutta ranskalainen upseeri ei tahtonut kuulla tästä puhuttavankaan. Hän oli niin tavattoman kohtelias, rakastettava, hyväntahtoinen ja vilpittömän kiitollinen henkensä pelastamisesta, ettei Pierrellä ollut sydäntä vastustaa häntä, vaan kävi istumaan hänen kanssaan saliin, ensimmäiseen huoneeseen, johon he olivat tulleet. Vastaukseksi Pierren vakuutuksiin, ettei hän ollut ranskalainen, kohotteli kapteeni ainoastaan olkapäitään nähtävästi jaksamatta käsittää, miten oli mahdollista kieltäytyä ottamasta vastaan niin mairittelevaa nimitystä sekä sanoi, että jos Pierre välttämättömästi tahtoi olla venäläinen, niin olkoon niin, mutta että hän tästä huolimatta kuitenkin on elämänijäkseen kiitollisuuden velassa henkensä pelastamisesta.

Jos tällä ranskalaisella olisi ollut jonkun verran kykyä käsittää muiden tunteita ja jos hän olisi arvaillut, mitä Pierre tunsu nyt, olisi Pierre varmaankin poistunut hänen luotaan, mutta tämän miehen vilkas välinpitämättömyys kaikesta, mikä ei ollut häntä itseään, voitti Pierren.

— *Français ou prince russe incognito,*^[238] — sanoi ranskalainen upseeri katsahdettuaan Pierren hienoihin, vaikkakin likaisiin alusvaatteisiin ja jalokivisormukseen. — *Je vous dois la vie et je vous offre mon amitié. Un français n'oublie jamais ni une insulte, ni un service. Je vous offre mon amitié. Je ne vous dis que ça.*^[239]

Ranskalaisen upseerin äänen kaiussa, kasvojen ilmeissä ja käden liikkeissä oli niin paljon hyväsydämyyttä ja kiitollisuutta (ranskalaisen kannalta ajateltuna), että Pierre vaistomaisesti vastaten hymyllä ranskalaisen hymyyn tarttui tämän ojentamaan käteen.

— *Capitaine Ramball du 13-me léger, décoré pour l'affaire du sept,*^[240] — esitti hän itsensä itsekyllyisesti ja hillittömästi hymyillen, joka veti hänen huulensa viiksien alta ryppyyn. — *Voudrez vous bien me dire à présent, à qui j'ai l'honneur de parler aussi agréablement au lieu de rester à l'ambulance avec la balle de ce fou dans le corps.*^[241]

Pierre vastasi, ettei hän voi sanoa nimeään, punastui samassa ja koettaen keksiä väärää nimeä oli ryhtymäisillään selittämään niitä syitä, joiden tähden hän ei voi nimeään sanoa, mutta ranskalainen keskeytti hänet nopeasti.

— *De grâce,* — sanoi hän. — *Je comprends vos raisons, vous êtes officier ... supérieur, peut-être. Vous avez porté les armes contre nous. — Ce n'est pas mon affaire. Je vous dois la vie. Cela me suffit. Je suis tout à vous. Vous êtes gentilhomme* — lisäsi hän kysyvän omaisesti. (Pierre kumarsi päätään). — *Votre nom de baptême, s'il vous plait? Je ne demande pas davantage. M-r Pierre, dites vous ... Parfait. C'est tout ce que je désire savoir.*^[242]

Kun pöydälle oli tuotu lammaspastia, munaliikutusta, teekeittiö, viinaa ja venäläisen kellarin viiniä, jota ranskalaiset olivat tuoneet mukanaan, pyysi Ramball Pierreä ottamaan osaa ateriaan ja alkoi itse samassa syödä ahneesti ja nopeasti, kuten terve ja nälkäinen ihminen ainakin, vikkelaasti pureskellen voimakkailla hampaillaan, myötänsä maiskutellen suutaan ja tuon tuostakin virkkaen: *excellent, exquis?* Hänen kasvonsa punehtuivat ja alkoivat hiestyä. Kun Pierre oli nälkäinen, ryhtyi hänkin mielellään einehtimään. Morelle, upseerin palvelija, toi kastrullin, jossa oli lämmintä vettä ja pani siihen pullon punaviiniä. Sitä paitsi hän toi pullon kaljaa, jonka hän oli ottanut keittiöstä koetteeksi. Ranskalaiset tunsivat jo tämän juoman ja se oli saanut nimenkin. He nimittivät kaljaa *limonade de cochon* (sikalimonaatti) ja Morelle kiitteli tätä *limonade de cochonia*, jonka hän oli löytänyt keittiöstä. Mutta kun kapteenilla oli viiniä, jota oli saatu Moskovan läpi marssiessa, luovutti hän kaljan Morelille ja tarttui itse bordeauxilaiseen. Hän kääri pullon kaulaa myöten salvettiin ja kaasi itselleen ja Pierrelle viiniä. Sammutettu nälkä ja viini vilkastuttivat kapteenia entistä enemmän ja hetkeksikään herkeämättä hän puheli koko

aterian ajan.

— *Oui, mon cher M-r Pierre, je vous dois une fière chandelle de m'avoir sauvé ... de cet enragé ... J'en ai assez, voyez-vous, de balles dans le corps. En voilà une (hän osotti kylkeensä) à Wagram et de deux à Smolensk, — hän osotti arpea poskessaan. — Et cette jambe, comme vous voyez qui ne veut pas marcher. C'est à la grande bataille du 7 à la Moskova que j'ai reçu ça. Sacré Dieu, c'était beau! Il fallait voir ça c'était un déluge de feu. Vous nous avez taillé une rude besogne; vous en vanter, nom d'un petit bon homme. Et, ma parole, malgré la toux, que j'y ai gagné, je serais prêt à recommencer. Je plains ceux qui n'ont pas vu ça.*^[243]

— *J'y ai été,*^[244] sanoi Pierre.

— *Bah, vraiment. Eh bien, tant mieux, — virkkoi ranskalainen. — Vous êtes de fiers ennemis, tout de même. La grande redoute a été tenace, nom d'une pipe. Et vous nous l'avez fait crânement payer. J'y suis allé trois fois, tel que vous me voyez. Trois fois nous étions sur les canons et trois fois on nous a culbuté et comme des capucins de cartes. Oh! s'était beau, m-r Pierre. Vos grenadiers ont été superbes, tonnerre de Dieu. Je les ai vu six fois de suite serrer les rangs et marcher comme à une revue. Les beaux hommes! Notre roi de Naples qui s'y cannait a crié: bravo! — Ah! ah! soldat comme nous autres! — sanoi hän nauraan tuokioisen vaiettuaan. — Tant mieux, tant mieux m-r Pierre. Terribles en bataille ... galants ... (hän iski silmää naurussa suin) avec les belles, voilà les français, m-r Pierre, n'est-ce pas.*^[245]

Kapteeni oli niin viattoman ja sydämmellisen iloinen ja kokonainen ja itseensä tyytyväinen, että Pierrekin oli vähällä iskeä silmää mielihyvissään häneen katsoessaan. Sana *galant* oli luultavasti johtanut kapteenin mieleen ajatuksen Moskovan asemasta.

— *A propos, dites donc, est-ce vrai que toutes les femmes ont quitté Moscou? Une drôle d'idée! Qu'avaient-elles à craindre?*^[246]

— *Est-ce que les dames françaises ne quitteraient pas Paris, si les russes y entraînent?*^[247] — sanoi Pierre.

— *Ah, ah, ah! ... — purskahti ranskalainen väkevään, tuliseen nauruun ja ravisti Pierreä olkapäistä. — Ah! elle est forte celle-la, — virkkoi hän. — Paris... Mais Paris, Paris...*^[248]

— *Paris la capitale du monde...*^[249] — sanoi Pierre päättäen ranskalaisen sanat.

Kapteeni katsahti Pierreen. Hänellä oli tapana keskellä keskustelua pysähtyä ja katsoa terävästi nauravilla, pehmeillä silmillään.

— *Eh bien, si vous ne m'aviez pas dit que vous êtes russe, j'aurai parié que vous êtes parisien. Vous avez ce je ne sais quoi ce.*^[250] — ja sanottuaan nämä imartelevat sanat hän katsahti taasen äänettömästi Pierreen.

— *J'ai été à Paris, j'y ai passé des années,*^[251] — sanoi Pierre.

— *Oh ça se voit bien. Paris! ... Un homme qui ne connaît pas Paris, est un sauvage. Un parisien, ça se sent à deux lieux. Paris s'est Talma, la Duschénois, Potier, la Sorbonne, les boulevards, — ja huomattuaan, että johtopäätös oli edellistä heikompi, hän lisäsi nopeasti: — il n'y a qu'un Paris au monde. Vous avez été à Paris et vous êtes resté russe. Eh bien, je ne vous en estime pas moins.*^[252]

Viinin vaikutuksesta, ja niiden päivien jälkeen, jotka Pierre oli viettänyt yksinäisyydessä synkkien ajatustensa parissa, tunsu hän nyt tahtomattaankin mielihyvää keskustellessaan tämän iloisen ja sydämmellisen ranskalaisen kanssa. — *Pour en revenir à vos dames, on les dit bien belles. Quelle fichue idée d'aller s'enterrer dans les steppes, quand l'armée française est à Moscou. Quelle chance elles ont manqué celles-là. Vos moujiks c'est autre chose, mais vous autres, gens civilisés, vous devriez nous connaître mieux que ça. Nous avons pris Vienne, Berlin, Madrid, Naple, Borne, Varsovie, toutes les capitales du monde... On nous craint, mais on nous aime. Nous sommes bons à connaître. Et puis l'Empereur...*^[253] — alkoi hän, mutta Pierre keskeytti hänet.

— *L'Empereur?* — toisti Pierre ja hänen kasvoilleen nousi surullinen hämmästyksen ilme. — *Est-ce que l'Empereur...*^[254]

— *L'Empereur! C'est la générosité, la clémence, la justice, l'ordre, le génie, voilà l'Empereur! C'est moi Ramball qui vous le dit... Tel que vous me voyez, j'étais son ennemi il y a encore huit ans. Mon père a été comte émigré... Mais il m'a vaincu, cet homme. Il m'a empoigné. Je n'ai pas pu résister au spectacle de grandeur et de gloire dont il couvrait la France. Quand j'ai compris ce qu'il voulait, quand j'ai vu qu'il nous faisait une litière de lauriers, voyez vous, je me suis dit: voilà un souverain, et je me suis donné à lui. Eh voilà! Oh, oui, mon cher, s'est le plus grand homme des siècles passés et à venir.*^[255]

— *Est-il à Moscou?*^[256] — virkkoi Pierre äimistyen ja rikollisin kasvoin.

Ranskalainen katsahti Pierreen rikollisiin kasvoihin ja naurahti.

— *Non, il fera son entrée demain,*^[257] — sanoi hän ja jatkoi puhettaan.

Heidän puheensa keskeytyi muutamista portilta kuuluvista huudoista ja Morelen tulosta, joka tuli sanomaan kapteenille, että ulkona oli württembergiläisiä husareja, jotka aikoiivat sijoittaa hevosensa samaan pihaan, jossa kapteenin hevoset olivat. Väärinkäsitys oli syntynyt pääasiallisesti siitä syystä, etteivät husarit olleet ymmärtäneet, mitä heille oli sanottu.

Kapteeni käski kutsumaan luokseen vanhemman ali-upseerin, jolta hän kysyi ankaralla äänellä, mihin rykmenttiin hän kuului, kuka oli heidän päällikkönsä ja millä oikeudella hän uskaltaa tulla

kortteeriin, johon jo muut ovat asettuneet. Kahteen ensimmäiseen kysymykseen mainitsi saksalainen, joka ymmärsi huonosti ranskaa, rykmenttinsä ja päällikkönsä, mutta viimeiseen kysymykseen jota hän ei ollut ymmärtänyt, vastasi hän solkaten muutamia ranskalaisia sanoja saksaansa, että hän on rykmentin majotusmestari ja että päällikkö on käskenyt häntä ottamaan kaikki talot järjestyksensä. Pierre, joka osasi saksaa, tulkitsi kapteenille mitä saksalainen puhui ja kertoi kapteenin vastauksen saksan kielellä württembergiläiselle husarille. Kun saksalainen oli saanut selvän, mitä hänelle oli sanottu, poistui hän ja vei hevoset mukanaan. Kapteeni meni ulkoportaille ja jakoi kovalla äänellä joitakin käskyjä.

Kun hän palasi huoneeseen istui Pierre samalla paikalla, jossa hän ennen oli istunut pää kumarruksissa käsivarassa. Hänen kasvonsa olivat kärsivän näköiset ja todellakin hän kärsi tänä hetkenä. Kun kapteeni oli poistunut ulos ja Pierre jäänyt yksikseen, palasi hän yhtäkkiä järkiinsä ja se asema, jossa hän äsken oli ollut, virkosi taas selvänä hänen mieleensä. Ei se, että Moskova oli vallotettu eikä sekään, että nuo onnelliset voittajat isännöivät kaupungissa ja esiintyivät hänen suojelijanaan, rasittaneet häntä tänä hetkenä, niin raskaalta kuin nämäkin seikat hänestä tuntuivat, mutta hänelle tuotti tuskaa hänen oman heikkoutensa tunteminen. Muutama viinilasi ja keskustelu tuon sydämellisen kapteenin kanssa olivat haihduttaneet Pierrestä sen kärjistyneen synkän mielentilan, jossa Pierre oli ollut nämä viime päivät ja joka oli välttämätöntä hänen aikeensa toteuttamista varten. Pistooli, tikari ja kauhtana olivat valmiit, Napoleonin tulo tapahtuu huomenna. Yhä edelleenkin piti Pierre hyödyllisenä ja kunniakkaana surmata suurin pahantekijä, mutta hän tunsii, ettei hän nyt sitä tee. Miksi? Sitä hän ei tiennyt, mutta hänestä vain tuntui siltä, ettei hänestä ole aikeensa toteuttajaksi. Hän taisteli heikkouden tunnettaan vastaan, mutta tunsii samalla hämärästi, ettei hän sitä voi poistaa ja että hänen entiset synkät ajatuksensa kostosta, surmasta ja itsensä uhraamisesta olivat haihtuneet ensimmäisen ihmisen kosketuksesta kuin tuhka tuuleen.

Kapteeni astui huoneeseen viheltäen jotain säveltä. Ranskalaisen loruileminen, joka äsken oli huvittanut Pierreä, tuntui hänestä nyt vastenmieliseltä. Sekä ranskalaisen vihellyksen sävel että hänen käyntinsä ja ne liikkeet, joilla hän kierteli viiksiään, tuntuivat nyt Pierrestä loukkaavilta. "Minä lähden heti paikalla pois enkä sano enää sanaakaan", ajatteli Pierre. Mutta vaikka hän ajattelikin näin, istui hän kuitenkin ennallaan samalla paikalla. Jokin kummallinen heikkouden tunne esti häntä nousemasta paikaltaan. Hän kyllä tahtoi nousta, mutta ei voinut tehdä sitä eikä lähteä pois.

Kapteeni sitä vastoin näytti hyvin iloiselta. Hän kulki kaksi kertaa huoneen päästä toiseen. Hänen silmänsä välkkyivät ja viikset hieman liikahtelivat, aivan kuin hän olisi itsekseen hymyillyt jollekulle hupaiselle päähänpistolle.

— *Charmant*, — sanoi kapteeni äkkiä, — *le colonel de ces württembergeois! C'est un allemand; mais, brave garçon s'il en fut. Mais allemand.* (Hän istuutui vastapäätä Pierreä.) *A propos, vous savez donc l'allemand, vous?*^[258]

Pierre katsahti häneen ääneti.

— *Comment dites vous asile en allemand?*^[259]

— *Asile?* — toisti Pierre. — *Asile en allemand — Unterkunft.*^[260]

— *Comment dites-vous?*^[261] — kysyi kapteeni uudestaan nopeasti ja epäilevästi.

— *Unterkunft*, — toisti Pierre.

— *Onterkoff*, — virkkoi kapteeni ja katsoi muutaman tuokion Pierreen nauravin silmin. — *Les allemands sont de fières bêtes. N'est-ce pas, m-r Pierre?*^[262] — päätti hän.

— *Eh bien, encore une bouteille de ce bordeau moscovite, n'est-ce pas? Morel, va nous chauffer encore une petite bouteille, Morel!*^[263] — huudahti kapteeni iloisesti.

Morel toi kyntteliä ja pullon viiniä. Kun kapteeni katsoi Pierreen tulen valossa, näytti häntä hämmästyttävän puhetoverinsa omituinen kasvojen ilme. Ramball astui vilpittömästi surkutellen ja osaaottavan ilme kasvoilla Pierren luo ja kumartui hänen ylitsensä.

— *Eh bien, nous sommes tristes?* — sanoi hän koskettaen Pierreä kädestä. — *Vous airai-je fait de la peine? Non, vrai, avez vous quelque chose contre moi?* — kyseli hän. — *Peut être rapport à la situation?*^[264]

Pierre ei vastannut mitään, vaan katsoi pehmeästi ranskalaisen silmiin. Ranskalaisen osanotto tuntui Pierrestä hyvältä.

— *Parole d'honneur, sans parler de ce que je vous dois, j'ai de l'amitié pour vous, Puis-je faire quelque chose pour vous? Disposez de moi. C'est à la vie et à la mort. C'est la main sur le coeur que je vous le dis*^[265] — sanoi hän rintoihinsa lyöden.

— *Merci,*^[266] — sanoi Pierre.

Kapteeni katsahti terävästi Pierreen ja samalla tavoin kuin hän oli katsonut silloin, kun hän oli saanut tietää, mikä oli saksaksi turvapaikka ja hänen kasvonsa alkoivat yhtäkkiä säteillä.

— *Ah! dans ce cas je bois à notre amitié!*^[267] — huudahti hän iloisesti ja kaatoi kaksi lasia viiniä.

Pierre otti täytetyn lasin ja joi sen, Ramball joi toisen, puristi vielä kerran Pierren kättä ja painautui pöytää vasten mieltävän surumieliseen asentoon.

— *Qui, mon cher ami, voilà les caprices de la fortune*, — alkoi hän puhua. — *Qui m'aurait dit que je serai soldat et capitaine de dragons au service de Bonaparte, comme nous l'appellions jadis. Et*

cependant me voilà à Moscou avec lui. Il faut vous dire, mon cher, — jatkoi hän semmoisen henkilön surullisella ja tasaisella äänellä, joka aikoo ruveta kertomaan pitkää tarinaa, — que notre nom est l'un des plus anciens de la France.^[268]

Ja kapteeni kertoi Pierrelle ranskalaisen kevyellä lapsellisella avomielisyydellä esi-isistään, lapsuudestaan, poikavuosistaan ja miehistymisestäään sekä kaikki sukulaisuus-, omaisuus- ja perhesuhteensa. "*Ma pauvre mère*" näytteli tietysti tärkeää osaa hänen kertomuksessaan.

— *Mais tout ça ce n'est que la mise en scène de la vie, le fond s'est l'amour! L'amour! Nest-ce pas, m-r Pierre?* — sanoi hän vilkastuen. — *Encore un verre.*^[269]

Pierre joi taas ja täytti lasinsa kolmannen kerran.

— *Oh! Les femmes, les femmes!*^[270] — huudahti kapteeni ja katsoen Pierreen vetristynein silmin hän alkoi puhua rakkaudesta ja rakkausseikkailuistaan.

Näitä oli hyvin paljon, siitä ei ollut epäilemistäkään, kun katsoi upseerin tyytyväisiin ja kauneisiin kasvoihin ja näki sen juhlallisen eloisuuden, jolla hän puheli naisista. Siitä huolimatta, että kaikilla Ramballen rakkausjutuilla oli se likaisuuden luonne, jossa ranskalaiset näkevät rakkauden ehdotonta suloa ja runollisuutta, kerroskeli kapteeni juttunsa niin vilpittömän vakuuttavasti kuin yksistään hän olisi tuntenut ja kokenut rakkauden kaikki suloiset nautinnot ja hän kuvaili naisia niin houkuttelevasti, että Pierre kuunteli häntä mielenkiintoisesti.

Oli silminnähettävää, että *l'amour*, josta ranskalainen niin kovasti piti, ei ollut sitä alhaista eikä yksinkertaista lajia rakkautta, jota Pierre oli kerran tuntenut puolisoaan kohtaan eikä sitä hänen itsensä pingoittamaa romanttista rakkautta, jota hän tunsivat Natashaa kohtaan (kumpaakin näitä lajia rakkautta halveksi Ramball yhtä paljon) — toinen oli *l'amour des charretiers*, toinen *l'amour des nigauds*^[271] Se *l'amour*, jota ranskalainen ihaili, oli pääasiallisesti suhteiden luonnottomuudessa naiseen ja mielettömyyksien moninaisuudessa, jotka antoivat aistille sen suurimman sulouden.

Niinpä kertoi kapteeni liikuttavan tarinan rakkaudestaan erääseen hurmaavaan 35 vuotiseen markiisittareen ja samalla kertaa ihanaan, viattomaan 17 vuotiseen lapseen, hurmaavan markiisittaren tyttäreen. Äidin ja tyttären jalomielisyyden taistelu, joka oli päättynyt siten, että äiti uhraten itsensä oli esittänyt tyttärensä puolisoiksi rakastajalleen, läikytti vielä nytkin kapteenin mieltä, vaikka se olikin enää vain kaukainen muisto. Sitte hän kertoi erään toisen tapauksen, jossa aviomies oli näytellyt rakastajan osaa, vaan hän (rakastaja) aviomiehen osaa ja muutamia hassunkurisia tapauksia *souvenirs d'Allemagne*, jossa *asile* merkitsee *Unterkunft* ja jossa *les maris mangent de la choux croûte* ja jossa *les jeunes filles sont trop blondes.*^[272]

Viimeinen Puolassa tapahtunut seikkailu, joka vielä oli tuoreena kapteenin muistossa ja jonka hän kertoi vilkkain kädenliikkein ja hehkuvan punehtunein kasvoin, oli se, että hän oli pelastanut erään puolalaisen hengen (yleensä ilmenivät kapteenin kertomuksissa hengenpelastamiskohtaukset tiheään). Tämä puolalainen oli uskonut hänen haltuunsa hurmaavan puolisonsa (*parisienne de coeur*)^[273] samaan aikaan, kuin hän itse oli astunut ranskalaisten palvelukseen. Kapteeni oli onnellinen, hurmaava puolatar tahtoi karata hänen kanssaan. Mutta jalomielisyyden tunne pakotti kapteenin palauttamaan vaimon tämän miehelle, jolloin hän oli sanonut viimemainitulle: *je vous ai sauvé la vie et je sauvé votre honneur!*^[274] Kun kapteeni toisti nämä sanat, pyyhki hän silmiään ja puisti itseään aivan kuin karkottaen itsestään heikkouden, joka hänet oli vallannut tätä liikuttavaa tapausta muistaessaan.

Kuten usein tapahtuu myöhäisenä illan hetkenä ja viinin vaikutuksesta, tarkkasi Pierre nytkin kuunnellessaan kapteenin kertomuksia kaikkea sitä, mitä kapteeni puheli, ymmärsi kaikki ja samalla kertaa piti silmällä monia omiakin muistojaan, jotka yhtäkkiä jostain syystä valveutuivat hänen mieleensä. Kun hän kuunteli näitä rakkauden tarinoita, muistui hänen mieleensä aivan odottamatta hänen oma rakkautensa Natashaa kohtaan ja selailen mielikuvituksessaan tämän rakkauden kuvia vertaili hän niitä ajatuksissaan Ramballen kertomuksiin. Seuratessaan kertomusta velvollisuuden taistelusta rakkauden kanssa näki Pierre edessään pienimmätkin yksityiskohdat viimeisestä kohtauksestaan Suharevin tornin luona rakkautensa esineen kanssa. Silloin tämä kohtaus ei ollut tehnyt häneen minkäänlaista vaikutusta. Hän ei ollut edes kertaakaan muistellut sitä, mutta nyt hänestä tuntui, että tässä kohtauksessa oli ollut jotain hyvin merkillistä ja runollista.

"Pjotr Kirilitsh, tulkaa tänne, minä tunsin teidät", — kuuli Pierre nyt Natashan lausumat sanat, näki edessään hänen silmänsä, hymyn, matkapäähineen, jonka alta oli välähtänyt näkyviin hiuskierre ... ja jotain liikuttavaa ja ihanaa kuvastui hänen mieleensä kaikesta tästä.

Lopetettuaan kertomuksensa hurmaavasta puolattaresta kysyi kapteeni Pierreltä, oliko hän koskaan tuntenut moista uhrautumisen tunnetta rakkauden tähden ja kateutta aviomiestä kohtaan.

Tämä kysymys herätti Pierren ajatuksien maailmasta, hän nosti päänsä ja tunsivat, että hänen välttämättä oli lausuttava julki hänen mieltään askaroittaneet ajatukset. Hän sanoi, että hän oli koko elämänsä rakastanut ja vieläkin rakastaa yhtä ainoata naista ja ettei tämä nainen koskaan voi tulla hänen omakseen.

— *Tiens!*^[275] — sanoi kapteeni.

Sitten selitti Pierre, että hän oli rakastanut tätä naista aikuisimmasta nuoruudestaan pitäen, mutta hän ei ollut uskaltanut ajatella häntä, koska nainen oli ollut liian nuori ja hän itse oli ollut laiton lapsi, jolla ei vielä ollut mitään nimeä. Sittemmin, kun hän jo oli saanut nimen ja rikkautta, ei hän ollut uskaltanut ajatella tuota naista siitä syystä, että hän oli rakastanut häntä liian paljon

ja asettanut hänet liian korkealle kaiken muun maailman yläpuolelle ja tällä tavoin sanomattoman paljon korkeammalle itseään.

Tultuaan tähän kohtaan kertomustaan kysäsi Pierre kapteenilta, ymmärsikö hän tätä.

Kapteeni teki kädenliikkeen, joka ilmaisi, että jollei hän käsittänytään, niin pyysi hän kuitenkin jatkamaan.

— *L'amour platonique, les noages...*[276] — mutisi hän.

Pierren kieli laukesi nyt kahleistaan — liekö se tapahtunut viinin vaikutuksesta tahi avomielisyyden tunteen tarpeesta tahi sitte ajatuksesta, ettei tuo mies tunne eikä tule tuntemaan ainoatakaan hänen kertomuksensa toimivista henkilöistä tahi sitte kaikki nämä yhteensä. Ja hän kertoi sammaltavin kielin ja kiiluvain silmin jonnekin kauvas katsoen koko elämäntarinansa: naimiskauppansa, Natashan lemmentarinan hänen parhaaseen ystäväänsä, Natashan petoksen ja kaikki omat vaatimattomat suhteensa viimeksimainittuun. Ramballen kysymysten johdosta hän kertoi senkin, mitä hän alussa oli salannut — asemansa ylhäisessä maailmassa, jopa ilmaisi kapteenille nimensäkin.

Pierren kertomuksesta hämmästytti kapteenia kaikista eniten se, että Pierre oli hyvin rikas, että hänellä oli Moskovassa kaksi palatsia ja että hän oli hyljännyt kaiken hyvytensä eikä ollut matkustanut Moskovasta pois, vaan jäänyt kaupunkiin salaten nimensä ja arvonsa.

Vasta myöhään yöllä läksivät he yhdessä ulos kadulle. Yö oli lämmin ja valoisa. Vasemmalla puolen taloa kuumotti ensimmäisen Moskovassa alkaneen tulipalon kajastus Petrovkajalta. Oikealla puolen oli korkealla nuoren kuun sirppi ja kuun vastapäisellä puolella riippui se valoisa pyrstötähti, joka liittyi Pierren sydämessä yhteen hänen rakkautensa kanssa. Portilla seisoi Gerasim, kyökkipiika ja kaksi ranskalaista. Kuului näiden naurua ja keskustelua kielellä, jota he eivät ymmärtäneet. He katsoivat kaupungista kumottavaa kajastusta.

Suuren kaupungin etäisessä osassa olevassa tulipalossa ei ollut mitään pelottavaa.

Katsoessaan korkealle tähtiä kiiluvalla taivaalla kuuhiin, pyrstötähteen ja kajastukseen valtasi Pierren riemukas tunne. "Oi, miten hyvin on kaikki, mitä muuta enää tarvitsee?" ajatteli hän. Vaan äkkiä, kun hän muisti aikeensa, meni hänen päänsä sekasin, hän sai pahoinvoinnin kohtauksen, niin että hänen oli nojaututtava aitaan vasten, jottei olisi kaatunut.

Jättämättä hyvästejä uudelle ystävälleen poistui Pierre hoippuvain askelin portilta, palasi takasin huoneeseensa, laskeutui sohvalle ja nukkui heti.

XXX.

Syyskuun 2 p:nä alkaneen ensimmäisen tulipalon kajastusta katselivat kaupungista pakenevat asukkaat ja keräyivät sotajoukot eri tahoilta ja erilaisin tuntein.

Rostovilaisten matkue oli pysähtynyt tänä yönä Mitishtshiin kahdenkymmenen virstan päähän Moskovasta. He olivat lähteneet syyskuun 1 p:nä matkalle niin myöhään, tie oli ollut niin täynnä kuormia ja sotaväkeä ja niin paljon oli unohdettu kaikenmoisia esineitä, joita hakemaan oli täytynyt lähettää miehiä, että sinä yönä oli päätetty pysähtyä viiden virstan päähän Moskovasta. Seuraavana aamuna oli herätty myöhään ja taasen oli ollut niin paljon esteitä, että oli päästy ainoastaan Bolshaja Mitishtshiin saakka. Kello 10 illalla sijoittuivat Rostovien herrasväki ja kaikki heidän mukanaan matkustavat haavottuneet mikä minnekin suuren kylän taloihin ja mökkeihin. Kun Rostovilaisten palvelijat ja kuskit sekä haavottuneiden upseerien sotamiespalvelijat olivat saaneet herrasväkensä korjuuseen, syöneet iltasensa ja illastaneet hevosensa, keräytyivät he kuistille.

Naapurimökissä virui Rajevskin haavottunut adjutantti musertunein rantein ja kauhea tuska, jota se tuotti hänelle, sai hänet surkeasti yhtä mittaa voihkimaan ja nämä voihkeet kaikuivat kaameina yön syksyisessä pimeydessä. Ensimmäisen yön oli tämä adjutantti viettänyt samassa talossa, jossa Rostovilaiset olivat olleet. Kreivitär oli sanonut, ettei hän ollut voinut sulkea silmiään haavottuneen voihkeelta ja Mitishtshissa oli kreivitär mennyt kaikista huonoimpaan mökkiin ainoastaan siitä syystä, että olisi päässyt erilleen tuosta haavottuneesta.

Eräs miehistä näki yön pimeydestä portin edessä seisovien vaunujen korkean ryhmän takaa toisen heikon tulipalon kajastuksen. Yksi kajastus oli jo kauan aikaa ollut näkyvässä ja kaikki tiesivät, että siellä paloi Malaja Mitishtshi, jonka Mamonovin kasakat olivat sytyttäneet.

— Mutta tuohan on toinen tulipalo, — virkkoi upseerin palvelija.

Kaikki rupesivat katsomaan kajastukseen päin

— Vastahan kerrottiin, että Mamonovin kasakat olivat sytyttäneet Malaja Mitishtshin.

— Senkö? Ei, ei se tuo ole Mitishtshissä, tuo on etempänä.

— Katsokaapas, niin näyttää kuin olisi Moskovassa.

Kaksi miestä laskeutui kuistilta, meni vaunujen taa ja istuutui sen astinlaudalle.

— Tuo on vasempana, Mitishtshi on tuollapäin ja kajastus näyttää olevan aivan toisella taholla.

Muutamia miehiä yhtyi edellisiin.

— Hoo, miten hulmuilee, — virkkoi eräs, — se on Moskovan tulipalosta. Näyttää olevan joko

Sushtshevskajalla tahi Rogoschkajalla.

Kukaan ei vastannut tähän huomautukseen. Hyvän aikaa katselivat kaikki ääneti uuden tulipalon kaukana loimuavia leimuja.

Vanha ukko kreivin kamaripalvelija (joksi häntä sanottiin), Damla Terentjitsh, tuli miesten luo ja huusi Mishkaa.

— Mitä sinä täällä hölmäilet, mullikka!... Jos kreivi sattuu jotain tarvitsemaan, ei ole ketä káskee. Mene korjaamaan vaatteita.

— Minä vaan tulín hakemaan vettä, — sanoi Mishka.

— Mitäs te, Danila Terentjitsh luulette, eikös se tuo näytä niinkuin Moskovasta? — kysyi eräs lakeija.

Danila Terentjitsh ei vastannut mitään ja kaikki muutkin olivat taas kauan aikaa ääneti. Kajastuksen loimu leveni ja hulmusi yhä korkeammalle.

— Jumala armahtakoon!... Tuulee ja semmoinen kuivuus ... — kuului taas ääni.

— Huu, miten ryöhyilee. Herra Jumala! Naakkojakin näkyy. Jumala meitä syntisiä armahtakoon.

— Totta ne sen sammuttavat.

— Kukas sen sammuttaisi? — kuului Danila Terentjitshin ääni, joka tähän saakka oli ollut vaihi. (Hänen äänensä oli tyyni ja pitkäveteinen.) — Moskovassa on kuin onkin, hyvät veljet, — sanoi hän, — se valkea äitimme se on ... — hänen äänensä katkesi ja hän alkoi yhtäkkiä itkeä nyhkyttää.

Ja oli kuin kaikki olisivat odottaneet ainoastaan tätä käsittääkseen sen merkityksen, joka tuolla kumottavalla kajastuksella oli heihin nähden. Kuului huokauksia, rukousten sanoja ja vanhan kreivin kamaripalvelijan itkunnyhkytystä.

XXXI.

Kamaripalvelija meni kreivin luo ja ilmoitti tälle, että Moskova palaa. Kreivi pani päälleen viitan ja meni ulos katsomaan. Yhdessä hänen kanssaan meni ulos myöskin Sonja, joka ei ollut riisuutunut ja m-me Schoss, Natasha ja kreivitär jäivät kahden kesken huoneeseen. (Petja ei enää ollut perheessä, hän oli mennyt rykmenttinsä mukana, joka oli lähtenyt Troitsiin.)

Kreivitär rupesi itkemään, kun hän sai kuulla sanoman Moskovan palosta. Natasha istui kalpeana ja tuijottavin katsein penkillä pyhäinkuvien alla (samalla paikalla, jonne hän oli istunut tänne tultua), ei kiinnittänyt minkäänlaista huomiota isän sanoihin. Hän kuunteli adjutantín lakkaamatonta voihkinaa, joka kuului kolmen talon takaa.

— Oi kauheata! — sanoi Sonja, joka palasi pihalta kohmettuneena ja säikähtyneenä. — Minä luulen, että koko Moskova on tulella, kajastus on kammottava! Natasha, katsohan, nyt näkyy jo tästä ikkunastakin, — sanoi hän sisarelle haluten häntä nähtävästi jollain tavoin saada virkoamaan.

Mutta Natasha katsahti häneen aivan kuin ymmärtämättä sitä, mitä häneltä kysyttiin ja alkoi taas tuijottaa uunin kylkeen. Natasha oli ollut tässä kivettyneessä mielentilassa aamusta asti, siitä samasta hetkestä asti, jolloin Sonja kreivittären ihmeeksi ja suureksi harmiksi oli jostain aivan käsittämättömästä syystä katsonut tarpeelliseksi ilmoittaa Natashalle, että ruhtinas Andrei oli haavottunut ja että hän oli heidän matkueessaan. Kreivitär suuttui Sonjaan niin ankarasti, ettei hän ollut melkein milloinkaan suuttunut niin kovasti. Sonja oli itkenyt ja pyytänyt anteeksi ja ikään kuin nyt koettaen parantaa pahaa työtään puuhaili hän lakkaamatta sisarensa ympärillä.

— Katsoppas Natasha, miten hirmuisesti palaa, — sanoi Sonja.

— Mikä palaa? — kysyi Sonja. — Ah, niin Moskova.

Ja aivan kuin ollakseen loukkaamatta Sonjaa kieltäytymällä katsomasta käänsi hän päätään ikkunaan päin ja katsoi niin, ettei hän voinut nähdä mitään sekä kääntyi sitte taas istumaan entiseen asentoonsa.

— Sinähän et nähnyt mitään.

— Kyllä minä näin — vastasi Natasha äänellä, josta kuulosti harras pyyntö jättää hänet rauhaan.

Sekä kreivitär että Sonja käsittivät hyvästi, ettei Moskova eikä Moskovan palo eikä mikään muukaan voinut merkitä mitään Natashalle.

Kreivi meni takaisin väliverhon taakse ja kävi nukkumaan. Kreivitär tuli Natashan luo, kosketti kämmenensä selällä hänen päätään, kuten hänen oli tapana tehdä silloin, kun hänen tyttärensä oli sairas, kosketti sitten huulillaan hänen otsaansa aivan kuin tunnustellakseen, oliko Natashassa kuumetta ja lopuksi suuteli häntä.

— Oletko sinä kylmettynyt? Sinähän vapiset. Kävisit nukkumaan, — sanoi kreivitär.

— Nukkumaan? — Hyvä on, minä käyn. Minä käyn heti nukkumaan, — vastasi Natasha.

Siitä saakka, kun Natashalle oli tänä aamuna kerrottu, että kreivi Andrei oli vaarallisesti haavottunut ja matkusti heidän mukanaan, oli hän vain ensi hetkinä kysellyt myötäensä: mihin, miten ja vaarallisestiko hän oli haavottunut sekä saisiko hän nähdä haavottunutta. Mutta sen

jälkeen kun hänelle oli sanottu, ettei hän saanut nähdä ruhtinas Andreita, että tämä oli vaarallisesti haavottunut, mutta että hänen henkensä ei ollenkaan ollut vaarassa, lakkasi hän nähtävästi siitä syystä, ettei hän uskonut, mitä hänelle oli sanottu, ja että hän tuli vakuutetuksi siitä, että kysyipä hän mitä tahansa, hänelle vastattaisiin aina samalla tavalla, kokonaan kyselemästä ja puhumasta mitään. Koko matkan oli Natasha istunut silmät suurina, jotka kreivitär niin hyvin tunsu ja joiden ilmettä hän kovasti pelkäsi, hievahtamatta vaunujen nurkassa ja samalla tavalla istui hän nytkin penkillä, jolle oli istunut. Kreivitär tiesi varmasti, että Natasha oli saanut päähänsä jonkun ajatuksen ja että hän nyt jotain päätti tahi ehkä oli jo päättänytkin, mutta mitä tämä oli, sitä ei kreivitär tiennyt ja se vaivasi ja pelotti häntä.

— Riisuudu, Natasha, kultaseni. Käy minun vuoteelleni (ainoastaan kreivittärelle oli tehty vuode sänkyyn, m-me Schossin ja kummankin neidin oli nukuttava lattialla heinillä).

— Ei, äiti, minä paneudun tähän lattialle, — sanoi Natasha vihaisesti, meni ikkunan luo ja avasi sen.

Adjutanttin voiheet kuuluivat avoimesta ikkunasta entistä selvemmin. Natasha työnsi päänsä yön kosteaan ilmaan ja kreivitär näki, miten hänen tyttärensä hento kaula vapisi itkun nyyhkytyksistä ja tärisi ikkunanpuitetta vastaan. Natasha tiesi ettei voihkija ollut ruhtinas Andrei. Hän tiesi että ruhtinas Andrei oli samassa joukkueessa kuin hekin toisessa tuvassa eteisen toisella puolella. Mutta sydäntä särkevä lakkaamaton valitus oli pusertanut hänen sydämmestään itkun. Kreivitär ja Sonja katsahivat toisiinsa.

— Käy nukkumaan, kultaseni, käy nukkumaan, rakkaani, — sanoi kreivitär kepeästi kädellään koskettaen Natashaa olkapäähän. — Käy tosiaankin nukkumaan.

— Ah, niin... Minä käyn heti, heti paikalla, — sanoi Natasha ruveten nopeasti riisuutumaan ja repimään auki hameittensa siteitä.

Saatuahan puvun riisutuksi ja pantuaan päälleen yöroijyn istuutui hän jalat koukussa allaan lattialle valmistetulle vuoteelle, heitti olkansa yli etupuolelle lyhyen, hoikan palmikkonsa ja alkoi järjestää sitä uudelleen. Hoikat, pitkät ja tottuneet sormet liikkui nopeasti ja taitavasti suortuvissa, punoivat ja sitoivat palmikon. Natashan pää liikkui totuttuun tapaan vuoroin puolelle vuoroin toiselle, mutta kuumeenomaisesti suurentuneet silmät katsoivat liikkumattomina suoraan eteenpäin. Kun hän oli saanut itsensä yöasuun, laskeutui hän hiljaa heinien päälle levitetylle hurstille vuoteen laitaan lähelle ovea.

— Natasha, käy sinä keskeen, — sanoi Sonja.

— Minä käyn tähän, — vastasi Natasha. — Käykää nyt nukkumaan, — lisäsi hän äreästi. Hän painoi kasvonsa syvälle päänaluseen.

Kreivitär, m-me Schoss ja Sonja riisuutuivat nopeasti ja laskeutuivat vuoteelle. Pieni lamppu jäi vaan valvomaan. Ulkona kuumotti kahden virstan päässä oleva Malaja Mitishthin palo, väkijoukon öisten huutojen humua tulvi kylän kadulta ja kapakasta, jota Mamonovin kasakat olivat hävittämässä, ja lakkaamatta kuului adjutanttin surkea voihe.

Pitkän aikaa tarkkasi Natasha hänen korviinsa sekä ulkoa että mökin sisästä kuuluvia ääniä, mutta hän virui hievahtamatta vuoteellaan. Hän kuuli ensin äidin rukouksen ja huokaukset, sängyn narinaa äidin käännellessä, m-me Schossin vanhastaan tuttua vinkuvaa kuorsausta ja Sonjan hiljaista hengitystä. Sitte kreivitär äännähti Natashalle. Natasha ei vastannut.

— Taitaa jo nukkua, äiti, — vastasi Sonja hiljaa.

Hetkisen kuluttua äännähti kreivitär uudelleen, mutta nyt ei enään kukaan vastannut.

Kohta tämän jälkeen kuuli Natasha, että äiti hengitti tasaisesti. Natasha ei liikahtanut vielääkään, vaikka hänen pientä paljasta jalkaansa, joka oli valahtanut peitteen alta ulos, paleli paljaalla lattialla.

Seinäraosta soinnahti sirkan ääni aivan kuin kaikki voittaneen voitonlaulun. Kaukaa kuului kukon kiekumista, johon toinen läheltä vastasi. Kapakan äänet olivat vajenneet; adjutanttin voihe kuului vain ennallaan. Natasha nosti itseään.

— Sonja, nukutko sinä? Äiti! — kuiskasi hän.

Kukaan ei vastannut. Natasha nousi ylös hitaasti ja varovasti, siunasi itsensä ristinmerkillä ja laski varovasti kapean, notkean ja paljaan jalkapohjansa likaiselle, kylmälle lattialle. Palkit narahtivat. Sitte hän juoksi muutamin nopein askelin kuin kissanpoika ovelle ja tarttui sen kylmään kahvaan.

Hänestä tuntui, että jokin jyskää tasaisesti kolhien mökin kaikkiin seiniin: kolhinta oli hänen pelosta tyrmistymäisillään olevan sydämensä jyskytystä.

Hän aukasi oven, astui kynnyksen yli ja laski jalkansa eteisen kostealle, kylmälle maaperälle. Koleus virkisti häntä. Hän kopeloi paljaalla jalallaan eteisessä nukkuvaa miestä, harppasi tämän yli ja avasi sen tuvan oven, jossa ruhtinas Andrei oli. Tuvassa oli pimeä. Peränurkassa sängyn vieressä, jolla jotakin virui, oli penkillä paksulle karrelle palanut talikyntteli.

Jo aamulla, jolloin Natashalle oli ilmotettu ruhtinas Andrein läsnäolo, oli hän päättänyt, että hänen täytyy saada nähdä hänet. Hän ei tiennyt, miksi näkemisen täytyi tapahtua, mutta kun hän tiesi samalla, että näkeminen tulee olemaan tuskallinen, tuli hän yhä vakuutetummaksi siitä, että se oli välttämätöntä.

Koko päivän hän oli elänyt pelkästään siinä toivossa, että hän yöllä saa nähdä ruhtinas Andrein. Mutta kun tämä hetki oli nyt tullut, valtasi hänet kauhu siitä, mitä hän nyt näkee. Miten rujoksi

hän on tullut? Mitä hänestä on jälellä? Onko hän samallinen kuin tuo lakkaamatta voihkava adjutantti? On, semmoinen on hänkin. Hän oli Natashan mielikuvituksessa tuon kaamean voihkeen perikuva. Kun Natasha näki nurkassa epäselvän möhkäleen ja luuli ruhtinas Andrein peitteen alla koholla olevia polvia hänen harteikseen, kuvastui hänen mieleensä jokin hirmuinen ruumis ja hän pysähtyi kauhistuneena. Mutta valtava voima veti häntä eteenpäin. Hän otti varovasti yhden askeleen, sitte toisen ja tuli näin keskelle pienen tuvan lattiaa. Penkillä pyhäinkuvien alla virui toinen mies (se oli Timohin) ja lattialla makasi vielä kaksi muuta (nämä olivat lääkäri ja kamaripalvelija).

Kamaripalvelija kohotti itseään ja kuiskasi jotain. Timohin, jonka haavottunutta jalkaa kovasti pakotti, oli valveilla ja katseli silmät ihmeestä suurina äkkiä ilmestynyttä tyttöä, jonka verhona oli paita, yöroiijy ja yömyssy. Kamaripalvelijan uninen ja säikähtynyt kysymys: "mitä te tahdotte?" saivat vain Natashan nopeammin lähestymään sitä, mikä nurkassa virui. Niin kammottavan vähän kuin tuo ruumis olikin ihmisen kaltainen, täytyi hänen kuitenkin saada nähdä se. Hän astui kamaripalvelijan ohi. Kynttelin karsi katkesi ja hän näki selvästi kädet peitteen päällä lepäävän ruhtinas Andrein semmoisena, kuin hän oli aina muulloinkin hänet nähnyt.

Ruhtinas Andrei oli samallinen kuin aina ennenkin, mutta hänen kasvojensa tulehtunut väri, sädehtivät silmät, jotka riemukkaina katsoivat Natashaan ja varsinkin hänen lapsen-hento kaulansa, joka oli paljastunut näkyviin käärityn paidankauluksen alta, loivat hänelle erityisen viattoman, lapsellisen muodon, jommoista Natasha ei ollut vielä milloinkaan hänessä nähnyt. Hän astui ruhtinas Andrein luo ja nopein, notkein, nuortein liikkein laskeutui polvilleen.

Ruhtinas Andrei hymyili ja ojensi Natashalle kätensä.

XXXII.

Seitsemän päivää oli kulunut siitä asti, kun ruhtinas Andrei oli vironnut tajuihinsa Borodinon taistelukentän sitoma-asemalla. Koko sen ajan hän oli ollut melkein yhtämittäisessä horrostilassa. Vahingoittuneiden suolien kuumeinen ja tulehtunut tila oli niin arveluttava, että lääkäri, joka seurasi haavottunutta, sanoi niiden vievän ruhtinas Andrein hautaan. Mutta seitsemäntenä päivänä söi sairas mielellään palan leipää teen kanssa ja lääkäri huomasi, että yleinen kuume väheni. Aamupuoleen heräsi ruhtinas Andrei tuntoihinsa. Ensimmäisenä yönä Moskovasta lähdettyä oli ollut verrattain lämmin sää, josta syystä ruhtinas Andrei jätettiin yksin vaunuihin, mutta Mitishtshissä oli hän vaatinut, että hänet oli vietävä huoneeseen ja että hänelle annettaisiin teetä. Kipu, jonka mökkiin kantaminen haavottuneelle tuotti, sai hänet äänekkäästi voihkamaan ja vei hänet uudestaan tainnoksiin. Kun hänet sitte oli asetettu kenttäsänkyyn, virui hän pitkän aikaa silmät kiinni ja yhtään liikkumatta. Sitte hän avasi silmänsä ja virkkoï heikolla äänellä: "entäs tee?" Tämä pikkutarpeiden muistaminen hämmästytti lääkäriä. Lääkäri koetti suonta ja huomasi mielipahakseen, että se oli entistä parempi. Mielipahakseen huomasi lääkäri tämän siksi, että hän oli kokemuksesta vakuutettu siitä, ettei ruhtinas Andrei voinut jäädä eloon ja että jollei hän kuole nyt, niin kuolee hän vielä suuremmissa tuskissa jonkun ajan kuluttua. Ruhtinas Andrein mukana kuletettiin häneen Moskovassa yhtynyttä Timohinia, joka oli hänen rykmenttinsä eversti ja jolla oli punainen nenännyppykkä. Timohin oli saanut haavan jalkaansa samassa Borodinon taistelussa. Heidän mukanaan matkusti lääkäri, ruhtinaan kamaripalvelija, kuski sekä kaksi sotamiespalvelijaa.

Ruhtinas Andreille annettiin teetä. Hän joi ahneesti ja katsoi kuumeisilla silmillään vastapäätä olevaan oveen ikäänkuin koettaen jotain ymmärtää ja muistella.

— En huoli enää. Onko Timohin siinä? — kysyi hän.

Timohin hiihättäytyi penkkiä myöten hänen luokseen.

— Tässä olen, teidän ylhäisyytenne.

— Mitenkä haava jaksaa?

— Minunko? Siinähan tuo menee. Entäs te?

Ruhtinas Andrei vaipui taas ajatuksiin aivan kuin jotain muistellen.

— Voisikohan saada kirjan? — kysyi hän.

— Minkä kirjan?

— Raamatun. Minulla itselläni ei ole.

Lääkäri lupasi sen hommata ja rupesi kyselemään ruhtinaalta, miten hän jaksoi. Ruhtinas Andrei vastailli kaikkiin lääkärin kysymyksiin väkinäisesti, mutta järkevästi ja sanoi sitte, että hänen alleen pitäisi panna pehmeä alus, sillä muuten oli epämukava ja pakotti kovasti. Lääkäri ja kamaripalvelija nostivat sinellin, joka oli hänen verhonaan ja naamaansa vääristellen mädänneen lihan katkottavasta löyhkästä he rupesivat tarkastamaan tuota kauheaa paikkaa. Lääkäri näytti olevan jostain syystä tyytymätön, korjasi jotain uudelleen ja käänsi sairasta niin, että tämä taas rupesi voihkamaan, meni kääntämisen tuottamasta tuskasta taas tainnoksiin ja rupesi hourimaan. Hän puhui yhtämittaa siitä, että hänelle tuotaisiin joutuin se kirja ja pantaisiin sinne hänen alleen.

— Ja mitä se teille maksaa! — puheli hän. — Minulla itselläni ei sitä ole, käykää hakemassa, olkaa hyvä. Pankaa se hetkiseksi alle, — puheli hän surkealla äänellä.

Lääkäri meni eteiseen pesemään käsiään.

— Se oli tosiaankin hävytöntä, — virkkoi lääkäri kamaripalvelijalle. — Minuutin verran olisi enää vienyttä, kun olisi saanut tarkastetuksi lopulle. Tuska on niin suuri, että minä ihmettelen, miten hän jaksaa kärsiä.

— Taisimmehan me alusen panna, Herra Jesus Kristus, — virkkoi kamaripalvelija.

Ensi kerran oli ruhtinas Andrei käsittänyt, missä hän oli ja miten hänen oli käynyt ja muisti olevansa haavottunut sinä hetkenä, kun vaunut olivat pysähtyneet Mitishtshissä ja kun hän oli pyytännyt päästä tupaan. Mutta mentyään taas sekasin kivusta, virkosi hän muistiinsa toisen kerran silloin, kun hän joi teetä. Tällöinkin kuvastui hänen mieleensä kaikkea sitä muistellessa, mitä hänelle oli tapahtunut, kaikista elävämmin se hetki sitoma-aseamalla, jolloin vihatun miehen kärsimyksiä nähdessä hänen mieleensä oli noussut niitä ajatuksia, jotka lupasivat hänelle uuden onnen. Nämä samat ajatukset valtasivat nytkin hänen sielunsa, vaikkakin hämärinä ja sekavina. Hän muisti, että hänellä nyt oli uusi onni ja että tällä onnella oli jotain yhteistä raamatun kanssa. Sen vuoksi oli hän tätä kirjaa pyytännyt. Mutta huono asento, joka hänen haavalleen oli annettu ja uusi kääntäminen veivät hänet taas sekasin, ja kolmannen kerran hän heräsi eloon vasta keskellä yön hiljaisuutta. Kaikki nukkuivat hänen ympärillään. Sirkka visersi toisessa tuvassa. Kylätiellä joku lauloi ja huusi. Russakoita kuhisi pöydällä, pyhäinkuvilla ja seinillä. Iso karpänen härhätti hänen päänpohjissaan ja lenteli kynttelin ympärillä, joka oli palanut paksulle karrelle ja joka oli hänen vieressään.

Hänen sielunsa ei ollut säännöllisessä tilassa. Terve ihminen ajattelee, tuntee ja muistaa tavallisesti yht'aikaa lukemattoman joukon esineitä ja hänellä on myöskin valta ja voima valita määrätty sarja ajatuksia tai ilmiöitä sekä kiinnittää tähän yhteen sarjaan koko huomionsa. Terve ihminen voi syvimpieskin mietteiden hetkenä irtautua niistä sanoakseen jonkun kohteliaan sanan huoneeseen tulleelle henkilölle ja sen jälkeen uudestaan palata ajatuksiinsa. Ruhtinas Andrein sielu ei tässä suhteessa ollut säännöllisessä tilassa. Hänen sielunsa kaikki voimat olivat toimeliaammat ja selvemmat kuin koskaan muulloin, mutta ne toimivat hänen tahdostaan riippumatta. Hänen mieleensä tulvi yht'aikaa mitä erilaisimpia ajatuksia ja mielikuvia. Toisinaan alkoivat hänen ajatuksensa työskennellä niin voimakkaasti, selvästi ja syvästi, etteivät ne koskaan ennen olleet kenneet toimimaan sillä tavoin terveessä tilassa, mutta yhtäkkiä katkesivat ne keskellä työskentelyään ja niiden sijaan tuli jokin aivan odottamaton mielikuva, vaan entiseen ajatukseen palata ei ollut voimia.

"Niin, minulle avautui uusi onni, jota ihmiseltä ei voi riistää pois", ajatteli hän viruessaan hämärässä, hiljaisessa tuvassa ja katsoen eteensä kuumeisen suurilla liikkumattomilla silmillä. "Semmoinen onni, joka ei riipu aineellisesta hyvyydestä eikä aineellisista ulkonaaisista vaikutuksista ihmiseen, ainoastaan sielun onni, rakkauden onni! Käsittää voi sen kuka ihminen tahansa, mutta tajuta ja määrätä on sen voinut vain Jumala. Mutta miten on Jumala määrännyt tämän lain? Miksi poika?..."

Ja yhtäkkiä katkesi näiden ajatusten kulku ja ruhtinas Andrei kuuli (tietämättä tapahtuiko se houreessa vai todellisuudessa) jonkin hiljaa kuiskivan äänen, joka herkeämättä toisti määräperäisesti: "i-piti-piti-piti" ja sitte, "i-ti-ti" ja uudelleen "i-piti-piti-piti" ja "i-ti-ti". Samalla kertaa tämän kuiskivan soiton tahdin mukaisesti tunsu ruhtinas Andrei, että hänen kasvojensa yllä, aivan niiden keskikohdalla kasvoi jokin kummallinen ilmarakennus hienoista neulasista tai puikoista. Hän tunsu (vaikka se olikin hänestä rasittavaa), että hänen täytyi huolellisesti pysytellä tasapainoa, ettei tuo ilmarakennus romahtaisi alas. Mutta se romahti kuitenkin, vaan alkoi taas uudestaan hitaasti kasvaa kuiskivan soiton tahdissa. "Nousee, nousee, kasvaa ja yhä nousee!" puhui ruhtinas Andrei itsekseen. Kuunnelleessaan kuiskivia ääniä ja tuntiessaan tuon nousevan ja kasvavan puikkorakennuksen olemisen näki ruhtinas Andrei silloin tällöin vilaukselta myöskin kynttelin punaisen valon ja kuuli russakkojen kuhinaa ja karpäsen surinaa, joka hyppi hänen päänalustaan ja kasvojaan vasten. Joka kerran kun karpänen koski hänen kasvoihinsa, tuotti se hänelle polttavaa tunnetta. Mutta samassa ihmetytti häntä myöskin se, että vaikka karpänen pyöri ihan sillä alalla, jossa hänen kasvoilleen kohonnut ilmarakennus oli, ei se sitä kuitenkaan särkenyt. Sitä paitsi oli olemassa vielä yksi tärkeä seikka. Se oli jokin valkea oven suussa, sfinksipatsas ja tämä rasitti häntä myöskin.

"Mutta se on ehkä minun pöydällä oleva paitani", ajatteli ruhtinas Andrei, "ja nuo ovat minun jalkani ja tuo on ovi; mutta miksi kaikki nousee ja liikkuu 'i-piti-piti-piti i-ti-ti-i-piti-piti-piti'... Riittää jo, anna olla, herkeä", sanoi ruhtinas Andrei jollekin vaivaloisesti. Vaan sitte taas alkoi ajatus ja tunne yht'äkkiä juosta tavattoman selvästi ja voimakkaasti.

"Niin, rakkaus (ajatteli hän taas aivan selvästi), mutta ei se rakkaus, joka rakastaa jonkin tähden, jotain varten tahi jostain syystä, vaan se rakkaus, jota minä tunsin ensi kerran silloin kuin minä kuoleman kielissä ollessani näin viholliseni ja sittenkin rupesin häntä rakastamaan. Minä tunsin sitä rakkauden tunnetta, joka on itseään sielun oleellisuutta ja jota varten ei tarvita esinettä. Minä tunnen nytkin tuota autuasta tunnetta. — Rakastaa lähimmäisiään, rakastaa vihollisiaan. Rakastaa kaikkea — rakastaa Jumalaa kaikissa ilmiöissä. Kallista ihmistä voi rakastaa inhimillisellä rakkaudella, vaan vihollistaan voi rakastaa ainoastaan jumalallisella rakkaudella. Ja juuri tämän tähden minä tunsin suurta iloa, kun tunsin rakastavani sitä miestä. Miten hänen lienee nyt? Liekö elossa..."

"Inhimillisellä rakkaudella rakastaessa voi rakkaudesta siirtyä vihaan, mutta jumalallinen rakkaus ei voi muuttua. Ei mikään, ei kuolema, ei mikään voi sitä murtaa. Se on sielun oleellisuus. Vaan miten useita ihmisiä minä olen vihannut elämässäni. Enkä ketään kaikista heistä ole rakastanut enkä vihannut niin kovasti kuin sitä naista." Ja samassa kuvastui hänen mieleensä Natasha, mutta toisenlaisena kuin hän ennen oli hänelle kuvastunut: pelkkänä sulona ja iloisena itselleen. Ensi

kerran kuvastui ruhtinas Andreille Natashan sielu. Ja hän käsitti Natashan tunteet, käsitti hänen kärsimyksensä, häpeänsä ja katumuksensa. Nyt vasta ruhtinas Andrei ensi kerran käsitti kieltäytymisensä koko hirmuisuuden ja näki heidän väliensä rikkoutumisen koko kaameudessaan. "Jos minä saisin vielä edes yhden ainoan kerran nähdä häntä. Ja kerran vain hänen silmiinsä katsoen saada sanoa"...

"I-piti-piti-piti i-ti-ti i-piti-piti" — puks! rapsahti kärpänen... Ja hänen huomionsa siirtyi yht'äkkiä toiseen todellisuuteen ja houreen maailmaan, jossa tapahtui jotain merkillistä. Tässä maailmassa yhä vain kaikki liikkui ennallaan, rakennus oli hajoamatta ja kasvoi ja nousi, kyntteli paloi ennallaan punaisine valokehineen ja sama paita-sfinksi lepäsi oven suussa. Mutta kaiken tämän ohella jokin narahti, tuoksahti raikas ilman tuntu ja uusi valkea, seisova sfinksi ilmestyi ovelle. Ja tämän sfinksin päässä olivat sen saman Natashan kalpeat kasvot ja sädehtivät silmät, jota hän äskenikään oli ajatellut.

"Oo, miten raskas on tämä haihtumaton heure", ajatteli ruhtinas Andrei koettaen karkottaa nuo kasvot pois mielikuvituksestaan. Mutta kasvot seisoivat hänen edessään todellisuuden voimassa ja ne lähenivät häntä. Ruhtinas Andrei halusi palata puhtaasti ajatuksen taannoiseen maailmaan, vaan hän ei voinut, sillä heure veti häntä omaan maailmaansa. Hiljainen kuiskiva ääni jatkoi tahdikasta piipitystään, häntä ahdisti ja painoi, jokin kasvoi ja kummalliset kasvot seisoivat hänen edessään. Ruhtinas Andrei kokosi kaikki voimansa noustakseen hereille. Hän liikahti, mutta samassa alkoi hänen korvissaan soida, silmänsä sameni ja hän kadotti tajunsa, kuten veteen viskautunut. Kun hän heräsi, seisoivat Natasha polvillaan hänen edessään, se sama elävä Natasha, jota hän oli halunnut rakastaa enemmän kuin ketään muuta ihmistä maailmassa sillä uudella puhtaalla, jumalallisella rakkaudella, joka nyt oli hänelle avautunut. Hän ymmärsi, että siinä oli elävä, todellinen Natasha ja hän ei ihmetellyt, vaan riemuitsi hiljaa. Natasha oli polvillaan ja säikähtyneenä, mutta samalla jähmettyneenä (hän ei voinut liikahtaa) katsoi häneen kyöneleitä pidättäen. Natashan kasvot olivat kalpeat ja liikkumattomat. Ainoastaan niiden alaosassa värisi jotain.

Ruhtinas Andrei huokasi helpotuksesta, hymyili ja ojensi kätensä.

— Tekö? — sanoi hän. — Miten onnellista!

Natasha siirtyi polvillaan nopein, mutta varovasti liikkein hänen viereensä ja tartuttuaan varovasti ruhtinas Andrein käteen hän kumarsi kasvonsa sen yli ja rupesi sitä suutelemaan huulten tuskin koskiessa käteen.

— Antakaa anteeksi! — sanoi Natasha kuiskaten, nosti päänsä ja loi katseen ruhtinas Andreihin.

— Antakaa minulle anteeksi!

— Minä rakastan teitä, — virkkoi ruhtinas Andrei.

— Antakaa anteeksi...

— Mitä anteeksi? — kysyi ruhtinas Andrei.

— Antakaa minulle anteeksi se, mitä minä olen tehnyt ... nyt, — virkkoi Natasha tuskin kuultavasti kuiskaten katkonaisella äänellä ja rupesi entistä tiheämmin suutelemaan ruhtinas Andrein kättä huulten tuskin siihen koskiessa.

— Minä rakastan sinua enemmän ja paremmin kuin ennen, — sanoi ruhtinas Andrei ja kohotti kädellään Natashan kasvoja niin, että hän olisi nähnyt hänen silmänsä.

Nämä silmät, joissa kimmelsi onnen kyöneleitä, katsoivat ruhtinas Andreihin arasti, sääliä ja riemukkaan rakkaasti. Natashan kalpeat ja laihat kasvot pöhöttyneine huulineen olivat enemmän kuin rumat, ne olivat kammottavat. Mutta näitä kasvoja ei ruhtinas Andrei nähnyt, hän näki sädehtivät silmät, jotka olivat ihanat. Heidän takanaan kuului puhelua.

Pjotr, kamaripalvelija, joka nyt oli täydellisesti herännyt unesta, herätti lääkäriä. Timohin, joka ei ollut saanut unta jalan pakotukselta, oli jo alusta saakka nähnyt kaikki, mitä oli tapahtunut ja huolellisesti peitellen hurstilla pukematonta ruumistaan hän oli ääneti kyyhöttänyt penkillä.

— Mitäs tämä on? — kysyi lääkäri makuusijaltaan nousten. — Suvaitkaa poistua, neiti.

Samaan aikaan alkoi jyskyttää oveen tyttö, jonka tyttärensä haikaileva kreivitär oli lähettänyt.

Natasha läksi tuvasta kuin kesken untaan herätetty unessakävijä ja palattuaan toiseen tupaan hän kaatui itkien vuoteelleen.

Tästä päivästä pitäen koko seuraavan Rostovilaisten matkustuksen ajan pysyi Natasha kaikissa levähdys- ja yöpaikoissa luopumattomana haavottuneen Bolkonskin luona ja lääkärin täytyi tunnustaa, ettei hän ollut odottanut neidolta moista lujuuutta ja taitoa haavottuneen hoitamisessa.

Niin kauhealta kuin kreivittärestä tuntuikin ajatus, että ruhtinas Andrei voi kuolla (joka oli hyvin luultavaa lääkärin mielestä) matkalla hänen tyttärensä käsiin, ei hän kuitenkaan voinut vastustaa Natashaa. Vaikka haavottuneen ruhtinas Andrein ja Natashan välille muodostuneen lähestymisen tähden johtuikin mieleen, että ruhtinas Andrein parannuttua sulhasen ja morsiamen entinen suhde saattoi uudistua, ei kukaan kuitenkaan puhunut tästä ja kaikista vähimmin Natasha ja ruhtinas Andrei, sillä ratkaisematon, häälyvä kysymys ei ainoastaan Bolkonskin, vaan myöskin koko Venäjän elämästä tai kuolemasta karkotti pois kaikki muut arvelut.

Pierre heräsi syyskuun 3 p:nä myöhään. Hänen päätään kivisti. Puku, jossa hän oli nukkunut riisuutumatta, rasitti hänen ruumistaan. Ja hänen sydäntään ahdisti sekava tunne jostain häpeällisestä, jonka hän eilen oli tehnyt. Tämä häpeällinen teko oli hänen eilinen keskustelunsa kapteeni Ramballen kanssa.

Kello osotti 11, mutta ulkona näytti olevan hyvin sumuista. Pierre nousi ylös, hieroi silmiään ja nähtyään pistoolin, jonka Gerasim oli pannut takasin pöydälle, muisti Pierre, missä hän oli ja mitä hänen oli tehtävä, juuri tänä päivänä.

"Enköhän jo ole myöhästynyt?" ajatteli Pierre. "Tuskin, *hänen* tulonsa Moskovaan ei varmaankaan tapahdu ennen kello 12."

Mutta Pierre ei malttanut jatkaa miettimistään siitä, mikä häntä odotti, vaan jouduttautui lähtöön.

Kohenneltuaan pukuaan otti Pierre pistoolin käteensä ja aikoi lähteä. Vaan silloin johtui hänen mieleensä ensi kerran ajatus, miten hän kantaisi ulkona asettaan, ei kai suinkaan kädessä. Ja hankalaa oli piilottaa kookas pistooli leveän kauhtanankin alle. Sitä ei voinut pistää vyön alle eikä kainaloonkaan, niin ettei sitä olisi huomannut. Kaiken lisäksi oli pistooli lataamaton eikä Pierre joutanut sitä enää lataamaan. "Samahan se on tikarikin", sanoi Pierre itselleen, vaikka hän oli usean kerran aikomuksensa täytäntöönpanoa miettiessään päätellyt mielessään, että ylioppilaan pahin erehdys 1809 oli ollut siinä, että hän oli yrittänyt murhata Napoleonin tikarilla. Mutta ikäänkuin Pierren päätarkoituksena ei olisi ollutkaan täyttää ajottu teko, vaan näyttää itselleen, ettei hän peräydy aikomuksestaan, vaan tekee kaikki sen toteuttamiseksi, tempasi hän nopeasti Suharevin tornin luota yht'aikaa pistoolin kanssa otetun tylsän, loville lohkeutuneen tikarin, joka oli viheriässä tupessa ja pisti sen liivinsä poveen.

Vyötettyään kauhtanan kiinni ja vedettyään hatun syvälle silmilleen läksi Pierre menemään pitkin käytävää niin varovasti, ettei kapteeni olisi kuullut ja astui ulos kadulle.

Se tulipalo, jota hän eilen illalla oli katsellut aivan välinpitämättömästi, oli yöllä yltynyt paljoo suuremmaksi. Moskova paloi jo useista paikoin. Tulen vallassa olivat Karetni Rjad, Moskova-joen takainen kaupunginosa, Gostinny Dvor, Povarskaja, lotjat Moskova-joessa ja halkovarastot Dorogomilovin sillan luona.

Pierren tie vei poikkikatuja myöten Povarskajalle ja sieltä Arbatille Nikola Javlennin kirkolle, jonka luona hän oli jo aikoja sitte valinnut mielikuvituksissaan sen paikan, jossa hänen tekonsa piti tapahtua. Useimpien talojen portit ja ikkunaluukut olivat kiinni. Kadut olivat autiot. Ilmassa haisi käry ja savu. Silloin tällöin tuli vastaan levottoman ja aran näköisiä venäläisiä sekä ranskalaisia, joiden ulkoasu ei ollut ollenkaan kaupunkilaisen vaan leirissä olevan näköinen. Kummatkin katsoivat Pierreä oudoin silmäyksin. Venäläisten huomiota herätti paitsi Pierren kookkuus ja paksuus ja omituisen synkän mieltävä ja kärsivä kasvojen ilme sekä koko hänen asunsa, myöskin se, etteivät he ymmärtäneet, mihin säätyyn tuo mies oikeastaan kuului. Ranskalaiset taas silmäilivät Pierreä oudostellen varsinkin siitä syystä, että Pierre päinvastoin kuin muut venäläiset, jotka tarkastivat ranskalaisia joko peloissaan tai uteliaina, ei piitannut heistä mitään. Erään talon portilla pysähdytti Pierren kolme ranskalaista, jotka solkkasivat jotain heitä ymmärtämättömille venäläisille ja kysyivät häneltä, eikö hän osaisi ranskaa.

Pierre pudisti kieltävästi päätään ja jatkoi kulkuaan. Eräällä kadulla huusi häntä pysähtymään viheriän laatikon luona seisova vahtisotamies, mutta Pierre tajusi vasta toisesta ankarasta huudosta ja kiväärin kolinaasta, kun vahtisotamies otti sen käteensä, että hänen oli kierrettävä toista puolta katua. Pierre ei nähnyt eikä kuullut mitään, mitä hänen ympärillään tapahtui. Hän kuletti kiiruimman kaupalla ja kauhun tuntein aikomustaan mielessään jonain pelottavan raskaana ja hänelle ventovieraana ja pelkäsi, ettei se vain haihtuisi hänestä, josta eilinen päivä oli varottavana esimerkkinä. Mutta Pierren ei oltu suotu viedä mielialaansa eheänä siihen paikkaan saakka, jonne hän oli menossa. Vaikka hänen matkaansa ei olisikaan estänyt mikään ulkonainen seikka, ei hänen aikomuksensa voinut tulla toteutetuksi yksistään siitä syystä, että Napoleon oli jo neljä tuntia sitte kulkenut Dorogomilovin etukaupungista Arbatin kautta Kremliin ja istui nyt parhaillaan äärettömän synkkänä Kremlin palatsin keisarillisessa kabinetissa antaen seikkaperäisiä ja täsmällisiä käskyjä niistä toimenpiteistä, joihin oli viipymättä ryhdyttävä tulipalojen sammuttamiseksi, sotarousouden ehkäisemiseksi ja väestön rauhottamiseksi. Mutta tätä ei Pierre tiennyt. Asiaansa umpipäihin uponneena hän kärsi ankaraa ahdistusta, kuten ihminen, joka itsepäisästi on ryhtynyt semmoiseen tekoon, jonka mahdottomuus ei ole sen vaikeudessa, vaan sen laadun luonnottomuudessa tekijän omaan luonteeseen nähden. Häntä ahdisti kammo siitä, että hän raukeaa ratkaisevana hetkenä ja kadottaa sen tähden kunnioituksen itseensä.

Vaikkei Pierre nähnyt eikä kuullut mitään, mitä hänen ympärillään tapahtui, kulki hän kuitenkin vaistomaisesti oikeaa suuntaa eikä erehtynyt kaduilta, jotka hänet veivät Povarskajalle.

Mikäli Pierre pääsi lähemmä Povarskajaa, tulvi savua häntä vastaan yhä enemmän. Tuntui jo palon lämmittävää hehkua. Siellä täällä roihusi tulenkielekkeitä näkyviin katonharjojen takaa. Kansaakin näkyi kaduilla jo enemmän ja se oli entistä levottomampaa. Mutta vaikka Pierre tunsikin, että jotain tavatonta tapahtui hänen ympärillään, ei hän kuitenkaan oivaltanut, että hän lähenei tulipaloa. Kun Pierre kulki erästä rakentamattoman paikan poikki vievää polkua, jota paikkaa rajotti yhdeltä puolen Povarskaja ja toiselta ruhtinas Grusinskin talon puistot, kaikui yhtäkkiä hänen korviinsa aivan hänen vierestään naisen haikea itku. Pierre pysähtyi aivan kuin unesta heräten ja nosti päänsä.

Kulottuneelle, pölyiselle nurmelle vähän matkaa tiestä oli kaadettu läjään talouskaluja: patjoja,

teekeittiö, pyhäinkuvia ja kirstuja. Maassa kirstujen vieressä istui keski-ikäinen, laiha nainen, jonka pitkät etuhampaat pistivät huulien ulkopuolelle ja joka oli puettu mustaan pukuun ja myssyyn. Nainen itki tikahtuakseen ruumistaan heilutellen ja jotain hoputen. Kaksi tyttöä, 10-12 vuoden ikäisiä, joilla oli lyhyet, likaiset mekot ja nutut päällä, katsoivat äitiinsä kalpein, säikähtynein kasvoin. Nuorin lapsi, 7 vuoden korvilla oleva poika, jonka pukuna oli puseropahanen ja vierailta saatu luonnottoman iso kartuusi, itki hoitajamummon sylissä. Paljasjalkainen, likainen palvelustyttö istui kirstulla, oli purkanut vaalavan hiuspalmikkonsa ja nyhti nyt kärventyneitä suortuvia tuontuostakin niitä haistellen. Vaimon mies, pieni kumaraselkäinen kötys, joka oli pikkuvirkkamiehen univormussa ja jolla oli kiekeroinen poskiparta sekä sileät, suoraan päähän painetun kartuusin alta näkyvät ohimot, siirteli liikkumattomin kasvoin kirstuja, jotka olivat pinotut päällekkäin ja kiskoi niiden alta joitain vaatekappaleita.

Nainen heittäytyi melkein viskautumalla Pierren jalkoihin, kun hän huomasi hänet.

— Rakkaat ihmiset, oikeauskoiset kristityt, pelastakaa, auttakaa, rakas ystävä!... Auttakaa, auttakaa, — puheli hän itkunsa seasta. — Tyttö!... Lapseni!... Nuorimman tyttöni jättivät!... Paloi poloinen! Oi, voivoi! Sitäkö varten sinua hell... Oi, voi-voi!

— Heitä jo, Marja Nikolajevna, — virkkoi mies hiljaisella äänellä vaimolleen ja nähtävästi vain siksi, että olisi näyttänyt syyttömyytensä vieraan henkilön läsnäollessa. — Tytön on luultavasti sisar pelastanut, ei suinkaan se muualla ole! — lisäsi hän.

— Pölkky, julmuri! — kirkasi nainen vihaisesti ja lakkasi samassa itkemästä. — Sinulla ei ole sydäntä, omaa lastasi et sääli. Joku muu olisi tulestakin ottanut. Mutta sinä olet pölkky, vaan et ihminen etkä isä. Te olette jalomielinen mies, — kääntyi nainen nyyhkyttäen Pierreen, — naapurissa syttyi palamaan ja sieltä hyökäsi tulen meille. Palvelustyttö alkoi huutaa: palaa! Hätä käteen ja tavaroita hamuamaan. Mutta niine hyvinemme hypättiin, mitä päällä oli... Tuossa on, mitä saatiin... Pyhiä esineitä ja myötäjaispatja, muu kaikki on mennyttä kalua. Missä lapset on — Kotitshkaa ei olekaan! Ooo! Oo! Herra Jumala!... — ja hän purskahti taas itkuun. — Kultainen pienokaiseni! Palanut, palanut!

— Mihin, mihin hän jäi? — kysyi Pierre.

Pierren kasvojen elpyvästä ilmeestä päätti nainen, että tämä mies voi häntä auttaa.

— Batjushka! Isä! — parkui nainen Pierren jalkoja syleillen. — Hyväntekijäni, rauhoita edes sydämeni... Aniska, lurjus, mene saattamaan, — huusi hän palvelustytölle suu vihasta ammollaan, jolloin hänen pitkät hampaansa pistivät entistä enemmän näkyviin.

— Saata, saata, minä ... minä ... teen, — virkkoi Pierre hätäntyneellä äänellä.

Likainen palvelustyttö nousi kirstujen luota, kääri palmikkonsa ja huokaistuaan läksi astumaan polkua, jolloin hänen tylsät, paljaat jalkansa vilkuivat hameiden alta. Oli kuin olisi Pierre yht'äkkiä herännyt raskaasta horroksesta. Hän kohotti päänsä pystymmä, hänen silmiinsä syttyi elämän hehku ja läksi nopein askelin tytön jälestä, astui tämän ohi ja tuli Povarskajalle. Katu oli kokonaan mustan savun vallassa. Tulenkielekkeitä roihuili siellä täällä savun seassa. Suuri väkijoukko tungeskeli palon luona. Keskellä katuja seisoivat ranskalainen kenraali ja puhui jotain hänen ympärillään oleville. Pierre, jonka jälestä laahusti tyttö, aikoi mennä sille paikalle, jossa kenraali seiso, mutta ranskalaiset sotamiehet estivät hänet.

— *On ne passe pas,*^[277] — huusi hänelle eräs.

— Tänne, setä, — huudahti tyttö, — mennään täältä Nikulinin kautta.

Pierre kääntyi takasin ja läksi vähäväliä hypähdellen tytön jälestä. Tyttö juoksi kadun poikki, kääntyi vasemmalle toiselle kadulle ja päästyään kolmen talon ohi kääntyi oikealle ja meni erästä portista sisään.

— Se on täällä, — sanoi tyttö.

Ja juostuaan pihan yli avasi hän lauta-aidassa olevan pikku portin, pysähtyi ja näytti Pierrelle pientä puurakennusta, joka roihusi ilmilielissä. Toinen puoli rakennusta oli luhistunut, toinen vielä paloi ja liekit pursuivat kirkkaina ikkuna-aukoista ja katosta.

Kun Pierre pääsi portille, humahti häntä vastaan kuuma ja hänen oli pakko pysähtyä.

— Mikä, mikä teidän talonne on? — kysyi hän.

— Oi-joi-joi! — alkoi tyttö parkua ja osotti rakennusta. — Tuo tuossa se oli meidän kortteerimme. Paloit, poloinen pesämme. Katitshka, neitiseni, ainoiseni, voi-voi-voi! — parkui Aniska, joka tulipalon nähdessään tunsu tarvitsevansa ilmaista omatkin tunteensa.

Pierre koetti työntäytyä lähemmä rakennusta, mutta paahde oli niin kova, että hänen täytyi kiertää rakennus, jolloin hän joutui erään suuren talon luo, josta paloi vasta katon toinen puoli ja jonka luona kiehui joukko ranskalaisia. Alussa ei Pierre ymmärtänyt, mitä nuo ranskalaiset oikeastaan tekivät, jotka näyttivät jotain kanneksivan, mutta huomattuaan edessään erään sotamiehen hosuvan tylsällä säillällään muuatta musikkaa, jolta hän kiskoi revonnahkaturkkia, käsitti Pierre hämärästi, että tässä oltiin ryöstämässä, mutta hän ei joutanut viipymään tässä ajatuksessa.

Romahtelevien seinien ja kattojen ryminä ja roiske, liekkien kohina ja räiske, kansan vilkkaat huudot, myllertävien mustien savupilvien näky, jotka väleensä sakenivat sydensynkiksi, väleensä ohenivat vaaleammiksi ja joissa välähteli säkenien räiskyviä sarjoja sekä paikoin hulmuavia, punaisen hohtavia roihukierteitä, paikoin kullankälväkyviä, seinä nuolevia tuliekielekkeitä ynnä ankaran kuumien ja savun tuntu ja reippaiden liikkeiden näkeminen — kaikki tämä teki Pierreen

tulipalojen tavallisen kiihottavan vaikutuksen. Ja tämä vaikutus tuntui Pierressä sitäkin voimakkaammalta, kun hän tulipalon nähdessään yhtäkkiä tunsu vapautuneeksi ahdistavista ajatuksistaan. Hän tunsu itsensä nuoreksi, iloiseksi, sukkelaksi ja päättäväksi. Hän juoksi rakennuksen ympäri ja aikoi juosta sille puolen sitä, joka vielä oli pystyssä, kun aivan hänen päänsä kohdalla kuului useiden äänien huutoa ja samassa jonkin hänen viereensä pudonneen raskaan esineen rusketta ja helinää.

Pierre katsahti ylös ja näki rakennuksen ikkunoissa ranskalaisia, jotka olivat heittäneet alas piirongin laatikon, joka oli täynnä jonkinlaisia metalli-esineitä. Toiset ranskalaiset sotamiehet, jotka seisovivat maassa, menivät laatikon luo.

— *Eh bien, qu'est ce qu'il veut celui-là?*^[278] — ärjäsi eräs ranskalainen Pierrelle.

— *Un enfant dans cette maison. N'avez vous pas vu un enfant?*^[279] — kysyi Pierre.

— *Tiens, qu'est ce qu'il chante celui-là? Va te promener,*^[280] kuului ääniä ja eräs sotamiehistä, joka nähtävästi pelkäsi, että Pierre sieppaisi heiltä hopea- ja pronssiesineitä, joita oli laatikossa, astui uhkaavasti Pierren eteen.

— *Un enfant?* — huusi ylhäältä eräs sotamies. — *J'ai entendu piailler quelque chose an jardin. Peut-être c'est son moutard, au bon homme. Faut être humain, voyez vous...*^[281]

— *Où est-il? Où est-il?*^[282] — kyseli Pierre.

— *Par ici! Par ici!*^[283] — huusi hänelle ranskalainen ikkunasta ja osotti rakennuksen takana olevaan puutarhaan päin. — *Attendez, je vais des cendre.*^[284]

Hetkisen kuluttua hyppäsi alakerroksen ikkunasta mustasilmäinen ranskalainen, jolla oli omituinen läiskä poskessa ja ainoastaan paita päällä, kosketti Pierren olkapäähän ja juoksi tämän kanssa puutarhaan.

— *Dépêchez vous, vous autres,* — huudahti ranskalainen tovereilleen, — *commence à faire chaud.*^[285]

Päästyään rakennuksen taa hiekotetulle käytävälle tempasi ranskalainen Pierreä kädestä ja osotti erästä penkkiä. Penkin alla lepäsi 3-vuotinen tyttönen vaaleanpunaisessa mekossa.

— *Voila votre moutard. Ah, une petite, tant mieux,* — sanoi ranskalainen. — *A revoir, mon gros. Faut être humain. Nous sommes tous mortels, voyez-vous,*^[286] ja läiskäposkinen ranskalainen juoksi takasin toverinsa luo.

Ilosta melkein läikähtyen juoksi Pierre tyttösen luo ja aikoi ottaa lapsen syliinsä. Mutta kun tyttönen, joka oli riisitautinen, äitinsä muotoinen ja epämiellyttävän näköinen, huomasi oudon miehen, läksi hän itkussa suin juoksemaan karkuun. Pierre otti kuitenkin tyttösen kiinni ja nosti syliinsä. Lapsi kirkui haikean vihaisesti, rupesi kätösillään repimään itsestään irti Pierren käsiä ja sylkeä valuvalla suullaan pureksimaan niitä. Pierren valtasi kauhun ja inhon tunne, aivan samallinen kuin se, jota hän tunsu pieniin elukoihin koskiessaan. Mutta Pierre pakotti itsensä pitämään lasta sylissään ja hän riensi sen kanssa suuren rakennuksen luo. Mutta samaa tietä oli mahdoton päästä takasin. Kun Aniska-tyttökään ei enää ollut näkyvissä, riensi Pierre säälin ja inhon tuntein rutistaen sekä painaen mahdollisimman hellästi rintaansa vasten surkeasti ruikuttavaa, märkää lasta, puutarhan kautta etsimään toista tietä.

XXXIV.

Kun Pierre pihoja ja kujia kierrettyään oli päässyt takasin Grusinskin puutarhan luo Povarskajan kulmaan, ei hän ensi hetkenä tuntenut sitä paikkaa, josta hän oli lähtenyt lasta hakemaan, sillä se oli kasaantunut niin täyteen kansaa ja tulipalosta pelastettuja tavaroita. Paitsi venäläisiä perheitä tavaroineen oli täällä myöskin muutamia erilaisissa pukimissa olevia ranskalaisia sotamiehiä. Pierre ei kiinnittänyt näihin mitään huomiota. Hän jouduttautui etsimään virkamiehen perhettä antaakseen lapsen äidille ja mennäkseen uudelleen pelastamaan muita. Pierrestä tuntui, että hänellä oli jotain vielä paljon ja kiireellistä tekemistä. Kuumuudesta ja juoksusta lämmittyään tunsu Pierre tänä hetkenä suonissaan entistä voimakkaammin sitä nuoruutta, virkeyttä ja päättäväsyyttä, joka hänet oli vallannut silloin, kun hän oli lähtenyt lasta pelastamaan. Tyttönen oli nyt tyyntynyt ja pidellen kätösillään kiinni Pierren kauluksesta hän katseli ympärilleen kuin villi elukan poikanen. Pierre katsahti silloin tällöin tyttöään eikä voinut olla hieman hymyilemättä. Hänestä tuntui, että hän näki jotain liikuttavan viatonta lapsen pelokkaissa, sairaalloisissa kasvoissa.

Kun Pierre saapui taannoiselle paikalle, ei siellä ollut virkamiestä eikä tämän vaimoa. Pierre tunkeutui nopein askelin väkijoukkoon ja tarkasteli ihmisten kasvoja. Tällöin hän tuli huomanneeksi grusialaisen tahi armenialaisen perheen, jonka muodosti kaunismuotoinen, hyvin vanha mies, jolla oli itämaalaiset kasvot, päällä lyhyt umpinuttu ja uudet saappaat, sekä samantyyppinen vanha eukko ja nuori nainen. Tämä aivan nuori nainen näytti Pierrestä idän kauneuden täydellisyydeltä jyrkän kaartuvine mustine kulmakarvoineen ja hämmästyttävän hennonpunaisine ihanine kasvoineen, joilla ei ollut mitään ilmettä. Hujanhajan heitettyjen tavaraläjien ja väkijoukon seassa hän näytti muheassa silkipuvussaan ja heleän sinisessä huivissaan, joka peitti hänen päänsä, hennolta ansarikukalta, joka on heitetty hangelle. Hän istui nyyttien päällä eukon takana ja katsoi liikkumattoman suurine, tummine silmineen, joita kattoivat pitkät ripset, maahan. Hän näytti tuntevan kauneutensa ja oli senvuoksi peloissaan. Nämä kasvot

hämmästyttivät Pierreä siinä määrin, että hän kiireestään huolimatta kääntyi aidan viertä kulkiessaan muutamia kertoja katsomaan kaunotarta. Kun Pierre ei löytänyt niitä, joita hän etsi, pysähtyi hän ja rupesi silmäilemään ympärilleen.

Pierre ja lapsi hänen sylissään pistivät nyt entistä enemmän silmiin ja hänen ympärilleen kerääntyi muutamia venäläisiä miehiä ja naisia.

— Oletko kadottanut jonkun, rakas ihminen? — Itse taidatte olla jalosukuisia vai mitä? Kenenkäs se tuo lapsi on? — kyseltiin häneltä.

Pierre vastasi, että lapsi on erään mustapukuisen naisen, joka oli istunut tässä kohden sekä kysyi, eikö kuka tuntisi naista ja mihin hän on poistunut.

— Ne taitavat olla Anferovit, — sanoi eräs vanha djakon kesakkonaamaiselle akalle. — Herra armahtakoon, Herra armahtakoon, — lisäsi hän ominaisella bassoäänellään.

— Eihän ne Anferovia ole, — sanoi akka. — Anferovit läksivät jo aamulla. Lapsi on joko Marja Nikolajevnan tahi Ivanovien.

— Hän sanoo sitä naiseksi, vaan Marja Nikolajevna on rouva, — virkkoi eräs herraspalvelija.

— Ettekös te tunne, hänellä on pitkät hampaat, laiha... — sanoi Pierre.

— Sitte se onkin Merja Nikolajevna. Ne läksivät puutarhaan, kun nuo sudet tähän viskasi, — sanoi akka ranskalaisiin sotamiehiin viitaten.

— Oo, Herra armahtakoon, — tokasi taas djakon.

— Menkää te sinne, ne ovat siellä. Hän se on se sama. Yhä itki ja tuskaili, — sanoi taas akka. — Hän se on. Tuonne noin.

Mutta Pierre ei kuunnellut akkaa. Hän oli muutaman tuokioisen aikaa katsonut silmiään hellittämättä siihen, mitä muutaman askeleen päässä hänestä tapahtui. Hän katseli armenialaista perhettä ja kahta ranskalaista sotamiestä, jotka olivat tulleet armenialaisten luo. Toinen sotamiehistä, pieni, liukaselkeinen mies oli sinisessä sinellissä, joka oli vyötetty nuoralla. Päässä oli korkea patalakki, jalat olivat paljaat. Toinen, joka erityisesti herätti Pierren huomiota, oli pitkä, kumaraharteinen, valkoverinen ja laiha mies, liikkeiltään hidas ja kasvoilla tylsä ilme. Tämä sotamies oli pörhökarvaisessa viitassa, sinisissä housuissa ja jalassa suuret kenkäräjöt. Pieni ranskalainen, joka oli sinisessä sinellissä ja paljain jaloin, sanoi heti jotain armenilaisten luo mentyään ja tarttui ukon jalkoihin, jolloin viimeainittu heti rupesi riisumaan saappaitaan. Toinen pysähtyi kaunottaren viereen ja katsoi tähän ääneti, liikkumatta, kädet housuntaskuissa.

— Ota, ota lapsi, — virkkoi Pierre tyttöstä ojentaen ja käskevästi ja nopeasti kääntyen akkaan. — Anna sinä hänet heille! — lisäsi hän melkein ärjäsemällä akalle, laski lapsen maahan ja kääntyi taas katsomaan ranskalaisia ja armenialaista perhettä.

Ukko istui nyt jo paljain jaloin. Pieni ranskalainen sotamies oli kiskonut saappaat ukon jalasta ja läiskytteli niitä vastakkain. Ukko puheli jotain itku kurkussa, mutta Pierre kuuli sitä vain ohimennen. Koko hänen huomionsa oli kiintynyt pitkään ranskalaiseen, joka nyt vetelästi heiluen läheni nuorta naista, otti kädet taskustaan ja tarttui kaunottaren kaulaan.

Armenialainen kaunotar istui vain entisessä liikkumattomassa asennossaan pitkät silmäripset painuksissa eikä näyttänyt ollenkaan näkevän eikä tuntevan, mitä sotamies hänelle teki.

Sillä aikaa kun Pierre otti ne muutamat askeleet, jotka erottivat hänet ranskalaisista sotamiehistä, ehti pitkä ranskalainen sotarosvo riistää nuoren naisen kaulassa olevan helminauhan, jolloin nainen tarttui kaulaansa ja kirkasi vihlovalla äänellä.

— *Laissez cette femme!*^[287] — sähisi Pierre vimmastuneena, tarttui pitkän ranskalaisen olkapäihin ja heitti tämän syrjään.

Sotamies kaatui, nousi ylös ja juoksi tiehensä. Mutta hänen toverinsa, heitettyään saappaat käsistään, paljasti miekkansa ja astui uhkaavasti Pierren eteen...

— *Voyons, pas de bêtises.*^[288] — karjasi hän.

Pierre oli joutunut semmoiseen vimman huumaukseen, jossa hän ei muistanut mitään ja jossa hänen voimansa kasvoivat kymmenkertaisiksi. Hän hyökkäsi käsiksi paljasjalkaiseen ranskalaiseen ja ennenkuin tämä ehti ojentaa asettaan, löi Pierre hänet nurin ja alkoi peltoa nyrkeillään. Väkijoukosta kuului hyväksymishuutoja, vaan samassa puhalsi kulman takaa ranskalainen ulanipatrulli. Ulanit laskivat juoksujaalkaa Pierren ja ranskalaisen luo ja piirittivät nämä. Mitä tämän jälkeen tapahtui, siitä ei Pierre muistanut mitään. Hän muisti vain hämärästi, että hän oli jotain lyönyt, että häntä oli lyöty ja vihdoinkin tunsu hän kätensä olevan sidotut ja ranskalaisten seisovan hänen ympärillään ja tarkastavan hänen vaatteitaan.

— *Il a un poignard, lieutenant,*^[289] — olivat ensimmäiset sanat, jotka Pierre tajusi.

— *Ah, un arme!* — virkkoi upseeri ja kääntyen paljasjalkaiseen sotamieheen lisäsi: — *c'est bon, vous direz, tous cela au conseil de guerre.* — Sitte hän sanoi Pierrelle: — *parlez-vous français, vous?*^[290]

Pierre katseli ympärilleen veristynein silmin eikä vastannut. Hänen kasvonsa mahtoivat näyttää erityisen pelottavilta, koska upseeri sanoi jotain kuiskaten, jonka jälkeen vielä neljä ulania erosi patrullista ja asettui Pierren kummallekin puolelle.

— *Parlez-vous français?* — toisti upseeri Pierrelle pysytellen loitolla hänestä. — *Faites venir l'interprète.*^[291]

Väkijoukon takaa tuli pieni miehennaskali venäläisessä siviilipuvussa. Puheesta ja tamineista päättäen tunsii Pierre tämän ranskalaiseksi muutamasta moskovalaisesta myymälästä.

— *Il n'a pas l'air d'un homme du peuple*,^[292] — sanoi tulkki mittailien Pierreä silmillään.

— *Oh, oh! Ça m'a bien l'air d'un des incendiaires*, — virkkoi upseeri. — *Demandez l'ui ce qu'il est?*^[293] — lisäsi hän.

— Kuka olet? — kysyi tulkki. — Sinun pitää vastata päälliköille, — sanoi hän.

— *Je ne vous dirai pas qui je suis. Je suis votre prisonnier. Emmenez-moi!*^[294] — sanoi Pierre yht'äkkiä ranskan kielellä.

— *Ah, ah!* — virkkoi upseeri kasvojaan rypistellen. — *Marchons!*^[295]

Ulanien ympärille keräytyi väkeä. Lähinnä Pierreä seisoi kesakkonaamainen akka tytön kanssa. Kun joukkue läksi liikkeelle, työntäytyi hän edelle.

— Mihinkä sinua nyt viedään, veikkoseni? — sanoi akka. — Mihinkäs minä sen lapsen panen, jos se ei ole heidän?

— *Qu'est ce qu'elle veut cette femme?*^[296] — kysyi upseeri.

Pierre oli kuin päihdyksissä. Tämä huumaus vielä yltyi siitä, kun hän näki pelastamansa lapsen.

— *Ce qu'elle dit?* — kysyi Pierre. — *Elle m'apporte ma fille que je viens de sauver des flammes*, — sanoi hän. — *Adieu!*^[297] — ja tietämättä itsekään, miten häneltä pääsi tämä valhe hän läksi lujin, juhlallisii askelin marssimaan ranskalaisten välissä.

Tämä ranskalainen patrulli oli yksi niitä, joita Dureaunelen määräyksestä oli lähetetty ympäri Moskovaa ehkäisemään sotarosvousta ja varsinkin ottamaan kiinni murhapolttajia, jotka korkeimpien ranskalaisten päälliköiden kesken sinä päivänä syntyneen yleisen mielipiteen mukaan olivat syyppäät tulipaloihin.

Muutamia katuja kierrettyään otti patrulli vielä kiinni viisi epäilyttävää venäläistä, — erään kaupiamiehen, kaksi seminaarin oppilasta, musikan ja herraspalvelijan sekä näitä paitsi muutamia sotarosvoja. Mutta kaikista epäilyttävistä epäilyttävimmältä näytti kuitenkin Pierre. Kun kaikki kiinniotetut oli tuotu Subovin vallin luona olevaan yöpaikkaan, erääseen suureen taloon, johon oli muodostettu päävahti, sijoitettiin Pierre ankarasti vartioituna muista erilleen.

VIITSELITYKSET:

[1] Herra veljeni, minä suostun palauttamaan herttuakunnan takasin Oldenburgin herttualle.

[2] Vuodattaa tai ei vuodattaa kansojensa verta.

[3] Herra veljeni.

[4] Kasakoita.

[5] Pyhä kaupunki Moskova.

[6] Eläköön keisari!

[7] Nyt pääsemme me sotaan! Oo, kunhan hän itse ryhtyy toimeen, kyllä silloin asiat sujuu. Jumal' aut! Tuolla hän on! Eläköön keisari! Täälläkö ne ovatkin ne Aasian arot. Kyllä on inhottava maa! Näkemään asti, Beauché, minä hankin sinulle Moskovan kauneimman palatsin. Näkemään asti! Onnea matkalle... Oletko nähnyt keisarin? Eläköön keisari! Jos minusta, Gerard, tekevät Indian kuvernöörin, niin panen minä sinut ministeriksi Kashemiriin, se on selvä juttu... Eläköön keisari! Hurraa, hurraa, hurraa! Pakenevat, lemmon kasakat. Eläköön keisari! Tuolla hän on! Näetkö? Minä näin hänet kahteen kertaan, aivan kuin sinut siinä. Pieni korpraali ... näin, kun hän antoi ristin erälle ukolle. Eläköön keisari!

[8] Kenet tahtoo tuhota — siltä riistää järjen.

[9] Herra veljeni! Eilen sain tietää, että huolimatta siitä suoruudesta, jolla olen noudattanut velvollisuuksiani Teidän Keisarillista Majesteettianne kohtaan, ovat Teidän joukkonne menneet Venäjän rajojen yli, ja vasta nyt olen saanut Pietarista nootin, jossa kreivi Lauriston ilmottaa minulle tämän hyökkäyksen johdosta, että Teidän Majesteettinne pitää itseään vihamielisessä suhteessa minuun siitä saakka, kun ruhtinas Kurakin vaati valtakirjansa. Ne syyt, joilla Bassanon herttua perusteli kieltonsa antaa valtakirjat, eivät milloinkaan voisi pakottaa minua otaksumaän, että minun lähettilääni menettely on antanut aihetta hyökkäykseen. Ja todellakaan ei hän ollut saanut siihen määräystä, kuten hän itse on ilmoittanut. Niin pian kuin olin saanut tästä tietää, ilmaisin hetimiten tyytymättömyyteni ruhtinas Kurakinille käskien häntä entiseen tapaan täyttämään hänelle annetut tehtävät. Jos Teidän Majesteettinne ei halua vuodattaa meidän alamaistemme verta tämmöisen väärinkäsityksen tähden ja jos Te suostutte poistamaan joukkonne Venäjän alueilta, niin jätän huomioon ottamatta kaiken sen, mikä on tapahtunut ja sopimus käy meidän välillämme mahdolliseksi. Päinvastaisessa tapauksessa olen minä pakotettu torjumaan hyökkäyksen, jota minä puolestani en ole millään aiheuttanut. Vielä on Teidän Majesteettillanne mahdollisuus pelastaa ihmiskunta uuden sodan tuholta.

Pysyn j.n.e.

(Alkuperäisen on allekirjottanut) Aleksanteri.

[10] Neapolin kuningas.

- [11] Eläköön kuningas!
- [12] Nuo onnettomat eivät tiedä, että huomenna jätän heidät!
- [13] Olen teistä tehnyt kuninkaan, että hallitseisitte minun, vaan ei oman mielenne mukaan.
- [14] Erittäin hauskaa tutustua teihin, kenraali.
- [15] No, kenraali, taitaa olla sota hankkeissa.
- [16] Teidän Majesteettinne, minun Herra Keisarini ei halua sotaa, kuten Teidän Majesteettinne suvaitsee nähdä.
- [17] Herra Balashevia.
- [18] Kuninkuus velvoittaa.
- [19] Ah, hyvä kenraali, minä toivon kaikesta sydämestäni, että keisarit sopisivat asian keskenään ja että sota, jota ei ole alettu minun tahdostani, päättyisi mitä pikemmin.
- [20] En pidätä teitä kauempaa, kenraali; toivon menestystä tehtävällenne.
- [21] Antakaa se minulle, lähetän sen keisarille.
- [22] Teidän Majesteettinne! Keisari, herrani...
- [23] Vasemman pohkeeni väriseminen on minulla suuri merkki.
- [24] Kaikesta tästä olisi hän saanut kiittää minun ystävyyttäni. Oo, miten mainio olisi hallituskausi ollut!
- [25] Miten mainio olisi voinut olla Aleksanterin hallituskausi!
- [26] Hallitsijan on oltava armeijassa vain siinä tapauksessa, että hän on sotapäällikkö.
- [27] Kunniasanan, että minulla on Veikselin tällä puolen 530 tuhatta miestä.
- [28] Miten mainio hallitus voisi teidän hallitsijallanne sentään olla!
- [29] En pidätä teitä enää, kenraali, te saatte kirjeeni keisarille.
- [30] Pyhä Moskova.
- [31] Kuten kaikki tiet vievät Roomaan, vievät kaikki tiet myöskin Moskovaan.
- [32] Saada keisarilta nykäisy korvasta.
- [33] Miksi te ette puhu mitään, keisari Aleksanterin ihailija ja hovimies?
- [34] Hyvästi, Andrei! Muista, että onnettomuudet ovat Jumalalta ja etteivät ihmiset koskaan ole syyssä.
- [35] Päävaikuttaja.
- [36] Pöllöpää ... koko juttu menee nurin ... kyllä siitä jotain sotkua syntyy...
- [37] Sitä sotaa oli kai käyty taktiikan kaikkien sääntöjen mukaisesti.
- [38] Johan minä sanoin, että koko juttu menee päin hiiteen.
- [39] Mitä tulee siihen mieheen, joka neuvoi, että leiri on varustettava Drissan rannalle, on hänen suhteensa minun mielestäni ajateltavissa vain kaksi mahdollisuutta, joko keltaiseen rakennukseen tai hirteen.
- [40] Tuon italialaisen herran — kerrassaan mainio.
- [41] Myöskin hyvä.
- [42] Lapsen leikkiä.
- [43] Eikö niin, teidän ylhäisyytenne?
- [44] Tietysti, mitä selittämistä siinä vielä on?
- [45] Antaudun!
- [46] Keisari Napoleon.
- [47] Neljäkymmentä kaksi.
- [48] Keisari Aleksanteri? Venäjän kansa?
- [49] Venäläinen Besuhof.
- [50] Rakkaani.
- [51] En tottavieköön tiedä, mihin olen sen pistänyt.
- [52] Ranskan kielen puhuminen kadulla käy vaaralliseksi.
- [53] Minun hyvin kunnioitettava vastaväittäjäni.
- [54] Jota minulla ei ole kunnia tuntea.
- [55] Tykin ruoka.
- [56] Isäni.
- [57] Havaintoja.
- [58] Tykin ruoka.
- [59] Hyvän ystävättärensä.
- [60] Tyttärensä diplomaattisessa salongissa.
- [61] Hyvin ansiokas mies.
- [62] Ja hän jää puille paljaille.
- [63] Tiedättekö suuren uutisen: ruhtinas Kutusof on sotamarsalkka.
- [64] Lopultakin oikea mies.

- [65] Mutta häntähän sanotaan sokeaksi, ruhtinas.
- [66] Olkaa toki, kyllä hän näkee riittävästi.
- [67] Tarkotetaan erästä La Fontainen kevytaiheista kertomusta. Suom. muist.
- [68] Kerrotaan hänen punastuneen kuin neidon, jolle luetaan Jocondea ja sanoneen hänelle: hallitsija ja isänmaa palkitsevat teitä tällä kunnialla.
- [69] Ehkä sydän ei ottanutkaan osaa.
- [70] Tiedättekö, mitä hän sanoi keisarille?
- [71] Tunnen hänet aikoja sitte.
- [72] Moskova, tämän suuren keisarikunnan aasialainen pääkaupunki, Aleksanterin kansojen pyhä kaupunki, Moskova lukemattomine kirkkoineen, jotka ovat ulkomuodoltaan kiinalaisten pagodien näköisiä.
- [73] No?
- [74] Platovin kasakka.
- [75] Hyvin terävä ja löppö.
- [76] Kasakka, joka ei tiennyt, minkälaisessa seurassa hän oli, koska Napoleonin vaatimattomuudessa ei ollut mitään sellaista, josta itämainen käsitys olisi havainnut hallitsijan läsnäolon, puheli tavattoman tuttavallisesti sota-asioista.
- [77] Jos taistelu tapahtuu ennen kolmea päivää, voittavat ranskalaiset, jos taas myöhemmin, niin Jumala ties, miten sen käy.
- [78] Nuori kasakka pakotti mahtavan puhetoverinsa hymähtämään.
- [79] Tuo Donin lapsi.
- [80] Heti kun Napoleonin tulkki oli ilmaissut sen kasakalle, ei kasakka, joka aivan kuin tyrmistyi, sanonut sanaakaan, vaan kulki edelleen laskematta silmiään kailottajasta, jonka nimi oli saapunut hänen korviinsa Idän arojen halki. Hänen puheliaisuutensa hävisi yht'äkkiä ja sen sijaan syntyi hänessä riemastuksen naivi, vaitelias tunne. Napoleon palkitsi häntä antamalla hänelle vapauden kuin linnulle, joka palautetaan kotipelloilleen.
- [81] Kotipelloilleen palautettu lintu.
- [82] Isäni.
- [83] Kaikki tulee aikanaan sille, joka osaa odottaa.
- [84] Eivät kuule sillä korvallaan ja siinä se paha piileekin!
- [85] Kun ei ole varma asiastaan, ystäväni, silloin täytyy pidättyä.
- [86] Semmoisia runoja, jotka ovat sovitettut valmeihin rytmeihin ja sepitettyt enimmäkseen lukijan huvittamiseksi. Tämöisten runojen sepittämistä käytettiin myöskin seurapelinä. Suom. muist.
- [87] Sulkeutukaa itseenne, sulkeutukaa lotjaan ja pitäkää varanne, ettei tämä lotja muuttuisi teille Charonin lautaksi.
- [88] Hassunkurinen.
- [89] Pisteliäs.
- [90] Ritarini.
- [91] Köyhä ylimys.
- [92] Tunteehan sen jutun koko Moskova. Ihmettelen teitä kautta kunniani.
- [93] Minkä jutun tuntee koko Moskova?
- [94] Tuo rakastettava Vera.
- [95] Ei, rouva.
- [96] Ken pyytää anteeksi, se syyttää itseään.
- [97] Hieman rakastunut tuohon nuoreen mieheen.
- [98] Serkkuni.
- [99] "Niin pian kuin Leppich on joutunut valmiiksi, muodostakaa miehistö hänen venettään varten luotettavista ja ymmärtäväisistä miehistä ja lähettäkää kuriiri kenraali Kutusoville ilmottamaan asiasta. Minä olen jo lähettänyt hänelle tiedon. Olkaa hyvä ja painakaa Leppichin mieleen, että hän ottaisi tarkoin huomionsa sen paikan, johon hän ensi kerran laskeutuu, ettei vain erehtyisi eikä joutuisi vihollisen käsiin. On välttämätöntä, että hän sovitaisi liikkeensä ylipäällikön liikkeiden mukaan."
- [100] Minä kestitän teitä leirillä.
- [101] Meidän kesken.
- [102] Erään laisia vallituksia.
- [103] Piru vieköön!
- [104] Vai niin, te siis tiedätte enemmän kuin kukaan muu.
- [105] Sota täytyy rajottaa alueeseen. Sitä käsityskantaa en voi kiittää kylliksi.
- [106] Tietysti, sillä tarkoituksenahan on vain vihollisen heikontaminen ja sen vuoksi ei tietystikään saata ottaa huomioon yksityishenkilöiden hukkaa.
- [107] Tietysti.
- [108] Rajottaa alueeseen.
- [109] Alueeseen.

- [110] Anna käydä lujemmin, anna käydä vain.
- [111] Ei ole vankia. He pakottavat meidät tuhoamaan itsensä. 8en pahempi Venäjän armeijalle. — Anna vain käydä lujemmin.
- [112] Hyvä on! Laskekaa herra de Beausset sisään ja Fabrier myös.
- [113] Ymmärrän, Teidän Majesteettinne.
- [114] Näkemään asti.
- [115] Teidän Majesteettinne, koko Parisi suree poissaoloanne.
- [116] Surkuttelen, että pakotin teidät tekemään niin pitkän matkan.
- [117] Odotin tapaavani teidät ainakin Moskovan porttien luona.
- [118] Rooman kuningas.
- [119] Mainiota.
- [120] Eläköön keisari! Eläköön Rooman ruhtinas! Eläköön keisari!
- [121] Lyhyesti ja pontevasti,
- [122] Teidän Majesteettinne on liian hyvä.
- [123] Ja maailma olisi muuttunut muodoltaan.
- [124] Viini on avattu, se täytyy juoda.
- [125] No, Rapp, mitä luulette, käykö asiamme hyvin?
- [126] Epäilemättä, Teidän Majesteettinne.
- [127] Muistakaa, Teidän Majesteettinne, mitä suvaisitte sanoa minulle Smolenskissa: viini on avattu, se täytyy juoda.
- [128] Tuo poloinen armeija! Se on kovasti huvennut matkalla Smolenskista. Kohtalo on kuin irstas nainen, Rapp. Olen aina sanonut sen ja nytkin tuntuu minusta siltä. Mutta kaarti, Rapp, kaartihan on eheä?
- [129] On, Teidän Majesteettinne.
- [130] Onko kaartin rykmenteille jaettu korppuja ja riisiä?
- [131] On, Teidän Majesteettinne.
- [132] Entä riisiä.
- [133] Meidän ruumiimme on elämän kone. Se on rakennettu sitä varten ja siinä on sen luonto; antakaa olla sen elämän rauhassa, puolustakoon se itse itseään, se saa aikaan enemmän kuin te sulloessanne sen täyteen lääkkeitä. Ruumiimme on kellon kaltainen, jonka täytyy käydä määrätty aikansa, kelloseppä ei voi sitä avata, vaan voi hoitaa sitä ainoastaan käsimielin ja sidotuin silmin. Niin, ruumiimme on elämän kone eikä mitään muuta.
- [134] Huomenna saamme tekemistä Kutusovista.
- [135] Vai niin! ikämiehiä siis!
- [136] Tulikasteen johdosta.
- [137] Suuri redutti, tuhoisa redutti, keskusredutti.
- [138] Sanokaa Neapelin kuninkaalle, ettei vielä ole puolipäivä ja etten minä vielä näe selvästi shakkilautaan. Menkää...
- [139] No, mitä asiaa teillä on?
- [140] Teidän Majesteettinne, Prinssi...
- [141] Hanhenpojalta, josta minä olen tehnyt kotkan.
- [142] Hornan tulta.
- [143] Menkää siitä...
- [144] Rautaisten miesten.
- [145] Vihollisen kotkista ja sotalipuista, joita oli tukuttain.
- [146] 3,500 virstan päässä Ranskasta minä en anna tuhota kaartiani.
- [147] Vanha herra järjestää elämänsä mukavasti.
- [148] Vanhan herran itsepäisyyttä.
- [149] Te siis ette luule, kuten muut, että meidän on perädyttävä?
- [150] Päinvastoin, teidän armonne, silloin kun asia on häällyvällä kannalla, jää se, joka lujimmin pysyy paikallaan, aina voittajaksi ja minun mielipiteeni...
- [151] Vai vielä tahtovat!
- [152] Teidän Majesteettinne?
- [153] Vai vielä tahtovat! Antakaa niille!
- [154] Taistelutanner oli suuremmoinen.
- [155] "Venäjän sodan olisi pitänyt olla uusimpien aikojen mitä suotuisimman; se oli terveen järjen ja todellisten etujen sota, sota kaikkien rauhan ja turvallisuuden puolesta; se oli puhtaasti rauhanaatteinen ja konservatiivinen.
"Se oli suuren tarkotusperän, satunnaisuuksien lopettamisen ja rauhan vakiinnuttamisen sota. Uudet näköalat, uudet työalat olisivat auenneet ja ne olisivat olleet täynnä kaikkien hyvinvointia ja hyviä töitä. Europalainen systeemi oli perustettu, kysymyksessä olisi ollut vain sen järjestäminen.
"Tyydytettynä näistä suurista kysymyksistä ja aina tyyneenä olisi minullakin ollut oma

kongressini ja oma *pyhä liittoni*. Nämä ovat ajatuksia, jotka minulta on varastettu. Tuossa suuressa hallitsijain kokouksessa me olisimme pohtineet harrastuksiamme kuin perheen kesken ja kansojemme kanssa olisimme suoriutuneet kuin kirjuri isäntänsä kanssa.

"Täten olisi Europa todellakin kohta muodostanut yhden ja saman kansan ja jokainen matkustaja, liikkuihan hän missä tahansa, olisi aina ollut yhteisessä isänmaassa.

"Minä olisin vaatinut, että kaikki joet olisivat olleet kaikkien purjehdittavissa, että meri olisi ollut yhteinen, että vakinaiset, suuret armeijat olisi supistettu aina hallitsijoiden kaarteihin asti.

"Ranskaan palattuani, tuohon suureen, voimakkaaseen, mahtavaan, rauhalliseen ja mainehikkaaseen isänmaahan, olisin julistanut sen rajat muuttumattomiksi; jokaisen tulevan sodan *puolustussodaksi*, jokaisen uuden aluelaajennuksen kansallistavaksi; minä olisin liittännyt poikani keisarikuntaan; minun *diktaturini* olisi päättynyt ja hänen perustuslaillinen hallituskautensa olisi alkanut...

"Parisi olisi ollut maailman pääkaupunki ja ranskalaiset kaikkien kansojen kateuden esineenä!...

"Joutoaikani ja viimeiset päiväni olisin sitte omistanut keisarinna avulla ja poikani kuninkaallisen kasvatuksen aikana sitä varten, että vähitellen olisin kulkenut oikeana talonpoikaismatkueena omilla hevosillani valtakuntani kaikki kolkat, kuunnellut valituksia, poistanut vääryyksiä, kylvänyt kaikille tahoille ja joka paikkaan rakennuksia ja hyviä töitä."

- [156] "400,000 miehestä, jotka marssivat Veikselin yli, oli puolet itävaltalaisia, preussilaisia, saksilaisia, puolalaisia, böhmiläisiä, württembergiläisiä, mecklenburgilaisia, espanjalaisia, italialaisia ja neapelilaisia. Keisarillinen kaarti oli oikeastaan muodostettu kolmanneksi osaksi hollantilaisista, belgialaisista, Rheinin rantojen asukkaista, piemontilaisista, sveitsiläisistä, geneveläisistä, toskanalaisista, roomalaisista, 32:n sotadivisionan, Bremenin, Hamburgin y.m. asukkaista. Tuskin oli siinä 140,000 ranskaa puhuvaa miestä.
- "Venäjän retki maksoi Ranskalle oikeastaan alle 50,000 miehen. Venäjän armeija kadotti eri taisteluissa Vilnasta Moskovaan peräytyessään neljä kertaa enemmän kuin Ranskan armeija. Moskovan palo vei hengen 100,000 venäläiseltä, jotka metsiin paenneina kuolivat nälkään, viluun ja kurjuuteen. Lopuksi kärsi Venäjän armeija marssiessaan Moskovasta Oderille vuodenajan ankaruudesta. Vilnaan päästyään oli siinä ainoastaan 50,000 miestä, vaan Kalischissa ei ollut enää 18,000."
- [157] Moskovan viereinen paikka. Suom. muist.
- [158] Olipa pääni hyvä tai huono, mutta muuhun kuin siihen ei ole luottamista.
- [159] Minun siis hyvät herrat on maksettava säretyt astiat.
- [160] *Je suis ne Tartare. Je voulus être Romain. Les Français m'appelèrent barbare. Les Russes Georges Dandin.* Eli olen syntynyt tatarina. Olen tahtonut olla roomalaisena. Ranskalaiset ovat sanoneet minua raakalaiseksi. Venäläiset Georges Dandiniksi.
- [161] Kas semmoista on miesten itsekkyyks ja sydämättömyys! Sitä juuri olen odottanutkin. Nainen uhraa teille itsensä; hän kärsii ja tämmöisen palkan hän saa. Teidän Korkeutenne, mikä oikeus teillä on vaatia minulta tiliä rakkaussuhteistani ja ystävällisistä tunteistani? Hän on mies, joka on minulle ollut enemmän kuin isä.
- [162] No, olkoon menneeksi, ehkä hänen tunteensa minua kohtaan eivät ole ihan isällisiä, mutta eihän minun ole sen tähden sulettava häneltä kotiani. Minä en ole mies, jotta kostaisin kiittämättömyydellä. Tietäköön Teidän Korkeutenne, että sydämeni tunteista minä teen tilin ainoastaan Jumalalle ja omalletunnolleni.
- [163] Kuulkaa minua, Jumalan tähden.
- [164] Naikaa minut ja minä olen oleva teidän orjanne.
- [165] Se on mahdotonta.
- [166] Teidän arvonne ei anna alentua minun kanssani avioliittoon, te...
- [167] Lyhytliepeinen jesuiitta.
- [168] Omantunnon johtaja.
- [169] Armon vuodatus.
- [170] Pitkäliepeinen.
- [171] Anteeksiannettava synti vaiko kuoleman synti.
- [172] Ymmärtäkäämme toisiamme, kreivitär.
- [173] Helena, minun täytyy sanoa sinulle jotain. Minä olen saanut kuulla eräistä suhteista, jotka ... niin, tiedäthän itsekin. No niin, rakas lapseni, sinä tiedät, että sinun isäsi sydän iloitsee siitä, että sinä... Olet saanut kärsiä paljon... Mutta rakas lapseni... Tee, kuten sinua käskee sydämesi. Siinä koko minun neuvoni.
- [174] Suljetussa seurassa.
- [175] Kuulkaahan Bilibin, sanokaa minulle niin kuin sanoisitte sisarelle, mitä minun on tehtävä? Kumpiko kahdesta?
- [176] Tiedättekö, ettette te yllätä minua aavistamatta. Vilpittömänä ystävänänne olen kauan aikaa punninnut teidän asiaanne. Se on nähkääs siten, että jos te menette prinssille, niin silloin te ensin menetätte ainiaaksi mahdollisuuden päästä sen toisen puoliseksi ja lisäksi tulee hovikin tyytymättömäksi (tiedättehän, että kysymyksessä on sukulaisuussekotus). Jos te taas menette vanhalle kreiville, niin te luotte onnelliseksi hänen elämänsä ehtoon ja sitte te ylimyksen leskenä ... prinssi ei suinkaan saa alhaisempaansa teidät naidessaan.
- [177] Sepä totinen ystävä! Mutta minähän rakastan kumpaakin enkä tahtoisi pahottaa

- kummankaan mieltä. Kummankin onnen tähden minä olen valmis uhraamaan henkeni.
- [178] Oivallinen on nainen! Kas se se osaa kääntää asiat. Sitä se on kun panee kysymyksen ylösalsin. Hän tahtoi olla kaikkien kolmen puoliso yht'aikaa.
- [179] Ah! Hän rakastaa minua kovasti! Minun tähteni hän on valmis kaikkeen.
- [180] Vaikka avioeroon.
- [181] Ah, äiti hyvä, älkää puhuko tyhmyyksiä. Te ette ymmärrä mitään. Minun asemassani on velvollisuuksia.
- [182] Ah, äiti hyvä, ettekö nyt käsitä, että Pyhä Isä, jolla on päästövalta...
- [183] Ei, sanokaa hänelle, etten halua häntä nähdä, hän on suututtanut minut sillä, ettei ole pitänyt sanaansa.
- [184] Kreivitär, jokaisella synnillä on anteeksiantamuksensa.
- [185] "Rukoilen Jumalaa, että te, ystäväni, olisitte Hänen pyhän ja voimallisen varjeluksensa alla. Teidän ystäväanne Helena."
- [186] Uljuudestanne.
- [187] Rakkaani, meidän kesken.
- [188] Kakkaani, minä tiedän kaikki.
- [189] Sepä se!
- [190] Me olemme yleisen perikadon partaalla eikä minulla ole aikaa olla ystävällinen kaikille joilla on minulle asiaa.
- [191] Kas niin, ystäväni, mitäs te nyt puuhaillette, te omasta kohdastanne?
- [192] En mitään.
- [193] Annan teille rakkaani, ystävällisen neuvon. Laittanutkaa täältä pois niin pian kuin mahdollista, sen minä teille sanon. Autuas se, joka osaa totella!
- [194] Jesuksen seuran pyhien isien kynsiin.
- [195] Rakkaani.
- [196] Tuossa se nyt on viimeinkin se kuulu aasialainen kaupunki lukemattomine kirkkoineen, pyhä Moskova.
- [197] Vihollisen valtaama kaupunki on neitseytensä kadottaneen neidon kaltainen.
- [198] Tsaarin.
- [199] Mutta minun lempeyteni on aina valmis palvelemaan voitettuja.
- [200] Tuotakoon bojarit luokseni.
- [201] Kokoontumispäivät tsaarien palatsiin.
- [202] Rakas, hellä äiti parkani.
- [203] Laitos, omistettu rakkaalle äidilleni.
- [204] Äitini talo.
- [205] Naurettavaksi.
- [206] Ja kuitenkin täytyy hänelle sanoa koko totuus.
- [207] Se on mahdotonta.
- [208] Moskova on tyhjä! Mikä uskomaton tapaus!
- [209] Ei onnistunut teatterikepponen.
- [210] Valvoa rauhallsuutta Moskovassa ja saattaa asukkaat pois kaupungista.
- [211] Tuossa se nyt on se rahvasjoukko, kansan pohjakerrosten lieju, roskaväki, jonka he ovat tyhmyydellään nostaneet pinnalle! Se tarvitsee uhria.
- [212] Rahvasjoukko on kammottava ja inhottava. Ne ovat kuin susia, joita ei voi tyydyttää muulla kuin lihalla.
- [213] Minulla oli muita velvollisuuksia. Täytyi tyydyttää kansa. Paljon on sortunut ja sortuu muita uhreja yhteisen edun tähden.
- [214] Elämäni tie olisi ollut kokonaan toisin viitotettu.
- [215] Yhteinen hyvä.
- [216] Sopivaa tilaisuutta.
- [217] Yhdellä iskulla löin kaksi kärpystä.
- [218] Roskaväki, pelkuri ... yhteinen hyvä.
- [219] Ammu!
- [220] Korjatkaa nuo.
- [221] Nuo onnettomat olivat vallanneet linnituksen, anastaneet aseparasta kiväärejä ja ampuivat ranskalaisia. Muutamia heistä tapettiin miekoilla ja Kremli puhdistettiin heistä.
- [222] Rostoptshinin hurjaa isänmaanrakkautta.
- [223] Hyvää päivää, herrat!
- [224] Oletteko te isäntiä?
- [225] Asuntoa, asuntoa. — Ranskalaiset ovat kunnan poikia. Saakeli soikoon! Ei ruveta riitasille, ukkoseni.
- [226] Mitä? Eikö tässä talossa kukaan osaa ranskaa?

- [227] Oletteko haavottunut?
- [228] En luule olevani. Suoriudivinpa onnellisesti tällä kertaa. Kuka on tuo mies?
- [229] Ah, olen tosiaankin aivan epätoivoissani tapahtuman johdosta. Hän on onneton mielipuoli, joka ei ole tiennyt, mitä on tehnyt.
- [230] Heittiö, tämän sinä vielä saat maksaa. Meidän mies on lempeä voiton jälkeen, mutta kavaltaajille emme anna anteeksi.
- [231] Te pelastitte minun henkeni. Te olette ranskalainen.
- [232] Olen venäläinen.
- [233] Kohta te saatte kertoa minulle koko jutun. Erittäin hauskaa on tavata maamiehiiään. Mitä me teemme tuolle miehelle?
- [234] Te olette pelastaneet henkeni. Te olette ranskalainen. Tahdotteko, että annan hänelle anteeksi. Minä annan hänelle anteeksi. Viekää pois tuo mies.
- [235] Kun tulee tarvis, kutsutaan teitä.
- [236] Kapteeni, heidän keittiössään on soppaa ja lampaanpaistia. Käskettekö tuoda?
- [237] Kyllä, ja viiniä.
- [238] Ranskalainen tai venäläinen ruhtinas inkognito.
- [239] Olen teille kiitollinen hengestäni ja minä tarjoan teille ystävyttäni. Ranskalainen ei koskaan unohda loukkausta enemmän kuin hyvätyötäkään. Ehdotan teille ystävyttäni. Siinä kaikki, mitä voin teille sanoa.
- [240] Kapteeni Ramball, 13:sta kepeästä rykmentistä, kunnialeigionan ritari 7 p:n taistelusta.
- [241] Tahdotteko nyt olla hyvä ja sanoa minulle, kenen kanssa minulla on kunnia keskustella näin miellyttävästi, sen sijaan että olisin joutunut sitoma-asemalle tuon hourun miehen luoti ruumiissani.
- [242] Riittää. Ymmärrän teidän syynne, olette upseeri ... esikunta-upseeri ehkä. Olette kantaneet aseita meitä vastaan. — Se ei ole minun asiani. Olen teille kiitollinen hengestäni. Siinä kyllin. Olen kokonaan teidän palvelijanne. Oletteko aatelismies? Olkaa hyvä ja sanokaa ristimänimenne, muuta en kysy mitään. Herra Pierre, sanoitte... Mainiota. Siinä kaikki, joka minulle on tarpeen.
- [243] Niin, rakas herra Pierre minun täytyy syyttää hyvä kyntteli siitä, että te pelastitte minut tuolta huimalta mieheltä. Minulle, nähkääs, riittävät ne luodit, jotka jo ovat ruumiissani. Yhden sain Wagramissa ja toisen Smolenskissa. Ja tämä jalka, kuten näette, ei tahdo liikkua. Se on minulla muistona suuresta taistelusta lähellä Moskovaa 7 p:nä. Lempo viekoon, se oli mainiota! Olisi kannattanut nähdä, kokonainen tulenpaisumus. Saatte ylvästellä siitä, että olette antaneet meille aimo tehtävän, jumaliste toden totta! Vilustuksesta huolimatta, jonka siellä sain, olisin, kautta kunniani, valmis alkamaan kaikki uudestaan. Säälän niitä, jotka eivät olleet sitä näkemässä.
- [244] Minä olin siellä.
- [245] Soo, todellakin! Sitä parempi. Te olette reippaita vihollisia kuitenkin. Hyvin piti puoliaan iso redutti, vannon kautta piippuni. Ja kalliisti panitte te meidät maksamaan. Minä olin siellä kolme kertaa, se on yhtä varma kuin sekini, että te nyt näette minut. Kolme kertaa olimme tykkien kimpussa, kolme kertaa syöstiin meidät takasin kuin mitkäkin paperisotamiehet. Se oli kaunista, herra Pierre. Teidän grenadierinne olivat mainioita, jumaliste. Näin, miten heidän rivinsä kuusi kertaa sulkeutuivat ja miten he esiintyivät aivan kuin paraadissa. Erinomaista väkeä! Meidän Neapelin kuninkaamme, joka teki tehtävänsä kuin mies, huusi heille: bravo! Ha, ha! Sillä tavoin sitä! — Sitä parempi, sitä parempi, herra Pierre. Pelottavia taisteluissa, kohteliaita naisten seurassa, semmoisia ovat ranskalaiset, herra Pierre. Eikö totta?
- [246] Mutta kuulkaa, sanokaapas, onko totta, että kaikki naiset ovat matkustaneet pois Moskovasta. On omituista, mitä he olisivat pelänneet?
- [247] Eivätkös ranskalaiset naiset olisi paenneet Parisista, jos venäläiset olisivat tulleet sinne?
- [248] Sepä vasta puhetta! Parisi... Parisi...
- [249] Parisi on maailman pääkaupunki.
- [250] Jollette te olisi sanoneet minulle, että olette venäläinen, olisin lyönyt vetoa, että olette parisilainen. Teissä on jotain, tuo...
- [251] Olen ollut Parisissa, olen viettänyt siellä vuosikausia.
- [252] Oo, senhän näkeekin hyvästi. Parisi!... Se ihminen, joka ei tunne Parisia, on pakana. Parisilaisen tuntee kahden penikulman päästä. Parisi — sen Talma, Duschévois, Potier, Sorbonne, boulevardit. Koko maailmassa on olemassa yksistään ja ainoastaan Parisi. Te olette olleet Parisissa ja pysyneet venäläisenä. Olkoon, siitä en minä teitä kunnioita vähemmän.
- [253] Mutta palatkaamme teidän naisiin, kerrotaan, että ne ovat hyvin kauniita. Mikä tyhmä ajatus lähteä hautautumaan aroille, kun Ranskan armeija on Moskovassa! He ovat laiminlyöneet mainion tilaisuuden. Teidän musikkanne kyllä tunnetaan, mutta teidän — sivistyneiden ihmisten — olisi pitänyt tuntea meidät paremmin. Me olemme ottaneet Wienin, Berlinin, Madridin, Neapelin, Rooman ja Varsovan, kaikki maailman pääkaupungit. Meitä pelätään, mutta myös rakastetaan. Ei haittaisi tuntea meitä lähemmin. Ja sitte keisari...
- [254] Keisariko?...
- [255] Keisari? Hän on jalomielisyys, lempeys, oikeus, järjestys, nero — sitä on keisari! Tämän sanon minä, Ramball, teille. Vakuutan teille, että olin kahdeksan vuotta sitte hänen vihollisensa. Mutta hän voitti minut, tuo mies. Hän sai minut valtaansa. Minä en voinut

kestää nähdessäni sitä suuruutta ja mainetta, johon hän oli nostanut Ranskanmaan. Kun minä ymmärsin, mitä hän aikoi ja kun minä näin, että hän valmistaa meille laakeri-istuimen, sanoin minä itselleni: kas se on hallitsija ja minä antauduin hänelle. Semmoista se oli! Oo, rakas ystäväni, hän on sekä menneiden että tulevien vuosisatojen suurin mies.

- [256] Onko hän Moskovassa.
- [257] Ei, hänen tulonsa tapahtuu huomenna.
- [258] Noiden württembergiläisten eversti on mainio mies. Hän on saksalainen, mutta siitä huolimatta reima mies. Vaan on saksalainen. Te siis osaatte saksaa?
- [259] Mitä on saksaksi turvapaikka?
- [260] Turvapaikkako? Turvapaikka on saksaksi — Unterkunft.
- [261] Mitenkä te sanoitte?
- [262] Saksalaiset ovat aika tolvanoita. Eikö totta, herra Pierre?
- [263] Vielä pullo tuota moskovalaista bordoota, vai kuinka? Morel, meneppäs lämmittämään meille vielä pullollinen Morel!
- [264] Mitä kummia, me olemme surullisia? Eiköhän teillä tosiaankin taida olla jotain minua vastaan? Tai ehkä teidän surunne johtuu asioiden tilasta?
- [265] Kautta kunniani, puhumattakaan siitä, että olen teille kiitollinen, minä tunnen myöskin ystävyyttä teitä kohtaan. Enkö voisi jollain tavoin osottaa teille palvelustani? Vallottakaa minun mielialani. Olkoon kysymyksessä elämä tai kuolema. Minä sanon teille tämän käsi sydämellä.
- [266] Kiitos.
- [267] Ah, siinä tapauksessa juon teidän terveydeksenne.
- [268] Niin, ystäväni, oikukkaat ovat kohtalon polut. Kuka olisi voinut sanoa minulle, että minusta tulee Bonaparten sotamies ja rakunakapteeni, kuten me häntä ennen mainitsimme. Mutta olenhan nyt Moskovassa hänen kanssaan. — Täytyy sanoa teille, ystäväni, että meidän nimemme on Ranskan vanhimpia.
- [269] Kaikki tämä on ollut vain elämän puitteita, sen sisällyksenä on ollut rakkaus. Rakkaus! Eikö niin, herra Pierre? Vielä lasi.
- [270] Oo, ne naiset, ne naiset!
- [271] Burleski-rakkautta, toinen tyhmien.
- [272] Muistelmia Saksasta, jossa miehet syövät kaalisoppaa ja jossa nuoret tytöt ovat liian vaaleaverisiä.
- [273] Parisitar sielultaan.
- [274] Minä pelastin teidän henkenne ja pelastin teidän kunnianne.
- [275] Sepä merkillistä!
- [276] Platoonista rakkautta, utupilviä...
- [277] Tästä ei kuleta.
- [278] Mitä se tuo tuossa tahtoo?
- [279] Lapsi on tässä rakennuksessa. Ettekö ole nähneet lasta?
- [280] Mitä se tuo tuossa höpisee, mene tiehesi.
- [281] Lapsiko? Minä kuulin, että jokin kitisi puutarhassa. Miespaha luultavasti etsii poikaansa. Täytyy olla inhimillinen.
- [282] Missä hän on? Missä hän on?
- [283] Tuolla, tuolla!
- [284] Odottakaa, minä tulen heti alas.
- [285] Hoi pojat, kiiruhtakaa, kuuma tulee.
- [286] Tässä on poikanne. Aa, tyttöhän se onkin, sen parempi. — Näkemään; asti. Täytyyhän olla inhimillinen. Olemmehan kaikki kuolevaisia.
- [287] Antakaa sen naisen olla!
- [288] Pysykää järjissänne!
- [289] Hänellä on tikari, luutnantti.
- [290] Soo, ase! — Kas niin, kertokaa kaikki tämä sotaneuvottelussa. — Puhutteko te ranskaa?
- [291] Tuokaa tulkki.
- [292] Hän ei ole rahvaanmiehen näköinen.
- [293] Ohoo! Hän on suorastaan murhapolttajan näköinen. Kysykää, kuka hän on.
- [294] En sano teille, ken olen. Olen teidän vankinne. Viekää minut.
- [295] Lähdetään.
- [296] Mitä se tuo nainen tahtoo?
- [297] Mitä hän puhuu? Hän tuo minulle tyttäreni, jonka vast'ikään pelastin liekeistä. Hyvästi!

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may

copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do

copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™’s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation’s EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state’s laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.